ROMAIN ROLLAND

JEAN-CHRİSTOPHE

adnan cemgil

sosyal yayınlar

DÜNYA KLASİKLERİ

JEAN CHRİSTOPHE-II

Romain Rolland/Çeviren : Adnan Cemgil/Yayımlayan : Sosyal Yayınlar/Birinci basım : Mart 1983/Dizgi ve basım : Özdem Kardeşler Matbaası

ROMAIN ROLLAND

JEAN-CHRİSTOPHE

İKİNCİ CİLT

SOSYAL YAYINLAR
Divanyolu Klod Farer Cad.
No : 16, Daire 2 — İstanbul
Tlf : 28 33 14

JEAN-CHRİSTOPHE

IV

İSYAN

BİRİNCİ BÖLÜM

BATAKLIK

İSYAN

Özgürdü!... Kendinden de ötekilerden de kurtulmuştu... Onu bir yıldır saran ihtiras ağı parçalanmıştı... Nasıl olmuştu bu?... Hiç bir şey bilmiyordu. İlmikler, varlığının baskısına dayanamamıştı... Bir büyüme kriziydi bu... Güçlü yaradılışlı olanların, kendilerini saran dünün ölü kabuğunu, içinde boğulur gibi oldukları eski ruhu şiddetle söküp attıkları bir kriz.

Christophe, ne olduğunu pek anlamadan derin bir soluk almıştı. Gottfried'den ayrılıp da dönerken, şehrin büyük kapısında dondurucu bir poyraz kasırgası ile karşılaştı... Sokaktan geçen adamlar, başlarını eğerek yürüyor, işe giden kızlar, eteklerini uçuran rüzgârla boğuşarak ilerlemeye çalışıyorlardı... Arada bir soluk almak için duraklayan bu kızların, burunları, yanakları kıpkırmızıydı... Öfkelerinden ağlayacaklardı sanki. Christophe ise neşeliydi... Fırtınaya aldırış ettiği yoktu onun... Daha çok içinden sıyrıldığı öteki fırtınayı düşünüyordu... Soğuk gökyüzüne, karlara bürünmüş şehre, rüzgârla didişerek yürüyen insanlara bakıyordu, etrafına bakıyordu, kendine bakıyordu; hiçbir şeye bağlı değildi artık... Yalnızdı... Yapayalnız!.. Ne büyük mutluluktu yalnız olmak, kendinde olmak! Zincirlerinden kurtulmak, anılarının işkencesinden, sevilen, ya da nefret edilen yüzlerin hayaletlerinden kurtulmak; ne büyük mutluluktu!... Nihayet, hayatın tutsağı olmadan, kendine sahip olarak yaşamak ne büyük mutluluktu!...

Üstü başı kardan bembeyaz, evine döndü... Köpeklerin yaptığı gibi keyifli keyifli silkindi... Koridoru süpüren annesinin yanından geçerken, küçük bir çocuğu sever gibi kadını yakalayıp, sevgi nâralarıyle havaya kaldırdı. İhtiyar Louisa, eriyen karlardan sırsıklam olan oğlunun kollarından kendini kurtarmak için çırpınıp duruyor, çocuk gibi gülerek: «Hay koca eşek!...» diye bağırıyordu...

Basamakları dörder, dörder atlıyarak odasına çıktı.. İçerisi o kadar karanlıktı ki, küçük aynada yüzünü ancak seçebiliyordu... Ama, bayram sevinciyle doluydu gönlü... Şimdi ona; içinde zor gidip geldiği basık tavanlı, daracık odası, bir saray gibi geliyordu... Kapıyı kilitleyerek, katıla katıla gülmeye başladı... En sonunda benliğine kavuşuyordu... Tıpkı, tâ uzaklardaki yaldızlı sisler arasında kaybolan büyük bir göle dalar gibi... Ateşler içinde kıvrandığı bir geceden sonra, kıyısına geliyordu bu gölün, bacakları serin suyun içinde, vücudunu yaz sabahının tatlı rüzgârı okşamada... Atılıp yüzmeye başlıyor... Nereye gideceğini bilmiyor; önemi yok bunun; rastgele yüzmek zevki yeter. Susuyor, ruhundan yükselen binlerce sesi dinleyerek gülüyor; varlıklar kaynaşıyor içinde... Ama ne olduğunu ayırt edemiyor bunların; başı dönüyor, göz kamaştırıcı bir mutluluk içinde duyuyor kendini; bu bilinmez kuvvetleri duymanın sevinci var içinde; gücünü kullanmayı tembelce ileriye bırakarak, aylardır baskı altında kaldıktan sonra birden gelen bahar gibi içindeki çiçeklenmenin tatlı, övünç dolu sarhoşluğuna bırakıyordu kendini.

Annesi yemeğe çağırdı... Bütün gününü açık havada geçirmiş gibi biraz sersem kafayla aşağıya indi; yüzü öylesine sevinçle parlıyordu ki, Louisa ne var diye merak edip sordu. Cevap alamadı; annesini kucakladığı gibi, üzerinde çorba kâsesinin dumanları tüten masanın etrafında dans etmeye başladı. Louisa soluk soluğa, «Sen delisin!» diye bağırdı; sonra ellerini birbirine vurarak, kaygıyla:

— Aman Tanrım!.. dedi. Bahse girerim ki, yine birine tutuldu!..

Christophe kahkahalarla gülerek peçetesini havaya fırlattı:

— Tutulmak, birine âşık olmak ha!.. diye bağırdı... Tanrı korusun!.. Yok!.. Yok!.. Yeter artık!.. İçini rahat tut. Bitti, bitti artık. Ömrüm boyunca olmayacak böyle bir şey! Oh!..

Bir bardak dolusu su içti.

Louisa'nın yüreği ferahlamıştı, başını salladı. Gülerek:

— Sarhoş yemini!.. dedi. Ancak akşama kadar sürer!..

Christophe çok keyifliydi :

— Bu da bir kazanç!.. diye cevap verdi.

— Elbette! Peki ama söyle bakalım, seni böyle sevindiren ne var?..

— Keyfim yerinde; sadece bu kadar.

Dirsekleri masaya dayalı, karşısında oturan annesine, ileride yapacaklarını anlatmak istiyordu... Louisa onu sevgiyle karışık bir şüpheyle dinliyor, arada bir de, «çorban soğudu» diyordu. Christophe, annesinin, söylediklerini dinlemediğini biliyordu; ama önemi yoktu bunun... O, kendi için konuşuyordu.

Gülümseyerek bakışıyorlardı; Christophe durmadan konuşuyordu.. Louisa'nın ise hiç dinlediği yoktu... Oğluyla övünmekle beraber, onun sanat tasarılarına fazla önem vermezdi; «Halinden memnun ya, bu yeter!» diye düşünüyordu. Sözlerinin etkisiyle kendinden geçerek; anasının sevgili yüzüne, siyah bir tülle sıkı sıkıya sarılmış başına, beyaz saçlarına, kendisini sevgiyle süzen genç kalmış gözlerine, o güzel ve sâkin, hoşgörür haline bakıyordu... Bütün düşüncelerini onun yüzünde okuyordu. Şakacıktan:

— Demek bütün bu söylediklerimin senin için o kadar önemi yok ha?.. dedi.

Louisa zayıf bir sesle :

— Yok, hayır, hayır!.. diye cevap verdi.

Christophe onu tekrar kucakladı:

— Evet, öyle öyle... Hadi, inkâra kalkma. Hakkın da var. Beni sev, yeter. Beni anlamalarına, kimsenin beni anlamasına ihtiyacım yok artık. Ne senin, ne de kimsenin.

Ve kimseye de ihtiyacım yok; şimdi her şey bende, benim içimde...

— Bu da yeni bir delilik herhalde!.. Eh, hiç olmazsa zararı yok; bu kadarına razıyım!..»

•

İnsanın, kendini düşüncesinin akışına bırakması ne tatlı bir mutluluktur...

Kayığın içine uzanıvermiş, suyun üstünü yalayıp geçen meltem, yüzünü öperken; tatlı bir uykunun bütün benliğine yayıldığını hissediyor.. Upuzun uzanmış vücudunun altındaki kayık, dalgaların etkisiyle yalpalanırken, elini tembel tembel suya daldırıyor... Sonra duğrulup, çenesi kayığın kenarına dayalı, ve tıpkı çocukken yaptığı gibi suyun akışını seyrediyor... Şimşekler gibi gelip geçen acayip yaratıkların suyun aynasında görünüp geçişlerine bakıyor... Hep başka başka şeyler... İçindeki fantastik oyunu seyre dalıyor, aklına gelenlere gülüyor... Düşüncesini bir noktaya toplamaya ihtiyacı yok.. Seçmek!... Ne diye seçmeli bu binlerce rüyadan birini?.. Daha çok vakti var önünde!.. Sonra, daha sonra!.. Bu suyun içinde parıldayan canavarları tutmak için ağını serpmekten başka yapacağı bir şey yok. Bırakıyor; geçip gitsinler diye.. Daha sonra:...

Kayık melteme uymuş, o hafif akışa kapılarak yalpalanıyor ...Hava ne kadar güzel; güneş ve sessizlik...

•

Sonunda gevşek gevşek ağları bırakıyor... Şıpırdayan suya eğilerek, kayboluncaya kadar gözleriyle izliyor bunları. Bir kaç dakika uyuşuk uyuşuk oturduktan sonra, telâşsızca ağları çekiyor; ama çektikçe ağırlaşıyor bunlar.. Soluk almak için duruyor. Avını yakaladığını seziyor ama, ne olduğunu bilmiyor... Bekleyişin tadına doymak için, ağır davranıyor.

En sonunda kararını vermiştir... Yanar döner derili balıklar suyun üstünde görünmeye başlıyor... Bunlar, bir yılan gibi kıvıl kıvıl. Merakla bakıyor balıklara, parmağıyla yokluyor; bir an, en güzellerini eline almak istiyor; ne yazık ki sudan çıkar çıkmaz renkleri soluveriyor, eriyor parmaklarının arasında... Suya fırlatıyor; yeniden avlanmaya başlıyor... İçindeki rüyalardan bir tekini elinde tutacak yerde, hepsinin geçip gitmesini seyretmeye bayılıyor; bunlar, saydam gölde serbestçe çırpınırken daha güzel görünüyorlardı ona...

Bir sürü avlıyor bu balıklardan... Hepsi de birbirinden acayip, görülmemiş şeyler... Aylardanberi uygulamadığı için o kadar çok düşünce birikmişti ki kafasında!... Harcaya harcaya bitiremezdi bunları!... Ama, hepsi karma karışıktı... Neler yoktu ki kafasının içinde!... Çıfıt çarşısına benziyordu... Değerli şeyler yanında hırdavat, ağır kumaşlar yanında paçavralar... Hangisinin daha değerli olduğunu ayırt edemediği halde hepsi de eğlendiriyordu onu... Karma karışık akortlar, çanlar gibi ses veren renkler, arılar gibi uğuldayan nağmeler, neşeli melodiler; tıpkı sevenlerin dudakları gibi... Manzaralar, yüzler, tutkular, ruhlar, karakterler, edebî fikirler, metafizik fikirler... Büyük tasarılar, gerçekleşmesi imkânsız tasarılar, üçlükler, onluklar... Her şeyi müzikle, dünyaları müzikle sarmak için duyulan tutku... Bunlar karanlıkta şimşek gibi yanıp sönen duyumlardı... Bunlar hiçten bir şeyle, meselâ bir sesle, sokaktan geçen bir adama bakarken, yağmurun tıkırtısında, içinde uyanan bir ritmle canlanıveriyordu birden... Bu tasarılardan çoğunun başlığı vardı yalnız; çoğu da bir iki çizgiden ibaretti; hepsi bu kadar... Bu kadarı da yetiyordu ona. Bütün genç yaştaki insanlar gibi yaratmayı düşündüğü şeyleri; yaratığını sanıyordu...

•

Ama uzun zaman bu dumanlarla avunamayacak kadar canlıydı... Hayal peşinde koşmaktan yorulmuştu...

Rüyalarını yakalamak, gerçekleştirmek istiyordu... Ama hangisinden başlamalıydı?... Biri, ötekinden önemli görünüyordu... Seviyor, seviliyordu... Atıyor, tekrar alıyordu... Hayır, tekrar almıyordu.. Çünkü bir kere alıp attıktan sonra, onlar değişiveriyordu birden; aynı kalmıyordu... Ellerinin arasında, gözünün önünde değişiyorlardı. Elini çabuk tutması gerektiği halde bir türlü yapamıyordu; bu kadar ağır çalıştığı için utanç duyuyordu. Her şeyi bir günde yapmak istiyordu, ama en küçük bir şeyi yapabilmek için çok büyük bir çaba göstermesi gerekmekteydi... İşin kötüsü, daha başlangıçtayken, bıkkınlık getirmesiydi... Rüyaları kayboluyor, o da üstünde durmadan geçip gidiyordu; bir şeyi yaparken, başka bir şey yapmadığına üzülüyordu.... Güzel konularından birini seçiyor, sonra da bu güzel konuya ilgisi kalmıyordu birdenbire. Böylece içindeki bütün zengin duygular bir işe yaramıyordu. Düşünceleri, onlara dokunmaması şartıyla canlı kalıyordu; ele geçirir geçirmez, çoktan ölmüş oluyordu bunlar. Bir Tantale işkencesiydi bu; hemen elini uzatsa tutacağı meyvalara el değdirir değdirmez, hepsi taş oluveriyordu; dudaklarını serin bir suya yaklaştırsa, kaybolup gidiveriyordu...

Susuzluğunu, eski eserlerinin kaynaklardan gidermek istedi. Midesi bulandı. Daha ilk yudumda, küfrederek tükürdü. Bu ılık su, bu saçma sapan müzik; bu muydu onun müziği?... Kompozisyonlarını sonuna kadar okudu ve sonrada şaşırdı kaldı. Bir şey anlamıyordu bunlardan; bunların nasıl olup da yazabildiğini de anlayamıyordu. Yüzü kızarmıştı... Bir keresinde en budalaca yazılmış bir sayfayı okuduktan sonra, odada kimse var *mı* diye etrafına bakınıp utangaç bir çocuk gibi, gidip yüzünü yastığına gömmüştü. Başka bir seferde de, eserlerinin maskaralığına o kadar güldü ki, bunları kendisinin yazdığını unutmuştu âdeta.

Gülmekten katılarak:

— Hay koca budala hay!... diye söyleniyordu.

Ama hiçbiri Christophe'u aşk, sevinç ve kederlerini

dile getirmek için yazdığı ihtiraslı parçalar kadar çileden çıkarmamıştı: Bir sinek sokmuş gibi iskemleden atlayarak masayı sonra kafasını yumruklayarak, öfkesinden uluyor, kendi kendisine kaba küfürler savuruyor, kendisine domuz herif, serseri, eşek kafalı diye hakaretler yağdırıyordu. Ahmaklıklarını, sayıp döküyordu kendi kendisine... Sonra gidip aynanın karşısına geçiyor, bağırmaktan kıpkırmızı olan yüzünü seyrediyor ve çenesini avuçlayarak:

— «Şu eşek suratına bak, serseri herif!...» diyordu... «Sana yalan söylemeyi öğretirim ben, şebek! Yıkamak gerek bu suratı yıkamak!..»

Kafasını, küvete daldırıp, yüzünü boğulacak gibi oluncaya kadar suyun içinde tutuyordu. Sonra yüzü kıpkırmızı, gözleri yuvasından dışarı uğramış bir halde başını çıkarıyor sudan; bir yandan da fok balığı gibi solumaktadır. Her yanından sızan suları kurulamaya gerek görmeden doğru masasına koşuyor, o lânet olası kompozisyonu yakaladığı gibi parça parça ederken:

— Al sana, hergele! Koca hergele!.. diye homurdanıyordu. Böylece öfkesini yatıştırabilmişti.

Onu en çok deli eden, eserlerinin özündeki yalandı... Duyarak yazılmış değildi bunlar. Ezberlenmiş bir lâf yığınını, okul çocuklarının kompozisyon ödevlerindeki sahte edebiyatı andırıyordu bu kompozisyonlar; bir körün renkten söz etmesi gibi; sevginin sözünü ediyordu... Şunun, bunun ağzından kaptıklarını tekrar etmekten başka bir şey yapmamıştı. Yalnız aşk değil, bütün tutkular, bu güzel sözetme gösterisine âlet etmişti. Ama yine de hep içten olmak için çaba gösteriyordu. Acaba içten olmayı istemek yeter miydi? Böyle olabilmek gerekirdi.. Peki ama, insan hayatı hiç tanımazken nasıl böyle olabilirdi ki?... Şimdi ona eserlerinin sahteliğini gösteren, kendisine, geçmişi arasında bir çukur kazan son altı aylık yaşantısıydı. Hayal âleminde yaşamaktan kurtulmuştu; elinde gerçek bir ölçek vardı şimdi. Bununla düşüncelerini ölçebilir; yalanı doğrudan ayırt edebilirdi.

Duymadan yazdığı eski eserlerinin doğurduğu nefretle, her zamanki aşırılığına kapılarak büyük bir tutkunun zoru olmadan, bir daha birşey yazmamaya karar verdi; fikirlerini izlemekten vazgeçerek, yaratma ihtiyacı bir yıldırım gibi kendisini sarsmadıkça, müzikle uğraşmamaya yemin etti.

•

Böyle diyordu içinden; çünkü fırtınanın yaklaşmakta olduğunu biliyordu.

Yıldırım, istediği zaman, istediği yere düşer... Ama sivri uçlar çekerler onu kendilerine. Bazı yerler —bazı ruhlar— kasırga yuvasıdır; onu yaratırlar ya da ufkun her noktasından üstlerine çekerler; ve tıpkı yılın bazı ayları gibi, insan hayatının bazı çağları da o kadar elektrikle yüklüdür ki —istenildiği anda olmasa bile— yıldırımlar, beklenilen anda yağmaya başlar.

Varlık, bütünüyle gerilir. Fırtına için için hazırlanır günlerce. Beyaz göğü hallaç pamuğu gibi, alev alev yanan bulutlar kaplamıştır. En ufak bir esinti, bir soluk yok. Hareketsiz havada bir mayalanma, bir kaynaşma var... Uyuşukluk içine gömülen toprak susuyor. İnsanın beyni ateşler içindde uğuldamada; bütün tabiat bir kuvvetin patlamasını, ağır ağır kalkan balyozun bulutların örsünün üzerine inmesini bekliyor.. Büyük karanlık ve sıcak gölgeler geçiyor... Ateş gibi bir rüzgâr esmektedir; insanın sinirleri yaprak gibi titriyor... Sonra yeniden sessizlik çöküyor ortalığa. Gök, yeni yıldırımlara gebedir.

Bu bekleyişte şehvet dolu bir bunalım var. İçinizi daraltan sıkıntıyla birlikte, evreni yakan ateşi damarlarınızda duyarsınız. Üzümün, şarap fıçısında kabardığı gibi, sarhoş ruh da kaynamaktadır. İçinde binlerce hayat ve ölüm tohumu kıpırdanmada. İçinden acaba ne çıkacak?... Tıpkı gebe kadınlar gibi, gözü kendinde, susmaktadır, tasalıdır, böğründeki kımıldanışlara vermiştir dikkatini: «Ne doğacak içimden?» diye sormaktadır.

Bazen de boşuna beklemiş olur insan. Fırtına diner ve bir daha patlak vermez... Başı kurşun gibi ağır uyanır; bir hayal kırıklığı, sinirlilik, bulantı içinde. Ve ergeç patlayacaktır fırtına; bugün değilse, yarın... Ne kadar gecikirse, şiddeti de o kadar çok olacaktır.

İşte geliyor!... Varlığın bütün gizli sığınaklarından bulutlar fışkırdı... Şimşeklerle yer yer yırtılan kara mavi yığınlar, ruhun ufuklarını sararak dolu dizgin yayılmada... Sonra bir anda göğün aydınlığını boğarak kanat geriyor. Çılgınlık saati! Kafesinden boşanan vahşi yaratıklar. Ruhun ve varlığın dengesini sağlayan, bilincin gecesinde, dev gibi ağırlıklarıyla ama düzensizce hüküm sürmede... İnsan ölümün yanı başında, can çekişir gibi hisseder kendini... Yaşama özlemi kalmamıştır artık. Yalnız kurtarıcı ölümü bekler...

Ve işte şimdi de birden şimşekler çıkar... Christophe sevinçle haykırır...

•

Sevinç, çılgınca sevinç, olan ve olacak her şeyi aydınlatan güneş. Tanrısal yaratma sevinci! Yalnız yaratışta sevinç var. Var olan yalnız yaratanlardır. Ötekilerin hepsi, yeryüzünde sürüklenen, hayata yabancı gölgelerdir... Hayatta sevinç adına ne varsa yaratma sevincidir: Aşk, deha, eylem... Biricik ocaktan fışkıran kuvvet alevi. Büyük ocağın kenarında yer bulamayanlar... Yükselme hırsı içinde çırpınanlar, benciller, kısır aylaklar bile onun soluk yansımalarında ısınmak isterler...

Bedende olsun, ruhta olsun, yaratış vücudun hapisanesinden kurtulmak, hayat fırtınasının üstüne yürümek, varlıkla bir olmaktır. Yaratış ölümü öldürmektir.

Yazık o kısır yaratığa ki, yeryüzünde yalnız ve yolunu şaşırmış bir halde, kuruyan vücudunu ve hiçbir zaman bir hayat aleviyle aydınlanmayacak olan içindeki geceyi seyreder! Yazık o ruha ki, baharda hayat ve aşkla dolu çiçekli bir ağaç gibi verimli değildir!.. Dünya is-

tediği kadar böyle bir insanı ünlere ve mutluluklara boğmuş olsun: Bir kadavranın başına taç giydirmekten başka bir şey değildir bu.

•

Işık dalgası çarptığı zaman, Christophe'un vücudunda bir elektrik akımı dolaşıyordu; heyecandan titriyordu. Gece yarısı, denizin ortasında, birdenbire karanın görünmesi gibi bir şeydi bu... Ya da sanki bir kalabalığın ortasından iki derin bakışın kalbe saplanışı gibi. Bu çok kere, ruhunun boşlukta çırpınıp durduğu güçsüzlük saatlerinden sonra, başka bir şey düşünürken, biriyle konuşurken, ya da gezerken oluyordu... Eğer o sırada sokakta bulunuyorsa, başka insanlara duyduğu saygı, sevincini gürültüyle açığa vurmasına engel olmaktaydı. Ama, onu tutan bir şey yoktu evde... Tepiniyor, bir zafer bandosu çalmaya başlıyordu. Annesi iyi tanırdı onu; sonunda bunun ne demek olduğunu anlamıştı... Christophe'un az önce yumurtlamış bir tavuğa benzediğini söylerdi...

Yazacağı müzik parçasının ana fikri belirmişti zihninde. Bu bazen tek ve tam bir cümle; çok kere de, bütün bir eseri saran büyük bir nebülöz gibi bir şeydi. Parçanın yapısı, genel çizgileri bir tülün ardından seziliyordu; bu tül, karanlıkta bir heykelin çizgilerindeki kesinlikle ayrılan göz kamaştırıcı cümlelerle yırtılıyordu yer yer... Bu bir şimşekten başka bir şey değildi; bazen de birbiri ardınca başka cümleler doğuyordu; gecenin bir başka köşesini aydınlatıyordu her biri... Ama genel olarak, o kaprisli kuvvet, bir kere beklenmedik bir anda göründükten sonra, gerisinde ışıklı bir iz bırakarak esrarlı sığınağına çekilir, günlerce görünmez olur.

Bu ilhamın sevinci o kadar kuvvetliydi ki; Christophe başka bir şeyden zevk almaz olmuştu... Tecrübeli bir sanatçı ilhamın seyrek rastlanır bir şey olduğunu, sezginin eserini zekânın tamamlayacağını bilir. Fikirlerini, ezme makinesinin altına koyar, bunların içindeki Tanrısal öz-

suyunu son damlasına dek sızdırıncaya kadar sıkar (hattâ çok kere de berrak su katar bunlara). Christophe çok genç olduğu ve kendine pek fazla güvendiği için bu araçları küçümsüyordu. Tamamıyla içinden gelmeden hiçbir eser vermemek gibi olamayacak bir hülyaya kaptırmıştı kendini... Sevinçten gözleri kamaşmış olmasaydı, tasarısının saçmalığını anlardı... Şüphesiz ki, o zamanlar öyle bir iç zenginliği içinde bulunuyordu ki, hiçliğin sızabileceği en küçük bir delik yoktu. Her şey bir bahaneydi bu tükenmez verimlilik için... Gözlerinin gördüğü her şey bütün duydukları, günlük hayatta varlığına çarpan her şey, her bakış, her kelime, ruhundan rüya ürünleri devşiriyordu. Düşünüşünün sınırsız göklerinde milyonlarca yıldız akıyordu.. Böyle olmakla beraber o zaman bile, her şey sönüveriyordu birden... Her ne kadar gece sürüp gitmiyorsa da, her ne kadar zihninin uzun süre susmasına katlanamıyorsa da, gelip giden, zaman zaman kendisini yoklayıp kaybolan bu bilinmez kuvvet karşısında korkuya kapılmıyor değildi... Acaba bu sefer ne kadar zaman sürecekti?.. Yoksa gelmeyecek miydi hiç? Gururu bu düşünceyi zihninden kovardı, şöyle diyordu kendi kendisine: «Bu kuvvetim ben... O olmadığı zaman ben de olmayacağım; kendimi öldüreceğim...» Titremiyordu bu düşünce karşısında, yeni bir sevinç kaynağıydı bu onun için.

Bununla birlikte, o an için kaynağın kuruması tehlikesi yoktu. Bunun bütün bir eseri beslemeye yetmeyeceğini Christophe kavrayabilirdi. Fikirler genellikle ham bir halde doğuyordu. Bunları zahmet çekerek ayıklamak gerekirdi. Her zaman da süreksiz olarak, sıçramalarla geliyordu bu fikirler. Bunları birbirlerine bağlamak için zekânın ve soğuk iradenin işe karışarak yeni bir varlık meydana getirmesi gerekiyordu.

Christophe, kuvvetli bir sanatçı yanı olduğu için bunu yapabilirdi; ama razı olmak istemiyordu.. İçindeki modeli az çok anlaşılır bir hale sokmak zorunda kaldığı zaman, bunu olduğu gibi yazıya geçirmekten başka bir şey yapmadığına kendini inandırmak istemiyordu. Daha-

sı var: Anlamını tamamıyla boğduğu bile oluyordu. Müzikal fikir ona kendini ne kadar şiddetle duyurmuş olursa olsun, çok kere bunun ne ifade ettiğini söyleyemezdi. Bilincin çok ötesinden, varlığının derinliklerinden fışkırıyordu bu; ve bilinen ölçüleri aşan bu arınmış kuvvetin içinde, bilinç kendisini harekete geçiren uğraşmalardan hiçbirini bulamazdı: Sevinç, keder, bütün bunlar, aklın üstünde olduğu için, akılla kavranmaz, bir tutkuyla karışık bulunur. Bununla birlikte anlasa da anlamasa da, zekâ bu kuvvete bir ad takmak, insanın yorulmadan beyninde meydana getirdiği mantık yapılarından birine bağlamak ihtiyacını duyar.

Böylece Christophe, içinde hareket eden karanlık kuvvetin belirli bir anlamı olduğuna, bunun da iradesine uygun düştüğüne kendini inandırıyor, ya da inandırmak istiyordu. Derin bilinç altından fışkıran özgür içgüdüsü, ister istemez, aklın boyunduruğu altında, kendisiyle hiçbir ilişkisi olmayan berrak fikirlerle birleşmek zorundaydı. Böyle bir eser, Christophe'un zihninde tasarladığı büyük konuların ve bu vahşi kuvvetlerin aldatıcı bir şekilde yanyana getirilmelerinden başka bir şey değildi ve öyle ayrı bir anlamı vardı ki; Christophe'un kendisi de bilmiyordu bunu.

•

El yordamıyla, başı ileride, içinde birbiriyle çatışan çelişik kuvvetlerin önüne katılmış, düzensiz eserlere, belirsiz ve güçlü bir can katarak gidiyordu... anlamını kavramıyordu, ama bu, onun içini gururla karışık bir sevinçle doldurmaktaydı.

Yeni gücünün bilincine ermesi şu sonucu verdi: İlk defa çevresindeki bütün şeylere, ona yüce görmeyi öğrettikleri, tartışmadan saygı duyduğu bütün şeylere, cepheden bakabilmeye başladı ve derhal meydan okurcasına bir serbestlikle bunlar hakkında hükmünü verdi. Perde yırtılmıştı: Alman yalanını görmüştü.

Her ırkın, her sanatın riyakârlığı vardır. Dünya az bir hakikat ve çok yalanla beslenir. İnsan zihni kısırdır; saf hakikatle güç bağdaşır; dininin, ahlâkının, politikasının, şairlerinin, sanatçılarının bunu bir yalana bürüyerek vermeleri gerekir ona. Bu yalan, her ırka göre değişir; işte ulusların anlaşmasını güçleştiren, karşılıklı olarak birbirlerini hor görmelerini kolaylaştıran da budur... Hakikat herkes için bir ama yalanları ayrıdır. Bunun adına o ulusun idealizmi denir. Her insan, doğumundan ölümüne kadar bununla beslenir; bu onun için bir yaşama şartı olmuştur. Yalnız bir kaç dâhidir ki, düşüncelerinin özgür evreninde tek başlarına geçirdikleri kahramanca bir krizle bundan kurtarırlar kendilerini.

Önemsiz bir bahane, Christophe'a birdenbire Alman sanatının yalanını gösteriverdi. O zamana kadar bunu görmeyişinin nedeni, her zaman gözünün önünde olmayışı değil, aksine, çok içinde olduğundan geri çekilip bakamayışıydı. Şimdi, uzaklaşabildiği için dağı görebilmişti.

•

Städtische Tonhalle'nin bir konserine gitmişti. Konser büyük bir salonda veriliyordu. İki üç yüz kadar kahve masasını on, oniki dizi halinde sıralamışlardı. Dipte de orkestranın yerleştiği sahne bulunuyordu. Christophe'un çevresinde uzun koyu renkli, dar redingotlarının içinde dimdik oturan subaylar... Ablak, kıpkırmızı, ciddî burjuva yüzleri; aşırı bir tabiilik görüntüsü içinde gülüşüp konuşan kadınlar, bütün dişlerini göstererek sırıtan uslu küçük kızlar ve de bıyıklarının ve gözlüklerinin içinde kaybolmuş iri yarı birtakım adamlar... Her kadehte birinin sağlığına içmek için ayağa kalkıp duruyorlardı. Bu hareketi dinsel bir saygıyla yapmaktaydılar; bunu yaparken de yüzleri ve seslerinin tonu değişiyordu; sanki kilisede âyinde idiler de, birbirlerine kutsal şaraptan sunuyorlardı; bu işe, resmilik ve gösterişle birlikte biraz da maskaralık karışıyordu. Konuşmalar ve tabak sesleri arasında müzik

duyulmuyordu... Ama yine de herkes, sessizce yemek yemeye ve yavaşça konuşmaya çalışmaktaydı.

Herr Konzertmeister uzun boylu, kamburca, çenesinden kuyruk gibi sarkan beyaz sakallı, uzun karga burunlu, gözlüklü, yaşlı bir adamdı. Daha çok bir filologu andırıyordu... Christophe çoktandır tanırdı bu tipleri... Ama bugün bunları karikatürleştirmeye eğilimi vardı. Öyle günler olur ki, belirli bir neden olmaksızın, insanların günlük hayatta farkında olmadığımız gülünçlükleri gözümüze batar.

Orkestranın programında, başta **Egmont** uvertürü Waldteufel'in bir valsi, Tannhäuser'in **Roma'yı ziyareti**, Nicolai'nin **Neşeli Dedikoducular'ı**, Athalie'nin dinsel marşı ve **Kuzey Yıldızı** üzerine bir fantezi vardı.

Orkestra Beethoven'in uvertürünü doğru olarak, valsi de coşkunlukla çaldı. Tannhäuser'in **Roma'yı Ziyareti** çalınırken şişelerin açıldığı duyuldu. Christophe'un yanındaki masada oturan iri yarı bir adam **Neşeli Dedikoducular'ı** dinlerken bir yandan tempo tutuyor, bir yandan Falstaff'ın taklidini yapıyordu. Yaşlı, şişman bir kadın sahnede göründü. Açık havaî mavi bir elbise giymiş, beline beyaz bir kemer bağlamıştı. Burnunun üstüne de altın çerçeveli bir kelebek gözlük oturtmuştu... Kadın, kuvvetli sesiyle şıSchumann'ın ve Brahms'ın **Lied'lerini** söyledi.

Arada bir kaşlarını kaldırıyor, gözlerini deviriyor, göz kapaklarını açıp kapıyor, başını sağa sola sallıyor, bir gülümseme hiç eksik olmuyordu ağzında. Kişiliğinden etrafa yayılan saygıdeğer bir büyüklük olmasaydı az kalsın bir şarkılı kahve havası yaratacaktı... Bu yaşlı başlı büyükanne, çılgın genç kız rolü oynuyor, gençlik ve tutku, gösterisi yapmak hevesine kapılıyordu... Böylece Schumann'ın şiiri, belli belirsiz yavan bir **nursery** havasına bürünmüştü. Dinleyiciler kendilerinden geçmişti. Sahneye «Güney Alman Adamları» Koro Derneği **(Süddeutscher Männer Liedertuafel)** çıktığı zaman da coşkunluk son haddini bulmuştu. Koro, kâh mırıldanır gibi bir sesle, kâh

böğürerek dokunaklı havalar söyledi... Kırk kişiydiler; ama dört kişi imişler gibi türkü söylüyorlardı; bu söyleyişleriyle, her türlü koral üslûbun izini silmek çabasında oldukları düşünülebilirdi... Küçük, melodik etkiler aradıkları, gözyaşlarına bulanmış çekingen nüanslar üstünde durdukları göze çarpıyordu. Sonra, o son nefesini verir gibi **planissimo**'dan, davul gümbürtüsünü andıran ses sıçrayışları görülecek şeydi; ne bir dolgunluk vardı, ne bir denge; sade tatlımsı bir üslûp... insanın hatırına Bottoum'un şu sözleri geliyordu bu koroyu dinlerken:

«Bırakın beni aslan olayım. Bir güvercin yavrusundan daha tatlı bir sesle kükrerim.. Öyle bir sesle kükrerim ki, bülbül ötüyor sanılır.»

Christophe, konserin başından beri bütün bunları gittikçe artan bir şaşkınlık içinde dinliyordu. Bunların hiçbiri yeni değildi onun için. Bu konserleri, bu orkestraları, bu dinleyicileri biliyordu... Şimdi bunların hepsi ona sahte görünüyordu; çok sevdiği **Egmont** uvertürü bile. Çalınışındaki şatafatlı düzensizlik, bunun yanında da ölçülü heyecanlılık hiç hoşuna gitmemişti; bu ona içtenlikten yoksunluk gibi görünmüştü. Şüphesiz burada dinlediği ne Beethoven'di, ne de Schumann... Onların gülünç icracıları, şu hep aynı şeyleri geveleyen dinleyicileriydi. Bunların koyu budalalıkları çalınan eserleri ağır bir buğu gibi sarıyordu.

Bütün bunların yanında, eserlerde de, hattâ en güzellerinde bile Christophe şimdiye kadar hiç hissetmediği can sıkıcı bir şeyin farkına varır gibi olmuştu... Neydi bu?... Bu çok sevilen üstadların değerini tartışmayı bir çeşit günah saydığı için bunu tahlile cesaret edemiyor, fakat görmemek için ne kadar gözünü kapasa da, yine görüyordu...

Alman sanatını bütün çıplaklığıyla seyrediyordu şimdi. Onun bütün temsilcileri —büyükleriyle, budalalarıyla— içe dokunan bir gönül hoşluğuyla ruhlarını seriyorlardı ortaya... Taşkın bir heyecan, oluktan boşanırcasına bir ahlâk soyluluğu, çılgınca coşkular içinde eriyen bir yü-

rek; korkunç Alman hassasiyetinin önündeki bütün bentler açılmıştı. En kuvvetlilerin bile enerjisini yumuşatmakta, zayıfları da kurşun rengi örtüsünün altında boğmaktaydı: bir su baskınıydı bu; dibinde Alman düşünüşü uyuklamaktaydı. Hem de bu bazen bir Mendelssohn'un, bir Brahms'ın, bir Schumann'ın ve bunların ardı sıra da şu tumturaklı ve ağlamaklı **Lied**'lerin yazarlarının düşünüşüydü! Hep kum, hiç kaya yok... Cıvık, şekilsiz bir balçık... Bütün bunlar o kadar anlamsız, o kadar çocuksu şeylerdi ki, Christophe nasıl olup da dinleyicilerin gözüne batmadığını bir türlü anlayamıyordu. Çevresinde dinleyecekleri eserlerin güzelliğine ve bunlardan zevk alacaklarına önceden inanmış hayran yüzlerden başka bir şey görmüyordu. Bu insanlar nasıl kendiliklerinden hüküm verebilirlerdi?.. Bu kutsallaştırılmış adlara karşı derin bir saygı beslemekteydiler. Programlarının karşısında, içki bardakları ellerinde, ne kadar da saygılıydılar... Kendileriyle uzaktan ya da yakından ilgili her şeyi kafalarının içinden «mükemmel» buldukları hissediliyordu.

Christophe, hem dinleyicileri, hem eserleri gözden geçiriyordu: eserler, dinleyicileri yansıtıyordu; dinleyiciler de eserleri... Christophe gülmemek için kendini zor tutuyordu. Ne var ki, «Güney Adamları» ortaya çıkıp da bir genç kızın utangaç Aşk **İtiraf**'ını gösterişli bir şekilde söylemeye başlayınca kahkahayı salıverdi. Etraftan buna kızan dinleyiciler «Sus!...» diye bağırmaya başladılar... Yanıbaşında oturanlar Christophe'a ters ters bakıyorlardı. Fena halde içerlemiş olan bu adamcağızların yüzlerine baktıkça keyfi büsbütün arttı... Katıla katıla, gözlerinden yaş gelinceye kadar gülmeye başladı... Salonda bir anda kıyamet koptu: «Atın şunu kapı dışarı!...» diye bağırışıyorlardı. Christophe kalktı, omuzları bir kahkaha nöbeti içinde sarsılarak dışarı çıktı. Çıkışı da ayrı bir skandal olmuştu... Böylece, Christophe'la doğup büyüdüğü şehir arasında çatışma başlamış oluyordu...

Bu deneyden sonra, evine dönen Christophe, «kutsallaştırılmış» müzisyenlerin eserlerini gözden geçirmek is-

tedi. Sevdiği bazı üstadların yalan söylediklerini görerek hayretten donakaldı. Yargılarından şüphe etmek, aldandığına inanmak istiyordu. Ama, hayır... Olmazdı böyle şey... Büyük bir halkın sanat hazinesini meydana getiren cılız şeyler ve yalanlar karşısında vurulmuşa döndü! Sıkı bir incelemeye dayanabilecek o kadar az eser vardı ki!...

Artık, sevdiği başka eserleri de yüreği çarpmadan ele alamaz olmuştu... Sanki büyü yapmışlardı ona; bütün umutları suya düşüyordu... Bazı ustaları gözden geçirirken, kalbine bir hançer saplanıyormuş gibi büyük bir acı duyuyordu. Çok sevdiği bir dostunu kaybetmiş gibiydi... Çok inandığı bu dostun, yıllardır kendisini aldattığını bir anda anlayıvermişti sanki. Üzüntüsünden ağlıyor, geceleri gözüne uyku girmiyordu, kendisini yiyip bitiriyor, suçluyordu. Artık bu eserleri anlayamıyor muydu yoksa? Bu kadar budala mı olmuştu?... Hayır, hayır, günün ışık saçan güzelliğini her zamankinden iyi görüyor, hayatın cömert verimliliğini duyuyordu; kalbi onu aldatmamıştı hiç...

Uzun bir süre daha, en iyi, en saf saydığı, kutsal ustalara dokunmaya cesaret edemiyor, onlara olan inancının sarsılmasından korkuyordu. Ama, doğruluk için çırpınan bir ruhun, her şeyi olduğu gibi görmek isteyen ve bunun için acı çekmeyi bile göze alan bir ruhun merhametsiz içgüdüsüne nasıl karşı koyabilirdi?... Böylece kutsal eserlere de el attı. Bu savaşta son ihtiyat kuvvetlerini, saray muhafızlarını da ileri sürdü... İlk bakışta bunların da ötekiler gibi, sütten beyaz olmadıklarını görmüştü. Devam etmeye cesaret edemedi. Arada bir durarak kitabı kapıyordu... Tıpkı Nuh'un oğlu gibi, paltosuyla babasının çıplak vücudunu örtüyordu.

Sonra, bu yıkıntılar ortasında, bitkin kalıyordu. Bu kutsal hayallerini kaybetmektense, bir kolunu kaybetmeyi yeğ bulurdu. Gönlü yas içindeydi. Ama içinde öyle bir özsuyu vardı ki, sanata olan inancı sarsılmamıştı. Bir genç adamın bütün o toyca kendini beğenmişliğiyle, sanki ken-

dinden önce kimse yaşamamış gibi, hayata yeniden başlıyordu. Yeni kuvvetinin sarhoşluğu içinde, yaşanan tutkularla, sanatın bunları ifade edişi arasında —pek az eser bir yana bırakılırsa— hiç bir ilişki yoktu. Ama, bunları ifade ettiği zaman kendisinin daha doğru ve daha başarılı olduğunu sanmakla aldanıyordu. Tutkuyla dolup taştığı için, yazdıkları arasında tutkularını kolayca bulabilirdi; ama onları ifade ederken kullandığı kelimelerin kusursuz olmaması yüzünden kendinden başka hiç kimsenin bunları anlaması mümkün değildi. Mahkûm ettiği sanatçıların çoğu bu durumdaydı. Onlar da en derin duyguları yaşamışlar ve ifade etmişlerdi; ama dillerinin sırrı kendileriyle birlikte yokolmuştu.

Christophe psikolog değildi. Bütün bu nedenlerle kafasını yoramazdı. Kendisi için bu gün ölmüş olan, her zaman ölüydü. Geçmiş hakkında gençliğin o yırtıcı ve kendine güvenen adaletsizliğiyle hüküm veriyordu. En asil ruhları gülünçlüklerine acımadan, bütün çıplaklığıyla görüyordu: Bu, Mendelssohn'un rahatı kanıksamış adam melânkolisi, kibar fantezisi ve yüksek düşünce gösterisi altındaki hiçliğiydi. Bu, Weber'in şangırtılı şungurtulu üslûbu, duygularının kuruluğu ve gönülden değil de kafadan gelen heyecanıydı. Bu, Liszt'di. O soylu baba, şark seyisi, neoklasik ve kaba saba, gerçek soyluluk yapma soyluluğun eş ölçüde karışımı. Rahat bir idealizm ve bulantı veren bir virtüozluk.

Bu, kilometrelerce berrak ve tatsız bir suya gömülmüş duygululuğunun içinde yüzen Schubert'ti. Kahramanlık çağlarının büyükleri, yarı-Tanrılar, peygamberler, Kilise Babaları da kurtulamamışlardı Christophe'un satırından. Yüzyılları fetheden, Bach bile; —eserlerinde geçmişi de, geleceği de kucaklayan adam— modanın yalanlarından, saçmalıklarından arınmış değildi. Tanrı'yı görmüş olan bu adamın dini, Christophe'a çok kere anlamsız ve ballandırılmış gibi gelmekteydi; Cizvitçe bir üslûp hâkimdi eserlerine. Kantatlarında aşkla sofuluk karışımı bir ağırlık vardı —(İsa ile cilveleşen ruhun diyalogları)—.

Christophe'un midesini bulandırıyordu bu: gözünün önüne, dönüşler yaparak dans eden tombul delikanlılar şeklinde melekler geliyordu. Bundan başka, dâhi Cantor'un eserlerini odasının dört duvarı arasında yazdığını hissetmekteydi... Havasız kapalı bir oda kokusu vardı bunlarda; başkalarının müziğinde, belki kendisinden daha az müzisyen, ama daha büyük insan olan başka sanatçılardaki, meselâ bir Beethoven'deki, bir Haendel'deki dışarının taptaze havası yoktu... Klâsiklerde ona batan bir şey de özgürlükten yoksun oluşlarıydı. Eserlerinde hemen hemen ne varsa «inşa edilmişti». Bazen bir heyecan, müzik belagatinin bütün beylik özellikleriyle genişletiliyor, bazen de basit bir ritm, bir süsleme deseni olarak mekanik bir tarzda o tarafa bu tarafa çekiliyor, tekrar ediliyordu. Bu simetrik ve birbirinin tekrarı olan yapılar —sonatlar ve senfoniler— daha henüz düzen güzelliğine, geniş ve iyi tasarlanmış plânlara ilgi duymayan Christophe'u çileden çıkartıyordu. Bunlar bir müzisyen eseri olmaktan çok, dülger elinden çıkmış gibi geliyordu ona.

Romantiklere karşı daha az sert davrandığı sanılmasın. Şaşılacak şey; onu en çok öfkelendiren müzisyenler, kendini daha özgür, daha çok içinden geldiği gibi eser veren, daha az «inşacı» olanlardı; bütün hayatını sayısız küçük eserlerine damla damla akıtmış olan Schumann gibi. Christophe gençlik duygularını ve kurtulmaya ahdettiği bütün yavanlıkları bunların eserlerinde gördüğü zaman büsbütün öfkeleniyordu. Şüphesiz ki saf Schumann, sahtekârlıkla suçlandırılamazdı; hiçbir zaman gerçekten duymadığı bir şeyi söylememişti... Ama ona bakarak Alman sanatçılarının en kötü sahteciliğinin, duymadıklarını ifade etmek istedikleri zaman değil, duydukları —ki sahteydi— anlatmak istedikleri zaman kendisini gösterdiğini düşünüyordu. Müzik, ruhun şaşmaz bir aynasıdır. Bir Alman müzisyeni ne kadar saf ve iyi niyetli ise, Alman ruhunun zayıflığını, sallantılı temelini, yumuşak duyarlığını, açık sözlülükten yoksunluğunu, içinden pazarlık idealizmini, kendi benini görebilmekteki yeteneksizliğini da-

ha çok ortaya koyar. Bu sahte idealizm, Wagner'in en büyük yarasıydı. Onun eserlerini tekrar okurken Christophe dişlerini gıcırdatıyordu. **Lohengrin** ona göre, insanı avaz avaz haykırtacak kadar büyük bir yalandı... Bu ucuz şövalyelikten, bu riyakârca sofuluktan, bu korkusuz ve kalpsiz kahramandan, en çok kendine hayran, kendini seven bu bencil ve soğuk fazilet timsalinden nefret ediyordu.. Bu riyakâr Alman tipini çok iyi tanıyordu; bu yakışıklı ve katı kalpli, daima kendine tapan ve kendi uğruna da başkalarını feda etmekten çekinmeyen tipi, çok yakından görmüş, tanımıştı. **Uçan Hollandalı** ağır duygusallığı ve can sıkıcılığıyla bunaltıyordu onu. **Tetraloji**'nin barbar dekadanlarının sevgilerinde mide bulandırıcı bir yavanlık vardı... **Siegmund**'un kaçırırken kız kardeşine tenor sesiyle söylediği şey, bir salon romansıydı. Siegfried ile Brünnhilde, örnek bir Alman karı - koca olarak birbirlerinin gözünün önüne —ve de dinleyicilerin önüne— **Goetterdaemmerung**'da o tumturaklı gevezece evlilik aşklarını seriyorlardı... Bu eserlerde her çeşitten yalan bir araya gelmişti; sahte idealizm, sahte Hıristiyanlık, sahte gotiklik, sahte efsaneler, Tanrısal sahtelikler, sahte insanlıklar... Hiçbir itibarilik, bütün itibarilikleri yıktığını iddia eden bu tiyatrodakinden daha büyük değildi. Buna ne göz, ne gönül, ne de akıl aldanırdı. Buna inanmak için inanmayı istemek gerekti; bunu da istiyorlardı. Almanya bu köhne ve çocuksu sanatın tadına doyamıyordu.

Ama Christophe istediği kadar böyle düşünsündü, bu müziği duyar duymaz, o da öteki Almanlar gibi, belki de onlardan çok, bu sele ve bu seli boşandıran adamın şeytanca iradesine kaptırıyordu kendini. Gülüyordu, titriyordu, içinden dört nala orduların geçişini duyuyordu; bu kasırga yaratıcılarının her şeyi yapmaya hakkı olduğunu düşünüyordu. Artık titremeden okuyamadığı kutsal eserlerde, eski heyecanlarına rastladığı zaman nasıl sevinçle haykırıyordu! Bu heyecan, sevdiğinin temizliğini hiç bozmadan, daima canlı, daima ateşliydi! Bunlar, batan gemiden

kurtarabildiği son şerefli şeylerdi... Ne büyük mutluluktu bu!... Kendinden bir parçayı kurtarıyormuş gibi geliyordu ona. Gerçekten de kendi kendisi değil miydi bu kurtardığı?.. Saldırdığı bu büyük Almanlar, onun, eti, kanı, en değerli varlığı değil miydi?.. Onlara karşı bu kadar sert davranışının nedeni kendisine karşı da böyle oluşuydu... Kim ondan daha çok Schubert'in iyiliğini, Haydn'ın masumluğunu, Mozart'ın inceliğini, Beethoven'in büyük, kahraman kalbini anlayabilirdi?.. Kim ondan daha büyük bir din heyecanı ile Weber'in ormanlarının hışıltısına, Johnn-Sebastian'ın katedrallerinin ulu gölgesine sığınabilirdi? O katedraller ki kuzeyin gri göğüne doğru, Alman ovasının üstünden, taştan bir dağ gibi görünen gövdelerini ve oymalı kulelerini yükseltirler. Ama onların yalanlarından azap duyuyor ve yine de unutamıyordu onları. Bu kusurları ırka, büyüklüklerini de kendilerine bağlıyordu. Aldanıyordu. Büyüklük de zayıflık da ırktan geliyordu. O ırk ki, güçlü ve bulanık düşünüşü, Avrupa'nın içtiği en büyük bir müzik ve şiir nehri halinde akmaktadır... Başka hangi ulusta ona, bu anda bunları mahkûm etme imkânını vermiş olan katıksız saf yürekliliği bulabilirdi?..

Böyle bir şeyi düşünmüyordu hiç... Şımarık bir çocuğun nankörlüğüyle annesinden aldığı silâhları ona karşı kullanıyordu. Daha sonra, ona neler borçlu olduğunu, onu ne kadar sevdiğini anlayacaktı...

Daha çocukken taptığı putlara körü körüne bir tepki gösterme dönemindeydi şimdi. Bu kadar tutkuyla kendisini bırakarak onlara inandığı için hem kendisine, hem de onlara kızıyordu... Bir bakıma böyle olması da iyiydi. Hayatın öyle bir yaşı vardı ki; insan o zaman haksız olmalı, kendisine öğretilmiş olan bütün hayranlıkları ve saygıları içinden söküp atabilmeli —yalan ya da gerçek— her şeyi, kendisinin doğru olduğunu kabul etmediği her şeyi inkâr edebilmelidir. Bütün eğitimiyle, bütün çevresinde görüp işittikleriyle çocuk, hayatın temel hakikatleriyle birlikte o kadar çok yalan ve budalalık yutar ki, ilk

ödevi sağlıklı bir insan olmak istiyorsa, bunları kusmaktır.

•

Christophe böylece güçlü bir tiksinti bunalımı geçirmekteydi. İçgüdüsü onu, varlığını dolduran hazını güç unsunları söküp atmaya itiyordu.

Her şeyden önce, tıpkı nemli ve yosun kokulu bir mahzenden gelir gibi, Alman ruhundan sızan o mide bulandırıcı duygusallıktan kurtarmalıydı kendisini. Işık! Işık! Sert ve kuru bir hava gerekti bu bataklık kokularını bu **Lied**'lerin yavan tadını silip süpürmek için. Yağmur damlaları kadar çoktu bunlar ve bu parçalardan Alman **Gemüt**'ü sürekli olarak akıp duruyordu: O sayısız **Sehnsucht** (Arzu), **Heimweh** (Özlem), **Aufsehwung** (Atılım); **Frage** (Soru), **Warum** (Niçin?) **an den Mond** (Ay ışığında) **an die Sterne** (Yıldızların altında), **an die Nachtigall** (Bülbüller öterken), an **den Frühling** (İlkbaharda), **an den Sonnenschein** (Güneş ışığında)'lar; o **Frühlingslied** (Bahar şarkıları), **Frühlingslust** (İlkbahar safası) **Frühlingsgruss** (Bahar selamı), **Frühlingsfahrt** (İlkbahar yolculuğu), **Frühlingsnacht** (İlkbahar gecesi), **Frühlingsbotschahft** (İlkbahar müjdesi); o **Stimme der Liebe** (Aşkın sesi), **Sprache der Liebe** (Aşkınsözü), **Trauer der Liebe** (Aşk kederi), **Geist der Liebe** (Aşkın ruhu), **Fülle der Liebe** (Aşkın mutluluğu); o **Blumenlied** (Çiçek şarkıları), **Blumenbrief** (Çiçeklerin mektubu), **Blumengruss** (Çiçeklerin selamı); bu **Herzeleid** (Gönül sızıları), **mein Herz ist schwer** (Yüreğimde ağırlık var), **mein Herz ist betrübt** (Kalbim çırpınıyor), **mein Aug ist trüb** (Gözüm bulanıyor)'lar... **Röslein** (Küçük gül) ile dere, kuşu ve kırlangıç arasındaki bütün bu toyca ve budalaca dialoglar, bütün şu çeşit saçma sapan sorular: — «**Eğer gülün dikeni olmasaydı**», —«**Dişi kırlangıç, yaşlı kocasıyla yuvasını mı yapıyor? ya da, Kırlangıç az önce mi nişanlandı?**»—, Bütün bu yavan sevgi, yavan heyecan, yavan keder, yavan şiir tufanı... Yerli yersiz ve her fırsatta

çiğnenen bunca güzel şeyler... yıpratılan yüksek duygular!.. İşin daha kötüsü bütün bunların bir şeye yaramayışı. Herkesin önünde kalbini çırılçıplak göstermek alışkanlığından, sırlarını gürültüyle sayıp dökmeye karşı duyulan duygulu bir eğilimden doğuyordu bu. Söyleyecek bir şeyi olmadan konuşmak! Hiç sonu gelmez miydi bu gevezeliğin? — Hey! Susun artık bütün bu bataklık kurbağaları!

Christophe hiçbir yerde, aşkı anlatan parçalardaki kadar belirgin halde görmemişti yalanı: çünkü bunları gerçekle karşılaştıracak durumdaydı. Bu ısmarlama ağlamaklı, ama dörtbaşı mâmur aşk şarkıları ne erkek isteklerini ne de kadın duygularını yansıtıyordu. Bununla beraber, bunları besteleyen adamlar, hayatlarında bir kerecik olsun sevmişlerdi herhalde! Sevmişlerse böyle sevmiş olabilir miydi? Hayır, hayır; yalan söylemişlerdi, her zamanki gibi yalan söylemişlerdi, kendi kendilerine yalan söylemişlerdi; kendilerini idealleştirmek istemişlerdi... İdealleştirmek! Bu, hayata cepheden bakmaktan korkmak, varlıkları olduğu gibi görememekti... Her yerde aynı çekingenlik, aynı erkekçe açık yüreklilikten yoksunluk. Her yerde zoraki bir coşkunluk, tumturaklı ve tiyatrovari bir şatafat: yurtseverlikte, içkide, dinde... **Trinklieder** (İçki şarkıları), şarap ya da kadeh üzerine söylenmiş övgülerdi: «**Du herrliche Glas...**» («Sen ey soylu bardak») Beklenmedik bir dalga gibi, ruhtan birdenbire fışkırması gereken inanç da bir fabrika malı, bir malzemeydi. Yurtseverce marşlar da, hep bir ağızdan ölçüyle meleyen bir koyun sürüsü için yapılmıştır sanki... —E! Uluyun öyleyse! Yalan söyleyip gidecek misiniz hep böyle? Sarhoşluğa, insan boğazlamaya, çılgınlığa varıncaya kadar her şeyi «İdealleştirecek» misiniz?..

Böylece Christophe idealizme düşman kesilmişti. İçtenlikle yapılan kabalığı bu yalandan daha üstün buluyordu. Aslında kendisi ötekilerden daha idealistti, ve ötekilere üstün bulduğunu sandığı kaba gerçekçiler en büyük düşmanlarıydı onun.

Tutkusu görmesine engel oluyordu. O sisli, kanı çekilmiş yalanla buz kesilmiş gibi hissediyordu kendisini (Güneşsiz hayalet düşünceler). Varlığındaki bütün güçlerle güneşe yönelmişti. Çevresindeki riyakârlığa ya da bu adı verdiği şeye karşı gençlik heyecanıyla duyduğu nefret; Almanların yüksek pratik bilgeliğini görmesine engel oluyordu. Bu ulus vahşi içgüdülerini boyunduruk altına almak ya da bundan yararlanmak için yavaş yavaş o koca idealizmini kurmuştu. Ulusların ruhunu değiştiren ve onlara yeni bir nitelik kazandıran soyut nedenler, ahlaksal ve dinsel kurallar, kanun koyucular, Devlet adamları, papazlar ve filozoflar değildir: Bunu yaratan, felâket ve çileyle geçen yüzyıllardır: Yaşamak isteyenler için hayatı leyle geçen yüzyıllardır: Yaşamak isteyen halkları hayata hazırlarlar.

•

Yine de besteler yapıyordu Christophe. Ama başkalarında gördüğü kusurlardan arınmış değildi. Çünkü, onda yaratma, aklın buyruğu olan kurallara boyun eğmeyen, karşı durulmaz bir ihtiyaçtı. Akılla bulunan bir nedenle değil, bir zorunlulukla yaratılır. —Bundan başka yalanın, birçok duyguların özündeki tumturaklılığın bilinmesi, buna sürüklenmemek için yeterli değildir; bunun için büyük ve zahmetli çabalar harcamak gerekir; nesiller tarafından aktarılan miskince alışkanlıkların ezici mirasıyle çağdaş toplumda tam bir doğruluk göstermek kadar güç bir iş yoktur. Hele bu, duygularını durup dinlenmeden açığa vurmak merakında olan insanlarla halklar için kolay değildir bu. Bunların, aslında, çok kere yapacakları en iyi şey susmaktır.

Bu bakımdan Christophe'un tam Almanlara özgü bir duyuşu vardı; bu yüzden susmanın değerini anlamamıştı henüz. Kaldı ki bunu anlayacak yaşta da değildi. Babasından, konuşmak hem de bağıra çağıra konuşmak alışkan-

lığını edinmişti. Kendisi de farkındaydı ve kurtulmak istiyordu bundan; bu yoldaki çabası güçlerinin bir bütününü tüketiyordu. —*Bundan başka büyük babasından miras* kalan başka bir kusurdan kendini kurtarmak için çaba harcıyordu; bu da, düşüncelerini olduğu gibi anlatmada son derecede güçlük çekmesiydi. —Bir virtüoz oğluydu. Virtüozluğun tehlikeli çekiciliğini hissediyordu: Bedeni zevk, ustalık zevki, çevik, adeli faaliyet ve yenmek, göz kamaştırmak, bin başlı seyirci kitlesini kişiliğine boyun eğdirmek zevki. Bu zevk bir genç için hoş görülebilirdi, ama sanat ve ruh için öldürücü bir şeydi. Christophe bunu biliyordu: Kanındaydı bu; nefret ediyordu, ama yine kaptırıyordu buna kendisini.

Böylece bütün Almanlara özgü içgüdüsüyle, dehasının içgüdüleri arasında bocalayan, içine işlemiş olan asalak bir geçmişin yükü altında ağırlaşan ve bundan bir türlü kurtulamayan Christophe, yalpalayarak ilerliyordu ve kötülediği şeylere sandığından daha çok yaklaşıyordu. O zamanki bütün eserleri doğru şeylerle tumturaklı şeylerin, berrak bir güçlülükle, ağız kalabalığı şeklindeki budalalıkların bir karışımıydı. Bütün ölmüş kişilerin, hareketlerini köstekleyen zırhını seyrek olarak yırtabiliyordu.

Yalnızdı. Onu bu bataklıktan kurtaracak hiçbir kılavuzu yoktu. Dışına çıktığını sandığı zaman daha da batıyordu. Gücünü ve vaktini, başarısız deneylerle harcıyordu, gözü kapalı gidiyordu. Hiçbir deney esirgenmemişti ondan: Bu yaratıcı çalkantının düzensizliği içinde yarattığı şeyler arasında hangilerinin değerli olduğunu kestiremiyordu. Saçma sapan tasarılarla, felsefi iddialar taşıyan ve korkunç ölçülere varan senfonik şiirler arasında bunalıp kalmaktaydı. Buna uzun süre bağlı kalamayacak kadar içtenlikli bir ruhu vardı. Bu tasarıları, bir bölümünü bile gerçekleştirmeden bir kenara bırakıyordu tiksinerek. Ya da en ulaşılmaz şiirleri uvertürlerde dile getirdiğini

ileri sürüyordu. İşte o vakit yabancı olduğu bir alanda bocalayıp duruyordu. Kendi çizdiği senaryolar tam bir sersemlik örneğiydi (çünkü hiçbir şeyden şüphe etmiyordu). Goethe'nin, Kleist'in, Hebbel'in ya da Shakespeare'in büyük eserlerine el atınca hep ters anlıyordu bunları. Anlayışsız olduğu için değil ama eleştirici bir görüşten yoksun olduğu için: Kendisine o kadar gömülmüştü ki başkalarını anlayamıyordu. Her yerde o toy ve tumturaklı duyguları belirmekteydi.

Yaşama güçleri olmayan bu acayipliklerin yanısıra, geçici heyecanları anında dile getiren birkaç tane küçük eser de yazmıştı. Bütün yazdıkları arasında yaşayacak olan yalnız bunlardı: müzik düşünceleri, **Lied**'ler. Bunlarda da, başlıca türlerde olduğu gibi yürürlükteki alışkanlıklara karşı tutkulu bir tepki halindeydi. Daha önce de bestelenmiş olan şiirleri yeniden ele alıyor, Schumann'dan ve Schubert'ten daha başka türlü ve daha doğru olarak bunları işlemek küstahlığına kalkışıyordu. Bazen de Goethe'nin şiirsel kişilerine, Mignon'a, **Wilhelm Meister**'in harpçısına kendilerine vergi, belirgin ya da bulanık karakteri vermeye çalışırdı. Bazen de sanatçıların zayıflıkları ve dinleyicilerin yavan zevkleriyle sessizce birleşince tatlımsı bir duygusallığa bürünen **Lied**'lere el atıyor, onları soyup çırılçıplak hale getiriyor; bunlara vahşice şehvetli bir soluk katıyordu. Bir kelime ile, tutkuları ve varlıkları kendi kendileri için canlandırmaya uğraşıyordu, yoksa pazar günleri her hangi bir **Biergarten** masasına yaslanarak kolay duyguları arayan Alman ailelerine oyuncaklık etsinler diye değil.

Ama genel olarak şiirleri, en büyüklerini bile, çok edebiyata boğulmuş bulurdu. Bunun için de daha çok en sade metinler üzerinde çalışırdı: eski **Lied**'ler, bir armağan kitabında okuduğu dinsel bir şarkı. Bunların koral niteliğini olduğu gibi bırakmamaya çok dikkat ediyordu; bunları cüretli bir laik anlayışla ve canlı bir biçimde işliyordu. Ya da ata sözlerini, hatta bazen şöyle geçerken kulağı-

na çalınan kelimeleri, halk arasındaki konuşmalardan ufak tefek bölümleri, çocukların düşünüşlerini, acemice ve garip konuşmaları, yani tamamıyle saf bir duygunun sezildiği şeyleri besteliyordu. İşte bu konularda rahatlıkla çalışabiliyor ve kendisinin de önceden düşünmediği bir derinliğe ulaşıyordu.

İyi ya da kötü, çok zaman da kötü olan bu eserler hayatla dolup taşıyordu, hepsi de yeni değildi bunların, şöyle ya da böyle, Christophe, içtenliği yüzünden bayağılığa da düşüyordu. Kullanılmış biçimleri tekrarladığı oluyordu. Bunlar olduğu gibi kendi düşüncesini yansıtıyordu çünkü. Bundan başka kendisi de böyle hissediyordu, başka türlü değil. Özgürlüğe heves etmiyordu hiç. Böyle bir kaygıya kapılması için insanın çok zayıf olması gerektiğini sanıyordu. Duyduğunu, acaba bu daha önce söylenmiş mi diye kafasını yormadan dile getiriyordu. Bunun da, orijinal olmasının biricik yolu olduğuna inanıyor, Jean-Christophe'un bir eşi daha bulunmadığını övünçle düşünüyordu. Gençliğin verdiği pervasızlıkla hiçbir şeyin yapılmamış olduğunu, her şeyin yeniden yapılması gerektiğini düşünüyordu. Bu iç doygunluğu, bu sonsuz bir hayat duygusu ona taşkın ve gizleyemediği bir mutluluk coşkunluğu veriyordu. Sevince ihtiyacı yoktu; kedere alışabilirdi; onun kaynağı bütün mutlulukların ve erdemlerin anası olan kuvvetindeydi. Yaşamak, daha çok yaşamak!.. Bu kuvvet sarhoşluğunu, bu yaşama sevincini —felâket içinde bile olsa— duymayan, sanatçı olamaz. Kilit taşıdır bu. Gerçek büyüklük, kıvançta ve kederde sevinçli olabilmektedir. Ekim sislerinin ve hafif yağmurların Tanrısı olan bir Mendellsohn ya da bir Brahms bu tanrısal gücü tanımamışlardır hiçbir zaman.

Christophe'da vardı bu güç, ve bunun sevincini de ihtiyatsızca bir saflıkla açığa vuruyordu. Bunda hiçbir kötülük görmüyor, bu sevinci başkalarıyla paylaşmak da istemiyordu. Böyle bir sevincin, bunu duymayanları kıracağını da düşünmüyordu. Kısacası başkalarının hoşuna gitmek ya da gitmemek umurunda değildi: Kendine güveni var-

dı ve inancını başkalarına aktarmak kendisine çok tabii geliyordu. Kendi sanat zenginliğini nota imalatçılarının yoksulluğuyla karşılaştırıyordu; üstünlüğünü kabul ettirmek de çok kolay görünüyordu kendisine. Çok kolay. Bunun için de kendini göstermesi yeterdi.

Ve de gösterdi.

•

Onu bekliyorlardı...

Christophe duygularını bir sır gibi saklamamıştı. Gerçeği olduğu gibi görmek istemeyen Alman riyakârlığının farkına vardıktan sonra, mutlak, aralıksız, eğilip bükülmez; hiçbir kişiyi, ya da eseri kollamayan bir içtenlikle davranmayı kendisi için bir yasa haline getirmişti. Hiçbir şeyi de aşırılığa vardırmadan yapmadığı için, münasebetsizce şeyler söyleyerek başkalarını kızdırıyordu. Yaptığı keşfin ölçülemez değerine inanmış bir adamın memnunluğu ile, önüne gelene Alman sanatı hakkında düşündüklerini sonsuz bir saflıkla açıklıyordu. Bunun için kendisine kötü gözle bakacaklarını hatırından geçirmiyordu. Göklere çıkarılan bir eserin saçmalığını anlar anlamaz, müzisyen olsun, müzik meraklısı olsun; karşısına kim çıkarsa bunu söylemeye can atıyordu. En garip hükümleri âdeta sevinçle ileri sürüyordu. Önceleri onu ciddiye almamışlar; lâflarına gülmüşlerdi... Ama, az zamanda, bu düşüncelerini tekrarlamaktan kötü bir zevk duyduğunu farkettiler. Şüphe yok ki Christophe bu aykırı düşüncelerine inanıyordu; bunları gittikçe can sıkıcı bulmaya başladılar; kışkırtıcı bir hal alıyordu sözleri; bir konserin tam ortasında gürültüyle alay ediyor, şanlı üstadları küçümsediğini açıklamaktan geri kalmıyordu.

Küçük şehirde hiç bir şey gizli kalmazdı: Christophe'un söyledikleri kulaktan kulağa yayılıyordu. Zaten bir yıl önceki yaşayışı yüzünden kızıyorlardı ona.

Christophe, Ada ile olan rezilce ilişkileri unutmuştu bile... Günler, hatırlanmaması gereken bu anıları süpürüp götürmüştü. Ve delikanlı artık o eski günlerdeki insan değildi... Ama bunu unutmayan başkaları vardı; özellikle sosyal görevi komşularının kusurlarını, çirkin hareketlerini not etmek olanlar, bütün bunlar unutulup gitmesin diye, büyük bir titizlikle çaba harcıyorlardı... Böylece Christophe'un yeni çılgınlıkları, adına açılmış olan sayfaya; eskilerinin hemen yanına yazılıyordu. Herkes bu konuda birbirine yeni yeni bilgiler vermekteydi... Ahlâkın çiğnenmesi karşısında duyulan kine, genel zevki hiçe sayışının verdiği kızgınlık da ekleniyordu... En hoşgörülü olanlar bile:

— Kendini göstermek istiyor!..

Birçokları da:

— Zır deli!.. (Total Verrückt) diyorlardı.

Bütün bunlardan daha da tehlikeli bir görüş yayılmaya başlamıştı... Herkesçe, atalarının nereden geldiği bilindiğinden, bu görüş, pek çabuk tutmuştu. Dediklerine göre; bir gün Christophe, hâlâ resmî görevine devam ettiği şatoda saygı gören üstadlara, dinleyenleri isyan ettiren bir saygısızlıkla dil uzatmıştı... Dediklerine göre; Mendelssohn'un Elias'ı için «riyakârca papaz vaazları»; Schumann'ın bazı Lieder'leri için de «Backfisch müziği» demişti. Hem de soylu prenslerin bu eserleri beğendiklerini söyledikleri bir sırada! Gran-Dük bu terbiyesizliğe şu sözlerle son vermişti:

— İnsanın bazen, sizin sözlerinizi dinlerken, Alman olduğunuzdan şüphe edeceği geliyor!..

Christophe'un patavatsızlıklarına karşı söylenen bu öç alıcı söz, tâ yükseklerden, en aşağılara kadar yayılmakta gecikmedi; Christophe'a başarılarını çekemedikleri için, ya da başka kişisel nedenlerle diş bileyenlerin hepsi onun safkan bir Alman olmadığını birden hatırlayıvermişlerdi. Baba tarafından Flandr'lı olduğu biliniyordu... Eh, bir melezin ulusal değerleri inkâr etmesinde de şaşılacak bir şey yoktu! Bu görüş her şeyi açıklıyordu; böylece Cermen

onuru hem kendini daha çok beğenmek için bir fırsat bulmuş oluyor, hem de düşmanını yere vuruyordu.

Tamamıyle plâtonik olan bu öç almaya, Christophe elle tutulur destekler vermekten geri kalmadı. İnsanın kendisi eleştirilecek bir durumdayken, başkalarını eleştirmeye kalkması çok ihtiyatsızca bir harekettir. Kurnaz bir sanatçı, kendinden öncekilere daha fazla saygı gösterirdi... Ama Christophe zayıf eserlere karşı duyduğu küçümsemeyle, kendi gücüne olan inancının verdiği mutluluğu saklamaya hiçbir neden görmüyordu. Bu mutluluğu da ölçüsüzce açığa vurmaktaydı. Son zamanlarda Christophe, kendisini dışarı vurma ihtiyacı duyuyordu. Bu kadar sevinç tek başına fazla geliyordu kendisine; duyduğu neşeyi başkaları ile paylaşmazsa patlayacaktı. Başka dostu olmadığı için orkestra arkadaşı ikinci **Kapellmeister**, Siegmund Ochs'u sırdaş edindi kendisine... Bu Wurtemberg'li genç adam, iyi bir çocuktu ama oldukça da sinsiydi. Christophe'a aşırı bir saygı gösterirdi. Christophe Ochs'tan çekinmiyordu. Herhangi bir kimseye, hatta bir düşmanına bile kendisini sevindiren şeyleri anlatmakta ne gibi bir sakınca olabilirdi ki? Ona minnet bile duymalıydılar! Dostuna, düşmanına böylece mutluluk dağıtmış olmuyor muydu?.. Ama insanlara yeni bir mutluluğu kabul ettirmenin güç bir şey olduğunu düşünmüyordu; onlar buna geçmiş bir bahtsızlığı tercih ederlerdi. Onlara, yüzyıllardır geveledikleri bir yiyecek gerekliydi... Hele hiç katlanamayacakları şey, bu mutluluğu bir başkasına borçlu oldukları düşüncesiydi. Bu hakareti ancak ondan kurtulmak ellerinde olmadığı zaman affedebilirlerdi; bunun için de, bunu yapandan öç almaktan geri kalmazlardı.

Elbette Christophe'un anlattıklarını gönül hoşluğu ile karşılayacak kimse bulunmazdı. Ama Siegmund Ochs'un böyle karşılamaması için birçok neden vardı. Birinci **Kapellmeister**, Tobias Pfeiffer yakında emekliye ayrılacaktı: Christophe, genç olmakla birlikte onun yerine geçmek için çok şanslı görünüyordu... Ochs tam bir Alman kafasıyla düşünüyordu: Mademki Saray Christophe'u bu yere

lâyık görmüştü, öyleyse lâyıktı. Ama, kendisini pek beğendiğinden, sarayca tanınmış olsaydı bu yere Christophe'tan daha lâyık görüleceğine inanıyordu. Bunun için, sabahleyin tiyatroya geldiği zaman onun duygularını açığa vurarak dökülüp saçılmasını tuhaf bir gülümsemeyle karşılamıştı. Christophe'un ciddî olmak istediği halde, yüzünden sevincini okuyarak sinsice:

— E, yeni şaheserler var mı bakalım? diye sordu.

Christophe Ochs'un koluna girerek:

— Ah, dostum! Bu seferki, hepsini gölgede bıraktı... Bir dinlesen... Pek güzel oldu! Bunu dinleyecek zavallıların Tanrı yardımcısı olsun! Hani dinledikten sonra, ölsem gam yemem artık, diyecek her dinleyen.

Anlayışsız bir adam değildi bu sözleri dinleyen. Böyle lâkırdılara gülmesi gerekirdi. Hattâ, bu çocuksu coşkunluk ile alay ederek sözlerindeki gülünçlüğü dostça ortaya koysaydı herkesten çok Christophe gülerdi buna... Halbuki Ochs, içinden alay ederek, bu sözlerle heyecana gelmiş gibi göründü: Christophe'u budalaca başka lâflar da etmeye kışkırtıyordu. Sonra da ondan ayrılır ayrılmaz, anlattıklarını, daha da gülünçleştirerek şurada, burada yaymaya başladı. Bu hikâyeler, küçük müzisyen çevrelerinin eğlencesi olmaya başlamıştı... Herkes de bir an önce, bu zavallıca eserlerin ne biçim şeyler olduğunu dinleyip anlamak için sabırsızlanıyordu. Kaldı ki bunlar hakkında önceden hüküm verilmişti.

Sonunda bu eserler ortaya çıktı...

Christophe, o bir yığın eseri arasından, Hebbel'in **Judith**'i için yazdığı bir üvertürü seçmişti. Alman uyuşuk luğuna bir tepki olarak bu parçadaki vahşi enerjiyi seviyordu. (Hebbel'in, her zaman ve her ne pahasına olursa olsun kendisini bir dâhi zannetmesi karşısında, bu eserden bıkmaya da başlamıştı ya). Bâle'li Boecklin'in bir senfonisini eklemişti. Senfoninin **Hayat Rüyası** diye tumturaklı bir adı vardı ve bir de epigraf taşıyordu: «**Vita somnium breve**». Buna kendi **Lied**'lerinden bir kaçını da eklemişti.

Bunlardan birkaç klâsik eserle birlikte Ochs'un **Festmarsch** adlı bir parçası konserinin programını tamamlıyordu... Christophe bunun zayıf olduğunu bilmekle beraber, arkadaşının hatırı için almıştı. Provalardan pek bir şey anlaşılmamış, orkestra, çalınan eserlerden bir şey anlamamıştı; ayrıca müzisyenler de bu garip müzik karşısında hayrete düşmüş ve bir fikir edinecek vakit bulamamışlardı; daha doğrusu dinleyiciler hüküm vermeden bunu yapamazlardı... Bütün Alman orkestralarında olduğu gibi, uysal ve disiplinli artistler Christophe'un kendisine olan güvenine boyun eğmişlerdi... En büyük güçlüğe şantöz kadında uğradı... Bu, Tonhalle'nin konserlerindeki mavili kadındı. Almanya'da ünü vardı bu kadının: Brünnhilde ve Kundry'yi Dresden'de ve Bayreuth'ta söylemişti.

Nefes kuvvetine diyecek yoktu. Wagner okulunda —ki bu okulun haklı olarak övündüğü— sessiz harfleri boşluğa fırlatırken iyi telâffuz etmek ve sesli harfler üzerine de kuvvetle vurarak ağzı açık seyircileri hayran bırakmak sanatını öğrenmiş ise de, bir türlü tabii olmak sanatını öğrenememişti. Her kelimeye ayrı bir önem veriyordu; her biri ayrı ayrı üstünde durularak okunuyor, heceler ağır ağır söyleniyordu ve her cümlede de bir trajedi edası vardı. Christophe bu dramatik gücünü biraz hafifletmesini kendisinden rica etmişti... Önce, oldukça isteyerek buna çalıştı. Ama tabiatındaki hantallık ve sesini göstermek ihtiyacı üstün geliyordu. Christophe sinirlenmeye başlamıştı... Sonunda dayanamadı, saygıdeğer bayana, eserinde Fafner yılanını değil, insanları konuşturmak istediğini söyleyince kadın, bu kalabalığ pek kötü karşıladı. Çok şükür, nasıl şarkı söyleneceğini bildiğini, kendisinin üstad Brahms'ın **Lied**'lerini, kendi önünde okumak şerefine de erdiğini ve büyük adamın eserlerini kendisine okutmaktan haz duyduğunu söyledi.

Christophe:

— Daha kötü ya! Daha kötü ya! diye bağırdı.

Kadın, yüksekten bakan bir tavırla gülümseyerek bu anlaşılmaz davranışının nedenini açıklamasını rica etti...

Christophe da Brahms'ın hayatında hiçbir zaman tabii olamadığını, onun övgüsünün, kendisi için en büyük yergi olduğunu, ama kendisinin —Christophe'un— bazen terbiyesizce konuşmasına rağmen hiçbir zaman, bu çeşit hoşa gitmeyen lâflar etmeyeceğini söyledi.

Böylece tartışma sürüp gitti. Ama kadın bütün provalarda, hep aynı ağır dokunaklılıkla şarkı söylemeye devam ediyordu. Bu, Christophe'un, kadının başka türlü söylemek elinden gelmediğini anladığı güne kadar böyle sürüp gitti. Lied'lerinin kendi istediği gibi söylenemeyeceğini düşünerek konser programından çıkardı. Ertesi gün konser verilecekti. Bu Lied'lere güveniliyordu. Kadın da böyle düşündüğünü söylemişti. Bunların değerini görecek kadar müzikten anlıyordu. Christophe'un böyle davranması kendisine hakaretti. Ertesi günkü konserin bu delikanlıya ün kazandırmak ihtimali vardı; bunun için bu yeni doğan yıldızla arayı bozmak istemedi. Birden boyun eğdi; son provada Christophe'un bütün isteklerini tekrar etti. Ama, ertesi günkü konserde kendi anlayışına göre söylemeye karar vermişti.

•

Konser günü gelip çatmıştı. Christophe'un hiçbir kaygısı yoktu. Kendi müziğiyle o kadar doluydu ki bunun hakkında hüküm verecek halde değildi. Eserlerinin bazı yanlarının gülünçlüğe kaçtığını kendi de farkediyordu... Ama ne önemi vardı bunun? Gülünç olmayı göze almadan büyük eserler yazmak mümkün değildi. İşin derinine kadar gidebilmek için insanın duygularını boğan, nezaket, utangaçlık, halkın benimsediği yalanlar, başkalarına saygı gibi şeyleri hiçe saymak gerekirdi. İnsan kimseyi yadırgatmamaya kalkarsa, ömrü boyunca, zayıf insanlara, ancak kavrayacakları zayıf eserler sunmaya katlanmalı; hayatın gerisinde kalmalıdır. İnsan ancak, kuşkularını ayaklarının altına aldığı zaman büyük adam olur. Christophe bunları çiğneyip geçiyordu. Varsın onu ıslıklasınlar: din-

leyenlerin ilgisiz kalmayacağına güveni vardı. Biraz atılgan_ca bir parçasını dinlerken tanıdığı bazı kimselerin ne hallere gireceklerini düşünerek eğleniyordu. Acı eleştirilere hazırlamıştı kendini: önceden gülüyordu bunlara. Bununla beraber onun eserlerinde hoş olsun olmasın, bir kuvvet bulunduğunu anlamamak için sağır olmak gerekirdi. Öncelikle kuvvetli olması, Ren gibi, önüne geleni sürükleyip götürmesi gerekirdi.

Daha başlangıçta umut kırıcı bir şey oldu. Grand-Dük gelmemişti. Şeref locasında da önemsiz birkaç kişi vardı: Bunlar da birkaç nedimeydi. Christophe buna içerledi. «Bu budala bana kızdı!» diye düşündü. «Benim eserlerim hakkında ne hüküm vereceğini bilemediği için, anlayışsızlığını açığa vurmaktan korkuyor!» Böyle bir ahmaklığa aldırış etmediğini göstermek için omuz silkti. Ama bu başkalarının gözünden kaçmamıştı: bu ilk dersti Christophe'a, ilerisi için de tehlikeyi haber veren bir belirtiydi.

Dinleyiciler de, efendileri gibi öyle pek ilgi göstermemişti, salonun üçte biri boştu. Christophe, çocukluğundaki konserlerinde salonun nasıl ağzına kadar dolduğunu acı acı düşünmekten kendisini alamadı. Daha tecrübeli olsaydı, iyi eserler verdiği zaman, kötü eserler verdiğinden daha az dinleyici gelmesinin tabii bir şey olduğunu bilirdi. Çünkü dinleyicilerden çoğu, müzikten çok müzisyenle ilgilenir; şu da açık bir şeydir ki, herkese benzeyen bir müzisyen, duyguları gıcıklayan ve salakları eğlendiren önlüklü bir çocuk müzisyenden daha az ilgi uyandırır.

Christophe, salonun dolmasını boş yere bekledikten sonra konsere başlamaya karar verdi. «Az olsun da öz olsun» diye düşünüyordu. Ama iyimserliği uzun sürmedi.

Parçalar sessizce dinleniyordu. Sevgi dolu ve coşmaya hazır bir dinleyici sessizliği vardır ki, bu öyle değildi. Tam bir uyku sessizliği. Her cümlenin bir ilgisizlik çukuruna gömüldüğü hissolunuyordu. Christophe'un arkası dinleyicilere dönük olmakla beraber, içindeki antenlerle salonda olup bitenlerin hepsini hissetmekteydi. Bütün iyi

müzisyenler, çaldıkları eserin, dinleyenlerin gönüllerinde yankılanıp yankılanmadığını hissederler. Christophe orkestrayı yönetirken, kendisini hararetlendirmeye çalışıyordu ama salondan localara doğru yükselen bir can sıkıntısı sisi içinde, damarlarındaki kan donuyor gibiydi.

Uvertür sona erdi; alkışlandı. Bu, nezaket olsun diye yapılan ve kısa süren bir soğuk alkıştı. Yuhalasalardı Christophe daha memnun olacaktı... Hiç olmazsa bir ıslık sesi duyulsaydı!... Hayat belirtisi olan bir şeyler; eserlerine bir tepki!.. Hayır, hiçbir şey olmadı... Dinleyicilere baktı. Dinleyiciler, bu çalınan şeyler hakkında ne düşünüldüğünü anlamak ister gibi birbirlerinin yüzüne bakıyor ve bir şey anlayamayarak yine o ilgisizliğe gömülüyorlardı.

Müzik yeniden başladı. Şimdi sıra senfoniye gelmişti... Christophe sonuna kadar götürmekte güçlük çekiyordu. Nerdeyse, çubuğu elinden atıp kaçacaktı. Salondaki uyuşukluk onu da sarmıştı: Öyle bir an geldi ki, çaldırdığı parçanın ne olduğunu anlayamamaya başladı... Dinleyicilerin büyük bir can sıkıntısı duyduklarını seziyordu. Hatta bazı pasajlarda beklediği alaylı fısıldaşmalar bile olmamıştı. Dinleyiciler programı okumaya dalmışlardı. Christophe, kuru bir hışırtıyla, yaprakların bir anda çevrildiğini duydu. Sonra yine sessizlik çöküyordu salona. Senfoni bittiği zaman yine o nezaket alkışları... Ama ötekiler, sustuktan sonra üç dört dinleyici yeniden alkışlamaya başlamıştı; ancak hiçbir yankı uyandırmadan, utanmış gibi, susuverdi bunlar da.. Yeniden daha büyük bir boşluk açıldı ve bu bir iki alkış, dinleyicilere nasıl bir can sıkıntısı içinde olduklarını hafifçe anlatmış oluyordu.

Christophe, orkestrasının ortasına oturmuştu. Sağa sola bakmaya cesaret edemiyordu... Ağlamak geliyordu içinden. Bütün vücudu öfkeyle titriyordu. Kalkıp dinleyicilere: «Canımı sıkıyorsunuz hepiniz! Defolup gidin!...» diye bağırası geliyordu.

Şantöz şarkılarını söylemeye başlamıştı. Dinleyicilerde hafif bir canlanma oldu; bu kadını alkışlamaya alışmışlardı.. Bu yeni eserler okyanusunda pusulasız yolunu şaşırmışken onlara bir kesinlik, ayaklarını sağlam ve bildikleri bir yere basmanın güvenini veriyordu. Christophe-dinleyicilerin bu düşüncesini keşfetmişti; buna acı acı güldü... Şantöz de halkın kendisini beklediğini hissediyordu... Christophe bunu, sırasının geldiğini haber vermeye gittiği zaman kraliçeler gibi kuruluşundan anlamıştı... Âdeta düşmanca birbirlerinin yüzüne baktılar. Ona kolunu uzatacak yerde Christophe, ellerini cebine sokmuştu. Kadın öfkeyle sahneye yürüdü. Christophe da arkasından geliyordu... Kadın görünür görünmez bir alkış koptu... Herkesin yüreği ferahlamış, yüzü gülmüştü. Salon canlanmıştı. Bütün gözlükler takılmıştı. Şantöz, büyük bir güvenle, Lied'lere başladı. Elbette, kendi bildiği gibi okuyor, Christophe'un, bir gün önceki uyarılarına aldırış bile etmiyordu. Piyanoda kendisine eşlik eden Christophe sapsarı kesilmişti... Kadının bu şekilde başkaldıracağını o da önceden kestirmişti. Şantözün yaptığı ilk değişiklikte, piyanoya vurarak:

— Hayır!.. diye bağırdı.

Kadın devam etti. Christophe boğuk ve öfkeli bir sesle «Hayır! Hayır! Böyle değil... değil!...» diye söyleniyordu.

Christophe'un böyle öfkeli öfkeli homurdanmasından —ki dinleyiciler duymuyordu ama, orkestradaki öteki artistler duymuşlardı— sinirlenen şantöz, sesini inadına ağırlaştırıyor, duraklıyor, sonra bir notu son derecede uzatıyordu. Ama Christophe ona uymayarak daha hızlı çalıyordu. Böylece aralarında bir mezürlük bir ayrılma meydana gelmişti. Dinleyiciler farkına varmamışlardı bunun: Christophe'un müziğinin güzel olmadığı gibi, doğru da olmadığını kabul etmişlerdi çoktan; ama bu düşüncede olmayan Christophe çılgına dönmüş gibi, yüzünü, gözünü oynatmaya başlamıştı. Nihayet patladı. Birden çalmayı bıraktı; bir cümlenin ortasında:

— Yeter!.. diye avazı çıktığı kadar bağırdı.

Heyecanından kendini alamayan şarkıcı kadın, yarım mezûr kadar daha devam ettikten sonra durdu. Christophe tekrar kuru bir sesle:

— Yeter!... diye bağırdı.

Salonda bir an bir şaşkınlık oldu. Birkaç saniye sonra Christophe:

— Yeniden başlayalım! dedi buz gibi soğuk bir sesle.

Kadın şaşkın şaşkın ona bakıyordu. Elleri titriyor, notasını kaldırıp Christophe'un kafasına atmak geliyordu içinden; sonra nasıl olup da bunu yapmadığına hayret etmişti. Ama Christophe'un otoritesi altında ezilmişti.. Yeniden başladı...

Bütün **Lied**'ler dizisini tek bir nüansı, tek bir muvmanı değiştirmeden okudu... Çünkü Christophe'un en ufak bir aykırılığa göz yummayacağını, yeniden kendisine hakaret edebileceğini düşünmüştü.

Bitirdiği zaman dinleyiciler, kendilerinden geçmişçesine alkışlayarak tekrar tekrar sahneye çağırdılar. Alkışladıkları **Lied**'ler değildi. —Bu kadın başka şeyler de okusaydı yine alkışlayacaklardı—. Ünlü ve saçlarını ağartmış bir şantözdü bu, dinleyiciler, huzur içinde onu alkışlayabilirlerdi... Bundan başka bu alkışlarla kadının Christophe'tan yediği azarın da etkisini azaltmış oluyorlardı. Şantözün yanıldığını belli belirsiz sezmişlerdi; ama Christophe'un bunu ona hatırlatmasını kabaca bir davranış sayıyorlardı. Parçayı söyletmek istediler. Ama Christophe kararlı bir hareketle piyanonun kapağını kapattı..

Kadın bu yeni küstahlığı görmemişti. Yeniden söyleyecek halde de değildi; çok üzgündü. Telaşla sahneden çekilerek locasına kapandı; orada bir çeyrek saat kadar içini dolduran öfke ve tiksintiyi boşalttı: Bir sinir krizi içinde, sel gibi boşanan gözyaşlarıyla ağladı, ağladı. Bir yandan da Christophe'a lânetler okuyordu... Öfkeli öfkeli bağırışı kapalı kapının dışından duyuluyordu. İçeri giren dostları, Christophe'un dışarıda bir yabani gibi davrandığını anlatıyorlardı. Bir konser salonunda dedikodu çabuk yayılır. Bunun için Christophe son parçayı çaldırmak

üzere kürsüye çıktığı zaman dinleyiciler söylenip gürültü ediyorlardı. Ama bu parça onun değildi; Ochs'un **Festmarsch**'ı idi. Bu yavan müziği dinlerken keyfi gelen dinleyiciler, Christophe'a karşı olan duygularını, onu ıslıklamaay gidecek kadar cesaret gösteremedikleri için, Ochs'u çok aşırı bir şekilde alkışlayıp, iki üç kere sahneye çıkararak açığa vurma fırsatını bulmuşlardı. Ochs da bu çağrıya uymaktan geri kalmadı ve böylece konser sona erdi

Bu dedikoducu küçük taşra kasabasında Grand-Dük'le saray halkının, olup bitenleri en küçük ayrıntılarına kadar öğrendiklerinden elbette şüphe edilemez. Şarkıcı kadını tutan gazeteler, olaya değinmemişlerdi; yalnız hepsi de kadının sanatını göklere çıkarıyor, sadece bilgi vermiş olmak için, söylediği **Lied**'lerin adını yazmakla yetiniyorlardı. Christophe'un öteki eserleri için de hemen hemen bütün gazetelerde aşağı yukarı şunlar yazılmıştı «...Kontrpuan bilgisi var. Karışık bir yazış. İlham kıtlığı.. Melodi diye bir şey yok. Kalple değil, kafa ile yazılmış. İçtenlikten yoksun. Orijinal olmak hevesinde...» Bu satırların ardında da Mozart, Beethoven, Loewe, Schubert, Brahms gibi «Orijinalliği aramadan orijinal olan» ölmüş üstadların gerçek orijinalliği övülüyordu... Daha sonra da rahatlıkla büyük dükalık tiyatrosunda Konradin Kreutzer'in **Nechtlager von Granada**'sının tekrar çalınışı üzerinde duruluyor, bu ilk gündeki gibi taze ve ince, tatlı müzik göklere çıkarılıyordu.

Kısacası, Christophe'un eserleri, ona en yakın görünen eleştiricilerce bile tam bir anlayışsızlıkla karşılandı... Onu sevmeyenler ise sinsi bir düşmanlık göstermekten geri kalmamışlardı. Hiçbir dost ya da düşman eleştirisinin yol göstermediği büyük dinleyici kitlesi ise susuyordu... Kendi düşüncesine bırakılan büyük dinleyici kitlesi hiçbir şey düşünmez.

•

Christophe yıldırımla vurulmuş gibiydi.

Bununla beraber başarısızlığında şaşılacak bir şey yoktu. Bu eserlerin hoşa gitmemesi için birçok neden vardı. Daha ilk adımda anlaşılamayacak kadar yeni idi. İyice olgunlaştırılmamıştı. Sonra da herkes bu terbiyesiz gence bir ders verilmiş olmasından büyük bir keyif duyuyordu. Ama Christophe, uğradığı bozgunun haklı olduğunu anlayacak kadar soğukkanlılıkla düşünemiyordu. Düşmanları oluşunu tabii karşılıyordu. Ama tek bir dostu olmayışı çok şaşırtmıştı onu. Güvendiği kimseler, o zamana kadar müziğiyle ilgilenir gibi görünenler, konserden sonra, onu teşvik edici tek kelime söylememişlerdi... Neden böyle davrandıklarını öğrenmek için onların ağızlarını aradı; belirsiz sözlerin ardına sığınıyorlardı. Christophe diretti, gerçek düşüncelerini öğrenmek istedi; en içten olanları, ilk eserlerini, bu başlangıçtaki saçmalıkları, yeni eserlerine karşı ileri sürüyorlardı. Bundan sonra bir çok kereler yeni eserlerinin, eskileri adına kötülendiğini gördü. Bunu yapanlar da, bir kaç yıl önce, eski eserleri daha yeni iken, kötülemiş olanlardı. Bu, bilinen, her zaman uygulanan bir kuraldır. Ama Christophe buna ilgisiz kalmayarak sesini yükseltmekte gecikmedi... Kendisini sevmemelerini anlıyordu, hatta bundan hoşlanıyordu bile; herkese dost olmayı aradığı yoktu. Fakat kendisini sevdiklerini söylemelerini, hem de onun hep çocuk kalmasını isteyerek büyümesine engel olmalarını hazmedemiyordu... On iki yaşında insana iyi gelen şey, yirmi yaşında iyi gelmez; üstelik kendisi burada da kalmaya niyetli değildi... Değişmek istiyordu, durmadan değişmek... Ne aptal şeylerdi şu hayatı durdurmak isteyenler!... Çocukken yaptığı kompozisyonlarının ilgi çekici yanı bu çocuksu yavanlıklar değil, bunların geleceğe gebe oluşuydu. Şimdi kalkmış, bu geleceği öldürmek istiyorlardı ha!.. Hayır, onu hiçbir zaman anlamamış, onu hiçbir zaman sevmemişlerdi; zayıf yaratıklarla ortaklaşa olan yanını seviyorlardı; asıl **kendisini** değil: dostlukları bir anlayışsızlıktan başka bir**şey** olmamıştı...

Belki biraz aşırılığa kaçıyordu bu düşüncelerinde. Bir-

çok iyi niyetli kimseler vardı ki, yeni iken sevmedikleri bir eseri yirmi yıl sonra severler. Yeni hayatın kokusu çok sert gelir onların zayıf beyinlerine. Bu kokunun zamanla uçup gitmesi gerekir. Sanat eseri onlar için ancak yılların kiriyle örtüldükten sonra anlaşılır hale gelir.

İşte, Christophe bugünüyle anlaşılmayıp dünüyle anlaşılmış olmasını hazmedemiyordu. Hiçbir zaman, hiçbir şekilde anlaşılmadığını kabul edip çıkıyordu işin içinden... Bunun için de öfkesinden çılgına dönüyor, kendisini anlatmak, açıklamak, tartışmak hevesine kapılıyordu... Gülünç bir şeydi, boşuna çabaydı bu.. Bunun için yaşadığı çağın zevkini değiştirmek gerekirdi. Ama hiçbir şeyden kuşkusu yoktu onun. Alman zevkini, güzellikle ya da zorla yıkayıp arıtmaya kararlıydı... Elinde hiçbir imkân yoktu bunun için... Nedensiz bir şiddetle, söyleyeceklerini şaşırarak, bağıra çağıra büyük müzisyenlere atıp tutmakla, hattâ dinleyicilerine çatmakla yapamazdı bunu. Bu, birkaç yeni düşman daha kazanmasından başka bir şeye yaramıyordu. Önce, kafasını disipline sokması, sonra da herkesi kendisini dinlemeye zorlaması gerekirdi.

Ve işte tam bu sırada, kaderi —kötü kaderi— ona bu imkânı verdi...

•

Tiyatronun lokantasında, orkestradan birkaç müzisyenle birlikte bir masanın etrafında oturuyorlardı... Christophe sanat üzerine yürüttüğü düşünceleriyle arkadaşlarını kızdırıp duruyordu. Onlar kendisiyle aynı görüşte değillerdi; hepsi de böyle gelişigüzel konuşmasını yadırgıyordu... Namuslu bir adam ve iyi bir müzisyen olan alto Krause, Christophe'u candan severdi; bunun için sözü başka konulara getirmek istedi. Öksürdü; işi şakaya vurmak için fırsat gözledi. Ama Christophe'un anladığı yoktu... Durmadan saldırılarına devam ediyordu, Krause üzülmüştü:

— Bütün bunları söylemenin bir anlamı var mı?.. Hay Allah iyiliğini versin! İnsan böyle şeyleri düşünür, ama söylemez!.. dedi.

İşin tuhaf olan yanı şu ki, «bu şeyler»i Kraus da düşünüyordu; hiç olmazsa birtakım şüpheleri vardı. Christophe bu şüpheleri kuvvetlendiriyordu. Kraus bunu açıkça söylemeye cesaret edemiyordu... Bunun bir nedeni, başına bir iş açmaktan çekinmesi ise öteki nedeni de alçak gönüllülüğü, kendisine fazla önem vermemesiydi.

Kornocu Weigel, ne olursa olsun, ister bir havagazı alevi, ister bir yıldız olsun her şeyi beğenmeye hazırdı. Az ya da çok beğenmek diye bir şey yoktu onun için. Sadece beğenirdi, işte bu kadar... Onun bu alışkanlığını sınırlandırmaya kalkarsanız hasta olurdu adam.

Bu konuda viyolonsellist Kuh, Weigel'den de baskındı. Kötü müziğe bayılırdı. Christophe'un acı acı alay edip yerdiği parçaların hepsi, onun en sevdiği eserlerdi. İçgüdüsüyle herkesçe en çok beğenilen parçaları biliyordu: Ruhu ağlamaklı, tumturaklı heyecanlar deposuydu. Şüphesiz ki, bütün sahte büyük adamlara hayranlık duyarken yalancılık etmiş olmuyordu. Gerçek büyük adamları beğendiğine kendini inandırmak istediği zaman, büyük saflıkla kendini aldatıyordu. Kendi tanrılarında geçmiş dâhilerin soluğunu bulduklarını sanan «Brahminler» vardı. Bunlar, Beethoven'i Brahms'da severlerdi. Kuh, daha ileri giderek Beethoven'de Brahms'ı seviyordu.

Bütün bunlar arasında Christophe'un paradokslarına en çok içerleyen başçı Spitz'di. Christophe'un sözleri onun müzik duygusundan çok, doğuştan gelme köleliğini yaralamaktaydı. Roma imparatorlarından biri ayakta ölmek istermiş. Spitz yaşadığı gibi, yüzü-koyun yere kapanıp ölmek isterdi; tabii pozisyonu buydu. Resmî, kutsallaştırmış «yükselmiş» kişilerin ayaklarının dibinde yuvarlanmak en büyük zevkiydi bu adamın; şimdi böyle etek öpmekten alıkonulması onu çileden çıkartıyordu.

Böylece Kuh sızlanıyor, Weigel umutsuzca hareketler yapıyordu. Krause lâf kıtlığında asma buduyor, Spitz de

acı acı haykırıyordu. Ama Christophe hiç istifini bozmadan avaz avaz bağırarak hepsini bastırıyor, Almanya ve Almanlar hakkında bir alay lâf ediyordu.

Yan taraftaki bir masada oturan genç bir adam onların konuşmalarına kulak kabartarak kahkahalarla gülüyordu. Kıvırcık siyah saçlı, iri karga burunlu, kalın dudaklı bir delikanlıydı bu. Hareketli yüzünden ince bir zekâ okunuyordu. Can kulağıyla Christophe'u dinliyor, kıs kıs gülüyor, zaman zaman da hafif kahkahalarla vücudu sarsılıyordu. Konuşmaya hiç karışmamıştı ama, söylenenlerden bir tekini bile kaçırmamıştı. Christophe'un, Spitz'in saldırıları karşısında bocalayıp kekeledikten sonra ezici kelimeyi bularak karşısındakinin suratına fırlattığını görünce ayrı bir zevk duymaktaydı. Hele Christophe, artık düşüncelerinin sınırını da aşarak, karşısındakileri çileden çıkartan en olmayacak, işitilmemiş, acayip lâflar sıralayınca büsbütün keyifleniyordu.

Nihayet masadakiler, herbiri kendi üstünlüğünü hissedip, açığa vurmaktan bıkmış bir halde, biribirlerinden ayrıldılar. Salonda yalnız kalmış olan Christophe, tam kapıdan çıkacağı sırada, kendisini dinlemekten büyük bir zevk duymuş olan genç adam yanına yaklaştı. Christophe henüz onun orada bulunduğunun farkına varmamıştı. Genç adam, şapkasını çıkararak, nezaketle kendisini tanıtmasına izin verilmesini istiyordu:

— Franz Mannheim.

Konuşmaları dinlemek zorunda kaldığı için özür dileyerek, hasımlarını yere sermedeki ustalığı için Christophe'u tebrik etti.

Christophe, bu sözlerden çok mutlu olmuştu; yalnız biraz şüpheyle sordu:

— Ciddî mi söylüyorsunuz?.. Benimle alay etmiyorsunuz ya?

Öteki yemin etti. Christophe'un gözleri parlamıştı.

— Demek beni haklı buluyorsunuz öyle mi? Siz de benim gibi mi düşünüyorsunuz?

— Bakın, doğru söylemek gerekirse, ben müzisyen değilim, müzikten de bir şey anlamam, sevdiğim tek müzik, —bu da sizin için pek övgü sayılamaz— yalnız sizinki... Yani, pek de zevksiz olmadığımı görüyorsunuz.

Christophe inanmamış gibi :

— Hım! Hım!.. Bu bir kanıt sayılmaz, dedi.

(Christophe pek inanmamıştı ama yine de hoşuna gitmişti bu sözler.)

— Size bir şeyi beğendirmek güç görünüyor. Öyle olsun! Ben de sizin gibi düşünüyorum, bu bir kanıt değil Bunun için Alman müzisyenleri hakkındaki fikirleriniz üzerinde hüküm vermekten çekiniyorum. Ancak bütün bunlar genel olarak eski Almanlar. Bütün o romantik saçmalıkları, kokmuş fikirleri, ağlamaklı heyecanları, bunakça tekrarları için bizden hayranlık bekliyorlar: **«Ezeli ve ebedi. Dün, hep vardı o, hep var olacaktır ve yarına o hükmedecektir, çünkü bugüne o hükmetmektedir!..»**

Schiller'in ünlü parçasından birkaç mısraı ezbere okudu:

«.....Das ewig Gestrige
Das immer war und immer wiederkehrt...»

— Ve hepsinden önce de kendisi!.. diyerek yarıda kesti resitasyonunu.

— Kim?.. diye sordu Christophe.

— Bunları yazan itfaiyeci.

Christophe anlamamıştı. Mannheim sözüne devam etti :

— Önce ben! dedi. Bence her elli yılda bir sanat ve düşünce alanında bir temizlik yapıp daha önceden gelen ne varsa hepsini silip süpürmeli.

— Bu biraz radikal! dedi Christophe, gülümseyerek.

— Yok, inanın bana, elli yıl bile çok! Otuz demek gerek! Sağlık tedbiri. Büyük babalarımızı koleksiyon yapıp saklamıyoruz evlerimizde... Öldükleri zaman saygı ile toprağa gömüyor ve bir daha geri gelmesinler diye

de üstlerine taş kokuyoruz. İnce ruhlu insanlar çiçek de koyarlar. Bence, bunun önemi yok. Benim istediğim tek şey; bizi rahat bırakmalarıdır. Ben kendi hesabıma onları rahat bırakıyorum! Herkes yerini bilmeli: diriler bir yana, ölüler bir yana.

— Yaşayanlardan daha canlı ölüler de vardır!

— Yok, yok! Olmaz böyle şey!.. Ölülerden daha ölü diriler var deseydiniz daha doğru olurdu.

— Belki böyle olanlar çoktur. Ama hâlâ genç olan yaşlılar da var!

— Peki; eğer genç ise biz onu kendimizde buluruz... Yine de inanmam ben buna. Bir kere iyi olan şey, ikinci bir defa iyi olmaz. İyi olan yalnız değişmedir. Her şeyden önce eskiden kurtulmak gerekir. Çok ihtiyar var Almanya' da. İhtiyarlara ölüm!...»

Christophe bu palavraları dikkatle dinliyor ve bunları tartışmak için kendisini zorluyordu; bu düşüncelerin bazılarına yakınlık duyuyor, kendi düşüncelerine benzetiyordu. Fakat, bunların böyle karikatür haline gelecek derecede aşırılaştırılması canını sıkıyordu biraz... Ne var ki, karşısındakileri de kendisi gibi ciddi sandığı için, şimdi kendisinden daha bilgili görünen ve rahatlıkla konuşan bu adam için, ilkelerinin mantıksal sonuçlarını çıkarıyor olmalı diye düşünüyordu.

Çok kimsenin kendisine olan güvenini bağışlıyamadığı mağrur Christophe, çoğu kere safdilce bir alçakgönüllülüğe düşer, bu da onun kendisinden daha iyi eğitim görmüş olanlar tarafından —eğer bunlar can sıkıcı bir tartışmadan kaçınmak için fazla böbürlenmemeye razı olurlarsa— kandırılmasına yol açardı.

Kendi paradokslarıyla kendisi de alay eden ve cevap yetiştirmek çabasıyla en aşırı acayipliklere düşüp biyik altından bunlara gülen Mannheim ciddiye alınmaya alışmamıştı. Bu martavallarını tartışmak, hatta anlamak için Christophe'un kendisini ne kadar sıkıntıya soktuğunu görerek pek keyifleniyordu. Alay etmekle beraber Chris-

tophe'a karşı da, kendisine önem verdiği için minnettarlık duyuyordu, gülünç ve sevimli bulmaktaydı onu.

Çok dostça ayrıldılar. Üç saat sonra Mannheim'in orkestraya açılan kapıdan içeri gidip de kaşıyla gözüyle esrarlı işaretler yaparak kendisine sevinçle baktığını görünce Christophe çok şaşırmıştı. Prova bitince yanına gitti; Mannheim teklifsizce koluna girerek:

— Biraz vaktiniz var mı?.. dedi. Dinleyin beni, aklıma bir şey geldi. Siz bunu belki tuhaf bulacaksınız... Müzik ve müzikçiler hakkındaki düşüncelerinizi bir yazı ile anlatmaz mısınız?.. Sizin güruhtan, hiçbir şeye yaramayan dört enayiye meram anlatacağım diye nefes tüketeceğinize büyük dinleyici kitlesine görüşlerinizi açıklasanız daha iyi olmaz mı?...»

— Ne dediniz?.. Daha iyi olmaz mı? Böyle bir şeyi ister miyim? Yani yazı yazmamı mı istiyorsunuz benim? Çok iyi insansınız siz!..

— Bakın, size teklifim şu: Birkaç arkadaşımla bir dergi yayınlıyoruz. Arkadaşlarımın adı : Adalbert von Waldhaus, Raphael Goldenring, Adolf Mai ve Lucien Ehrenfeld. Dionysos, şehirdeki akıllıca yazıların çıktığı tek dergi... (Biliyorsunuz herhalde?)... Hepimiz size hayranız; bize katılırsanız mutlu oluruz. Müzik eleştirileri yazmayı üstünüze alır mısınız?

Bu kadar iltifat altında Christophe ezilmiş gibiydi: bu teklifi kabul etmek için can atıyordu. Ama buna lâyık olmamaktan korkuyordu; yazı yazmak gelmezdi elinden.

— Bırakın canım! dedi Mannheim. Eminim ki çok iyi yazabilirsiniz. Hem, eleştirici olduktan sonra her hakkınız var demektir. Okuyuculardan çekinecek bir şey yok... Eşi bulunmaz bir ahmak sürüsüdür bunlar. Sanatçı olmak bir şeye yaramaz. Sanatçı ıslıklanacak adam demektir. Ama eleştirici: «Şu adamı ıslıklayın!» demeye hakkı olan kimsedir. Bütün dinleyici kitlesi düşünme zahmetini ona yüklemiştir. Nasıl isterseniz öyle düşünebilirsiniz. Düşünür gibi görünmeniz de yeter! Elverir ki bu

kazların önüne yemlerini serpin de ne olursa olsun! Ne verseniz yutarlar!»

Sonunda Christophe hararetle teşekkür ederek kabul etti. Yalnız istediği her şeyi yazabilmeyi şart koştu.

— Tabii, tabii! diye cevap verdi Mannheim. Tamamıyle serbestsiniz. Hepimiz de böyleyiz.

•

Mannheim, Christophe'a balta olmuştu. Oyundan sonra üçüncü defa tiyatroya geldi. Onu, Adalbert von Waldhaus ve öteki arkadaşları ile tanıştırmak istiyordu... Hepsi de Christophe'a çok yakınlık gösterdiler.

Memleketin eski bir soylu ailesinden olan Waldhaus bir yana, hepsi zengin Yahudi çocuklarıydı. Mannheim bir bankerin. Goldenring tanınmış bir bağ sahibinin, Mai madenî eşya fabrikası müdürünün, Ehrenfeld de zengin bir kuyumcunun oğluydu. Babaları da, eski kuşak Yahudilerdendi.. Çalışkan, inatçı, ırklarının ruhuna bağlı kalarak, büyük bir enerji ile zenginliklerini arttıran insanlardı... Paralarından çok, enerjilerini harcıyorlardı. Oğulları ise, babalarının kurduklarını yıkmak için yaratılmışlardı sanki. Ailelerinin ön yargılarını ve o karınca gibi biriktirme meraklarını alaya alıyorlardı. Sanatçı geçiniyor, parayı hakir görüyor ve har vurup harman savuruyor gibi gösteriyorlardı kendilerini. Ama aslında elden çıkardıkları yoktu. Ne kadar çılgınlık yapsalar, berrak bir şekilde düşünme yeteneğini ve pratik karakterlerini büsbütün kaybetmiyorlardı yine de. Kaldı ki, babaları onları gözaltında tutmakta ve gerekince dizginleri çekmekteydiler... İçlerinde en eli açık olanları Mannheim'dı... Elindekini, avucundakini bol bol dağıtırdı, ama elinde avucunda bir şey de yoktu. Her ne kadar babasının cimriliğini çekiştirmekten geri kalmıyorsa da, söylediklerine içinden gülerek hak veriyordu ona. Aslına bakılırsa içlerinde servetine sahip olan, istediği gibi yaşayıp, istediği gibi para harcayabilen yalnız Waldhaus'dı... Dergi'yi destekleyen de oy-

du. Şairdi. Arno Holz ve Walt Whitman gibi, «polymetre» tarzında şiirler yazardı. Uzunlu kısalı mısraları alt alta diziyordu bu şiirlerinde. Ayrıca tireler, duraklar, büyük harfler, italikler, altı çizgili kelimeler bol bol yer alıyordu bunlarda.. Bir kelime, bir mısra, ya da bir cümle sık sık tekrarlanıyordu. Bunların arasına her dilden kelimeler, ünlemler de sokuyordu. Cézanne'ın resimde yaptığını kendisinin şiirde yapmak —(bunun nedeni asla bilinmiyordu)— istediğini öne sürüyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, yavan şeyleri açık seçik hisseden yeterince şairane bir ruha sahipti. Duygusal, kuru, safdil ve züppeydi. İnceden inceye işleyerek yazdığı şiirlerine küstahça bir umursamazlık veriyordu... Salon adamları için iyi bir şair olabilirdi. Bu çeşit şairlere dergilerde ve salonlarda bol bol rastlanır. Waldhaus, tek olmak istiyor; kastının ön yargılarından kurtulmuş, büyük derebeyi rolü oynuyordu. Oysa herkesten çok kendisinde vardı bu önyargılar. Ama bunu belli etmiyordu. Yönettiği dergide etrafına yalnız Yahudileri toplamıştı. Amacı, Yahudi düşmanı olan kendi sınıfından kimseleri kızdırmaktı; böylece kendi kendisine de özgür düşünceli olduğunu ispat etmiş olacaktı. Arkadaşlarına karşı kibarca ve onları eşit saydığını gösteren bir davranışı vardı. Oysa, içinde derinden derine, sınırsız bir nefret vardı onlara karşı. Arkadaşlarının kendisinin adından ve parasından rahatça yararlandıklarını bilmiyor değildi. Ama, onlardan nefret edebilmeyi tatmak için göz yumuyordu buna.

Ötekiler de, göz yumduğu için ondan nefret etmekteydiler. Çünkü bunda çıkarı olduğunu çok iyi biliyorlardı. Karşılıklıydı bu iş. Waldhaus onlara adını ve parasını vermişti... Ötekiler de istidatlarından, iş adamlıklarından yararlandırıyorlardı onu ve müşteri buluyorlardı.

Ondan çok daha akıllıydılar... Ama bu kişiliklerinin daha üstün olduğu anlamına gelmez. Bu bakımdan Waldhaus'tan daha da geriydiler denebilir. Fakat bu küçük şehirde, başka her yerde ve her zaman olduğu gibi, ırklarının ayrılığından ve başkalarından ayrı yaşadıklarından ötü-

rü, olayları, alaycı bir gözle görme yetenekleri keskinleşmişti; bu bakımdan Yahudiler, köhne kurumlarla eskimiş düşüncelerin gülünçlüğünü herkesten iyi görebiliyorlardı. Yalnız, karakterleri zekâları kadar özgür olmadığı için, alay etikleri bu kurum ve düşünüşlerde bir reform meydana getirecek, yerde, bunlardan çıkar elde etme yolundaydılar. Kendilerini özgür düşünceli göstermekle beraber, bunlar da o soylu Adalbert kadar özentili küçük taşra züppeleriydi. Bu avâre zengin çocukları edebiyatla, spor ya da hört yapar gibi uğraşıyorlardı. Ne kadar kabadayılık taslasalar da, bu kabadayılıklarını yalnız birkaç zararsız kimseye gösterecek kadar da kurnazdılar. İleride ön yargılarını da benimseyerek ve herkes gibi yaşayarak içine girecekleri bir toplumsal çevreyle bozuşmaya niyetleri yoktu. Hükümet darbesini andıran bir hareket, ya da reklam yaptıkları, ya da tanınmış, ama ünü sarsılmaya başlamış günün kahramanlarından birine karşı gürültüyle savaş açmayı göze aldıkları zaman, gemileri yakmamaya da dikkat ederlerdi; çünkü, tehlike halinde yeniden atlayacaklardı gemilere... Kaldı ki kampanyanın sonu nasıl gelmiş olursa olsun, yeniden başlamaları için uzun bir zaman geçerdi. Rahat uyuyabilirlerdi bu çıkarcılar, bu yeni Davidsbündler'in, istedikleri tek şey, isteseler korkunç olabileceklerini, ama istemediklerini göstermekti. Sanatçılarla senlibenli olmayı ve aktrislerle yemek yemeyi yeğ buluyorlardı.

Christophe bu çevrede rahatsızlık duyuyordu. En çok kadınlardan ve atlardan söz ediyorlardı. Kaba saba yapıyorlardı bunu. Adalbert heyecansız bir ses, sıkıcı ve sıkıntılı bir nezaketle ağır ağır konuşuyordu... Bodur, küt yapılı, başı omuzlarının arasına gömülü bir tip olan yazı işleri müdürü Adolf Mai her şeyde haklı görünmek çabasındaydı. Her şeyi daima kestirip atar, kendisine söylenilenleri dinlemez, karşısındakinin görüşlerini, hattâ karşısındakini küçümser gibi bir hal alırdı. Sinirli sinirli durmadan kocaman gözlükleri ardında gözlerini kırpıştıran sanat eleştiricisi Goldenring'in uzun saçları vardı; ah-

baplık ettiği ressamlara benzemek için olacak, sessizce sigara içer, konuşurken cümleleri ağzının içinde yuvarlar, baş parmağı ile havada belirsiz işaretler yapardı.

Ufak tefek, güleryüzlü, dazlak, sarı sakallı bir genç olan Ehrenfeld'in ince yüzünde yorgunluk okunuyordu... Dergide moda ve sosyete haberleri yazmaktaydı. Tatlı bir sesle çok açık saçık şeyler anlatırdı; ince fikirlidir, muziptir, çok kere iğrençliğe varan bir bayağılığa düşer. Bütün bu genç milyonerler anarşistti; insanın, bu kadar varlıklı olduktan sonra, toplumu inkâr etmesi lükslerin en yükseği idi. Çünkü böylece, kendilerini topluma olan borçlarından kurtarmış oluyorlardı. Tıpkı yoldan geçen bir adamı soyan bir hırsızın: «Ne işin var burada senin? Çek arabanı! İhtiyacım yok sana artık!» demesi gibi.

Christophe bu gruptakilerden yalnız Mannheim'e sempati duyuyordu. Beş arkadaşın en canlısı oydu; kendi söyledikleriyle de eğlenirdi, başkalarının söyledikleriyle de; konuşurken kekeler, dili dolaşır, kahkahalar atar, olmayacak şeyler söyler, bir düşünceyi sonuna kadar izleyemediği gibi, kendi de ne söylemek istediğini pek bilmezdi, ama iyi çocuktur; kimseye karşı kin beslemez; hiç bir hırsı yoktur. Aslında pek açık yürekli değildi; her zaman rol keserdi; yalnız masumca yapardı bunu. Kimseye zarar vermeden. Daima olmayacak hayallerle doldururdu kafasını; çok kere de bunlar iyi düşüncelere dayanırdı. Alaycı olduğu için de bunlara pek inanmazdı; coştuğu zamanlarda bile soğukkanlılığı elden bırakmaz, teorilerini uygulamaya kalkarak başına iş açmazdı. Mutlaka bir şeye merak duyması gerekti. Bu bir oyundu onun için. Kısa süren bir oyun. İyilik merakı tutmuştu şimdi de... Tabii onun için sade iyi olmak yeterli değildi; iyi olduğunu da göstermek isterdi; herkese iyilik öğütleri verir, iyi adam rolü oynardı. Irkdaşlarının sıkı çalışmalarına, Almanların kaba sofu, çatık kaşlı ahlaklılığına, riyakârlığına ve militarizmine karşı koyma düşüncesiyle Tolstoycu, Nirvanacı, Protestan, Budist geçiniyor, —ne olduğunu kendisi de bilmiyordu— yumuşak ve kemiksiz, bağışlayıcı ve kutsayıcı,

uygulanması kolay bir ahlakın havariliğini yapıyordu. Öyle bir ahlaktı ki bu, bütün günahları, özellikle cinsel olanları —ki bunlara Mannheim'ın büyük bir eğilimi vardı— bağışlıyordu. Bir zevk kitabıydı bu, cilveleşen ve kutsallığın halesini başlarına geçirerek eğlenen hovardaların topluluğu olan bir ahlâktı. Bu ahlâkta, eğer o kendisini ciddiye alacak olsa, burunları nazik olanların katlanamayacakları hafif bir riyakârlık kokusu vardı. Ama, böyle bir iddiası yoktu bu ahlâkla da eğleniyordu Mannheim. Bu ödlekçe Hıristiyanlık, ilk fırsatta yerini başka meraklara bırakmaya hazırdı. Nasıl olursa olsun: Kaba kuvvet, emperyalizm, «Gülen Aslan» ahlakına. Mannheim komedi oynuyordu kendi kendisiyle: Bütün kalbiyle kendisini buna veriyordu. Bütün öteki Yahudiler gibi sonunda yine iyi bir Yahudi kalmakla birlikte kendisinde olmayan bütün duyguları benimsiyordu.

•

Bir süre Christophe'u dilinden düşürmez olmuştu... Varsa Christophe, yoksa Christophe. Evindekilerin kafasını onun övgüleriyle şişiriyordu. Ona bakılırsa, Christophe bir dâhi, eşsiz bir insandı. Çok eğlenceli müzik eserleri yaratan bir sanatçıydı. Sonra da müzik konularını insanı hayrete düşürecek kadar bilgi ve esprisi ile anlatabiliyordu. Üstelik de güzel ağızlı, bembeyaz dişli, yakışıklı bir delikanlıydı. Ayrıca Christophe'un da kendisini beğendiğini ekliyordu sözlerine. Sonunda bir akşam Christophe'u yakalayıp, eve yemeğe getirdi. Christophe böylece yeni arkadaşının babası banker Lothar Mannheim ve kızkardeşi Judith'le tanışmış oldu.

İlk defa bir Yahudi evine ayak atıyordu. Bu küçük şehirde oldukça kalabalık oldukları için zenginlikleri, birbirlerine bağlılıkları ve ince fikirlilikleriyle önemli bir yer tutan Yahudi topluluğu ötekilerden biraz ayrı yaşıyordu... Halkta, Yahudilere karşı yerleşmiş, babacanca, ama küçümseyici, gizli birtakım ön yargılar vardı. Christophe'un ailesi de Yahudilere karşı böyle duygular beslerdi.

Büyükbabası Yahudileri sevmezdi; ama şeytanın işine bakın ki, kendisinden müzik dersi alanlar içinde en iyi iki öğrencisi Yahudiydi (bunlardan biri kompozitör, öteki de ünlü bir virtüoz oldu); adamcağız pek dertlenirdi buna: çünkü bu iki iyi müzisyeni bazen kucaklamak gelirdi içinden; sonra bunların İsa'yı çarmıha gerenlerden olduğunu üzülerek hatırlar, bu uzlaşmazlığı nasıl çözeceğini bilemezdi. Sonunda onları kucaklardı yine de.

Müziği çok sevdikleri için Tanrı'nın kendilerini affedeceğini düşünürdü. Kendisini herkesten daha üstün düşünüşlü gösteren babası Melchior Yahudilerin parasını almakta pek de sakınca görmezdi. Bunun çok yerinde bir şey olduğunu bile düşünürdü... Üstelik Yahudileri tefe koymaktan geri kalmaz ve nefret ederdi onlardan.

Annesine gelince; bir Yahudi evine aşçılık etmek için gittiği zaman acaba günah mı işliyorum, diye bir kuşku gelirdi içine. Yanlarında çalıştığı bu Yahudiler de kendisine çok yüksekten bakarak soğuk davranırlardı. Kızmazdı bunun için onlara. Zaten kimseye kızmazdı ki. Tanrının lânetine uğramış olan bu zavallılara çok acırdı: evin kızı geçerken, ya da çocukların neşeli gülüşlerini duyarken: «Ah, ne güzel kız! Ne tatlı çocuklar!.. Ne yazık!» derdi kendi kendine.

Christophe o akşam, Mannheim'lara yemeğe gideceğini söylediği zaman hiç ses çıkarmadı, ama üzüldü. Yahudiler için söylenen kötü şeylerin hepsine inanmamak gerektiğini, bunların arasında da iyi insanlar bulunduğunu, ama yine de Yahudilerle Hıristiyanların ayrı ayrı yaşamalarının uygun olacağını düşünürdü.

Christophe'ta bu önyargılardan hiçbiri yoktu... O, çevresine sürekli olarak tepki gösterme merakı ile bu değişik ırkta bir çekicilik bile buluyordu. Ancak hiçbir bilgisi yoktu Yahudiler hakkında. Sadece, en aşağı tabakadan birkaç Yahudiyi tanımıştı: Bunlar da birkaç küçük satıcıydı. Bir de bütün insanlardaki topluluğa katılma duygusuyla birbirine sokularak, katedral ile Ren arasında küçük bir getto meydana getiren Yahudi kalabalığı...

Zaman zaman bu mahallede dolaştığı olurdu. Çökük yanaklı, kalın dudaklı, elmacık kemikleri çıkık, Da Vinci' vâri gülüşlü, biraz bayağıca Yahudi kadınlarına sempati ile göz atardı. Na yazık ki bu kadınların kaba saba konuşmaları, yüzlerinin, sustukları zamanki tatlı ifadesini bozuyordu.

Bu bodur, gözleri cam gibi parlayan, koca kafalı, insan kalabalığının meydana getirdiği ayak takımı arasında bile, acaip parıltılar, bataklıkların üstünde yanıp sönen şeytan ateşine benzer bir şeyler, çok güzel gözler, aydın zekâlar görmek mümkündü. Aralarında bu bataklıktan kurtulmak için çırpınan asil ruhlu, büyük kalpli insanlar bulunduğunu düşünüyordu Christophe. Onlarla buluşmak, onların yardımına koşmak isteğini duyuyordu içinde; onları, biraz da ürkerek, tanımadan seviyordu... Ve hiçbiriyle o zamana kadar dostluk kurmamıştı. Hele Yahudi topluluğunun seçkin tabakasına yaklaşmak fırsatı geçmemişti eline.

Bunun için, Mannheim'lere akşam yemeğine gidişinde yeni bir şeyin, yasak meyvenin çekiciliği vardı. Bu meyveyi sunan Havva ise tadını büsbütün arttırıyordu. Eve adım attığı andanberi Christophe gözünü Judith'ten ayırmamıştı. O zamana kadar tanıdığı bütün kadınlardan başka bir tipti. Fidan gibi uzun boylu, biraz zayıfça, ama sağlam yapılı bir kızdı. Alnını, şakaklarını saran siyah saçları yüzünü çerçeveliyordu. Biraz miyopça idi.. Gözkapakları kalın, gözleri hafifçe şişkindi, irice burnunun kanatları, genişçe çenesi bu portreyi tamamlamaktaydı... Teni oldukça renkliydi. Güzel, keskin hatlı, enerjik bir profili vardı.. Önden bakılınca insana karışık, kararsız, nispetsiz bir izlenim veriyordu yüzü. Gözleri ve yanakları pek düzgün sayılmazdı. Bu kızın kişiliğinde kuvvetli bir ırkın hamurunu seziliyordu. Ve bu hamurda da belirli belirsiz hem çok güzel, hem çok bayağı çeşitli unsurlar karışıktı. Güzelliği en çok ağzında ve gözlerinde toplanmıştı.

Tek bir kişinin gözleri olmaktan çok bir ırkın özelliğini taşıyan bu gözlerin hafif nemli ve ateşli bakışlarının altında gizlenen kadın ruhunu sezebilmek için Christophe'dan daha tecrübeli olmak gerekirdi. Şimdi o, bu parlak gözlerde, sahibi de farkında olmadan İsrail halkının ruhunu keşfediyordu. Kendisini kaybetmişti bu gözlere bakarken. Daha çok sonraları, böyle göz bebeklerine daldığı zamanlar bu doğu denizinde yolunu bulmayı öğrenmişti.

Kız da onu süzüyordu; berrak bakışlarından Christophe'un Hıristiyan ruhunu çok iyi okuduğu anlaşılıyordu. Christophe da hissediyordu bunu.

Christophe'a hâkim olmuştu adetâ. Ama bunda, karşısındakinin, kim olduğunu tanımaya önem vermeden onu kendine bağlamak isteyen bir koket hali yoktu. Belki de bir çok kadından daha koketti; fakat kuvvetini biliyor ve bu kuvveti kullanacak nitelikte olan içgüdüsüne güveniyordu. Hele Christophe gibi kolay yakalanabilecek bir av olursa.

Onu en çok ilgilendiren şey hasmını tanımaktı: —Her insan, tanımadığı herkes bir hasımdı onun için— bununla, eğer gerekirse bir andlaşma imzalayabilirdi.

Hayat, ancak akıllıların kazandığı bir kumar olduğuna göre, mesele kendi kartlarını göstermeden karşısındakinin kartlarını okuyabilmekteydi. Bu oyunda başarı kazanmak Judith'e bir zafer şehveti veriyordu. Bundan eline bir şey geçsin geçmesin, önemi yoktu bunun. Zevk için yapıyordu zaten. İnce bir zekâsı vardı. İsteseydi, herhangi bir bilimde kardeşinden daha çok başarı gösterirdi; ve Banker Lothar Mannheim'ın yerini erkek kardeşinden daha iyi alabilecek durumdaydı. Gerçekten yerini alabilecek olan da oydu. Ama insanlara yaraşan canlı zekâyı tercih ediyordu. Bir ruhun derinliklerine inmek, Matsys (altınlarını tartan Yahudi kadını) gibi büyük bir dikkatle değerini ölçmekten bir haz duyuyordu. Âdeta sihirbazca bir sezgi ile bir insanın ruhunun derin aynası olan kusurlarını ve zayıf tarafları görür, anlardı; sırrına ererdi; işte erkekler üzerindeki egemenliğini bu yoldan kuruyordu. Ama zafe-

rine de saplanıp kaldığı yoktu. Bir kere merakını ve gururunu tatmin ettikten sonra, başarısından hiç bir şekilde yararlanmayı düşünmez, başka bir konuya geçerdi. Ve bütün bu kuvvet böylece kısır kalıyordu. Bu kadar canlı olan bu ruhun ölü bir tarafı vardı. Judith'e hâkim olan en kuvvetli iki duygu, merak ve can sıkıntısıydı.

•

Böylece Judith, kendisine bakan Christophe'u süzüyordu. Çok az konuşuyordu. Hafif bir gülümseyişle Christophe'u büyülemişti. Bu gülümseyiş kaybolunca, yüzü soğuklaşıyor, bakışları kayıtsız bir donukluk alıyordu; soğuk bir tavırla sofrayla ilgileniyor, hizmetçiyle konuşuyordu; söylenen şeyleri dinlemiyor gibi bir hali vardı. Sonra birden gözleri parlıyor; ağzından çıkan kesin bir kaç kelime, konuşulanların hepsini dinleyip anladığını göstermekteydi.

Kardeşinin Christophe hakkında söylediklerini soğukkanlılıkla zihninden ölçüp geçiriyordu: Franz'ın bir şeyi nasıl şişirerek anlattığını bilirdi. Kardeşinin güzelliğini ve herkesten ayrılığını övdüğü Christophe'u gördüğü zaman alaycı zekâsı canlanmıştı. Ama Christophe'u iyice inceledikten sonra Franz'ın söylediklerinin pek de yanlış olmadığını anladı. Onu daha yakından tanıdıkça, Christophe'da henüz kararsız ve oldukça dengesiz olmakla beraber atılgan ve sağlam bir kuvvetin bulunduğunu keşfetmişti: bundan da zevk duymuştu. Çünkü kuvvetin az bulunur şey olduğunu herkesten iyi o bilirdi. Ustalıkla Christophe'u konuşturdu, düşüncesini anladı, ona sınırlarını ve eksikliklerini gösterdi. Christophe'a piyano çaldırttı. Müziği sevmezdi ama anlardı; hiçbir heyecan duymamakla birlikte Christophe'un müziğindeki orijinalliği sezmişti, O nazikçe soğukluğundan ayrılmadan, bir iki şey söyledi. Hiçbir övgü kırıntısı taşımayan fakat doğru ve yerinde yargılara vararak Christophe'la ilgilendiğini göstermiş oluyordu.

Christophe, bunun farkına varmıştı. Bundan da övünç duyuyordu. Judith'in bir şeyi ne kadar güç beğendiğini anladığı için müziği hakkındaki düşüncesinin değerini sezmişti. Genç kızı elde etmek isteğini duyduğunu da gizlemiyordu. Bunu öyle safça yapıyordu ki, ev sahipleri gülümsemekten alamıyorlardı kendilerini. Yalnız Judith'le konuşuyordu; babası ve kardeşiyle sanki orada yoklarmış gibi hiç ilgilendiği yoktu.

Christophe konuşurken Franz, kendisini seyretmekteydi; gözlerine ve dudaklarına hem hayranlık, hem de alayla bakıyordu. Babası ve kız kardeşiyle de göz göze gelince, içinden kıkır kıkır gülüyordu.

Lothar Mannheim, uzun boylu, sağlam yapılı, sırtı hafif kamburca, kırmızı yüzlü bir ihtiyardı. Kır saçları, kısa kesilmişti. Bıyığı ve kaşları siyahtı. Kaba yüzünde enerjik, alaycı bir ifade vardı. Kuvvetli bir canlılık okunuyordu bu yüzde. O da biraz alaylı bir babacanlılıkla Christophe'u incelemiş ve hemen «bu çocukta iş var» diye düşünmüştü. Ama müziğe de, müzisyenlere de hiç ilgi duymadığı gibi, anlamıyordu da. Bunu saklamıyor, bu bilgisizliği ile övünüyordu bile. Christophe altında hiçbir kötü niyet olmayan bir nezaketsizlikle sayın bankerle ahbaplık etmektense, Judith Mannheim'la konuşmayı tercih ettiğini açığa vurduğu için onun bu haline içinden gülen ihtiyar Lothar, ocağın köşesinde bir koltuğa yerleşmişti; gazetesini okuyor, arada sırada da, Christophe'un söylediklerini dalgın dalgın dinliyordu; zaman zaman da onun abuk sabuk sözlerine gülüyordu. Sonra o acahip müziğini de dinlerken, böyle şeylerden hoşlanıp anlayan insanların bulunabileceğini düşünüyordu. Nihayet konuşulanlara ilgi göstermez olmuştu. Misafirini Judith'in zekâsına havale etmişti. Ona gerekeni söylerdi o. Judith de doğrusu ödevini büyük bir kavrayışla yerine getiriyordu.

Christophe gittikten sonra Lothar, kızına:

— Eh, epey konuşturdun onu; sanatçılığı için ne düşünüyorsun?..

Judith güldü, bir an düşündükten sonra:

— Dangalakça bir şey, ama büsbütün de boş değil! dedi.

— Doğru, dedi Lothar. Bana da öyle göründü. Başarı kazanır mı dersin?

— Evet, zannederim, güçlü bir tip.

— Peki, dedi Lothar. O halde yardım etmek gerekir ona.

O yalnız kuvvetlilerle ilgilenen, kuvvetli bir insanın keskin mantığı ile söylemişti bunu.

•

Christophe da oradan Judith'e hayran olarak ayrılmıştı. Ama kızın zannettiği gibi tutulmuş da değildi. İkisi de —kız ince düşünüşü, Christophe da zekâ yerini tutan bir içgüdüsüyle— birbirlerine karşı kuşku duyuyorlardı. Christophe bu kızın muammalı hali ve zekâsının keskinliğiyle büyülenmiş gibiydi. Fakat sevmemişti onu. Aklı ve gözleri Judith'e bağlanmıştı, kalbi ise kayıtsızdı. Neden böyleydi? Bunu söylemek oldukça güçtü. Çünkü Christophe bu kızda, insanda şüphe yaratan, kaygılandıran bir şeyler sezinliyor gibiydi. Başka şartlar içinde, onu sevmesi için kuvvetli bir neden olurdu bu. Çünkü insan, kendisine acı çektireceğini hissettiği varlığı daha çok sever. Şayet Christophe Judith'i sevememişse ikisinde de değildi bunun kabahati. İkisi için de oldukça küçültücü olan şey, Christophe'un henüz son aşkının etkisinden kurtulamamış olmasıydı. Bu, tecrübenin onu daha fazla akıllandırmış olmasından ileri gelmiyordu. Ada'yı o kadar çok sevmiş, bu tutkuya o kadar derin bir inançla, o kadar umutlar besleyerek bağlanmıştı ki, şu anda kalbinde yeni bir tutkuya yer yoktu. Yeni bir alevin parlaması için, kalbinde yeni bir ateşin yanması gerekiyordu: bu oluncaya kadar, görünenler hep yanıp sönen geçici ateşlerden, yangından arta kalan korlardan başka bir şey değildi. Bir anda göz kamaştırıcı bir ışık parlıyor ama sonra birden sönüveriyordu bu ateş... Altı ay sonra olsaydı, Judith'i deli gibi sevebilirdi.

Halbuki bu gün ona karşı yalnız arkadaşça bir duygu besliyordu. Şüphesiz bu duygu kendisini sarsıyordu biraz; her şeye rağmen o bu sarsıntıdan kendini kurtarmaya çalışıyordu: bu duygu Christophe'a Ada'yı hatırlatmıştı; ne var ki, artık çekiciliğini kaybetmiş bir anıydı bu... Onu Judith'e çeken şey, öteki kadınlara benzerliği değil, onlardan farklı taraflarıydı... O zamana kadar gördüğü kadınların en akıllısıydı Judith. Tepeden tırnağa kadar zekâydı bu kız. Güzelliği bile —hareketleri, jestleri, yüzünün çizgileri, dudaklarının kıvrımı, gözleri, elleri, vücudunun narinliği— hepsi hepsi zekâsının birer belirtisinden başka bir şey değildi. Zekâsı olmasa çirkin görünürdü. Christophe'u kendine çeken de Judith'in zekâsıydı. Onu olduğundan daha geniş görüşlü ve serbest buluyordu. Onun insanı hayal kırıklığına uğratan taraflarını görememişti henüz. Judith'e içini açmak, düşüncelerini onunla paylaşmak istiyordu. Şimdiye kadar kendisinin düşünceleriyle ilgilenen kimseye rastlamamıştı. Böyle bir kadın arkadaş bulmak ne sevindirici şeydi! Bir kız kardeşinin olmaması, çocukluğunda onu en çok üzen şeylerden biriydi. Bir kız kardeşinin, bir erkek kardeşten daha çok onu anlayacağına inanıyordu. Judith'i gördükten sonra içinde böyle kardeşçe bir dostluğun boş umudu doğmuştu. Sevgiyi düşünmemişti; ona göre, dostluğun yanında zayıf kalıyordu bu.

Judith bu farkı hissetmekte gecikmedi, bunun için de kırıldı. Şehrin zengin ve yüksek tabakadan gençleri arasında kendisine tutkun olanlar bulunduğu için, Christophe'un sevgisinin o kadar büyük önemi olmayabilirdi gözünde. Ama böyle olmadığını görmesi onu üzmüştü... Christophe'un üzerinde sadece akıl yolundan bir etki yapmış olması (akıl dışı etki yapmanın bir kadın için başka bir değeri vardır) ona ağır gelmişti. Hatta böyle bir etki yaptığı da söylenemezdi. Christophe kafasında yaratmıştı bunu. Judith'in, başkalarını hükmü altına almak isteyen bir karakteri vardı. Tanıdığı gençlerin gevşekçe düşüncelerini yoğurmaya alışmıştı. Zayıflığını bildiği için bunlara hükmetmek zevk vermiyordu ona. Christophe da-

ha çok ilgilendiriyordu kendisini; çünkü onda daha çok güçlüğe uğruyordu. Christophe'un tasarıları umurunda değildi; ama onun kendisi için yepyeni düşünüşünü, taşkın kuvvetini yönetmek ve değerlendirmek hoşuna gidiyordu. Elbette bunu da Christophe'un istediği gibi değil, kendine göre yapacaktı. Ancak, bunun çatışmasız olmayacağını anlamıştı. Christophe'un kendisine, çocukça ve aykırı gelen bütün düşüncelerine ve görüşlerine dikkat etmişti. Birtakım yabanî otlardı bunlar; birer birer koparacaktı. Bir tekini bile koparamadı. Onurunu okşayacak en küçük bir sonuç elde edemedi. Christophe ele avuca sığacak bir insan değildi. Judith'e tutkun olmadığından düşüncelerinden fedakârlık etmek için hiç bir neden görmüyordu.

Judith bir süre bu oyuna verdi kendisini ve Christophe'u elde etmeye uğraştı. O sırada berrak düşünebildiği halde, Christophe az kalsın yeniden ökseye tutulacaktı. Erkekler, onurları ve istekleri okşanırsa kolayca kandırılabilirler; bir sanatçı da herhangi bir erkekten daha çok kanabilir; çünkü hayal gücü daha aşırıdır. Christophe'u tehlikeli bir maceraya sürüklemek Judith'in elindeydi. Böyle bir şey Christophe'u belki de büsbütün yıkabilirdi. Ama genç kız, âdeti olduğu gibi çabucak bıkmıştı; bu zaferi pek öyle önemli görmüyordu; Chrisophe canını sıkmaya bile başlamıştı; hem pek anlamıyordu onu.

Bazı sınırların ötesinde Christophe'u anlayamıyordu. Daha ileri gitmek için de o ince zekâsı yeterli değildi. Bunun için de duygulu olması, hiç olmazsa bu kanıyı edinebilmesi için sevmiş olması gerekti. Christophe'un insanlara ve olaylara yönelttiği eleştirileri biliyordu; bu, onu eğlendiriyordu ve oldukça da doğru buluyordu bunları. Düşünmüyor değildi bunun üzerinde. Ama anlamadığı şey, bu düşüncelerin, uygulanışının tehlikeli ve can sıkıcı olduğu zaman kendi pratik hayatı üzerinde bir etkisi olabileceği idi. Christophe'un her şeye başkaldıran tutumu, hiç bir sonuca varmıyordu. Dünyayı değiştireceğini düşünemezdi elbet... O halde?... Bu kafasını duvara çarpmaktan başka bir şey değildi. Akıllı bir adam, insanlar hakkında

içinden hükümler verir, onlarla gizlice alay eder, nefret de edebilir; ama onlar gibi hareket eder; belki biraz daha iyi olarak yapar bunu: onlara hâkim olmanın tek yolu budur. Düşünce bir dünyadır, aksiyonsa başka bir dünya. İnsanın düşünceleri uğruna kendisini feda etmesi neden gereksin? Doğru düşünmek, evet bu anlaşılır bir şeydir.. Ama doğru söylemek neye yarar?... **İnsanlar doğruluğa katlanamayacak kadar budala olduklarına göre, onları zorlamanın ne anlamı var?** Onların zayıflıklarını kabul ederek, buna uyuyormuş gibi görünmekte ve içinden onlardan nefret etmekte gizli bir zevk yok mu?... Denilecek ki bu akıllı bir kölenin zevkidir; varsın, olsun. Ne olursa olsun, iş eninde sonunda buraya varacağından insanın gülünç ve boşuna çatışmalardan çekinerek kendi iradesiyle bunu kabul etmesi daha iyidir. En kötü kölelik, insanın kendi düşüncesinin kölesi olması ve ona her şeyi feda etmesidir. İnsanın kendi kendisini aldatmaması gerekirdi... Christophe Alman sanat ve düşünüşünün önyargılarına karşı bu saldırganca davranışında direnirse —ki buna kararlı görünmekteydi— sonunda herkesi kendisine düşman edecekti, koruyucuları da kendisine sırt çevirecekti; bu da bozgun demekti. Genç kız onun neden böyle kendisini batırmaya, isteyerek yıkmaya çalıştığını anlayamıyordu bir türlü.

Judith'in onu anlayabilmesi için; Christophe'un amacının başarı değil, inancı olduğunu anlaması gerekirdi... Sanata inanıyordu, **kendi** sanatına inanıyordu. Buna sırf kendisi için ve herhangi bir çıkar düşüncesiyle değil, hayatından da üstün bir gerçek olarak inanıyordu. Hoşuna gitmeyen şeyler gözüne çarptığı ve kendisini kızdırdığı zaman Christophe bunu toyca bir gösterişle ona söylüyordu; buna karşı Judith omuz silkmekle yetiniyordu: Christophe'u ciddiye almıyordu. Bunlar birtakım büyük lâflardı; bu çeşit şeyleri zaman zaman kardeşi de söyler, yüce ve garip kararlar verir; ama hiçbir zaman uygulamazdı bunları. Sonraları, Christophe'un bu kelimelere sahiden inandığını görünce deli olduğuna hükmederek ilgilenmemeye başladı.

O andan sonra da kendisini olduğundan daha üstün göstermeyip, olduğu gibi görünmeye başlamıştı; yani, daha çok bir Alman kadını, hem de ilk anda göründüğünden daha bayağı bir Alman kadını olarak ortaya çıkmıştı... Yahudiler, hiçbir ulustan olmadıkları, Avrupa'nın bir ucundan öteki ucuna kadar ayrı ve kendi içinde hep birbirine benzeyen bireylerin bir araya getirdiği bir topluluk oldukları, içinde yer aldıkları ulusların etkilerine kapalı yaşadıkları için eleştirilirler. Gerçekte, içinde yaşadığı ülkenin damgasını Yahudiler kadar kolaylıkla taşıyan başka bir kavim yoktur; her ne kadar bir Fransız Yahudisi ile bir Alman Yahudisi arasında bir çok noktalardan yakınlık varsa da, onları birbirinden ayıran nitelikler daha çoktur. Bu ülkelerin düşünce alışkanlıklarını, daha doğrusu, düşünceden çok alışkanlıklarını, inanılmaz bir çabayla benimserler. Bütün insanlarda ikinci bir tabiat olan alışkanlık, bir çoklarında biricik tabiat olduğu için bir ülkenin yerli halkı, kendilerinde hiçbir derecede bulunmayan, derin ve iyice düşünülerek benimsenen ulusal bir ruhtan yoksun olduklarını ileri sürerek Yahudilere sitemde bulunamaz.

Dış etkileri benimsemeye daima daha yatkın olan kadınlar; hayat şartlarına daha kolaylıkla uyar ve bunlarla birlikte değişirler. Yahudi kadınları da bütün Avrupa'da, biraz da aşırılıkla, içinde yaşadıkları ülkenin maddi ve manevi modalarını benimserler. Bununla birlikte ırklarının ağır, biraz bulanık, hiç değişmeyen görünüşlerini ve çekiciliğini de elden bırakmazlar. Bu hal Christophe'un gözüne çarpmıştı. Mannheim'larda akraba kızlarına, Judith'in arkadaşlarına rastlamıştı. Ateşli gözleri burunlarına, burunları da ağızlarına yaklaşık, yüz çizgileri keskin, esmer, yanık benizli, Almanlara benzer yanları yok gibi görünen bütün bu kadınlar, diğer Alman kadınlarına benziyorlardı. Onlar gibi giyiniyor, onlar gibi konuşuyorlardı aşırı derecede. Judith bunların hepsine üstündü; ötekilerle karşılaştırılınca onun zekâsının özelliği, kendi eseri olan kişiliği meydana çıkıyordu. Ötekilerdeki bütün

kusurlar onda da vardı. Manevi bakımdan onlardan daha özgür olduğu halde sosyal alanda böyle değildi. Sosyete hayatına, sınıf farklarına, peşin yargılara inanıyordu... Alman düşünce tarzını ne kadar alaya alırsa alsın Alman yaşayışına bağlıydı. Filân sanatçının zayıflığını anlıyor, yine de ona saygı duyduğunu göstermekten geri kalmıyordu; tanınmış bir insandı da ondan. Şayet, bu sanatçıyla tanışıyorsa, ona ayrıca hayranlık da gösterirdi: çünkü gururunu okşuyordu. Brahms'ın eserlerini çok sevmezdi; içinden onu ikinci derecede bir sanatçı olarak kabul ettiği halde kazandığı ün karşısında boyun eğmişti ona. Hele ondan beş altı mektup almış olması Brahms'ı Judith'in gözüde zamanının en büyük müzisyeni katına yükseltmişti. Christophe'un gerçek değerinden ve üsteğmen Detlev von Fleischer'in budalanın biri olduğundan hiç şüphesi yoktu. Ama bu adamın, milyonlarının hatırı için de olsa, kendisine kur yapması, Christophe'un dostluğundan daha çok onurunu okşamaktaydı. Çünkü budala da olsa bir subay ayrı kasttan bir adamdı ve bir yahudi kadını için bu kasta girebilmek, oldukça güçtü. Bu derebeylik âdetlerinin ne kadar saçma şeyler olduğunu, gerçekte üsteğmen Detlev von Fleischer'le evlenirse, kendisinin ona çok şeref kazandıracağını biliyordu ama yine de onu elde etmeye çalışıyordu; bu serseme şirin görünmeye çalışarak, gururunu okşayarak kendini küçültmekten geri kalmıyordu. Bu kendisini beğenmiş Yahudi kızı, banker Mannheim'ın bu akıllı ve herkese tepeden bakan kızı, nefret ettiği herhangi bir Alman küçük burjuva kadını gibi kendisini alçaltıyordu böylece.

•

Deneme kısa sürdü. Christophe, Judith için beslediği hayalleri daha doğduğu anda kaybetmişti. Yalnız haksızlık etmemiş olmak için şunu söylemek gerekir ki Judith onun, kendisine bağlanması için de hiçbir şey yapmış değildi. Bu yaradılışta bir kadın bir kere bir insan hakkın-

da hükmünü verdi de ondan koptu mu, o insan yoktur artık onun için: gözü onu görmez olur. Tıpkı köpeğinin ya da kedisinin önünde çırçıplak soyunduğu gibi, rahatça ve hiç sıkılmadan bütün ruhunu açığa vurur. Böylece Christophe, Judith'in bencilliğini, soğukluğunu, karakterinin zayıflığını görmüştü. Vakti olmadığı için daha da derine inememişti. Fakat bu kadarı bile onu üzdü, oldukça sarstı.

Judith'i sevmiyordu ama, onun, zihninde canlandırdığı hayalini, olması gerekir diye düşündüğü varlığını sevmişti. Güzel gözleri, üzerinde acı veren büyüleyici bir etki yapmıştı; unutamıyordu bu gözleri. Bu gözlerin derinliğinde uyuklayan ölgün ruhunu farketmiş olmakla birlikte, onları ilk gördüğü andaki gibi görüyor, böyle görmek istiyordu. Aşksız aşk sayrılarından biriydi bu; sanatçıların kalbinde büyük bir yer tutar bu duygu: Kendilerini bütün benlikleriyle eserlerine vermedikleri zaman önlerinden geçen bir kadın yüzü onları böyle bir hayale kaptırmak için yeterlidir, bu yüzde, yüzün sahibi kadının kendisinin de bilmediği bütün güzellikleri görürler, ve kadının buna aldırış etmediğini bildikleri ölçüde de severler onu. Kimsenin değerini anlayamadığı, ölmek üzere olan güzel bir şey olarak severler bunu.

Belki de Christophe bunu gözünde büyütüyordu. Belki de Judith Mannheim göründüğünden başka bir insan değildi. Ama Christophe bir an inanmıştı ona; kızın büyüsü devam ediyordu: tarafsızca hüküm veremiyordu onun hakkında. Güzel olan taraflarını görüyor, onun bütün varlığı ile böyle olduğunu sanıyordu.

Judith'in bütün bayağı yanlarını ikili ırkına bağlıyordu: Hem Yahudi hem Alman kadını oluşuna. Belki de Alman yanına diğer yanından daha çok içerlemekteydi. Henüz başka bir ulusu tanımadığı için Alman düşünüşü hedef tahtasıydı onun için; dünyanın bütün günahlarını yüklüyordu ona. Judith'ın kendisini uğrattığı hayal kırıklığı bu düşünüşle bir kat daha savaşmasına yol açmıştı: böyle bir ruhun atılımının kösteklenmiş olmasını affedemiyordu bir türlü.

Yahudilikle ilk karşılaşması böyle oldu. Bu güçlü ve değişik ırkın, kavgasında kendisine yardımcı olacağını ummuştu. Bu umudu kaybetti. O ihtiraslı sezgisindeki hareketlilikle bir uçtan öteki uca kolaylıkla atladığı için, bu ırkın, söylendiğinden de zayıf olduğuna, dıştan gelen etkilere daha çok yatkın olduğuna kendini inandırdı hemen. Ona göre, bu ırk, kendisininkilerden başka, yoluna çıkan, dünyanın bütün zayıflıklarını da taşıyordu özünde. Sanatını geliştirecek dayanağı onda bulamazdı; onunla birlikte çölün kumlarına gömülmek tehlikesiyle karşılaşabilirdi.

Tehlikeyi sezer gibi olur olmaz Manheim'lardan ayağını kesti. Bir çok kere çağrıldığı halde hiç bir neden göstermeksizin özür diledi. O zamana kadar onlara gitmeye can atarken, böyle birdenbire arayıp sormaması dikkati çekti: bunu da «orijinalliğine» verdiler; ama ne ihtiyar Mannheim, ne de çocukları bunda Judith'in güzel gözlerinin rolü olduğunu akıllarına getirmemişlerdi. Bu olay Lothar'la Franz'ın alaylarına konu olmuştu. Judith ise omuz silkerek, bunun çok iyi olduğunu, kardeşine onu tekrar getirmeye kalkmamasını söylüyordu. Ama Christophe'un yeniden gelmesini sağlamak için de elinden geleni yapmaktan geri kalmıyordu. Ona müzikle ilgili bir şey sormak bahanesiyle mektup yazdı. Bu mektubunda bu bilgiyi kendisinden başka kimsenin veremeyeceğini de söylüyordu... Mektubunun sonunda da, üstü kapalı şekilde, evlerine gelmeyişine değiniyor, gelirse pek memnun olacaklarını da dostça bir dille anlatıyordu. Christophe cevabında, sorulan şey hakkında bilgi verdi; işlerinin çokluğunu ileri sürerek, gitmedi. Arada sırada tiyatroda rastlaşıyorlardı... Christophe Mannheim'ların locasına başını çevirip bir kere bile bakmıyor; kendisine tatlı tatlı gülümsemeye hazır olan Judith'i görmezlikten geliyordu. Bu sanatçı parçasının kendisini hiçe sayışını pek yakışıksızca buluyordu Judith. İster gelir, ister gelmez; bunu da keyfi bilir. Peşine düşmekten vazgeçecekti artık onun.

Nitekim böyle de oldu. Mannheim'lardaki akşam top-

lantılarında Christophe'un yokluğu pek de hissedilmiyordu. Ama Judith elinde olmadan Christophe'a kin besliyordu. Yanında bulunduğu zamanlarda kendisiyle pek ilgilenmemesini tabii buluyordu. Kendi aralarında bulunmaktan zevk duymamasını hoşgörüyordu; ama bunun, bütün ilişkileri koparmaya kadar gidişini budalaca bir gurura ve tutkun olmaktan çok, kalbinin bencilliğine bağlıyordu... Judith kendi kusurlarının başkasında bulunmasına göz yumamazdı.

Bununla birlikte, Christophe'un çalışmalarını ve eserlerini dikkatle izlemekten de geri kalmıyordu. Hiç ilgilenmiyormuş gibi görünerek kardeşini bu konuda konuşturuyordu; o gün Christophe'la konuştuklarını anlattırıyor; Christophe'la alttan alta alay ederek, farkettirmeden, Franz'ın ona olan coşkunca dostluğunu yıkmaya çalışıyordu.

•

Başlangıçta Dergi'de her şey yolunda gitmişti. Christophe henüz arkadaşlarının kofluğunu sezmemişti; ötekiler ise, kendilerinden olduğu için bir dâhi gözüyle bakıyorlardı ona. Onu ilk defa bulmuş olan Mannheim, tek satırını okumadığı halde, Christophe'un çok iyi bir eleştirmen olduğunu, ama onun bunu bilmediğini; bunu ortaya çıkaranın kendisi olduğunu her yerde söyleyip duruyordu. Merakı gıcıklayacak esrarlı sözlerle, makalelerinin yayınlanacağını haber verdiler.

Yazdığı ilk fıkra, küçük şehrin uyuşukluğunu, durgun bir göle atılmış taş gibi sarstı. Başlığı şuydu bu yazının : **Müzik bolluğu!..**

«Çok bol müzik, bol yiyecek, bol içecek var!..» diye yazıyordu Christophe. Tıka basa yiyorlar, içiyorlar, dinliyorlar ve bunu da acıkmadan, susamadan, ihtiyaç duymadan yapıyorlar. Sadece pisboğazlık. Oburluk hastalığına tutulmuş bizim halk.. Önüne sürülen şeyin önemi yok onun için **Tristan**, ya da **Trompeter von Säckingen**, Beet-

hoven ya da Mascagni, bir füg ya da bir dans havası. Adam, Bach, Puccini, Mozart, ya da Marschner. Ne yediğinin farkında değildir. Artık bundan zevk almaz bile olmuştur. Bir konsere gidin de bakın. Bu halk Alman neşesinden söz eder! Ama neşenin ne olduğunu bilmez bu insanlar: her zaman neşelidirler! Neşeleri de kederleri gibi yağmur misali serpilir ortalığa, tozlaşmış bir sevinçtir bu; uyuşuk, kuvvetsiz bir şey. Saatlerce hayran hayran gülümseyerek, sesleri yiyip yutarak vakit geçirirler. Hiçbir şey düşündükleri, hiçbir şey duydukları yoktur; sünger gibidirler mübarekler. Saatler boyunca fıçı fıçı bira dağıtılır ama, gerçek sevincin, gerçek acının, kuvvetin damlasına rastlayamazsınız. Boğazınıza kadar doymuşsunuzdur. Artık canınız hiç bir şey istemez olmuştur!..

«... Müzik bolluğundan geçilmiyor! Hem kendinizi, hem de müziği öldürüyorsunuz. Kendinizi öldürüp öldürmemeniz sizin bileceğiniz şey. Ama müzik söz konusu olunca, biraz yavaş! Dünyanın en güzel şeyini çirkinleştirmenize, kutsal armonilerle, birtakım kepazelikleri aynı sepete doldurmanıza göz yumamayız: **Parsifal**'in preludünü Alayın Kızı adlı bir fantezi ile bir saksofon kuarteti arasına aldığınız, ya da Beethoven'in bir adagio'sundan hemen sonra ya bir cake-walk havası, ya da Leoncavallo'nun aşağılık bir parçasını sürdüğünüz çok görülmüştür. Müzikten en çok anlayan halk olarak gösteriyorsunuz kendinizi. Müziği sevdiğinizi söylüyorsunuz. Hangi müziktir bu sevdiğiniz? İyi müzik mi, yoksa kötüsü mü? Hiç ayırt etmeden ikisini de alkışlarsınız. E, artık bir seçme yapmalısınız. Açıkça söyleyin ne istiyorsunuz?... Ama ne istediğinizi bildiğiniz yok ki. Öğrenmek de istemiyorsunuz: Taraf tutmaktan, bir düşüncenin sorumluluğunu yüklenmekten ödünüz kopuyor... Allah cezasını versin şu ihtiyatlılığınızın! Hiçbir tarafı tutmadığınızı, tarafların üstünde olduğunuzu söylersiniz, değil mi? Üstünde diyeceğinize, altında deseniz daha doğru olur...»

Sonra ihtiyar Gottfried Keller'in aşağıdaki sözlerini sıralıyordu. Zürich'li bu toksözülü burjuvayı severdi; bu

yazarın kavgacı açıksözlüğüne, yazılarındaki keskin toprak çeşnisine bayılırdı...

Şöyle diyordu Gottfried Keller:

Wer über den Partein sich waehnt mit stolzen Mienen,
Der steht zumeist vielmehr betraechtlich unter ihnen. (1)

Christophe yazısına şu satırlarla devam ediyordu :

«... Doğruyu söylemek cesaretini gösterin. Çirkin olmak cesaretini gösterin! Eğer kötü müzikten hoşlanıyorsanız, açıkça söyleyin bunu. Olduğunuz gibi görünün. Bütün o bulanık duygularınızın, iğrenç boyasını kazıyın ruhunuzdan. Bol su ile yıkayın içinizi. Ne kadar zamandır aynada suratınıza bakmadınız?... Şimdi ben size kendinizi göstereceğim. Kompozitörler, virtüozlar, orkestra şefleri, şarkıcılar ve siz ey sevgili dinleyiciler, artık ne mal olduğunuzu öğreneceksiniz... Ne olursanız olun, ama doğru söyleyin! Sanat ve sanatçılar bundan zarar görseler de doğruyu söyleyin! Şayet, sanat ile hakikat bir arada yaşayamıyorsa, yerin dibine batsın bu sanat! Hakikat, hayat demektir! Yalan ise, ölüm!..»

Bu gençlik heyecanı ile savrulmuş, aşırı, kabaca lâflar tabii gürültü koparmakta gecikmedi. Ama bunlar ortaya söylendiği, belirli olarak kimse hedef alınmadığı için, kimse de bunları üstüne alınmadı. Herkes kendisini, doğruluğu seven, doğruluktan ayrılmayan birer insan sayıyordu... O halde, yazının sonuçlarına hücum etmekte bir tehlike yoktu... Yazının genel havası hoşa gitmiyordu; bunu, hele yarı resmi bir sanatçıya yakıştıramıyorlardı. Bazı müzisyenler harekete geçip protesto ettiler. Christophe'un burada durmayacağını seziyorlardı. Başkaları daha kurnaz davranarak Christophe'u cesaretinden dolayı kutladılar, ama bunlar da, bakalım bundan sonra neler yazacak diye kaygılanmıyor değillerdi.

---

(1) Kim tarafların üstünde olmakla öğünürse, o, pek çok altında demektir.

İki taktik de aynı sonucu veriyordu. Christophe ortaya atılmıştı bir kere. Artık hiçbir şey durduramazdı onu, hiçbir şey tutamazdı artık onu, sonra söz verdiği gibi kompozitörlere de çalgıcılara da veryansın etmişti.

İlk kılıçtan geçirilenler Kappelmeister'ler oldu.

Christophe ki orkestra yönetimi ile ilgili genel düşünceler ileri sürmüyordu. O, şehirdeki, ya da komşu şehirlerdeki meslek arkadaşlarını, söz konusu etmekteydi. Adlarını söylemeyip, sözde üstü kapalı şekilde, o kadar belirgin olarak onlara değiniyordu ki, kimin kastedildiği kolayca anlaşılıyordu. Bunlar arasında, Saray Orkestrasının şu hantal şefi Alois von Werner'den söz edildiği belliydi... Çok ün kazanmış, ihtiyatlı bir ihtiyardı. Çok da çekingen di.. Herkesi kollar, orkestrasındaki müzisyenlere bir şey söylemekten çekinir, kendisini onların hareketlerine uysalca uydurur, programına en azından yirmi yıldır çalınıp başarı kazanmamış olan hiçbir eseri almazdı... Bu eserlerin bazı akademi ululârının onayından geçmiş olması gerekirdi. Christophe onun cesaretini överek alay ediyordu; Gade'i, Dvorak'ı, ya da Çaykovski'yi keşfettiği için alkışlıyordu onu; o hiç değişmeyen koreksiyonunu, metronomik düzenliliğini, orkestrasının nüanslı inceliğini ballandırıyor, gelecek konseri için Czery'nin **Velosite ekolü** adlı parçasını orkestraya uydurmasını söylüyordu. Sonra kendisini bu kadar yormamasını, bu kadar heyecanlanmamasını, çok değerli sağlığının üstüne titremesini istiyordu...

Bu çeşit lâflardan sonra da Beethoven'in **Heroika**'sını çaldırış tarzı karşısında feryatlar koparârak:

— «Bir top!.. Bir top getirin!.. Bu adamları ateşten geçirin! Galiba bir savaşın ne olduğundan hiç haberiniz yok sizin. İnsanların budalalığı ile, zalimliği ile çarpışmanın ne demek olduğunu bilmiyorsunuz! Bütün kahramanlığınız Beethoven'in **Heroika**'sını esnemeden dinleyebilmeniz, ya da çalabilmeniz,— çünkü can sıkıntısı veriyor bu size!.. Sıkıntıdan patladığınızı açıkça söyleyin! Yüksek bir kişi geçerken, rüzgâra kafa tutarcasına başınızı açıp iki büklüm olabilmeniz.»

Geçmişteki büyük adamları, hep «klâsikler» diye yorumlayan şu konservatuar üstatlarına da veryansın ediyordu.

— «Klasik! Her şeyi anlatıyor bu kelime. Özgür ihtiras ekolleri yararına düzene sokulmuş, arınmış. Rüzgarların süpürdüğü engin bir ova olan hayatı bir orta okulun duvarları arasına sıkıştırmışsınız. Heyecanlı bir kalbin vahşi ve övünçlü ritmini dört zamanlı bir mezurun sarkaç tiktakına indirgersiniz ve bu da o kısır yolunda kuvvetli zamana, koltuk değneğine dayanır gibi dayanarak yürür gider! Okyanustan yararlanmak için onu kırmızı balıklarla bir kavanoza sığdırmışsınız. Hayatı ancak öldürerek anlayabilmektesiniz.»

O «şişirmeciler» diye anlandırdıklarına çatmakla kalmıyor, «sirk cambazları» dediklerine de veriştiriyordu. Bunlar turnelerde ellerinin ve kollarının marifetlerine herkesi parmak ısırtan ünlü **Kapellmeister**'ler, virtüozların büyük eserlerini tanınmaz hale getirerek gösteren ustaların zararına gösterip **Ut minör senfoni**'nin halkaları arasında cambazlık edenler vardı. Christophe bunlara ihtiyar koketler, çingeneler, ip cambazları diyordu.

Virtüozlar da onun için zengin bir konu teşkil ediyordu. Bunların el çabukluğu hünerleri hakkında hüküm vermek gerektiğinde çekimser davranıyor, bu mekanik egzersizlerin Zanaat ve Meslekler Konservatuarı'nın yetki alanına girdiğini ileri sürüyordu. Ona göre yalnız, süreyi, notların sayısını, harcanan enerjiyi grafikler kaydedebilir ve bu çeşit çalışmaların değerini bunlar ölçebilirdi. Bazen de, iki saatlik bir konserde, dudaklarında bir gülümsemeyle, perçemi gözlerine düşmüş bir halde en müthiş güçlüklerin —Mozart'ın bir çocukluk **andante**'sinin icrası— üstesinden gelen ünlü bir piyaniste yaptığının bir iş olmadığını söyleyiveriyordu. Şüphesiz bir güçlüğü yenmesinin zevkini küçümsemiyordu. O da tatmıştı bunu; bu hayatın en güzel sevinçlerindendi. Ama bunu yalnız maddi yanından almak ve sanatın bütün yüceliğini buna indirgemek çok gülünç ve alçaltıcı bir şey geliyordu Christophe'a.

Piyano «arslanları»nı ya da «panterleri»ni de affetmiyordu. Bir de, şu Almanya'da bol bol rastlanan, iyi niyetli bilgiç kişilere pek içerliyordu. Bunlar, üstatların metinlerini bozmak korkusuyla, içlerinden gelen bütün düşünce ve duygu hamlelerini boğuyorlardı. Hans von Bülow gibi adamlar, ihtiras dolu bir sanatı diksiyon dersi verir gibi çalıyorlardı.

Şarkıcılar da paylarını almışlardı. Bunların o barbarca ve taşralı edası ve tumturaklı okuyuşları üzerine söyliyeceği çok şey vardı. Bu sadece mavili kadınla çekişmelerini hatırlamış olmasından değildi. Kendisine işkence olan bunca konserin acısını çıkartıyordu şimdi. Bunları dinlerken insanın gözleri mi yoksa kulakları mı rahatsız oluyor, kestiremiyordu? Bundan başka, Christophe, mizansenin, kaba saba kostümlerin, çığırtkan zevklerin çirkinliğini anlatacak kelime bulamıyordu. Özellikle tipler, jestler ve davranışlardaki bayağılık karşısında ne diyeceğini şaşırmıştı. Aktörlerin yoksun oyunları, yabancı ruhları gözden saklamaktaki beceriksizlikleri, bir rolden ötekine geçişteki umursamazlıkları ve bu değişik rollerin sadece aynı ses kayıtlarında yapılmış olmasını yeterli buluşları karşısında söyleyecek şey bulamıyordu. Keyfine diyecek yoktu. Şişko hatunların sıraları geldikçe Ysolde'de ya da Carmen'de biçimsizliklerini sergiliyorlardı. Amfortas Figaro'yu oynuyordu!.. Ama özellikle, melodi güzelliğinin birinci derece rol oynadığı klasik eserlerdeki şarkıların çirkinliğiydi Christophe'u en çok sarsan. Artık Almanya'da XVIII. yüzyıl sonunun mükemmel müziğindeki şarkıları söylemesini bilemiyorlardı: Zahmete katlanmıyorlardı. Bunun için, Goethe'nin üslûbu gibi, baştanbaşa İtalya ışığı içinde yüzen, Gluck ve Mozart'ın açık ve saf üslûbu —daha Weber'le birlikte titrek ve oynak bir hale gelerek bozulmaya başlayan bu üslûp—, Crociato yazarının etkili karikatürleriyle gülünçleştirilen bu üslûp, Wagner'in zaferiyle silinip gitmişti.

Kulakları tırmalayan haykırışlarıyla Vahşi Walkyries uçup gidiyordu Yunan göklerinde. Odin'in bulutları boğu-

yordu ışığı: Kimsenin şimdi müzik denebilecek şarkıları söylediği yoktu; şiirleri okuyorlardı şarkı diye. Ayrıntılardaki savrukluk, çirkinlikler, yanlış notalar bile, eserin bütünü, eserdeki düşüncenin başta geldiği bahanesiyle hoş görülüyordu...

— «Düşünce! Ondan söz edelim. Sanki anlarmışsınız bunu!.. Ama ister anlayın, ister anlamayın, bu düşüncenin büründüğü biçime saygı gösterin rica ederim. Her şeyden önce müzik müzik olmalı ve böyle kalmalıdır!»

Kaldı ki Alman sanatçılarının düşünceye, anlatıma büyük önem verdiklerini ileri sürmeleri, Christophe'a göre, hoş bir şakadan başka bir şey değildi. Anlatım? Düşünce. Öyle mi? Evet her yere, ama her yere serpiştiriyorlardı bunu. Michel Ange'ın bir heykelinde olduğu kadar —ne daha çok ne daha az— bir yün çorapta da bir düşünce bulabilirlerdi. Kimin eseri, nasıl bir eser olursa olsun aynı enerji ile çalıyorlardı. Aslında, birçoklarına göre, müziğin özü ses hacmi, müzikal gürültüydü. Şarkı söyleme zevki Almanya'da, ses jimnastiği keyfi gibi bir şeydi. Söz konusu olan, ciğerleri havayla şişirmek, sonra bunu kuvvetli bir solukla uzun bir sürede kuvvetle ve mezürle dışarı salıvermekti. Christophe en büyük şantözlere, bunun için, beğeni belirtisi olarak, birer iyi sağlık raporu armağan ediyordu.

Sanatçıları hırpalamakla yetinmeyerek ramptan atlayıp bu marifetleri ağzı açık dinleyen seyircileri de bir temiz ıslatıyordu. Şaşkına dönen dinleyici yığını, gülmek mi kızmak mı gerekir, kestiremiyordu. Haksızlık yapılıyor diye avaz avaz bağırabilirdi; hakkı vardı buna: Ama her türlü sanat kavgasına karışmaktan kaçınıyordu; kızgın tartışma konusu olan herhangi bir soruna yaklaşmamaya çok dikkat ediyor ve aldanma korkusuyla önüne ne sürülürse alkışlıyordu. Christophe da kalkmış alkışı suç sayıyordu şimdi!.. Kötü eserleri alkışlamak ha? —Bu kadarı da fazlaydı!— Ama Christophe daha da ileri giderek dinleyicilerin büyük eserleri alkışlamalarına çatıyordu. Alkışlayın, Mozart'ın dediği gibi «uzun kulaklılar» için yapılmış olan gürültülü

bitişleri. Coşarak yapın bunu; anırmalar önceden hesaplanmıştır; konserin bir parçasıdır bunlar. Ama Beethoven'in **Missa Solemnis**'inden sonra alkış ha! Zavallılar!.. Bir kıyamettir o; insanı şaşırtan **Gloria**'nın, bir okyanusun üstünde kopan fırtına gibi geçip gittiğini gördünüz siz; zorlu ve atletik bir iradenin bir hortum gibi yükseldiğini, bulutlara tutunduğunu, iki eliyle uçurumun kenarlarına yapıştığını, sonra bütün hızıyle yeniden boşluğa atıldığını gördünüz. Ulumaları duyuluyor sağnağın. Sonra kasırganın en şiddetli anında, birden bir dalgalanma, bir ton titreşimi, gök yüzünün karanlıklarını delerek düşüyor bir ışık parçası gibi soluk denizin yüzüne: Azrail'in öfkeli uçuşu birden duruyor, kanatları üç şimşek darbesiyle mıhlanarak. Gözler sarhoş olmuş, buğulu. Yürek çarpıyor, soluğu kesiyor, eli kolu tutuluyor insanın... Ve daha son notun titreşimi sona ermeden, keyfinize diyecek yok; bağırıyor, gülüyor, eleştiriyor, alkışlıyorsunuz!.. Ama hiç, hiçbir şey gördüğünüz, hiçbir şey işittiğiniz yok, hiç hiç hiçbir şey! Bir sanatçının içinde kıvrandığı acılar hoş bir seyirdir sizin için. Bir Beethoven'in son nefesindeki güzel tasvir edilmiş buluyorsunuz: «**Bis!**» Haydi çarmıha. Bir yarı Tanrı, bütün bir hayat çırpınıyor acılar içinde ve siz salakça keyifleleniyorsunuz bir saat boyunca!..»

Böylece Goethe'nin şu büyük sözünü, bilmeden ve ondaki yüce sükûnete ermeden yorumlamış oluyordu:

«Halk, bir oyun sayar yüceliği. Onu olduğu gibi görebildiği zaman da manzarasına katlanamaz.»

Christophe burada kalsaydı iyiydi. Hızını alamayarak, seyircilerin üstünden aşıp mihraba, kudsülakdasa, kabiliyetsizliğin tecavüzden masun sığınağına bir top güllesi gibi düştü: saldırısını şimdi eleştirilere yöneltmişti. Meslekdaşlarını bombardımana tuttu. Bunlardan birine, yaşayan kompozitörlerin en yeteneklisine, çağdaş okulun en önde giden temsilcisine, programlı senfoniler yazan —doğrusunu söylemek gerekirse bunlar oldukça tuhaf şeyler olmakla birlikte içinde dehâ pırıltıları da vardı— Hassler'e saldır-

mak hevesine kapılmıştı. Çocukluğunda Hassler'e tanıtılmış olan Christophe, o zaman duyduğu heyecanın, içinde bıraktığı minnet duygusuyla birlikte ona gizli bir sevgi besliyordu. Budalalığını, boşluğunu bildiği bir eleştirmenin bu çapta bir adama ders vermeye ve prensiplere bağlı kalmayı öğütlemeye kalkması Christophe'u çileden çıkarmıştı:

— «Düzen! Düzen! —diye bağırıyordu—, polis düzeninden başka bir şey bilmezsiniz siz! Dehâ, evvelce yürünmüş yollarda sürükletmez kendini. Düzeni yaratır ve iradesini kanunlaştırır.»

Bu kendini beğenmişçesine sözlerden sonra, patavatsız eleştirmeni pençesine alarak, bir zamandır yazıp durduğu budalaca şeyleri bir bir ortaya döküyor ve yerden yere vuruyordu.

Bu hakaretten öteki bütün eleştirmenler de alınmışlardı. O vakte kadar kavganın dışında kalmışlardı... Kötü söz işitmeye hevesleri yoktu hiç. Christophe'u tanırlardı... Onun işinden ne kadar iyi anladığını bilirlerdi; bundan başka ne kadar çabuk parladığını da biliyorlardı. İçlerinden bazıları, bu kadar yetenekli bir kompozitörün, başka bir mesleğe heves etmesi karşısında duydukları üzüntüyü üstü kapalı bir şekilde belirtmişlerdi. Görüşleri (şayet varsa) ne olursa olsun, Christophe'un kişiliğinde, hiç eleştirilmeden herkesi eleştirmek hususunda sahip oldukları imtiyaza saygı gösteriyorlardı. Ama, Christophe'un, aralarındaki sessiz anlaşmayı böyle kabaca bozduğunu görünce, onu kamu düzeninin düşmanı olarak görmüşlerdi. Hepsi de, aralarında anlaşmış olarak, böyle bir gencin ulusal değerlere karşı saygıda kusur etmesini çok çirkin bulmuşlardı; bunun üzerine Christophe'a karşı azgınca bir kampanyaya giriştiler. Ama bunu öyle uzun makaleler, sürekli tartışmalarla yapmıyorlardı; —kuvvetli silâhları olan bir düşmanla bu alanda karşılaşmaktan çekiniyorlardı. Bundan başka bir gazeteci, hasmının kanıtlarını göz önünde tutmadan, hatta bunları okumadan, tartışma yapmak yeteneğine sahiptir—, uzun bir tecrübe onlara bir gazete okuyucusunnun, daima gazetesinin görüşünü benimsediğini

öğretmişti. Bunun için tartışmaya girişir görünmek bile o gazetede yazanlara okuyucunun verdiği değeri azaltır; yapılacak şey kesin konuşmak, ya da inkâr etmektir. (İnkâr etmenin, tasdik etmeye oranla iki misli kuvveti vardır. Yer çekimi kanununun doğrudan doğruya bir sonucudur bu: bir taşı yere düşürmek havaya fırlatmaktan daha kolaydır). Bunun için eleştiriciler daha çok, küçük, önemsiz gibi görünen notlar sistemine başvurdular. Her gün tekrarlanan bu alaylı yazılar bazen hakarete kadar varıyordu. Hiç bıkıp usanmadan, her gün, en iyi okunacak yerde tekrarlanıyordu. Her zaman adını söylememekle beraber küstah Christophe gülünçleştiriliyordu... Bu küçük fıkralarda, sözleri bozularak, değiştirilerek, anlamsız hale getirilerek ele alınıyordu. Bundan başka Christophe'la ilgili hikâyeler de anlatılıyordu. Bu hikâyelerin başlangıcı bazen doğruydu ama, gerisi Christophe'un bütün şehir halkıyla ve üstelik de sarayla arasını açacak biçimde, kotarılmış bir yalan dolan yumağıydı. Bu yazılarda vücuduna, kıyafetine de dil uzatılıyor ve öyle karikatüleştiriliyordu ki tekrarlana tekrarlana Christophe'a uygun görünüyordu sonunda.

•

Bu savaşta ateş, Dergi'ye de sıçramamış olsaydı, bütün bunlar Christophe'un arkadaşlarının umurunda olmayacaktı. Gerçekte bu taşlar, Dergi'yi de kavganın ortasına sürüklemekten çok, Christophe'u ötekilerden ayırmak için atılıyordu. Bu dergiyi çıkaranların nasıl olup da bu kadar iyi tanınmış olan adlarının bu işlere karışmasına göz yumduklarına şaşıyorlardı. Bunu anlamazlarsa, öteki yazarların da saldırıya hedef olacağı alttan alta dokunduruluyordu. Adolf Mai ile Mannheim'a yöneltilen şöyle hafiften bir saldırı başlangıcı, Dergi'nin yazı kurulunda heyecan yaratmıştı. Mannhein buna gülüp geçti. Bunun, kendisinin işlerini ve karakterlerini kontrol etmek hevesinde olan babasını, amcalarını ve epey kalabalık olan akrabalarını fena halde kızdıracağını düşünerek keyifleniyordu. Ama

Adolf Mai bunu çok ciddiye almıştı; Christophe'a Dergi'nin başını derde soktuğu için çattı. Christophe da onu tersledi. Ötekiler kendilerine dokunulmadığı için, üstünlük taslıyan Mai'nin, onların yerine zılgıt yemesi hoşlarına gidiyordu. Waldhaus için için sevinmişti buna. Her kavgada birkaç kurban verilir, diyordu. Tabii, kendisinin bunlardan biri olmayacağını düşünerek söylüyordu bunu. Ailesinin durumu ve ilişkileri dolayısıyla kendisine saldırmayacaklarını düşünüyordu; ortağı olan Yahudilerin sırtının biraz okşanmasında da bir kötülük görmüyordu. O zamana kadar kendilerine dokunulmamış olan Ehrenfeld'le Goldenring bu birkaç saldırıdan telâşa kapılmadılar; cevap verebilecek durumdaydılar. Onları üzen şey Christophe'un arkadaşları ile, özellikle kız arkadaşlarıyla aralarını açan gidişinde böylesine inatla ayak diremesi idi. İlk yazılara çok gülmüşler, işi eğlenceli bulmuşlardı: Christophe'un sağa sola pala sallamakta bu kadar güçlü oluşuna hayranlık duyuyorlardı; bir kelime söylemekle, bu kavgadaki hızını kesebileceklerini, istedikleri kimselerden başka yönlere çevirebileceklerini sanıyorlardı. Ama yapamadılar bunu. Christophe'un bir şey dinlediği yoktu; hiçbir öğüde kulak asmayarak, kudurmuş gibi, saldırılarına devam ediyordu. O böyle başıboş bırakılırsa, bu şehirde yaşamak imkânsızlaşacaktı. Gözü yaşlı sevgilileri gelip Dergi'de öfkeyle gürültü çıkarmışlardı. Bütün diplomatlıklarını göstererek Christophe'u kandırıp katı yargılarını yumuşatmasını sağlamaya çalıştılar: Christophe tutumunu zerrece değiştirmedi. Bozuştular: Ötekilerin telaşı Waldhaus'ı eğlendiriyordu... Onları büsbütün kızdırmak için Christophe'un tarafını tuttu. Belki o, Christophe'un iyi kalpliliğinden gelen taşkınlığını, hiçbir geri çekilme yolu bırakmadan gözü kapalı herkesin üstüne atılışını ötekilerden çok değerlendirebilirdi. Mannheim'a gelince, bu patırdı gürültü onu son derecede eğlendiriyordu. Bu aklı başında insanların arasına bu deliyi sokmakla çok iyi bir oyun oynadığını düşünerek kahkahadan kırılıyordu; Christophe'un attığı kötekler kadar yedikleri de onu pek eğlendiriyordu. Kız kar-

deşinin etkisiyle Christophe'un biraz kafadan sakat olduğunu kabul etmekle beraber onu daha da çok seviyordu. Hoşlandığı şeyleri gülünç bulmak ihtiyacındaydı. Bunun için Christophe'u Waldhaus'la birlikte ötekilere karşı savunuyordu.

Elinden geldiği kadar kendisini öyle değilmiş gibi görmek istemesine rağmen, pratik duygusundan yoksun bir kimse olmadığından, dostunun müzik alanında memleketin ilericileriyle dâva birliği etmesinin yararlı olacağını haklı olarak düşünüyordu.

Bütün Alman şehirlerinde olduğu gibi, burada da tutucu çevreye karşı yeni fikirleri savunan bir **Wagner-Verein** vardı. Şüphesiz ki üstünlüğü herkesçe tanınmış, eserleri bütün Alman operalarının repertuarına alınmış olan Wagner'i savunmakta büyük bir tehlike yoktu. Ama onun zaferi, gönül hoşluğuyla olmaktan çok, zorla benimsetilmiş gibiydi ve dinleyicilerin çoğunluğu içlerinden yine de tutuculukta ayak diriyordu. Modern akımların dışında kalan ve eski ünlülerle öğünen bu küçük şehirlerde durum böyleydi. Alman halkında doğuştan, her yeniliğe karşı çıkma, birçok kuşaklarca daha önceden geviş getirilmiş olan doğru ve kuvvetli şeylere katlanmama tenbelliği bu kasabalarda her şeyden çok göze çarpıyordu. Wagner'in yapıtlarını tartışmaya cesaret edemedikleri için, onun ilhamıyla yazılmış olan bütün yapıtları soğuk karşılıyorlardı.

Bunun için **Wagner-Verein**'lar genç ve özgür sanatçıları içtenlikle savunsalardı yararlı bir iş yapmış olurlardı. Bunu yaptıkları da olmuştur. Bunlardan bazıları Bruckner'le Hugo Wolf'un en iyi destekleyicileri olmuşlardı. Ama çok kere ustanın bencilliği, öğrencilerine de sıçrıyordu. Bayreuth, tek bir kişinin ölçüsüz derecede yüceltilmesine hizmet ettiği gibi, Bayreuth'ün filialleri Tanrı'nın adına âyin icra olunan küçük kiliseler haline gelmişlerdi. Üstelik, bunların yan kuruluşları olan şapellere, ancak, kutsal doktrinleri harfiyen uygulayan ve müzik, şiir, dram ve metafizik gibi çok cepheli biricik Tanrıya toza toprağa yüz sürerek tapınan sâdık şakirtler alınmaktaydı.

Bu şehirdeki **Wagner-Verlein**'ın durumu da tamamen böyleydi. Bununla birlikte o, bu tutumunu birtakım gösterişler altında gizliyordu. Genç istidatları kucaklayarak onlara yararlı oluyor gibi görünüyordu. Çoktandır Christophe'u da gözüne kestirmişti. El altından birtakım tekliflerde bulunmuştu ama Christophe önem vermemişti buna. Kim olursa olsun, başkalarıyla işbirliği yapma ihtiyacını duymuyordu; yurttaşlarının neden hep böyle sürü halinde birleşme gereğini duyduklarını anlayamıyordu bir türlü. Tek başlarına bir şey yapamıyorlardı sanki: ne içebiliyor ne şarkı söyleyebiliyor ne de gezmeye gidebiliyorlardı. Bütün bu **Vereinswesen**'lerden tiksiniyordu. Ama, buna rağmen, bir **Wagner-Verein**'e öteki Verein'lar yatkındı. Hiç olmazsa bunlarda güzel konserler dinlemek fırsatı ele geçiyordu. Wagner'cilerin sanat üzerindeki bütün düşüncelerini paylaşmamakla beraber, onları öteki müzik topluluklarından daha yakın buluyordu kendine. Nihayet Brahms'çılar hakkında kendisi kadar haksızca davranan bir grupla anlaşabilecek gibi görünmekteydi. Mannheim aracı oldu: Tanımadığı yoktu. Müzisyen olmamakla beraber Wagner Vere'in'ın üyesiydi. Derneğin yönetim kurulu Christophe'un Dergide'de yürüttüğü kampanyayı izlemişti. Karşı cepheye indirdiği bazı darbeler, yumruğunun kuvvetli olduğunu gösteriyordu. Böyle bir adama yardımcı olmak yararlı olurdu. Christophe kutsal puta da taş atmıştı; ama henüz pek yıkıcı olmayan ilk saldırılarında, daha *ileri gitmesini önlemek için* Christophe'u aralarına almakta ellerini çabuk tuttular.

Derneğin ileriki konserlerinde, eserlerinden bazılarının çalınmasına izin vermesini nazik bir dille istediler. Bu istek Christophe'un gururunu okşamıştı, kabul etti... **Wagner Verein**'a geldi. Mannheim'ın da zoruyla Dernek'e yazıldı.

Wagner-Verein'ın başında o sıralarda iki adam bulunuyordu. Bunlardan biri yazar, öteki de orkestra şefi olarak ün kazanmıştı. İkisi de Wagner'e âdeta derin bir din duygusuyla bağlanmışlardı. Bunlardan birincisi Josias

Kling, bir Wagner sözlüğü —**Wagner- Lexikon**— yazmıştı. Bu sözlük, üstadın **de omni re scibili** ne düşündüğünü anında öğrenmeyi sağlıyordu. Kitap Kling'in hayatının büyük eseriydi. Taşralı Fransız burjuvalarının Jeanne-d' Arc'ın ilâhilerini okudukları gibi, sofrada bile bunun bütün bir bölümünü ezbere okuyabiliyordu. Bundan başka **Bayreuther Blaetter**'de Wagner ve Aryen espiri üzerine yazılar yayımlıyorlardı. Kendinden de anlaşılacağı gibi, onun gözünde Wagner saf kan bir Aryen idi; Alman ırkı da, lâtin özellikte Fransız Yahudiliğinin çürütücü etkilerine karşı Ariliğin zaptolunmaz bir kalesiydi: Golva ruhunun ergeç bozguna uğrayacağına inanırdı. Bununla birlikte her gün canla başla savaşmaktan geri kalmıyordu. Sanki ezeli düşman daima tehlikeli olmakta devam ediyordu. Ona göre Fransa'da tek bir büyük adam vardı: Kont de Gobineau. Kling ufak tefek, çok terbiyeli, bir genç kız gibi yüzü kızaran bir ihtiyarcıktı.

Wagner-Verein'ın öteki temel direği Erich Lauber'di. Kırk yaşına kadar bir kimya ürünleri fabrikasında direktörlük etmişti; sonra bu işi tamamen bırakıp orkestra şefliğine başladı. İrade gücüyle ve çok zengin olduğu için yaptı bu işi. O da fanatik bir Bayreuth'çuydu. Ayağında, hacıların giydiği sandallarla Münih'ten oraya yaya gittiğini söylerler. Şaşılacak şey: Çok okumuş, çok görmüş geçirmiş, bir çok işler yapmış, enerjik bir varlık göstermiş olan bu adam, müzik alanında basit bir taklitçiden başka bir şey olamamış, bütün orijinalliğini, ötekilerden biraz daha budalalaşma yolunda tüketmişti. Müzik alanında kendine çok az güveni olduğu için, kendi duygusuna bağlanmayarak, **Kapellmesiter**'lerle, Bayreuth patentli sanatçıların Wagner üzerindeki yorumlarını olduğu gibi benimsiyordu.

Küçük Wahnfried sarayının, çocukça ve barbar zevkini okşayan mizansen ayrıntılarını ve renk renk kostümleri olduğu gibi canlandırmak isterdi. Bu adam, Michel-Ange'ın eserlerini, üzerindeki yosunları bile olduğu gibi göstererek kopye eden fanatikler türündendi. Eser kutsal olduğu için bu yosunlaşmalar da **kutsal** oluyordu.

Christophe bu iki adamdan da pek hoşlanamazdı. Ama kibar adamlardı, nazik ve bilgili insanlardı; müziğin dışında herhangi bir konuda Lauber'in konuşmaları ilgi çekiciydi. Sonra kaçık bir tarafı vardı bu adamın... Christophe kaçıklardan hoşlanırdı; çünkü bunlar akıllı kişilerin insanı bunaltan beylik sözleri arasında insanı eğlendirirlerdi biraz. Akılsızca düşünen bir insan kadar yeryüzünde rahatsız edici bir şey olmadığını, ve haksız yere «orijinal» denen kimselerde, sürünün geri kalanlarına nispetle çok daha az orijinallik bulunduğunu henüz bilmiyordu. Bu çeşit «orijinal»ler düpedüz birer manyaktırlar ve düşünceleri de saat makinaları gibi işler.

Josias Kling ile Lauber, başlangıçta Christophe'u kazanmak istedikleri için ona karşı büyük bir ilgi gösterdiler. Kling onu öven bir yazı yayınladı.Lauber de derneğin bir konserinde eserlerini tamamen Christophe'un isteğine göre çaldırdı. Chrisophe pek hoşlanmıştı bundan. Ama yazık ki, bu iyi izlenimler, bunları meydana getirenlerin akıllıca olmayan davranışları yüzünden bozuldu. Kendisini beğendikleri için insanlar hakkında hayale kapılacak yaradılışta değildi. Daha çoğunu isterdi. Kendini olduğunun tam tersi bir kişilikte görerek beğenmelerini istemiyordu... Bunun için de yanlışlıkla dostu olmuş kimselere, düşman gözüyle bakıyordu. Bu yüzden, kendisini Wagner'in bir öğrencisi sayan ve **Lied**'ler ile **Tetraloji**'nin pasajları arasında bir benzerlik bulmaya çalışan Kling'e içerlemişti. Sonra, bir konserde kendi eserlerinin, ebedi Richard'ın, iki ağır blokunun arasına sıkıştırılması da canını sıkmıştı...

Bu küçük kilisede bunalmakta gecikmedi. Burası da eski konservatuarlar kadar dar bir konservatuardı. Onlardan daha da çok hoşgörüden uzaktı. Çünkü sanat yoluna yeni girmişti. Christophe bir sanat ya da düşünce biçiminin mutlak değerine olan inancını kaybetmişti. O zamana kadar büyük fikirlerin ışıklarını kendileriyle birlikte taşıdıklarına inanırdı. Şimdi fikirlerin değişmesinin bir şeye yaramadığını görüyordu. İnsanlar olduğu gibi kalmaktaydı.

Sonunda söz konusu olan insanlardı yalnız. Fikir neyse oydu. Eğer doğuşunda cılız ve kölece ise insanlar, bir dâhinin eseri bile bunların ruhlarından geçerken cılızlaşır ve kahramanın kurtuluş haykırışları gelecek kuşakların kölelik anlaşması olur. —Christophe duygularını açığa vurmaktan alamadı kendisini. Sanattaki fetişizmle alay etti.— Tanrılara ihtiyaç olmadığını, hangi türden olursa olsun klasiklerin gereksiz olduğunu, ona göre Wagner'in düşüncesinin mirasçısı olmaya, ancak Wagner'i ayaklar altına alıp doğruca kendi yolunda gidenin hakkı vardı. O geriye değil daima ileriye bakacak, ölmesi gerekenin ölümü karşısında kılı kıpırdamayacak, hayatla ateşli kaynaşmasını sürdürecektir. Kling'in budalalığı Christophe'u saldırganlaştırmıştı. Wagner'de bulduğu yanlışları ve budalaca şeyleri açığa vurdu. Wagner'ciler, Christophe'un, Tanrılarını kıskandığını ileri sürmekten geri kalmadılar. Christophe ise ölümünden sonra Wagner'i göklere çıkartan bu adamların, sağlığında boğmak için ilk saldırıya geçen kimseler olduklarından şüphe etmiyordu; bunun için de çatıyordu onlara. Bir yirmi yıl kadar önce bir Kling'in, bir Lauber'in nurlandıkları anlar olmuştu; önde gidiyorlardı o zaman. Sonra birçokları gibi orada demir atıp kaldılar. İnsanın o kadar gücü azdır ki, daha ilk yokuşta soluk soluğa gelir; çok az kimsenin yola devam edecek kadar soluğu vardır.

Christophe, tutumu yüzünden, yeni dostlarıyla da az zamanda bozuştu; bunların sevgileri bir çeşit pazarlıktı; ondan yana olmaları için Christophe'un da kendilerinden yana olması gerekiyordu; ama şurası da açık bir şeydi ki, Christophe benliğinden hiçbir fedakârlıkta bulunamazdı, onların emrine giremezdi. Artık soğuk davranmaya başladılar. Kabile tarafından yüceltilen Tanrıları ve tanrıcıkları övmediği için artık onu da övmez oldular. Eserlerine gitgide daha az ilgi göstermeye başlamışlardı; programlarda adının sık sık görülmesinden şikâyet edenler de oldu. Arkasından alay ediyorlardı. Eleştiriler de alıp yürümüştü; Kling ile Lauber, dedikodulara izin vererek bunlara katılmış gibiydiler... Bununla beraber Christophe'la

bağları koparmamışlardı. Çünkü önce, Ren bölgesi insanları meselelerin böyle belirsiz bir şekilde çözümlenmesinden, daha doğrusu hiç çözümlenmeden, karışık bir durumun devam etmesinden hoşlanırlardı. Sonra da, zamanla, inandırarak olmasa bile bıktırarak Christophe'u istedikleri biçime sokacaklarını umuyorlardı.

Christophe bunlara vakit bırakmadı. Birisi kendisinden hoşlanmadığı halde bunu kabul etmek istemeyip, onunla iyi geçinmek isterse, sonunda, kendisine düşman olduğunu ispat etmesine meydan bırakmazdı. **Wagner - Verein**'ın bir suaresinde, karşılaştığı riyakârca soğukluk üzerine, Lauber'e kısaca istifasını gönderdi. Lauber bunun nedenini anlamamıştı; Mannheim Christophe'un evine koştu; işi düzeltmek istiyordu. Daha ağzını açar açmaz Christophe patladı:

— Hayır, hayır, hayır!.. Sözünü etme bana bu adamların. Yüzlerini şeytan görsün... Onlarla çalışamam artık. İnsanlardan fena halde nefret ediyorum. Canım kimsenin yüzüne bakmak istemiyor.

Mannheim pek keyiflenmişti. Christophe'u yatıştırmaktan çok kendisine eğlence çıkarmaya çalışıyordu:

— Pek sevimli şeyler olmadığını biliyorum bu adamların... Ama bu, ötedenberi böyle... Yeni bir şey mi oldu?

— Hayır, hiçbir şey olmadı. Bıktım onlardan... Gül bakalım, alay et benimle... Evet, ben delinin biriyim... İhtiyatlı insanlar sağlam akıl kurallarına göre hareket ederler. Ben böyle değilim. İçimden gelen tepkilere göre hareket edenlerdenim. İçimde belirli bir miktarda elektriklilik biriktiği zaman, ne olursa olsun, boşalması gerek bunun; başkaları buna ne derlerse desinler umurumda değil! Ben başkaları ile elbirliği ederek yaşamak için yaratılmamışım. Yalmz kendi kendimin adamı olmak istiyorum artık.

— Ama bütün dünyaya sırt çevirebileceğini söylemek istemiyorsun herhalde? dedi Mannheim. Tek başına

eserlerini çaldıramazsın. Şantörlere, şantözlere, bir orkestraya, orkestra şefine, dinleyicilere, alkışçılara ihtiyacın olacak.

Christophe:

— Hayır, hayır, hayır!..

Diye bağırıyordu. Hele son kelime onu çileden çıkardı:

— Alkışlar mı? Utanmıyor musun bana bunu söylemeye?..

— Hadi diyelim ki, paralı alkışçılar olmasın, (her ne kadar bir eserin değerini halka anlatmak için tek yol bu ise de...), iyice hazırlanmış bir taraftarlar grubu bulundurmak gerekir. Her kompozitörün böyle bir grubu vardır... İşte bunun için insana dost gerek.»

— Dost filân istemiyorum ben!

— Öyleyse, ıslıklanırsın!..

— Islıklanırsam ıslıklanayım!

Mannheim'ın tepesi atmıştı:

— Bu zevki de çok tadamayacaksın. Eserlerini çalmayacaklar.

— Peki, çalmasınlar!.. Ünlü bir adam olmak istediğimi mi sanıyorsun? Evet, az kalsın bütün kuvvetimle bu hedefe yöneliyordum. Ne saçma şey!.. Ne delilik! Sanki ün kazanmak için her türlü fedakârlığa, can sıkıntılarına, alçaklıklara hakaretlere, iğrenç ödünlere katlanmak gerekirmiş gibi. Eğer bu çeşit tasalara düşersem Allah canımı alsın!.. Artık paydos böyle şeylere!.. Ne dinleyicilerle, ne de reklâmla işim yok benim. Bir sanatçının reklâmını yaptırtmaya çalışması aşağılık bir iş. Ben kendi âleminde, kendisi ve sevdikleri için yaşayan bir adam olmak istiyorum.»

Mannheim alaylı alaylı:

— Evet, bu doğru... İnsanın bir sanatı olmalı... Ne diye ayakkabı yapmıyorsun?..

— Ah, keşke şu eşi bulunmaz Sachs gibi kunduracı olsaydım! Hayatım ne kadar neşeli geçerdi! Haftanın altı günü kunduracılık etmek, pazarları da müzikle uğraşmak ne iyi olurdu. Zevkim ve birkaç dostum için yapardım bu-

nu! Yaşamaya değerdi bu. İnsanın birtakım budalaların eleştirilerine uğrama zevki için vaktini ve emeğini kaybetmesi deliliktir. İnsanın binlerce budala tarafından didik didik edilmesi, tefe konulması yerine, birkaç namuslu insan tarafından sevilip anlaşılması daha iyi değil mi?.. Bir daha övünme hevesine kapılıp ün kazanma peşinde koşmayacağımdan emin olabilirsin!

Mannheim:

— Öyle görünüyor! dedi.

Ama, bir saat sonra aksini söyler, diye düşünüyordu. Sonra hiç bir şey olmamış gibi rahatlıkla:

— Eh, Wagner-Verein'la aranızı bulabilirim değil mi?

Christophe kollarını havaya kaldırarak:

— Bir saattir boşuna mı nefes tükettim! Sana söylemedim mi, bir daha oraya adımımı atmayacağım, diye? Bütün bu Wagner-Verein'lardan, bütün bu, birtakım insanların birbirine sokulup bir ağızdan melemek için toplandıkları ağıllardan tiksiniyorum. Git de söyle bu koyunlara benim tarafımdan ki, ben sivri dişleri olan bir kurdum ve otlamak için yaratılmış değilim!

Vaktini çok iyi geçirdiği için keyifli keyifli gitmek üzere ayağa kalkan Mannhem:

— Peki, peki söylerim! dedi.

İçinden de «zır deli!» diye düşünüyordu.

Gidip bütün konuştuklarını kız kardeşine yetiştirdi; ama Judith omuz silkerek:

— Deli mi diye sordu. Aslında böyle tanınmaya can atardı. Oysa kendini beğenmiş, gülünç bir budala o!

•

Bu arada Christophe Waldhaus'un dergisindeki azgınca kampanyasına devam etmekteydi. Eleştirmek son derecede canını sıkıyordu; lânet olsun, deyip vazgeçmek üze-

reyken kendisini susturmak istediklerini görünce, boyun eğmiş gibi görünmek istemiyordu.

Waldhaus kaygılanmaya başlamıştı. Karşılıklı atışmalar, kendisine sıçramadığı süre, bir Olimpus Tanrısı gibi boğuşmanın dışında kalmıştı. Fakat, birkaç haftadır, öteki gazeteler kişiliğinin dokunulmazlığını unutmuş gibi görünüyordu. Yazarlık onuruna saldırıyorlardı. Waldhaus biraz ince düşünceli olsaydı, bu işte bir dost parmağı bulunduğunu sezerdi. Gerçekten de bu saldırıları el altından kışkırtanlar Ehrenfeld ile Goldenring'diler... Christophe'un polemiklerine son verebilmek için bundan başka yol bulamamışlardı. Bu düşünceleri de doğruydu. Waldhaus da, Christophe'un canını sıkmaya başladığını söyleyerek desteklemekten vazgeçti. Dergi'dekilerden her biri, şimdi onu susturmak için ellerinden geleni yapıyordu. Ama kim bir köpeğe avını kemirirken tasma takabilir? Söylenilenlerin hepsi onu büsbütün kışkırtmaktan başka bir şeye yaramıyordu. Onlara; «Ödlekler, söylemek ödevim olan her şeyi söyleyeceğim!» diyordu. Kendisini kapı dışarı etmek istiyorlarsa, bunu yapmakta serbesttiler! Bütün şehir kendilerinin de ötekiler kadar korkak olduğunu anlayacaktı. Ama onun kendiliğinden gitmeye niyeti yoktu.

Bütün hepsi, şaşkınlık içinde bakışmışlardı. Bu deliyi başlarına musallat ettiği için Mannheim'a içerliyorlardı. Mannheim hep gülerek, Christophe'u dizginlemeye çalışmaktaydı; gelecek makalesinden sonra Christophe'un yumuyaşayacağını ileri sürerek bahse giriyordu... Ötekiler inanmadılar buna; ama olaylar, Mannheim'ın boşuna övünmediğini göstermişti. Christophe'un sonraki yazısı bir nezaket örneği olmamakla beraber, içinde kimse hakkında kötü bir söz yoktu. Mannheim'ın tuttuğu yol pek basitti, hepsi de neden bunu daha önce düşünmemiş olduklarına şaştılar: Christophe Dergi'de yayınlanmış olan yazılarını hiç okumazdı; provalarını da şöyle çabucak gözden geçirirdi. Adolf Mai bir kaç kere ona bunun için dostça çıkışmıştı. Bir dizgi yanlışının, Dergi'nin şerefini kıracağını söylüyordu... Eleştiriyi bir sanat saymayan Christophe, yerdiği

kimsenin ne demek isteyeceğini anlayabileceğini söylüyordu.

Mannheim fırsatı kaçırmadı; provaların düzeltilmesinin bir başmürettip işi olduğunu, kendisinin bu işi üstüne alabileceğini söyledi. Christophe âdeta utanarak tekrar tekrar teşekkür etti; ama hep bir ağızdan, ötekiler, bunun Dergi'ye yararlı olacağını, böylece vakit kaybının önleneceğini söylediler. Bunun üzerine Christophe yazılarının provalarını Mannheim'a bıraktı; iyi düzeltmesini de rica etti. Mannheim bundan hiç de geri kalmadı. Eğlenceli bir şey olmuştu bu onun için. Önce, ihtiyatlı davranarak bazı sözleri yumuşatmıştı, yazının şurasından burasından tek tük çirkin sıfatları çıkardı. Başarısından cesaretlenerek, bu işi daha da ileri götürdü: cümleleri elden geçirmeye, anlamını değiştirmeye başladı; bu işi büyük bir ustalıkla yapıyordu. İşin bütün inceliği ana cümleyi olduğu gibi bırakıp Christophe'un havasını değiştirmeden, söylediğinin tam tersini söyletmekteydi. Mannheim Christophe'un yazısını bozmak için epey uğraşıyordu... Yeniden yazsaydı bu kadar güçlük çekmezdi. Ömründe bu kadar çalışmamıştı. Fakat aldığı sonuç kendisini sevindiriyordu: Christophe'un yergilerine uğramış olan bazı müzisyenler, kendilerine yönelttiği saldırıların yavaş yavaş hafiflediğini, sonunda da övgüye döndüğünü görerek şaşakalmışlardı. Bütün Dergi sevinç içindeydi... Mannheim uzun uzun çalışarak ortaya koyduğu marifetlerini arkadaşlarına okuyordu. Ehrenfeld ile Goldenring arada bir Mannheim'a:

— Dikkat et! Çok ileri gitme! diyorlardı.

O ise; «Tehlike yok!» diye cevap vererek rahatça sürdürüyordu işini.

Christophe hiçbir şeyin farkında değildi. Dergi'ye yazısını bırakıp bundan sonrasıyla ilgilenmiyordu.

Bazen Mannheim'ı bir kenara çekip:

— Bu sefer ağzının payını verdim hergelelerin! Oku bir, göreceksin! diyordu.

Mannheim okuduktan sonra da:

— Peki ne diyorsun? diye düşüncesini sorardı.

Mannheim'ın cevabı şu olurdu:

— Korkunç azizim! Bunun üstüne bir şey söylenemez!

— Nasıl cevap verirler, dersin?

— Ah! Keşke vermeye kalksalar... Seyreyle o zaman gümbürtüyü!..

Ama gümbürtü filân olduğu yoktu. Aksine, Christophe'a dostça gülümseyenler artıyordu; en iğrendiği adamlar sokakta kendisine selâm vermeye başlamışlardı...

Bir gün, Dergi'ye canı sıkılmış, asık suratla geldi... Masanın üzerine bir kartvizit atarak:

— Ne demek oluyor bu? diye sordu.

Bu, yerden yere vurduğu bir müzisyenin kartıydı: «**Bütün teşekkürlerimle...**» diye yazmıştı.

Mannheim gülerek:

— Alay ediyor! dedi.

Christophe'un içi rahatlamıştı:

— Oh!.. dedi. Yazım adamın hoşuna gider diye korkmuştum!

Ehrenfeld:

— Öfkelenmiş ama, böyle görünmek istemiyor. Yüksekten bakar görünüyor, alay ediyor aklı sıra! dedi.

Christophe yeniden içerleyerek:

— «Alay ediyor ha?.. Domuz herif!.. Bir yazı daha döşeneyim de görsün! Son gülen iyi güler!..

Waldhaus tasalanarak:

— Hayır, hayır! dedi. Alay ettiğini hiç sanmıyorum. Bu, onun alçak gönüllülüğünden. İyi bir Hıristiyandır; bir yanağına vur, ötekini çevirir.

— Daha iyi ya! dedi Christophe. Alçak herif!.. Bir kötek daha istiyor demek!

Waldhaus onu önlemek istiyordu; ama ötekiler gülüyorlardı. Mannheim:

— Bırak, canım! dedi.

Birden içi rahatlayan Waldhaus:

— Eh! dedi. Biraz fazla, biraz eksik!

Christophe çıkıp gitmişti. Dergi'deki omuzdaşların keyfine diyecek yoktu, arkasından katıla katıla gülüyorlardı. Biraz sükûnet bulduktan sonra Waldhaus Mannheim'a:

— Az kalsın anlayacaktı her şeyi! Rica ederim, biraz daha dikkatli ol. Hepimizi enseleteceksin! dedi.

— Adam sen de! dedi Mannheim... Önümüzde çok eğlenceli günler var daha! Hem, ona bir sürü dost kazandırmış oluyorum böylece!

İKİNCİ BÖLÜM

BATIŞ

Böylelikle Christophe'un edindiği tecrübelerle Alman sanatında reform yapmayı tasarladığı sırada, şehre bir Fransız tiyatro trupu geldi... Bir sürü demek daha doğruydu; çünkü âdet olduğu üzere, bunlar, şuradan buradan toplanmış biçarelerle, sahneye çıkabilme uğrunda kendini sömürtmekten şikâyetçi olmayan, tanınmamış genç aktörlerdi. Hepsi de eski, ünlü bir aktörün peşine takılmış ve Almanya turnesine çıkmışlardı; yolları üstündeki bu küçük şehirde üç oyun vereceklerdi.

Bu trupun gelişi Waldhaus'un dergisinde gürültülü bir şekilde ilân edildi. Mannheim ve arkadaşlarının Paris'in edebiyat ve sosyete hayatı hakkında bilgileri vardı; ya da böyle olduklarını ileri sürüyorlardı; bulvar gazetelerindeki dedikoduları yarım yamalak anlayarak, sayfalarında tekrarlıyor, Fransız kültürünün Almanya'daki temsilcileri geçiniyorlardı böylece. Onların bu tutumu, Christophe'da bunu anlama isteği bırakmıyordu. Mannheim, Paris'in övgüleriyle bunaltmıştı onu. Oraya bir çok kereler gitmişti, —Avrupa'nın her köşesinde ailesinden birisi vardı— ve bunlar bulundukları ülkenin uyrukluğunu benimsemiş, oraların hatırı sayılır kişileri olmuşlardı. Bu İbrahim soyundan gelme kabilenin bir İngiliz baroncuğu, bir Belçika senatörü, bir Fransız bakanı, Reichstag'da bir milletvekili ve bir de papalık kontu vardı; hepsi de, içinden çıktıkları ana köke saygılı ve bağlı olmakla beraber, İngiliz, Belçikalı, Fransız, Alman sayarlardı kendilerini... Ya da papaya bağlıydılar: çünkü kendini beğenmiş olduklarından içinde yaşadıkları ülkeyi bütün ülkelerin üstünde sayıyorlardı. İçlerinde, yalnız Mannheim, hiç gitmediği ülkeleri tercih etmek acayipliğini göstermekteydi. Sık sık

Paris'in sözünü ederdi. Ona göre Paris'liler, cümbüş yapmaktan ve ihtilâl çıkarmaktan başka işi olmayan yaygaracı ve zevkine düşkün bir kaçık sürüsüydü. Hiçbir şeyi ciddiye almazlardı; bunun için, «Vosges'ların ötesindeki Bizansı andıran, çürümüş cumhuriyet» Christophe'u pek çekmiyordu kendine. Paris'i büyük bir saflıkla, yeni çıkan bir kitabın kapağındaki resim gibi tasarlıyordu. Bu resimde şehrin çatılarının üstüne abanmış Notre-Dame'ın şeytanı görülüyordu, altına da şu mısralar yazılmıştı:

İnsatiable vampire l'eternelle Luxure
Sur la grande Cité convoite sa pâture. (1)

İyi bir Alman olarak bütün bu zevk ve eğlence düşkünü yabancılardan ve edebiyatlarından hoşlanmıyordu. Zaten Fransız kültürü olarak **l'Aiglon** ve **Madame Sans-Gêne** çeşidinden bir iki hoppaca soytarılıkla, bir iki café-concert şarkısından başka bir şey bilmiyordu. Küçük şehirdeki edebiyattan hiçbir şey anlamadığı bilinen kimselerin bilet almak için gişelere saldırısı Christophe'u bu kötü aktörler topluluğunun oyununa hiç ilgi duymuyormuş gibi görünmeye zorlamıştı. Christophe bu tiyatroya adım atmayacağını söylüyordu. Bu sözünü yerine getirmesi de, yerlerin onun kaldıramayacağı kadar pahalı olması yüzünden, güç olmayacaktı.

Fransız trupunun Almanya'da oynayacağı oyunlar arasında iki üç tane klâsik piyes vardı, ama üst tarafı abuk sabuk şeylerdi; tam anlamıyla, Paris'in ihraç mallarındandı bunlar. Çünkü cılızlık kadar hiçbir şey uluslar arasında yaygın değildir. Christophe, Fransız trupunun ilk oyunu olan **La Tosca**'yı biliyordu...

Şimdi, arkadaşlarının bunu seyretmek için tiyatroya gittiklerini görünce, alaylı bir dille, tekrar görmeye değmediğini söylüyordu.

İlân edilen ikinci oyun **Hamlet**'in bir Fransızca çevirisiydi. Christophe, Shakespeare'in hiçbir piyesini kaçır-

(1) Doymak bilmez vampir, o hiç dinmeyen iştahıyla.
Koca şehrin üstünde avını beklemektedir.

mazdı. Shakespeare de, Beethoven gibi tükenmez bir hayat kaynağıydı onun için... Özellikle, içinde bulunduğu bu bunalımlı ve çalkantılı dönemde **Hamlet**'i çok seviyordu... Bu sihirli aynada kendisini tekrar görmekten korkuyordu ama, onun büyüsünden de kurtaramıyordu kendisini.

Gitmeyi arzuladığı halde arkadaşlarına söylediklerinden sonra, sözünden dönmek istemiyordu. Bu yüzden o akşam da evde kalacaktı. Yalnız tam eve gireceği sırada Mannheim'la karşılaştı. Mannheim onu kolundan yakaladı. Öfkeli öfkeli, ama yine de alayı elden bırakmadan, ihtiyar bir salak karının, halasının, bütün kabilesiyle birlikte, çıka geldiğini bu yüzden onları karşılamak üzere evde kalmak zorunda olduğunu söyledi. Sıvışmak istemişti ama babası, aile arasındaki âdetler ve atalara saygı konusunda hiç şakaya gelmezdi; bu sırada babasından para sızdırmak niyetinde olduğu için boyun eğerek, tiyatroya gitmekten vazgeçmişti.

Christophe:

— Bilet almış mıydınız? diye sordu.

— Hem de güzel bir loca bileti... Şimdi gidip babamın ortağı şu Grünebaum budalasına vereceğim; bayan Grünebaum'la ve o salak kızlarıyla, kendilerini göstersinler diye; pek de keyifli bir iş değil doğrusu! Hiç olmazsa onlara canlarını sıkacak bir iki şey söyleyeyim, diyorum. Ama vızgelir bu onlara. Yeter ki biletleri götüreyim kendilerine. Hoş, bilet yerine, banknot götürsen çok daha keyiflenirlerdi ya!

Birden, aklına bir şey gelmiş gibi durakladı. Christophe'un yüzüne bakarak:

— A!.. Bakın aklıma ne geldi! dedi, sonra:

— Christophe sen tiyatroya gidiyor musun? diye sordu.

— Hayır!

— Tamam; gideceksin. Bana yardım etmiş olacaksın. Reddedemezsin!

Christophe, Mannheim'ın ne demek istediğini anlamamıştı:

— Ama biletim yok ki! dedi.

Mannheim, sevinç içinde, bileti zorla eline tutuşturarak:

— İşte!.. dedi.

— Delisin sen! dedi Christophe... Peki babanın sana verdiği iş ne olacak?

Mannheim katıla katıla gülüyordu:

— Ne olacak, öfkesinden küplere binecek!

Gözlerinin yaşını silerek:

— Sabahleyin, yataktan kalkar kalkmaz başkasından duymadan söylerim ona.

Christophe bunun hoş karşılanamayacağını düşünerek:

— Alamam bu bileti! dedi.

— Sen bir şey bilmiyorsun, seninle bir ilgisi yok bunun.

Christophe bileti açtı:

— Peki ama dört kişilik bir locayı ne yapayım ben? dedi.

— İstediğini yap. Geriye çekilip uyuyabileceğin gibi, dans da edebilirsin. İstersen bir iki kadın götür... Elinde vardır herhalde? Yoksa sana ödünç verebilirim!

Christophe bileti Mannheim'a uzatarak:

— Hayır, istemiyorum; al bunu! dedi.

Mannheim birkaç adım geri çekilerek:

— Dünyada almam! dedi. Canın istemiyorsa tiyatroya gitmeye zorlayamam seni. Ama bileti geri almam. İster ocağa atıp yak, ister doğru bir insan olarak Grünebaum'la götür; buna karışmam. İyi geceler!

Christophe'u, elinde biletle, sokağın ortasında bırakarak sıvıştı.

Christophe çok sıkılmıştı. Kendi kendisine, «biletleri Grünebaum'lara götürsem iyi olur» diyordu. Ama bu düşünce pek de sarmamıştı onu. Karar veremeden eve döndü; saate bakınca ancak giyinip tiyatroya gidecek kadar vakit kaldığını anladı. Bileti yakmak da çok budalalık olacaktı. Annesine de «beraber gidelim» dedi. Annesi «yatsam daha iyi olur» diye cevap vermişti.

Yola çıktı... İçinden çocuk gibi seviniyordu... Bir şey canını sıkıyordu; bu zevki yalnız tatmak... Ne Mannheim'ın babasına, ne de biletlerini aldığı Grünebaum'lara karşı vicdan azabı vardı içinde... Ama bu locadan başkalarının da yararlanabileceğini düşünerek üzülüyordu... Kendisi gibi gençleri ne kadar sevindireceğini düşündü. Bu sevinci verememek de Christophe'u dertlendirmişti... Kafasının içinde araştırıp duruyor, ama kimseyi bulamıyordu. Kaldı ki vakit gecikmişti, ayağını sıkı tutması gerekiyordu.

Tiyatroya girerken, gişenin üstündeki ilândan bir tek bilet kalmadığını öğrendi. Oraya kadar gelip de üzüntü içinde dönenler arasında, bir türlü oradan ayrılamayarak tiyatroya girenlere imrenerek bakan bir genç kızı gördü... Sade, siyah bir elbise vardı sırtında. Pek uzun boylu değildi. İnce yüzlü, kibar görünüşlü bir kız... Christophe güzel mi, çirkin mi diye dikkat etmemişti. Önünden geçerken durakladı, ona doğru döndü, fazla düşünmeden:

— Bilet bulamadınız sanıyorum! diye çabuk çabuk sordu.

Kızın yüzü kızardı... Bir yabancı şivesiyle:

— Evet! dedi.

— Benim bir loca biletim var, siz de gelmek ister misiniz?

Kızın yüzü büsbütün kızardı. Özür dileyerek kabul edemeyeceğini söyledi. Christophe'un, kızın kabul etmemesi karşısında canı sıkılmıştı; diretti, ama kız, içi titrediği halde yine reddedince, Christophe şaşırdı kaldı. Sonra birden karar vererek:

— Dinleyin beni! dedi. İşi şöyle hallederiz... Siz alın bileti, girin... Benim canım çok istemiyor... Bu piyesi görmüştüm (Övünüyordu). Siz daha çok zevk duyacaksınız. Alın... Gönül hoşluğuyla veriyorum!

Christophe'un bu içten hali ve açık yürekliliği kızı o kadar duygulandırmıştı ki, âdeta gözleri yaşardı... Kekeleyerek, minnet dolu bir sesle; bu piyesi görmezse çok üzüleceğini söyledi.

Christophe gülümseyerek:

— Eh, peki, gelin öyleyse! dedi.

O kadar iyi ve açık yürekli bir hali vardı ki, kız reddetmiş olduğu için utandı... Sıkılarak:

— Geliyorum... Teşekkür ederim! dedi.

•

Tiyatroya girdiler... Mannheim'ların locası tam karşıdaydı, önü de çok açık olduğu için gizlenmek imkânsızdı. Christophe'la kızın locaya girişini görenler oldu... Christophe kızı öne oturtmuş, rahatsız etmemek için de kendisi biraz arkaya gitmişti. Kız, son derecede sıkılmış görünüyor, dimdik oturarak başını Christophe'tan yana hiç çevirmiyordu. Ona, hem kendisini toparlayacak kadar vakit bırakmak, hem de söyleyecek bir şey bulamadığı için, Christophe başka tarafa bakar gibi yapıyordu... Locaları dolduran seçkin seyircilerin ortasında, bu tanınmamış kızla oturuşu, görenlerin gözünden kaçmamıştı... Christophe kendilerini gören kasabalıların aralarında fısıldaştıklarını farketti. Sağa sola öfkeli öfkeli göz gezdirmeye başladı... Kendisiyle uğraşmaktan bir türlü vazgeçmemeleri onu deliye döndürüyordu. Bu saygısızca merakın, kendisinden çok, yanındaki kız arkadaşına yönelmiş olması büsbütün kızdırmaktaydı onu. Başkalarının kendi hakkında düşündüklerine ve söylediklerine hiç aldırış etmediğini göstermek için, arkadaşına doğru eğilerek konuşmaya başladı. Kız, Christophe'un söylediği şeyler karşısında birden o kadar ürkmüş ve cevap vermek durumunda olduğu için o kadar sıkılmıştı ki, ne evet, ne hayır diyebilmişti. Christophe onun bu haline acıyarak köşesine büzüldü. Bereket versin oyun başlıyordu.

Christophe afişi okumamıştı. Bunun için baş aktrisin hangi rolü oynayacağını bilmiyordu. O da, tiyatroya aktörlerden çok oyunu seyretmeye gelen saf insanlardandı... Ünlü aktrisin Ofelia'yı mı, yoksa Kraliçeyi mi canlandıracağı onu ilgilendirmiyordu. İki hatunun yaşlarını göz

önüne alarak daha çok Kraliçe üstünde duruyordu. Ama bu kadının, Hamlet rolünü oynayacağını asla düşünemezdi... Kadını bu rolde görüp o, karnına basınca bağıran bebek sesini işitince, bir süre inanamadı buna...

— Kim bu? Ama kim?.. diye yavaş sesle söylendi... Herhalde, Hamlet rolünü...

Fakat Hamlet rolünü kimin oynadığını anlayınca bir küfür savurdu. Bereket versin yanındaki kız yabancı olduğu için anlamamıştı bunu. Ama yandaki locadakiler anlamışlardı; çünkü, içerleyerek susmasını söylediler. Rahatça söylenebilmek için locasının dibine çekildi... Haklı davransaydı, bu altmışlık kadının, bir delikanlı kıyafeti içinde gösterdiği sanat becerikliliğini ve kıyafet değiştirmekteki ustalığını alkışlardı. Ama beceriklilikten ve tabiata aykırı şeylerden hoşlanmazdı. Bir kadının kadın, erkeğin de erkek kalmasını isterdi... —günümüzde bu pek yaygın bir şey değil— Beethoven'in Leonora'sının da kılık değiştirmesi ona çocukça ve çirkin görünürdü. Ama Hamlet'te durum saçmalığın da sınırını aşıyordu... Güçlü, kuvvetli, soluk yüzlü, öfkeli, hileci, kılı kırk yaran, gözüne hayaller görünen Danimarka'lıyı bir kadına oynatmak —aslında bu bir kadın da sayılmaz, çünkü, erkek rolü oynayan bir kadın, bir ucûbeden başka bir şey değildir— Hamlet'i iğdiş etmek, onu karışık bir hünsa haline getirmektir. Böyle iğrenç bir sersemliğin bir gün bile ıslıklanmadan yapılabilmesi için zamanın insanlarının gevşek, eleştirmenlerinse budala olması gerekirdi! Aktrisin sesi Christophe'u büsbütün çileden çıkarıyordu. Monoton bir şarkı okur gibi konuşması dünyanın şiirden en az anlayan halkının Champmeslé'den (1) beri pek bayıldığı bir sahne dilinin yeni bir örneğini veriyordu. Christophe bu sesi duyunca öfkesinden ne yapacağını bilemiyordu. Sırtını sahneye çevirmiş, ağzını, burnunu ezip büzüyordu; cezalı bir çocuk gibi burnunu duvara çevirip oturmuştu. Bereket versin, yanında oturan kız, arkasına dönüp bakmı-

(1) Onyedinci yüzyılda yaşamış ünlü bir Fransız aktrisi.

yordu, yoksa onun halini görse, deli olduğuna hükmederdi...

Christophe yüzünü buruşturmaktan birdenbire vazgeçti. Hiç kımıldamadan durarak sustu. Güzel, ahenkli, ağır ve tatlı bir genç kadın sesi duyulmuştu. Christophe kulak kabarttı. Kadının söyleyişi devam ettikçe, yavaş yavaş, merak içinde, bu şakıyan kuşu görmek için sandalyesinin üstünde arkasına döndü... Ophelia'yı gördü. Şüphesiz Shakespeare'in Ophelia'sı ile bunun hiçbir ilişkisi yoktu. Güzel, endamlı, bir Yunan heykelini andıran bir kızdı bu. Elektra, ya da Kassandra... Hayat fışkırıyordu her yanından. Kendisini rolünün içine hapsetmek için yaptığı bütün çabalara rağmen, yüzünden, hareketlerinden, koyu renkli, içi gülen gözlerinden, vücudundan büyük bir gençlik kuvveti taşıyordu. Hamlet rolünün oynanışı karşısında az önce bu kadar insafsızca davranan Christophe'un üzerinde bu güzel vücutlu kız, birden öyle büyük bir etki yapmıştı ki, Ophelia'ya benzer bir tarafı olmayışı üzerinde durmadı bile. Hiçbir vicdan azabı duymadan piyesin kahramanını, oynayan aktrise feda etti... Hatta bu ateşli bakirenin gönlünden yükselen yakıcı gençlik duygularında derin bir hakikat bile sezer gibi olmuştu. Onu en çok büyüleyen, bu genç kızın berrak, kadife gibi, sıcak sesi olmuştu: Her kelime nefis bir ahenkle çıkıyordu ağzından. Her heceyi de o şen güney şivesinin kekik kokuları sarmış gibiydi. Arles'lardan gelme tuhaf bir Ophelia'ydı bu! Bu genç kız ülkesinin altın güneşinden ve o çılgın rüzgârından bir şeyler getirmiş gibiydi buralara.

Christophe, yanındaki kızı unutmuştu. Şimdi locanın ön tarafında oturuyordu; gözünü, adını bilmediği genç aktristen ayırmıyordu. Ama, tanımadığı bir oyuncuyu dinlemekten hoşlanmayan dinleyici topluluğunun ona dikkat ettiği yoktu. Yalnız dişi Hamlet konuştukça alkışlamak zahmetine katlanıyorlardı. Bu da Christophe'un öfkeyle homurdanmasına yol açmaktaydı. «Eşekler!..» diye söy-

leniyordu kendi kendine. Ama bunu öyle kalın bir sesle söylüyordu ki, on adım öteden bile işitilirdi.

Locasındaki kız arkadaşını, oyuna ara verildiği zaman hatırladı. Kızın hâlâ çekingen bir halde oturduğunu görünce, taşkınlıklarından ürkmüş olacağını düşünerek gülümsedi... Aldanmıyordu da; rastgele tanıştığı bu genç kız, âdeta hastalık derecesinde sıkılgan ruhlu bir insandı: Christophe'un davetini anormal bir heyecan içinde kabul edebilmişti. Ama kabul eder etmez de, pişman olmuş, kaçıp gitmek için bir fırsat çıkmasını dilemişti içinden. Hele, herkesin merakla kendisine baktığını görünce, büsbütün perişan olmuştu... Arkasından Christophe'un boyuna boğuk boğuk homurdanıp lânetler yağdırdığını duydukça sıkıntısı büsbütün artmıştı. Ondan fena halde korkmaya başlamıştı... Hele Christophe gelip yanına oturunca korkudan bütün vücudu buz kesildi: Acaba daha ne gibi tuhaflıklar yapacaktı? Utancından yerin dibine geçmişti. İçgüdüsüyle geri çekildi; onunla yanyana oturmaktan korkuyordu.

Ama, perde arası olup da Christophe babacanca bir sesle kendisine:

— Çekilmez bir arkadaşım, değil mi? Özür dilerim sizden! dediğini duyunca hiç korkusu kalmadı. Artık Christophe'un yüzüne bakabiliyordu; onda, biraz önce, tiyatroya gelmeyi kabul ettiren gülümseyişini gördü. Christophe:

— Düşündüğümü söylememek elimden gelmez. Ama, bu kadarı da fazlaydı hani... Bu kadın, bu yaşlı kadın, çileden çıkardı beni!

Yüzünü nefretle buruşturdu.

Kız gülümseyerek, yavaş sesle:

— Ama ne de olsa güzel bir oyun!

Kızın şivesi Christophe'un dikkatini çekmişti.

— Yabancı mısınız? diye sordu.

— Evet.

Giyinişindeki sadeliğe bakarak sordu:

— Öğretmen misiniz?

Kızın yüzü tekrar kızardı:

— Evet!

— Hangi ulustansınız?

— Fransızım.

Christophe hayret ettiğini gösteren bir hareket yaptı:

— Fransız mı?.. Söylemeseydiniz, hiç bilemezdim Fransız olduğunuzu!..

Kız çekine çekine:

— Neden? diye sordu.

— O kadar ağırbaşlısınız ki!

(Kız, bunun pek de bir övgü olmadığını düşündü). Sıkıla sıkıla:

— Fransa'da böyleleri de var! dedi.

Christophe kızın o masum, küçücük yüzünü, çıkık alnını, düz minicik burnunu, kumral saçlarının çerçevelediği zayıf yanaklarını süzdü. Ama onu gördüğü yoktu. Gözünün önüne güzel aktris geliyordu. Sonra yine:

— Sizin Fransız oluşunuza şaştım! dedi. Demek siz Ophelia'yı oynatan aktrisin vatandaşısınız öyle mi?

Bir an sustuktan sonra sözlerine şunu ekledi:

— Ne kadar da güzel!

Bunu söylerken, yanındaki kızı kötüleyen bir karşılaştırma yapmış olduğunun farkında olmamıştı. Ama kız çok iyi hissetmişti bunu. Ama Christophe'a kızmadı bunun için. Çünkü kendisi de böyle düşünüyordu. Christophe kızdan aktris hakkında bir şeyler öğrenmek istediyse de onun bir şey bildiği yoktu. Tiyatroyla ilgili konularda fazla bir şey bilmediği anlaşılıyordu.

Christophe:

— Fransızca konuşulduğunu duymak hoşunuza gidiyor herhalde! dedi.

— Ah! Ne kadar iyi geldi bu bana, bilmezsiniz. Burada bunalıyordum.

Bunu söyleyişindeki içtenlik Christophe'un gözünden kaçmadı. Şimdi onu daha dikkatle süzmeye başladı. Parmaklarını hafifçe büküyor ve bunalmış gibi görünü-

yordu. Ama hemen, bu sözünün Christophe'a dokunacağını düşünerek:

— Oh, affedersiniz! dedi. Ne söylediğimi bilmiyorum.

Christophe dostça güldü.

— Özür dilemeyin! Pek haklısınız. Burada bunalması için insanın Fransız olması gerekmez. Öf! Sormayın!

Omuzlarını kaldırarak derin bir soluk aldı.

Genç kız, içindekini böylece açığa vurduğu için utanç duymuştu; artık konuşmuyordu. Bundan başka yandaki localardan konuşmalarına kulak kabarttıklarını farketmişti; Christophe da bunu görerek öfkelendi. Konuşmalarını kestiler. Perde arasının sona ermesini beklemek üzere Christophe koridora çıktı. Genç kızın sözleri kulaklarında çınlıyordu: ama dalgındı. Ophelia'nın hayali zihnini doldurmuştu. Öteki perdelerde, Christophe'u büsbütün kendine bağladı. Güzel aktris delilik sahnesine geli pde hüzünlü aşk ve ölüm şarkıları söylerken sesi öyle dokunaklı bir ahenk almıştı ki, Christophe altüst oldu; bir dana gibi ağlayacağını hissetti. Bu zayıflığından dolayı kendi kendisine kızarak ve kendisini bu halde göstermemek için, birden yerinden kalkıp locadan dışarı çıktı.

Koridorlar da, salon da bomboştu. O kadar heyecanlıydı ki, farkına varmadan, aşağı inerek tiyatrodan çıktı. Gecenin serin havasını ciğerlerine doldurmak, karanlık ve tenha sokakları arşınlamak ihtiyacını duyuyordu. Kendisini bir kanalın kenarında buldu; parmaklığa dirseklerini dayadı; havagazı fenerlerinin ışığı, karanlık suda titreşiyordu. Suyun akışına daldı. Ruhu da tıpkı o su gibi karanlıktı, için için titriyordu. Yüzünde titreşen bir sevinçten başka bir şey görülmüyordu. Saat sesleri duyuldu... Tiyatroya dönüp piyesi seyredecek halde değildi. Fortinbras'ın zaferini mi görmeye gidecekti? Hayır, canı istemiyordu bunu. Ne zaferdi ya!.. Kim isterdi bu savaşta kazananın yerinde olmayı? Gülünç ve zalimce bir hayatın bütün vahşiliklerinden sonra kim imrenirdi ki ona?.. Bu eser hayata karşı korkunç bir suçlamaydı. Ama öyle bir

hayat fışkırıyordu ki ondan, keder sevinç oluyordu; ve acı sarhoş ediyordu insanı...

Christophe locada bıraktığı ve adını bile bilmediği yabancı genç kızı, aklına getirmeden eve döndü.

•

Ertesi sabah aktrisi, arkadaşlarıyla birlikte yerleştiği üçüncü sınıf otelde görmeye gitti. Oysa baş aktris şehrin birinci sınıf oteline inmişti. Christophe bakımsız bir salona alındı... Açık bir piyanonun üzerinde kirli yemek tabaklarının yanında birkaç firkete, bir de yaprakları kirli ve yırtık bir nota defteri duruyordu... Bitişik odada Ophelia, gürültü etmek zevki için, çocuk gibi kafa patlatırcasına bağırarak şarkı söylüyordu. Birisinin kendisini görmeye geldiğini haber verdikleri zaman sustu; sonra söylediklerinin duyulacağından hiç tasalanmadan:

— Ne istiyormuş bu bay? diye sordu. Neydi adı?.. Christophe mu?.. Christophe!.. Kim bu Christophe?.. Christophe Krafft mı? Amma da garip isim!..

(R)'leri berbat şekilde yuvarlayarak bir kaç kere tekrarladı...

— İnsanın küfür edeceği geliyor!..

(Bunu söyleyerek bir küfür savurdu).

— Genç mi, yoksa yaşlı mı?.. Yakışıklı mı dediniz? Peki öyleyse, geliyorum.

Yeniden şarkısına başladı:

«Rien n'est plus doux que mon amour...» (1)

Sonra odanın karma karışıklığı içinde, söylene söylene bir saç tokasını aramaya başladı. Öfkeleniyor, homurdanıyordu. Christophe onu görmemekle beraber, duvarın ötesinden bütün hareketlerini gülerek izliyordu... Nihayet ayak sesleri duydu, kapı ardına kadar açıldı ve Ophelia göründü.

(1) Hiçbir şey aşkından daha hoş değil...

Yarı çıplak bir haldeydi; bütün vücudunu saran sabahlığının geniş yenlerinden çıplak kolları görünüyordu... Saçları darma dağınıktı, bukleleri gözlerine, yanaklarına dökülüyordu; kara gözleri gülüyor, ağzı gülüyor, yanakları gülüyor, çenesinin ortasındaki sevimli çukur gülüyordu. O ağır ve ahenkli sesiyle yanına böyle geldiği için özür diledi. Aslında özür dileyecek bir şey olmadığını, aksine, Christophe'un onu böyle göründüğü için minnettar olduğunu biliyordu. Christophe'u kendisiyle görüşmeye gelen bir gazeteci sanmıştı. Hayal kırıklığına uğrayacak yerde, kendiliğinden, sırf hayran olduğu için geldiğini öğrenince çok sevindi.

İyi yürekli bir kızdı; cana yakındı, hoşa gitmekten zevk duyuyor ve bunu da saklamıyordu. —Henüz övgülerle şımartılmamıştı— Bütün hareketlerinde ve davranışlarında o kadar tabii idi ki, ufak tefek övünmelerinde ve başkalarının kendisinden hoşlanmasından duyduğu safça zevki açığa vururken hiç sıkıntı duymuyordu. Çabucak dost oldular. Christophe biraz Fransızca kıvırıyordu; o da bir parça Almanca. Bir saat sonra birbirlerinden gizli bir tarafları kalmamıştı. Christophe'un gitmesini istemiyordu. Bu canlı, neşeli güneyli kız, zeki olduğu kadar da taşkın yaradılışlıydı ve budala arkadaşlarının arasında dilini bilmediği bu yabancı ülkede can sıkıntısından patlıyordu. Christophe için de bu şehirdeki dar kafalı ve içtenlikten uzak küçük burjuvaların yaşadığından farklı, başına buyruk, coşkun bir halk çocuğu olan bu güneyli kıza rastlamak, anlatılamayacak kadar iyi bir şey olmuştu.

Bu tip kadınların, içi dışı bir Almanlardan farklı olarak, nasıl yapmacıklı yaratıklar olduğunu bilmiyordu henüz. Hiç olmazsa bu kadın gençti, canlıydı, açık açık konuşuyor, düşündüğünü olduğu gibi söylüyordu; her şeyi berrak bir gözle inceleyerek, serbestçe hüküm veriyordu; insan onda, ülkesinin sisleri dağıtan rüzgârının soluğunu duyar gibi oluyordu. Çok yetenekliydi: Kültürü yoktu, derin düşünceli değildi, ama güzel ve iyi şeyleri içten bir heyecanla duyuveriyordu hemen; sonra kahkaha-

larla gülüyordu. Oynak bir kadındı; yarı açık sabahlığının yakasından çıplak boynunu göstermek hoşuna gitmiyor değildi. Christophe'un başını döndürmeyi isterdi. Ama hiçbir hesaba dayanmadan sırf içgüdüsüyle yapıyordu bunu. Hiçbir şeye aldırış etmeden, gülüp eğlenmeyi, konuşmayı, arkadaşlık etmeyi severdi. Tiyatro hayatının içyüzünü anlattı Christophe'a... Bu hayatın dertlerini, arkadaşlarının budalalığını, kendisinin parlamaması için elinden geleni yapan Jezabel'in —baş aktrise bu adı takmıştı— huysuzluklarını sayıp döktü. Christophe da ona Almanlardan şikâyet etti; genç kadın da ellerini çırparak ona katıldı. Yine de iyi bir insandı; kimseyi çekiştirmek istemezdi. Ama bu, dedikodu yapmasına engel olmuyordu...

Birisiyle eğlendiği zaman, «ne kadar fena bir insanım ben,» diye kendi kendisini suçlamakla beraber, onda güneylilerdeki alaycı, keskin görüşlülük vardı. Tanıdıklarını karikatürleştirerek anlatmaktan pek hoşlanır; güzel dişlerini göstererek soluk dudaklarıyla keyifli keyifli güler; boya ile rengi değişmiş biraz soluk yüzünün ortasında parlayan gözlerinin içi de gülerdi.

Birden, bir saatten fazla zamandanberi konuştuklarını fark ettiler. Christophe Corinne'e (bu onun tiyatro adıydı) öğleden sonra gelip kendisini alarak şehri gezdirme teklifinde bulundu. Bu fikir pek sevindirdi genç aktrisi; yemekten hemen sonra buluşmak üzere ayrıldılar.

Christophe kararlaştırılan saatte geldi. Corinne otelin küçük salonunda oturmuş, elindeki defteri yüksek sesle okuyordu. Okumasını bırakmadan, gözlerinin içi gülerek onu karşıladı. Cümlesini bitirince kanapeye oturması için yanına çağırdı:

— Oturun şuraya, ama konuşmayın; rolümü ezberliyorum; onbeş dakika sonra tamam.

Telâşlı bir kız çocuğu gibi; satırları tırnağının ucu ile göstererek hızlı hızlı, oradan, buradan okuyordu... Christophe, «Ezberlediklerinizi okuyun da ben dinleyeyim!» dedi. Corinne defteri ona verdi. Dili dolaşarak oku-

yor, ya da bir cümlenin sonunu dört kere tekrarlıyor, öteki cümleye sonra geçiyordu. Rolünü ezbere okurken başını salladığı için saçlarına iliştirdiği firketeler odanın orasına burasına dağılıyordu. Bir kelimeyi hatırlamayınca, arsız bir çocuk gibi huysuzlanıyordu; o vakit olmadık bir küfür savuruyor, ağzından kaba bir kelime fırlayıveriyor; kendi kendisini azarlıyordu bunun için. Christophe onun çocukça davranışlarla karışık istidadı karşısında hayret duyuyordu. Okurken sesine heyecanlı ve doğru bir âhenk vermediğini biliyordu; bütün benliğiyle kendisini vermiş gibi göründüğü bir tiradın tam ortasında, hiçbir anlamı olmayan bir şeyler söyleyiveriyordu. Dersini, küçük bir papağan gibi, anlamı üzerinde durmadan ezbere okuyordu: İşte o vakit gayet gülünç, saçma sapan bir şeyler dökülüveriyordu ağzından. Ama aldırış ettiği yoktu. Bunu farkedince katıla katıla gülüyordu. Sonunda «hop!» diyerek, defteri Christophe'un elinden aldı, odanın bir köşesine fırlatıp attı.

— Paydos! dedi. Yeter bu kadar. Hadi, şimdi çıkıp dolaşalım.

Christophe, rolünü pek iyi ezberlemediğini düşünerek:

— İyice öğrendiğinizden emin misiniz? diye sordu.

Genç kadın kendisine güvenle cevap verdi:

— Elbette. Sonra suflörün ne işi var?

Şapkasını giymek için odasına geçti. Christophe onu beklerken, piyanonun tuşlarında parmaklarını gezdirerek kısacık bir şeyler çaldı. Bitişik odadan Corinne:

— Oh; ne güzel şey bu; n'olur, bir daha çalın! diye bağırdı.

Şapkasını başına geçirerek koştu. Christophe tekrar çaldı; bitirdiği zaman yine çalmasını istedi. Yarı yapmacıklı, kesik kesik haykırışlarla coşkunluğunu anlatıyordu. Bütün Fransızların âdetidir bu. Tristan'ı dinlerken, ya da kendilerine verilen bir çikolata kutusu karşısında sevinçlerini hep böyle açığa vururlar. Christophe gülmeye başlamıştı. Almanların o kaba ve tumturaklı beğenilerinden değişik bir şeydi bu. Taban tabana karşıt iki aşırılık: biri

bir bibloyu dağ; öteki bir dağı biblo yapar. Bunların ikisi de birbirinden gülünçtü. Ama şimdi bu genç kadını çok sevimli görüyordu Christophe... Çünkü bu övgülerin çıktığı ağzı sevmişti... Corinne çaldığı parçanın kimin olduğunu öğrenmek istedi. Christophe'un olduğunu öğrenince yine hayret ve sevinç haykırışları kopardı. Sabahleyin konuşurlarken, kompozitör olduğunu söylemişti; ama Corinne buna hiç dikkat etmemişti. Gelip Christophe'un yanına oturdu; bütün eserlerini çalmasını istedi. Gezmeyi unutmuşlardı... Bunu, nezaket olsun diye yapmamıştı genç kadın: müziği çılgınca seviyordu, sonra çok iyi bir anlayışı vardı; bu da müzik kültürünün eksikliğini tamamlıyordu. Önce Christophe onu ciddiye almamış, en kolay melodilerini çalmıştı... Ama bu arada, rastgele, değer verdiği bir parçayı çalınca, kendisi birşey söylememiş olmakla beraber, Corinne'in de bunu beğendiğini sevinçle karışık bir hayretle görmüştü. Almanların müzikten anlayan bir Fransıza rastladıkları zaman duydukları bönce hayretle:

— Şaşılacak şey! dedi. Ne kadar da iyi bir zevkiniz var! Hiçbir zaman sanmazdım ki...

Corinne kahkahayla güldü onun bu şaşkınlığına.

Hangi noktaya kadar izleyebileceğini görmek için gittikçe anlaşılması daha güç parçalar çaldı. Ama o, bu anlamlı atılganlık karşısında hiç de şaşırmıyordu. Christophe, çok yeni bir hava taşıyan parçayı çaldığı zaman, Corinne'in bunu anlayacağından şüphe ediyordu. Çünkü o zamana kadar Almanya'da bunu beğenen olmamıştı. Bunun için Corinne tekrar çalmasını rica edip de ayağa kalkarak notaları hemen hemen hiç yanılmadan okumaya başlayınca son derecede şaşırmıştı. Christophe genç kadına doğru dönerek heyecanla ellerini tuttu:

— Ama siz müzisyenmişsiniz! diye bağırdı.

Genç kadın gülmeye başladı. Sonra bir taşra operasında şantöz olarak sanat hayatına atıldığını, ama bir empresario'nun kendisinde manzum tiyatro eserleri oyna-

ma yeteneği gördüğünü ve onu bu yöne çektiğini söyledi. Christophe:

— Yazık olmuş!.. dedi.

— Neden? diye sordu Corinne şiir de bir müziktir.

Christophe'a **Lied**'lerinin konusunu açıklattırdı. Christophe Almanca kelimeler söylüyor, aktris de maymun gibi, onun dudaklarını büzüşünden, gözlerini yumuşuna kadar taklit ederek bunları tekrarlıyordu. Sonra ezbere okumaya gelince, alay olsun diye yanlışlar yapıyor; kıvıramadığı zaman kelimeler uyduruyor, tuhaf sesler çıkartıyordu... Gülüşüyorlardı... Ne Christophe çalmaktan ve onun tatlı sesini dinlemekten bıkıyordu ne de Corinne dinlemekten. Genç kadının sesi ustalaşmış şarkıcıların yapmacıklarından uzaktı; biraz genizden, küçük bir kız çocuğu sesiyle okuyordu şarkılarını. Bu seste anlaşılmaz ince ve dokunaklı bir şeyler vardı. Düşündüğünü açıkça söylüyordu. Neden sevdiğini, neden sevmediğini bilmemekle birlikte, yargılarında her zaman gizli bir doğruluk vardı. Şaşılacak şey: En klasik ve Almanlarda en çok beğenilen parçalarda oldukça güçlük duyuyordu; nezaket gereği beğendiğini söylüyordu ama bunlardan bir şey anlamadığı görülüyordu. Müzik kültürü olmadığı için **önceden dinlenilmiş** eserlerin amatörlere ve sanatçılara bile, farkında olmadıkları halde verdiği zevki tadamıyordu Corinne. Bu duygu, kendileri farkında olmadan, insanlara, yeni eserlere karışmış olan ve eski eserlerde sevilen, biçimleri ya da formülleri sevdirir. Bundan başka, Almanlardaki şu melodi duygusallığı yoktu onda. (Ya da hiç olmazsa başka bir duygusallığı vardı: bunun kusurlarını bilmiyordu henüz); Almanya'da pek beğenilen, biraz yumuşakça bir yavanlığı olan parçaları dinlerken heyecanlanmıyordu: Christophe'un **Lied**'lerinin en zayıfını hiç beğenmedi. Christophe bu melodinin notasını yırtıp atmak istemişti. Kendisini pöhpöhlemek için fırsat arayan arkadaşları yalnız bu parçanın sözünü etmişlerdi de ondan. Corinne dramatik iç güdüsüyle, açık yüreklilikle belirli bir ihtirası çizen melodileri sevdiriyordu ona. İşte bunun içindir ki Christophe da buna en çok değer vermekteydi. Bununla birlikte Christophe'a na-

türel görünen sert harmonilere karşı pek sempati göstermiyordu: bir engele çarpmış oluyordu; duruyordu bunların karşısında ve «Gerçekten bu böyle mi?» diye soruyordu. Christophe evet deyince Corinne güç olan bölümü hızla geçip hafifçe dudak büküyordu; bu da kaçmıyordu Christophe'un gözünden. Çok kere de mezürü geçmekten hoşlanıyordu. Bunun üzerine Christophe bunu piyanoda tekrarlıyor ve:

— Sevmediniz mi bunu? diye soruyordu.

Genç kadın burun kıvırarak:

— Sahte bir şey bu, diye cevap veriyordu.

— Yok canım; diyordu gülerek Christophe. Gerçek bu. Bu parçada ne söylenmek istendiğini bir düşünün. Şurası gerçek değil mi?»

(Böyle diyerek kalbini gösteriyordu.)

Ama başını sallıyordu Corinne:

— Belki fena değil, ama sahte.

(Böyle diyerek kulağını çekiyordu.)

Alman şarkı söyleme biçimindeki büyük ses sıçramaları rahatsız ediyordu genç kadını:

— Ne diye bu kadar yüksek sesle konuşuyor bu parça? Tek başınadır. Komşularının kendisini duymayacaklarından mı korkuyor? Şöyle bir hali var... (Pardon! Gücenmezsiniz bana değil mi? Bir kayık çağırır gibi bir havası var.)

Christophe gücenmemişti; yürekten gülüyordu bu sözlere; bunların doğru bir yanı olduğunu da kabul ediyordu. Bu görüşler eğlendirmişti kendisini; o zamana kadar kimseden duymuş değildi bunları. Şarkılaştırılan şiirin çok kere sözün tabiiliğini bir büyüteç gibi bozduğu düşüncesinde birleştiler.

Corinne, Christophe'dan kendisi için bir piyes müziği yazmasını istedi. Orkestra eşliğinde sözlerini söyleyecek, araya da birkaç şarkı sıkıştıracaktı. Corinne'in müziğe yatkın sesinin aşabileceğini umduğu güçlüklere rağmen bu fikir Christophe'u coşturmuştu; gelecek için tasarılar kurdular.

Saat beşe yaklaşıyordu. Bu mevsimde hava erken kararduğı için artık gezmek söz konusu olamazdı. Corinne'in

de gece provası vardı. Dışardan kimse giremezdi. Christophe'tan ertesi gün öğleden sonra gelip gezmeye çıkmak üzere kendisine uğraması için söz aldı.

•

Ertesi gün de az kalsın yine o sahne tekrarlanıyordu. Corinne, aynanın karşısında, yüksek bir tabureye bacaklarını sarkıtarak oturmuş, bir perukayı prova ediyordu. Yanında da kendisini giydiren kadınla berberi vardı. Adama, saçının bir buklesinin daha kalkık olmasını söylüyordu... Aynaya bakarken, arkasından, gülümseyerek kendisini seyreden Christophe'u gördü; ona dilini çıkardı. Berber perukayı alıp gidince, Corinne neşeli neşeli Christophe'a dönerek:

— Günaydın, dostum! dedi.

Öpmesi için yanağını uzattı. Christophe birbirlerine bu kadar yakın olacaklarını beklemiyordu, ama bundan yararlanmaktan da geri kalmadı... Corinne bu davranışa büyük bir önem vermiyordu; bu günaydın demenin bir şeklinden başka bir şey değildi onun için.

— Oh! Memnunum! dedi. Bu akşam işler yolunda demektir —(perukasından söz ediyordu)—. O kadar üzülmüştüm ki! Sabahleyin gelmiş olsaydınız, beni pek perişan bulundunuz!

— Neden? diye sordu Christophe.

Çünkü Paris'teki berber, rolüne hiç gitmeyen bir peruka koymuştu pakete.

— Dümdüz bir şey! diye açıkladı... Sonra dimdik sağ tarafa düşüyor. Saçma bir şey. Bunu görünce iki göz iki çeşme ağladım durdum! Öyle değil mi bayan Désirée?

Kadın:

— İçeri girdiğim zaman! dedi. Bayan beni korkuttu. Yüzü bembeyaz olmuştu. Ölü gibiydi.

Christophe güldü. Corinne aynadan görerek:

— Gülüyorsunuz değil mi? Ne taş yürekli şeysiniz! dedi ama kendi de güldü.

Christophe akşamki provaların nasıl geçtiğini sordu. Her şey yolunda gitmişti. Corinne, başkalarının rolünden daha çok kesinti yapılmasını, kendisininkinden yapılmamasını istemişti... Öylesine konuşmaya dalmışlardı ki, saatlerin farkına varmamışlardı. Uzun uzun giyindi; tuvaleti hakkında Christophe'un fikrini sorarak eğleniyordu. Christophe onun şıklığını övdü ve yarı fransızca yarı almanca jargonu ile şimdiye kadar hiç bu kadar «luxurieux» (1) kimse görmediğini safça söyledi. Corinne önce şaşırarak ona baktı; sonra kahkahalarla gülmeğe başladı. Christophe :

— Ne dedim?, diye sordu. Böyle denmez mi?

Corinne gülmekten kırılarak:

— Denir, denir! diyordu. Tam yerinde bir kelime.

Nihayet beraberce dışarı çıktılar. Corinne'in fazla göze çarpan giyinişi, taşkınca konuşması, sokaktan geçenlerin dikkatini çekiyordu. Her şeye bir alaycı Fransız kadını gözüyle bakıyor, izlenimlerini de gizlemeye çalışmıyordu... Elbise mağazalarının vitrinlerinin önünde, ya da kartpostallara bakarken kahkahayı salıveriyordu... Bu kartpostallarda neler neler yoktu. Aşk sahneleri, komik tipler, şehrin kokotları, İmparatorluk ailesinin resimleri... Bunlardan birinde İmparator, sırtında kırmızı, yeşil üniformalarıyla, denizci kıyafetleriyle **Germania** gemisinin dümenini tutarak, dünyaya meydan okur bir pozda görülmektedir. Wagner'in biçimsiz kafasının resmiyle süslenmiş bir sofra takımı, ya da balmumundan bir erkek kafası konulmuş bir berber dükkânının vitrinine bakarken gülmekten kendini alamıyordu. İhtiyar imparatoru sırtında seyahat pardösüsü, başında sivri miğferi olduğu halde, Prusya, Alman devletleri ve anadan doğma çıplak Savaş Tanrısı arasında gösteren anıtın karşısında saygısızca kahkahalar savurdu. Yoldan geçenlerin yüzlerindeki, konuşmalarındaki, yürüyüşlerindeki gülünç tarafları

(1) Christophe'un şık, zarif, vs. anlamına geldiğini düşünerek kullandığı bu kelime fransızcada «şehvete düşkün» demektir. (Çeviren.)

hiç kaçırmıyordu. Şeytanca bir bakışla kendilerine bakan bu kadının alaylı hali kurbanlarının gözünden kaçmıyordu. Gördüğü kimselerin yüz hareketlerini o maymunca taklitçiliğiyle, ağzını burnunu ezip büzerek tekrarlıyor, kulağına çarpan, söylenişi kendisine pek komik gelen Almanca kelimeleri avurtlarını şişirerek söylüyordu. Patavatsızlıklarına aldırmadan, içinden geldiği gibi bol bol gülüyordu. Bereket versin ününden bir şey kaybedecek gibi değildi; yoksa bu gezinti onun tamamen gözden düşmesine mal olurdu.

Katedrali gezdiler... Corrine çan kulesinin tepesine kadar çıkmak istedi. Yüksek ökçelerine ve basamakları süpüren uzun eteğine aldırış etmeden merdivenden tırmanıyordu; bir dönemeçte eteği takıldı, yırtılan kumaşı yukarı doğru çekerek neşeli neşeli tırmanmasına devam etti. Çanları çalmamak için zor tutuyordu kendini. Kulenin tepesinden bağıra bağıra Victor Hugo'nun bir şiirini okudu. Christophe bir şey anlamamıştı bundan. Corrine sonra da bir Fransız halk şarkısı tutturdu.

Ortalık kararıyordu. Kiliseye indiler. Üzerinde, renkli camların esrarlı gözbebekleri gibi parladığı kalın ve yüksek duvarlar gölgelere bürünüyordu. Christophe, yandaki mihraplardan birinin önünde, diz çökerek dua eden genç bir kız gördü. Bu Hamlet'in oynandığı gece locasındaki Fransız kızıydı. Duasına öylesine dalmıştı ki, Christophe'u görmedi; yüzünde gergin ve kederli bir ifade vardı; hali Christophe'a dokundu. Yanına gidip bir şeyler söylemek, hiç olmazsa selâm vermek geldi içinden; ama Corinne kolundan tutup kasırga gibi sürükledi onu.

Bir süre sonra birbirlerinden ayrıldılar. Corinne, akşamki oyuna hazırlanacaktı.

Christophe eve henüz gelmişti ki, kapı çalındı, birisi Corinne'den şu tezkereyi getirmişti:

«Hey! Jézabel hasta! Paydos!.. Yaşasın!.. Gelin, dostum, yemeğe bekliyorum sizi...

Arkadaşınız:

CORİNNE'cik.»

Not: «Gelirken bol bol müzik getirin!..»

Önce pek bir şey anlamamıştı. Anlayınca da Corinne kadar keyiflendi; doğru otele gitti. Bütün trupun sofrada toplanmış olmasından korkuyordu. Ama kimseyi görmedi. Corinne de ortalarda yoktu; az sonra gürültülü sesini, gülüşünü duydu; aramaya koyuldu. Nihayet mutfakta buldu.

Corinne, sevdiği bir yemeği yapmaya kalkmıştı. Kokusu bütün bir mahalleyi tutan bol baharatlı bir güney yemeğiydi bu. Otelin sahibi olan şişman kadınla arası iyiydi. Hiçbir dilde adı olmayan, Fransızca, Almanca ve uydurma bir acayip lehçe ile birbirlerine meram anlatmaya çalışıyorlardı. Yaptıkları yemekleri birbirlerine tattırarak salıveriyorlardı kahkahayı.

Christophe'u görünce şamatayı büsbütün arttırdılar. Onu kapı dışarı etmek istediler ama, kendini savundu, şu meşhur yemekten tattı. Lokmayı ağzına alınca biraz yüzünü buruşturmuştu. Bunu gören Corinne, «Kaba Alman!» dedi. «Yazık oldu emeklerime!..»

Beraberce küçük salona çıktılar. Sofraya yalnız iki kişilik takım konulmuştu. Christophe, arkadaşlarının nerede olduğunu sormaktan kendini alamadı. Corinne ilgisizce bir jest yaparak:

— Bilmem! dedi.

— Hep birlikte yemez misiniz?..

— Hiçbir zaman!.. Tiyatroda onları gördüğüm yetiyor da, artıyor bile!.. Bir de sofrada karşı karşıya oturmak ha!..

Bu, Almanların yaptıklarından o kadar ayrı bir şeydi ki, Christophe hem şaştı, hem de çok beğendi bu âdeti.

— Fransızların topluluktan hoşlandıklarını sanırdım. Bizim, kadın, erkek, büyüklü-küçüklü, nasıl hep topluluk halinde yaşadığımızı görmelisiniz bir! Toplulukdan ayrı kimse bir bardak bira bile içmez!

— Çok keyifli bir şey olmalı bu. Hem niçin bir bardaktan içmemeli?.. dedi Corinne.

— Değil mi ya? Pek kardeşçe bir şey olurdu bu!

— Yerinde dursun böyle kardeşlik! Ben hoşuma gidenlerle «kardeş» olmak isterim... Pöh!.. Toplum denmez böylesine, karınca yuvası!..»

— Sizin gibi düşündüğüm için burada kendimi ne kadar rahat hissettiğimi anlarsınız.

— Öyleyse bizim memlekete gelin!..

Christophe da can atıyordu buna. Paris ve Fransızlar üzerine bir çok şeyler sormuştu. Corinne de bir sürü bilgi verdi ama, hepsi de pek doğru sayılamazdı bunların. Güneyli palavracılığına, kendisini dinleyenin gözünü kamaştırma zevki de karışmaktaydı. Ona inanmak gerekirse; Paris'de insan kendi başına buyruktu; sonra Paris'te herkes akıllı olduğundan kimse bu serbestliğini kötüye kullanmaz, hoşuna giden şeyi yapar, canının istediği gibi düşünür, inanır; istediğini sever, istemediğini de sevmez; kimse karışmaz buna. Burada kimsenin inancına karışılmaz; kimsenin vicdanını kurcalamazlar, düşüncesini yönetmeye kalkmazlar. Orada politikacılar edebiyat ve sanat işlerine burunlarını sokmazlar; dostlarına ve kendilerini tutanlara nişan, mevki ve para dağıtmazlar, istediklerine ün ve başarı sağlayan dernekler yoktur orada; orada, eleştirmenler, tanınmamış sanatçıları boğmaya kalkmazlar; gazeteciler satın alınamaz! İnsanlar birbirlerine karşı çok yumuşak, çok şefkatli davranırlar... Kimse kimseyi kötülemez, dedikodu nedir bilinmez. Değerli her yeni sanatçı, kendine el uzatıldığını, önünde yükseliş yolunun açıldığını görür. Bu, şövalye yaradılışlı, fedakâr Fransızların ruhu saf bir güzellik sevgisiyle doludur; biricik kusurları, çok ince fikirli olmalarına rağmen idealist insanlar oluşlarıdır. Bu da başka halkların kendilerini aldatmalarına neden olmaktadır.

Christophe ağzı açık dinlemişti bütün bunları; doğrusu ya, çok hayran olunacak şeylerdi bu anlatılanlar... Corinne de kendi sesini dinlerken söyledikleriyle mest olmuştu sanki.

Ama bir gün önce, hayatının ne kadar güçlüklerle

geçtiğini söylemiş olduğunu unutuvermişti. Christophe da hatırlatmamıştı bunu.

Corinne'in tasası sadece ülkesini Almanlara sevdirmek değil, bir yandan da kendini sevdirmeye çalışmaktı. Christophe'un bütün bir akşam boyunca, kendisine flört yapmadan oturması ona pek safdilce ve gülünç gelmişti. Christophe'a sataşmaktan geri kalmadı; fakat boşuna; o bunun farkına bile varmamıştı. Christophe flört etmeyi bilmezdi. Bir kadını severdi ya da sevmezdi. Sevmediği zaman, sevgiyi hatırına bile getirmezdi. Corinne'e karşı kuvvetli bir dostluk duyuyordu. Onun inceliğine, neşesine, canlı ve kıvrak zekâsına hayran olmuştu. Bütün bunlar onu sevmesi için bir nedendi; ama sevginin soluğunu duymamıştı içinde. Sevgi yokken, seviyormuş gibi görünmeyi aklından geçirmezdi.

Corinne, Christophe'un soğukluğu ile eğleniyordu... Christophe yanına oturmuştu. O, getirdiği notaları piyanoda çalarken, bir kolunu Christophe'un boynuna dolamış, klâvyeye doğru eğilerek dinliyordu; yanağı nerdeyse Christophe'un yanağına değecekti. Christophe onun kirpiklerini kırpıştırdığını hissediyor, kendisine çevrilen alaylı bakışlarını farkediyor, gülümseyen, bir şeyler bekleyen kalkık dudağını görüyordu. Christophe pek anlamamıştı onun neyi beklediğini. Rahat çalmasına engel oluyordu: düşündüğü yalnız buydu. Çabuk bir hareketle kendini kurtardı, iskemlesini yana çekti. Bir an bir şey söylemek için Corinne'e baktığı zaman onun gülmemek için kendisini zor tuttuğunu gördü. Şaşkınlıkla:

— Neniz var? diye sordu.

Genç kadın ona bakarak bir kahkaha attı.

— Neden gülüyorsunuz?.. Tuhaf bir şey mi söyledim? dedi.

Christophe sordukça o hep gülüyordu. Duracak gibi oluyor ama onun şaşkın halini görünce daha çok gülüyordu. Yerinden kalktı, odanın öteki ucundaki kanapeye oturdu, yüzünü yastıklara gömerek katıla katıla gülmesine devam etti. Bütün vücudu sarsıla sarsıla gülüyordu...

Christophe'a da geçti onun gülmesi; kalktı yanına geldi; genç kadının sırtına hafif hafif vurdu. Doya doya güldükten sonra, Corinne başını kaldırdı, yaş içindeki gözlerini sildi ve ellerini Christophe'a uzatarak:

— Ne iyi çocuksunuz, siz! dedi.

— Eh, pek fena sayılmam.

Corinne yine kesik kesik gülüyordu; Christophe'un ellerini bırakmadan:

— Fransız kızı hiç de ağırbaşlı değil, diyeceksiniz değil mi? diye sordu.

Bunu, Fransız kelimesini Alman şivesine uydurarak tuhaf bir şekilde söylemişti.

Christophe neşeliydi:

— Alay ediyorsunuz benimle! dedi.

Corinne onu şefkatle süzdü, ellerini kuvvetle salladı:

— Arkadaş olduk değil mi? dedi.

Christophe da elini sıkarak:

— Arkadaşız!.. dedi.

— Buradan gittikten sonra Corinne'ciği düşüneceksiniz değil mi?.. Fransız kızına ağırbaşlı olmadığı için kızmadınız ya?

— Siz de bana, Almanlığım tuttuğu için, budalaca kabalığım için kızmıyorsunuz ya?

— Sizden bunun için hoşlandım... Paris'e gelip beni göreceksiniz değil mi?

— Söz veriyorum. Siz de bana mektup yazacak mısınız?

— Ben de yemin ediyorum. Siz de 'yemin ediyorum' deyin, bakayım.

— Yemin ediyorum.

— Böyle olmaz. Elinizi uzatın.

Corinne, Horace'ların yeminini taklit etti. Christophe'tan kendisi için bir piyes, bir de müzikli oyun yazacağına söz aldı. Fransızca'ya çevirtip, kendisi oynayacaktı.

Ertesi gün trupla beraber buradan gidiyordu. Christophe bir gün sonra, Frankfurt'a gelip kendisini bulacağına söz verdi. Burada bir oyun veerceklerdi.

Daha bir sürü gevezelik ettiler. Christophe'a hemen hemen yarı çıplak çekilmiş bir fotoğrafını hediye etti... Birbirlerinden neşe içinde, dostça kucaklaşarak ayrıldılar. Gerçekten de Corinne, Christophe'un kendisini arkadaşça sevdiğini anlayınca, o da Christophe'u iyi bir arkadaş gibi sevmeye başlamıştı.

O gece ikisi de rahat rahat uyudular. Christophe ertesi gün onu uğurlayamadı. Çünkü bir provası vardı. Ama daha ertesi gün, ona vâdettiği gibi Frankfurt'a gidebilecek şekilde işlerini ayarladı. Corinne, Christophe'un vâdine hiç inanmamıştı. Fakat Christophe bunu çok ciddiye almıştı; oyun saatinde orada bulundu. Perde arasında, elbise değiştirdiği locasının kapısı vurulunca, Corinne, hayret ve sevinçle bağırarak Christophe'un boynuna atıldı. Geldiği için içten minnet duymuştu ona karşı. Ama Christophe onun etrafının bu şehirde zengin ve akıllı Yahudiler tarafından fazlaca sarıldığını üzülerek görmüştü. Bu adamlar Corinne'in bugünkü güzelliğini ve yarınki başarısını sezebiliyorlardı. Her dakika kapıya vuruluyor; yarı aralanan kapıdan, kaba yüzlü, canlı bakışlı birtakım adamlar görünüyor, bozuk bir şiveyle yavan birtakım komplimanlar geveleyip gidiyorlardı. Corinne de tabii onlara cilve yapmaktan geri kalmıyordu; onlar gittikten sonra da hep o yapmacıklı tonla konuşması Christophe'u öfkelendirmişti. Bundan başka, hiç çekinmeden, onun önünde tuvaletini yapması hoşuna gitmiyordu pek. Kollarına, boynuna, yüzüne sürdüğü boya da, pat da fena halde tiksinti veriyordu. Oyun biter bitmez, onu görmeden gidecekti nerdeyse. Christophe, «Allahaısmarladık» derken, beraber yemekte bulunamayacağı için özür dileyince, Corinne o kadar içten bir üzüntü göstermişti ki, kararında duramadı. Corinne bir tren tarifesi getirtti. Daha koca bir saat kendisiyle kalabileceğini, kalması gerektiğini göstermek istiyordu ona. Onun da hazır tarafıydı... Yemek geldi... Artık, işittiği o budalaca lâflar karşısında duyduğu can sıkıntısını belli etmediği gibi, Corinne'in her önüne gelene cilve yapması karşısında duyduğu öfkeyi

de unutmuştu. Ona kızmak elinde değildi. İyi yürekli bir kızdı bu. Öyle ahlâk ilkelerine filân pek bağlılığı yoktu; tembel, zevkine düşkündü. Çocukça bir koketliği vardı; ama aynı zamanda çok vefalı, çok iyi bir insandı. Bütün kusurları o kadar içten gelme, o kadar temiz niyetli idi ki, insan bunların karşısında sadece gülümserdi, hoşlanırdı bile bunlardan. Christophe, karşısına oturmuş, durmadan konuşan Corinne'i dikkatle süzüyordu. Konuşurken yüzü alev alev yanıyor, gözlerinden ışık saçılıyordu; dudaklarında İtalyanvâri bir gülümseyiş vardı. İçinde iyilik, incelik, oburca bir hantallık olan bir gülümseyişti bu: Onu şimdiye kadar olduğundan daha berrak bir şekilde görüyordu Christophe. Bazı tarafları Ada'yı hatırlatıyordu: Jestleri, bakışları, yarı şehvetli cilveleri, kadınlığı. Ama Christophe onun kişiliğinde güney tabiatını seviyordu. O, güzelliklerini esirgemeden herkese tattıran; salon güzelleri ve kitaba düşkün kafalar değil, vücutları ve ruhları güneşte serpilip açılmak için yaratılmış varlıkları yetiştiren cömert anayı seviyordu. Christophe giderken, Corinne sofradan kalktı, tekrar kucaklaşarak birbirlerine mektup yazacaklarına ve birbirlerini arayacaklarına söz verdiler.

Christophe evine dönmek üzere son trene bindi. Bir ara istasyonda, karşı taraftan gelen tren bekleniyordu. Tam kendi vagonunun karşısına gelen vagonda —bir üçüncü mevki kompartmanda— Christophe Hamlet'i beraber seyrettikleri Fransız kızını gördü. O da Christophe'u gördü ve tanıdı. Heyecanlandılar; sessizce selâmlaştılar... Birbirlerine bakmaya cesaret edemeden, kımıldanmadan oturuyorlardı. Christophe bir göz atınca, başındaki seyahat şapkasını ve eski valizini gördü. Almanya'dan ayrılmakta olduğu hatırına gelmemişti; birkaç gün için bir yere gittiğini düşünmüştü. Christophe, bir şey söyleyip söylememeye karar veremiyordu; kafasında söyleyeceği şeyleri hazırladı, birkaç kelime söylemek üzere vagonun camını indirdi. Ama bu sırada hareket sinyali verilmişti; konuşmaktan vazgeçti... Tren harekete geçmeden, birbirlerinin yüzüne baktılar. Kompartmanlarında yalnızdılar. Alınla-

rını cama dayamış, ortalığa çöken gecenin karanlığı arasından birbirlerinin gözlerinin içine bakıyorlardı. Onları birbirlerinden iki pencere ayırıyordu. Kollarını dışarı uzatsalar, elleri birbirine değerdi. O kadar yakın ve o kadar uzaktılar. Vagonlar ağır ağır sarsıldı. Birbirlerinden ayrıldıkları şu anda genç kız, artık hiç çekinmeden Christophe'a bakıyordu. Birbirlerini seyre öylesine dalmışlardı ki son defa selâmlaşmayı bile akıl etmediler. Kız yavaş yavaş uzaklaşıyordu; nihayet Christophe onu gözden kaybetti; içinde bulunduğu tren de karanlıklara daldı. Yolunu şaşırmış iki yıldız gibi, sonsuz uzayda ebediyen uzaklaşmışlardı.

Gözünden kaybolunca, bu tanımadığı kızın kalbinde bıraktığı boşluğu hissetti; bunun neden böyle olduğunu anlayamamıştı; ama bu boşluğu duyuyordu hep. Gözleri yarı kapalı vagonun köşesinde uyuklarken, gözlerinde kızın gözlerinin temasını duyuyordu; daha iyi duyabilmek için kafasından başka düşünceleri atmıştı. Corinne'in hayali, kalbinin dışında, camın öte yanında, bir türlü içeri giremeden kanatlarını çırpan bir böcek gibi çırpınıyordu.

Vagondan çıkıp da, gecenin serinliği yüzüne çarpınca onu hatırladı. Uyuyan şehrin sokaklarında yürürken uyuşukluğu gitmişti. O tatlı aktrisi hatırlayarak gülümsedi... Cana yakın hallerini ve bayağı cilvelerini hatırlarken zevkle karışık bir öfke duyuyordu ona karşı.

Kendi kendine gülerek soyunurken:

— Ne tuhaf şeyler şu Fransızlar, diye söyleniyordu. Yandaki odada uyuyan annesini de uyandırmamak için, gürültü etmemeye çalışıyordu.

Birkaç akşam önce, locada işittiği bir sözü hatırladı:

— Başkaları da var.

Fransa'da daha ilk karşılaşmasında Christophe'un karşısına ikili muammasını çıkartmıştı. Ama bütün Almanlar gibi bunu çözümlemeyi düşünmüyordu. Vagondaki genç kızı da hatırlarken, rahatça:

— Fransız değil bu kız... diyordu.

Sanki kimin Fransız olduğunu kimin olmadığını söylemek bir Almanın işiymiş gibi.

•

Fransız olsun olmasın aklından çıkartamıyordu bu kızı. Gece yarısı yüreği daralarak uyandı. Rafın üstündeki valizi hatırladı. Birdenbire onun hepten gitmiş olduğunu düşündü. Aslında bunu daha ilk anda düşünmesi gerekirdi ama düşünmemişti. Bu onu kederlendirdi. Sonra yatağında omuzlarını silkerek: «Ne olacak sanki?» dedi. «Benimle bir ilgisi yok bunun!..»

Sonra yine uykuya daldı.

Ertesi günü dışarı çıkarken ilk rastladığı insan Mannheim oldu...

Mannheim onu, «Blücher» diye çağırarak:

— Yoksa bütün Fransa'yı fethetmeye mi karar verdin? diye sordu.

Bu ayaklı gazeteden, loca hikâyesinin, Mannheim'ın umduğundan çok daha büyük başarı sağladığını öğrendi.

Mannheim:

— Sen büyük adamsın! diye bağırdı. Senin yanında ben hiçim.

Christophe:

— Ne yapmışım ben? diye sordu Christophe.

— Eşsiz bir adamsın sen! dedi Mannheim. Seni kıskanıyorum. Grünbaum'ları atlatıp localarına çocuklarının Fransızca öğretmeni olan kızı götürmek! Yo, hayır, harika bir buluş bu. Dünyada düşünemezdim böyle bir şeyi!..

— O kız; Grünbaum'ların Fransızca öğretmeni miydi? diye şaşkın şaşkın sordu Chrsitophe.

— Evet, evet, bilmezlikten gel, suçsuzluk numarası yap bakalım! Babamı yatıştırmak mümkün değil. Grünbaum'lar öfkelerinden kuduruyorlar!.. Derhal kızcağızı kapı dışarı ettiler.

Christophe:

— Nasıl? diye haykırdı. Kovdular mı onu?

— Bilmiyor muydun sen? Kız sana söylemedi mi bunu?..

Christophe perişan olmuştu.

Mannheim:

— Sıkma tatlı canını dostum, değmez! dedi. E, hem sonra Grünbaum'ların bunu öğrenir öğrenmez...

Christophe:

— Neyi öğrenir öğrenmez, neyi? diye bağırdı.

— Neyi olacak, kızın senin metresin olduğunu!

— Kim olduğunu bile bilmiyorum, tanımıyorum o kızı.

Mannheim: 'Beni enayi mi sanıyorsun' der gibilerden gülümsedi.

Christophe yerinde duramıyor, gidip Grünbaum'larla konuşmak, onlara yanlış bir iş yaptıklarını söylemek, genç kızı temize çıkarmak istiyordu. Mannheim onu bundan vazgeçirdi:

— Onlara ne söylersen söyle, söylediğinin tersini düşüneceklerdir; hem sonra, çok geç artık. Kız şimdi buradan çok uzakta.

Christophe, içinde derin bir acı ile Fransız kızının nereye gittiğini öğrenmeye çalıştı. Ona mektup yazmak, af dilemek istiyordu. Ama kimsenin ona dair bir şey bildiği yoktu. Grünbaum'lara sordu, başlarından savdılar; nereye gittiğini bilmedikleri gibi, merak da etmiyorlardı... Christophe yaptığı kötülüğü düşündükçe kahroluyordu: bir vicdan azabı oldu bu onun için. Buna bir de şimdi o kaybolan gözlerin esrarlı çekiciliği eklenmişti. Bu gözler ruhuna sessizce ışık saçıyordu şimdi.

Christophe, «kurbanım» dediği kızı bir türlü unutamıyordu. Bir gün onu bulacağına yemin etti; onu görmek şansının ne kadar az olduğunu biliyordu; ama yine de bir gün göreceğine inanıyordu.

Corinne ise, Christophe'un yazdığı mektupların hiçbirine cevap vermedi. Ancak üç ay kadar sonra, hiç beklenmedik bir sırada ondan kırk kelimelik bir telgraf aldı. Abuk sabuk lâflarla, doluydu bu telgraf... Christophe'a bir sürü ad takıyor; «birbimizi hâlâ seviyor muyuz?..»

diye soruyordu. Sonra bir yıl kadar yine hiç ses çıkmadı ondan. Nihayet, kocaman, zikzaklı çocuk yazısıyla bir iki satır... Bu mektubunda yüksek bir hanımefendi edasıyla, gönül alıcı ve acayip bir şeyler yazmıştı. Christophe'u unutmamıştı; ama onu düşünecek vakti yoktu.

•

Corinne'in güzelliğinin etkisi altında Christophe, genç kadının baş rolünü oynayacağı ve içindeki aryaları okuyacağı manzum bir şarkılı arya yazmayı tasarlıyordu. Eskiden Almanya'da pek tutulan ve Mozart'ın büyük coşkunlukla sevdiği; Beethoven'in, Weber'in, Mendelssohn'un, Schumann'ın, bütün büyük klasiklerin uyguladığı bu sanat türü tiyatro ile müziğin en son ve kesin formülünü gerçekleştirdiklerini ileri süren Wagner'ciliğin zaferinden beri gözden düşmüştü. Gözüpek Wagnerci bilgiçler yeni şarkılı oyunlar yazmayı yasaklamakla kalmayıp, bu tür eski oyunları da elden geçirerek değiştirmişlerdi: Operalarda ne kadar sözlü diyalog varsa çıkartmış, Mozart, Beethoven ya da Beethoven'un bu tür eserleri için kendi tarzlarında resitatifler yazmışlardı; şaheserlere kendi dindarca, o küçük pisliklerini katarak üstatların düşüncelerini tamamladıklarına inanıyorlardı.

Christophe, Corinne'in eleştirileriyle Wagnervari deklamasyon'un ağırlığını, çok kere de çirkinliğini daha iyi duymuştu. Sözle şarkıyı tiyatroda birleştirmenin ve resitatif içinde bağlamanın bir saçmalık olup olmadığını kendi kendisine sorup duruyordu. Bu bir yük arabasına, hem bir atı hem de bir kuşu koşmak gibi bir şey oluyordu. Sözün de şarkının da kendilerine göre bir ritmi vardı. Bir sanatçı, bu iki sanattan birini, ötekini yüceltmek üzere feda edebilir; anlaşılır şeydir bu; ama aralarında bir uzlaştırma yapmaya kalkmak ikisini de feda etmek olur. Bu, sözün söz olmasını, şarkının da şarkı olmasını istememek, şarkının o engin akışını durgun bir kanalın duvarları içine tıkmak, sözün çıplak güzel vücuduna da zengin ve ağır kumaşlar

giydirerek hareketlerini ve adımlarını felce uğratmayı istemek olur. Neden ikisini de serbestçe hareket ettirmemeli? Bir ırmak kenarında, hülyalara dalan bir genç kız gibi. Irmağın mırıltısı hülyalarını okşar onun, ayaklarının hareketini kendi ritmine uydurur ama kız farkında değildir bunun. Tıpkı bunun gibi şiirle müzik rüyalarını birleştirerek yan yana giderler. — Elbette ki böyle bir birleşme ile ne her müzik, ne de her şiir iyi bir şey olur. Şiirli ve müzikli oyunların kabaca yapılmış olanlarına ve bunları yapanlara bu türün düşmanları istedikleri kadar karşı çıksınlar, bunun önemi yok. Uzun süreden beri Christophe da bunların nefretini paylaşıyordu. Budala aktörler çalgıların eşliğinde böyle bir eserde şarkı söylerken, kendilerini eşliğin ahengine uyduracak yerde, yalnız kendi seslerinin duyulması için seslerinin çıktığı kadar bağırarak müzikseverlerin kulaklarını tırmalarlar. Ama Corinne'in tatlı sesinin, bu akıcı ve berrak sesin, bu müziğin içinde, suda harelenen bir ışın gibi titreyen sesin zevkini tattıktan sonra yeni bir sanatın zevkine ermişti. Bu, melodik bir cümlenin bütün kenar çizgilerini özünde eritiyor ve en özgür bir akıcılıkla dalgalanıyordu.

Belki de hakkı vardı; her ne kadar gerçekten artistik bile olsa, çok güç bir türde çalışacak kadar tecrübesi yoktu. Özellikle bu sanatın bir temel şartı vardı: Şair, müzisyen ve icracıların tam bir anlaşma halinde bulunması. Ama Christophe'un umurunda değildi bu. Kurallarını yalnız kendisinin sezdiği, bilinmeyen bir sanat yoluna gözü kapalı atılıyordu.

Aklına ilk gelen şey, Shakespeare'in dramlarındaki bir peri masalını ya da İkinci Faust'un bir aktını müzikli bir oyun haline sokmak oldu. Ama tiyatrolar böyle bir deneye yaklaşmıyorlardı; hem pahalıya mal olurdu, hem de saçma bir şeydi bu. Christophe'un müzikteki yeteneğini kabul ediyorlardı; ama tiyatro alanında da birtakım düşünceler ileriye sürmesi insanları güldürüyordu; ciddiye almıyorlardı. Müzik dünyasıyla şiir dünyası ayrı ve gizliden gizliye birbirine düşman iki ülke gibi kabul edilmekteydi. Şiir dünyası-

na girebilmek için Christophe'un bir şairle işbirliği yapması gerekliydi. Bu şairi kendisinin seçmesine de izin verilmedi. Kendisi de buna cesaret edemezdi. Edebiyat anlayışına kendisi de güvenmiyordu. Edebiyattan anlamadığına inandırmışlardı onu. Gerçekten de çevresindekilerin bayıldığı şiirlerden hiç bir şey anlamıyordu. O kendine özgü doğruluğu ve inatçılığıyla şu ya da bu şiirin güzelliğine varmak için kendisini zorlamıştı; ama bu deneyden her vakit eli boş çıkmış, utanç duymuştu; sahiden bir şair değilim ben diye düşünüyordu. Aslında bazı eski şairleri candan seviyordu; bu da biraz avutuyordu kendisini. Ama her halde sevilmesi gerektiği gibi de sevemiyordu bunları. Bir gün büyük denilebilecek bir şairin, şiirlerin düz yazıyla yazıldığı, bir yabancı dile çevrildiği zaman bile büyük kalan şair olduğunu söylemek gibi bir garabete düşmemiş miydi? Ona göre kelimelerin ancak dile getirdikleri ruh bakımından bir değeri vardı. Arkadaşları onun bu düşüncesiyle alay etmişlerdi. Mannheim bakkal demişti kendisine. Christophe kendisini savunmaya kalkmadı. Her gün müzikten sözeden edebiyatçıların halini, bilmedikleri bir alanda bilgiçlik taslayan artistlerin gülünçlüğünü gördüğü için şiir alanındaki (aslında buna pek de inanmadan) yeteneksizliğini kabul ediyordu; bu konuda kendisinden daha bilgili sandıklarının görüşlerini gözü kapalı benimsiyordu. Bu yüzden, Dergi arkadaşlarının sembolizm öncesi grubunda büyük bir adamı, Stephan von Hellmuth'u ona bu yolda yardımcı olarak kabul ettirdiler. O da Christophe'a kendi tarzında yazdığı bir **Iphigénie**'yi sundu. O sıralarda Alman şairleri (Fransız şairleri gibi) Yunan tragedyalarını yeniden yazıyorlardı. İşte Stephan von Hellmuth'un eseri Yunan-Alman karışımı, şaşılacak piyeslerden biriydi. Bu piyesde Ibsen, Homeros ve Oscar Wilde bir araya gelmişti. Bir arkeoloji el kitabından aktarılmış bilgilere de yer verilmişti. Agamemnon nevrastenikti ve Aşil iktidarsız. İkisi de acı acı yakınıyorlardı hallerinden; ama tabii bu yakınmalar durumlarını değiştirmiyordu hiç. Dramın bütün gücü Iphigénie'de toplanmıştı. Sinir hastası, histerik

ve ukala bir Iphigénie. Kahramanlara ders veriyor, yüksek sesle halka Nietze'vâri karamsarlığını ilân ediyor, ölüme susamış gibi görünürken katıla katıla gülüyordu. Yunanlı kılığına girmiş bu dejenere Ostrogot edebiyatından daha berbat bir şey olamazdı Christophe için. Çevresindekiler bu acaiplik için avaz avaz şaheser diye bağrışıyorlardı. Yumuşaklık göstererek bu piyes üzerinde çalışmayı kabul etti. Aslında müzik için çırpınıyor, metinden çok müziği düşünüyordu. Metin, ihtiraslarını dalgalandıracağı nehir yatağı gibi bir şeydi. Manzum yazılmış bir eseri müzikleştirecek olan kimsenin fedakârlığı ve kişiliğini bile istiye bir yana itişi yoktu Christophe'da. Eseri değil, sadece kendisini düşünüyordu. Buna kendisini uydurmaktan kaçınıyordu. Kaldı ki, hayale de kapılıyordu: şiirde, bulunmayan şeylerin bulunduğunu sanmaktaydı. Çocukluğunda olduğu gibi, kafasında, gözünün önündekinden bambaşka bir piyes yaratıyordu.

Provalar sırasında gerçek eseri gördü. Bir gün bir sahneyi dinlerken, bunu o kadar saçma buldu ki, oyuncuların değişikliğe uğrattığını sandı. Bunu onlara açıklamakla kalmadı; oyuncuları savunan şaire de açıklamaya girişti: Yazar buna razı olmadı, içerlediğini belli edercesine, ne yazmak istediğini bildiğini sandığını söyledi. Oradakilerin kahkahalarla gülmesi gülünçleştiğini anlatmıştı kendisine. Aslında şiirleri yazanın kendisi olmadığını düşünerek sustu. Bunun üzerine eserin insanı çileden çıkartacak kadar kof olduğunu görerek son derecede üzüldü; nasıl olup da aldandığını soruyordu kendi kendisine. Kendisine budala diyerek saçlarını yoldu. İçinden «Bir şey anlamazsın şiirden sen; senin işin değil bu; sen müzikle uğraş» diyorsa da yine de avutamıyordu kendisini. Yüz kızartıcı budalalıklar, seyircileri coşturmak için söylenilen tumturaklı sözler, yapmacıklı kelimeler, jestler, davranışlar karşısında öylesine derin bir utanç duymuştu ki, orkestrayı yönetirken, bir ara, çubuğunu kaldıracak kadar kuvvet bulamadı kolunda: gidip suflörün deliğine saklanmak geldi içinde. Çok açık yürekli olduğu ve politika yapmayı bece-

remediği için düşüncelerini gizleyememişti. Herkes anlamıştı bunu: Dostları da, oyuncular da, yazar da. Hellmuth zoraki bir gülümsemeyle:

— Bu eser hâlâ hoşunuza gitmek mutluluğuna erişmedi mi? dedi.

Christophe açık yürekliliklе:

— Hayır, doğrusu anlamıyorum.

— Peki, müziğini yazmadan önce okumadınız mı?

Christophe safça:

— Evet ama, başka türlü anlamışım! dedi.

— Yazık; anlayacağınız şeyi kendiniz yazmalı imişsiniz!

Christophe:

— Ah, elimden gelse!..

Canı sıkılan şair, öcünü almak için müziği eleştirdi, Pek tıkız olduğunu, mısraların anlaşılmasını engellediğini söyledi.

Şairle müzisyen birbirlerini anlamazken, aktörler ikisini de anlamıyorlardı, ama buna aldırış ettikleri de yoktu; bunlar sadece yer yer, sanatlarını göstermek üzere cümleler arıyorlardı. Onlar için inşadlarını, okudukları parçanın tonalitesine ve müziğin ritmine uydurmak söz konusu değildi. Oyuncular bir yana gidiyorlardı, müzik bir yana; durmadan ton dışı şarkı söyledikleri sanılırdı. Christophe dişlerini gıcırdatıyor, avaz avaz bağırarak notayı söylüyordu. O bağıradursun, aktörlerin istiflerini bozdukları yoktu; ne dediğini anlamıyorlardı bile.

Provalar ilerlememiş olsaydı ve bir dava açılmasından korkmasaydı, Christophe herşeyi yüzüstü bırakacaktı. Cesaretinin nasıl kırıldığını Mannheim'a anlatmıştı.

Arkadaşı Christophe'la alay ederek:

— Ne var kuzum? dedi. Her şey yolunda. Şairle anlaşamıyormuşsunuz! Ne çıkar bundan. Yazarının dışında bir eseri kim anlar ki? Hoş, kendi de anlarsa şansı var demektir ya!

Christophe şiirin yavanlığından şikâyet ederek müziğini düşürdüğünü söylüyordu. Mannheim da Hellmuth'un

şiirlerinin anlaşılır şeyler olmadığını kolaylıkla kabul ediyordu ve ona «hödük» diyordu. Ama şairin böyle oluşu umurunda değildi: Hellmuth sık sık ziyafetler verirdi ve karısı da güzeldi... Eleştirmenler de bundan başka bir şey mi isterlerdi ki? Christophe, boş lâf dinleyecek vakti olmadığını söyleyerek omuz silkiyordu. Mannheim:

— Ama boş lâf değil bunlar! dedi gülerek. İşte ağır başlı adamların da hali bu. Hayatta neyin önemli olduğunu anlayamazlar.

Bundan sonra Christophe'a Hellmuth'un işine fazla karışmamasını, kendi işiyle uğraşmasını salık verdi. Biraz reklâm yapmaya teşvik etti. Christophe bunu nefretle reddetti. Hayatı hakkında kendisinden bilgi almak isteyen bir gazeteciye:

— Bu sizi ilgilendirmez! diye öfkeyle bağırmıştı.

Bir dergi için fotoğrafını istedikleri zaman, çok şükür, gelip geçene kellesini gösteren kayzer olmadığını söylemişti bağırarak:

Çevrede etkisi olan salonlarla ilişki kurmasını sağlamak mümkün olmamıştı; ya davetleri kabul etmiyor, davet kabul etmek zorunda kalırsa ya gitmeyi unutuyor, ya da öyle suratı asık bir halde gidiyordu ki, herkese sevimsiz görünmek için elinden geleni yapıyor sanılırdı.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, piyesinin oynanmasından iki gün önce Dergi ile arası açıldı.

•

Beklenilen şey ergeç oldu. Mannheim, Christophe'un yazılarını düzeltmeye devam ediyordu; hiç sıkıntı duymadan eleştiriyle ilgili satırları boydan boya çizerek, yerine övgüler yazıyordu.

Bir gün, bir salonda vaktiyle bir yazısında çok hırpaladığı yakışıklı bir piyanist, dişlerini gösterip sırıtarak kendisine teşekkür etmişti. Christophe teşekkür edecek bir şey olmadığını söyledi kabaca. Öteki ise, minnet içinde tekrar tekrar teşekkür ediyordu. Christophe, buna

bir son vermek için, «şayet yazısından memnun olmuşsa bunun kendi bileceği bir şey olduğunu, ama o yazıyı onu memnun etmek için yazmadığını» söyledi ve adama arkasını döndü. Virtüoz, Christophe'un asık suratlı, ama iyi yürekli bir insan olduğunu düşünmüştü; gülerek yanından ayrıldı. Bir süre önce de, kurbanlarının birinden teşekkür kartı aldığını hatırlayan Christophe'un içine bir şüphe düştü. Hemen dışarı çıkıp, bir gazete satıcısından Dergi'nin son sayısını aldı ve yazısını okudu. Okur okumaz «acaba aklımı mı kaçırıyorum?» diye kendi kendine sormaya başladı. Sonra işi anladı ve çılgına dönerek Dionysos'un yönetim yerine koştu.

Waldhaus'la Mannheim tanıdıkları bir aktrisle konuşuyorlardı. Christophe'un niçin geldiğini sormak gereğini duymamışlardı. Christophe Dergi'yi masanın üstüne fırlattı; soluk almadan, görülmemiş bir şiddetle onlara çattı, eline geçirdiği bir iskemleyi yere vurarak, «Alçaklar... Sahtekârlar!» diye avaz avaz haykırmaya başladı. Mannheim gülmeye çalıştı. Christophe kıçına bir tekme savurdu. Mannheim büzülerek masanın arkasına saklandı. Ama Waldhaus; ona yüksekten bakarak, şamata arasında, bu tarzda konuşmasına izin veremiyeceğini söyledi. Devam ettiği takdirde bunun kendisine pahalıya mal olacağını da ekleyerek kartını uzattı. Christophe kartı suratına fırlatarak:

— Sahtekâr herif!, diye bağırdı. Kim olduğunu biliyorum senin. Alçağın, sahtekârın birisin! Seninle düello edeceğimi umuyorsan aldanıyorsun. Bir temiz sopa çekmeli sana!

Sesi sokaktan duyuluyordu. Gelip geçenler, durup kulak kabartıyorlardı. Mannheim pencereleri kapadı. Misafir kadın fena halde korkmuştu, sıvışmak istiyordu, ama Christophe kapının önünde durmuştu. Waldhaus sapsarı kesilmiş, soluk soluğa gelmişti; Mannheim'ın dili dolaşıyor, gülmeye çalışıyordu. İkisi de Christophe'a cevap yetiştirmeye uğraşıyorlardı. Ama Christophe ağız açtırtmıyordu onlara. Bulabildiği en ağır sözleri söyleyip, bütün

küfürleri tükettikten sonra çekip gitti. Waldhaus'la Mannheim ancak o gittikten sonra seslerini duyurabilmişlerdi. Mannheim kendisini çabuk toparladı: küfürler, sanki zırha bürünmüş gibi işlememişti ona. Fakat Waldhaus çok sarsılmıştı; yüksek kişiliği hakarete uğramıştı. Bu hakareti daha da ağırlaştıran şey, başkasının da buna tanık olmasıydı. Bunu asla affedemezdi. Arkadaşları da onun gibi düşünüyorlardı. Dergi'cilerin içinde Christophe'a kızmayan yalnız Mannheim'dı. Doya doya alay etmişti onunla; her ne kadar biraz ağır lâflar işitmiş ise de, bu ona pek pahalıya mal olmamıştı. İyice eğlenmiş, bu sahnenin keyfini çıkartmıştı. Kendisine böyle bir şey yapsalardı, herkesten önce o gülerdi. Bunun için, hiçbir şey olmamış gibi, Christophe'un elini sıkmaya hazırdı. Ama Christophe daha kinciydi; onun bütün yaklaşma denemelerini boşa çıkardı. Fakat Mannheim kızmadı buna... Christophe bir oyuncaktı onun için; doya doya eğlenmişti onunla. Başka bir kukla bulmaya can atıyordu. O günden sonra aralarındaki bağlar tamamıyle kopmuştu. Ama bu, Christophe'un sözünü ettikleri zaman çok sıkı fıkı dost olduklarını söylemesine engel olmuyordu. Belki kendisi de inanıyordu buna.

Bozuşmalarından iki gün sonra, **Iphigénie**'nin ilk oyunu veriliyordu. Tam bir fiyasko... Waldhaus'un dergisi şiirleri övdü; ama müzik için tek kelime yazmadı. Öteki gazeteler veryansın etmişlerdi... Dinleyiciler, gülüyor, ıslıklıyordu. Üçüncü oyundan sonra piyes kaldırıldı; ama alaylar bu kadar çabuk sona ermedi... Christophe'u tefe koymak fırsatı çıktığı için herkes memnundu... **Iphigénie** haftalarca bitip tükenmek bilmeyen alaylara konu oldu. Christophe'un artık kendisini savunacak silâhtan yoksun olduğunu biliyorlardı; bundan da yararlanmaktan geri kalmadılar. Onu hâlâ ayakta tutan bir şey varsa o da saraydaki yeriydi. Uyarılarına kulak asmadığı Gran-Dük'le arası oldukça soğuklaşmış olmakla beraber, zaman zaman saraya gidiyordu. Bu da halkta onun resmî bir himayeden yararlandığı kanısını uyandırmaktaydı. Bu, gerçek olmaktan çok

hayali bir şeydi. Christophe bu son desteği de kendi eliyle yıktı...

•

Eleştiriler Christophe'u çok üzmeye başlamıştı. Bunlar sadece onun müziğine yönelmiş değildi; yeni bir sanat şekli hakkındaki görüşüne de saldırıyorlardı... Bunu anlamak zahmetine katlanan yoktu. (Bunu bozup değiştirerek gülünçleştirmek kolaydı). Christophe kötü niyetli eleştirmenlere verilecek en iyi cevabın, susup eserlerini yaratmayı sürdürmek olduğunu düşünecek olgunlukta değildi henüz. Bir kaç aydanberi kötü bir alışkanlık edinmişti: haksız hiç bir saldırıyı cevapsız bırakmamak.

Bir makale yazarak hasımlarına çattı. Ağırbaşlı geçinen iki gazete bu yazıyı, alaylı bir nezaketle, yayınlayamayacaklarını ileri sürerek geri çevirdiler. Christophe diretti. Kendisine yakınlık gösteren sosyalist gazeteyi hatırladı. Bunun yazarlarından birini tanıyordu; arada sırada konuşup, tartışırlardı. Christophe hükümetten, ordudan, ezici ve köhnemiş önyargılardan serbestçe söz eden biriyle konuşmaktan hoşlanıyordu. Ama çok uzun sürmüyordu bu konuşma: çünkü sosyalist eninde sonunda sözü Karl Marx'a getiriyordu. Bu da hiç ilgilendirmiyordu Christophe'u.

Kaldı ki, Christophe, bu açıksözlü adamın diskurlarında —kendisini pek o kadar sarmayan maddecilikten başka— ukalaca bir kesinlik, bir düşünce despotizmi, gizli bir kuvvete tapış ve Almanya'da her gün duyduğundan farklı bir biçimde yansımayan bir militarizm buluyordu.

Bununla birlikte öteki gazetelerin kapısı yüzüne kapanınca bu yazarla gazetesini düşündü. Yapacağı şeyin bir skandal yaratacağını da biliyordu. Çünkü bu gazete çok şiddetli, kin dolu yazılar yayınlıyordu. Sürekli olarak mahkûm oluyordu. Christophe bu gazeteyi okumadığı için, yalnız fikirlerinin atılgan olduğunu düşünüyor; bundan da çekinmiyordu; yazılarındaki üslûbu bilmiyordu. Ama,

öteki gazetelerin kendisine karşı yaptıkları sinsice anlaşma onu o kadar çileden çıkartmıştı ki, bu gazeteyi okumuş olsaydı da buna aldırış etmezdi. Düşmanlarına kendisinden kolay kolay kurtulamayacaklarını gösterecekti.

Böyle düşünerek sosyalist gazetenin yazı işleri müdürlüğüne gitti. Kendisini büyük bir dostlukla karşıladılar. Ertesi gün yazı yayınlandı. Gazete tumturaklı cümlelerle, genç ve yetenekli üstadın, Krafft yoldaşın da gazetenin yazarları arasına katıldığını; kendisinin işçi sınıfın dâvasına olan ateşli sempatisinin herkesçe bilindiğini yazıyordu.

Christophe ne gazetenin notunu, ne de makaleyi okumuştu. Gün doğmadan kırlarda gezintiye çıktı. Son derecede keyifliydi. Güneşin doğuşunu seyrederek bağırıyor, gülüyor, türkü söylüyor, dans ediyordu. Artık ne Dergi vardı, ne de eleştiri! Bahar gelmişti; baharla birlikte göğün ve toprağın müziği, müziklerin en güzeli. Artık karanlık, fena kokulu, boğucu konser salonları, tatsız dinleyiciler, yavan virtüozlar yoktu. Mırıltılı ormanların güzel türküsünün yükseldiği duyuluyordu; tarlaların üstünden, toprağın kabuğunu kıran hayat soluğu esiyordu.

Kafasının içinde ışıklar kaynaşarak eve döndüğü zaman, annesi kendi yokken saraydan gönderilmiş olan bir mektubu verdi. Resmî bir dille yazılmış olan mektupta bay Krafft'ın bu sabah şatoya gelmesi isteniyordu.

Vakit geçmişti, saat bire geliyordu, ama Christophe bundan hiç de telâşlanmadı.

— Şimdi çok geç, yarın giderim, dedi.

Ama annesi tasalanmıştı:

— Yo, olmaz! Prensin bir randevusu böyle ertesi güne bırakılamaz; hemen gitmek gerek. Belki de önemli bir şey vardır.

Christophe omuz silkti:

— Önemli mi? Sanki bu heriflerin söyleyecek önemli bir şeyleri olurmuş!.. Bana müzik hakkındaki düşüncelerini söyleyecek. Çok eğlenceli olacak bu!.. Bari bu konu-

da Siegfried Meyer'le (1) rekabete kalkmasa! O da bir Aegir'e ağıt okumaya özenmese! Hani böyle bir şey yaparsa sözümü esirgemem, ona derim ki: «Siz politika yapmaya bakın, bu alanda ustasınızdır: her vakit haklı çıkarsınız. Ama sanata el uzatayım demeyin sakın! Sanatta ne miğferiniz vardır, ne hotozunuz, ne üniformanız, ne paranız, ne ünvanlarınız, ne atalarınız, ne de jandarmalarınız... Ve düşünün; bunlardan sıyırılırsanız ne kalır sizden?»

Her şeyi ciddiye alan zavallı Louisa, kollarını havaya kaldırdı:

— Söyleme böyle şeyler... Çıldırmışsın sen! diyordu.

Annesinin bu inangaçlığıyla alay etti. Ama işi o kadar ileri götürmüştü ki, nihayet Louisa kendisi ile alay ettiğini anladı. Arkasını dönerek:

— Çok budala şeysin oğlum! dedi.

Christophe gülerek annesini kucakladı. Keyfi çok yerindeydi: Gezintisi sırasında güzel bir müzik tema'sı bulmuştu; şimdi içinde, bir balığın suda çırpınışı gibi, çırpındığını duyuyordu. Yemek yemeden şatoya gitmek istemedi; fil gibi acıkmıştı. Sonra Louisa giyinip kuşanmasına yardım etti. Söyledikleri canını sıkmaya başlamıştı: yıpranmış elbisesi ve tozlu papuçlarıyla kıyafetinin yerinde olduğunu söylüyordu. Ama yine de elbisesini değiştirip pabuçlarını boyadı; bir yandan da ıslık çalarak karatavuk sesini, bazı sazları taklit ediyordu. Giyinmesi bitince, annesi onu son bir defa gözden geçirdi, kravatını düzeltti. Şaşılacak derecede sabırlı görünüyordu, çünkü halinden memnundu —ki bu her zaman görülen bir şey değildi—. Prenses Adelaide'ı kaçıracağını söyleyerek evden çıktı. Güzel bir kadın olan Prenses, Gran-Dük'ün kızıydı, küçük bir Prensle evliydi; annesinin, babasının yanında bir kaç hafta geçirmeye gelmişti. Çocukluğunda, Christophe'a sempati göstermişti. Christophe'un da ona oldukça zaafı vardı. Louisa bu kadına âşık olduğunu söylerdi; Christophe da onunla eğlenmek için böyle görünürdü.

---

(5) Alman hicivcileri Kayzer'e bu adı takmışlardı.

Yolda acele etmeden gidiyordu. Dükkânların önünde dolaşıyor, bir köpeği okşamak için duruyor, ayağını sürüyordu. Şato meydanını çeviren alçak parmaklıkların üstünden atladı. Etrafı evlerle çevrili olan bu meydan, bomboş, dört köşe bir alandı; içinde fıskıyeli iki havuz vardı; kumlu bir yolun iki tarafında da, bir alanın ortasında, ikiye ayrılmış saç gibi, iki bahçe görünüyordu. Orta yerde, Louis-Philippe üniformalı tanınmamış bir Gran-Dük'ün heykeli görünüyordu. Kaidesinin dört köşesi de «Erdem» simgeleriyle süslenmişti. Bir sıranın üstünde, gazetesinin üstüne uzanarak uyuklayan bir adam vardı. Şatonun taraçasının arkasındaki uydurma hendeklerin kenarında duran iki topun namluları şehre doğru çevrilmişti. Şatonun parmaklıklarının önünde, gereksiz yere nöbet tutan askerler uyuklamakta idiler. Christophe'un hiçbir şeye metelik verdiği yoktu.

Christophe, resmi bir tavır takınmaya gerek görmeden şatoya girdi; mırıldanarak türkü söylemesini kesmişti ama kafasının içinde düşünceler kaynaşıyordu. Şapkasını giriştekı masanın üstüne attı; ihtiyar hademenin hatırını dostça sordu, çocukluğundan beri tanırdı onu: (Bu adamcağız, büyük babasıyla Hassler'i dinlemeye geldiği gece buradaydı), ama her zaman Christophe'un şakalarına babacanca cevap veren ihtiyar, bu sefer ona yüz vermedi. Christophe buna dikkat etmemişti. Biraz ötede, antrede saray memurlarından birine rastladı. Geveze bir adamdı bu. Her zaman Christophe'a çok yakınlık gösterirdi; Christophe bu adamın, kendisiyle konuşmaktan çekinerek, çabucak uzaklaşmasına hayret etti. Ama bunun üstünde fazla durmadı; yürüyerek, kendisini salona almalarını istedi.

İçeri girdi. Yemek yeni bitmişti. Gran-Dük, yandaki salonlardan birindeydi. Sırtını şömineye dayamış, sigara içerek misafirleriyle konuşuyordu. Christophe bunlar arasında Prensesini gördü, o da bir koltuğa yaslanarak sigara içiyor, etrafını çeviren bir kaç subayla yüksek sesle konuşuyordu. Hepsi de çok keyifliydiler; Christophe içeri gi-

rerken Gran-Dük'ün kalın sesiyle gülüşünü duymuştu... Ama Prens Christophe'u görür görmez bu gülme duruvermişti. Birden homurdanarak üstüne yürüdü:

— Hah! Geldiniz demek! diye bağırdı. Benimle daha uzun süre alay edebileceğinizi mi sanıyorsunuz? Çok tuhaf şeysiniz siz!

Christophe, kafasına inen bu gülle ile o kadar sersemlemişti ki, bir an tek kelime söyleyemedi. Acaba geciktiğim için mi böyle söyledi, diye düşünmüştü. Ama bu ağır sözleri haklı gösterecek bir neden değildi bu. Kekeliyerek:

— Ben ne yaptım ki efendimiz? diye sordu.

Dük hazretleri dinlemiyordu, yine büyük bir öfkeyle:

— Susun! diye bağırdı. Bir küstahın bana hakaret etmesine müsaade edemem!..

Christophe sapsarı kesilmişti; boğazı tıkanmıştı. Güçlükle yutkunarak:

— Hakkınız yok! Sizin de bana, ne yaptığımı söylemeden hakaret etmeye hakkınız yok! diye bağırdı.

Gran-Dük sekreterine döndü; adam cebinden çıkardığı bir gazeteyi kendisine uzattı. O kadar küplere binmişti ki, bunu öfkeli mizacına vermeye imkân yoktu: Yemekte yuvarladığı şarapların da bunda etkisi vardı.

Gelip, Christophe'un karşısına dikildi ve bir boğa güreşçisinin bezi gibi gazeteyi Christophe'un yüzüne doğru sallayarak:

— Bu pislikleri burnunuza sokmalı sizin! diye bağırdı.

Christophe sosyalist gazeteyi tanıdı:

— Bunda kötü bir şey yok! dedi.

Gran-Dük, ulur gibi bir sesle bağırarak:

— Ne?.. Ne? dedi. Bu ne pervasızlık böyle! Her gün bana hakaretler yağdıran, iğrenç küfürler savuran bu aşağılık gazete!

Christophe:

— Okumamıştım ben efendim! dedi.

Gran-Dük:

— Yalan söylüyorsunuz! diye bağırdı.

Christophe:

— Bana yalancı diyemezsiniz! Okumadım bu gazeteyi. Müzikten başka bir şeyle uğraştığım yok benim. İstediğim yere de yazı yazmaya hakkım var, dedi.

— Susmaktan başka hiçbir hakkınız yok sizin. Size karşı çok iyi davrandım. Size ve ailenize, babanızın ve sizin yakışıksız hareketlerinize rağmen pek çok iyilik yaptım. Halbuki, sizi uzaklaştırmam için bir çok sebep vardı. Bana düşman olan bir gazetede yazı yazınanızı yasak ediyorum size. Bir de, bundan sonra benim iznim olmadan herhangi bir yazı yazınanızı da yasak ediyorum! Bıktım artık şu sizin müzik polemiklerinizden... Benim koruduğum bir kimsenin zevk ve duygu sahiplerinin, gerçek Almanlar olarak aziz saydıkları şeylere saldırarak vakit geçirmesine göz yumamam!.. İyi müzik eserleri yazmakla vakit geçirmeniz daha iyi olur. Bu, elinizden gelmiyorsa, piyanodaki egzersizlerinize çalışın... Bir musiki Bebel'i çıkarmak istemiyorum ortaya. Böyle birinin kalkıp bütün ulusal değerlere dil uzatmasına, ruhlara huzursuzluk saçmasına katlanamam. Tanrıya şükürler olsun, neyin iyi, neyin kötü olduğunu biliriz biz! Bunu sizden öğrenecek değiliz. İşte bunun için piyanonuzun başına geçin ve bizi rahat bırakın!..

İri yarı adam, gözlerinden hakaretler saçıyordu, Christophe'u tepeden tırnağa kadar süzüyordu. Christophe, benzi uçmuş, kekeleyerek:

— Köleniz değilim sizin ben, dedi. İstediğimi söyleyeceğim, istediğim gibi de yazacağım!

Soluk soluğa gelmişti. Utancından, öfkesinden hüngür hüngür ağlamak istiyordu: bacakları titriyordu. Dirseğiyle şiddetli bir hareket yaparken yanındaki masanın üstünde duran bir şeyi devirdi. Gülünç olduğunun farkına vardı. Nitekim gülüşmeler olmuştu. Salonun bir köşesinde oturan Prensesi âdeta sisler arasından gördü; yanındakilere bir şeyler söylüyordu; yüzünde alaylı bir acıma ifadesi vardı. O anda olup bitenleri unuttu. Gran-Dük ba-

ğırıyor, Christophe ne dediğini bilmeden ondan daha yüksek sesle bağırıyordu... Prensin sekreteriyle başka bir memur yanına gelerek susturmaya çalıştılar; adamları itti. Sırtını dayadığı masanın üstünde duran bir sigara tablasını eline almış, konuşurken sallayıp, duruyordu; sekreterin:

— Haydi, bırakın şunu elinizden, bırakın!, dediğini duydu.

Yine avaz avaz bağırarak tablayı masanın kenarına indirdi.

Öfkesinden küplere binen Gran-Dük:

— Çıkın dışarı! diye ulur gibi bağırdı. Derhal çıkın! Kovuyorum sizi!..

Subaylar Prensin yanına gelerek kendisini yatıştırmaya çalışıyorlardı.

Gran-Dük, öfkeden çılgına dönmüş, gözleri dışarı uğrayarak, «Atın şu serseriyi kapı dışarı!» diye bağırıyordu. Christophe'un birden gözü döndü, az kalsın Gran-Dük'ün suratına yumruğu indirecekti; ama bir sürü, karmakarışık duyguların altında ezilmiş gibiydi; utanç, öfke, hâlâ biraz çekingenlik, Almanlara vergi itaat duygusu, geleneksel saygı, Prensin önünde boyun eğmeye alışkınlığı gibi. Konuşmak istiyor, ama konuşamıyordu, bir şeyler yapmak istiyor, yapamıyordu; bir şey görmez, işitmez olmuştu. İterek dışarı çıkarmalarına karşı koymadı.

Kapının kenarına dizilip, hareketsiz duran uşakların arasından geçti; bunlar bütün kavgayı duymuşlardı. Holden çıkmak için geçmesi gereken otuz adımlık yol Christophe'a hiç bitmeyecekmiş gibi geldi. Yürüdükçe koridor uzuyordu. Tâ uzaktaki kapının camlarından görülen aydınlık kurtuluş demekti... Sallana sallana merdivenden indi; başının açık olduğunu unutmuştu. İhtiyar hademe onu çağırarak şapkasını verdi. Güçlükle yürüyerek şatodan, avludan çıktı. Dişleri birbirine çarpıyordu. Eve gelince, annesi yüzünün halini, bütün vücudunun zangır zangır titreyişini görerek fena halde korktu. Louisa'nın sorularına cevap vermeden odasına çıktı; kapısını kapayıp

yattı. Vücudu öylesine titriyordu ki, soyunamadı: güçlükle soluk alabiliyordu; her tarafı kırılıyordu. Ah! Ne acı şeydi bu; görmemek, duymamak, bu zavallı vücudu ayakta tutmaya çalışmak... Bu iğrenç hayatla savaşmak... Soluksuz, hiçbir şey düşünemeden, yuvarlanmak!..

Elbiselerini sırtından âdeta parçalar gibi çıkarıp gelişigüzel attıktan sonra yatağına girip örtüyü gözlerine kadar çekmişti. Odasından, sarsılan küçük demir karyolasının gıcırtısından başka ses duyulmaz oldu.

Louisa kapıdan içeriye kulak verdi, boş yere kapıya vurdu, yavaşça seslendi, hiçbir cevap alamadı. Yine kulak kabartarak kaygı ile bekledi. Sonra çekilip gitti... O gün bir iki kere daha gelip içeriyi dinledi; akşamleyin de yatmadan önce bir kere daha geldi. Bütün gün, bütün gece yatağından doğrulup duvarlara yumruğunu sallıyordu. Sabahın ikisine doğru kanter içinde, yarı çıplak, delirmiş gibi yatağından fırladı. Gidip Gran-Dük'ü öldürmek istiyordu. Kin ve utanç içinde kıvranıyor, bütün vücudu alev alev yanıyordu.

Ama bu kasırgayı kendisinden başka duyan olmadı, dişini sıkarak kendi içine kapanmıştı.

•

Ertesi sabah her zamanki gibi aşağıya indi. Bütün vücudu harap olmuştu. Ama hiçbir şey söylemedi. Annesi de bir şey sormaya cesaret edememişti. Konu-komşudan bir şeyler öğrenmişti. Christophe, bütün gün, ocağın köşesinde, bir ihtiyar gibi kamburunu çıkararak, sessiz sedasız oturmuştu. Vücudu ateşler içinde yanıyordu. Yalnız kaldıkça da ağlıyordu.

Akşama doğru sosyalist gazetenin yazarı, Christophe'u görmeye geldi. Tabii olan bitenlerden haberi vardı, daha çok bilgi edinmek istiyordu. Gelişi, Christophe'u çok duygulandırmıştı. Kendisinin başına bu işin gelmesine yol açanların, yakınlık göstermek ve özür dilemek istediklerini safça düşündü; onurunu kırmayarak hiç

bir şeyden pişman olmadığını söyledi, bütün içindekileri boşalttı, kendisi gibi baskıya karşı olan özgür bir insanla konuşmaktan zevk duyuyordu. Gazeteci onu konuşturmak istiyordu. Bu olay gazetesi için iyi bir konuydu. Doğrudan doğruya kendisi yazmasa bile, Christophe'un anlattıkları gürültü koparacak bir yazı yayınlamak fırsatını verecekti. Çünkü bu patırtıdan sonra saray müzisyeninin polemikçi gücüyle dâvaya hizmet edeceğini umuyordu; bunun da değeri vardı. Ayrıca sarayın iç yüzüyle ilgili gizli bazı bilgiler de verebilirdi. Öyle fazla teşrifata aldırış etmediği için gazeteci, meseleyi açıkça söyledi... Bu durum karşısında Christophe'un tepesi attı. Hiçbir şey yazmayacağını söyledi. Buna neden olarak da Gran-Dük'e karşı yapacağı her saldırının kendi öcünü almak için yapıldığı yolunda yorumlanacağını gösterdi. Gazeteci onun bu kaygısından bir şey anlamamıştı. Christophe'u biraz dar kafalı ve papaz düşünceli bulmuştu.

— Peki öyleyse, dedi. Ben yazarım... Siz bir şeye karışmayın!

Christophe bir şey yazmaması için yalvardı. Ama adama söz geçirebilmek için hiçbir kuvvet yoktu elinde... Kaldı ki gazeteci meselenin yalnız kendisini ilgilendirmediğini, hakaretin gazeteye de bulaştığını, bunun için öc almaya hakkı olduğunu söylemişti. Buna da diyecek bir şey yoktu; Christophe'un yapabildiği tek şey; kendisine bir gazeteci olarak değil, fakat bir dost olarak söylediği bazı sırları açığa vurmayacağına söz vermesini istemek oldu. Gazeteci de buna söz verdi. Christophe pek inanmamıştı buna: Daha sonra da ne kadar ihtiyatsızlık ettiğini anlamıştı...

Yalnız kaldığında bütün anlattıklarını zihninden geçirince ürperdi. Hiçbir şey düşünmeden, gazeteciye, sır olarak kendisine söylediklerinin hiçbirini açıklamamasını bildiren bir mektup yazdı: (Zavallı, bunların bir kısmını da mektubunda tekrar ediyordu.)

Ertesi gün, gazeteyi eline alır almaz birinci sayfayı boydan boya kendi hikâyesinin kaplamış olduğunu gördü.

Bir gün önce söylediklerinin hepsi ölçüsüz derecede şişirilerek, bir gazetecinin kafasından geçen her şey gibi şeklini değiştirerek yazılmıştı. Yazıda Gran-Dük'e ve saraya çok ağır hakaretlerle çatılmaktaydı. Anlatılan bazı ayrıntılar, Christophe'un bileceği şeyler olduğu için, yazının hepsini Christophe'un yazdığı sanılabilirdi.

Bu yeni darbe Christophe'u büsbütün ezdi. Yazıyı okudukça yüzünü soğuk bir ter kaplamıştı. Okuyup bitirince şaşkına döndü. Hemen gazeteye koşmak istedi; ama annesi, öfkesini görerek çekindiği için engel oldu. Kendisi de korkmuştu bundan. Oraya giderse bir çılgınlık yapacağını düşünüyordu. Oturup bir başka delilik yaptı; gazeteciye bir mektup yazdı. Bu mektupta, davranışı karşısında duyduğu nefreti bildiriyor, yazıyı yalanlıyor ve gazete ile ilgisini kestiğini söylüyordu. Yalanlaması çıkmayınca, yeniden gazeteye yazarak, mektubunu yayınlamalarını istedi. Gazeteden kendisine ilk mektubunun kopyesini gönderdiler. Gazeteci ile konuştuğu akşam gönderdiği mektubun da yayınlanmasını isteyip istemediğini soruyorlardı. Kendini onların avuçlarında hissetti. Bundan sonra da, kendisiyle konuşan gazeteciye sokakta rastlamak talihsizliğine uğradı; kendisinden nefret ettiğini söylemekten kendini alamadı. Ertesi gün, araya sıkıştırılmış bir yazıda, kapı dışarı edildikleri halde daima uşaklığı elden bırakmayan saray uşaklarından söz edilerek kendisine hakaret ediliyordu. Bazı yeni olaylara değinilmiş olması da, bu yazıda Christophe'un söz konusu olduğundan hiç şüphe bırakmıyordu.

•

Christophe'un artık hiç bir desteği olmadığı anlaşılınca, birdenbire, hiç ummadığı kadar, düşmanları artıvermişti. Doğrudan doğruya kendilerine, ya da fikirlerine ve zevklerine, ya doğrudan doğruya, ya da dolaylı olarak çattıklarının hepsi saldırıya geçerek, bol bol öç aldılar. Christophe'un, uyuşukluğunu sarsmak istediği büyük halk

çoğunluğu, kamu oyunu değiştirmek ve iyi insanları daldıkları uykudan uyandırmak iddiasındaki küstah delikanlıya ağzının payının verilmesini keyifli keyifli seyrediyordu. Christophe suya yuvarlanmıştı; herkes onu büsbütün batırmak için elinden geleni yapıyordu şimdi.

Hepsi birden çullanmamışlardı üstüne. Önce biri zemini yoklamak için ilk adımı attı. Christophe cevap vermeyince, saldırısını iki misline çıkardı. Arkasından başkaları sökün etti; sonra bütün çete harekete geçti. Bazıları sırf gönül eğlendirmek için cümbüşe katılmışlardı: tıpkı, temiz yerlere pisleyen köpek yavruları gibi; yeteneksiz gazeteciler takımıydı bunlar. Yenenlere dalkavukluk edip, yenilenlere hakaret yağdırarak bilgisizliklerini örtbas etmek istiyorlardı bu adamlar. Ötekiler ise prensiplerinin ağırlığını ileriye sürerek gözü kapalı yumruk sallamaktaydılar. Geçtikleri yerde taş üstünde taş bırakmıyorlardı: Büyük eleştirmenlerdi bunlar!

Bereket versin Christophe gazeteleri okumuyordu. Bazı candan dostlar, en küfürlülerini göndermekte kusur etmiyorlardı. Bir tekini bile açmamıştı bunların. Masasının üstünde yığın halinde duruyordu hepsi. Nihayet etrafı kırmızı ile çevrilmiş bir yazı gözüne çarptı: bunda Lied'lerinin vahşi bir hayvanın ulumalarını andırdığını, onun yazdığı senfonilerin ancak tımarhane kaçkınlarının elinden çıkabileceğini, Christophe'un sanatının isterik bir sanat olduğunu, o armoni çalkantılarının, kalbinin kuruluğunu ve fikirsizliğini gizlemek için uydurulduğu yazılıyordu. Bu yazıyı yazmış olan, tanınmış eleştirmen sözlerini şöyle bitirmişti:

«Bay Krafft, bir zamanlar, gazeteciliğe heves ederek üslûbunu ve zevkini gösteren şaşılacak örnekler vermişti; bu yazılar müzikle ilgili çevreleri pek neşelendirmişti... O vakit kendisine dostça, daha çok kompozisyonla uğraşması tavsiye edilmişti. İlham perisinin son ürünleri, iyi niyetle yapılmış olan bu tavsiyelerin yerinde olmadığını göstermiştir. Bay Krafft röportaj yazarlığı yaparsa daha iyi olur!»

O sabah kendisini çalışmaktan alıkoyan bu yazıyı okuduktan sonra, moralini büsbütün bozacak olan, kendisine düşman öteki gazeteleri de incelemek istedi. Louisa, «ortalığı düzeltmek» bahanesiyle, bunları çoktan yakmıştı. Christophe önce buna kızdı, ama sonra içi rahatladı; elindeki gazeteyi de annesine uzatarak bunu da yok etmesini söyledi.

Başka türlü hakaretler ona daha çok dokunmuştu... Frankfurt'un ünlü bir müzik topluluğuna gönderdiği bir eseri, oy birliğiyle reddedildi ve kendisine bunun için hiç bir açıklamada bulunulmadı. Köln'deki bir orkestranın çalacak gibi göründüğü bir üvertürü, aylarca bekletildikten sonra, çalınamaz diye geri gönderildi. Ona en ağır darbeyi indiren şehirdeki bir orkestra topluluğu oldu. **Kapellmeister** Herr Euphrat, oldukça iyi bir müzisyendi, ama çoğu orkestra şefleri gibi, kafasını işleten bir adam değildi; kendi çevresine özgü bir tembellik içindeydi; tanınmış eserlerle yetinir, gerçekten yeni her eserden de kaçardı... Beethoven, Mozart, ya da Schumann festivallerini düzenlemekten bıkmazdı hiç: kendisini bu eserlerdeki alışılmış mırıltıya bırakır giderdi. Buna karşılık zamanının müziğine katlanamazdı. Bunu açıkça söylemeye cesaret edemez, genç istidatlara kucak açar gibi görünürdü. Ama gerçekte, kendisine en az elli yıllık eski model üzerine yapılmış bir eser getirilince bunu baştacı ederdi; hattâ dinleyicilere kabul ettirmeye de uğraşırdı. Buna karşılık, bu güzel düzeni bozacak ve yorulmasına neden olacak herşeye karşı küçümsemeyle karışık bir kin duymaktaydı. Şayet yenilik yapan, silik kalmıya mahkûm bir kimse değilse küçümseme daha üstün gelirdi. Başarı gösterme tehlikesi varsa kin duyardı. —Şüphesiz ki, o sanatçı tamamıyle başarı gösterinceye kadar.

Christophe henüz bu noktaya erişmemişti: epey vakit vardı buna. Bunun için Herr H. Euphrat'ın kendisinin bazı eserlerini çaldırmak istediğini çıtlattıkları zaman çok şaşmıştı... Buna inanmamak için de bir çok nedenler vardı. Başlıcası, **Kapellmeister**'in pek sevdiği Brahms'ı ve baş-

ka bir kaç sanatçıyı, yazılarıyla fena halde hırpalamış olmasıydı. İyi yürekli bir çocuk olduğu için, düşmanlarında da, kendinde olduğu gibi, büyüklük olabileceğini sanıyordu. Onun böyle saldırılara uğradığını görerek, küçük kinlere kapılacak insanlar olmadıklarını ispat etmek istediklerini sanmıştı; bu da onu duygulandırıyordu. Herr Euphrat'a bir mektup yazarak heyecanla teşekkür etti ve kendisine bir senfonik poem gönderdi. Adam, sekreterine yazdırttığı terbiyelice, ama soğuk cevapta, gönderdiği eseri aldığını, müzik topluluğunun kuralına uygun olarak senfoninin yakında orkestraya dağıtılacağını, genel bir provadan geçirildikten sonra, halka dinletileceğini bildiriyordu. Kural, kuraldı: Christophe buna boyun eğmek zorundaydı. Bu, can sıkıcı amatörleri uzaklaştırmak için, uygulanan bir formaliteden ibaretti.

İki üç hafta sonra Christophe'a eserinin prova edileceği bildirildi. Prensip gereğince her şey gizli oluyordu; kompozitörün kendisi de provada bulunamıyordu... Ama herkesçe bilinen bir hoşgörürlülükle, orada bulunur, fakat bulunduğunu belli etmezdi. Söylenilen günde, bir dostu gelip Christophe'u buldu ve salona soktu; o da bir locanın gerisinde oturdu. Bu kapalı provada aşağıdaki yerlerin hemen hepsinin dolu olduğunu hayretle gördü. Bunlar bir sürü aylak, eleştirmen heveskârlardı; çene çalarak, yerlerinde kıpırdanıp duruyorlardı. Orkestra bunların orada bulunuşunu bilmezlikten geliyordu.

Prova, Brahms'ın erkekler korosu ve orkestra için Goethe'nin **Harzreise im Winter** adlı parçasını alto ses üzerinden bestelediği **rapsodi**'siyle başladı. Bu eserin muhteşem duygusallığından nefret ederdi Christophe. Şimdi, kendisinin şiddetle eleştirdiği bir eserin dinletilmesinin nedeni, Brahms düşkünlerinin nazikçe bir öç almaları olabileceğini düşünmüştü. Bu düşünce onu güldürmüş, keyiflendirmişti. Bundan sonra da yine çatmış olduğu iki tanınmış kompozitörün daha eserleri çalınınca, bunu yapanların amaçlarından şüphesi kalmadı. Biraz yüzünü buruşturmakla beraber, bunun müzik olmasa bile iyi bir sa-

vaş olduğunu düşünmüştü; oyun hoşuna gitmişti. Hatta, Brahms'la onun türünden kompozitörleri coşkunca alkışlayan dinleyicilere alay olsun diye kendisi de katıldı.

Nihayet sıra Christophe'un eserine geldiğinde; orkestradan ve salondan birkaç kişinin locaya bakması, onun orada bulunduğunu bildiklerini gösteriyordu. Saklandı. Orkestra şefinin çubuğu havaya kalkıp da müzik ırmağının bendini yıkacağı an her müzisyenin duyduğu heyecanla kalbi çarpıyordu... Şimdiye kadar bir eserinin orkestrada çalındığını duymamıştı. Hayalinde yarattığı varlıklar bakalım nasıl canlanacaklardı? Ve sesleri nasıl olacaktı? İçinde uğuldadığını duyuyordu bunların. Şimdi o ses uçurumuna eğilmiş, ürpererek ne çıkacak diye bekliyordu.

Çıkan şey; duyulmamış, şekilsiz bir gürültü yığını oldu. Binanın çatısını taşıyacak sağlam sütunlar yerine, akortlar, göçen bir bina gibi yıkılıyordu birbirinin ardından. Dağılan harçların tozundan başka bir şey görülmüyordu.

Christophe önce bu çalınan şeyin kendi eseri olup olmadığını pek iyi anlayamamıştı. Düşüncesinin ana çizgisini, ritmini aradı: bulamadı; müzik, duvarlara tutunarak giden bir sarhoşun yürüyüşünü andırıyordu; sanki kendisini bu durumda görüyorlarmış gibi, utanç duydu.

Bu çalınan şeyin kendisi tarafından yazılmış olmadığını bilmesi bir şeye yaramazdı: Sersem bir yorumcu sözlerinizi tanınmaz hale getirirse, bir an bir şüpheye kapılırsınız, acaba bu budalalığı ben mi yaptım diye sorarsınız kendinize. Dinleyici, hiçbir zaman sormaz bunu, dinlemeye alışık olduğu çalgıcılara, şarkılara, orkestraya inanır, tıpkı gazetesine inandığı gibi. Hele şimdi inanmaktan kaygı duyduğu için büsbütün şüphe etmemektedir.

Christophe, orkestra şefinin, rezaletin farkına varıp orkestrayı durduracağını ve eserin çalınmasını yeniden başlatacağını ummuştu. Artık, sazlar beraberce çalınmıyordu. Ve sazlarla yapılmak istenen fanteziler, çalınıştaki kabalık yüzünden gülünçlüğe düşmüştü. Ağlanacak bir

saçmalıktı bu; bir ahmağın, müzikten anlamayan alaycı birinin eseriydi.

Saçlarını yoluyordu Christophe... Ortaya atılıp orkestrayı durdurmak istedi; ama yanındaki arkadaşı engel oldu buna. **Kapellmeister**'in çalınıştaki kusurları kendiliğinden görüp düzelteceğini, sonra kendisinin burada olduğunu bildirmesinin de çok kötü bir etki yapacağını söyledi. Christophe'u locanın gerisine çekilmeye mecbur etti. Christophe, orkestradan yükselen acayiplikleri duydukça acı ve nefretle inliyor:

«Alçaklar! Alçaklar!» diye söylenip duruyor ve bağırmamak için ellerini ısırıyordu. Şimdi, falsolu seslerle birlikte, dinleyicilerin ırırıltıları da yükselmekteydi. Bu önce bir kımıldanış gibiydi; ama sonra Christophe'un şüphesi kalmadı... Gülüyorlardı... Orkestradaki müzisyenler daha önce işareti vermişlerdi, bazıları açıktan açığa gülüp duruyordu. O andan sonra, eserin gülünecek bir şey olduğunu anlayan dinleyiciler, katıla katıla gülmeye başlamışlardı. Bütün salon neşe içindeydi; hele kontrbasların üzerinde durdukları ritmli bir motifin tekrarlanışı bunu iki misline çıkardı... Bütün bu gürültü patırdı arasında, yalnız **Kapellmeister**, hiç istifini bozmadan mezürü vurup duruyordu.

Nihayet sonu geldi: —(en iyi şeylerin bir sonu vardır)— Şimdi söz dinleyicilerindi. Salonda bir kahkahadır koptu ve dakikalarca sürdü. Kimi ıslık çalıyor, kimi de alay olsun diye alkışlıyordu... Bunların içinde en ince buluşlular da **bis!** diye bağırıyorlardı. Sahnenin ön tarafında oturan biri, bas bir sesle, eserdeki gülünç motifi taklit ederek bağırıyordu. Başka alaycılar da gayrete gelerek, onun gibi yapmaya başladılar. Biri «Kompozitörü isteriz!» diye bağırdı —Bu ince fikirli adamlar, çoktandır bu kadar eğlenmemişlerdi.

Gürültü biraz yatıştıktan sonra, **Kapellmeister**, duygusuz bir tavırla, yüzü dörtte üç dinleyicilere doğru dönük, ve sanki onların varlığından habersizmişçesine, orkestrayı bir işaretle durdurdu; bir şeyler söylemek istediğini his-

settirmişti. Salonda, «Sus!» sesleri yükseldi ve gürültü dindi. Orkestra şefi bir an daha bekledikten sonra: «Baylar» dedi, (sesi açık, soğuk ve keskindi) Bu nesneyi sonuna kadar çaldırmazdım şüphesiz. Ama, şu, üstad Brahms hakkında birtakım iğrenç şeyler yazmış olan efendinin, ne olduğunu göstermek istedim!..»

Bunları söyleyerek kürsüsünden indi. Salonun çılgınca alkışları arasında dışarı çıktı. Kendisini tekrar sahneye çağırdılar. Alkışlar bir iki dakika daha sürdü. Ama o gelmedi. Orkestra da çekilmişti. Dinleyiciler dağılmaya başladılar. Konser bitmişti.

Şahane bir gündü bu.

•

Christophe herkesten evvel dışarı çıkmıştı. O rezil orkestra şefi kürsüsünden iner inmez yapmıştı bu işi... Birinci kata inen merdivenin basamaklarını ikişer ikişer atlayarak, adama yetişip tokatlamak için koşuyordu. Kendisini buraya getiren dostu durdurmak istedi onu. Ama Christophe, sert bir hareketle az kalsın merdivenlerden aşağıya yuvarlayacaktı karşısındakini: —(Bunun da tuzağın kurulmasında rolü olduğundan şüphe ediyordu)—. Fakat sahneye giden kapı kapalıydı; öfkeli öfkeli vurduysa da açan olmadı. Bu sırada dinleyiciler salondan çıkıyorlardı. Christophe burada daah fazla kalamazdı. Çıkıp gitti.

Anlatılmaz bir haldeydi. Rastgele yürüyor, kollarını sallıyor, gözlerini deviriyor, deli gibi kendi kendine konuşuyordu... Nefret ve kinle haykırmamak için güç tutuyordu kendisini. Sokak hemen hemen bomboştu... Konser salonu, bir yıl önce, şehrin biraz dışındaki yeni bir mahallede yapılmıştı... Christophe başını alıp düşünmeden kırlara daldı.

Yer yer barakalar serpilmiş boş arazide, nereye gittiğini bilmeden yürüyordu. Korkunç düşünceler geçiyordu kafasından: Kendisine bu hakareti yapan adamı öldürmek

istiyordu. Ama ne çıkardı bundan! Bütün o dinleyicilerin düşmanlığından bir şey eksilecek miydi ki!

Kulaklarında hâlâ onların hakaret dolu kahkahaları çınlıyordu. O kadar çoktular ki, hiçbir şey yapamazdı bunlara... Bir çok konularda ayrı düşüncede olan bu insanlar ona saldırmak, onu ezmek için birleşmişlerdi sanki. Buna anlayışsızlık denemezdi; daha çok da kinle hareket ediyorlardı. Bütün bu adamlara ne yapmıştı ki? Güzel şeyler, iyi şeyler, gönül okşayan şeyler vardı yüreğinde: bunları söylemek, başkalarını da yararlandırmak istiyordu. Daha doğrusu öyle sanmıştı. Onun eserlerinden zevk almamış bile olsalar, iyi niyetini düşünerek minnet duymalıydılar; hiç olmazsa, hangi noktalarını kusurlu bulduklarını dostça söyleyebilirlerdi. Düşüncelerini iğrenç bir şekilde gülünçleştirerek değiştirmeye, ayaklar altına almaya, kendisini rezil etmeye ne hakları vardı? «Ne yaptım ki ben onlara?» diye hıçkırıyor, boğulacak gibi oluyordu... Mahvolmuş hissediyordu kendisini. Çocukken, ilk defa insanların kötülüğü ile karşılaştığı zaman da böyle olmuştu.

Biraz öteye bakınca değirmenin yanından akan çayın kenarına geldiğini gördü. Birkaç yıl önce babası burada boğulmuştu. Bir an kendini çaya atarak intihar etmeyi düşündü. Hemen atlamaya da hazırlandı.

Ama, kıyıda eğilerek berrak suyun görünüşüyle kendisinden geçmişken oracıktaki bir ağaçta küçük bir kuş ötmeye başladı. Christophe kuşun ötüşüne kulak verdi... Suyun şırıltısı ve hafif bir esintiyle dalgalanan başakların hışırtısı duyuluyordu. Soğuktan yapraklar titreşiyordu. Yolun kenarında, bir çitin ardındaki bahçeden, arılar, kokulu müzikleriyle havayı doldurmaktaydılar... Çayın öte kıyısında güzel zümrüt gözlü bir öküz hülyaya dalmıştı. Bir duvarın kenarına ilişmiş, sırtında seyrek örgülü küfesiyle, hayaller kuran sarışın bir kız çocuğu, çıplak ayaklarını sallayarak anlaşılmaz bir türkü söylemekteydi. Çayırın uzaklarında beyaz bir köpek sıçrayıp oynuyordu.

Christophe, sırtını ağaca dayıyarak dinliyor, taze bahar toprağına bakmaktadır, şimdi içini bütün bu varıkların sükûnu ve sevinci kaplamıştır. Her şeyi, her şeyi unutuyor. Birden dayandığı güzel ağacı kucaklayarak yanağını dayıyor... Toprağa yatarak başını otlara gömüyor, sinirli sinirli gülüyor; mutlulukla gülüyor... Hayatın bütün güzelliği, tatlılığı, büyüsü benliğini sarıyor.

— Neden sen bu kadar güzelsin de, onlar —insanlar— bu kadar çirkin? diye düşünüyor.

Ama ne önemi var bunun! Seviyordu, seviyordu. Her zaman sevecekti onu. Hiçbir şey engel olamazdı bu sevgisine. Kendinden geçerek toprağı kucakladı. Hayatı kucakladı:

— Seninim!.. Sen de benimsin. Seni benden alamazlar. Ne isterlerse yapsınlar! Acı çektirsinler bana!.. Acı çekmek, yaşamak demektir!

•

Christophe cesaretle çalışmaya koyuldu... Artık «edebiyatçılarla», ünlü kişilerle, lâfçılarla, kısır gevezelerle, gazetecilerle, eleştirmenlerle, sanat sömürücüleri ve bezirgânlarıyle ilgilenmek istemiyordu. Müzisyenlere gelince; bunların önyargıları ve kıskançlıkları ile savaşarak vakit kaybetmiyecekti artık. Onlar, kendisini istemiyorlar mıydı? —O da onları istemiyordu.— Eserini yaratmaya çalışacaktı. Saray onu özgürlüğüne kavuşturmuştu. Bunun için teşekkür ediyordu. Kendisine düşmanlık ettikleri için insanlara teşekkür ediyordu. Şimdi huzur içinde çalışabilecekti.

Louisa onun bu tutumunu bütün kalbiyle destekliyordu. Hiçbir hırsı yoktu; Krafft soyundan gelme değildi o. Ne büyük babaya, ne de Melchior'a benzerdi. Oğlunun şan ve şeref kazanmasını, ün sağlamasını düşünmezdi. Şüphesiz ki Christophe zengin olsa, ün kazansa, buna sevinirdi. Ama bu kazançlar, birtakım can sıkıcı şeyler pahasına elde edilecekse, Louisa bunların söz konusu olmamasını dilerdi. Christophe'un şatodan çıkarılmasından çok, üzüntü-

sü ona dokunmuştu. Dergi'ciler ve gazetecilerle bozuşmuş olmasına da pek sevinmişti. Yazılı kâğıda karşı içinde bir köylü güvensizliği vardı: bütün bunlar insana vakit kaybettirmekten ve rahatsızlık vermekten başka bir şeye yaramıyordu. Dergi'deki küçük adamların konuşmalarını dinlediği zamanlar, bunların ne kadar kötü insanlar olduğunu görerek dehşete kapılmıştı... Her şeyi yerden yere vuruyor, her şey için çok kötü şeyler söylüyorlardı. Söyledikçe de keyiflenmekte idiler. Sevmiyordu onları. Şüphesiz çok akıllı, bilgili şeylerdi bunlar; ama iyi yürekli değillerdi. Christophe'unun onlardan ayrıldığını düşünerek sevinç içindeydi. Kendi kendine, «Ne ihtiyacı var onlara?» diyordu. Christophe da şöyle düşünüyordu:

«Benim hakkımda nasıl isterlerse öyle yazsınlar, söylesinler, düşünsünler: Beni ben olmaktan alıkoyamazlar. Sanatlarının, düşüncelerinin önemi yok benim için; inkâr ediyorum hepsini.»

•

Güzel şeydir herkesi inkâr etmek. Ama dünyayı bir delikanlının farfaralıklarıyla inkâr etmek kolay değildir. Ve Christophe samimiydi bu duygularında. Ama biraz fazla hayale kapılıyordu. Kendisini tanımıyordu çünkü. Keşiş değildi; dünyaya sırt çevirecek bir mizaçta da yaratılmamıştı. Hele o yaşta da değildi. İlk zamanlar bundan pek rahatsız olmamıştı. Kompozisyonuna dalmış ve bu çalışma süresince hiç bir eksiklik duymamıştı. Fakat eserinin sona ermesinden sonra, etrafına bakıp da yalnızlığını görünce damarlarındaki kanı donmuştu. Niçin yazıyorum, diye sordu kendi kendine. Halbuki yazdığı sırada böyle bir mesele yoktu onun için: Yazmak gerekti; tartışılamazdı bu. Sonra doğan eserle karşılaşırdı insan... Onu bağrından fışkırtan güçlü işgüdüsü susmuştu: Neden doğduğu anlaşılmıyordu artık. Daha tanındığı anda unutulan bir yabancı oluveriyordu. Ama bu da yayımlanmadıkça, oynanmadıkça, dünyada kendi öz yaşantısını sürdürmedikçe mümkün olamazdı. O ana kadar anasına bağlı yeni doğmuş bir çocuk-

tu, canlı ete gömülü, canlı bir şey. Yaşamak için erginlik gerek.

Christophe eserlerini besteledikçe ne ölen, ne de yaşayan, bu kendisinden çıkmış şeyler onun üzerinde baskılarını arttırıyorlardı. Kim kurtaracaktı onu bu baskıdan? Düşüncesinin bu çocukları karanlık bir itişin etkisiyle kımıldanıp duruyorlardı; umutsuz bir özleyişle ondan kopmak ve rüzgârın evrene dağıttığı canlı tohumlar gibi gidip başka ruhlara dağılmak istiyorlardı. Kısırlığı içinde mahsur mu kalacaktı? Çıldırtırdı onu böyle bir şey.

Tiyatroların, konserlerin kapısı kapanmıştı yüzüne. Kendisini atlatan tiyatro müdürlerine yüzsuyu dökmeyeceği için, eserlerini yayımlamaya karar verdi. Ama bunları çalacak bir orkestra bulmak ne kadar güç idiyse, basacak bir yayınevi bulmak da kolay değildi. Yeniden red cevabı almak, bu tüccarlardan biriyle pazarlığa girmek gerekecekti. Bunların koruyucu pozları takınmalarına katlanmaktansa, bütün baskı masraflarını yüklemeye karar verdi.

Bu bir çılgınlıktı ...Saraydan aldığı maaşla, bir iki konserinin gelirini bir kenara ayırmıştı; ama bu parasının kaynağı kurumuştu şimdi. Yenisini buluncaya kadar da epey vakit geçecekti. Akıllıca hareket ederse sıkıntılı günlerinde kendisine destek olacaktı bu para; bunun için iyi kullanması gerekirdi. Ama o böyle yapmayıp, bu yedek para da yetmeyince, korkmadan borçlandı... Louisa bir şey söylemeye cesaret edemiyordu; bunu akılsızca buluyor, bir kitabın üstünde adını görmek için bu kadar para harcamasını anlayamıyordu. Ama bu onu rahatlattığına ve yanında tuttuğuna göre, bununla yetinmesi kadını mutlu kılıyordu.

Halka rahatça anlaşılan türden kompozisyonlar sunacak yerde Christophe, müsveddeleri arasından kişiliğinin damgasını taşıyan, çok sevdiği parçaları seçti. Bunlar, arasında halkın sevdiği kısa parçalar olan **Lied**'ler ve daha çok gelişmiş, hemen hemen dramatik denilecek eserler vardı. Bunların bütünü sevinçli ya da kederli bir izlenimler dizisi meydana getirmekteydi ve bu parçalar tabii bir biçimde birbirlerine bağlanıyor, kâh yalnız piyanoyla, kâh şarkıyla

ya da piyano eşliğiyle dile getiriliyordu. Çünkü, diyordu Christophe, eserlerimi yaratırken, duyduğumu her zaman formülleştiremem. Acı çekerim, mutluyumdur; ama bunu anlatacak söz bulamam; yalnız, bir an gelir ki, söylemem gerekir bunları, düşünmeden şarkı söylerim: Kimi zaman belirsiz kelimeler, kopuk cümlelerdir bunlar, kimi zaman bütün bir şiirdir, sonra yeniden hülyalarıma bırakırım kendimi. Böylece gün geçip gider... Aslında canlandırmak istediğim de bir gündü. Neden sadece şarkılar ve prelüdlerden meydana gelmiş demetler bastırmasın? Bundan daha yapmacık, daha âhenksiz şey olamaz. Bırakalım ruhu kendi özgür akışına! İşte bunun için, yazdığı suit'e: **Bir gün** adını vermişti. Eserinin ayrı ayrı bölümleri iç hülyaların birbiri ardında gelişimini kısaca gösteren ara başlıklar taşıyordu. Christophe buralara esrarengiz ithaf yazıları, büyük harfler, tarihler yazmıştı. Bunları yalnız kendisi anlayabilirdi. Yine yalnız ona bir şiir anını ya da sevilen yüzleri hatırlatırdı bunlar: Güleryüzlü Corinne, baygın Sabine ve tanımadığı küçük Fransız kızı.

Bu eserden başka Lied'lerinden otuz kadarını seçti. En çok sevdikleriydi bunlar. Bundan ötürü de halkın az hoşlandığıydı. Bu yüzden, en «ahenkli» melodileri alacak yerde en «karakteristik»leri aldı. (Kendi halinde insanların «karakteristik» şeylerden çok korktukları bilinir. Karakteri olmayan şey daha çok kendilerine benzer.)

Bu Lied'ler, XVII. yüzyılda yaşamış eski Silezya'lı şairlerin şiirleri üzerine yazılmıştı. Christophe bu şiirleri halk için yazılmış bir kitapta okumuş ve bunlardaki açık yürekliliği sevmişti. Özellikle bunlardan ikisini çok sevmişti. İki kardeş gibiydi bunlar. İkisi de deha kıvılcımlarıyla dolu... İkisi de otuz yaşında ölmüş: Biri sevimli Paul Fleming. Başına buyruk gezgin: Kafkasya'ya ve İsfahan'a kadar gitmiş; savaşlar arasında, hayatın acıları içinde ruhu tertemiz, sâkin ve sevgi dolu kalmış. Zamanının kötülükleri bozmamış onu. Öteki, Jean-Christian Günther, dengesiz bir dâhi... Sefalet ve umutsuzluk içinde mahvetmiş kendisini, hayatını rüzgârlara savurmuş, Günther'den, onu ezen düş-

man-Tanrı'ya karşı meydan okuma ve alay sayhalarını, serildiği yerden yakaladığı yıldırımları gerisin geriye göğe fırlatan öfkeli Devin lânetlerini çevirmişti. Fleming'den, Anemone ve Basilene için yazılmış, çiçekler gibi güzel ve tatlı aşk şarkılarını —yıldızların dansı, **Tanzlied** (berrak ve şen gönüllerin dansı)— ve cesur ve sâkin soneyi almıştı: **Kendi kendine (An Sich)**; Christophe bunu bir sabah duası olarak okuyordu.

Paul Gerhardt'ın güleryüzlü iyimserliği de büyülüyordu Christophe'u. Acılarından sıyrıldıktan sonra bir dinlenme oluyordu bu onun için. Tabiatla Tanrı'nın masumca bir sevgiyle görülmesini seviyordu. Sonra o yemyeşil çayırları... Lalelerin ve nergislerin arasında, kumsalda şarkılarını söyleyen dereciğin kenarlarında dolaşan kuğular, kırlangıçların delip geçtiği berrak hava, yağmurun kara perdesini yırtan neşeli bir güneş ışını, bulutlar arasından gülümseyen ışıklı gökyüzü, sonra akşamın o yüce suskunluğu, ormanların, sürülerin, şehirlerin ve kırların dinlenişi. Protestan cemaatlerinde hâlâ söylenilen bazı spiritüel kantikleri müziğe uygulamak patavatsızlığını gösterdi. Hem de bunların koral niteliklerini korumamaya da dikkat etti. Aksine, bundan hiç hoşlanmıyordu; bu kantiklere özgür ve canlı bir hava vermişti. İhtiyar Gerhardt **Hıristiyan Gezgini** adlı **Lied**'in bazı mısralarının nasıl şeytanca bir org ahengine büründüğünü ya da **Yaz şarkısı** adlı şiirinin o durgun akışının ilkel bir coşkunlukla sel gibi kabarıp taştığını dinleseydi ürperirdi.

Christophe, aklın sesine kulaklarını tıkayarak baskı işine girişti. **Lied**'lerini bastırtmak ve deposunda saklamak için anlaştığı yayınevinin sahibini tercih etmesi, komşusundandı sadece. Böyle önemli bir iş için gerekli araçları yoktu...

Eserin basılması pek uzun sürdü, bir sürü yanlışlıklar oldu; bunların düzeltilmesi için fazladan para ödemek gerekti... Christophe'un bu işlerden anladığı yoktu. Bu yüzden de masraf arttı.

Baskı işi bitince, Christophe'un eline büyük sayıda

nota geçti. Bunları ne yapacağını bilmiyordu. Üstelik yayınevinin de pek müşterisi yoktu. Eseri dağıtmak üzere harekete geçmiyordu. Yayınevinin gevşekliği de Christophe'un davranışına uygun düşmekteydi. Yayınevi sahibi kendisinden reklâm için bir şeyler yazmasını istediğinde: «Reklâm yapmak istemediğini, müziği iyi ise kendisini kabul ettireceğini» söyledi. Adam da onun bu isteğine büyük bir titizlikle uyarak notaları dükkânının dibine yığdı... Çok iyi saklamıştı bunları; altı ayda bir teki bile satılmadı.

•

Christophe bastırdığı notalara müşteri çıkmasını beklerken, bir tarafa ayırdığı parasının da suyunu çektiğinin farkına vardı. Bu duruma bir çare bulması gerekmekteydi. Çünkü yaşamak ve borçları ödemek zorundaydı. Borcu da onun sandığından fazlaydı; ayırdığı yedek para da hesap ettiğinden daha azdı. Acaba, farkında olmadan para mı kaybetmişti? Yoksa yanlış hesap mı yapmıştı?.. Bu çok daha olağan bir şeydi. —Hiçbir zaman doğru bir toplama yapamazdı—. Parasının neden eksildiğinin önemi yoktu. Önemli olan eksilmiş olmasıydı. Louisa oğluna yardım edebilmek için elinden geleni yapıyordu. Christophe bundan büyük bir acı duymaktaydı... Bir an önce ne pahasına olursa olsun para kazanmaya karar verdi: Ders aramaya başladı... Bu iş zahmetli oluyordu; başvurduğu bir kaç yerden de reddedildi. İtibarı epey sarsılmıştı. Binbir güçlükle birkaç öğrenci bulabildi. Bu yüzden, bir okulda iş olduğunu duyduğu zaman çok sevinçle karşılamıştı bunu.

Yarı dinsel bir kurumdu bu okul. İnce düşünüşlü bir adam olan müdürü, müzikten anlamamakla beraber, Christophe'un içinde bulunduğu durumdan yararlanmak fırsatını kaçırmamıştı. Pek nazikti ama, az para veriyordu. Christophe sıkıla sıkıla, vermek istediği paranın azlığını söyleyince, iyilikseverce gülümseyerek, artık resmî sıfatı olmadığı için, daha fazlasını isteyemeyeceğini ileri sürdü.

Pek de hoş bir şey değildi ona yaptıkları. Çocuklara müzik öğretmekten çok, ana-babaların gözünü boyamak-

tan başka bir şey değildi bu. Başlıca işi, çocuklara, ailelerinin de çağrıldığı törenlerde söyleyecekleri şarkıları öğretmekti. Tutulan yolun önemi yoktu. Christophe bundan tiksinti duyuyordu. Yaptığı işin faydalı bir şey olduğunu düşünerek de avutamıyordu kendini. İçinde riyakârlık yapmış olmanın vicdan azabı vardı. Çocuklara sağlam bir bilgi vermeyi ve ciddî müziği tanıtıp sevdirmeyi denedi; ama öğrencileri hiç ilgi duymuyorlardı buna, Christophe bir türlü kendini dinletemiyordu; otorite kuramamıştı; gerçek şuydu ki, çocuklara ders vermek için yaratılmamıştı... Onların hecelemeleri içini sıkıyor, doğrudan doğruya müzik teorisine girmek istiyordu. Bir öğrenciye piyano dersi verirken, Beethoven'in bir senfonisinin notasını önüne koyarak, onunla birlikte dört elle çalıyordu. Tabii bu da yürümüyordu. O vakit öfkeyle bağırarak çocuğu kovuyor, onun yerine geçerek tek başına çalıyordu... Okul dışındaki özel öğrencilerine karşı da davranışı başka türlü değildi. En küçük bir yanlışlık karşısında sabırsızlanarak söyleniyordu. Meselâ pek terbiyeli bir genç kıza, «Aristokratlık taslıyorsun ama, bir aşçı kadın gibi piyano çalıyorsun!» demişti. Ya da bir öğrencisinin annesine mektup yazarak, bu kadar yeteneksiz bir çocukla uğraşamayacağını bildiriyordu. Bütün bunlar işleri büsbütün berbatlaştırmaktan başka sonuç vermiyordu... Bir kaç öğrencisi de dersi bırakmıştı; en çok dayananı iki aydan fazla dayanamamıştı.

Annesi öğüt veriyor, hiç olmazsa, okulla bozuşmayacağına dair söz alıyordu. Çünkü bunu da kaybederse, ne yapacağını, nasıl yaşayacağını bilemiyordu. Bunun için, bu kadar nefret ettiği halde boyun eğiyor, hiç aksatmadan derse gidiyordu. Ama kalın kafalı öğrencinin biri bir pasajı üst üste on kere yanlış çaldığı zaman, ya da gelecek konserde söylenecek saçma sapan bir şarkıyı koroya belletmek için uğraşmak zorunda kaldığında düşüncesini açığa vurmaktan alamıyordu kendini. —(Çünkü, programını seçmek imkânını da vermemişlerdi ona. Zevkine pek güvenemiyorlardı)— Bu işe kendisini pek vermediği sanılırdı. Bununla beraber sessizce, suratını buruşturarak çalışıyor, içinde kabaran öfkeyi, yumruğunu masaya indirerek açı-

ğa vuruyordu. Bazen de dayanamıyor, tam bir parçanın ortasında öğrencilerin türküsünü keserek:

— Haydi bırakın, bırakın artık! Size Wagner'den bir parça çalayım! diyordu.

Bundan iyisi can sağlığı idi çocuklar için; sıralarında iskambil oynuyorlardı. Bunlardan birini yakalayıp, müdüre şikâyet ettiği zaman, adam; görevinin, çocuklara müziği sevdirmek değil, şarkı öğretmek olduğunu söylüyordu. Hiç ses çıkarmadan, öfkeden titreyerek, bu çeşit azarlanmalara katlanıyor, okulla bağını koparmak istemiyordu. Sanat hayatına yeni atıldığı o ilk parlak ve başarılı yollardan sonra, böyle hor görülmeye katlanacağını kim düşünebilirdi?..

Okuldaki görevinin verdiği onur kırıcı acılar yetişmiyormuş gibi, bir de öteki öğretmenleri ziyaret işkencesine katlanmak zorundaydı... Gelişigüzel iki öğretmen ziyaret etti. O kadar canı sıkıldı ki, başkalarına gitmeye cesaret bulamadı kendinde. O iki öğretmen, kendilerine değer verdiği için ona hiç bir yakınlık göstermiş değillerdi. Buna karşılık ötekiler kendilerini ziyaret etmeyişini bir onur meselesi yaparak Christophe'a içerlemişlerdi. Hepsi de Christophe'u mevkice olduğu kadar, akılca da aşağı görüyorlardı. Ona karşı, yüksekten bakan tavırlar takınıyorlardı. Kendilerine ve Christophe hakkındaki görüşlerinin doğruluğuna öylesine bir güvenleri vardı ki, Christophe da buna inanıyor, onların yanında pek budala buluyordu kendisini. Tamamıyle mesleklerine gömülmüşlerdi; bunun dışında bir şey gördükleri yoktu. İnsan değil, bunlar. Hiç olmazsa kitap olsalardı! Ama, sadece, kitap dipnotlarıydılar, filolojik yorumdular. Christophe onlarla bir arada bulunmaktan kaçınıyordu. Ama bazen buna katlanmak zorunda kalıyordu. Okul müdürü, ayda bir gün öğleden sonra, öğretmenlerle toplantı yapıyor, bu toplantıya bütün öğretmenlerin katılmasını istiyordu. Christophe, ilk çağrıda, duymamış görünerek yan çizmiş, kendisinin toplantıda bulunmayışının göze çarpmayacağını ummuştu; ama daha ertesi sabah paparayı yedi. Öbür sefer, annesi iyice azarladığı için toplan-

tıya katılmaya karar verdi. Fakat bir cenazeye gidiyormuş gibi isteksiz gidiyordu bu toplantıya.

Bir keresinde kendi okulundakilerle şehirdeki öteki okulların öğretmenlerinin eşleri ve kızları ile birlikte düzenlenen bir toplantıda bulunmuştu. Hepsi küçücük bir salona tıkılmıştı; derecelerine göre gruplar halinde oturuyorlardı. Kimsenin Christophe'a aldırış ettiği yoktu. Ona en yakın gruptakiler pedagojiden ve yemek pişirmeden söz ediyorlardı. Bu öğretmen eşlerinin hepsi de bir sürü yemek reçetesi biliyor ve bunları bilgiçlik taslayarak birbirlerine anlatıyorlardı. Kocaları da onlardan daha az ilgili değildi bu konularla, onlar da epey anlar görünüyorlardı bu işten. Eşlerinin aşçılıklarıyla övündükleri kadar, onlar da kocalarının bilginliğinden övünç duymaktaydılar. Christophe, bir pencereye sırtını vermiş ayakta duruyor, ne yapacağını bilemeyerek kâh budalaca sırıtıyor, kâh gözünü bir noktaya dikerek somurtuyordu; can sıkıntısından patlayacaktı nerdeyse. Kendisinden bir kaç adım ötede, bir pencerenin kenarına ilişmiş bir genç kadın gördü. Kimse konuşmuyordu kendisiyle. Onun da canının sıkıldığı belliydi. İkisi de salonu seyrediyorlardı, ama birbirlerine bakmıyorlardı. Bir süre sonra, birbirlerini farkettiler; hiç bir şey yapamayınca esnemek üzere döndükleri sırada göz göze gelmişlerdi. Dostça bakıştılar. Christophe kadına doğru bir adım yürüdü. Kadın yavaşça:

— Ne kadar eğleniyoruz, değil mi? dedi.

Christophe arkasını salona döndü, dilini çıkardı; kadın bir karkaha attı ama çabucak kendisini toparladı; Christophe'a yanına oturması için işaret etti. Okulun doğa bilimleri öğretmeni Reinhart'ın karısıydı. Bu şehre yeni gelmişlerdi; henüz kimseyi tanımıyorlardı. Hiç de güzel sayılmazdı. İri burunlu, dişlek bir kadındı. Genç sayılmazdı ama canlı, zeki bakışlıydı; çocuksu bir gülümseyişi vardı. Durmadan komik şeyler söylüyordu. İkisi de etraflarını çevirenlere aldırış etmeden yüksek sesle izlenimlerini açığa vuruyorlardı. O zamana kadar, onların varlıklarından habersiz görünerek, yalnızlıklarından kurtarmak iyiliğini

göstermemiş olanlar, şimdi söylediklerine kulak kabartmaya, onları kötü kötü süzmeye başlamışlardı: bu kadar gürültülü bir şekilde gülüp eğlenmek de yakışıksız bir şeydi. Ama iki gevezenin, başkalarının ne diyeceklerine aldırış ettikleri yoktu. Öçlerini alıyorlardı şimdi.

Bayan Reinhart kocasını Christophe'la tanıştırdı. Son derecede çirkin, soluk, ölü benizli bir adamdı bu; ama halinden iyi bir insan olduğu anlaşılıyordu. Genizden konuşuyor, kelimelerin üstünde dura dura kekeler gibi tekrarlıyor, her heceyi söyledikten sonra biraz duruyordu.

Evleneli birkaç ay olmuştu. Ama bu iki çirkin yaratık vurgundular birbirlerine. Bakışmalarında, konuşmalarında, herkesin içinde elele tutuşmalarında içe dokunan bir şefkat vardı. Biri ne isterse öteki de onu istiyordu.

Toplantıdan sonra Christophe'u akşam yemeğine davet ettiler. Christophe gitmek istemiyordu; işi şakaya vurarak bu akşam yapılacak en iyi şeyin, gidip yatmak olduğunu söylüyor, «Üstümde, kilometrelerce yürümüşüm gibi bir bezginlik var!» diyordu. Bayan Reinhart ise; insanın bütün geceyi böyle sıkıntılı düşüncelerle geçirmesinin tehlikeli olduğunu söyleyerek diretiyordu. Christophe daha fazla karşı koymadı. Yalnızdı; pek seçkin kimseler olmamakla beraber bu kendi halinde, iyi insanlara rastlamış olması sevindirmişti onu.

•

Reinhart'ların küçücük, rahat bir evleri vardı. Bir parça geveze bir rahatlıktı bu. Mobilyalar, âletler, tabakçanak konuşuyor, «aziz misafirlerini» sevinçle karşılıyorlardı. Christophe'a sağlığını soruyor, ona içten ve akıllıca öğütler veriyorlardı. Oldukça sert olan kanapenin üstündeki küçük yastık dostça mırıldanıyordu:

«Onbeş dakikacık yaslan bana!» diye.

Kendisine ikram ettikleri kahvenin fincanı:

«Bir yudumcuk daha!» diyordu.

Gözüne pek şirin görünen mutfaktaki tabaklar vecizeler söylüyor gibiydi.

Biri:

«Her şeyi düşün, yoksa iyi olmaz!»

Öteki de:

«Şefkat ve minnet duygusu hoşa gider; nankörlük kimsenin hoşuna gitmez» diyordu.

Christophe sigara içmezdi ama, şöminenin üstündeki kül tablası; kendisini tanıtmaktan alamadı:

«Yanan sigaralar için küçük bir dinlenme yeri!» diye söyleniyordu.

Ellerini yıkamak istemişti. Sabun:

«Sevgili misafirimiz için!» diye mırıldandı.

Büyük lâf etmeye hazırlanmış gibi görünen el havlusu, söyleyecek bir şeyi olmadığı halde, yine de bir şeyler söylemek zorunluğu duyan şu sağduyu ile dolu, ama pek de yeri olmayan düşünceyi ileri sürüyordu: «Sabah zevkini tadabilmek için erken kalkmak gerekir.»

Christophe, odanın dört bir yanından gelen başka sesleri duymamak için sandalyesinin üstünde kımıldanmadan oturuyordu. Bunlara:

«Kapayın çenenizi küçük canavarlar! Sizi dinleyecek değilim!» demek geliyordu içinden.

Şimdi çılgınca bir gülme isteği uyanmıştı. Bunu okuldaki toplantıyı hatırladığını söyliyerek ev sahiplerine açıkladı. Onları kırmak istemezdi. Hem kendisi de öyle gülünç şeylerin pek farkına varacak yaradılışta değildi. Az zamanda, etrafını çeviren şeylerin ve bu karı kocanın gevezece dostluklarına alışıvermişti. O kadar iyi insanlardı ki! Can sıkıcı değillerdi; her ne kadar zevkleri yoksa da akılsız sayılmazlardı.

Yeni geldikleri bu memlekette biraz şaşırmış gibiydiler. Bu küçük taşra şehrine hâkim olan dar kafalılık gereğince, bu kasabanın hemşerisi olabilmek için kurallara uygun hareket etmeleri gerekti. Yoksa bir değirmene girer gibi girilemezdi buraya. Reinhart'lar bu taşra protokoluna pek aldırış etmemişlerdi; bu protokol, bir şehre yeni gelen-

lerin kendilerinden önce yerleşmiş olanlara karşı yerine getirmek zorunda oldukları ödevleri düzenlerdi. Reinhart bunları, şöylece yerine getirmişti. Ama bu angaryalardan fena halde sıkılan karısı, bu işi bu günden yarına atıyordu. Ziyaretine gitmesi gereken kişiler içinden, en az canını sıkacak olanları seçerek önce bunlara gidiyordu; ötekileri belirsiz bir zamana bırakmıştı. Bu son kategoride bulunan kasaba eşrafı, bu saygısızlık karşısında fena halde öfkelenmişlerdi. Angelika Reinhart (kocası kendisini Lili diye çağırıyor)'ın oldukça serbest hareketleri vardı, bir türlü resmi bir tavır takınmayı beceremiyordu. Kendisinden mevkice yüksek kimselere birtakım sorular soruyor, bu yetişmiyormuş gibi, karşısındakinin düşüncelerini çürütmekten de çekinmiyor, bazan da ciğerine işleyen acı sözler söylüyor, böylece bir çok kimseyi düşman ediyordu kendisine. Pek budalaca şeyler söylediği oluyordu bu arada. Arkasından kendisini alaya alıyorlardı. Bunları söylememek için dilini ısırıyordu; nasıl olduğunu bilmeden dökülüveriyordu ağzından bu sözler. Dünyanın en saygılı ve yumuşak huylu adamı olan kocası, bu konuda dikkatini çekiyordu. O zaman kocasının boynuna sarılarak kendisinin pek budala bir şey olduğunu söylüyor, ona hak veriyordu. Ama bir dakika sonra yine başlıyordu; hem de bazı şeyleri söylememesi gereken zamanda ve yerde ağzından kaçırıveriyordu. Çatlardı bunları söylemese. Bu bakımdan Christophe'la pek iyi anlaşıyordu.

Söylememesi gereken, bunun için de Lili'nin kendini tutamayıp söylediği şeylerden biri de Almanya ile Fransa'da olup bitenleri karşılaştırmasıydı. Alman olduğu halde Alsace'da yetiştiği ve Alsace'lı Fransızlarla arkadaşlık ettiği için bu Lâtin kültürünün etkisi altında kalmıştı.

Kaldı ki ilhak olunmuş ülkelerdeki çok sayıdaki almanlar da, bunu en az duyabilenler bile, bu etkinin altında kalmışlardır. Bu çekicilik, doğruyu söylemek gerekirse, Angelika kuzeyli bir Almanla evlendiği ve su katılmamış bir Cermen çevresinde yaşamaya başladığındanberi, karşıtlık düşüncesiyle büsbütün kuvvetlenmişti.

Daha ilk akşam Christophe'a da her zamanki tartışma konusunu açmış, Fransızların konuşmasındaki o tatlı serbestliği övmüştü. Christophe da kendisi gibi düşündüğünü söylemekte gecikmedi. Onun için Fransa Corinne'di: ışıl ışıl güzel gözler ,taptaze gülen bir ağız, serbest ve samimi davranışlar; ahenkli bir ses... Fransa'yı daha çok tanımayı o kadar isterdi ki

Lili Reinhart Christophe'la bu kadar iyi anlaştıkları için ellerini çırpmıştı.

— Ah ne yazık ki arkadaşım şu küçük Fransız kızı burada değil. Kalmadı gitti.

Corinne'in hayali sönüverdi birden. Gökyüzünde bir hava fişeği sönerken nasıl karanlıklar içinden derin ve tatlı yıldız pırıltıları belirirse, şimdi yeni bir başka hayal, başka gözler belirmişti.

Christophe yerinde sıçrayarak:

— Kim, şu küçük öğretmen kız mı? diye sordu.

— Nasıl? Siz de mi tanıyordunuz onu?

Birbirlerine genç kızın tipini anlattılar: ikisinin de çizdiği portre tıpatıp uygun düşmüştü.

— Tanıyor musunuz onu? diye tekrar sordu Christophe. N'olur ne biliyorsanız onun hakkında anlatın bana.

Bayan Reinhart çok iyi dost olduklarını, her şeyi birbirlerine açtıklarını anlattı. Ama iş ayrıntılara gelince bu herşey, pek az şey oluyordu. Bir misafirlikte birbirlerine rastlamışlardı. Bayan Reinhart genç kızın hayatı hakkında bir şeyler öğrenmekte güçlük çekmemişti ...Genç kız çok çekingendi. Hikâyesini ağzından parça parça almak mümkün olabilmişti. Bayan Reinhart kızın adının Antoinette Jeannin olduğunu öğrenebilmişti; varlıklı değildi, ailesinden de Paris'te oturan kendinden küçük erkek kardeşinden başka kimsesi yoktu; bu delikanlıyı yetiştirmek için çalışıyordu. Hep onun sözünü ediyordu ve yalnız bu konuda biraz açılıyordu... Lili Reinhart, anasız, babasız, kimsesiz, Paris'te bir yatılı okulda yaşayan çocuğa acıdığını göstererek genç kızın güvenini kazanmıştı. İşte Antoinette, kardeşinin öğretim masraflarını karşılamak için yabancı

bir ülkede çalışmaya razı olmuştu. Ama bu iki zavallı kardeş birbirinden ayrı da yaşayamıyordu; mektupları biraz gecikse hastalık derecesinde kaygıya kapılıyorlardı... Antoinette hep kardeşini düşünerek üzülürdü. Çocuk, yalnızlığının verdiği kederi ablasından saklayacak kadar metin değildi. Şikâyetleri, Antoinette'in yüreğini parçalıyordu. Kardeşinin üzüntü içinde olduğunu, hastalandığını, ama kendisine yazmadığını düşünerek merak içinde kıvranıyordu. İyi yürekli Bayan Reinhart, merakının yersiz olduğuna onu inandırmak için, elinden geleni dostça yapmıştı; bunda az çok başarı göstermişti... Antoinette'in ailesi, durumu, duyguları hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Bu konuda bir şey soracak olsa, genç kız âdeta ürkekçe bir çekingenlikle içine kapanıyordu. İyi yetişmişti; vaktinden önce hayatı anlamış görünüyordu; hem saf, hem de hayale kapılmayacak kadar tecrübeli, dindar ve gerçekçiydi. Burada, bu görgüsüz ve kötü insanların yanında mutlu değildi. Bayan Reinhart memleketine nasıl döndüğünü bilmiyordu... Onun davranışlarının iyi olmadığı söyleniyordu. Angelika hiç inanmıyordu buna; «Bileklerimi keserim ki, bu, budala ve kötü yürekli şehir halkının iğrenç bir iftirasından başka bir şey değildir dedi.

Christophe başını önüne eğerek:

— Evet! dedi.

— Eh, işte, nihayet kalkıp buradan gitti.

— Peki, giderken ne demişti size?

— Ah! dedi Lili Reinhart... Şansım yokmuş... Tam o sırada iki gün için Köln'e gitmiştim; döndüğüm zaman o buradan ayrılmıştı bile!..

Sözünü yarıda kesip, çayına koymak için istediği limonu geç getiren hizmetçi kızı payladı.

Sonra, su katılmamış Almanlara özgü, o hikmet yumurtlayan eda ile:

— Hayatta sık sık görüldüğü gibi! diye sözüne devam etmek istedi. —Limonun mu, yarıda kalan hikâyenin mi söz konusu olduğu belli olmamıştı.

Kadın tekrar söze başladı:

«Dönüşümde ondan bir mektup aldım. Bana kendisine karşı gösterdiğim yakınlık için teşekkür ediyor, Paris'e döndüğünü bildiriyordu. Adres vermemişti.

— Sonra bir daha yazmadı mı?

— Hiç yazmadı.

Christophe, genç kızın, gecenin karanlığına karışan melânkolik yüzünü görür gibi oldu; son defa vagonun penceresinden gördüğü yüzünü.

•

Fransa muamması yeniden ve daha kuvvetle ortaya çıkmış bulunuyordu. Christophe, Reinhart'a tanıdığını söylediği bu ülke hakkında sorular yağdırmaya başlamıştı. Kadın da, oraya hiç gitmemiş olduğu halde bilgi vermekten geri kalmıyordu. Çok yurtsever bir adam olan kocasının Fransa hakkında bir sürü önyargısı vardı. Bu ülkeyi karısı gibi tanımamakla birlikte Lili'nin coşkunluğu arttıkça biraz ihtiyatlı olmasını söylüyordu ama kadın daha da büyük bir kesinlikle konuşuyordu. Lili'ye inanan Christophe da ağız birliği ediyordu onunla.

Lili Reinhart'ın anıları kadar kitapları da pek değerli geliyordu Christophe'a. Fransızca kitaplardan oluşan küçük bir kitaplığı vardı: Okullar için el kitapları, bir kaç roman, gelişi güzel alınmış bir kaç piyes. Öğrenmeye susamış olan ve Fransa hakkında bir şey bilmeyen Christophe için, Reinhart'ın nezaketle, istediği gibi yararlanabileceğini söylediği bu kitaplık bir hazineydi.

İşe seçme yazıları bir araya getiren kitaplardan başladı. Bunlar Lili ile kocasının okul kitaplarıydı. Reinhart, kendisine tamamıyle yabancı olan bu edebiyatı kavrayabilmek için okumaya bunlardan başlamasını salık vermişti Christophe'a. Kendisinden daha bilgili olanlara çok saygılı olan Christophe bu öğüde bütün benliğiyle uydu ve hemen o akşam okumaya koyuldu. Önce şöyle kaba taslak bir göz gezdirip elindeki hazinenin değerine ölçmek istedi.

Şu Fransız yazarlarının adını öğrendi: Théodore-Henri Barrau, François Pétis de la Croix, Frédéric Baudry, Emile

Delérot, Charles-Auguste-Désiré Filon, Samuel Descombaz ve Prosper Baur. L'abbé Joseph Reyre'nin, Pierre Lachambaudie'nin, duc de Nivernois'nin, André van Hasselt'in, Andrieux'nün, madam Colet'nin, Constance Marie princesse de Salm-Dyck'ın, Henriette Hollard'ın, Gabriel'Jean Baptiste-Ernest Wilfrid Lagouvé'nin, Hippolyte Violeau'nun, Jean Reboul'un, Jean Racin'in, Jean de Béranger'nin, Fréderic Béchard'ın, Gustave Nadaud'nun, Félix Chavannes'ın Edouard Plouvier, d'Eugene Manuel'in, de Hugo'nun de Millevoye, de Chénedollé, de James Lacour Delâtre'un, de Francis-Edouard-Joachim (Francois Coppe diye anılır), Louis Belmontet'in şiirlerini okudu. Şiir tufanına gırtlağına kadar gömülen Christophe düz yazılara geçti. Kitaplarda Gustave de Molinari, Fléchier, Ferdinand-Edouard Buisson, Mérimée, Malte-Brun, Voltaire, Lamé-Fleury, Dumas Pére, J.J. Rousseau, Méziéres, Mirabeau, de Mazade, Claretie, Cortambert, Frédéric II, ve de Vogué gibi yazarlardan alınmış parçalar okudu. Bu yazılarda tarihçi Maximilien-Samson-Frédéric Schoell'in adı sık sık geçiyordu. Christophe bu Fransız antaloisjinde yeni Alman İmparatorluğunun kuruluş bildirisine ve Frédéric-Constant de Rougemont'un Almanlar hakkında çizdiği bu portreye rastladı:

«Alman, ruh âleminde yaşamak için yaratılmıştır... Fransızlar gibi hoppa, gürültücü ve neşeli değildir. Çok derin ve ince duyguludur. Çok çalışkandır, yorulmak nedir bilmez; tuttuğunu koparır. Almanlardan daha çok ahlâka bağlı ve daha uzun ömürlü bir ulus yoktur. Almanya'da şaşılacak kadar çok yazar vardır. Almanlarda güzel sanatlara büyük bir yetenek görülür. Başka ülkelerde yaşayan halklar Fransız, İngiliz, İspanyol olmakla övündükleri halde, Alman, aksine, tarafsız bir sevgiyle bütün insanlığı kucaklar. Nihayet, Avrupa'nın göbeğinde bulunuşu ile Almanya'nın, insanlığın gönlü ve aklı olduğunu söyleyebiliriz.»

Christophe yorulmuştu, hayret içinde kitabı kapadı:

«Hoş adamlar şu Fransızlar; ama pek kuvvetli değiller!» diye düşündü.

Bir başka kitabı eline aldı. Bunun düzeyi daha yüksekti; yüksek okul öğrencileri için yazılmıştı. Bunda Musset'ye üç sayfa ayrılmıştı; ama Victor Duruy otuz sayfayı kaplıyordu. Lamartine'in yeri yedi sayfa olduğu halde, Thiers'e kırk sayfa ayrılmıştı. **Le Cide** hemen hemen bütünüyle: —(don Diégue'le Rodrigue'in konuşmaları çıkarılarak)— alınmıştı. Lanfrey Prusya'yı Birinci Napolyon'a karşı göklere çıkartıyordu. Buna da ayrılan yerin ölçüsü yoktu. Tek başına bu yazı bütün XVII. yüzyılın büyük klâsiklerinden fazla yer tutuyordu. Fransa'nın 1870'de uğradığı bozgunun hikâyeleri Zola'nın **Débâcle**'ından alınmıştı. Bu kitapta, ne Montaigne'e, ne La Rochefoucaud'ya, ne La Bruyère'e, ne Diderot'ya, ne Stendhal'e, ne Balzac'a, ne Flaubert'e yer verilmişti. Buna karşılık öteki kitaba alınmamış olan Pascal bunda merak uyandıracak bir tip olarak alınmıştı. Christophe sayfaları karıştırırken bu bağnaz Jansenist'in «Paris yakınlarında, Port Royal adı verilen bir kız öğretim kuruluşundaki rahiplerden...» olduğunu öğrenmişti.

Christophe bu kitapların hepsini kaldırıp atacaktı nerdeyse. Başı dönüyor, gözleri kararıyordu; hiçbir şey göremez olmuştu... Kendi kendisine şöyle diyordu:

«İçinden çıkamayacağım bu işin!» Hiç bir hüküm de veremiyordu. Ne yapacağını bilemeden saatlerdir, gelişi güzel sayfaları karıştırıp duruyordu: Pek kolay okuyamıyordu Fransızcayı. Bir parçayı güçlükle söktüğü zaman da bunun anlamsız, tumturaklı şeylerle dolu olduğunu görmüştü:

Bununla birlikte bu kaosun ortasında ışık çizgileri fışkırıyor, kılıç parıltıları, iğneli, sivri kelimeler kahramanca gülüşler belirmekteydi. Belki de bu seçme yazı kitaplarındaki yan tutan havanın etkisiyle yavaş yavaş bir izlenim doğuyordu. Alman editörler, Fransızların kendi tanıdıklarıyla Fransızların kusurlarını ve Almanların üstünlüklerini ortaya koyan parçaları seçmişlerdi. Ama, Christophe gibi uyanık, bağımsız bir kafaya sahip olan bir okuyucunun gözünde, Fransızlardaki, kendilerini eleştirecek ve hasımlarını övecek kadar düşünce özgürlüğünü gün ışığına

çıkartmış olduklarım hesaba katmamışlardı. Michelet' Frédéric II. yi göklere çıkartıyor, Landrey, İngilizlerin Trafalgar zaferine alkış tutuyordu; Prusyalı Charles'ın 1813'deki başarısını övüyordu. Napolyon'un hiç bir düşmanı onun hakkında bu kadar sert bir dil kullanmaya cesaret edemezdi. En saygıdeğer şeyler bile onların oklarından kurtulamamıştı. XIV. Louis zamanındaki perukalı şairler bile açık sözlüydü. Molière'in satırından hiç kimse kurtulamamıştı. La Fontaine her şeyle alay etmişti. Boileau, soyluları yerden yere vuruyordu. Voltaire savaşa hakaretler yağdırıyor, dinin kıçına tekmeyi indiriyor, vatanı hiçe sayıyordu. Ahlâkçılar, mizahçılar, yergiciler, güldürücü yazı yazanlar neşeli ya da karamsar şeyler yazma yolunda yarışıyorlardı biribirleriyle. Saygıdeğer hiçbir şey kurtulamıyordu bunların dilinden. Ağır başlı Alman editörlerin bu durum karşısında şaşkına döndükleri, ürktükleri oluyordu; bu yüzden meselâ, aşçı kadınları, hırsızları, külhanbeyi ve askerleri aynı torbaya dolduran Pascal'ın bu tutumunu protesto ederek, yazılarına koydukları dipnotlarında, soylu çağdaş orduları görmüş olsaydı böyle şeyler söylemeyeceğini yazıyorlardı. Bundan başka Lessing'in, Cenevreli Rousseau'nun öğüdüne uyarak La Fontaine'in masallarını ne kadar güzel değiştirdiğini de hatırlamaktan geri kalmamıştı. Bu değişikliğe göre karga peynir yerine zehirli bir et parçası aşırınıştı; kötü tilki de bunu yiyerek gebermişti. Bu masaldan çıkartılan ders de şöyleydi:

Melûn dalkavuklar, hiçbir zaman zehirden başka bir şey geçmeyecektir elinize.

Çıplak gerçeğin karşısında gözlerini yumuyorlardı; ama Christophe keyiflenmişti: aydınlığı seviyordu. Şurada burada, kendisini yadırgatan bir şeylere rastlamamış değildi. Bu coşkun, başıboş bağımsızlığa alışık değildi. Ne olursa olsun, disipline alışık bir Alman olarak bütün bunlar bir anarşi gibi görünüyordu ona. Hem sonra Fransızların alaycılığı karşısında bozulmuştu: Bazılarını çok ciddiye alıyor, bazılarıyla insafsız birer inkâr oldukları halde kendisine eğlenceli paradokslar gibi geliyordu. Ne önemi vardı; şaşmış ya da sarsılmış, yavaş yavaş Fransa çekiyordu onu

kendisine. İzlenimlerini sınıflandırmaya kalkmıyordu; bir duygudan ötekine geçiyordu: yaşıyordu. Karmakarışık bir halde, Chamfort, Ségur, Dumas Pére, Mérimée gibi Fransız yazarlarının neşesi zihnine ferahlık vermişti. Sonra yer yer birden püsküren ateş solukları gibi, devrimlerin sarhoş edici kokusu yükseliyordu bu sayfalardan.

Nerdeyse gün ağaracaktı. Bitişik odada yatan Louisa oğlunun yattığı odanın kapısındaki çatlaklardan ışığı görmüştü. Duvarı vurarak,

— Hasta mısın? diye sordu.

Döşemenin üstünde bir iskemle gıcırdadı; kapı açıldı; Christophe göründü...

Bir elinde mum, diğerinde bir kitap vardı. Halinde bir tuhaflık göze çarpıyordu. Kaygılanan Louisa yatağının içinde doğruldu, oğlunun delirdiğine hükmetmişti. Christophe gülüyordu... Mumu sallayarak Molière'den bir sahneyi okumaya başladı. Ve cümleyi tamamlamadan makaraları koyuverdi; soluk almak için annesinin yatağının ayak ucuna ilişti. Elindeki mumun ışığı titriyordu. Louisa'nın yüreği ferahlamıştı, şefkatli bir sesle söylenmeye başladı:

— Ne var?.. Ne oluyor kuzum?.. Gidip yatmayacak mısın sen?.. Zavallı oğlum, bu ne düşüncesizlik böyle?..

Ama Christophe hiç duymamış gibi:

— Bak... Dinle şunu!.. dedi.

Sonra başucuna geçerek piyesi tâ baştan okumaya başladı... Corinne'i görür gibi oluyordu; onun o canlı sesi kulaklarında çınlıyordu. Louisa darılarak:

— Haydi, haydi, üşüyeceksin. Canımı sıkma. Bırak da uyuyayım!.. dedi.

Ama o, istifini bozmadan okumaya devam ediyordu. Sesini zaman zaman yükseltiyor, kolunu sallayıp katıla katıla gülüyor, sonra da annesine; «Nasıl? Çok güzel değil mi?..» diye soruyordu.

Louisa, yorganına sarılarak, kulaklarını tıkamış;

— Rahat bırak beni!..» diyordu.

Ama Christophe'un gülüşünü duyarak o da hafifçe gülümsemekten kendini alamıyordu.

Nihayet söylemekten vazgeçti... Christophe okumaya son vererek birkaç kere; parçanın ne kadar güzel olduğunu ona söyletmek isteyip de cevap alamayınca, eğilip yüzüne baktı: Annesi uyumuştu. Bunun üzerine, gülümseyerek Louisa'nın saçlarını öptü, gürültü etmeden odasına çekildi...

•

Yeniden Reinhart'ların kitaplığından yararlanmaya koyuldu. Kitaplar, birbiri ardınca karma karışık ellerinin arasından geçiyordu. Corinne'in ve o tanımadığı genç kızın ülkesini tanımak için öylesine yanıp tutuşuyordu ki, eline geçirdiği kitapları büyük bir coşkunlukla okumaya başladı. İkinci deercedeki kitaplarda bile bir sayfa, tek bir kelime birden temiz bir hava soluğu gibi ferahlatıyordu yüreğini. Bunu abartarak Bayan Reinhart'a anlatmaya can atıyordu. Kadın da onu kışkırtmaktan geri kalmıyordu. Kara cahil olmakla birlikte Fransız kültürünü Alman kültürünün karşısına çıkartarak eğleniyor, bunu alçaltıp ötekini yükseltiyordu. Böylece kocasını öfkelendiriyordu ama, kendisine bunca sıkıntı veren küçük şehirden öcünü almış oluyordu.

Kocası hoşlanmıyordu bundan. Kendi bilim dalı dışında, okulda öğrendiklerinden fazla bir bilgisi yoktu. Ona göre Fransızlar becerikli, pratik işlere aklı eren, sevimli, konuşkan insanlardı. Ama havai, şüpheci, kendini beğenmiş ciddi bir işe yeteneği olmayan, her türlü derin duygudan yoksun, içtenlikten uzaktılar. Müziksiz, felsefesiz, şiirsiz **(l'Art Poćtique.** Béranger ve François Coppée bir yana) bir milletti. Büyük lâftan hoşlanan, gösterişi seven, açık saçık şeylere düşkün bir halktı bu. Lâtin ahlâksızlığını kepaze etmek için söylemediğini bırakmıyordu. Fazla bir şey bulup söyleyemeyince de Fransızların **hoppalığı** üzerinde duruyordu döne döne. Bu **hoppalık** sözü, yurttaşlarında olduğu gibi onun ağzında da kötü bir anlam alıyordu. Sözlerini hep soylu Alman halkı için söylenmiş, dilinden düşürmediği mis-

ralarla bitiriyordu: ahlâklı halk **(bu vasıf onu bütün öbür halklardan ayırır,** der Herder) —Sâdık halk **(treues Volk**... her şey demektir bu: samimi, sâdık, dürüst, ve doğru)— Fichte'nin dediği gibi en mükemmel **halk** —Alman gücü, her türlü adaletin ve her türlü hakikatin sembolü— Alman **gemüt**'ü —Alman dili yegâne orijinal dil, yegâne saf kalmış dil, tıpkı Alman ırkı gibi,— Alman kadınları, Alman şarabı ve Alman şarkısı... **«Almanya, Almanya her şeyin üstündesin sen!»**

Christophe karşı çıkıyordu Reinhart'ın bu övünmelerine. Bayan Reinhart da gürültüyle ona katılıyordu. Üçü de avaz avaz bağırıyorlardı. Böylece çok iyi anlaşılıyorlardı: üçü de çok iyi dost olduklarını bilmekteydiler.

Christophe, bu yeni ahbaplarına sık sık yemeğe geliyordu, konuşuyor, hep birlikte gezmeye çıkıyorlardı. Lili Reinhart, Christophe'u çok iyi ağırlıyor, ona nefis yemekler yapıyordu. Kendi oburluğunu gidermek üzere büyük bir bahane bulduğu için de pek memnundu... Çok duygulu göründüğü kadar, iyi yemek pişirmeyi de seviyordu. Christophe'un doğum gününde büyük bir pasta yaparak üstüne yirmi tane mum dikmişti. Pasta ortasında da şekerden yapılmış, elinde buket tutan bir heykelcik vardı; buna eski Yunan kıyafeti giydirilmişti. Bayan Reinhart'a göre **İphigénie**'yi temsil etmekteydi. Koyu bir Alman olan Christophe ona içerlemekle birlikte pek de ince sayılamayacak olan bu candan dostluk gösterisinden hayli duygulanmıştı.

Bu, eşi az bulunur Reinhart'lar canlı dostluklarını ispat için daha ince şeyler de yapıyorlardı. Doğru dürüst nota okumasını beceremeyen Reinhart, karısının teşvikiyle Christophe'un **Lied**'lerinin notalarından yirmi tane kadar satın almıştı. —Bunları basan yayınevinin sattığı ilk notalar da bunlardı— Bu notaları, Almanya'nın dört bir tarafındaki tanıdığı üniversite hocalarına gönderdi. Daha sonra, yayıneviyle konuşarak, Leipzig'deki bir kaç kitapçıyı da göndertti. Kendi okul kitapları dolayısıyla bunlarla ilişkisi vardı. Christophe'un bilmediği bu dostça, ama beceriksizce hareket, o an için meyvesini de vermiş değildi. Sağa sola gönderilen **Lied**'ler pek ilgi uyandırmamıştı. Kimse de

bunların sözünü etmedi... Bu duruma çok üzülen Reinhart'lar, bu işi Christophe'a duyurmadıkları için çok seviniyorlardı; yoksa sevinecek yerde üzülürlerdi.

Ama, gerçekte, hiçbir şey kaybolmaz. Hayatta daima görüldüğü gibi, yapılan bir iş boşa gitmez... Yapılan iş yıllar boyu anlaşılmayabilir, ama günün birinde bunun altında yatan düşüncenin yol aldığı görülür. Christophe'un Lied'leri de böylece taşranın bir köşesinde yaşayan kendi halinde bazı kimselerin gönlünde yer etmişti; ama ya çekingenliklerinden, ya da bezginliklerinden ötürü bundan söz etmiyorlardı ona.

Bunlardan biri Christophe'a bir mektup yazdı... —Reinhart'ların, notaları dağıtmalarının üstünden bir iki yıl geçmişti— Mektup; heyecanlı, resmî, coşkun ve eski bir üslûpla yazılmıştı. Thruringe Üniversitesi müzik yöneticisi Profesör Dr. Peter Schulz'dan geliyordu.

Çok sevinmişti buna Christophe; mektubu iki gün cebinde unuttuktan sonra, Reinhart'ların yanında açtı; birlikte okudular. Reinhart, Christophe'a göstermeden, karısına göz kırpıyordu. Christophe pek keyifli görünüyordu... Ama birden yüzü ciddileşti. Okumasını da kesmişti.

Reinhart sordu:

— E, ne diye durdun? (Senlibenli olmuşlardı.)

Christophe mektubu öfkeyle masanın üstüne fırlattı:

— Yoo... Bu kadarı fazla! dedi.

— Ne olmuş?

— Oku!..

Arkasını masaya dönerek, somurtup bir köşede oturdu.

Reinhart karısı ile birlikte mektubu okudu, coşkunca bir hayranlıktan başka bir şey bulamadı.

— Bir şey görmüyorum! dedi hayretle.

— Görmüyorsun ha? Görmüyorsun öyle mi? diye bağırdı Christophe, mektubu alıp âdeta gözüne sokarcasına: Okuma bilmiyor musun yoksa? Görmüyor musun? Bu da bir «**Brahms'çı**» dedi.

Ancak bundan sonra, Reinhart, üniversite müzik yöneticisinin, mektubun bir yerinde, Christophe'un **Lied**'lerini,

Brahms'ınkilerle karşılaştırdığını gördü. Christophe:

— Bir dost bulmuştum, nihayet bir dost! Ama bulur bulmaz da kaybettim!

Diye sızlandı. Bu karşılaştırma fena halde canını sıkmıştı. Bıraksalar, hemen adama ağır bir mektup yazacaktı. Hiç cevap vermemekle bu adama karşı büyüklük etmiş olacağını da düşünüyordu. Bereket versin Reinhart'lar Christophe'un somurtkanlığıyla alay ederek saçma bir şey yapmasına engel oldular; kısa bir teşekkür mektubu yazdırttılar. İsteksizce yazdığı bu mektubun zorakiliği belli oluyordu.

Fakat Peter Schulz'un coşkunluğu azalmadı. Çok içten duygularla dolu bir kaç mektup daha gönderdi. Christophe mektup yazmaktan pek hoşlanmazdı; tanımadığı dostunun içtenliğini kabul etmekle beraber cevap vermedi, sonunda Schulz da yazmaktan vazgeçti. Christophe da bir daha düşünmedi bunu.

•

Şimdi Reinhart'ları her gün, bazen de günde iki kere görüyordu. Hemen her akşam beraberdiler. Bütün bir gün tek başına kendi içine kapandıktan sonra, konuşmak, kafasından geçenleri, anlamasalar bile söylemek, yerli yersiz gülmek, enerjisini harcamak, gevşemek için kuvvetli bir ihtiyaç duyuyordu.

Reinhart'lara saatlerce piyano çalıyordu. Teşekkür borcunu ödemek için başka bir çare yoktu elinde. Bayan Reinhart müzikten hiç anlamıyor, esnememek için kendisini zor tutuyordu; Christophe'a sempatisi olduğu için, çaldığı parçalarla ilgilenir gibi görünüyordu. Reinhart müzikten daha çok anlamamakla beraber, bazı parçalardan maddi bir zevk duymaktaydı; bunlar çalınırken o kadar heyecanlanıyordu ki, gözleri yaşarıyordu; bunu da aptalca buluyordu. Alt tarafı hiç ilgilendirmiyordu kendisini; kuru gürültüden başka bir şey değildi ona göre. Bu hep böyleydi: Hoş-

landığı yerler eserin pek iyi olmayan yerleriydi, anlamsız parçalardı.

Karı koca, Christophe'u anladıklarına kendilerini inandırmışlardı. Christophe da buna inanmak istiyordu... Zaman zaman şeytanca bir isteğe kapılarak bu karı kocayla alay etmek geliyordu içinden; onlara tuzak kuruyor, hiçbir anlamı olmayan, abuk sabuk pot-puriler çalıyor ve bunların kendisinin eseri olduğu kanısını veriyordu. Sonra ev sahipleri pek beğendiklerini söyleyince, alayını açığa vuruyordu. Bu yüzden de güvenleri kalmamıştı ona. Ne vakit Christophe bir parçayı çalarken esrarlı bir tavır takınırsa, kendilerini yine aldatacağını sanarak bu parçayı beğenmediklerini söylüyorlardı. Christophe onları söyletiyor, eleştirilerine hak vererek, «bu müzik beş para etmez» diyor, sonra da birden:

— Sizi hainler sizi!.. Ne de doğru söylediniz ya!.. Benimdi bu parça! diye bağırıyordu.

Onları yanılttığı için son derecede keyifliydi... Biraz içerleyen Bayan Reinhart gelip hafifçe sırtına vuruyordu; ama Christophe o kadar içten gülüyordu ki, karı koca da gülmesine katılıyorlardı. Zaten yanılmaz olduklarını ileri sürdükleri yoktu onların. Ne diyeceklerini de kestiremedikleri için Bayan Reinhart işin kolayını çalınan bütün parçaları eleştirmekte bulmuştu; kocası da bütün dinledikleri ni övmekte, böylece ikisinden biri Christophe'la bir düşüncede görünmeyi sağlamış oluyorlardı.

Christophe'u müzisyenliğinden çok, biraz kaçık olmakla beraber, şefkatli, canlı ve iyi bir çocuk olduğu için seviyorlardı. Onun için yapılan dedikoduları işittikten sonra büsbütün yakınlık duymuşlardı. Onlar da Christophe gibi, küçük şehrin boğucu havasında bunalıyorlardı; Christophe gibi, açık yürekliydiler; kendi kafaları ile hüküm veriyor, Christophe'a hayatta çok başarı sağlamayan, açık yüreklliğinin kurbanı olmuş, büyük bir çocuk gözüyle bakıyorlardı.

Christophe bu yeni dostları hakkında pek de hayale kapılmıyordu. Benliğinin en derin taraflarını anlamadıkla-

rını ve hiçbir zaman anlayamayacaklarını düşünerek biraz üzülüyordu. Ama dostluğa öylesine susamıştı ki, kendisini azıcık olsun sevdikleri için büyük bir minnet duyuyordu bu karı kocaya karşı. Bu son yılda geçirdiği tecrübeler ona çok şey öğretmişti. Artık insanlarla anlaşmak konusunda güçlük çıkarmak hakkını bulamıyordu kendisinde. İki yıl önce olsaydı, bu kadar uysal olamazdı: Şu kendi halindeki, sıkıcı Euler'lere yaptıklarını hem gülerek, hem de az çok pişmanlık duyarak hatırlıyordu. Ne yazık ki, şimdi pek akıllı uslu olmuştu. Bunu düşünürken içini çekiyordu. Gizli bir ses şöyle diyordu:

«Evet, ama ne kadar sürer bu?»

Bu düşünce üzerine içine rahatlık geliyor, gülümsüyordu.

Duygularını paylaşacak bir dost bulmak için neler vermezdi ki!.. Ama henüz çok genç olmakla birlikte dünyayı anlamıştı; bu isteğinin çok güç gerçekleşebilen birşey olduğunu biliyordu şimdi. Hem de, kendisinden önce gelmiş geçmiş sanatçılardan daha mutlu olmaya hakkı yoktu. Bunlardan bazılarının hayatını öğrenmişti. Reinhart'ların kitaplığından aldığı kitaplardan onyedinci yüzyıl Alman müzisyenlerinin ne korkunç çileler çektiklerini öğrenmişti. Başta en büyükleri kahraman Schütz olmak üzere, bu büyük ruhlu sanatçılar, hiç sarsılmadan yollarında yürümüşlerdi... Ateşe verilen şehirler, vebanın silip süpürdüğü bölgeler arasında, Avrupa'nın her yanından saldıran çetelerin ayakları altında çiğnenen vatanın felâketi içinde; yaralı, bezgin, hiç bir savaş gücü kalmamış, her şeye ilgisiz, huzura kavuşmaktan başka özlemi olmayan bir halkın içinde yaşamış, eserlerini yaratmışlardı. Christophe bütün bunları öğrenince şöyle düşünmüştü: «Böyle bir örneğin karşısında kim halinden şikâyete cesaret edebilir?» Ne dinleyicileri vardı, ne de gelecekten bir umutları; yalnız kendileri için ve Tanrı için eserlerini yazarlardı.

Bugün yazdıkları, belki de yarın oyk olacaktı. Ama yine de durmadan yazıyorlardı ve hiç de kederli değildiler, hiçbir şey o yiğitçe babacanlıklarını yok edemiyordu;

kendi türküleri ile avunuyor, hayattan, yaşamaktan başka, sadece bir lokma ekmeklerini kazanmaktan, düşüncelerini sanat yoluyla anlatmaktan başka bir şey istemiyorlardı. Aradıkları dostlar, sade, sanatçı tarafı olmayan, eserlerini pek de anlamayan, onları candan seven insanlardı. Herkesin isteyebileceği en az bir mutluluk vardır. Ama kimsenin daha fazlasını istemeye hakkı yoktur: Fazlasını kendinizde arayın; başkaları borçlu değildir bunu size.

Bu düşünceler, Christophe'un yüreğini ferahlattı... Şimdi bu kendi halindeki Reinhart'ları daha çok seviyordu. Kimsenin de artık bu son sevgiyi elinden alamayacağını düşünüyordu.

•

Küçük şehirlerin kötülüklerine önem vermiyordu şimdi. Bunlar, hiç bir amaçları olmadığı ölçüde insanları tedirgin etmekte direnirlerdi. Yerinde, haklı bir kinin amacı bellidir; buna erişince yatışır. Ama, can sıkıntısı yüzünden kötülük edenler vazgeçmezler huylarından hiçbir zaman; çünkü canları sıkılır hep. Christophe bu işsiz güçsüz insanlar için bir anda yenilmişti şüphesiz; ama bundan üzüntü duyduğunu belli etmeyecek kadar cesurdu.

Artık kimseyi de tedirgin etmiyordu; ama kendisinin de kimseye aldırış ettiği yoktu. Hiçbir şey istemiyordu; kimse de ona bir şey yapamazdı. Reinhart'lar gibi iyi dostlara kavuştuğu için mutluydu, kendisi hakkında söylenilen ve düşünülenlerle hiç ilgilenmiyordu. Bayan Reinhart'ın Christophe'a karşı gösterdiği dostluk, şehir halkına karşı meydan okumak gibi sayılıyordu. Halbuki iyi kalpli Lili Reinhart'ın kimseye meydan okuduğu filân yoktu, başkalarını kışkırtmayı da düşünmüyordu; sadece iyi gördüğü şeyi yapıyordu; bunun için de kimsenin düşüncesini almamıştı. İşte bundan büyük kabahat olamazdı.

Bütün hareketlerini gözaltına almaya başladılar... Ama ne Christophe'un, ne de kadının hiçbir şeye dikkat

ettikleri yoktu. Biri taşkın yaradılışlı, öteki de umursamaz bir tip olduğu için konuşmalarına hiç dikkat etmiyorlardı... Bazı akşamlar, balkona çok masumca yaslanarak, senli-benli konuşurlardı. Bu da iftiracılara güzel bir bahane olmuştu.

Christophe, bir sabah imzasız bir mektup aldı. Çok aşağılık, küfürlü bir dille, kendisini Bayan Reinhart'ın âşığı olmakla suçluyorlardı.

Birden kolu kanadı kırılıverdi. Aklından hiçbir şey geçmemişti bu kadına karşı, flört yapmak bile. Son derece namusluydu; zinaya karşı sofuca bir korkusu vardı: Bir kadını başka biriyle paylaşma düşüncesi bile ona derin bir tiksinti veriyordu; hele bir dostunun karısını elinden almak bir cinayet gibi görünüyordu kendisine. Lili Reinhart'la böyle bir suçu işlemek imkânsız bir şeydi onun için. Zavallı kadın hiç de güzel değildi, Christophe'un böyle bir işi yapabilmesi için ona tutkun olması ihtimali de yoktu.

Dostlarının evine, utanarak ve pek canı sıkılmış bir halde gelmişti. Onlar da böyle birer imzasız mektup almışlardı... Ama söylemeye cesaret edemiyorlardı... Üçü de birbirlerine bakarak, kımıldamadan, konuşmadan, saçma sapan hareketler yapıyorlardı.

Lili Reinhart yine o tasasızlığı ile gülmeye başlayıp abuk-sabuk şeyler söyleyecek oldu. Fakat kocası ile Christophe sert sert yüzüne bakarak susturdular.

Bununla birlikte, üçü de bir şey söylemeden eskisi gibi yaşamaya çalışıyorlardı.

Ama, hakaretlerle, iğrenç sözlerle dolu imzasız mektupların ardı arkası kesilmemişti. Üçü de son derecede sinirli ve utanç içindeydiler bu yüzden. Aldıkları mektupları saklıyorlardı... Okumadan yakamıyorlardı bir türlü. Elleri titreyerek zarfı açıyor, kâğıdı açarken yürekleri ağızlarına gelecek gibi oluyordu. Başkalarına zarar vermek için işleyen kötü bir kafadan çıkmış olan ve birbirinden iğrenç, ustaca uydurulmuş yalanları okuduktan sonra da, sessizce ağlıyorlardı. Kafalarını patlatarak, peşlerine düşen bu alçağın kim olduğunu bulmaya çalışıyorlardı.

Nihayet bir gün Bayan Reinhart'ın sabrı tükendi, kendisine yapılan işkenceyi kocasına anlattı... O da, gözleri dolu dolu olarak kendisine de bu mektupların gönderildiğini söyledi. Christophe'a söylemeli miydiler bunu? Buna cesaretleri yoktu. Fakat ihtiyatlı olması için ona da haber vermek gerekirdi.

Bayan Reinhart, kızara bozara daha bir iki kelime söylemişken, bu mektupların Christophe'a da gönderildiğini anladı. Bu kadar azgınca kötülük karşısında şaşırıp kalmışlardı. Bayan Reinhart bunu bütün şehrin duyduğundan hiç şüphe etmiyordu artık. Üçü de, birbirlerine güç verecek yerde, kendilerini büsbütün perişan etmekten başka bir şey yapmıyorlardı. Ne yapacakların bildikleri de yoktu. Christophe, gidip birinin kafasını kırsam, diyordu, ama kimin? Hem sonra bu iftiraları yapanlar muratlarına ermiş olurlardı! Polise haber versek mi? diye düşündüler. Bu da dedikoduların yayılmasına yol açardı. Bilmezlikten gelseler daha mı iyiydi? Bu da artık imkânsızdı. Dostlukları gölgelenmişti. Her ne kadar Reinhart karısının ve Christophe'un namusundan yüzde yüz emin idiyse de içine yine bir kuşku düşmüştü... Kuşkularının küçültücü saçmalığını düşümüyor değildi; bunun için de karısı ile Christophe'u isteyerek yalnız bırakıyordu. Ama yine de azap içindeydi; karısı da bunun farkındaydı.

Bu onun için çok daha acı idi. Nasıl Christophe onunla flört etmeyi düşünmemiş ise, o da hiç bir zaman bunu aklından geçirmemişti. Ama bu iftiraların etkisiyle, belki de Christophe'un kendisine tutkun olduğunu düşünecek kadar gülünçleşiyordu. Christophe böyle bir şeyden fersah fersah uzak olduğu halde, kendisini savunmak zorunluğunu duymaya başlamıştı. Bunu açık açık yapacak yerde, birtakım acemice tedbirlere başvurmaya başlamıştı. Önceleri Christophe bunu farketmedi; anlayınca da çileden çıktı. Hani deli olurdu insan! Bu çirkin kadına tutulacaktı ha!.. Üstelik de kadın buna inanmış olsun!

Bu yetmiyormuş gibi kendisini de savunmak için gidip kocasına:

— Hiç korkmayın, tehlike yok!.. diyemiyordu da.

Bu iyi insanlara hakaret edemezdi. Her ne kadar kadın, Christophe'un kendisini sevmesine engel olmak istiyorsa da kendisi Christophe'u sevmeye başlamıştı... Christophe, iftira mektuplarının kadına böyle budalaca romantik bir duygu aşıladığını görüyordu.

O kadar güç ve budalaca bir durum ortaya çıkmıştı ki, bu böyle sürüp gidemezdi.

Büyük lâf etmekten hoşlanan Lili Reinhart, hiç de kuvvetli bir karaktere sahip değildi; şehirde kendilerine karşı için için kaynayan düşmanlık onu perişan etmişti. Karı koca Christophe'la buluşmamak için birtakım yüz kızartıcı yalanlar uydurmaya başlamışlardı.

«Yok, Bayan Reinhart hastaydı... Bay Reinhart'ın işi vardı... Birkaç gün için başka yere gideceklerdi...» gibi sudan bahanelerdi bunlar.

Tesadüfler, bu acemice yalanları meydana çıkarıveriyordu.

Daha açık sözlü olan Christophe:

— Zavallı dostlarım!.. dedi. Ayrılmamız gerek. Artık dayanacak gücümüz kalmadı!

Reinhart'lar bunu gözyaşları ile karşıladılar. Ama Christophe'la ilişkilerini kesince de rahata kavuşmuşlardı.

Şehir kendisini zafer kazanmış sayabilirdi. Son desteğini de elinden almıştı. Christophe'un. Ne kadar alçakgönüllü olursa olsun, hiç bir insanın onsuz yaşayamayacağı şeydi bu; dostluk.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURTULUŞ

Artık kimse kalmamıştı. Bütün dostları ayrılmışlardı kendisinden. Ne zaman başı darda kalsa yardımına koşan, çok sevdiği ve şu anda büyük bir ihtiyaç duyduğu sevgili Gottefried de aylarca önce gitmişti. Hem de bu kez bir daha dönmemek üzere. Geçen yaz, Louisa'ya, uzaktaki bir köyden bir mektup gelmişti. İri harflerle yazılmış olan bu mektupta kardeşinin öldüğü haber veriliyordu. O ufak tefek çerçi, sağlığı yerinde olmadığı halde köy köy başıboş dolaşmaktan vazgeçmemişti. Onu, o köyün mezarlığına gömmüşlerdi. Böylece, Christophe'un kendisine destek olabilecek son candan dostu da öteki dünyaya göçüp gitmişti. Yaşlı ve düşüncelerine yabancı annesiyle yalnız kalmışlardı artık. Kadıncağızın oğlunu sevmekten başka bir şey gelmiyordu elinden, onu anlayamıyordu. Alman dünyasıyla, asık suratlı insanlarla çevriliydi. Bundan kurtulmak için çaba gösterdikçe biraz daha batıyordu. Nasıl da seyirci kalıyordu bütün kent onun böyle batıp boğulmasına...

Birden böyle çırpınıp dururken, o umutsuzluğu içinde bir şimşek çaktı zihninde. Çocukken o kadar sevmiş olduğu ve şimdi bütün Almanya'da büyük bir üne kavuşmuş olan büyük müzisyen Hassler'i hatırladı. O zamanlar Hassler'in ettiği vaatler aklına geldi. Hassler kurtarabilirdi kendisini! Ne isteyecekti ondan? Ne bir yardım, ne para, ne de herhangi bir maddi destek. Yalnız kendisini anla-

masını. Hassler de kendisi gibi horlanmış, ezilmişti. Hassler hür düşünceli bir insandı, hür bir insanı anlayabilirdi. Dar görüşlü Almanlar hınçla üstlerine çullanmış, ezmeye çalışmışlardı ikisini de. Aynı kavgada dövüşüyorlardı.

Bu düşünce zihninde doğar doğmaz harekete geçti. Annesine bir hafta kadar evden uzaklaşacağını söyledi. Hemen o akşam Hassler'in **Kappelmeister** olduğu Almanya'sını Kuzey'deki büyük kente gitmek üzere trene atladı. Daha çok bekleyemezdi. İçinde bulunduğu bunalımdan kurtulmak için harcadığı son çabaydı bu.

•

Hassler büyük bir üne kavuşmuştu. Bununla birlikte düşmanları onunla uğraşmaktan vazgeçmemişlerdi. Dostları da onun, gelmiş geçmiş ve gelecek müzisyenlerin en büyüğü olduğunu gürültüyle ilân edip duruyorlardı. Çok iradeli bir adam olmadığı için kendisinden olanlarla, kendisine karşı olanlar arasında kalmıştı. Hepsinin de tutumları anlamsızdı bunların. Birinciler onu gevşekliğe itiyor, ikinciler de üzüyorlardı. Kendisinin oluşturanların gözüne batan şeyleri yapıyordu var gücüyle ve saldırılarına neden oluyordu. Muziplik yapmaktan hoşlanan bir çocuk gibiydi. Ama bu muziplikleri de çoğu kere pek tatsız şeylerdi. Eleştiri ağalarının saçlarını dimdik eden acayip müzik eserleri yazmakla kalmıyor, abuk sabuk metinlere, antikalara, garip konulara, karışık, açık saçık tutumlara, acayip konulara düşkünlük gösteriyor, tek kelimeyle sağduyuya ve yürürlükteki edep ve terbiye kurallarına aykırı ne varsa yapmaktan geri kalmıyordu. Tutucu, yerleşmiş zevklere bağlı kişiler bütün bunlara karşı avaz avaz bağırdıkları zaman pek keyifleniyordu Hassler. Ötekilerin de bundan geri kaldıkları yoktu. Sanata burnunu sokan imparator bile, şu sonradan görmelerin ve prenslerin hoyrat kendini beğenmişliğiyle, Hassler'in ün kazanmış olmasını bir rezalet sayıyor ve onun hayâsızca eserlerine karşı ilgisizlik gösteriyor, küçümseyici bir tavır takınıyordu. Hü-

kümdarın, Almanya'daki ilerici müzik gruplarının pek benimsedikleri bu karşı çıkışı, Hassler'i hem çileden çıkartıyor, hem de pek sevindiriyordu, yine saçmalıklarını sürdürüyor, yine herkesi kızdırıp duruyordu. Her acayipliğini de dostları, dehasına övgüler döktürerek alkışlıyorlardı.

Hassler'in çevresinde toplananlar edebiyatçılar, ressamlar, Dekadan eleştirmenlerdi. Bunlar haklı olarak, Kuzey Almanya'da sürekli olarak borusunu öttürmüş olan gericiliğe karşı, başkaldıranları temsil etmekteydiler. Bunlar, kaba sofuca düşünüşe devlet ahlâkına karşı çıkıyorlardı. Ama, tartışmalar sırasında bunların bağımsızlık tutkuları aşırılığa giderek gülünçlüğe kadar varmaktaydı. Ama farkında değillerdi bunun. İçlerinden birçoğu oldukça canlı bir yetenekten yoksun değilse de, kıt zekâlı ve zevk bakımından pek de güçlü olmayan kişilerdi. Kendilerini kotardıkları yapmacıklı havadan kurtaramıyor ve bütün böyle kendi içine kapanık çevrelerde olduğu gibi gerçek hayat anlayışını tümüyle kaybediyorlardı. Kendi yandaşlarından kimilerine olduğu kadar, dergilerinde her yazdıklarını ağzı açık benimseyen salaklara da ferman okuyorlardı. Bu şakşakçılıkları, kendisine aşırı bir güven beslenmesine yol açarak son derecede zararlı oluyordu. Aklına esen her müzik düşüncesini, hiç kontrolden geçirmeden doğru diye kabulleniyordu. Kendi eserlerindeki içinde en değersiz olanların bile, başka müzisyenlerin eserlerinden daha değerli olduğuna içtenlikle inanır olmuştu. Ne yazık ki, birçok durumlarda doğru olsa bile, bu düşüncenin büyük eserler yaratmaya elverişli olmadığını anlayamıyordu. Aslında Hassler, hor görüyordu dostlarını da, düşmanlarını da; ama, giderek kendisini de, bütün hayatı da acı ve alayla karışık bir duyguyla küçümsüyordu. Gittikçe o alaylı şüpheciliğine büsbütün gömülüyordu. Oysa, eskiden birçok şeye yüce ve safça bir duyguyla inanırdı. Bu inançlarını, yıkıcı etkilere karşı savunma gücünden yoksun olduğu ve inanmadıklarına inandığını sandığı için, acı bir alayla anımsıyordu bunları. Güneyli Almanlara vergi gevşek ve uyuşuk yapılı bir adam olduğu için, aşırı mutluluk

ya da mutsuzluğa, sıcak ve soğuğa, dayanamıyor, dengesini kurabilmek için ılımlı bir ısıya gereksinme duyuyordu. Farkında olmadan kendini, tenbelce hayattan zevk almaya bırakmıştı. İyi yemekler, sert içkileri, aylak aylak gezip tozmayı ve gevşekçe düşüncelere dalmayı seviyordu. Sanatı da etkileniyordu bundan. Oysa günün zevkine uyarak yazdığı müzik parçalarında yer yer deha kıvılcımlarının parlamış olması çok kabiliyetli bir sanatçı olduğunu gösteriyordu. Kimse gücünü kaybetmekte olduğunu onun kadar hissedemezdi. Doğrusunu söylemek gerekirse, bunu pek seyrek olarak duyan yalnız kendisiydi, ama bu duygudan kaçınması da tabiiydi. Bu da onu insanlardan uzaklaştırıyordu. Kötümserce duygulara, bencil düşüncelere, sağlık kaygısına bırakıyordu kendini. Bir zamanlar coşkunca duygularına ve kinlerine sebep olan şeylere ilgisizdi şimdi.

•

İşte Christophe'un kendisine destek olmasını istediği, böylece bir adamdı. Yağmurlu ve soğuk bir havada ne büyük umutlarla gelmişti, sanatta bağımsız düşünceyi temsil ettiğine inandığı adamın yaşadığı kente! Kendisine dostça ve yüreklendirici bir şeyler söylemesini bekliyordu ondan. Buna ihtiyacı vardı onun, her gerçek sanatçının dünyaya karşı yürütmek zorunda olduğu savaşa yeniden atılabilmesi için, son nefesine kadar ve hiç yılmaksızın. Çünkü Schiller'in dediği gibi, **«Halkla ilişki kurmanın, pişman olunmayacak tek yolu —savaştır.»—**

Christophe öyle sabırsızdı ki, karşısına çıkan gara yakın ilk otele koştu. Hassler, şehrin merkezinden oldukça uzaktaki bir mahallede oturuyordu. Christophe, elindeki bir parça ekmeği iştahla kemirerek bir tramvaya atladı. Gideceği yere yaklaştıkça yüreği hızlı hızlı çarpmaya başlamıştı.

Hassler'in evinin bulunduğu mahalle şu yeni mimarlığa göre kurulmuştu. Yeni Alman kuşağı kendini bilgince

ca, Hassler'le geçmişteki karşılaşmasını, duyduğu çocukça sevinci, büyük babasını, daha dünmüş gibi hatırladı.

Kapıyı çaldığı zaman saat onbire geliyordu. Onu, arsız bir hizmetçi karşıladı; arsız arsız süzdükten sonra, «Evin beyinin kabul edemiyeceğini, yorgun olduğunu söyledi. Christophe'un yüzünde beliren bönce şaşkınlık kendisini pek eğlendirmiş olacak ki, kendisini gizlice tepeden tırnağa kadar süzdükten sonra birden yumuşadı, onu Hassler'in çalışma odasına aldı ve beyin kendisini kabul etmesi için gerekeni yapacağını söyledi, sonra bir göz kırparak kapıyı kapadı. Duvarlarda empresyonistlerin birkaç yağlı boya tablosuyla, onsekizinci yüzyıl ressamlarından çapkınlık sahnelerini gösteren gravürler vardı. Hassler, bütün sanatlardan anladığını ileri sürerdi. Çevresinden edindiği bilgilere göre Manet'den de Watteau'dan da aynı ölçüde zevk alırdı. Odasındaki eşyalarda da aynı stil karışımı göze çarpıyordu. Çok güzel bir Louis XV. yazı masası çevresine, «art nouveau» koltuklar ve bir doğu divanı görülüyordu; bunların üstüne renk renk yastıklar yığılmıştı. Kapılar aynalarla süslenmişt. Etajerler ve şöminenin üstü Japon biblolarıyla doluydu ve hepsinin üstünde de Hassler'in büstü konulmuştu. Küçük bir masanın üstündeki kâsenin içinde bir sürü fotoğraf vardı; şarkıcı kadınların, kendisini beğenen kadınların ve sevgililerinin resimleri ve arkalarında nükteli yazılar, coşkunca hayranlık anlatan sözler. Yazı masasının üstü karma karışıktı, piyano açıktı, etajerler toz içindeydi, ve her köşede yarısına kadar içilmiş sigaralar...

Bitişik odadan, birinin homurdanır gibi konuşan sesi ve hizmetçi kızın ters ters verdiği cevaplar duyuluyordu. Hassler görünmeye istekli değlidi. Ama küçük hanım, Hassler'in, konuğun yanına çıkmasını kafasına koymuştu, son derecede bir lâubalilikle ona lâf yetiştirdiği işitiliyordu. Hizmetçi kızın efendisine söylediği bazı şeyler Christophe'un canını sıkmıştı. Ama Hassler'in bunlara aldırış ettiği yoktu. Tersine bu terbiyesizlikler onu eğlendiriyor gibiydi; hep homurdanmakla birlikte kızı kızdırmaktan hoşla-

bir barbarlıkla bu yapı sanatına vermiş, bu alanda dehasını kanıtlamak için dişini tırnağına takarak çaba göstermişti. Şakakları dümdüz, özellikten yoksun, eski kentin ortasında eski Mısır'ın yeraltı mezarlarını andıran yapılar, Norveç köşkleri, sütunlu, çevresi kapalı avlular, kaleyi andıran yapılar, evrensel sergi pavyonları, toprağa gömülmüş, çıkıntılı, hapisane gibi demir parmaklıklı tek pencereli durgun yüzlü evler. Parmaklıkların arasına yaldızlı bitki süsleri yapılmış, giriş kapılarının üstünde kusan canavar kabartmaları en umulmayan yerlere gelişigüzel yapıştırılmış mavi çiniler, Adem'le Havva'yı gösteren alacalı bulacalı mozaikler, türlü renklerde kiremitlerle döşenmiş çatılar, son katı mazgallı, tepesinde biçimsiz hayvan heykelcikleriyle hisarı andıran evler. Bir yanda hiç pencere yok, öteki yanda da açılmış yaralar gibi dört köşe, dikdörtgen boşluklar. Dümdüz bir duvar cephesinin ortasında Nibelungen efsanesinin kişilerini canlandıran heykel başlıklı sütunlara dayanan koca bir balkon; bu balkona tek bir pencere açılmış, yanlarında saçı sakalına karışmış sivri kafalı iki ihtiyar heykel, Boecklin'in yarı insan yarı balık yaratıkları. Bu, hapisaneyi, firavunlara lâyık, basık tek katlı, kapısında iki çıplak dev görülen evlerden birinin alınlığına mimar şu mısraları yazdırtmıştı:

Seine Welt zeige der Künstler
Die niemals war jemals sein wrird! (1)

Hassler'den başka bir şey düşünmediği için Christophe bunlara şaşkın şaşkın bakıyor ve anlamaya çalışmıyordu. Aradığı eve vardı. Karolenj stilinde, sade bir evdi bu. Girişte, pahalı ve bayağı bir lüks göze çarpıyordu. Merdivende, kaloriferle ısınmış ağır bir hava yüzüne çarpıyordu insanın. Kendini Hassler'le karşılaşmaya hazırlayabilmek için dar odalı asansöre binmedi, bacakları bükülerek, yüreği çarparak dört kat çıktı. Bu kısa yol boyun-

(1) Hiç bir zaman var olmayan ve olmayacak, evrenini göstersin sanatçı.

nıyordu. Sonunda Christophe bir kapının açıldığını duydu; Hassler hep homurdanıp alay ederek ayaklarını sürüye sürüye geliyordu.

İçeri girdi. Christophe birden içi daralır gibi oldu. Onu tanımıştı, ama çok şükür o kendisini tanımamıştı! Evet bu Hassler'in ta kendisiydi. Hep o kırışıksız yüksek alın, yüzünde tek bir çizgi yok, tıpkı bir çocuk yüzü gibi; ama dazlaktı, yanakları pörsümüştü, benzi soluktu, uyuklar gibi bir hali vardı. Alt dudağı biraz sarkık ağzını can sıkıntısıyla büzmüştü. Sırtı biraz kamburlaşmış ellerini külüstür ceketin cebine sokmuştu; ayaklarında da eski püsküterlikler vardı. Düğmeleri iliklenmemiş gömleği pantolonunun üstünden sarkıyordu. Christophe'a uykulu gözlerle baktı; genç adam adını söylediği zaman hiçbir parıltı olmadı bu gözlerde. Hiçbir şey demeden kısaca başını sallayarak selâm verdi; Christophe'a başıyla oturacak yer gösterdi, içini çekerek divana çöktü; yastıklarla vücudunun yanlarını besledi. Christophe:

— Ben çok eskiden onur duymuştum... İyilikle davranmıştınız... Ben Christophe Krafft'ım...

Divana gömülmüş, uzun bacaklarını birbirinin üstüne atmış, ellerini, çenesine kadar gelen sağ dizinin üstüne koymuştu.

— Tanımıyorum, diye karşılık verdi.

Christophe boğazı tıkanarak ilk defa nasıl karşılaştıklarını hatırlatmaya çalıştı. Başka herhangi bir durumda, kendi hayatıyla ilgili anılarından söz etmek çok güç gelirdi ona. Şimdi bir işkence oluyordu bu onun için, cümlelerini birbirine karıştırıyor, söyleyeceği kelimeleri bulamıyor, saçma sapan şeyler söylüyor, bundan da utanarak yüzü kızarıyordu. Hassler, hiç ses çıkartmadan, dalgın ve ilgisiz bakışlarını üstünden ayırmadan, onun dili dolaşa dolaşa konuşmasını dinliyordu. Christophe sözünün sonuna yaklaştığı sırada, sessizce bir süre dizini salladı. Christophe'un sözünü sürdürmesini bekliyormuş gibi. Sonra:

— Genç değiliz artık... deli... sonra gerindi.

Esnedikten sonra:

— Bağışlayın... Uyumadım... Tiyatroda yedim akşam yemeğini... bu gece... dedi.

Ve yeniden esnedi.

Christophe, anlattıklarına değineceğini ummuştu Hassler'in. Ama, o, kendisini hiç ilgilendirmemiş olan bu hikâyeden söz etmedi. Christophe'a hayatına dair bir şey sormadı. Esnemesi bitince:

— Uzun süredir Berlin'de misiniz?

— Bu sabah geldim, dedi Christophe.

Hassler hiç şaşmış görünmedi:

— Ya, dedi, hangi oteldesiniz?

Sorusunun karşılığını işitmemiş gibi görünerek tembelce doğruldu, bir elektrik düğmesine basarak zili çaldı:

— İzninizle, dedi.

Hizmetçi kız, hep o arsız haliyle göründü. Hassler:

— Kitty, sen bana yemek yedirmek istemiyor musun? diye sordu.

— Her halde yanınızda biri varken yemeğinizi buraya getirmemi düşünmüyorsunuzdur?

— Neden olmasın? dedi Hassler, Christophe'a önem vermeyerek, alayla göz kırptı; o ruhunu doyuruyor, bende bedenimi doyuracağım.

— Birinin hayvanat bahçesinde bir hayvan seyreder gibi sizi seyretmesinden utanmayacak mısınız?

Hassler, kızacak yerde gülmeye başladı ve kızın sözünü düzeltti:

— Evcil bir hayvan gibi...

— Haydi bakalım, getir yemeğimi, utancı da birlikte yerim diye emir verdi.

Kız, omuz silkerek, odadan çıktı.

Christophe, Hassler'in, neler yaptığını öğrenmeye niyetli olmadığını görerek konuşmayı bir sonuca bağlamaya çalıştı. Taşra hayatının güçlüğünden, insanların küçüklüğünden, dar kafalılıklarından nasıl yalnız kaldığından söz etti. Hassler'i, içinde bulunduğu ruhsal çöküntüyle ilgilendirmek istiyordu. Ama divana gömülen Hassler, başını bir yastığa yaslayarak geri atmış, gözleri yarı kapalı, işitme-

miş gibi görünüyordu onun sözleri mi, ya da arada bir göz kapaklarını kaldırarak taşra yaşayışı hakkında soğukça alaylı bir şey söylüyor, taşralılar üzerine bir nükte savuruyor, böylece, Christophe'un daha içtenlikle konuşmasına engel oluyordu. Kitty, yemek tepsisiyle göründü yeniden: Kahve, tereyağı, jambon, gibi şeyler vardı tepside. Hizmetçi kız suratı asık, tepsiyi yazı masasının üstüne, karma karışık kağıtların arasına koydu.

Christophe güçlükle sürdürebildiği acıklı hikâyesine yeniden başlamak için hizmetçinin dışarı çıkmasını bekledi; Hassler tepsiyi kendisine doğru çekti, kahveyi boşalttı, dudaklarını ıslattı, sonra babacanca bir teklifsizlikle ve biraz da küçümser gibi, bir cümlenin ortasında Christophe'un sözünü kesti.

— Bir fincan kahve içer misiniz?

Christophe istemedi. Cümlesini toparlamaya çalışıyor, ama büsbütün ipin ucunu kaçırıyordu, ne dediğini bilmez olmuştu artık. Hassler'in yemek iyişini seyre dalmıştı. Adam, tabağı çenesine yanaştırmış, bir çocuk gibi avurdunu şişirerek tereyağlı ekmeğini ve eliyle tuttuğu jambon dilimlerini yiyordu. Bununla birlikte Christophe, kompozisyonlar yaptığını, Hebbel'in **Judith**'i için bir uvertür bestelediğini söyledi.

— Was? (Ne?) diye sordu Hassler.

Christophe, eserinin adını söyledi.

— Ah! so, so! (Ah! iyi, iyi!) dedi Hassler, tereyağlı ekmeğini ve parmaklarını kahvesine batırarak.

Hepsi bu kadar.

Christophe'un cesareti kırılmıştı, kalkıp gitmek üzereydi, ama bu uzun yolculuğu boşuna yapmış olacağını düşünerek, cesaretini yeniden topladı, Hassler'e, eserlerinden birini çalmak istediğini söyledi kekeleyerek. Daha söze yeni başlamışken Hassler durdurarak:

— Hayır, hayır, ne olduğunu bilmiyorum hiçbirinin, dedi. O hakaret edercesine alaylı sesiyle. Hem vaktim yok.

Christophe'un gözleri yaşla doldu.

Ama, eserleri üzerinde Hassler'in ne düşündüğünü öğ-

renmeden gitmemeye yemin etmişti. Utanç ve öfkeyle karışık bir sesle:

— Özür dilerim, dedi, ama eskiden, beni dinleyeceğinize söz vermiştiniz, yalnızca bunun için geldim, buraya Almanya'nın ta bir ucundan, anlıyor musunuz?

Bu çeşit davranışlara alışık olmayan Hassler, bu beceriksiz gence baktı. Yüzü öfkeyle kızarmıştı, nerdeyse ağlayacaktı. Onun bu hali Hassler'i eğlendirmişti, bıkkınca omuz silkerek parmağıyla piyanoyu gösterdi ve gülünç bir tavırla boyun bükerek:

— Haydi!.. Çalın bakalım... dedi.

Sonra, yine, uyumak üzere olan biri gibi divanına gömüldü, yastıkları yumruklayarak bastırdı, kollarını uzatarak altlarına bunları yerleştirdi. Gözlerini yarı kapadı, bir ara Christophe'un cebinden çıkarttığı nota tomarının büyüklüğünü anlamak için yeniden açtı gözlerini; sonra hafifçe içini çekerek, can sıkıntısıyla dinlemeye hazırlandı.

Christophe, ezik ve çekingen bir halde, çalmaya başladı. Hassler gözünü açmakta gecikmedi; güzel bir şeyin etkisinde kalan meslekten bir sanatçının ilgisiyle, elinde olmadan, kulak kabarttı. Önce bir şey söylemeden kımıldanmadan durdu. Ama, sonra gözlerindeki dalgınlık azaldı, büyük dudağı kımıldanmaya başladı. Daha sonra büsbütün uyandı, homurdanarak şaşırdığını, ve beğendiğini anlatan bir şeyler söyledi. Bunlar kesik kesik söylenmiş cümlelerdi, ama söyleyişi, ne düşündüğünü açığa vuruyordu; bu da Christophe'u son derecede sevindirmişti. Hassler öylesine müziğin etkisinde kalmıştı ki, notanın kaç sayfasını çevirdiğini ve daha kaç sayfa çevrileceğini düşünmüyordu bile. Christophe bir parçayı bitirince:

— Daha!.. Daha!.. diyordu.

Şimdi insanca konuşmaya başlamıştı:

— İyi, bu iyi!.. (diye bağırdı) Mükemmel! Korkunç derecede mükemmel! (Schrecklich famos!..) (şaşkınca) Ama bu da ne yahu? diyordu.

Oturduğu yerde doğrulmuş, başını ileriye uzatmış. Elini boru gibi yaparak kulağına dayamış, kendi kendine bir

şeyler söylüyordu, beğendiğini gösterircesine gülüyordu. Kimi ilginç armonilerde, hafifçe dilini çıkartıyor, dudaklarını yalıyordu. Beklenmedik bir modülâsyon öyle etkilemişti ki onu, bağırarak yerinden sıçradı, piyanoya gidip Christophe'un yanına oturdu. Christophe'un orada olduğunun farkında değilmiş gibi görünüyordu. Tümüyle müziğe vermişti kendini; parçanın çalınışı bitince, notayı eline aldı, sayfalarını okumaya koyuldu. Sonraki sayfaları da okudu bir bir. Beğenisi ve şaşkınlığını söylüyordu kendi kendine, orada yalnızmış gibi:

— Hay Allah!.. (diyordu) Nereden bulmuş bu hayvan bütün bunları?..

Christophe'u omuzla itti, kimi pasajları kendisi çaldı. Hafif, okşayıcı ve çok tatlıydı piyano çalışı. Christophe adamın ellerine baktı, ince, uzun, bakımlıydı bu eller; azıcık hastalıklı aristokratça bir güzelliği vardı bu ellerin; sahibinin kişiliğinin öteki yanlarına pek uygun görünmüyordu. Hassler, kimi akorlarda duruyor, göz kırpıp dilini şaklatıyordu. Kimi çalgıların sesini taklit ederek uğultular çıkartıyordu. Çalarken de durmadan hayretle bağırıp duruyordu; hem zevk hem de kıskançlık duyuyordu, açığa vurmadığı bir kıskançlıkla... İçin için öfke duymaktan, kendini alamıyor, bir yandan da kana kana içiyordu bu müziği.

Hassler Christophe orada yokmuş gibi kendi kendine konuşup dururken, Christophe sevinçten kabına sığamıyor, Hassler'in hayret ve takdirle bağırmalarının kendisi için olduğunu sanıyor ve müzik alanında ne yapmak istediğini açıklamaya çalışıyordu. Önceleri Hassler genç adamın ne dediğine dikkat etmiyor gibiydi, düşündüklerini yüksek sesle açığa vuruyordu durmadan. Sonra, Christophe'un bazı sözleri ilgisini çekti ve sustu, gözü yine de hep notadaydı, sürekli olarak yapraklarını karıştırıyor, dinlemiyormuş gibi görünerek piyanoyu dinliyordu. Christophe da yavaş yavaş canlanmıştı. En sonunda, bütün düşündüklerini anlattı Hassler'e. Toyca bir coşkuyla tasarılarından ve hayatından söz etti.

Artık konuşmayan Hassler, yine o alaycı tavrını takınmıştı. Christophe, notayı elinden alırken, dirseğini piyanonun kenarına dayamış, başı ellerinin arasında ateşli bir delikanlı heyecanıyla eserini yorumlayan Christophe'a bakıyor, acı bir gülüşle gülümseyerek, kendi sanat hayatının başlangıcını, umutlarını, Christophe'un umutlarını ve onu bekleyen hayal kırıklığını düşünüyordu.

Christophe önüne bakarak konuşuyordu. Söylemesi gereken şeyleri söylemekten korkuyordu. Hassler'in sususu cesaret veriyordu ona. Hassler'in gözünü kendisinden ayırmadığını, sözlerinden hiçbirini kaçırmadığını görmekteydi. Aralarındaki buzları kırdığını düşünerek büyük bir sevinç duyuyordu içinde. Sözünü bitirdiği zaman çekinerek —ve güvenle— başını kaldırdı; Hassler'e baktı. Hassler'in o donuk ve alaycı, iyilikten yoksun bakışlarını görünce yüreğini dolduran bütün sevinci bir anda sönüverdi, donarak dökülen vaktinden önce açmış tomurcuklar gibi. Sustu.

Bir duraklama oldu, soğuk bir hava esti; sonra, Hassler, kuru bir sesle konuşmaya başladı. Yeniden değişmişti. Christophe'un tasarılarıyla, başarı umutlarıyla, acımasızca alay ediyordu. Kendisiyle alay ediyormuş gibi, kendini onda gördüğü için. Hayata inancını, sanata inancını, kendine olan inancını soğukkanlılıkla ve hırsla yıkmaya çalışıyordu. Bugünkü eserlerinden hor görürcesine söz ederek kendinden örnek veriyordu.

— Birtakım eşekçe şeyler! dedi. Eşeklere lâyık olan da bu. Dünyada, müziksever on kişi çıkar mı sanıyorsunuz? Tek bir kişi bile var mı? Christophe öfkeyle:

— Ben varım! dedi. Hassler ona baktı, omuz silkti ve yorgun bir sesle:

— Siz de ötekiler gibi olursunuz. Siz de ötekilerin yaptığını yaparsınız. Siz de ötekiler gibi başarıya ulaşmayı, gönlünüzü eğlendirmeyi istersiniz. Haklısınız da...

Christophe karşı çıkmak istedi; ama Hassler sözünü kesti, notayı eline alarak, az önce övdüğü yapıtları sert bir dille eleştirmeye başladı. İncitici bir katılıkla genç adamın gözünden kaçmış olan gerçek savsaklamaları, yorum

yanlışlarını, zevk ve ifade yanlışlarını sayıp döküyordu. Ama bununla yetinmeyerek saçma sapan eleştirilere de girişiyordu. En dar kafalı, en geri müzisyenlerin yapabileceği eleştirilerdi bunlar. Hassler bütün ömrünce bunun acısını çekmişti. Neye yarar bütün bunlar diyordu. Artık eleştirmiyor, inkâr ediyordu. Denebilirdi ki, istemediği halde, bu eserlerin kendi üzerindeki izlenimlerini, hınçla silmek istiyordu.

Christophe, şaşırmıştı, cevap vermeye kalkmadı. İnsanın sevdiği ve değer verdiği bir adamın ağzından çıkan, bu yüz kızartıcı saçmalıklara nasıl cevap verilebilirdi ki? Kaldı ki Hassler'in bir şey dinlediği yoktu. Dediğim dedik gibi bir halde, dudakları can sıkıntısıyla büzülmüş, gözlerinde anlamsız bakışlar, elinde kapalı nota defteri duruyordu olduğu yerde. Sonunda Christophe'un orada olduğunu yine unutmuş gibi:

— Ah! En büyük felâket şu ki, sizi anlayabilen tek kişi bulunmaz! Hassler'in bu yakınması, Christophe'un içine çok dokundu, birden döndü elini elinin üstüne koyarak, yüreği sevgiyle dolup taşarak:

— Sizi anlayan ben varım! dedi.

Ama Hassler'in eli hiç kımıldamadı, belki bir an yüreği titremişse de, bu genç insanın gönülden gelen sesiyle, Christophe'a bakan sönük gözlerinde en küçük bir parıltı belirmedi. Alaycılığı ve bencilliği üstün gelmişti. Gülünç ve merasimli bir hareketle hafifçe eğilerek:

— Çok onur verdiniz bana! dedi.

Kafasından şunları geçiriyordu:

— Umurumda değil! Hayatımı senin için mi harcadığımı sanıyorsun?

Kalktı, nota defterini piyanonun üstüne fırlattı. Uzun bacakları güçsüzlükten titriyordu, gidip kendini divana attı. Düşüncesini kavramış olan, sözlerindeki yaralayıcı hakareti sezen Christophe herkesçe anlaşılmanın gerekli olmadığını, kimi insanın tek başına bütün bir halktan daha değerli olduğunu, onun için düşündüklerini, onun da onların düşüncelerini beslemesi gerektiğini söyleyecek ol-

du, ama Hassler'in onu dinlediği yoktu. İçindeki uyuklayan yaşama gücünün azalması nedeniyle, yine o uyuşukluğuna gömüldü. Bu birdenbire oluşan değişikliği anlayacak kadar sağlam düşünceli olan Christophe dâvasının kaybolduğunu belli belirsiz hissediyordu. Tam kazanacağını hissettiği anda, dâvasını kaybetmeye razı olamazdı. Hassler'in dikkatini uyandırmak için, umutsuzca da olsa çaba harcadı. Nota defterini eline alarak, Hassler'in parmak bastığı düzendizlikleri açıklamaya girişti. Kanapeye gömülmüş olan olan Hassler, surat asarak susuyordu. Ne onaylıyor ne de karşı çıkıyordu; bunun sona ermesini bekliyordu.

Christophe artık burada bir işi kalmadığını görmüştü. Sözünü yarıda kesti, nota defterini dürdü ve ayağa kalktı. Hassler de kalkmıştı. Christophe utanç içinde, çekingence kekeleyerek özür diledi. Hassler, yüksekten bakarcasına ve can sıkıntısı içinde hafifçe eğildi, soğukça ve nezaketle elini Christophe'a uzattı, sokak kapısına kadar geldi, kalması, ya da yine gelmesi için bir şey söylemedi.

•

Christophe kendini sokakta buldu, yıkılmıştı. Rastgele yürümeye başladı. Nereye gittiğini bilmeden birkaç sokağa girip çıktıktan sonra kendisini getiren tramvaydan indiği durağı buldu. Ne yapacağını bilemeden tramvaya bindi. Bir kanapeye çöktü. Bütün vücudu kırılıyordu. Hiç bir şey düşünemiyor, düşüncelerini toparlayamıyordu. Kendi içine bakmaktan korkuyordu: bomboştu. Bu şehirde kendini boşluk içinde hissediyordu özellikle. Soluk alamaz olmuştu burada; sis, o koca koca binalar boğuyordu onu. Tek bir düşüncesi vardı: kaçmak, olabildiğince çabuk kaçmak. Sanki bu kentten kaçmakla, burada uğradığı hayal kırıklığını burada bırakacakmış gibi.

Oteline döndü. Daha saat yarım bile yoktu. Demek henüz iki saat olmamıştı, yüreği umut ışığıyla dolu olarak buraya geleli!

Şimdi, her yer karanlık görünüyordu ona.

Yemek yemedi. Odasına çıkmadı. Otelciye borcunu sordu, geceyi orada geçirmiş gibi ödedi, ve gitmek istediğini söyledi. Adam şaşakalmıştı buna. Kendisine, acele etmesi için hiçbir neden olmadığını, bineceği trenin kalkmasına daha birkaç saat olduğunu otelde beklemesinin daha iyi olacağını boşuna söylediler. Gara gitmek, hangisi olursa olsun ilk trene atlamak, bir saat bile bu şehirde kalmamak istiyordu. Buraya gelirken, yalnız Hassler'i göreceği için değil, müzeleri gezeceğini, konserlere gideceğini, kimi kişilerle tanışacağını düşünerek sevinçten kabına sığmıyordu. Şimdi tek bir düşüncesi vardı: gitmek...

Gara geldi. Dedikleri gibi tren saat üçten önce gelmiyordu. Ekspres olmayan bu tren —(Çünkü Christophe üçüncü mevki bilet almak zorundaydı)— yolda durmuyordu Christophe'un daha sonraki trene binmesinde yarar vardı; çünkü bu tren, daha önce kalkan trene yetişebilecekti. Ama bunun için de iki saat daha çok beklemek gerekiyordu. Christophe buna katlanamazdı. Beklerken gardan çıkmak bile istemedi. —O büyük, ve boş salonlardaki bekleyiş çok sıkıcı olur; gürültülü patırtılı, kasvetli salonlar. Giren çıkan, hep yabancıdır, ilgisizdir, tanıdık tek bir kişi, bir dost yüzü bulunmaz. Soluk gün sönüyordu. Sis içindeki elektrik lâmbaları, benek benek parlıyordu gecenin karanlığında, daha da karartıyordu ortalığı. Vakit geçtikçe yüreği daralan Christophe, hareket edeceği saati sabırsızlıkla bekliyordu. Her saat başında, aldanmadığından emin olabilmek için gidip tren tarifesine bakıyordu. Bunları vakit geçirmek için başından sonuna kadar okurken bir yer adı gözüne çarptı. Bir an sonra buranın, kendisine o kadar iyi mektuplar yazan ihtiyar Schulz'un memleketi olduğunu hatırladı. O kederi arasında, gidip bu tanımadığı dostu görmeyi düşündü. Şehir, dönüş yolu üzerinde değildi, ama mahallî bir trenle bir iki saatte oraya gidilebiliyordu. Bu bütün gece süren, sayısız beklemelerle, iki üç kez tren değiştirerek yapılabilecek bir yolculuktu. Christophe hiçbir şeyi hesap etmedi. Hemen oraya gitmeye karar verdi. Bir dostun sevgisine içgüdüsel bir ihtiyaç duyuyordu. Düşünmekle vakit

kaybetmeden Schulz'a bir telgraf çekerek, ertesi sabah orada olacağını bildirdi. Telgrafı gönderir göndermez pişman olmuştu. Hep böyle hayaller peşinde koştuğu için acı acı güldü kendine. Ne diye yeni bir kedere uğramaya gidiyordu ki?— Ama iş işten geçmişti artık, bir şeyi değiştiremezdi.

Trenin hareketine bir saat kala hep bunları düşünüyordu. Vakit gelmiş, katar hazırlanmıştı. Herkesten önce bindi. Öyle çocuksu bir sabırsızlık içindeydi ki, ancak vagonun kapısından sağ'nak altında, gecenin karanlığına bürünen kentin gökyüzüne yansıyan gölgeler içindeki manzarası gözünden silindikten sonra rahat bir soluk alabildi.

Yine bu aynı saatte- —akşamın altısına doğru— otele Hassler'in Christophe'a yazdığı bir mektup gelmişti. Christophe'un gelişi onun içinde pek çok şeyi kımıldatmıştı. O gün akşama kadar, ateşli bir sevgiyle gelmiş olan o yiğit delikanlıyı, kendisinin onu nasıl soğuk karşıladığını acı acı düşünmüştü. Böyle davrandığı için suçluyordu kendini. Aslında bu, ona sık sık gelen kaprisli terslik nöbetinden başka bir şey değildi. Bunu tamir etmeyi düşünerek, Christophe'a bir opera bileti ekleyerek bir iki satır yazmayı düşündü ve oyunun sonunda buluşmalarını teklif etti. —Ama Christophe hiçbir zaman öğrenemedi bunu. Onun gelmediğini gören Hassler şöyle düşündü:

— Gücenmiş. Kendi bilir!

Omuz silkti ve bunun üstünde uzun uzadıya durmadı. Sonraki günler Christophe'u düşünmedi. Ertesi gün Christophe ondan uzaktaydı. Öylesine uzaktaydı ki, sonsuza kadar karşılaşmayacaklardı bir daha. İkisi de her zaman yapayalnız kalacaklardı.

•

Peter Schulz, altmış beş yaşındaydı. Sağlığı pek yerinde değildi. Yaşlandıkça daha da sarsılmıştı. Oldukça uzun boyluydu, sırtı kamburca, başı göğsüne eğikti. Nefes boru-

ları zayıftı, güçlükle soluk alabiliyordu. Astım, nezle, bronşitten kurtulamıyordu. Birçok geceler iki büklüm yatağının içinde oturur, bütün vücudu ter içinde, sıkışan göğsüne azıcık hava doldurabilmek için uğraşır dururdu. Bütün bu çırpınmalar derin çizgiler halinde izlerini bırakmıştı zayıf, uzun tıraşlı yüzünde. Ucu hafifçe şişkin uzundu burnu. Derin buruşukluklar, göz kapaklarının altından başlayarak, bütün yüzünü kaplamıştı. Bu perişan yüzü bu hale getiren yalnız yaşlılık ve hastalık değildi. Hayatın getirdiği kederlerin de etkisi vardı bunda. Yine de kederli bir adam değildi. İyilik okunurdu yüzünde. Asıl bu yaşlı yüze, içe dokunan tatlılığını veren açık mavi, berrak bakışlı gözleriydi. Gözlerini insanların yüzünden ayırmaz, sessizce ve safça bakardı onlara. Yüreğinden geçenleri saklamazdı hiç, en derin duyguları yüzünden okunurdu.

Hayatı pek olaylı geçmiş değildi. Yıllardır yalnızdı. Karısı ölmüştü. Ve iyi bir kadındı, ne de akıllı, üstelik de çirkindi. Ama, onu şefkatle hatırlıyordu. Onu kaybedeli yirmi beş yıl olmuştu. Her gece, hüzünle anardı onu uykuya yatmadan önce. Her gün o yanındaydı —çocuğu olmamıştı— çok üzgündü bunun için. Sevgi ihtiyacını öğrencileriyle olan ilişkilerinde gideriyordu; bir babanın oğluna davrandığı gibi davranırdı onlara. Ama, pek az karşılık görürdü. Yaşlı bir gönül bir gencin gönlüne çok yakınlık duyar, hemen hemen aynı yaşta hisseder kendini. Ondan ne kadar kısa bir süre sonra ayrılacağını bilir. Ama genç adam bunu aklından geçirmez. Ona göre bir yaşlı, bir başka çağın adamıdır. Kaldı ki, yaşadığı anın kaygılarına gömülü olduğu için, çabalarının hazin sonucunu içgüdüsel olarak düşünmez. Öğrencileri, mutlu ya da mutsuz bütün durumlarına her zaman canlı bir ilgi gösteren ihtiyar Schulz'u hatırlarlar ve zaman zaman onu görmeye gelirlerdi. Onlara mektup yazarak teşekkür ederdi. Öğrencilerinden bazıları, üniversiteyi bitirdikten sonra da, bir iki yıl ona mektup gönderirlerdi. Sonra ihtiyar Schutz, onlardan haber almaz olur. İçlerinden şunun ya da bunun ilerlemesini öğrenirdi gazetelerden. Kendi yakınlarıymış

gibi sevinç duyardı başarılarından. Kendisini aramadıkları için gücenmezdi onlara; bunun için kendisine bir sürü mazeret bulurdu. Onların sevgisinden şüphe etmezdi. En bencillerine bile kendi duygularını aktarırdı.

Kitapları en iyi sığınaktı onun için. Unutkan ve aldatıcı değildi hiç onlar. Schulz'un sevdiği insanlar gibiydi kitaplar; artık zamanın akışının dışına çıkmışlardı, hiç değişmeyeceklerdi. Sonsuza kadar hiç değişmeden sevgi sunacaklardı insanlara ve de bu sevgiyi kendileri de duyacaklardı sanki. Schulz, estetik ve müzik tarihi profesörüydü. Kuş sesleriyle ürperen yaşlı bir ağaca benzerdi. Bu şarkılardan kimileri çok uzaklardan, yüzyılların ötesinden yankılanırdı. Ama yine de tatlı ve esrarlıydılar. Ona daha yakın ve daha samimi başka şarkılar da vardı; sevgili arkadaşlarıydı onlar da. Bunların her cümlesi ona, geçmiş hayatının sevinçlerini ve kederlerini anımsatırdı; bilinçli ya da bilinçsiz —(çünkü, güneş ışığının aydınlattığı her günün altından bilinmeyen bir ışıkla aydınlanmış başka günler akıp gider).— Öyleleri de vardır ki, hiç duyulmamıştır, uzun süredir beklenilen ve özlenilen bu şarkılar. Toprak yağmuru nasıl içerse gönül de onları böyle sindirir içine. Böylece, ihtiyar Schulz, yalnız hayatının sessizliği içinde kuşlarla dolu orman şarkısını dinliyordu; sihirli kuşun şarkısının büyüsüyle uyuyan efsanedeki keşiş gibi. Yıllar geçip gidiyordu onun için. Ömrünün akşamı gelip çatmıştı; ama onda hep yirmi yaşında bir gencin ruhu vardı.

O yalnız müzikle dopdolu değildi; eski, ya da yeni şairleri de severdi. Ülkenin şairlerine, özellikle Goethe'nin şiirlerine ayrı bir düşkünlüğü vardı. Ama başka ülkelerinkileri de seviyordu. İyi bir öğretim görmüştü, bir çok dillerde yazılmış kitapları okuyabilirdi. Kafa yapısı bakımından Herder'in ve on sekizinci yüzyıl sonlarındaki Welt Bürger (Dünya yurttaşları)'lerin çağdaşıydı. Onların engin düşüncesine bürünen 70'den önceki (1) ve sonraki çatış-

(1) 1870 Alman-Fransız savaşı. (Çev.)

ma günlerini yaşamıştı. Almanya'ya candan bağlı olmakla birlikte pek de «övünmüyordu» onunla ve Herder gibi düşünüyordu o da: **«Bütün övünenler içinde, milliyetiyle övünen tam anlamıyla budalanın biridir»** ve Schiller'in şu görüşünü benimsemişti: **«Yalnız tek bir ulus için yazmayı amaçlamak pek zavallıca bir idealdir.»** Kimi zaman çekingen düşünceliydi, ama dünyada güzel olan ne varsa kucaklayacak kadar engindi gönlü. Belki de yeteneksizlere karşı aşırı hoşgörülüydü, ama içgüdüsü, en iyiyi seçmekte yanıltmazdı onu. Kamuoyunun alkışladığı sahte sanatçıları yerecek kadar güçlü değildiyse de, kamuoyunun anlayamadığı orijinal ve güçlü sanatçıları savunacak kadar kuvvetliydi. İyiliği çoğu kez aldatırdı onu. Başkalarının sevdiklerini sevmediği zaman, kendisinin yanıldığını düşünür ve sonunda severdi onu. Öyle tatlıydı ki sevmek onun için! Sevmek ve beğenmek manevî hayatı için, hastalıklı göğsünün havaya olan ihtiyacından daha büyük bir ihtiyaçtı. Bunun için kendisine yeni bir sevme fırsatı verenlere öyle minnet duyardı ki! —Christophe, lied'lerine onun ne büyük değer verdiğinden şüphe etmiyordu. Kendisi yaratırken, onun kadar derinden duymuş değildi bunları. Çünkü bu şarkılar, Christophe için gönlündeki ateşten fışkırmış kıvılcımlardan başka bir şey değildi. Başkaları da fışkırabilirdi! Ama, ihtiyar Schulz için bunlar birden beliren bütün bir dünyaydı. —Sevilecek bütün bir dünya. Hayatını aydınlatmıştı bu şarkılar.

•

Bir yıl önce Üniversitedeki görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı; gittikçe bozulan sağlığı ders vermesine elverişli değildi. Hastaydı. Kitapçı Wolf, her zamanki gibi son gelen yeni müzik eserleriyle ilgili notaları bir paket halinde göndermişti. Bu defa, Christophe'un **Lied**'leri de bu paketin içindeydi. Schutz yalnızdı. Yanında yakınlarından kimse yoktu. Pek kalabalık olmayan ailesi çoktan ölmüştü. İhtiyar bir hizmetçi kadın bakıyordu. Kendi yaşın-

daki birkaç dostu zaman zaman gelirlerdi. Ne var ki onların sağlığı da daha iyi değildi. Kötü havalarda evlerinden çıkmadıkları için daha seyrek gelirlerdi. O sırada kış bastırdığı için sokaklar eriyen karlarla örtülüydü. Schulz bütün gün kimseyi görmemişti. Odası karanlıktı. Sarı sis pencereleri bir perde gibi örterek, görüşe engel oluyordu. Sobadan odaya ağır ve bunaltıcı bir sıcaklık dağılmaktaydı. Yakındaki kilisenin on yedinci yüzyıldan kalma çanı kırık dökük ve son derecede bozuk bir sesle her çeyrek saatte bir çalınıyordu. Kiliseden monoton bir koro sesi duyuluyordu. Bu seslerdeki neşeyi, pek de böyle olmayanlar biraz can sıkıcı bulurlardı. Arkasını bir yastık yığınına dayamış olan ihtiyar Schulz öksürüyordu. Sevdiği Montaigne'yi bir kez daha okumak istedi. Ama bu, her zamanki zevki vermiyordu bugün ona. Kitabı elinden bırakmıştı. Güçlükle soluk alarak hayal kuruyordu içinden, kederliydi. Sonra içini çekti, sicimleri özenle çözdü, gözlüğünü taktı ve müzik parçalarını okumaya başladı. Aklı başka yerdeydi, zihninde uyanan anıları uzaklaştırmak istiyordu.

Gözü eski bir ilâhiye (Cantique) takıldı. Christophe bunun sözlerini dindar ve saf bir on yedinci yüzyıl şairinden almış, ifadesini değiştirmişti: Paul Gerrhard'ın, **Christliches Wanderlied** (Hıristiyan bir gezginin şarkısı)ydı bu.

Hoff, o du arme seele,
Hoff und sei unverzagt!
.....
Erwarte nur der Zeit,
So Wirst du schon erblicken
Die Sonn der schönesten Freund.

---

(1) «*Umutlan zavallı ruh,*
umutlan ve de hiç yılma!
.....
Bekle yalnız, bekle:
Böylece göreceksin
Güneşini güzel sevincin!»

İhtiyar Schulz bu safça sözleri çok iyi biliyordu. Ama hiçbir zaman ona böyle söylenmemişti. Artık bu monotonluğuyla ruha huzur veren ve uyutan rahat dindarlık havası yoktu bu sözlerde. Bunu yaratan kendi ruhuna benzeyen bir ruhtu, ruhunun ta kendisiydi, daha genç ve daha güçlü, acı çekiyor, umutlanmak istiyor, sevince kavuşmak istiyor ve seziyor onu. Elleri titriyordu ihtiyar Schutz'un, iri gözyaşı damlaları süzülüyordu yanaklarından; okumasını sürdürdü:

Auf, auf! gieb deinem Schmerze
Und Sorgen gute Nacht!
Lass fahren, was das Herze
Betrübt und traurig macht! (1)

Christophe, yılmaz bir gençlik ateşi katmıştı bu düşüncelere; öyle ki kahramanca gülüşü şu son güvenli ve toyca mısralarda ışık saçıyordu:

Bist du doch nicht Regente,
Der alles führen soll,
Gott sitzt im Regimente,
Und führet alles wohl. (2)

Ve şahane bir meydan okuyuş olan bu kıta gelince, Christophe, o vahşi gençliğiyle şiiri, bütün içindeki ilk yerinden söküp alıyor ve **lied**'ini düğümlüyordu:

Und ob gleich alle Teufel
Hier wolten widerstehn,
So wird doch ohne Zweifel

---

(1) «Kalk kalk de acına
ve kaygılarına uğurlar olsun!
Bırak gitsin gönlünü sarsan
ve kederlendiren ne varsa!»

(2) «Sen değilsin hükmeden her şeye
ve de yöneten.
Tanrıdır: Tanrı hükümdardır,
O'dur yöneten gerektiği gibi her şeyi.»

Gott nicht zurücke gehen.
Was er ihm vorgenommen
Und was er haben will,
Das muss doch endlich Kommen
Zu seinem Zweck und Ziel. (1)

.....şimdi bu, neşe coşkunluğu, döğüş sarhoşluğu ve bir Roma imparatoru zaferiydi.

İhtiyarın bütün vücudu titremeler içindeydi. Soluk soluğa bu müziğin coşkun seline bırakmıştı kendini. Tıpkı koşan bir arkadaşının elinden tutup sürüklediği çocuk gibi. Yüreği hızlı hızlı çarpıyordu. Gözlerinden yaşlar boşanmıştı. Kekeleyerek:

— Aman, Tanrım... Tanrım!..» diyordu, sonra iki öksürük arasındaki kısa bir dinlenme anında ince ve tatlı bir sesle hafif hafif gülüyordu.

Salome, hizmetçi kadın, adamın delirdiğini sandı. Bu coşkunluğun nedenini öğrenince iyice azarladı onu:

— Böyle budalaca bir şey için insan nasıl bu hale gelir!.. Verin bana şunu! Götüreyim. Bir daha görmeyin.

Ama ihtiyar sıkı durmuştu, hep öksürüyordu. Salome'ye, beni rahat bırak diye bağırdı. Kadın diretince, öfkesinden küplere bindi, sövüp saymaya başladı, bağırırken tıkanacak gibi oluyordu. Hizmetçi kadın onun kızdığını ve kendisine karşı geldiğini hiç görmemişti. Şaşıp kaldı, peşini bıraktı, ama yine de ters ters söylenmekten geri kalmadı. İhtiyar kaçık, dedi, o zamana kadar terbiyeli bir adamın yanında olduğunu sandığını, aldanmış olduğunu anladığını, bir arabacının bile yüzünü kızartacak küfürler

---

(1) «Ve tüm şeytanlar
İsteseler de karşı koymak ona,
rahat tut içini, kuşkun olmasın!
Tanrı gerilemeyecektir hiç.
Neye karar vermişse o
Ne yapmak istiyorsa
Olacak, yapılacaktır
Ulaşacaktır maksatlarına!

savurduğunu, gözlerinin yuvasından fırladığını, kendisine öldürecekmiş gibi baktığını, bir arabacının bile yüzünü kızartacak küfürler savurduğunu, gözlerinin yuvasından fırladığını, kendisine öldürecekmiş gibi baktığını söyledi. Daha uzun süre böyle söylenip duracaktı, eğer Schutz, yatağın içinde doğrularak:

— Çık dışarı! diye bağırmasaydı. Öyle kesin bir sesle söylemişti ki bunu, kadın kapıyı vurup gitti. Giderken de, istediğiniz kadar çağırın beni, yerimden bile kıpırdamayacağım, tek başına kıkırda diye! demekten de geri kalmadı.

Gece karanlığı çöken odaya yeniden sessizlik geldi. Yeniden çanların donuk acayip sesleri, akşamın durgun havası içinde duyuldu.

Schulz, hizmetçi kadına gösterdiği öfkeden utanmıştı biraz. Soluk soluğa, sırtüstü, kımıldanmadan yatıyor, yüreğinin çarpıntısının dinmesini bekliyordu. *Lied*'leri göğsüne bastırmıştı ve bir çocuk gibi gülüyordu.

•

Daha sonraki günleri, yapayalnız, büyük bir coşkunluk içinde geçirdi. Hastalığını, kışı, kasvetli havayı, yalnızlığını düşündüğü yoktu artık. Çevresindeki her şey ışık ve sevgi doluydu. Ölüme yaklaştığı sırada, tanımadığı bir gencin ruhuna bürünerek yeniden hayata kavuşmuş gibi hissediyordu kendini.

Christophe'u gözünün önüne getirmeye çalışıyordu. Düşündüğü tip hiç de gerçektekine benzemiyordu. Olmasını istediği gibi tasarlıyordu onu: sarışın, ince yüzlü, mavi gözlü, bir gençti bu hayalinde yaşattığı; azıcık boğuk zayıf bir sesle konuşurdu, tatlı, çekingen, yumuşak huylu. Ama nasıl olursa olsun onu olduğundan güzel düşünmeye hazırdı; her şeyi güzelleşmiş olarak görüyordu çevresinde: öğrencilerini, komşularını, dostlarını, yaşlı hizmetçisini. İnce duygulu ve eleştiri düşüncesinden yoksun oluşu —biraz da isteyerek rahatını kaçıran her türlü düşünceyi uzaklaştırmak için— çevresini kendisi gibi, saf ve temiz hayallerle dolduruyordu. Yaşamak için ihtiyaç duyduğu

iyilikseverlik yalanıydı bu. Bunu büsbütün anlamıyor değildi. Çoğu kez de, geceleyin, yatağında, o gün olmuş bin bir küçük şeyi, içini çekerek düşündü. Onun her şeyi toz pembe görme eğilimini boşa çıkartıyordu bütün bunlar. Yaşlı hizmetçisinin her gün arkasından, mahalledeki kocakarılarla birlikte alay ettiği, her hafta hesap verirken hiç şaşmadan parasını aşırdığını biliyordu. Kendisinden yararlandıkları süre, derin ve mübalâğalı bir saygı gösteren öğrencilerinin, işleri bitince onu kenara ittiklerini biliyordu. Üniversitedeki eski arkadaşlarının emekli emekli olduğundanberi kendisini tamamen unuttuklarını biliyordu. Yerine gelenin de, yazılarından bol bol yararlandığı halde, kendi yazılarında onun adını anmadığını, ya da değersiz bir parçayı alıp yanlışlarını göstererek onu küçük düşürmek istediğini biliyordu. —(inceleme yapanlarda çok başvurulan bir yöntemdir bu.)— Eski dostu Kunz'un o gün öğleden sonra kendisine koca bir yalan söylediğini, yeni bir dostu olan Pottpetschmidt'in de kendisinden birkaç gün için ödünç aldığı kitapların bir daha yüzünü göremeyeceğini biliyordu. —Kitaplarına sevdiği insanlar kadar değer veren biri için çok acı bir şeydi bu. Böylece eski yeni birçok şey hatırına geliyordu; düşünmek istemiyordu bunları ama elinden gelmiyordu bu; kimi zaman bunları hatırlarken yüreğini yakan derin bir acı duymaktaydı.

— Aman Tanrım! Tanrım! diye inildiyordu, gecenin sessizliği içinde. Sonra üzücü düşünceleri zihninden uzaklaştırıyor, bunları reddediyor, güvenmek, iyimser olmak, insanlara inanmak istiyor ve de inanıyordu. Kaç kere, kurduğu hayaller kabaca yıkılmıştı! Ama yenileri doğuyordu kafasında, her gün, her gün... Hayal kurmamak elinden gelmiyordu.

Tanımadığı Christophe, ihtiyar Schulz'un hayatında bir ışık kaynağı olmuştu. Ondan aldığı ilk buruk ve soğuk mektup kendisini üzmüş olmalıydı. (—belki de üzmüştü)— Ama o böyle görmek istemedi; bu mektubu okurken çocuksu bir sevinç duydu. Öyle alçak gönüllüydü ki, insanlardan o kadar az şey bekliyordu ki, elde ettiği bu azıcık

şey sevgi ihtiyacını doyuruyor, minnetle dolduruyordu yüreğini. Christophe'u görmek hiçbir zaman inanamayacağı bir mutluluktu. Çünkü artık Rhein kıyılarında yolculuk edemeyecek kadar yaşlanmıştı. Christophe'u evine çağırmayı ise aklından geçiremiyordu bile.

Christophe'un telgrafı akşamüstü, sofraya oturacağı sırada geldi. Önce anlayamamıştı, imza ona yabancı göründü, bir yanlışlık olduğunu, telgrafın kendisine olmadığını düşündü, üç kez okudu. Öyle heyecanlanmıştı ki gözlüğü burnunun üstünden kayıyor, lâmba iyi aydınlatmıyor, harfler oynaşıyordu gözlerinin önünde. Anladığı zaman öyle alt üst oldu ki, yemeğini unuttu. Salome boşuna bağırıp duruyordu, bir lokma bile yutamıyordu, peçetesini katlamadan masanın üstüne fırlattı. Oysa hiç yapmazdı bunu. Yalpalayarak yerinden kalktı, şapkasını giydi, bastonunu eline alıp evden çıktı. İyi yürekli Schulz'un ilk düşüncesi, erdiği böyle bir mutluluğu başkasıyla paylaşmak, Christophe'un gelişini dostlarına haber vermek oldu.

Kendisi gibi müzik düşkünü iki dostu vardı; Christophe için duyduğu derin sevgiyi aşılamıştı onlara da: Yargıç Samuel Kunz ve çok iyi bir şarkıcı olan dişçi Oscar Pottpetschmidt. Bu yaşlı arkadaş sık sık bir araya gelip Christophe'dan söz ederlerdi. Onun, ele geçirebildikleri bütün eserlerini çalmışlardı. Pottpetschmidt şarkı söyler, Schulz piyanoda eşlik ederdi ona, Kunz da dinlerdi. Sonra saatlerce coşku içinde, duygularını, düşüncelerini sergilerlerdi. Böyle çalıp söyledikleri nice zamanlar:

— Ah! Ne olur Krafft burada olsaydı, demişlerdi.

Schulz sokakta tek başına giderken, sevinçten ve arkadaşlarının nasıl sevineceklerini düşünerek gülüyordu. Ortalık kararmaya başlamıştı. Kunz, kentten yarım saat uzaklıktaki bir köyde oturuyordu. Hava açıktı, tatlı bir nisan akşamıydı, bülbüller ötüşüyordu. Mutluluk içinde yürüyordu ihtiyar Schulz, rahat rahat soluk alıyordu ve bacaklarına yirmi yaşındaki gücü gelmişti. Neşe ile yürüyor, karanlıkta çarptığı taşlara aldırış etmiyordu. Arabalar geçerken, keyifli keyifli, kaldırıma geçiyordu. Yanından ge-

çerken arabacıya ahbapça selâm veriyordu, adam arabanın fenerinin aydınlığında ihtiyarın yol kenarındaki tümseğe tırmanışını görerek şaşıp kalmıştı.

Gece iyiden iyice bastırmıştı Kunz'un, köyün girişindeki küçük bir bahçe içindeki evine vardığı zaman. Kapıyı tıkırdatırken avaz avaz bağırarak seslendi. Bir pencere açıldı, Kunz göründü, şaşkına dönmüştü. Karanlıkta bu gelenin kim olduğunu seçmeye çalıştı:

— Kim o? Ne istiyorsunuz? diye sordu.

Schulz, soluk soluğa sevinç içinde bağırıyordu:

— Krafft... Krafft geliyor, yarın.

Kunz hiç bir şey anlamamıştı; arkadaşının sesini tanıdı.

— Schulz!.. Nasıl gelebildin bu saatte? Ne var?

Schutz:

— Yarın geliyor, yarın sabah, dedi yeniden.

Kunz, hep öyle şaşkın:

— Ne? diye sordu.

— Kafft! diye bağırdı Schulz.

Kunz, bir an, bu sözün anlamını kavrayabilmek için, olduğu yerde durdu, sonra sevinçle bağırarak anladığını gösterdi:

— Geliyorum, diye bağırdı.

Pencere kapandı. Kunz, merdiven sahanlığında göründü. Elinde lâmba, bahçeye indi. Göbekli, saçlarına kır düşmüş, koca kafalı kırmızı sakallı, ufak tefek bir ihtiyardı bu Kunz. Yüzünde, ellerinde kırmızımtrak lekeler vardı. Kısa adımlarla porselen piposunu tüttürerek yürüyordu. Ömründe hiçbir şeyi fazla dert etmemişti kendine bu babacan adam. Ama Schulz'un verdiği haber onu durgunluğundan çıkartmıştı, elindeki lâmbayla kısa kollarını sallayarak bağırdı.

— Ne diyorsun? Doğru mu? O geliyor, öyle mi? diye sordu.

— Yarın sabah! diye büyük bir sevinçle yine bağırdı Schulz, elindeki telgrafı sallayarak.

İki ihtiyar arkadaş gidip çardağın altındaki bir sıraya oturdular, Kunz lâmbayı eline aldı, özenle telgrafı açtı, yavaş sesle, ağır ağır okudu: Schulz da omuzundan bakarak yüksek sesle okuyordu. Kunz, tekrar tekrar telgrafın üstündeki işaretleri gözden geçirdi. Çıkış saatini, varış saatini okudu, kelimeleri saydı. Sonra o değerli kağıdı Schulz'a verdi, Schulz keyifli keyifli gülüyor, başını sallayarak ona bakıyordu:

— Oh! Ne iyi! Ne iyi... diyordu durmadan.

Kunz bir düşünüp, piposundan bir nefes çekip salıverdikten sonra, elini Schulz'un dizine koyarak:

— Pottpetschmidt'e de haber vermeli, dedi.

— Gidip söyliyeyim ben, dedi Schulz.

— Ben de seninle geliyorum, dedi Kunz.

İçeri girip lâmbayı bıraktıktan sonra hemen döndü. İki ihtiyar kol kola, yola koyuldular. Pottpetschmidt, köyün öbür ucunda oturuyordu. Schulz ve Kunz, haberi geviş getirircesine tekrarlayarak dalgın dalgın bir şeyler söylüyorlardı. Birden Kunz durarak, bastonu yere verdu.

— Hay, lânet olsun, burada değil, dedi.

Pottpetschmidt'in bir ameliyat için o gün öğleden sonra başka bir şehre gittiğini, geceyi orada geçirdikten sonra bir iki gün kalacağını hatırladı. Schulz pek bozuldu. Kunz da. Pottpetschmidt'le övünürlerdi; onun değerini göstermek isterlerdi. Ne yapacaklarına karar veremeden yol ortasında durdular.

Kunz:

— Ne yapmalı? Ne yapmalı? diye sordu. Schutz da:

— Krafft, mutlaka dinlemeli Pottpetschmidt'i, dedi.

Postaneye giderek, uzun ve heyecanlı bir telgraf yazdılar. Ne var ki, bundan bir şey anlamak kabil değildi. Sonra geri döndüler.

Schulz:

— İlk trene binerek ancak yarın sabah burada olabilir, diye ne vakit gelebileceğini hesaplıyordu.

Yalnız Kunz, çok geç olduğunu, telgrafı ancak yarından sonra alabileceğini söyledi, bunun üzerine ikisi birden:

— Ne felâket! diye söylendiler.

Kunz'un evinin kapısında birbirlerinden ayrıldılar. Schulz ne kadar yakın dostu olursa olsun, gece vakti tek başına geri dönmeyi, birlikte köyün dışına çıkmayı göze alamazdı Kunz. Ertesi gün, Schulz'un evine yemeğe gelmesini kararlaştırdılar.

Schulz kaygıyla gökyüzüne baktı:

— Bari hava güzel olsaydı yarın! dedi.

Meteorolojiden pek iyi anladığını söyleyen Kunz gök yüzünü dikkatle inceledikten sonra:

— Yarın, hava güzel olacak! dedi (Kunz da, Krafft'ın, kasabalarını güzel görmesini, Schulz gibi candan istiyordu). Yüreği ferahladı.

•

Schulz, kentin yolunu tuttu. Gelinceye kadar ya çukurlara girip sendeleyerek, ya da yol kenarındaki taş yığınlarına çarparak yürüyebilmişti. Eve girmeden önce pastacıya uğrayarak kentin pek beğenilen çöreklerinden ısmarladı. Eve gireceği sırada, ters yüzü geri dönerek, istasyona gidip trenin geleceği tam saati öğrendi. Eve döndü, Salome'yi çağırdı, onunla uzun uzadıya ertesi gün için hazırlanacak yemeği tartıştı. Ancak bundan sonra, bitkin bir halde yattı, ama Noel öncesindeki bir çocuk gibi sevinç içindeydi. Bütün gece gözünü kırpmadan, yatağının içinde döndü durdu. Sabahın birine doğru kalktı, Salome'ye, o günkü yemek için sazan balığı buğulaması yapmasını söyledi. Kadının pek nefis oluyordu bu yemeği. Ama ona söylemedi bunu, şüphesiz iyi de etti. Sonra, Christophe'a ayrılan odayı düzene sokmaya çalıştı. Salome'nin duymamasına çok dikkat etti; çünkü azarlanmasından korkuyordu. Tren saatini kaçırmaktan ödü kopuyordu. Oysa Christophe saat sekizden önce gelmeyeceğini söylemişti. Ama daha sabahın erken saatlerinden beri ayaktaydı. İlk işi gökyüzüne bakmak oldu. Kunz aldanmamıştı, hava çok güzeldi. Mahzene indi; soğuk almaktan ve dik merdiven-

den korktuğu için uzun zamandır inmemişti buraya. En iyi şaraplardan birkaç şişe seçti. Başını küt diye çatı kemerine çarptı, merdivenin son basamağına çıkınca, elindeği ağır sepetle tıkanacak gibi olmuştu. Daha sonra, bahçeye gitti, bahçe makasıyla en güzel güllerini, çiçekli leylâk dallarını acımasızca kesti. Sonra odasına çıktı, heyecandan eli titreyerek yüzünün bir iki yerini kesme pahasına sakalını traş etti; kalkıp gara gitti. Saat yediydi. Salome ona bir yudum süt içiremedi. Çünkü, Christophe geldiği zaman kahvaltı etmemiş olacağını, gardan dönüşte birlikte kahvaltı edeceklerini ileri sürüyordu. Trenin gelişinden üç çeyrek kadar önce oradaydı. İçi içine sığmıyordu Christophe'u beklerken. Sonunda da onu gözden kaçırdı, sabredip çıkış kapısında bekleyecek yerde istasyonun peronuna gitti; gelip giden trenlerin uğultusu serseme çevirmişti onu. Telgrafta açık seçik belirtildiği halde, —Allah bilir neden— Christophe'u getiren trenden sonraki trenle geleceğini sanmıştı. Bir de Christophe'un üçüncü mevki bir vagondan ineceği aklından geçmemişti. Garda yarım saatten fazla kaldı. Oysa Christophe çoktan gelmiş, doğruca Schulz'un evine gitmişti. Bu felâket yetmiyormuş gibi, Salome'de az önce çarşıya gitmek üzere çıkmıştı. Christophe kapıyı kapalı buldu. Salome'nin biri gelecek olursa, yakında döneceğini söylemesini tenbih ettiği komşu kadın, tek kelime eklemeden yerine getirdi bunu. Salome'ye gelmemiş olan ve kim olduğunu bile bilmeyen Christophe pek kötü karşıladı bu şakayı. **Herr Üniversitätsmusik direktor** Schulz'un kentte olup olmadığını sordu. Orada olduğunu, ama nerede bulunduğunu bilmediklerini söylediler. Christophe öfkelenmişti. Çekip gitti.

İhtiyar Schulz, suratı bir karış, eve dönüp de, Salome'den onun da yeni geldiğini ve bu arada olup bitenleri öğrenince perişan oldu, nerdeyse ağlayacaktı. Evden ayrılmak budalalığını gösterdiği ve komşuya Christophe'u bekletmesini söylemeyi akıl etmediği için Salome'yi fena halde haşladı. Salome' de aynı tonla cevap vererek, beklediği misafiri göremeyecek kadar budala olduğunu söyledi.

Ama, Schulz, kadınla tartışmakla vakit geçirmedi, bir saniye yitirmeden yeniden merdivenden yuvarlanırcasına inerek, komşuların belli belirsiz gösterdikleri yönde Christophe'u aramaya koyuldu.

Christophe, kimseyi bulamadığı ve bir iki kelimeyle özür diledikleri için çok kırılmıştı. İlk trene daha vakit olduğu için ne yapacağını bilmiyordu; kırlara gitti, çevreyi güzel bulmuştu. Burası, tatlı meyilli tepeler arasına sığınmış, dinlendirici küçük bir kentti. Evler bahçe içindeydi, kirazlar çiçek açmıştı, yemyeşil çimenler, güzel gölgeli yerler, sözde antik yıkıntılar yeşillikler ortasında mermer sütunlar üzerinde eski zaman prenseslerinin beyaz heykelleri, tatlı ve sevimli yüzler. Kentin çevrelerinin beyaz heykelleri, tatlı ve sevimli yüzler. Kentin çevresinde çayırlar, tepeler. Çiçekli korularda, karatavuklar şakıyordu neşeyle... İnce ve tınlayan ötüşleriyle bir flüt konseri verir gibiydiler. Christophe'un keyifsizliği çok geçmeden dağıldı; Peter Schulz'u unutmuştu. İhtiyar boşuna sokaklarda dolaşıp durmuş, gelip geçenlere sormuş, tepedeki eski şatoya kadar çıkmıştı. Üzüntü içinde kente dönerken uzağı iyi gören gözüne, ileride bir çalının gölgesinde, çayıra uzanmış yatan, bir adam ilişti. Christophe'u tanımıyordu; onun olduğunu bilemezdi. Adam sırtı ona dönük, başı yarısına kadar otlara gömülü yatıyordu. Schulz, yüreği çarparak çayırın çevresinde dolanıp duruyordu:

— O... Hayır, o değil!..

Seslenmeye cesaret edemiyordu. Aklına bir şey geldi; Christophe'un Lied'inin ilk cümlesini şarkı söyler gibi okumaya başladı:

Auf! Auf... (Kalk! Kalk...)

Christophe yerinden sıçradı, sudan çıkmış bir balık gibi ve Lied'inin alt tarafını kafa patlatırcasına avaz avaz bağırarak okumaya koyuldu. Sevinçle arkasını döndü. Yüzü kıpkırmızı kesilmişti, saçlarının arasına otlar dolmuştu. İkisi de adlarıyla seslenerek birbirlerine doğru koştular. Schulz, yolun kenarındaki çukurun üstünden bacaklarını ayırarak geçti, Christophe, çayırı çevreleyen telin

üstünden atladı. Coşkuyla el sıkıştılar, gülerek ve yüksek sesle konuşarak eve geldiler. İhtiyar başından geçeni anlattı. Az önce, Schulz'u görebilmek için bir kez daha eve dönmeyerek yoluna gitmeye karar vermiş olan Christophe, hemen bu saf ruhlu adamın iyiliğini anlayarak sevmeye başladı onu. Daha eve varmadan, birbirine, kendileriyle ilgili bir sürü şey anlattılar.

Evde, Schulz'un Christophe'u aramaya çıktığını öğrenerek sessizce oturan Kunz'u buldular. Sütlü kahve getirildi. Ama, Christophe kentteki bir lokantada karnını doyurduğunu söyleyince, ihtiyar çok üzüldü. Bunun nedeni Christophe oraya gelince ilk yemeği kendi evinde yememiş olmasıydı. Bu gönlü sevgi dolu adam için bu ufak tefek şeylerin çok önemi vardı. Bunu sezen Christophe, gizliden gizliye eğlenerek onu daha çok sevdi. Onun gönlünü almak için de, çok iştahlı olduğunu bir kez daha yemek yiyebileceğini söyledi ve bunu da ispatladı.

Canını sıkan bütün düşünceleri kafasından atmıştı; gerçek dostlar arasında bulunduğunu anlamıştı; yeniden canlandı. Yolculuğunu, sıkıntılarını alaycı bir dille anlattı Tatile çıkmış bir öğrenci hali vardı. Schulz, sevinçten kabına sığamıyor, gözünü ondan ayırmıyor, içten gülüyordu.

Konuşma, üçünü de gizli bir bağla birleştiren konuya kaymakta gecikmedi. Christophe'un müziği. Schulz, Christophe'un eserlerinden birkaçını çalması için dayanılmaz bir istek duyuyor, ama söylemeye cesaret edemiyordu. Christophe hem konuşuyor, hem de odayı arşınlıyordu. Schulz o kapağı açık piyanonun yanından geçerken gözünü ayaklarından ayırmıyordu, acaba durup oturacak mı diye, dursun diye de dua ediyordu içinden. Kunz da böyle düşünüyordu. Onun, birden piyanonun taburesine oturduğunu görünce yürekleri çarpmaya başlamıştı sevinçten. Christophe konuşmasını kesmeden, piyanoya bakmadan, ellerini tuşlarda gelişigüzel gezdirmeye başladı. Schulz'un beklediği gibi, Christophe iki üç asperj yaptıktan sonra, sesin akışına kaptırdı kendini akorları bağladı birbirine hep ko-

nuşarak, sonra tam cümleler geldi. Artık susmuştu, çalmaya başladı. İki ihtiyar, anlaşarak, kurnazca göz kırptılar birbirlerine. Mutluydular.

— Bunu biliyor muydunuz, diye sordu Christophe, Lied'lerinden birini çalarken.

— Evet, biliyorum, dedi Schulz, pek keyifliydi.

Christophe durmaksızın, başını azıcık geriye çevirerek:

— Hey! Pek de iyi değil, sizin şu piyano! dedi.

İhtiyar çok üzüldü, özür diler gibi, boynu bükük:

— Eskidir, dedi benim gibi.

Christophe tümüyle arkasını döndü, yaşlılığı için özür diliyormuş gibi duran ihtiyara baktı, gülerek ellerini tuttu, o saf bakışlı gözlerine daldı:

— Ya! Siz mi, dedi, benden daha gençsiniz.

Schulz ttalı tatlı güldü, yaşlı bedeninden, elinin ayağının tutmadığından söz etti.

— Bak, hele bak! dedi Christophe, söz konusu değil bu. Ne dediğimi biliyorum ben, doğru değil mi Kunz?

(Çoktan «Bay» demeyi bırakmıştı.)

Kunz bütün gücüyle onayladı onu.

Schulz, eski piyanosunu da savunmak istedi:

— Hâlâ çok güzel ses veren tuşları var, dedi çekinerek.

Sonra bunlara dokundu; bir yarım oktav, çok canlı dört beş nota duyuldu, orta incelikte. Christophe, piyanonun Schulz için eski bir dost olduğunu anlayarak, nezaketle ve ihtiyarın gözlerini düşünerek:

— Halâ güzel gözleri var, dedi.

Schulz'un yüzü aydınlandı. Hemen eski piyanosunu, dili dolaşarak övmeye koyuldu, ama hemen sustu. Christophe yeniden çalmaya başlamıştı. Lied'ler birbirinin ardından geliyordu. Christophe hafif sesle okuyordu da. Schulz, gözleri yaş içinde Christophe'un bütün hareketlerini izlemekteydi. Kunz, ellerini karnının üstünde kavuşturmuş, müziğin daha çok tadına varmak için gözleri kapalı, dinliyordu. Christophe, zaman zaman arkasına dönerek, derin bir haz içinde ihtiyarlara bakarak, safça bir coş-

kuyla şunları söylüyordu, ama iki ihtiyar gülmüyorlardı hiç:

— E! Güzel mi bu! Ya şuna ne dersiniz! Hangisi daha güzel sizce... Ya öteki... O hepsinden güzel... Şimdi size öyle güzel bir şey çalacağım ki!..

İnsana hayal kurduran bir parçayı bitirirken, guguklu saat çalmaya başladı. Christophe yerinden sıçrayıp öfkeyle bağırmaya başladı. Kunz da sıçrayarak gözlerini açtı, iri gözlerini devirerek şaşkın şaşkın çevresine bakıyordu. Schulz önce bir şey anlamamıştı. Christophe kendisini selâmlayan kuşa yumruğunu sallıyor, Tanrı aşkına atın dışarı şu karnından konuşan budalayı, ömrümde bu kadar dayanılmaz, kötü bir ses duymadım diye avaz avaz bağırıyordu. Bir iskemle yakaladı, üstüne çıkıp, şu oyun bozanı indirmek istiyordu yerinden. Ama az kalsın düşecekti, Kunz yeniden çıkmasını önledi, Salome'yi çağırdı. Kadın her zamanki gibi ağırdan alarak geldi. Schulz'un sabırsızlanarak duvardan çıkardığı saati kollarının üstüne koydukları zaman şaşıp kaldı.

— Bunu ne yapacağım ben? diye sordu.

— Ne istersen onu yap, götür! Gözümüz görmesin bir daha burada, dedi, Christophe kadar sinirlenmiş olan Schulz, bunca zaman bu çirkin şeye nasıl katlandım, diye düşünüyordu.

Salome, hepsi kaçırmış mutlaka bunların, diye aklından geçirdi.

Müzik yeniden başladı. Saatler geçiyordu. Salome gelip yemeğin habır olduğunu söyledi. Schulz işaretle susturdu kadını. Ama o, on dakika sonra, geldi, odadakilerin kalkmadıklarını görünce yeniden birkaç kez geldi, gitti. Artık iyice tepesi atmıştı, odanın ortasında durdu: öfkesini belli etmemeye çalışarak, Schulz'un umutsuzca işaretlerine aldırmadan:

— Sayın baylar soğuk ya da yanmış yemek istiyorlarsa, kendi bilecekleri şey, ben emirleri bekliyorum, dedi.

Kadının böyle çıkışmasından fena halde utanan Schulz iyice ağzının payını verecekti, ama Christophe kahkahayı

bastı. Kunz da gülünce, Schulz da onlar gibi yapmak zorunda kaldı. Salome, başarısından memnun, yaptıklarına pişman olan tebalarını bağışlamak isteyen bir kraliçe gibi topuklarının üstünde çark etti:

Christophe piyanodan kalkarak:

— Amma gözü pek kadın! dedi. Hakkı var. Konserin ortasında gelen dinleyiciler kadar çekilmez insanlar yoktur dünyada.

Sofraya oturdular. Çeşitli ve nefis yemekler vardı. Schulz, Salome'nin gururunu okşamıştı; aşçılıktaki ustalığını göstermek için bahane arardı o zaten ve bunu bulmaktan da geri kalmazdı. İhtiyar dostlar çok oburdular. Kunz, sofrada başka bir adam oluveriyordu; keyfine diyecek yoktu; resmi, bir lokantaya reklâm olabilirdi. Schulz'un da iyi yemeklere düşkünlüğü onunkinden az değildi. Ama, sağlığı bozuk olduğu için kendini tutmak zorundaydı. Ne var ki, çoğu zaman buna aldırış etmezdi, ama sonra acısını çekerdi. Bu sefer, hasta olursa hiç olmazsa bunun nedenini biliyordu. Onda da, Kunz gibi babadan oğula eski kuşaklardan kalma yemek reçeteleri vardı. Bunu bilen biri gibi işini yapardı Salome. Ama bu defa bütün bu nefis yemeklerin hepsini tek bir programda toplamak için elinden geleni yapmıştı.

Bu sofra, o Rhein boylarının unutulmaz mutfağının bir sevgisiydi. Oralarda yapılan yemekler namusluca hazırlanırdı, hileli hiçbir şey bulunmazdı içinde. Güzel kokulu otlarla, koyu salçalarla, kuvvetli çorbalarına, örnek türlülülerine, lahana turşularına kaz kızartmalarına, poğaçalarına, anasonlu ve kimyonlu çöreklerine doyum olmazdı. Christophe, avurtlarını şişirerek, zevkle yiyordu bir aç kurt gibi. Böylesine yiyebilme yeteneği ona babasından ve büyük babasından kalmıştı; baba oğul bütün bir kazı yiyip yutabilirlerdi. Christophe bir haftayı yalnız peynir ekmekle geçirebildiği gibi, fırsat bulursa patlayıncaya kadar yemek yiyebilirdi. Hem candan, hem de resmi davranan Schulz Christophe'u şefkatle seyrediyor ve Rhein şarabı sunuyordu. Kunz pek keyifliydi, Christophe'un da kendisi gi-

bi, boğazına düşkün olduğunu görerek seviniyordu. Salome'nin de ağzı kulağına varıyordu. Christophe eve geldiğinde, önce hayal kırıklığına uğramıştı. Schulz daha önce kendisinden öylesine çok söz etmişti ki, göğsü nişanlarla dolu yüksek mevkili birinin geleceğini sanmıştı. Onu görünce:

— Bu muymuş? diye şaşarak sormuştu.

Ama sofrada, Christophe kadının gözüne girdi; kimse onun kadar, yeteneğinin değerini bildiğini ispatlamamıştı. Mutfağa gideceği yerde kapının eşiğinde durarak, deli dolu konuşurken, tek lokmayı bile kaçırmayan Christophe'u seyre daldı. Yumruklarını kalçalarına dayayarak kahkahayla gülüyordu. Hepsi sevinç içindeydi. Tek bir kara nokta vardı mutluluklarında: Pottpetschmidt'in yokluğu. Sık sık:

— Ah! O da olsaydı. Yiyip içişini, şarkı söyleyişini görmeliydin, diyor, övmekten de geri kalmıyorlardı:

— Christophe dinleseydi onu!.. Belki de dinler. Pottpetschmidt bu akşam gelir belki, en geç bu gece.

— Oh! bu gece ben buradan uzakta olacağım, dedi Christophe.

Schulz'un keyfi kaçtı:

— Nasıl, uzakta mı? dedi, titrek bir sesle. Gitmiyorsunuz ya?

— Gidiyorum, dedi Christophe, neşeyle, bu akşamki trenle gideceğim.

Schulz çok üzüldü. Christophe'un, evinde aylarca kalacağını düşünmüştü. Kekeleyerek:

— Ya, olamaz!.. diyordu.

Kunz da:

— Pottpetschmidt gelirse, dedi.

Christophe iki ihtiyara baktı, o dost yüzlerde beliren hayal kırıklığı içine dokundu:

— Ne kadar naziksiniz!.. Yarın sabah giderim, oldu mu, dedi.

Schulz, elini tutarak:

— Ah! dedi, ne mutluluk! Sağolun, sağolun!

Bir çocuk gibiydi, ertesi sabah o kadar uzak o kadar uzak geliyordu ki ona, düşünmeye gerek yoktu.

Christophe o gün gitmiyordu, bütün gün onların olacaktı, bütün gece birlikte olacaklardı, bu çatının altında uyuyacaktı... İşte yalnız buydu gördüğü Schulz'un. Ötesini düşünmek istemiyordu.

Neşeleri yeniden yerine geldi. Schulz birdenbire kalktı, resmî bir tavır takındı, bardağını bu kente ve kendi evine onur veren ve onları sevindiren konuğunun şerefine kaldırdı ve tumturaklı bir ifadeyle dünyanın bütün başarılarının ve mutluluklarının onun olmasını candan dileyerek içti. Sonra bardağını «soylu müziğin»; ardından da, ihtiyar dostu Kunz'un, daha sonra baharın şerefine kaldırdı. Bu arada Pottpetschmidt'i de unutmamıştı. Kunz da, Schulz'un ve daha başkalarının şerefine bardağını kaldırdı. Christophe da bu törene son vermek için bayan Salome'nin şerefine içti. Sevinçten al al olmuştu yüzü kadının. Bundan sonra söylevcilere karşılık vermeye vakit bırakmadan bilinen bir şarkıyı söylemeye başladı, iki ihtiyar da ona uydular, sonra ardından bir daha, bir daha üç sesle söylüyorlardı aralıksız bu şarkıları. Bunlarda dostluktan, müzikten ve şaraptan söz ediliyordu; bu şarkıların nağmelerine çınlayan kahkahalar ve tokuşturulan bardakların çınlamaları da karışmaktaydı, sürekli olarak.

Sofradan kalktıkları zaman saat üç buçuktu. Hepsinin üstüne bir ağırlık çökmüştü. Kunz koltuğuna yığılıverdi; uyuyabilmeyi o kadar isterdi ki. Schulz'un bütün vücudu hem sabahki heyecandan hem kadeh kaldırmaktan kırılıyordu; ikisi de Christophe'un piyanoya oturup saatlerce çalacağını umuyorlardı. Ama haşarı oğlanın keyfi yerindeydi, piyanoda birkaç akor tıkırdattıktan sonra birden kapağını kapadı, pencereden baktı, akşam yemeğine kadar şöyle bir gezintiye çıksak mı diye sordu. Kırlar çekiyordu onu .Kunz pe kilgi göstermedi bu teklife ama Schulz bu düşünceyi çok beğendi, konuğumuza **Schönbuchwölder** gezisini gösteririz, dedi. Kunz azıcık yüzünü buruşturmakla birlikte, karşı çıkmadı, ötekilerle birlikte kalktı; o da Schulz

kadar memleketlerinin güzel yerlerini Christophe'a göstermek istiyordu. Evden çıktılar. Christophe, Schulz'un koluna girdi. İhtiyarı hızlı hızlı yürüttü, o böyle yürümeyi istemezdi. Kunz da terini silerek arkadan geliyordu. Birbirlerine söylev çekerek neşeyle gidiyorlardı. Kapılarının önünde duran insanlar onları seyrediyor ve **Herr Professor** Schulz'u gençleşmiş buluyorlardı. Kentten çıkarak çayırlara daldılar. Kunz sıcaktan yakınıyordu. Bereket versin, tartışmak üzere sık sık duruyorlardı da konuşma yolun uzunluğunu unutturuyordu. Korulara daldılar. Schulz, Goethe'den ve Moerike'den şiirler okudu. Christophe şiiri çok seviyordu, ama hiçbirini aklında tutamazdı. Onları dinlerken kendini belirsiz hayallere bırakıyordu, kafasında kelimelerin yerini müzik alıyor ve ona bunları unutturuyordu. Schulz'un hâfızasını çok beğenmişti. Yılın büyük bir kısmını odasına kapanarak geçiren bu hemen hemen sakat, bu hasta ihtiyardaki zihin canlılığıyla genç, ünlü sanat hareketlerinin ortasında yaşayan, konser turneleri için bütün Avrupa'da dolaşan genç olduğu halde hiçbir şeyle ilgilenmeyen, birşey öğrenmek istemeyen Hassler arasında ne büyük bir ayrılık vardı. Schulz, Christophe'un bildiği o günkü tüm sanat olaylarını bilmekle kalmıyor, geçmişteki müzisyenlerle ve yabancı müzisyenlerle ilgili ve Christophe'un hiç duymadığı birçok şey biliyordu. Hâfızası, gökyüzünün bütün güzel sularının içinde toplanmış, derin bir sarnıçtı sanki. Christophe bundan yararlanmaktan bıkmıyordu. Christophe'un da ilgisi çok mutlu ediyordu Schulz'u. Kimi zaman kendisini beğenen dinleyiciler, uysal öğrenciler bulduğu oluyordu. Ama, hiçbir zaman, içinde dolup taşan coşkun duygularını paylaşabileceği genç ve ateşli yürekli insanlarla karşılaşmamıştı.

Schulz, beceriksizlik edip de Brahms'tan söz edinceye kadar çok iyi iki dost idiler. Birden Christophe öfkeye kapıldı, ihtiyara karşı soğuk davranarak kolundan çıktı; kırıcı bir sesle Brahms'ı seven, benim dostum olamaz, dedi. Bu sözler soğuk bir duş gibi inmişti üstlerine, neşeleri kaçmıştı. Schulz, çok çekingen olduğu için tartışmaya giriş-

miyordu, ama doğru sözlü olduğu için de kekleyerek açıklamaya çalışıyordu. Ama Christophe kesin bir:

— Yeter! le sözünü keserek cevap vermesine meydan bırakmadı. Yürüyüşlerini sürdürdüler. İki ihtiyar birbirlerine bakmaya cesaret edemiyorlardı. Kunz öksürdü, konuşmayı yeniden başlatmayı deneyerek, konulardan, güzel havalardan söz etti. Christophe surat asıp tek hecelerle cevap vererek konuşmanın kesilmesine sebep oldu. Bu yanda yüz bulamayan Kunz suskunluğu bozmak için Schulz'la konuşmaya çalıştı. Ama Schulz'un boğazı kurumuştu, cevap verecek hali yoktu. Ona gözünün ucuyla bakan Christophe'un içinden gülmek geliyordu; onu çoktan bağışlamıştı. Kaldı ki, ona ciddi olarak kızmış değildi. Bu ihtiyarcığı üzdüğü için, ne hayvan şeyim ben, diyordu içinden. Ama üstünlüğünü kötüye kullanarak, sözünü geri almak istemiyordu. Korudan çıkıncaya kadar hiç konuşmadılar. Şimdi, canları sıkılan iki ihtiyarın sürüklenen ayaklarının sesinden başka bir şey duyulmuyordu. Islık çalarak yürüyen Christophe onları görmüyor gibiydi. Birden dayanamadı, kahkahayla gülmeye başladı. Schulz'a dönerek kollarını güçlü elleriyle yakalayarak:

— İyi yürekli sevgili Schulz! dedi, ona şefkatle bakarak, ne güzel! ne güzel... dedi.

Kırlardan ve geçirdikleri güzel günden söz ediyordu. Ama içi gülen gözleriyle şöyle demek istiyor gibiydi:

— Ne iyi insansın sen. Kaba adamın biriyim ben. Bağışla beni! Seni öyle seviyorum ki.

İhtiyarın yüreği sevinç doldu. Sanki güneş tutulmuştu da yeniden doğmuştu. Bir süre tek bir kelime söyleyemedi. Christophe yeniden koluna girdi ve öncekinden daha dostça konuşmaya başladı. Birden coşarak adımlarını açarak yürümeye başladı. İki yol arkadaşının soluklarının kesildiğine dikkat ettiği yoktu. Schulz yakınmıyordu bundan, yorgunluk duymak şöyle dursun, memnundu. O günkü tedbirsizliklerini kendisine pahalıya mal olacağını biliyordu. Ama, şöyle diyordu içinden:

— Yarın ne olursa olsun! O gittikten sonra dinlenmek için çok vaktim olacak.

Ama, onun kadar kendinden geçmiş olmayan Kunz, acınacak bir surat takınmış, onbeş adım gerilerden geliyordu. Christophe sonunda görebildi bunu. Özür diledi utanarak, sonra bir çayırda kavakların gölgesinde oturmalarını önerdi. Schulz, bronşitinin ne olacağını düşünmeden hemen kabul etti. Bereket versin Kunz arkadaşını düşünüyormuş gibi yaparak önledi bunu. Aslında, ter içinde kaldığı için soğuk almaktan korkuyordu. Yakındaki bir istasyondan trene binip kente gitmeyi önerdi. Böyle yaptılar. Yorgun oldukları halde adımlarını sıklaştırdılar, tren henüz gelirken gara girmişlerdi.

Tam bu sırada, iri yarı bir adam, bir vagonun kapısından fırladı, Schulz'la Kunz'a adlarını bağırarak seslendi, bu arada ikisinin bütün niteliklerini sıralamaktan geri kalmamıştı. İki ihtiyar bağırıp kollarını sallayarak arkadaşlarının bulunduğu kompartımana doğru gidiyorlardı. Pottpetschmidt de, vagondakilere çarparak karşılamak için koşuyordu. İki ihtiyarın peşinden koşan Christophe şaşırmıştı:

— Ne oluyor? diye sordu.

Ötekiler sevinçle bağırdılar:

— Pottpetschmidt geldi!

Bu addan bir şey anlamadı Christophe. Akşam onun şerefine bardak kaldırdığını unutmuştu. Pottpetschmidt vagonun sahanlığında, Schulz ve Kunz basamakta, kulakları sağır edecek bir gürültü koparıyorlardı şimdi. İki arkadaş sevinç içindeydiler bu karşılaşmadan. Hareket eden trene çıktılar. Schulz, Pottpetschmidt ile Christophe'u bir birlerine tanıştırdı. Yüzü birden ciddileşen şişko adam selâm verdikten sonra ve hemen tanıştırma töreninin ardından, Christophe'un elini yakalayarak kolunu koparmak istercesine dört beş kez salladı, ve kelimeleri yuvarlayarak konuşmaya başladı. Christophe adamın bağırmaları arasından Tanrıya şükrettiğini ve karşılaşmanın kendisi için büyük bir şans olduğunu söylediğini farkedebildi. Bir an

sonra da kalçalarına vurarak, hiçbir yere gitmediği halde tam Bay Kappelmeister'in geldiği gün kendisini kentten uzaklaştırdığı için talihine lânet okumaya başladı. Schulz'un telgrafı, sabahleyin trenin hareketinden bir saat sonra eline geçmişti. Geldiği zaman uyuyormuş, onu uyandırmak istememişler. Kıyameti koparmış, çatmış otelde çalışan adamlara o sabah. Şimdi de bağıra çağıra anlatıyordu bunu. Müşterilerine iş için buluşmaya söz verdiklerine boş vererek bir an önce dönmek üzere ilk trene atlamıştı. Ama bu Allahın cezası tren, büyük katarla aktarmayı kaçırmış. Bu yüzden Pottpetschmidt, istasyonda üç saat beklemek zorunda kalmış. Kendisi gibi garda bekleyen yolculara başından geçeni belki yirmi kez anlatmış, dağarcığındaki bütün ünlemleri tüketmişti. Çok geç kalmaktan korkuyordu... Ama çok şükür... Tanrıya şükür!..

Christophe'un ellerini yeniden yakaladı, kıllı parmaklı pençesiyle hamur yoğurur gibi sıkmaya başladı. Dev gibi iri bir adamdı bu Pottpetschmidt. Aşırı büyüklükteydi tüm organları: dört köşe bir kafa, kökünden kazınmış kırmızı saçlar, çiçek bozuğu suratı tıraşlı, iri bir burun, kalın dudaklar, çifte çene. Boynu kısa, omuzları korkunç derecede genişti, karnı da fıçıya benziyordu, kolları bedeninden ayrık, kocaman eller ayaklar... Korkunç bir et yığını, aşırı oburluk ve bira düşkünlüğü yüzünden biçimsizleşmiş bir vücut. Bavyera sokaklarında çok rastlanan şişkolardan biri. Kafese kapatılan kümes hayvanları gibi bir besiye çekme sistemiyle oluşturulan böyle bir şişkolar ırkının sırrını kendilerinden başka bilen yoktur. Sevinçten, ya da sıcaktan yüzü bir tereyağı gibi parlıyordu. Pottpetschmidt, iki elini dizlerine ya da yanında oturanın dizlerine yaslayarak durmadan konuşuyordu. Kelimeleri mancınık gibi fırlatıyordu havaya. Zaman zaman da sarsıla sarsıla bir gülme tutturuyordu; başını arkaya deviriyor, ağzı açık, boğulacak gibi hırlayarak. Schulz ve Kunz da gülmeye başladılar, gülme nöbeti geçince de Christophe'a baktılar, gözlerini silerek:

— E!.. ...Ne diyorsunuz bakalım, der gibi. Christophe'-

un bir diyeceği yoktu. Christophe, büyük bir korkuya kapılarak:

— Bu baylar mı benim müziğimi çalıp söyleyenler? diye düşündü.

Schulz'un evine döndüler. Christophe, Pottpetschmidt'in şarkısını dinlemekten kendini kurtarabileceğini umuyordu; söylemek için yanıp tutuşan adamın, dokundurmasını anlamazlıktan gelerek hiç yüz vermemişti. Ama Schulz ile Kunz arkadaşlarına kendisini Christophe'a dinletmek şerefini kazandırmak istiyorlardı. Çaresiz bu isteklerini yerine getirmek gerekiyordu. Christophe keyifsizce piyanoya oturdu:

— Adamcağızım, adamcağızım, seni neyin beklediğini bilmiyorsun, kendini koru! Sana göz açtıracak değilim, diye aklından geçirdi.

Schulz'u üzeceğini düşünreek canı sıkılıyordu, ama yine de bu sayın **John Fals taff**'ın müziğini öldürmesini hoş görmektense, Schulz'un üzülmesini tercih ediyordu. Ama, ihtiyar dostunu üzeceği için duyduğu vicdan azabından kurtuldu: Şişko, çok güzel söylüyordu şarkıyı. Daha ilk mezürlerde Christophe, şaşmışcasına bir hareket yaptı. Gözünü ondan ayırmayan Schulz, korku içindeydi Christophe'un memnun olmadığını düşünmüştü. Ancak, çaldıkça yüzünün aydınlandığını görünce yüreği ferahladı. Onun da sevinci yüzüne vurmuştu. Sonra çaldığı parça bitip de Christophe geriye dönerek o ana kadar hiç **Lied**'lerinin böylesine güzel okunduğunu duymadığını söyleyince Schulz'un sevinci, Christophe'unkinden de, başarı kazanan Pottpetschmidt'inkinden de daha derin, daha tatlı oldu. Çünkü, onların herbiri kendini sevinçlerini tatmışlardı. Oysa o, ikisinin birden sevincini duyuyordu. Christophe bağıra çağıra şaşmasını açığa vuruyordu: bu hantal ve bayağı adamın nasıl olup da Lied'lerini bu kadar anlayışla söyleyebildiğine akıl erdiremiyordu. Bütün ince ayrıntıları doğru olarak verebilmiş değildi şüphesiz. Ama, bu adamın söyleyişindeki canlılığı, coşkuyu hiçbir zaman meslekten şarkıcılara tam olarak aşılayamamıştı. Pottpestchmidt'e bakarken şöyle düşünüyordu:

— Acaba gerçekten duyarak mı söylüyor?

Ama adamın gözlerinde, başarısının verdiği sevinçten başka bir şey göremiyordu. Şuuraltı bir güç bu hantal yığını kımıldatmıştı. Bu, kör ve pasif kuvvet, emirlere uyarak neşe içinde döğüşen adamın kuvveti gibi bir şeydi. Çünkü harekete ihtiyacı vardı, kendi kendine kaldığı zaman ne olduğunu bilemezdi. Christophe düşünüyordu ki, yaradılış günü, büyük heykelci, yaratmayı tasarladığı yaratıkların, ayrı organlarına bir düzen verme zahmetine girişmemiş, bunların birarada bulunacaklarını düşünmeye gerek duymadan, bu yaratıklardan herbirini ayrı ayrı parçaları biraraya getirilerek yapıvermiş. Böylece aynı insan, beş altı ayrı insana bölünmüş, beyni birinde, yüreği başka birinde, gövdesi de ruhuna uygun düştüğü bir üçüncüsünde. Çalgı bir yanda, çalgıcı bir yanda. Kimi insanlar, kutularının içinde ebediyen kapalı kalan güzel bir keman gibidirler, onu çalan birinin bulunmaması yüzünden. Buna karşılık, bu kemanı çalabilecek kabiliyette olan kişiler de ömürleri boyunca kötü kemanları gıcırdatmak zorunda kalmışlardır. Christophe'un, bu bakımdan kendine kızması için pek çok sebep vardı: bir notayı sesl edoğru olarak okuma kabiliyetinden yoksundu. Sesi tüyleri ürpertecek kadar bozuktu.

Bu sırada Pottpetschmidt, Christophe'un Lied'lerini «yorumlamaya» girişmişti; yani Christophe'un müziğinin yerine kendininkini koyuyordu. Christophe bu değişiklikten müziğinin kazançlı çıkmayacağını düşünerek suratı asılmıştı. Schulz bunu farketti. Eleştiriden yoksun oluşu ve dostlarına hayranlığı yüzünden, Pottpetschmidt'in zevksizliğini kendiliğinden kestirecek durumda değildi. Ama Christophe'a olan sevgisi ona, genç adamın düşünüşünün en gizli inceliklerini bile hissettiriyordu. Artık kendinde değildi o, Christophe'daydı. Bu yüzden Pottpetschmidt'in bu aşırılığı ona çok üzüntü verdi. Schulz, adamın, Christophe'un eserlerini okuyup bitirdikten sonra, bir sürü güçsüz bestecinin eserlerini söylemesine engel oluncaya kadar akla karayı seçti. Bunlardan birinin adını duyar duymaz tüy-

leri diken diken oluyordu Christophe'un. Bereket versin, akşam yemeğinin hazır olduğunun bildirilmesi Pottpetschmidt'in çenesini kapadı. Şimdi, değerini göstermesi için yeni bir saha vardı önünde ve bunda o rakipsizdi. Sabahki gezintilerden biraz yorulmuş olan Christophe'un da yarışmaya niyeti yoktu hiç.

Saatler ilerliyor, akşam oluyordu. Masanın çevresinde oturan üç ihtiyar dost, Christophe'dan ayırmıyorlardı gözlerini; konuşmasını içer gibi dinliyorlardı. Bu adı bilinmeyen şehirde bulunuşu, o günden önce hiç *görmediği* bu ihtiyar adamlarla, ailesindenmişler gibi, içli dışlı oluşu çok acayip gelmişti Christophe'a. Bir sanatçıya, dünyada, sanatını anlayan insanların bulunduğunu bildirmenin o sanatçı üzerinde ne iyi bir etki yapacağını düşünüyordu. Gönlü ne sıcak duygularla dolacak ve gücü ne kadar artacaktı... Yazık ki, çoğu zaman hal hiç de böyle değildir: herkes yalnız yaşar ve yalnız ölür; — duygularını dile getirmekten korkarak ve duyguları derinleştikçe bunları dile getirme ihtiyacını daha kuvvetle duyarak. Bayağı övücülerin hiç sıkıntıları yoktur konuşmak için. En iyi eserleri sevenler, dillerinin çözülmesi için zorlamalıdırlar kendilerini. Bunun için, konuşma cesaretini gösterenlere minnet duymak gerekir. Bunlar, hiç farkında olmadan, yaratıcının ortaklarıdır. — Christophe'un gönlü ihtiyar Schulz için minnetle doluydu. Onu öteki iki arkadaşından ayırıyordu: onun, bu küçük dost kümesinin ruhu olduğunu hissetmişti: ötekiler, bu sevgi ve iyilik odağının yansımalarından başka bir şey değillerdi. Kunz ile Pottpetschmidt'in ona gösterdikleri dostluk farklıydı. Kunz bencildi: müzik ona bir rahatlık duygusu veriyordu, okşanan iri bir kedi gibi. Pottpetschmidt, müzikten bir övünme zevki, jimnastik zevki alıyordu. Ne biri, ne öteki anlamayı akıllarından geçirmiyorlardı. Ama, Schulz bütün varlığıyla unutuyordu kendini müzikte, seviyordu onu.

Vakit geç olmuştu. İki davetli arkadaş, geceleyin gittiler. Christophe, Schulz'la yalnız kaldı:

— Şimdi yalnız sizin için çalacağım, dedi.

Piyanonun başına geçti, ve yanında sevdiği biri oldu-

ğu zamanki gibi çaldı. Yeni eserlerini çaldı. İhtiyar kendinden geçmişti. Christophe'un yanı başına oturmuş, gözünü ondan ayırmadan, soluğunu keserek dinliyordu.

O iyi yürekliliğiyle, en küçük mutluluğu bile kendine saklayamadığı için:

— Ah ne yazık! Kunz burada değil, diyordu.

Bir saat geçmişti. Christophe durmadan çalıyordu, hiç konuşmuyorlardı. Christophe bitirince, tek kelime söylemediler. Her yer sessizlik içindeydi: ev ve sokak uykuya dalmıştı. Christophe arkasını döndü, ihtiyar adam ağlıyordu; Christophe kalkıp onu kucakladı. Gecenin sükûneti içinde yavaş sesle konuştular. Tiktakları boğulan saat bitişik odada işliyordu. Schulz, çok yavaş bir sesle ellerini kavuşturmuş, sırtı eğik konuşuyordu. Kendine sorular yönelten Christophe'a hayatını, dertlerini anlatıyor, her an yakınmamak için titizlik gösteriyor:

— Haksızım... Yakınmaya hakkım yok... Herkes bana karşı iyi davranmıştı... demek gereğini duyuyordu.

Gerçekten de yakınmıyordu. Sadece, yalnız geçen hayatının yalın hikâyesinden ihtiyarı dışında çıkan hüzünlü bir hava vardı. En acıklı yerlerinde buna, çok belirsiz ve çok duygusal bir biçimde bulanık bir idealizme olan inancını katıyordu. Bu da Christophe'un canını sıkmaktaydı. Ama, buna karşı çıkmak acımasızlık olacaktı. Aslında Schulz, sağlam bir inanca sahip olmaktan çok, inanmak için coşkun bir istek duyuyordu. Bu belirsiz umuda bir can simidine yapışır gibi sarılıyordu. Bunu onayladığını Christophe'un gözlerinden okumaya çalışıyordu. Christophe dostunun gözlerindeki çağrıyı duymuştu. İçe dokunan bir güvenle bağlanmıştı kendisine bu gözler, cevabını bekliyor bu cevabı bildiriyordu ona. O zaman, Christophe, ihtiyarın beklediği sâkin bir inanç ve güç verici şeyler söyledi. İhtiyar ile genç arasındaki farkı unutmuşlardı: birbirini seven ve yardım eden aynı yaşta iki kardeş gibi birbirbirlerine yaklaşmışlardı; aralarında zayıf olanı, güçlü olandan destek alıyordu: ihtiyar, genç adamın ruhuna sığınmıştı.

Gece yarısından sonra birbirlerinden ayrıldılar. Christophe geldiği trene yetişmek için erken kalkmak zorundaydı. Bunun için, soyunurken oyalanmadı. İhtiyar, aylarca kalacakmış gibi hazırlamıştı konuğunun odasını. Masanın üstüne, içinde güller ve bir defne dalı bulunan bir vazo koymuştu. Yazı masasının üstüne de yepyeni bir kurutma kağıdı yerleştirmişti. Sabahtan sağlam bir piyano getirtmiş, yatağının baş ucundaki bir rafa en değerli ve en çok sevdiği kitapları koymuştu. Hepsini sevgiyle düşündüğü bir sürü ayrıntıyla uğraşmıştı. Ama bütün emekleri boşunaydı: Christophe'un gözüne çarpmadı bile bunların hiçbiri. Kendini yatağa atıp, yumrukları sıkılı uyuyuverdi.

Schulz'un gözüne uyku girmiyordu. İçi, hem dostuna kavuşmanın sevinci, hem de ondan ayrılacağını düşünmenin kederiyle doluydu. O günkü konuşmalarını kafasından geçiriyordu sürekli olarak. Yatağının dayalı olduğu duvarın ötesinde sevgili Christophe'un yattığını düşünüyordu. Yorgunluktan, bitkindi, bütün vücudu ağrıyor, nefesi daralıyordu. Gezintileri sırasında üşüttüğünü ve hastalığının yeniden azacağını düşündü. Ama tek bir şey vardı aklında:

— Yeter ki onun gidişinden sonraya kadar dayanayım.

Sonra, Christophe'u uyandırırım diye, öksürük nöbetinin tutmasından korkuyordu. Tanrıya şükrediyordu; ihtiyar Siméon'un (1) **Nunc dimittis** adlı ilâhisi üzerine şiirler tasarladı. Ter içinde kalkıp masasının başına geçerek şiirlerini yazmaya koyuldu. Özenle temize çekip başına sevgiyle dolup taşan bir armağan yazısı yazdı, altına imzasını attı, tarihi ve saati de koyduktan sonra masadan kalktı. Sonra, yattı; üşümüştü, titriyordu, sabaha kadar bir türlü ısınamadı.

Gün ağarıyordu. Schulz, üzüntüyle bir gün önceki sabahı düşündü. Sonra, son mutluluk dakikalarını zehir ettiği için kendini kınadı. Ertesi gün, şu anda akıp giden saati yitirdiği için nasıl üzüleceğini biliyordu: bunun bir

(1) Saint-Siméon: Y.B. I. yüzyılda yaşamış bir hıristiyan ermişi.

anını bile yitirmemeye çalışıyordu. Yandaki odadan gelen en küçük gürültüye kulak kabartıyordu. Ama, Christophe'un kımıldadığı yoktu. Hâlâ yatağa girdiği zamanki gibi tek bir hareket yapmadan yatıyordu. Saat altı buçuğu çaldığı halde o hâlâ uyumaktaydı. Rahatlıkla treni kaçırması sağlanabilirdi; ve o da bunu güler yüzle karşılardı. Ama, ihtiyar, bir dostunun daha önceden düşüncesini sormadan böyle davranmayacak kadar titiz bir insandı. Boşuna:

— Benim yüzümden treni kaçıracak değil. Benim rolüm yok bunda. Ona hiçbir şey söylememek yeter. Vaktinde uyanmazsa bir gün daha geçirmiş olacağım onunla, diyordu.

Ama, kendisi cevap veriyordu buna:

— Hayır, bunu yapmaya hakkım yok.

Kendini Christophe'u uyandırmakla yükümlü görüyordu. Kapısını vurdu. Christophe hemen duymamıştı. Yeniden vurdu. Bu da çok üzüyordu ihtiyarı, şöyle düşünüyordu:

— Ah! Ne kadar da güzel uyuyor! Bıraksam öğleye kadar yatacak.

Sonunda, bölmesinin öte yanından Christophe'un neşeli sesi duyuldu. Saatin kaç olduğunu öğrenince, telâşla bağırdı. Odanın içinde koşuştuğu, gürültüyle tuvaletini yaptığı, kopuk kopuk şarkı söylediği duyuluyordu. Duvarın ötesinden Schulz'a dostça seslenerek, gülünçlü şeyler söylüyordu. İhtiyar üzgün olduğu halde gülüyordu bunlara. Kapı açıldı: Christophe, tazelenmiş, dinlenmiş görünüyordu, yüzünden mutluluk okunuyordu. İhtiyara ne kadar üzüntü verdiğini düşündüğü yoktu. Telâş etmiyordu gitmek için aslında. Birkaç gün kalmasında kendisi için hiçbir sakınca yoktu. Bu da Schulz'u öyle çok sevindirirdi ki! Ama Christophe bunu tamamiyle farkedemiyordu. Kaldı ki, ihtiyardan ne kadar hoşlanmış olursa olsun, canı gitmek istiyordu. Konuşmayla geçen bir gün sonunda, bu insanların kendisine umutsuzca bir sevgiyle yapışmalarından yorulmuştu. Hem sonra gençti, sonra onlarla yeniden buluşacak vakti vardı, dünyanın öteki ucu-

na gitmiyordu ya! Ama, ihtiyar, kendisinin çok geçmeden dünyanın öteki ucundan daha uzaklarda olacağını biliyordu. Bir daha göremeyeceğini düşünerek bakıyordu Christophe'a.

Son derecede yorgun olduğu halde Christophe'la birlikte gara gitti. Hava soğuktu, inceden yağmur çiseliyordu. Christophe, istasyonda para çantasına bakarken, geldiği yere gidebilmek için, dönüş bileti alacak kadar parası olmadığını gördü. Schulz'un seve seve kendisine bu parayı ödünç vereceğini biliyordu, ama isteyemedi. Neden kendisini seven insandan hizmet etme fırsatını —mutluluğunu— esirgemişti. Ya çekingenlikten, ya da bunu bir onur meselesi yaptığı için. Bir ara istasyonuna kadar bilet aldı, kalan yolu yürüyerek giderim, diyordu içinden.

Hareket çanı çaldı, vagonun basamağında kucaklaştılar. Schulz, Christophe'un avucuna, gece yazdığı şiiri sıkıştırdı. Kompartımanın önünde durdu peronda. Ayrılış anı geciktiğinde hep olduğu gibi, söyleyecek bir şey bulamıyorlardı birbirlerine. Ama Schulz'un gözleri konuşuyordu yine. Tren harekete geçinceye dek, Christophe'un yüzünden ayırmadı gözlerini.

Demiryolunun dönemecinde, vagon gözden kayboldu. Schulz, tek başına döndü, çamurlu caddeye çıktı, ayağını sürüklüyordu. Yorgunluğunu, havanın soğukluğunu, yağmurlu günün hüzününü duydu birdenbire. Evine çok güçlükle gelebildi, merdivenden zahmetle çıkabildi. Odasına girer girmez öksürük nöbeti tuttu, boğulacaktı nerdeyse. Salome yardımına geldi. Elinde olmadan inlerken, bir yandan da durmadan:

— Ne büyük mutluluk! Ne büyük mutluluk! diye mırıldanıyordu.

Çok kötü hissediyordu kendini, yattı. Salome doktor getirmeye gitti. Vücudu yatağın içine paçavra gibi serilmişti. Hiç kımıldanamıyordu. Yalnız göğsü bir demirci körüğü gibi kalkıp iniyordu. Başı ağırlaşmıştı, ateşler içinde yanıyordu. Bir önceki günü tümüyle, dakikası dakikasına yeniden yaşadı, böylece kendine işkence ediyor,

sonra da, böyle bir mutluluğun ardından yakındığı için kendine kızıyordu. Ellerini kavuşturmuş, gönlü sevgi dolu, Tanrıya şükrediyordu.

•

Christophe, kaygılardan kurtulmuş, geride bıraktığı insanların gösterdikleri sevgiyle kendine güveni artmış olarak şehrine döndü. Biletin geçtiği yere kadar gelince, trenden neşeyle indi, yaya olarak yola koyuldu. Önünde altmış kilometre kadar bir yol vardı. Acelesi yoktu, bir öğrenci gibi oyalanarak gidiyordu. Nisan ayı idi. Kırlar daha uyanmamıştı. Yapraklar kara dallarının ucunda buruşuk eller gibi kıvrılıyordu. Birkaç elma ağacı çiçek açmıştı, çitlerin kenarında incecik yaban gülleri gülümsüyor gibiydi tatlı renkleriyle. Ormanın yaprakları dökülmüş ağaçlarında, ince, yumuşak, tüyler sürmeye başlamıştı. Bir tepenin üstünde, bir mızrağın ucundaki arma gibi roman stilinde eski bir şato göze çarpıyordu. Çok berrak mavi gökte kara bulutlar dolaşıyordu. İlkbahara kavuşan kırlar üzerinden gölgeler koşuşuyordu: karla karışık yağmur serpeleyip geçiyor, sonra yeniden güneş ışık saçıyor, kuşlar ötüşüyordu.

Christophe, birkaç saniyeden beri Gottfried dayıyı düşündüğünü farketti Ne kadar zamandır adamcağızı aklına getirmemişti. Şimdi neden böyle, iki yanına kavaklar dizilmiş, parıldayan bir kanal boyunca uzayıp giden bir caddede giderken onun böyle zihnine takıldığını soruyordu kendi kendine. Dayısının hayali öylesine izliyordu ki onu; bir duvarın köşesini döner dönmez karşısına çıkacakmış gibi geldi.

Hava kararadı. Doluyla karışık şiddetli bir sağnak başladı, uzaktan gök gürültüsü geliyordu. Christophe yakındaki bir köyün ağaç kümeleri arasındaki, pembe cepheli ve kırmızı çatılı evlerini gördü. Adımlarını sıklaştırdı ve ilk evin sundurması altına girdi. Dolu taneleri hızlı hızlı çatılara vurup çınlatarak, kurşun taneleri gibi soka-

ğa sıçrıyordu. Yoldaki tekerlek izlerinin içinden sular bol bol akıyordu. Çiçekli meyva bahçeleri arasında, bir eleğimsama, çiğ parlak renklerini koyu mavi bulutlar üzerinden geçiriyordu.

Evin kapısının eşiğinde, bir genç kız, ayakta durmuş, yün örüyordu. Christophe'a dostça içeriye girmesini söyledi. O da bu daveti kabul etti. Girdiği salon hem mutfak, hem yemek, hem de yatak odası olarak kullanılıyordu. Salonun dip tarafında, büyük bir ocağın üstüne büyük bir tencere asılmıştı. Sebze ayıklayan bir köylü kadın Christophe'a iyi günler diledi ve üstünü başını kurutması için ateşe yaklaşmasını söyledi. Genç kız bir şişe getirip Christophe'a içki verdi. Masanın öte yanında oturarak yine örgüsünü sürdürdü, bir yandan da oracıkta oynayan iki çocukla ilgileniyordu. Çocuklar «pisi, pisi» denilen ot başaklarını boyunlarından aşağıya kaydırarak oynuyorlardı. Kız Christophe'la konuşmaya başladı. Christophe biraz sonra kızın kör olduğunu farketti. Güzel değildi bu kız. Kırmızı yanaklı, bembeyaz dişli, güçlü kuvvetli bir kızdı; yüzünün çizgileri düzgün değildi. Birçok körlerde olduğu gibi, azıcık anlamsız bir gülümseme vardı yüzünde. Bundan başka, o da bütün öteki körler gibi, görüyormuşçasına, şundan bundan ve insanlardan söz etmek merakındaydı. Yapmacıklı, gülünç bir hali vardı; o gün kırların pek güzel olduğunu da söyleyince Christophe, kendisiyle alay ediyor sanarak şaşıp kalmıştı. Ama, bir kör kıza, bir de sebze ayıklayan kadına bakınca, buna ikisinin de şaşmadıklarını gördü. Ana kız, Christophe'a dostça, nereden geldiğini nerelerden geçtiğini sordular. Kör kız konuşmaya biraz aşırı bir canlılıkla katılıyordu. Christophe'un yollar ve kırlar üzerine söylediklerine katılıyor ve bunları yorumluyordu. Bittabi, ileri sürdüğü görüşlerin çoğu yanlıştı. Her şeyi onun kadar iyi gördüğüne inandırmak ister gibi bir hali vardı.

Aileden başka kişiler de içeriye girmişlerdi. Otuz yaşlarında sağlam yapılı bir köylü ile genç karısıydı bunlar. Christophe ayrı ayrı hepsiyle konuşuyor, gittikçe açılan gökyüzüne bakıyor, yola çıkmak için havanın biraz daha

iyileşmesini bekliyordu. Kör kız yün örerken bir türkü tutturmuştu. Bu türkü, Christophe'a eski bir şeyleri anımsattı.

— Nasıl! biliyor muydunuz siz bunu?

(Gottfried, eskiden ona öğretmişti bunu).

Türkünün geri kalan kısmını da kendisi söyledi. Genç kız gülmeye başladı. Kız cümlelerin ilk kısmını söylüyor, Christophe da tamamlayarak eğleniyordu. Havanın nasıl olduğuna bakmak için ayağa kalkmıştı, bir yandan da odanın içini mekanik bir şekilde gözden geçiriyordu. Bir köşede, tabak çanak konan dolabın yanında gördüğü şey onu yerinden sıçrattı. Bu, kabaca yontulmuş olan sapı eğilmiş selâm veren bir adamı temsil eden uzun bir bastondu. Christophe çok iyi biliyordu bu bastonu. Çocukken bununla oynamıştı. Bastonu yakaladı ve boğulan bir sesle bağırarak:

— Nereden buldunuz bunu?

Adam ona bakarak:

— Ölen bir dostumuz bıraktı bunu, dedi.

Christophe:

— Gottfried mi? diye bağırdı.

Odadakilerin hepsi ona doğru dönerek sordular:

— Nasıl bildiniz?

Christophe, Gottfried'in dayısı olduğunu söyleyince odadakilerin hepsi çok heyecanlandılar. Kör kız, yerinden kalktı, yün yumağı odanın içinde yuvarlanıyordu, yere düşen örgüsünün üstünde yürüyerek Christophe'un yanına geldi, elini tutarak:

— Yeğeni misiniz onun? diye sordu.

Hepsi bir ağızdan konuşuyorlardı. Christophe da:

— Peki ama siz nasıl tanıştınız onunla? diye sordu.

Adam şu karşılığı verdi:

— Burada öldü.

Herkes yerine oturdu. Heyecan biraz yatıştıktan sonra, kızın annesi yeniden işine koyulurken anlatmaya başladı: Gottfried yıllardır bu eve gelir, bir yerlere her gidiş dönüşünde hep buraya uğrarmış. Kadının dediğine

göre son defa gelişinde (geçen Temmuzda) —çok yorgun görünüyormuş. Bahçası da boşmuş, bir süre hiç konuşmadan oturmuş. Buna dikkat etmemişler, alışıkmışlar çünkü. Nefes darlığı olduğunu biliyorlarmış. Halinden yakınmazmış, hiçbir zaman. Tatsız olayların, iyi bir yanını bulurmuş hep. Yıpratıcı bir işi yaptığı zaman, akşam yatağa uzanacağını düşünerek avunur, hasta olduğu zaman da, hastalığı geçtiği zaman ne kadar iyi olacağını düşünürmüş.

Köylü kadın:

— Bu doğru değil bayım, dedi, her zaman halinden memnun görünürdü. Derdini söylemeyen derman bulamaz. Ben her zaman bir derdim varsa söylerim.

Bu yüzden onunla ilgilenmemişlerdi. Hattâ ,kendisini bitkin gösteriyor diye kendisiyle alay bile etmişlerdi ve Modesta —(kör kızın adıydı bu)— yükünü sırtından alırken, bir genç gibi böyle koşup durmaktan bıkıp usanmayacak mısın diye sormuştu. Gottfried kapının önündeki sıraya oturdu. Herkes işine gücüne gitti: erkekler tarlaya, anne de mutfağa. Modesta, sıranın yanına geldi: ayakta sırtını kapıya dayamış, örgüsü elinde, Gottfried'le konuşuyordu. Gottfried bir şey söylemiyordu. Kız da cevap beklemiyordu ondan. Son gelişinden sonra olup bitenleri anlatıyordu ona. Gottfried güçlükle nefes alabiliyordu. Modesta, Gottfried'in konuşmak için çaba harcadığını görüyordu. Bundan kaygılanacak yerde:

— Konuşma. Dinlen. Biraz sonra konuşursun Kendini yorup durma böyle!.. dedi.

Bunun üzerine Gottfried konuşmadı.

Kör kız onun dinlendiğini sanarak hikâyesine yeniden başladı. İçini çekti ve sustu. Az sonra annesi dışarı çıktığı zaman konuşan Modesta'yı ve sıranın üstünde hareketsiz oturan Gottfried'i gördü, başı arkaya devrilmiş gökyüzüne dönüktü; Modesta birkaç dakikadır bir ölüyle konuşuyordu. İşte o zaman adamcağızın ölmeden önce bir iki şey söylemek istediğini, ama bunu yapamadığını anladı. Gottfried kaderine boyun eğmiş, yüzündeki o kederli gülümseyişiyle, o yaz akşamında gözlerini kapamıştı.

Yağmur dinmişti. Evin gelini ahıra gitti, oğul da kazmasıyla kapının önündeki çamurun doldurduğu akıntı çukurunu temizlemeye koyuldu. Modesta daha annesinin konuşmasının başında çekip gitmişti. Christophe köylü kadınla yalnız kalmıştı odada. Susuyordu, çok üzülmüştü. Oldukça geveze olan yaşlı kadın uzun süre suskunluğa dayanamazdı. Gottfried'le tanışmasıyla ilgili bütün şeyleri anlatmaya koyuldu. Çok eskiden beri tanışıyorlardı. Kadın daha çok gençken Gottfried seviyormuş onu. Ama, kendisine söylemeye cesaret edememiş. Ona takılıyorlarmış, kız da herkes gibi alay ediyormuş onunla —(zaten nereye gitse böyle alay ederlermiş onunla, ama Gottfried yine de her yıl hiç aksatmadan gelirmiş köye). Kendisiyle alay edilmesini, kızın kendisini sevmemesini, evlenip başkalarıyla mutlu olmasını tabii buluyormuş. Kız mutlu olmuş ve mutluluğunu ballandıra ballandıra anlatıyormuş: ama, felâket gelip çatmış. Güçlü kuvvetli sağlıklı bir kız olan ve o havalinin en zengin köylüsüyle evlenmek üzere olan kızı bir kaza sonucu kör olmuş. Bir gün evin arkasındaki büyük armut ağacına, meyva toplamak üzere çıkmış, merdiven kayınca kırılan bir dal, gözünün kenarına batmış. Bir sıyrıkla atlatabileceğini sanmışlar, ama o günden sonra alnında sancılar duymaya başlamış, önce bir gözü görmez olmuş, sonra da öteki gözü. Bütün tedaviler boşa gitmiş. Pek tabii olarak, evlenme işi suya düşmüş, kızın kocası olacak genç, kimseye bir şey söylemeden sıvışmış. Daha bir ay önce o kızla bir kerecik dans etmek için birbirlerini boğazlıyabilecek delikanlılardan hiçbiri, sakat bir kızı kollarının arasına almak hevesini duymuyormuş —(bu da anlaşılır bir şeydi)—. O zamana kadar tasasız, gülüp eğlenen bir kız olan Modesta öyle bir umutsuzluğa sürüklenmiş ki, ölümü ister olmuş. Yemeden, içmeden kesilmiş, sabahtan akşama kadar ağlıyormuş. Geceleyin de yatağının içinde sızlandığı duyuluyormuş. Büyükler ne yapacaklarını bilemiyor, onunla birlikte üzülmekten başka ellerinden bir şey gelmiyormuş. Kör kız durmadan iki gözü iki çeşme ağlıyormuş. Kızın yakınmaları canına tak etmiş çevresindekiler ona sertlikle davranmaya başlamış-

lar. Modesta, gidip kendisini dereye atacağını söylüyormuş. Arada sırada papaz geliyor, ona Tanrıdan, sonsuz şeylerden, acılarına katlanmakla öteki dünyada mutlu olacağından söz ediyormuş. Bir gün Gottfried, çıka gelmiş. Modesta hiç iyi davranmamış ona. Kötü yürekli olduğundan değil, ama başkalarına önem vermemesinden böyle yapıyormuş. Gottfried, kızın uğradığı felâketi öğrenince, çok üzülmüş. Gidip yanına oturmuş, kazaya hiç değinmemiş, sükûnetle konuşmaya başlamış, eskiden olduğu gibi. Ona acıdığını belirten tek bir söz söylemiş; onun körlüğünü farketmemiş gibi görünmüş. Yalnız onun göremeyeceği şeylerden söz etmemiş, hep işitebileceği şeylerden, ya da o durumda farkedebileceği şeylerden söz etmiş. Bunu da büyük bir sadelikle, çok tabiî bir şeymiş gibi yapmış; öyle ki, Gottfried'in de kör olduğu sanılabilirmiş. Kız önce dinlememiş onun söylediklerini, yine ağlayıp durmuş. Ama ertesi günü, kulak vermiş söylediklerine, hattâ azıcık konuşmuş. Bunları anlatan annesi sözünü sürdürerek:

— Bilmem ne söyledi de kızımın üstünde böylesine iyi bir etki yaptı, dedi. Çünkü, o sırada saman kurutmamız gerekiyordu, benim de onunla uğraşacak vaktim yoktu. Akşamleyin tarladan dönünce, Modesta'nın rahat rahat konuştuğunu gördük. O vakitten beri gittikçe daha iyileşti. Felâketini unutmuş gibi görünüyor. Zaman zaman yine ağladığı oluyor, ya da Gottfried'le kederli şeylerden söz etmeye çalışıyordu. Ama, Gottfried duymuyormuş gibi davranıyordu. Modesta'yı yatıştırıcı ve ilgilendirici şeylerden söz ediyordu telâşsızca. Sonunda, onu dışarı çıkıp gezinmeye razı etti, kazadan beri evden çıkmak istememişti. Önce onu bahçede birkaç adım yürüttü, sonra kırlarda daha uzun yürüyüşler yaptırttı. Şimdi sanki gözü görüyormuşcasına, nerede olduğunu biliyor, her şeyi ayırdedebiliyor. Bizim dikkat etmediğimiz şeyleri bile farketmeye başladı. Her şeyle ilgileniyor. Oysa, kendinden başka hiçbir bir şeyle ilgilenmezdi daha önce. Bundan sonra, Gottfried bizde her zamankinden daha çok kalmaya başladı. Gidişini neden ertelediğini sormaya cesaret edemiyor-

duk. Modesta'nın iyice sâkinleştiğini görünceye kadar kaldı. Sonra günün birinde Modesta, avludayken güldüğünü duydum. Bunun, benim üstümde nasıl bir etki yaptığını anlatamam size. Gottfried de pek keyifli görünüyordu. Benim yanıma oturmuştu. Size utanmadan söyleyebilirim bayım, öptüm onu, içimden böyle geldi. Bunun üzerine:

— Öyle sanıyorum ki, şimdi gidebilirim ben. Bana ihtiyacınız yok artık, dedi.

Herkes onun serseri Yahudi gibi olduğunu biliyordu. Bir yerde duramazdı, kalması için diretmedik. Kalktı gitti. Ama, sık sık yolunu buraya düşürüyordu. Onun her gelişi son derecede sevindiriyordu Modesta'yı. Onun buradan her geçişinde daha iyi oluyordu. Ev işlerine başlamıştı. Erkek kardeşi evlendi, onun çocuklarına bakıyor, şimdi hiç yakındığı yok, her zaman halinden memnun görünüyor. Kimi zaman soruyorum kendi kendime: gözleri görseydi, bu kadar mutlu olur muydu diye. İnanın Bayım öyle günler oluyor ki insanın keşke ben de kör olsaydım da aşağılıkları ve kötülükleri görmeseydim diyesi geliyor. Dünya çok kötü oldu, gün geçtikçe daha da kötüleşiyor... Ama yine de Tanrı sözümü ciddiye alır diye ödüm kopuyor; doğrusu ne kadar çirkin olursa olsun, ben yine dünyayı görmek isterim.

Modesta görünmüştü. Kadın sözü değiştirdi. Hava düzeldiği için Christophe yeniden yola düzülmek istiyordu. Ama, evdekiler razı olmadılar. Akşam yemeğini onlarla yiyip, geceyi orada geçirmek gerekiyordu. Modesta Christophe'un yanına oturdu ve bütün gece hiç ayrılmadı. Uğradığı felâkete çok üzüldüğü için, genç kızla içtenlikle konuşmak istiyordu Christophe. Ama, o, buna hiç fırsat vermedi. Sadece ondan Gottfried'le ilgili şeyler öğrenmek istiyordu. Christophe bilmediği şeyleri öğretince sevinmiş, biraz da kıskanmıştı. O ise, Gottfried'den istemiyerek söz ediyordu. Her şeyi söylemediği, söyledikten sonra da pişman olduğu anlaşılıyordu: anıları kendisinin malıydı, başkasıyla paylaşmak istemiyordu. Bu sevgiyi o toprağına bağlı bir köylü cimriliğiyle kendine saklamak istiyordu. Bir başkasının Gottfried'i kendisi kadar çok sevmesini içine sindiremiyor-

du. İnanmak istemiyordu buna. Bu duygusunu sezen Christophe bu hazzı ona bırakmak istedi. Onun söylediklerini dinlerken, eskiden Gottfried'i hiç de iyi gözle görmediği halde, kör olduğundan beri gerçekten uzak bir hayal yaratmıştı kafasında ve içindeki sevgi ihtiyacını bu hayalete bağlamıştı. Onun bu boş hayalini hiç bir şey bozmamıştı. Bilmediklerini uyduran körlerin cesurca güveniyle Christophe'a şöyle dedi:

— Siz ona benziyorsunuz.

Christophe bu kızın, yıllardanberi, hakikatin girmediği bu pancurları kapalı evde yaşamaya alışmış olduğunu anladı. Şimdi kendisini çevreleyen karanlığın içinde görmeye alıştığı, hattâ karanlığı unuttuğu için, karanlığının içine bir ışık hurmesi sızacak diye korkuyordu belki de. Christophe'a bir sürü budalaca ıvır zıvırdan söz ediyordu, kopuk kopuk, ama güler yüzle. Ama ilgilendirmiyordu bunlar Christophe'u. Böylesine ıztırap çekmiş bir insanın, çektiklerinden daha ciddi bir şeyler elde etmeyerek böyle saçmalıklardan hoşlanmasını anlamıyordu. Arada bir, daha ciddi şeylerden söz etmeyi deniyordu, ama Modesta'da hiçbir etki yapmıyordu. Bu sözleri izleyemiyor, ya da istemiyor gibiydi.

Herkes yatmaya gitti. Christophe uzun süre uyuyamadı. Gottfried'i düşünüyor, ondan Modesta'nın çocuksu hâtıralarının hayalini çıkarmaya çalışıyordu. Bunu güçlükle yapabildiği için de sinirleniyordu. Dayısının burada öldüğünü, cesedinin her halde bu yatakta uzandığını düşünürken yüreği daralıyordu. Son dakikalarında konuşamadığı ve düşüncelerini bu kör kıza anlatamamanın azabı içinde, nasıl gözlerini kapayarak ölümü beklediğini gözünün önüne getirmeye çalışıyordu. Göz kapaklarını açıp altında saklı olan düşünceleri, tanınmadan, belki de kendi kendini tanımadan bu dünyadan giden bu ruhun esrarını öğrenmeyi ne kadar isterdi! Hiç böyle bir endişesi yoktur o ruhun. Onun bütün bilgeliği, bilgeliği aramamasından, iradesini olaylara zorla kabul ettirmeye kalkmayarak, kendini onların akışına bırakıp onları benimsemesinden ve sevme-

sinden kaynaklanıyordu. Böylece, onların esrarlı özünü kendi özüyle birleştiriyordu; ve gerek kör kıza, gerekse Christophe'a, belki de hiçbir zaman kimler olduğu öğrenilemiyecek olan başkalarına bunca iyilik yapmışsa, bunu, insanın tabiata isyanına dair beylik sözler ederek değil, tabiatla barışmayı, uzlaşmayı öğütleyerek yapmıştı. Kırlar ve ormanlar gibi iyilik vericiydi o. Christophe Gottfried'le birlikte kırlarda geçirdiği eski akşamları, çocukken onunla yaptığı gezintileri, geceleyin söylediği masalların ve türkülerin hâtırasını şimdi zihninde canlandırmaya çalışıyordu. Kötü bir kış sabahı, dolayısıyla birlikte şehrin üst başındaki tepeye nasıl tırmandıklarını hatırlarken gözleri yaşla doldu. Uyumak istemiyordu. Gottfried'in ruhu ile dolu olan, adımlarının kendisini kendiliğinden getirdiği bu küçük kentte uykusuz geçen bu saatlerden hiçbir şey kaybetmek istemiyordu. Çeşmeden aralıklı olarak akan suyun sesini ve yarasaların keskin çığlıklarını dinlerken, genç vücudunun sıhhatli yorgunluğu iradesine üstün geldi, uykuya daldı.

Uyandığı zaman güneş parlıyordu. Çiftliktekilerin hepsi çoktan işlerinin başına gitmişlerdi. Aşağıdaki salonda ihtiyar kadınla çocuklardan başka kimse kalmamıştı. Genç karı koca tarladaydılar, Modesta da süt sağmaya gitmişti; onu boşuna aradılar. Christophe, onun dönmesini beklemeye razı olmadı, onu görmeyi de o kadar çok istemiyordu, acelesi olduğunu söyledi. Yaşlı kadına, ötekilere selâmlarını iletmesini söyleyerek yola koyuldu.

Köyden çıkacağı sırada, yolun dönemecinde, bir tümseğin üstünde bir akdiken çitinin altında oturan kör kızı gördü. Ayak sesini duyan Modesta ayağa kalktı, ona doğru geldi, gülerek elini tuttu:

— Gelin! dedi.

Çayırlardan geçip köyün yukarısındaki çiçekler içinde bir alana geldiler, birçok haç dikilmişti buraya. Kör kız, Christophe'u bir mezarın başına getirdi.

— Burada, dedi.

İkisi de diz çöktüler. Christophe, Gottfried'le birlikte diz çökmüş olduğu başka bir mezarı hatırladı, içinden:

— Yakında sıra bana gelecek, diye düşündü:

Ama o anda bu düşüncede keder verici bir şey yoktu. Topraktan çevreye bir huzur havası yükseliyordu. Christophe, mezara doğru eğilerek Gottfried'e yavaşça seslendi:

— İçime gir!..

Modesta, ellerini kavuşturmuş dudaklarını kımıldatarak sessizce dua ediyordu. Sonra, diz çökmüş olarak, kabrin çevresinde dolandı, elleriyle otları ve çiçekleri yokluyordu. Onları okşar gibiydi. Akıllı parmaklarıyla görüyordu: kuru sarmaşık saplarını ve solmuş menekşeleri koparıyordu yavaşça. Ayağa kalkmak için elini kabrin taşına dayadı: Christophe, kızın, gizlice her harfi yoklayarak parmaklarını Gottfried'in adının üstünde gezdirdiğini gördü. Modesta:

— Bu sabah toprak yumuşak, dedi.

Elele tutuştular. Christophe'un elini ılık ve nemli toprağa değdirdi. Christophe elini çekmedi, birbirlerine geçen parmakları toprağa gömülmüştü. Christophe Modesta'yı kucakladı. O da Christophe'un dudaklarından öptü.

Kalktılar. Christophe'a birkaç tane taze menekşe verdi, solmuşları da göğsünün içine sakladı. Dizlerinin tozunu sildikten sonra tek kelime söylemeden mezarlıktan çıktılar. Kırlarda tarla kuşları ötüşüyordu. Modesta ile Christophe'un başlarının üstünde beyaz kelebekler oynaşıyordu. Bir çayırda oturdular. Köyün bacalarından çıkan dumanlar, dimdik, yağmurla yıkanan göğe yükseliyordu. Kavakların arasında kanalın durgun suyu hâreleniyordu. Mavi bir ışık buğusu çayırlara, korulara ince tüyler gibi serpiliyordu.

Bir suskunluktan sonra Modesta, görüyormuş gibi, havanın ne kadar güzel olduğunu söyledi yavaşcacık. Dudakları yarı açık havayı içiyordu. Çevresindeki en küçük sese bile kulak vermekteydi. Christophe da biliyordu bu müziğin değerini. Kör kızın düşündüğü, ama söyleyemediği şeyleri söyledi. Otların altından, ya da gökyüzünün derinliklerinden gelen belli belirsiz ürpertilerin ve seslerin adını söyledi. Modesta:

— Ah siz bunu da mı görüyorsunuz? diye sordu.

Christophe, Gottfried'in bunları ayırdetmeyi öğrettiğini söyledi.

— Size de mi? dedi biraz canı sıkışmışcasına kör kız.

Christophe:

— Kıskanmayın! diyecekti. Ama, çevrelerinde gülümseyen kutsal ışığı gördü, kızın sönmüş gözlerine baktı ve acıdı.

— Size bunları Gottfried mi öğretti?

Modesta evet, dedi, şimdi bundan eskisinden çok zevk alıyordu.

— («Daha önce» demedi, «kör» sözünü kullanmak istemiyordu)

Bir an sustular. Christophe ona acıyarak bakıyordu. Ona acıdığını söylemek, onun kendisine içini dökmesini isterdi. Şefkatle:

— Acı çektiniz mi? diye sordu.

Modesta hiç cevap vermeden duruyordu. Küçük ot parçalarını kopartıp sessizce ağzında çiğniyordu. Bir süre sonra, —(tarla kuşunun ötüşleri gök yüzüne yükseliyordu.)— Christophe kendisinin de acı çektiğini, Gottfried'in ona yardım ettiğini söyledi. Yüksekle sesle düşünüyormuş gibi, kederlerinden, çektiği çilelerden söz etti. Onun anlattıklarını dikkatle dinleyen kör kızın yüzü aydınlanıyordu: ona bakan Christophe bir şeyler söyleyecek olduğunu gördü. Modesta bir hareket yaparak Christophe'a yaklaştı, elini uzattı, o da ilerledi, ama kör kız yine durgunlaşmıştı, Christophe konuşmasını bitirince, sadece beylik bir iki sözle karşılık verdi. O hiç kırışıksız, çıkık alnından taş gibi katı bir köylü inatçılığı okunuyordu. Eve dönmesi gerektiğini, kardeşinin çocuklarına bakacağını söyledi gülümseyerek ve sükûnetle.

Christophe:

— Mutlu musunuz? diye sordu.

Kör kız, ona söylediğinden daha mutluymuş gibi görünüyordu. Evet, dedi ve olmasının sebepleri üzerinde durdu. Christophe'u buna inandırmaya çalışıyordu. Evden, çocuklardan söz etti.

— Evet, dedi; çok mutluyum!

Gitmek üzere kalktı. Christophe da kalktı. İlgisizce, ama neşeli bir halde birbirlerine veda ettiler. Modesta'nın genç adamın elinin içindeki eli hafifçe titriyordu. Kör kız:

— Hava güzel bugün, tam yürüyüş havası, dedi.

Sonra yanılmaması için bir yol dönemeci üzerine bilgi verdi.

Ayrıldılar. Christophe tepeden aşağıya indi. Aşağıya gelince dönüp ardına baktı. Modesta, aynı yerde ayakta duruyordu, mendilini sallıyor, kendisini görüyormuş gibi işaretler yapıyordu. Derdini gizlemek için gösterdiği bu inatta hem kahramanca, hem de gülünç bir şeyler vardı, Christophe'un yüreğine dokunmuştu bu, üzülmüştü. Modesta'nın çok acınacak, ama takdire lâyık bir insan olduğunu hissediyordu, ama iki gün bile yaşayamazdı onunla birlikte. Çiçekli çitler arasından yoluna giderken, sevgili ihtiyar Schulz'u, onun o berrak ve şefkatli bakışlarını düşünüyordu. O gözler nice acılı olaylara tanık olduğu halde, o bunları görmek istememiş, kendini incitmiş olan gerçeği görmezlikten gelmişti.

— Beni nasıl oldu da olduğum gibi görmedi? diye düşündü Christophe. Düşündüğünden o kadar farklı bir adamım ki ben! Onun için ben, beni nasıl görmek istiyorsa öyleyim. Her şey onun kendi sureti gibi, her şey onun gibi saf ve asil. Olduğu gibi görse, hayata dayanamazdı.

Sonra, karanlıklara gömülmüş, karanlıkları inkâr eden, olan şeyin olmadığına, olmayanın da olduğuna kendisini inandırmak isteyen kızı düşündü.

Şimdi alman idealizminin büyüklüğünü anlıyordu. Oysa küçük ruhlu insanlar için bu idealizmin nasıl bir iki yüzlülük ve budalalık kaynağı olduğunu biliyordu. Dünyanın ortasında bir dünya, ama tıpkı Okyanus'ta bir ada gibi ayrı bir dünya yaratan bu inancın güzelliğini görüyordu. Kendisi bu inancı benimseyemezdi. O, bu ölüler adasına sığınamazdı. Hayat! Hakikat! Yalan söyleyen bir kahraman olmak istemiyordu. Belki, bu iyimser yalan gerekliydi zayıf insanların yaşaması için. Böyle düşünmekle birlikte, Christophe, bu bahtsızların elinden kendilerine destek olan

bu hayali söküp almayı bir suç sayıyordu. Ama, kendisi böyle kaçamaklara başvuramazdı. Hayalle yaşamaktansa ölmeyi tercih ederdi o... Sanat da bir hayal değil miydi? Hayır böyle olmamalıdır. Hakikat! Hakikat! Hakikat! Gözleri tamamıyle açık, bütün hücrelerine kadar, hayatın her şeye kadir soluğunu içine doldurmalı, olayları olduğu gibi görmeli; mutsuzluğa göz kırpmadan bakabilmeli — ve gülebilmeliydi...

•

Aylar geçti. Christophe yaşadığı kentten çıkmak umudunu yitirmişti. Kendisini kurtarabilecek tek insan, Hassler, yardımını esirgemişti... İhtiyar Schulz'un dostluğunun da verilmesiyle geri alınması bir olmuştu...

Dönüşünden sonra ona bir kere yazmış, ondan da sevgi dolu iki mektup almıştı. Bir bıkkınlık duygusuyla, ya da düşüncesini dile getirmekte güçlük çektiği için, Schulz'un tatlı sözlerine teşekkür etmekte gecikmişti. Cevabını bir günden ötekine erteleyip duruyordu. Tam yazmaya karar verdiği sırada Kunz, bir iki satırla, ihtiyar arkadaşının ölümünü bildirmişti. Dediğine göre, Schulz'un bronşiti yeniden başgöstermiş, sonra da pnömoniye dönmüştü. Durmadan andığı Christophe'un tedirgin edilmesini istememişti. Son derecede zayıf olduğu, yıllarca yıllarca hastalık çektiği halde, sonu çok uzun ve ıstıraplı olmuştu. Ölümünü Christophe'a haber vermekle Kunz'u görevlendirmişti... Ayrıca, son anına kadar onu düşündüğünü, kendisine borçlu olduğu bütün mutluluklar için teşekkür ettiğini ve Christophe yaşadığı sürece dualarının kendisiyle birlikte olacağını yazmasını istemişti... Yalnız, Kunz, Schulz'un hastalığının tekrarlamasına ve ölümüne belki de Christophe'la geçirdiği günün sebep olduğunu yazmamıştı.

Christophe sessizce ağladı. Kaybettiği dostun değerini ve onu ne kadar sevdiğini o zaman hissetti. Bunu her vakit olduğu gibi, ona iyice anlatmadığı için üzüldü. Artık çok

geçti. Ondan ne kalmıştı? İyi yürekli Schulz, o kadar az şey yayınlamıştı ki, çevresindeki boşluk ölümünden sonra daha da artmış gibi görünüyordu. Kunz ve Pottpetschmidt'e gelince; Schulz'un dostu olmalarından, Schulz'un onların dostu olmasından başka bir değerleri yoktu. Christophe bir sefer yazdı onlara, ilişkileri bununla kaldı. — Modesta'ya da bir mektup yazdı, ama kız ona yavan bir mektupla cevap verdi. Bunda önemsiz şeylerden söz ediliyordu. Christophe yazışmayı sürdürmek istemedi. Artık kimseye yazmıyordu .Kimse de ona yazmıyordu.

Sessizlik, sessizlik. Günden güne sessizliğin ağır örtüsü iniyordu Christophe'un üstüne. Sanki bir kül yağmuru yağıyordu. Çoktan akşam olmuş gibi geliyordu ona. Yeni yeni yaşamaya başlıyordu. Şimdiden boyun eğmek istemiyordu. Uyku saati gelmemişti. Yaşamak gerekti!

Ne var ki, Almanya'da yaşayamazdı. Küçük kentin dar kafalılığının, dehasını baskı altında tutmasının verdiği ıstırap bir adaletsizliğe uğramış olma duygusuyla büsbütün artıyordu. Sinirleri lâçka olmuştu... Her şey onu ta can evinden yaralamaktaydı... Şu **stadtgarten** (şehir parkı)'de bir çukura, ya da kafese kapatılan ve sıkıntıdan can çekişen zavallı vahşi hayvanlara benziyordu. Kendine yakın bulduğu için gidip seyrediyordu o hayvanları. İçinde vahşice umutsuzca alevlerin parladığı —ama günden güne sönen— güzel gözlerine bakıyordu onların. Ah! Ah! Ne güzel bir kurtuluş olurdu bir kurşunla vurulup gitmek! Onların yaşamalarına ve ölmelerine engel olan insanların duygusuzluğundan daha iyiydi her şey.

Christophe için en ezici şey insanların düşmanlığı değildi. Onların şekilden ve muhtevadan yoksun tutarsız yaradılışlarıydı. Bu dar ve katı kafalı, her yeni düşünceye sırt çeviren yaratıkların direnişine karşı ne kadar uğraşmıştı! Kuvvete karşı çıkılabilirdi. Kayayı biçen ve parçalayan küskü ve dinamitti. Ama, hiçbir şekli olmayan, pelte gibi kendisini bırakan, en küçük bir baskı altında hiçbir iz bırakmadan batan bir yığına karşı ne yapılabilirdi ki? Bütün düşünceler, bütün enerjiler, hepsi toprağın ya-

rığında kaybolup gidiyordu. Bir tek taş düşmeye görsün, uçurumun yüzünde bir kıvrım titremeye görsün, o korkunç çene bir açılır, kapanır; daha önce var olan şeyden hiçbir iz kalmaz.

Birtakım düşmanlar değildi bunlar. Keşke düşman olsalardı! Ne sevecek, ne nefret edecek, ne inanacak, ne de inanmıyacak güçleri vardı bu insanların, — dinde de, sanatta da, politikada da, günlük hayatta da böyleydi bu: — bütün güçlerini uzlaşmaz'ı uzlaştırmağa çalışmakta harcıyorlardı. Özellikle Alman zaferlerinden beri, yeni kuvvetle eski ilkeleri bağdaştırmak için iğrenç dalaverelere girişiyorlardı. Eski idealizmden vazgeçilmemişti: bu açık yüreklice bir çaba olurdu ki, buna yetenekleri yoktu. İdealizmi Alman çıkarlarına âlet etmek için çarpıtmakla yetindiler. Hegel'i örnek aldılar bu hususta. Hegel, rahatça ikili oynayarak, felsefesinin davasıyla Prusya devletini aynılaştırmak için Leipzig'e ve Waterloo'ya kadar beklemişti, — çıkar değişince, ilkeler de değişmişti. Yenikken, Almanya'nın insanlık idealine bağlı olduğu ileri sürülüyordu. Şimdi başkaları yenildiğine göre, insanlığın idealinin Almanya olduğu söyleniyordu. Başka vatanlar daha güçlü olduğu zaman Lessing'le birlikte: **«Vatan sevgisi kahramanca bir zaaftır ki, kolayca vaz geçilebilir»** deniyor ve herkes kendine **«Dünya vatandaşı»** adını yakıştırıyordu. Şimdi Almanya üstün geldiğine göre, evrensel barış, kardeşlik, barış içinde ilerleme, insan hakları, tabiî eşitlik gibi **«Fransız'vârî»** ütopyalar alabildiğine hor görülmekteydi. En güçlü milletin ötekiler üzerinde mutlak bir hakkı bulunduğu, öteki milletlerin de, zayıf oldukları için, ona karşı hiçbir hakları bulunmadığı söyleniyordu. Bu güçlü millet yaşayan Tanrı'ydı, cisimleşmiş Fikir'di ve bunun terakkisi savaşla, şiddetle, baskı ile gerçekleşirdi. Şimdi kuvvet kendilerinde olduğuna göre, o kutsaldı. Kuvvet, bütün idealizm ve bütün zekâ idi...

Doğrusunu söylemek gerekirse, Almanya, yüzyıllarca idealizmi olduğu halde, kuvveti olmamasının acısını çekmişti. Bunca çileden sonra, her şeyden önce Kuvvet'e sa-

hip olmak gerektiği yolundaki acıklı itirafı mâzur görülebilirdi. Ama Herder'in ve Goethe'nin milletinin bu itirafları içinde ne büyük bir acı gizlidir! Bu Alman zaferi, Alman idealinin kendinden vazgeçmesi, aşağılaşmasıdır... Heyhat! En iyi Almanların bile boyun eğmeye olan o acıklı eğilimleri yüzünden bu kendinden vazgeçişi çok kolay oluyordu...

Daha yüzyıldan çok bir zaman önce Moser:

— **Alman'ın başlıca niteliği itaattir»** diyordu.

Madame de Staël de şöyle demişti:

— **«Almanlara sıkıca boyun eğdirilmiştir. Dünyanın en filozofik olmayan şeylerini, filozofik muhakemelerle açıklamaya çalışırlar: kuvvete saygı ve bu saygıyı hayranlığa çeviren bir korku duygusu.»**

Christophe Almanya'da en büyüğünden en küçüğüne kadar, herkeste bu duygunun bulunduğunu görüyordu. — Schiller'in Guillaume Tell'inden beri bu hamal adaleli, ve ölçülü küçük burjuva, serbest düşünceli Yahudi Boerne'ün dediği gibi **«Onurla korkuyu bağdaştırmak için, «Sayın Bay» Gessler'in darağacının önünden, şapkayı görmediğini, yani itaatsizlik etmiş olmadığını iddia edebilmek için, yere bakarak geçer»**. Kentin en muteber bilginlerinden olan yetmiş yaşındaki profesör Weisse de, bir **Herr lieutenant'ın** geldiğini görünce hemen telâşla yola inip kaldırımı ona bırakırdı. Tanık olduğu bu hergünkü kölece davranışlar karşısında Christophe'un tepesi atıyordu. Alçalan kendisiymiş gibi üzüntü duyuyordu. Sokakta rastladığı subayların yüksekten bakışlarına, küstahça kasılmalarına için için öfkeleniyor, onlara yer vermek için kılını bile kıpırdatmadığını belli ediyor, o da onlar gibi dik dik bakıyordu bu subaylara. Çoğu zaman bir olay çıkartmasına ramak kalıyordu; böyle bir şeyi aradığı bile söylenebilirdi. Bununla birlikte, böyle bir meydan okumanın yararsızlığını ve tehlikesini herkesten iyi o anlıyordu. Ama, sağduyuyu elden bıraktığı anlar olmuyor değildi: sü-

rekli olarak kendine baskı yapması ve harcanmayarak biriken canlı kuvveti onun çileden çıkmasına sebep oluyordu. Onun için, her türlü budalalığı yapabilecek haldeydi. Bir yıl daha bu şehirde kalırsam mahvolurum, diyen bir duygu vardı içinde. Kaba militarizme kin duyuyor, kaldırımlarda şakırdayan kılıçların, çatılmış tüfeklerin, kışla önlerine yerleştirilmiş namluları şehre çevrili toprakların ağırlığını duyuyordu üstünde. O sıralarda çok gürültü uyandıran dedikodu romanlarında kışlalardaki rüşvetçilik açığa vurulmakta, subaylar otomat gibi yaptıkları meslekleri dışında kendilerini içkiye, kumara veren, borca batan, en üst rütbeden en alttakine kadar astlarına karşı otoritelerini kötüye kullanan, birbirlerini kötüleyen, başkalarının sırtından geçinen kötü insanlar olarak gösterilmekteydi. Bir gün bunlara itaat etmek zorunda kalacağını düşündükçe tıkanacak gibi oluyordu Christophe. «Hayır» diyordu içinden, hiçbir zaman yapamazdı bunu, hiçbir zaman kendi gözünde düşemezdi bu kerte, onların hakaretlerine ve adaletsizliklerine katlanarak... Bu subayların arasında kimilerinin ne kadar üstün ahlâklı insanlar olduğunu, bunların da üzüntü içinde bulunduklarını bilmiyordu: hayalleri sönmüştü, bunca kuvvet, gençlik, şeref, inanç, fedayınefis ihtirası kötüye kullanılmış, boşa harcanmıştı. — Sadece meslek olarak kalan, bir gâye uğrunda fedakârlığı gerektirmeyen bir meslek, sıkıcı bir çabalamadan, anlamsız bir gösteriden, inanmadan ezbere okunup duran bir duadan başka bir şey değildir...

Vatan yetmez olmuştu artık Christophe'a, kendisinde o bilinmeyen kuvveti hissediyordu; kuşlarda, tıpkı denizin met ve cezri gibi, belli zamanlar dayanılmaz bir güçle birdenbire uyanan o esrarengiz kuvveti: — büyük göçler içgüdüsünü. İhtiyar Schulz'un kendisine bıraktığı Herder'in ve Fichte'nin kitaplarını okurken, kendininkine benzeyen ruhlara raslamıştı, — üstünde yaşadığı toprağa kölece bağlanmış «**toprağın çocukları**» değildi bunlar; hiç yılmadan yüzlerini ışığa çeviren «**güneşin çocuğu zihinler**»di.

Nereye gidecekti? Bilmiyordu. Ama, gözleri lâtin asıllı

güneye çevrilmişti. Önce Fransa'ya. Almanya'nın bunalım içinde bulunduğu zamanlar daima başvurduğu Fransa. Alman düşünürleri, sık sık ondan yararlanmışlar, ama onu kötülemekten de geri kalmamışlardı. Hattâ, 70'den beri, Alman toplarının yakıp yıktığı şehir onlara ne kadar çekici geliyordu. En devrimci ve onun yanısıra en gerici düşünce ve sanat akımları daima, bazen de aynı zamanda, ondan örnek almışlar, esinlenmişlerdir. Christophe da, bunalım içinde olan büyük Alman müzisyenleri gibi gözlerini Paris'e çevirmişti... Fransızlar hakkında ne biliyordu? İki kadın siması, ve gelişigüzel okuduğu bazı şeyler. Bu da yetiyordu ona bir ışık, neşe, mertlik ülkesini hayal etmesi için. Buna bir de Golualılara vergi palavracılığı katmak gerekirki, bu da yürekli gençler için pek yakışık almaz bir şey değildir. Christophe bunun böyle olduğuna inanıyordu. Çünkü inanmak ihtiyacındaydı ve çünkü bütün ruhuyla bunun böyle olmasını istiyordu.

•

Gitmeye karar verdi. —Ama annesinden ötürü gidemiyordu...

Louisa yaşlanmaktaydı. Oğlunu taparcasına seviyordu, sevinci, her şeyi oydu. Christophe için de, annesi dünyada en çok sevdiği insandı. Ama, yine de biribirlerini üzüyorlardı. Yaşlı kadın, Christophe'u hiç anlamıyor, anlamaya da çalışmıyordu: Onu sevmekten başka düşüncesi yoktu. Dik kafalı, çekingen, içine kapanık bir insandı. Ama, çok iyi yürekliydi. Onda engin bir sevmek ve sevilmek ihtiyacı vardı. Onun bu duygusunda yüreğe dokunan ama biraz da sıkıcı bir şeyler bulunuyordu. Kendisine çok bilgili göründüğü için oğluna saygı duyuyordu. Ama, dehasını boğmak için elinden geleni de yapıyordu. Oğlunun, bütün ömrünce o küçük şehirde, kendi yanında kalacağını düşünüyordu. Hiçbir zaman böyle olmayacağını aklından geçirmiyordu. Pek mutluydu böyle. Nasıl olmasındı? Christophe'u, şehirdeki hali vakti yerinde bir burjuvanın kı-

zıyla evlendirmekten, onu pazar günleri kilisede org çalarken görmekten, hiç yanından ayırmamaktan başka dileği yoktu. Oğlunu hep oniki yaşındaymış gibi görüyordu, hiç büyümemiş olmasını tercih ederdi. Bilmeden zavallı adamı bu dar ufkun içinde yaşatarak, ona işkence ediyordu.

Bununla birlikte, birçok doğru yanlar —bir ahlâk yüceliği— da yok değildi bu şuursuz analık felsefesinde. Hırs nedir bilmiyor, hayatının bütün mutluluğu olarak aile sevgisini ve küçük küçük görevlerin yerine getirilmesini görüyordu. Sevmekten ve sevilmekten başka bir dileği yoktu. Hayata, akla, mantığa dünyaya sevgiden başka her şeye sırt çevirebilirdi. Sonsuzdu bu sevgi, yalvarıcıydı, mutlaka karşılık bekleyiciydi. Her şeyi veriyordu, ama her şeyi de istiyordu. Sevmek için yaşamaktan bile vazgeçiyor; başkalarından, sevdiklerinden de böyle yapmalarını istiyordu. Ne büyük bir güçtü sade bir ruhtaki bu aşk! Bu güç, meselâ Tolstoy gibi kararsız bir dâhinin derin düşüncelerle yoklıya yoklıya bulduğunu, ya da ölmekte olan bir medeniyetin çok incelikli sanatının azgın mücadeleler ve yıpratıcı gayretlerle geçen bütün bir hayat —yüzyıllar— sonunda keşfettiği bir şeyi ona bir hamlede bulduruveriyordu!.. Ne var ki, Christophe'un içinde uğuldayan ihtişamlı âlemde başka kanunla geçerliydi ve başka bir hikmeti gerekiyordu o âlem.

Christophe çoktandır kararını annesine açmak istiyordu. Ama anasına acı vereceği düşüncesi onu çok korkutuyordu. Gitme tasavvuru hakkında iki üç defa çekingen imalarda bulunmuştu, ama Louisa ciddiye almamıştı bunu: — belki oğlunu, bunu şakacıktan yaptığına inandırmak için böyle yapmıştı. Bu yüzden, Christophe bu konunun üstünde durmaya cesaret edemiyordu. Ama, surat asıyor, düşünceli görünüyordu; içinde, kendisini sıkan bir sır varmış kuşkusunu uyandırıyordu. Bu sırrın ne olduğunu sezen zavallı kadın, korku içinde oğlunun bunu açığa vurmasını geciktirmeye çalışıyordu. Akşamları, lâmbanın aydınlığında, sessizlik içinde yan yana otururlarken, birden Christophe'un konuşmasından korku-

ya kapılarak kendi konuşmaya başlıyordu. Gelişigüzel, telâşla, bir şeyler söylüyordu. Ne dediğini pek kendi de bilmiyordu. Fakat, ne pahasına olursa olsun onu susturmak gerekiyordu. Genellikle, içgüdüsü oğlunun konuşmasını önleyecek en iyi kanıtları bulduruyordu ona. Yavaşça sağlığından, ellerinin, ayaklarının şiştiğinden tutmayan dizlerinden yakınıyordu. Durumunun kötülüğünü abartıyor, artık, yaşlı, sakat bir insan olduğunu, bir şeye yaramadığını söylüyordu. Christophe, annesinin bu safça hilelerini anlamıyor değildi. Gizli bir sitemle ve üzüntüyle ona bakıyordu. Bir an sonra kalkıyor, yorgun olduğunu, yatacağını söylüyordu.

Ne var ki, başvurduğu bütün bu çareler uzun süre kurtaramazdı Louisa'yı. Bir akşam yine böyle yaptığı bir sırada, Christophe cesaretini toplayarak elini yaşlı kadının elinin üstüne koydu ve:

— Bak, anne. Sana söyleyeceklerim var, dedi.

Louisa heyecanlanmıştı. Cevap verirken neşeli görünmeye çalışarak boğuk bir sesle:

— Neymiş o yavrum? dedi...

Christophe kekeleyerek, gitmek istediğini söyledi. Louisa, her zamanki gibi şakaya vurmak ve konuşmayı değiştirmek istedi. Ama, Christophe gülmedi ve bu sefer, öyle kararlı ve ciddi olarak sözünü sürdürdü ki, artık hiç şüpheye yer yoktu. Bunun üzerine annesi sustu. Bütün kanı donmuş gibiydi. Hiç ses çıkarmadan oturuyordu. Buz kesilmişti bütün vücudu, ürkmüş gözlerle oğluna bakıyordu. Gözlerinden öyle bir ıstırap akıyordu ki, Christophe da söyleyecek bir şey bulamadı. İkisi de konuşmadan öylece kaldılar. Sonunda soluk alabilen Louisa konuştu, — (dudakları titriyordu):

— Olamaz... Olamaz...

Yanaklarından iki iri damla gözyaşı süzüldü. Christophe büyük bir üzüntüyle başını çevirdi. Yüzünü ellerinin arasına aldı. Ana oğul ağlaştılar? Bir süre sonra da Christophe odasına gitti... Ertesi güne kadar oraya kapandı. Bu olaya dokunmadılar bir daha. Oğlunun bundan söz etmediğini görünce, Louisa vazgeçtiğine kendisini

inandırmak istedi. Ama derin kaygılara gömülmüştü...

Öyle bir an geldi ki, Christophe artık daha çok susamadı. Anasının yüreğini parçalamak pahasına da olsa söylemesi gerekiyordu. Çok üzgündü. Çektiği acının bencilliği ona, anasına çektireceği acıyı düşündürmüyordu. Konuştu. Heyecana kapılmaktan korktuğu için annesine bakmaktan sakınarak sonuna kadar gitti. İkinci bir tartışmaya yol açmamak için hareket gününü bile tespit etti: —(o günkü hazin cesaretini bir ikinci defa daha bulup bulamıyacağını bilmiyordu).— Louisa:

— Hayır, hayır sus!.. diye bağırdı.

Christophe aldırmadı buna, sarsılmaz bir kararlılıkla sözünü sürdürdü. Bitirdiği zaman —(annesi hıçkırarak ağlıyordu)— elini tutarak annesine, sanatı, hayatı için bir süre buradan uzaklaşmasının ne kadar lüzumlu olduğunu anlatmaya çalıştı.

Louisa dinlemek istemiyor, ağlıyordu durmadan:

— Hayır hayır... İstemiyorum gitmeni ben... diyordu.

Christophe onu doğru düşündürmeye boşuna çalıştıktan sonra, geceleyin fikrini değiştireceğini düşünerek yanından ayrıldı. Ama, ertesi gün sofrada buluştukları zaman acımasızca tasarısını yeniden anlatmaya koyuldu. Louisa ağzına götürmekte olduğu ekmek lokmasını elinden düşürdü. Kederli bir sitemle:

— Demek bana işkence etmek istiyorsun sen? dedi.

Christophe heyecanlanmıştı:

— Sevgili anneciğim, böyle yapmam gerekiyor, dedi.

— Hayır, hayır, diye tekrarladı yaşlı kadın, gerekmez. Beni üzmek için söylüyorsun. Delilik bu.

İkisi de biribirini inandırmak istiyordu, ama biribirlerini dinlemiyorlardı. Christophe daha fazla tartışmanın, üzülmekten başka bir şeye yaramayacağını anladı. Saklamaya gerek görmeden yol hazırlığına başladı...

Yalvarıp yakarmalarının hiçbirisinin onu durduramadığını gören Louisa, derin bir kedere gömüldü. Günlerce odasına kapandı. Akşamları lâmbayı yakmadan karanlıkta oturuyordu. Hiç konuşmaz olmuştu... Yemeden içmeden kesildi. Christophe geceleyin annesinin ağladığını duyu-

yordu. Bu da onu perişan ediyordu. Yatağında neredeyse acıdan bağıracaktı. Sabaha kadar gözünü kırpmadan dönüp duruyor, vicdan azabı içinde kıvranıyordu. Öyle seviyordu ki, annesini! Peki neden ona acı çektirmesi gerekiyordu? Heyhat! Acı çeken yalnız o değildi; bunu açıkça görüyordu... Neden kader ona, sevdiklerine acı çektirecek bir görevi yerine getirme isteğini ve gücünü vermişti?

— Ah! diye düşündü. Keşke hür olsaydım, şu zalim kuvvet tarafından, olmam gereken şeyi olmak zorunda bırakılmasaydım; aksi takdirde, kendimden iğrenerek utanç içinde ölecek olmasaydım; o zaman siz sevdiklerimi öyle mutlu ederdim ki! Bırakın önce yaşıyayım, çalışayım, değişeyim, acı çekeyim, yine gelirim size, daha çok severek. Sevmek, sevmek ve sevmekten başka bir şey yapmamayı ne kadar isterdim.

Eğer annesinin sitemi sessiz kalabilecek gücü gösterebilseydi, Christophe bu mustarip ruhun bu müebbet sitemine aslâ uzun süre karşı koyamazdı. Fakat, zayıf ve biraz da geveze olan Louisa kendisini boğan acıyı kendi içinde saklıyamıyordu. Bunu komşularına ve öteki iki oğluna da anlattı. Bunlar, Christophe'un hatâsını yüzüne vurmak için ellerine geçen bu güzel fırsatı kaçırmak istemezlerdi. Özellikle, ağabeyini durmadan kıskanan Rodolphe için —o an ortada herhangi bir sebep olmamakla beraber— bulunmaz bir fırsattı bu. Rodolphe, Christophe'u azıcık övseler çileden çıkardı. Gizliden gizliye, onun başarı kazanmasından korkuyor ve bu aşağılık düşüncesini açığa vurmaya cesaret edemiyordu. —(çünkü, kardeşinin gücünü hissedecek kadar akıllıydı ve başkalarının da bunu anlamasından korkuyordu)—. Rodolphe, Christophe'u üstünlüğünün ağırlığı altında ezmekten büyük bir mutluluk duydu. Sıkıntı içinde olduğunu bildiği annesiyle hiç ilgilenmemişti. Rahatça yardım edebilecek durumda olmasına rağmen, annesine bakmayı Christophe'a bırakmıştı. Ama Christophe'un tasarısını öğrenir öğrenmez, Louisa'ya büyük bir sevgi göstermeye başladı. Christophe'un, annesini bırakarak gitmesinden nefret duyduğunu söyleyerek, onun bu

hareketini korkunç bir bencillik olarak niteledi. Bunu Christophe'a da söylemeye kalktı, yüksek perdeden, büyüklük satarcasına, annesine karşı yerine getirmesi gereken görevlerini ve onun kendisi için yaptığı fedakârlıkları kırbaçlanmayı hak etmiş bir çocukmuş gibi Christophe'a hatırlattı. Christophe öfkeden çılgına döndü. Kıçına bir tekme indirerek Rodolphe'u kapı dışarı etti. Arkasından da alçak, iki yüzlü köpek diye bağırdı. Rodolphe da annesinin aklını çelerek intikam aldı. Onun kışkırtmalarına uyan Louisa, Christophe'un kötü bir evlât gibi davrandığına inanmaya başlamıştı. Gitmeye hakkı olmadığını söyleye söyleye kendisini inandırmıştı buna. En güçlü silâhı olan ağlamakla yetinecek yerde, Christophe'a haksız sitemlerde bulunmaya başladı. Bu da onu isyan ettirdi. Birbirlerine acı sözler söylediler. Sonunda, o zamana kadar duraksayan Christophe hareket hazırlıklarını çabuklaştırmaktan başka bir düşünmez oldu. Merhametli komşuların annesine acıdıklarını, mahalle halkının Louisa'yı bir kurban, onu da bir cellât gibi gördüğünü öğrendi. Dişini sıktı ve bir daha kararından caymadı.

Günler geçiyordu. Christophe'la Louisa pek az konuşuyorlardı. Birlikte geçen günlerin tadını en küçük damlasına kadar tadacak yerde, birbirini seven bu iki insan, ellerinde kalan zamanı —çoğu kez olduğu gibi,— nice sevgileri yok eden kısır bir küskünlük içinde yitiriyorlardı. Birbirlerini sadece sofrada görüyorlardı. Karşı karşıya oturdukları halde birbirlerine bakmıyor, konuşmuyor, birkaç lokma bir şeyler yiyorlardı; yemekten çok kendilerine direnme gücü kazandırmak için. Christophe, büyük bir güçlükle bir iki kelime çıkartabilmişti ağzından, ama Louisa cevap vermedi. O konuşmak istediği zaman da, Christophe susuyordu. Bu durum ikisi için de katlanılır gibi değildi. Uzadıkça buna son vermek de güçleşiyordu. Böyle mi ayrılacaklardı birbirlerinden? Louisa haksızca ve beceriksizce davrandığını anlıyordu şimdi! Ne var ki, oğlunun gönlünü yeniden nasıl kazanacağını bilemiyordu çektiği acı yüzünden; onu kaybettiğini düşünüyor, gitmesine nasıl

engel olacağını da bilemiyor ve bunu düşünmek bile istemiyordu. Christophe gizlice annesinin solgun ve şiş yüzüne bakıyor, vicdan azabıyla kıvranıyordu. Fakat, gitmeye kararlı olduğu ve gittiği yere ömür boyunca kalmak üzere gittiğini bildiği için, vicdan azabından kaçıp kurtulmak endişesiyle, bir an önce gitmiş olmayı korkakça dilíyordu...

Öbür gün gitmeye karar vermişti. Annesiyle baş başa kaldığı hüzünlü bir akşam daha sona ermişti. Hiç konuşmamışlardı yemekte; Christophe odasına çekilmişti. Masasının başına oturmuş, başı elleri arasında, hiçbir çalışmaya veremiyordu kendisini, kafasını patlatırcasına düşünüyordu. Saatler ilerliyordu. Gecenin biri olmak üzereydi. Birden bir gürültü duydu. Bitişik odada bir iskemle devrilmişti. Kapı açıldı, annesi gecelikle yalınayak içeri girdi. Hıçkırarak Christophe'un boynuna atıldı. Vücudu ateşler içinde yanıyordu. Oğlunu öpüyor, umutsuzca hıçkırıklar arasında inler gibi bir sesle:

— Gitme! Yavrum gitme! Yalvarırım sana! Gitme yavrum... Ölürüm ben sen gidersen... Dayanamam buna!..

Christophe altüst olmuş ve korkmuştu. Onu kucaklıyarak:

— Anneciğim sâkin ol... Sâkin ol... Yalvarırım, diye tekrarlayıp duruyordu.

Ama annesi hiç durmuyordu:

— Dayanamam buna... Senden başka hiçbir kimsem yok artık... Sen gidersen ne olurum ben? Gidersen ölürüm... Senden ayrı iken ölmek istemiyorum... Ölmemi bekle de öyle git!..

Annesinin bu sözleri Christophe'un yüreğini parçalıyordu. Onu avutmak için ne söyleyeceğini bilemiyordu. Bu sevgi ve acı çağlayanına karşı ne gibi sebepler ileri sürülebilirdi? Christophe, annesini dizlerinin üstüne oturttu ve onu öpücükler ve tatlı sözlerle sâkinleştirmeye çalıştı. Yaşlı kadın, şimdi daha az konuşuyor, yavaşça ağlıyordu. O biraz rahatladıktan sonra, Christophe:

— Yat artık, üşüyeceksin, dedi.

Kadın yeniden:

— Gitme! dedi.

Christophe, yavaşcacık:

— Gitmeyeceğim, dedi.

Yaşlı kadın ürperdi, oğlunun elini tutarak:

— Doğru mu? Doğru mu? diye sordu. Başını çevirdi, bitkin bir sesle:

— Yarın, yarın söylerim sana... Bırak beni yalvararım.

Louisa uysalca kalkıp odasına gitti.

Ertesi sabah, kadın, gece yarısı bir çılgınlık nöbeti gibi tutulduğu bu umutsuzluk bunalımından utandı. Oğlunun kendisine söyleyeceği şeyden de korkuyordu. Odasının bir köşesine oturup onu bekledi. Vakit geçirmek için eline bir örgü aldı. Ama eli tutmuyordu, düşürdü. Christophe içeriye girdi. Suratı asıktı, gidip pencerenin önünde durdu, arkası annesine dönüktü, hiç konuşmuyordu. İçinde bir mücadele vardı, bunun sonucunun ne olacağını biliyor, bildiği için de geciktirmeye çalışıyordu. Louisa, beklediği ve korktuğu cevabı almamak için ona hiçbir şey söylemiyordu. Örgüsünü yeniden eline almaya zorladı kendini. Ama, ne yaptığını bilmiyordu, ilmikler birbirine karışmıştı. Dışarıda yağmur yağıyordu. Uzun süren bir sessizlikten sonra Christophe annesinin yanına geldi. Louisa hiçbir hareket yapmadı, yüreği çarpıyordu. Christophe hareketsizce ona baktı, sonra, birden diz çöktü, hiçbir şey söylemeden yüzünü annesinin entarisine içine soktu, ağlıyordu. O zaman, Louisa onun kalacağını anladı, yüreği öldürücü bir bunalımdan kurtularak ferahladı. Ama, hemen ardından vicdan azabı duymaya başladı. Oğlunun kendisi için ne büyük bir fedakârlıkta bulunduğunu hissediyor ve Christophe'un annesinin üzüldüğünü görerek çektiği bütün üzüntüleri şimdi o çekiyordu. Ona doğru eğildi, saçlarını, alnını öptü. Sessizce gözyaşlarını ve kederlerini birbirine karıştırdılar. Sonra Christophe başını kaldırdı. Louisa oğlunun yüzünü ellerinin arasına aldı, uzun uzun gözlerinin içine baktı. İçinden:

— Git! demek gelmişti.

Ama yapamadı.

— Kaldığım için mutluyum, demek geldi Christophe'un içinden, ama diyemedi. İçinden çıkılmaz bir durum vardı. İkisi de bunu değiştiremezdi. Kadın acılı sevgisinin etkisiyle içini çekerek:

— Ah! Ne olurdu insanlar aynı anda doğup, aynı anda ölselerdi, dedi.

Bu saf dilek, Christophe'un içine dokunmuştu, gözyaşlarını sildi, gülümsemeye çalışarak:

— Beraber öleceğiz, dedi.

Louisa yine:

— Kesin mi? Gitmiyorsun değil mi? dedi.

Christophe ayağa kalktı:

— Söyledim. Bundan söz etmeyelim artık. Bu konuya dönmek için bir sebep yok, dedi.

Christophe sözünde durdu: artık gitmekten söz etmedi. Kaldı, ama fedakârlığını, — kederli hali ve huysuzluğuyla, — annesine pek pahalıya ödetti. Beceriksiz Louisa, — öylesine beceriksizdi ki, böyle olduğunu bildiği halde hiç şaşmadan, yapılmaması gerekeni yapıyordu, — oğlunun neden kederli olduğunu çok iyi bildiği halde, kendisine açıklamasını istiyordu. Aşırı sevgisinin etkisiyle kaygılı, üzücü sözleriyle ve bilgiçlik taslayarak onu tedirgin ediyor, her an ayrı yaradılışta olduklarını hatırlatıyordu, — Christophe'un unutmaya çalıştığı şeyi ona hatırlatıyordu. Kaç kere güvenle açılmak istemişti annesine! Ama, tam konuşacağı anda bir Çin duvarı yükseliyordu aralarında ve Christophe sırrını içine gömüyordu. Louisa anlamıştı bunu, ama onu içini açmaya kışkırtmaktan çekiniyor, ya da bunu beceremiyordu. Yapmaya kalktığı zaman da bu sırları Christophe'un içine büsbütün itmekten başka bir şey yapmıyordu. Oysa, Christophe yüreğinde ağırlığını duyduğu bu sırları annesine anlatabilmek için yanıp tutuşuyordu.

Binlerce ufak tefek şey mâsumca saplantılar, Christophe'u sinirlendiriyor, annesinden ayırıyordu. Biraz saçmalıyordu kadıncağız. Konu komşu dedikodularını tekrarlamadan edemiyordu. Ya da insanı beşiğe bağlayan ilk yaşlardaki budalalıklarını sayıp dökmekte diretiyordu. Bun-

lardan çıkıp bir adam olmak ne kadar güç olmuştu! Bunun için, Juliette'in sütninesinin kirli kundak bezlerini, abuk sabuk düşünceleri, yeni doğmuş bir ruhun boğucu ortamın aşağılık maddesinin baskısına karşı mücadele verdiği o kasvetli devreyi durmadan gözünüzün önüne sermesi gerekiyordu.

Bütün bunlar arasında zaman zaman, yüreğe dokunan bir sevgi atılımına kapılıyordu Louisa. Sanki Christophe küçük bir çocukmuş gibi davranıyordu. O da tıpkı küçük bir çocukmuş gibi kendini bu sevgiye bırakıyordu.

En kötüsü, sabahtan akşama kadar, herkesten uzak, birarada yaşamalarıydı. Acı çeken iki kişi bir aradayken ve bu acılarını hafifletecek bir çare bulamazlarken, bıkkınlık getirmenin önüne geçilemez, iki kişiden herbiri çektiği acıdan ötekini sorumlu tutar ve ikisi de sonunda buna inanırlar. Yalnız olmak daha iyidir. Hiç olmazsa insan yalnız kendi acısını duyar.

Artık her gün ikisi için de işkenceyle geçiyordu. Bundan da kurtulamayacaklardı hiç. Ne var ki, çoğu defa olduğu gibi, bir raslantı, — görünüşte mutsuz, ama aslında çok yerinde bir raslantı, — işe karışıp, içinde çırpındıkları kararsızlığa kesin olarak son verdi.

•

Ekim ayında bir pazar günüydü. Öğleden sonra saat dört buçuk. Hava pırıl pırıldı. Christophe bütün gün boyunca odasında, içine kapanmış, derin kederini yüreğine akıtmıştı.

Birden yerinde duramaz oldu artık, hiç düşünmemek için dışarı çıkmak, yürümek, bütün gücünü harcamak yorgunluktan bitip tükenmek ihtiyacını duydu bütün şiddetiyle.

Bir gün öncesinden beri bir soğukluk girmişti annesiyle arasına. Neredeyse çekip gidecekti bir hoşça kal bile demeden. Ama, daha merdiven sahanlığında, yalnız kalır kalmaz annesinin bütün gece kederinden nasıl ağlayıp sızlayacağını düşündü. Bir şey unuttuğu bahanesiyle yeniden

içeriye girdi. Annesinin oda kapısı yarı açıktı. Aralıktan başını uzattı. Annesini ancak birkaç saniye gördü... Ömrünün geri kalan kısmında nasıl bir yeri olacaktı bu birkaç saniyenin!..

Louisa akşam duasından yeni dönmüştü. Pencerenin yanındaki köşede her zamanki yerinde oturuyordu. Karşıki evin kirli beyaz çatlak duvarı dışarıyı görmeye engel oluyordu; ama, Louisa'nın oturduğu köşeden, sağda komşu iki evin avlularının ötesinde, mendil büyüklüğünde, minicik bir çimenli köşe görülüyordu. Pencere kenarında duran bir saksıdaki sarmaşığın sicimlere tırmanan incecik dallarını güneş ışığı okşuyordu. Louisa alçak bir iskemleye oturmuştu, sırtı kanburlaşmıştı, dizlerinin üstünde büyük İncil'i açık duruyordu, ama okumuyordu. İki elini kitabın üstüne koymuştu, — damarları şiş eller, köşeli ve kıvrık işçi kadın tırnakları, — sevgiyle küçük bitkiye ve aradan görünen gökyüzü parçacığına bakıyordu. Yaldızlı-yeşil yapraklardan yansıyan güneş ışığı, tek tük sivilcelerin çıktığı yorgun yüzünü, ince seyrek beyaz saçlarını, yarı açık gülümseyen ağzını aydınlatıyordu. Tadını çıkarıyordu bu dinlenme saatinin. Haftanın en iyi vaktiydi. Başkalarına üzüntü veren, düşündürmeyen bu tatlı âna dalıp gitmişti: böylesine bir uyuşukluk içindeki bir insanın sadece yarı uyuyan yüreği konuşur.

— Anne, dedi Christophe, dışarı çıkmak istiyorum. Buir yakasında şöyle bir dolaşacağım, biraz geç dönerim.

Uyuklayan Louisa hafifçe ürperdi. Sonra başını oğluna doğru çevirdi, sâkin tatlı bakışlarıyla baktı ona.

— Git yavrum, dedi, haklısın, bu güzel zamandan yararlanmaya bak.

Annesi gülümsedi ona. O da annesine gülümsedi. Bir an bakıştılar birbirlerine; sonra, sevgi dolu bakışlar ve baş hareketiyle iyi akşamlar dilediler birbirlerine.

Christophe kapıyı yavaşça kapadı. Louisa hülyalarına döndü yavaş yavaş; oğlunun gülümseyişi ışıklı bir yansıma saçmıştı bu hülyalara, — tıpkı sarmaşığın ölgün yapraklarına vuran güneş ışığı gibi.

Ve onu böyle bıraktı Christophe, bütün bir ömür boyunca.

•

Bir Ekim akşamı. Ilık ve soluk bir güneş. Durgunluk çöken kırlar uyukluyor gibi. Küçük köy çanları, kırların sessizliği içinde hiç telâşsız çalıyor. Sürülmüş tarlaların ortasından duman sütunları yükselmekte, ağır ağır. Uzaklarda ince bir sis perdesi dalgalanıyor. Nemli toprağın örtüsü olan bu beyaz sisler, gecenin yaklaşmasını bekliyor havalanmak için... Bir pancar tarlasında burnu yerde bir av köpeği çemberler çiziyor. Kül rengi gökte kuzgun sürüleri döneniyor.

Hayallerine dalan, amacının ne olduğunu da bilmeyen Christophe aslında içgüdüsüyle bir amaca doğru gidiyordu. Birkaç haftadan beri kentin çevresinde yaptığı geziler onu bir köye doğru sürüklemekteydi. Gönlünü çeken güzel bir kıza rastlayacağına inanıyordu. Sadece bir çekimdi bu, ama epeyce canlı ve biraz bulanık bir çekim. Birini sevmeden edemezdi Christophe, pek seyrek boş kalırdı yüreği: gönlü her zaman doluylu ve sevdiğini de tanrıça haline getirirdi. Çoğu zaman bu tanrıçanın kendini sevdiğini bilmesine önem vermezdi: sadece sevmek ihtiyacını duyardı, yüreğinin karanlıkta kalmasına katlanamazdı hiç.

Bu yeni ateşi canlandıran, rastladığı bir köylü kızıydı; Eliézer'in bir çeşme başında Rebecca'ya rastlaması gibi; ama kız kendisine içecek su vermemiş, yüzüne su serpmişti. Bir ırmağın kenarında, kıyının bir girintisinde, iki söğütün arasına, diz çökmüştü; ağacın toprak üstüne çıkan kökleri bir yuva oluşturmuştu kızın çevresinde. Çamaşır yıkıyordu, güçlü elleriyle, ama dili de durmadan işliyordu kollarıyla birlikte; ırmağın öte yanında çamaşır yıkayan köy kızlarıyla gülüşüp konuşuyordu durmadan. Christophe ondan birkaç adım ötede, otların üzerine uzanmıştı; çenesini eline dayamış, onlara bakıyordu. Kızlar hiç tedirgin olmamışlardı bundan. Oldukça açık saçık gevezeliklerini

sürdürüyorlardı. Pek iyi işitemiyordu söylediklerini, sadece seslerini duyuyordu; seslerine tokaçların gürültüsü ve uzaklardaki çayırlardan gelen inek böğürmeleri karışıyordu. Christophe, hayal kurarak, çamaşır yıkayan güzel kıza bakıyordu. — Kızlar onun gözünü ayırmadan kime baktığını anlamakta gecikmediler. Aralarda, çapkınca taş atmalara giriştiler, Christophe'un hoşuna giden kız da ona da en dokunaklı tarafından lâf atmaktan geri kalmıyordu. Christophe hiç yerinden kımıldamıyordu. Genç kız ayağa kalktı, yıkanmış bir öbek çamaşırı sıktıktan sonra, delikanlının yüzünü görebilmek için, onun yattığı yere gittikçe yaklaşacak şekilde çalıların üstüne sermeğe koyuldu. Yanından geçerken, çamaşırların suyunu üstüne sıçratarak Christophe'u ıslattı, sonra da arsız arsız gülerek ona baktı. Zayıf, ama sağlam yapılı bir kızdı, ucu sivri ve çıkık iri çeneli, küçük burunlu, yay gibi kaşlıydı, atılgan, sert bakışlı ve parlaktı koyu mavi gözleri. İri dudaklı güzel ağzı, eski yunan maskelerinde olduğu gibi ileriye doğru çıkıktı biraz. Gür sarı saçlarını topuz yaparak ensesinde toplamıştı, yanık tenliydi. Başını dimdik tutuyor, her kelimede kahkahalarla gülüyor, güneşte yanmış ellerini sallayarak bir erkek gibi yürüyordu. Christophe'a bakarak çamaşırlarını sermekteydi. Kışkırtıcı bir bakışla Christophe'u süzerek konuşmasını bekliyordu. Sonunda suratına gülerek arkadaşlarının yanına döndü. Olduğu yerde uzanmış yatıyordu hâlâ Christophe. Akşama doğru kızın, bohçası sırtında, çıplak kollarını kavuşturmuş, biraz öne eğilerek, hep konuşup gülerek gittiğini gördü.

Birkaç gün sonra ona, kentin pazarında havuç, domates, hıyar ve lâhanalar arasında rastladı. Oralarda dolaşıyor, sepetlerin önünde bir sıraya dizilmiş, satılık köleler gibi ayakta bekleyen satıcılara bakıyordu. Bir polis görevlisi, belinde asılı kesesi ve makbuz tomarıyla herbirinin önünden geçiyor, bir para alıyor ve bir kağıt veriyordu. Kahveci kadın, küçük cezvelerle dolu sepetiyle, satıcı dizilerinin önünden geçiyordu birer birer. Güleç, şişko bir yaşlı rahibe, iki büyük sepeti koluna takmış. Tanrı adına sebze dileniyordu hiç eziklik göstermeden. Satıcı-

lar bağırışıyorlar, yeşile boyanmış eski teraziler zincir şakırtısıyla şakırdamaktaydılar. Küçücük arabalara koşulmuş kocaman köpekler, kendilerine önem verilmesinin sevinciyle havlıyorlardı. Christophe, kalabalığın arasında, Rebacca'yı gördü —asıl adı Lorchen'di kızın— sarı saçlarının topuzuna dantelli bir başlık gibi, beyaz ve yeşil bir lâhana yaprağı iliştirmişti. Bir sepetin üstüne oturmuştu. Arkasında bir yığın yaldızlı gibi parlayan sovan, küçük küçük penbe bayır turpları, yeşil fasulyeler, kırmızı elmalar duruyordu. Hiç satmaya bakmadan, birbiri ardınca elmaları dişleyip duruyordu. Durmadan tıkınıyordu. Arada bir önlüğüyle çenesini ve boynunu siliyor, koluyla saçlarını yukarıya itiyordu, yüzünü omuzuna sürterek kaşıyor, elinin tersiyle burnunu siliyor, ya da ellerini dizlerine sürtüyordu. Bundan başka, bir avuç bezelyeyi bir elinden ötekine aktarıyordu durmadan. Bir yandan da sağına soluna bakmaktaydı aylak aylak. Ama, çevresinde olup bitenlerin bir tekini bile kaçırmıyor, farkında değilmiş gibi görünüp kendisine çevrilen bakışları bir bir yakalıyordu. Christophe'u da pekâlâ görmüştü. Müşterilerle konuşurken kaşlarını kaldırıp başlarının üstünden, kendisine vurgun görünen genç adama bakıyordu. Bir papa kadar ağır başlı ve büyüklük taslar gibi bir hali vardı. Ama, alım altından Christophe'la alay etmekteydi. O da bunu hak ediyordu zaten. Az ötede dikilip durmuş, gözleriyle yiyecekmiş gibi bakıyordu kıza, sonra hiçbir şey söylemeden çekilip gitti.

Birkaç sefer gidip kızın köyünün çevresinde dolandı. Kız, çiftliğinin avlusunda gidip geliyordu: Christophe ona bakmak için yolun ortasında duruyordu. Kız için buraya geldiğini düşünmüyordu. Gerçekten de hiç bunu düşünerek gelmiş değildi. Bir besteyi tasarlarken bir uyur gezer gibi olurdu: şuuru müzikle ilgili düşüncelerle doluyken, şuuraltı, zihninin en küçük dalgınlığını gözden kaçırmayarak, su yüzüne çıkmak için fırsat kolluyordu. Kızın karşısında bulunduğu zaman, ekseriya, içindeki müziğin uğultusuyla serseme dönüyordu. Onu sevdiğini söyleyemezdi; onu düşünmüyordu bile, onu görmekten zevk alıyordu: hepsi bu kadar. Kendisini ona doğru iten isteği sezmiyordu.

Onun böyle köyün çevresinde dolaşıp durması dedikodulara yol açtı. Çiftlikte, kim olduğunu öğrenince, alay etmeye başladılar Christophe'la. Bununla birlikte, onu rahat bıraktılar. Çünkü kimseye zararı yoktu. Tek kelimeyle ona bir budala gözüyle bakıyorlardı, o da aldırış etmiyordu buna.

•

Köyde şenlik vardı. Çocuklar iki taş arasında çat-pat ezerek «Yaşasın İmparator!» diye bağırıyorlardı. (Kaiser lebe! Hoch!) Ahıra kapatılmış bir dananın böğürmeleri, meyhanedeki sarhoşların şarkılarına karışıyordu. Tarlaların üstünde yıldız kuyruklu uçurtmalar uçuşuyordu. Tavuklar altın sarısı gübreyi telâşlı telâşlı eşeliyor, rüzgâr, ihtiyar kadınların eteklerini uçurur gibi tüylerini tersine çeviriyordu bu tavukların. Penbe bir domuz, güneşte yana devrilmiş, keyifli keyifli uyuyordu.

Christophe, üstünde küçük bir bayrak dalgalanan kırmızı çatılı Üç Kıral lokantasına doğru yürüdü; dükkânının ön duvarına soğan dizileri asılmış, pencerelerin önü sarı kırmızı lâtin çiçekleriyle süslenmişti. Christophe salona girdi, sigara dumanından göz gözü görmüyordu. Duvarlarda, taşbasması solmuş renkli resimler vardı, baş köşeye de imparatorun renkli bir portresi asılmıştı. Resim çerçevesi meşe yapraklarıyla süslenmişti. Dans ediliyordu. Christophe güzel sevgilisinin orada olacağını kuvvetle umuyordu. Gerçekten de önce onun yüzünü gördü. Salonun bir köşesine yerleşti. Oradan dans edenleri rahatça seyredebilirdi. Göze çarpmamak için o kadar özen gösterdiği halde, Lorchen, köşesinde otururken görmüştü onu. Hem hiç ara vermeden vals yapıyor, hem de ikide bir, kavalyesinin omuzu üstünden Christophe'a çabucak bir göz atıyordu. Sonra, onu kızıştırmak için köyün delikanlılarıyla kırıştırıyor ve kocaman ağzını yaya yaya gülüyordu. Yüksek sesle konuşarak saçma sapan bir şeyler söylüyordu. Bu bakımdan salon kızlarından hiç ayrılığı yoktu, onlar da kendilerine bakıldığını görünce gülmek, kırıtmak, budalalaşmak zorunda olduk-

larını sanırlar; budalalıklarını kendilerine saklayacak yerde, seyirciler için budalalık ederler. — Ama, yine de o kadar da budala sayılmazlar: seyircilerin kendilerine baktıklarını, fakat söylediklerini işitmediklerini bilirler çünkü. — Christophe, dirsekleri masaya dayalı, çenesi avucunun içinde, ateşli ve kızgın gözlerle kızın numaralarını seyrediyordu. Onun oyunlarına kanmayacak kadar anlayışlıydı, ama buna kendini kaptırmayacak kadar da akıllı değildi. Zaman zaman öfkeyle homurdanıyordu, ya da bıyık altından gülüyor, aldatılmasına içerliyordu.

Onu gözleyen başka biri vardı: Lorchen'in babasıydı bu. Kısa boylu, küt yapılı, koca kafalı, kısa burunlu, dazlak kafası güneşten kızarmış, eskiden sarı olduğu belli olan saçları kıvırcık buklelerle çepe çevre başını sarmış, Dürer'in Saint-Jean'ı gibi sinek kaydı traşlı, yüzü donuk, ağzının kenarında uzun çubuğu olan bir adamdı. Öteki köylülerle ağır ağır konuşuyor, bir yandan da Christophe'un yüzündeki mimikleri göz ucuyla izliyor ve sessizce gülüyordu. Bir aralık öksürdü. Şeytanca bir parıltı geçti küçük gri gözlerinden; gelip Christophe'un masasının yanına oturdu. Christophe hoşlanmamıştı bundan, asık suratla adama doğru döndü. İhtiyarın alaylı bakışını gördü. Adam çubuğunu ağzından çıkartmadan ahbapça bir şey söyledi Christophe'a. Christophe tanıyordu onu: yaşlı bir düzenbazdı onun gözünde. Ama, kızında gönlü olduğu için babasını hoş görmüştü, dahası onunla birlikte bulunmaktan acayip bir zevk duyuyordu. Kurnaz ihtiyar da sezmişti bunu. Havadan sudan söz ettikten sonra, şakacı bir tonla güzel kızlara değindi ve neden dans etmediğini sorarak, Christophe'un kalkmak zahmetine katlanmamakta haklı olduğunu, böyle dirseklerini masaya dayayıp bira testisi önünde oturmanın daha iyi olduğunu söyledi ve teklifsizce kendisini böyle bir testiyi boşaltmaya davet ettirdi. İhtiyar bir yandan içiyor bir yandan da telâşsızca konuşuyordu. Ufak tefek işlerinden, geçim sıkıntısından, kötü havalardan, her şeyin pahalılığından söz ediyordu. Christophe, adama sadece bir iki homurtuyla cevap vermekteydi; anlattıkları il-

gilendirmiyordu onu. Gözünü Lorchen'den ayırdığı yoktu. Adam arada bir susarak Christophe'un bir şey söylemesini bekliyordu, ama hiçbir cevap çıkmıyordu ondan. Sonra, adam sâkince sözünü sürdürüyordu yine. Christophe, bu ihtiyarın masasına şeref verip düşüncelerini açmasının ona ne kazandırdığını soruyordu kendi kendine. Sonunda anladı. İhtiyar yakınmalarını tükettikten sonra başka bir konuya geçti: ürünlerini, sebzelerini, kümes hayvanlarını, yumurtalarını, sütünü övdü ballandıra ballandıra. Sonra birden Christophe'a saraydan kendisine müşteri sağlayıp sağlıyamıyacağını sordu. Christophe yerinden sıçradı:

— Vay canına! Nereden biliyorsunuz? Demek beni tanıyorsunuz? dedi.

— Evet, hem de çok iyi tanıyorum sizi, dedi İhtiyar...

İçinden de şunu geçirdi:

— ...eh insan kendi kendisine polislik ederse öğrenir her şeyi...

Christophe, adama, her ne kadar kendisini çok iyi «tanısa» bile, küçük sarayla bozuştuğunu bilmediğini, gerçi evvelce sarayın kiler ve mutfak daireleri katında itibarı var idiyse de —(ki bundan çok kuşku duyuyordu)— bu itibarın şu anda ölmüş ve gömülmüş bulunduğunu muzipçe bir zevk duyarak söyledi. İhtiyar belli belirsiz ağzını büzdü. Bununla birlikte cesaretini yitirmemişti, bir an sonra, Christophe'un hiç olmazsa kendisini bir iki aileye tanıtıp tanıtamayacağını sordu. Böyle diyerek, Christophe'un münasebette bulunduğu ailelerin adını söyledi birer birer ve bu bilgileri pazardan edindiğini ekledi sözüne. Christophe bu casusluğa kızacaktı, ama daha çok gülmek geldi içinden. İhtiyarın, bütün kurnazlığına rağmen aldatıldığını düşündü: (çünkü istediği tavsiyede bulunsa, yeni müşteriler edinmek şöyle dursun, eskilerini de yitirirdi). Adamın, o küçük hile dağarcığını boşaltmasına engel olmadı; bunun için de ne evet dedi, ne de hayır. Ama, köylü diretiyordu. Sonunda Christophe'la Louisa'ya karşı saldırıya geçerek, bütün gücüyle onları sütüne, yağına, kaymağına müşteri etmeye kalktı. Sonra, Christophe müzisyen ol-

duğuna göre, sabah akşam birer çiğ yumurta içmesinin çok iyi geleceğini söyledi: hem de tavuğun kıçından çıkar çıkmaz sıcak sıcak getireceğini ekledi. İhtiyarın, kendisini bir şarkıcı sanması Christophe'u kahkahalarla güldürdü. Köylü bundan yararlanarak bir şişe bira daha getirtti. Bundan sonra, Christophe'dan koparacağını kopardığını düşünerek, selâmsız sabahsız çekilip gitti. Gece olmuş, ortalık kararmıştı. Danslar gittikçe kızışıyordu. Lorchen'in Christophe'a hiç aldırış ettiği yoktu. Aklı fikri zengin bir çiftçinin salak oğlunun başını döndürmekteydi. Bütün kızlar çekişiyorlardı onu elde etmek için. Christophe'a bu küçük hanımlar gülümsüyorlardı, kendilerini tırmalatmaktan da pek zevk duyacakları belliydi. İyi yürekli bir genç olduğu için Christophe, Lorchen'in kazanmasını diliyordu içinden. Ama, kız bu kazancı elde edince azıcık kederlendi. Kendine kızdı böyle bir dilekte bulunduğu için: Lorchen'i sevmiyordu: kimi isterse onu severdi kız elbet. Ama, kendini yalnız hissetmek pek keyif verici bir şey değildi. Buradaki bütün insanlar onu sömürmekten ve sonra da alay etmekten başka bir şey düşünmüyorlardı. İçini çekti. Lorchen'e bakarken gülümsedi. Kız, rakiplerini deli etmek sevinciyle on kere daha güzelleşmişti. Christophe gitmeye hazırlandı. Saat dokuza geliyordu: şehre ancak iki saatte dönebilirdi.

Tam masadan kalkacağı sırada, kapı açıldı ve içeriye on kadar asker daldı. Bunların girişiyle salonda soğuk bir hava esti. Adamlar, aralarında fısıldaşmaya başladılar. Hâlâ dans eden birkaç çift, durup yeni gelenlere kaygıyla baktılar. Kapının yanında duran köylüler sırtlarını onlara dönüp aralarında konuşur gibi yaptılar. Ama, temkinle kenara çekilip askerlere yol vermeye de özen gösterdiler. — Bir zamandan beri, bütün memleket, şehrin çevresindeki kalelerde bulunan garnizonla gizli bir mücadele halindeydi. Can sıkıntısından patlayan askerler bunun acısını köylülerden çıkartıyorlardı. Onlarla kabaca eğleniyor, kötü davranıyor, kızlara karşı zapdedilmiş bir memlekettemişler gibi hareket ediyorlardı. Bir hafta önce, içlerinden

birkaçı, kafayı çekip komşu köyün birindeki şenliği karıştırmış, bir çiftçiyi döverek yarı ölü hale getirmişlerdi. Bu durumu bilen Christophe, köylülerin duygularını paylaşıyordu. Yeniden yerine oturarak, olacakları beklemeye başladı.

Askerler, kötü karşılanmalarına aldırış etmeden, insanlara çarparak gidip dolu masalara oturdular. Bir anda olup bitti bu iş. Orada oturmakta olanların çoğu, homurdanarak masalardan ayrıldılar. Bir sıranın ucuna oturmuş olan bir köylü yerinden çabucak kalkamadığı için askerler sırayı kaldırdılar. İhtiyar kahkahalarla arasında yere yuvarlandı. Christophe içerleyerek yerinden kalktı, tam işe karışacağı sırada ihtiyarın güçlükle toparlandığın, yakınacak yerde askerlerden çırpınarak özür dilediğini gördü. Askerlerden ikisi Christophe'un masasına geldi: onların geldiğini görünce yumruklarını sıktı. Ama, kendini savunması gerekmedi. Bunlar iri yarı saf adamlardı. Bir iki kabadayının koyun gibi peşinden gidiyor ve onların yaptıklarını yapmaya çalışıyorlardı. Christophe yüksek perdeden:

— Bu masa tutulmuştur... deyince, hemen özür dileyerek kalktılar, onu tedirgin etmemek için gidip sıranın ucuna oturdular. Sesinde bir üst tonu şardı: tabii itaatkârlıkları kendini göstermişti. Christophe'un köylü olmadığını görüyorlardı.

Bu uysal davranış karşısında biraz yatışan Christophe olayları daha soğukkanlılıkla gözlemeye başladı. Gelen askerleri bir assubayın yönettiğini görmekte gecikmedi. Sert bakışlı ufak tefek bir buldoktu bu; zalim ve mürayi bir uşak suratı vardı. Bir hafta önceki pazar günü köy şenliğinde çıkan kavgaya katılanlardan biriydi. Christophe'un masasının yakınındaki bir masaya oturdu, sarhoş olarak gelmişti, hakaret dolu alaylı sözler yağdırıyordu. Oradakiler bunları duymamış gibi yaptılar. Özellikle dans eden çiftlere sataşıyor, vücutlarının göz dolduran yanlarını, ya da kusurlarını iğrenç sözlerle anlatıyor; arkadaşları da onun söylediklerine kahkahalarla gü-

lüyorlardı. Kızların yüzü kızarıyor, gözlerine yaşlar doluyordu. Delikanlılar dişlerini sıkıyor, için için kızıyorlardı. Adam, bakışlarını hiç kimseyi atlamadan salonda gezdirdi: Christophe kendisine doğru geldiğini gördü. Bira bardağını yakaladı, yumruğunu masaya dayadı. Kendisine hakaret etmek için ağzını açar açmaz, bardağı kafasına fırlatmaya karar vermişti. İçinden şöyle diyordu:

— Deliyim ben. Kalkıp gitseydim daha iyi olurdu. Burada karnını deşdireceğim. Yakayı kurtarırsam hapisaneyi boylarım: burada durmanın hiçbir yararı yok. Adam bana sataşmadan kalkıp gideyim.

Ama, bunu gururuna yediremiyordu. Bunların önünden sıvışmış gibi görünmek istemiyordu. Adam sinsice ve sert bir bakışla Christophe'a bakıyordu. Bütün vücudu gerilen Christophe da öfkeyle ona baktı. Sarhoş, bir an onu süzdü, Christophe'un yüzü neşesini kamçılamıştı: yanındakini dirseğiyle dürterek genç adamı gösterdi, kahkahayla gülüyordu. Küfür etmek için ağzını açmış, Christophe bütün gücünü toplayarak, elindeki bardağı fırlatmağa hazırlanmıştı ki, bu sefer de bir raslantı onu kurtardı. Tam sarhoşun konuşacağı an, dans eden beceriksiz bir çift adama çarparak elindeki bardağı düşürdü. Sarhoş onlara dönerek ağız dolusu küfür savurdu. Dikkati başka yöne çevrildi. Artık Christophe'u düşünmüyordu. Christophe birkaç dakika daha bekledi. Hasmının yeniden lâfa girişmediğini görerek, kalktı, ağır ağır şapkasını aldı, telâşsızca kapıya yöneldi. Bir yandan da gözlerini sırada oturan adamdan ayırmıyor, ondan çekinmediğini iyice anlatmak istiyordu. Ama, assubay onu unutmuştu bile, kimsenin kendisiyle ilgilendiği yoktu.

Kapının tokmağını çevirdi: birkaç saniye sonra dışarıda olacaktı. Ne var ki, buradan sağ ve salim çıkamayacağı yazılmıştı. Salonun dip tarafından bağırışmalar geliyordu. Askerler içtikten sonra dans etmek istemişler, her kızın kavalyesi varken, dans eden erkekleri kovmuşlar, onlar da buna ses çıkartmamışlardı. Ama, Lorchen buna katlanamazdı. Boşuna değildi atak bakışlı gözleri ve iradeli bir çenesi olması. Bunun için hoşlanmıştı Christophe ondan. Çıl-

gınca dans ediyordu. Onu gözüne kestiren assubay yanına gelip kavalyesini kendisinden ayırmak istedi. Lorchen tekmeyi indirdi, bağırdı ve adamı iterek hiçbir zaman bir terbiyesizle dans edemeyeceğini söyledi. Öteki peşinden yürüdü. Genç kızın arkalarına sığınmak istediği adamları yumruklamaya başladı. Daha sonra Lorchen bir masanın arkasına sığındı, adamın şerrinden uzakta bir an soluk aldı ve yeniden ona hakarete başladı. Karşı koymasının bir şeye yaramadığını görüyor, öfkeyle tepinerek en ağır sözleri arayıp buluyor, adamın kafasını çeşitli kümes hayvanlarının kafasına benzetiyordu. Masanın öte yanından genç kıza doğru eğilen adamın yüzünde kötü bir gülümseme vardı, gözleri öfkeden ateş saçıyordu. Birden hız alıp masanın üstünden atlıyarak kızı bileğinden yakaladı. Lorchen çırpınıyor, bir sığır çobanı gibi tekme yumruk indiriyordu, Adam, bacaklarının üstünde pek sağlam duramıyordu, neredeyse dengesini yitirecekti. Öfkeyle genç kızı duvara itip tokatladı. Ama, bunu tekrarlamaya fırsat bulamadı: biri arkasından atladı, onu iyice tokatladıktan sonra bir tekme indirerek içenlerin arasına yuvarladı. Masaları ve insanları ite ite adamın üstüne atlayan Christophe'du. Assubay, öfkeden çılgına dönerek kılıcını çekti. Ama, daha kullanmaya vakit bulamadan, Christophe arkalıksız bir iskemleyi kafasına indirerek onu yere yıktı. Bütün bunlar o kadar çabuk olmuştu ki, kimse işe karışmaya vakit bulamamıştı. Ama, adamın bir sığır gibi yere yuvarlandığı görülünce korkunç bir gürültü koptu. Öteki askerler kılıçlarını kınından sıyırarak koşup Christophe'a çullandılar. Şimdi herkes dövüşe katılmıştı. Bira bardakları salonun bir yanından öbür yanına uçuşuyordu, masalar devrilmişti. Uyuyan köylüler uyanıyorlardı: alınması gereken eski öçler vardı. İnsanlar yerlerde yuvarlanıyordu ve kızgınlıkla birbirlerini parçalarcasına döğüşüyorlardı. Lorchen'in dans ettiği sağlam yapılı çiftlik yanaşması, az önce kendisine hakaret eden birinin başını avuçlarının arasına almış, duvara çarpıyordu. Lorchen eline geçirdiği bir kalın sopayı rasgele sallıyordu. Öteki kızlar bağırarak kaçışıyorlardı. Yalnız içlerinden gözü pek olan bir ikisi canla başla katıl-

mışlardı dövüşe. Bunlardan sarışın şişko bir kız, Christophe'un masasına oturanlardan iri yarı bir askerin, yere yatırdığı birinin göğsünü diziyle vura vura çökertmekte olduğunu görünce, ocağa koştu, iri yarı adamın başını tutup arkaya devirdikten sonra gözlerine bir avuç kızgın kül serpti. Adam acı acı bağırmaya başladı. Kız pek keyiflenmişti, artık zararsız halde gelen düşmanı köylüler şimdi rahat rahat dövüyorlardı.

Sonunda iyice zayıf düşen askerler aralarından ikisini yerde bırakarak dışarıya çekildiler. Döğüş köyün sokağında da sürüp gitti. Askerler ölüm naraları atarak evlere giriyor, her şeyi kırıp dökmek istiyorlardı. Köylüler tırmıklarıyle onları kovalıyor, üstlerine kızgın köpeklerini saldırtıyorlardı. Karnından bir yabayla yaralanan üçüncü bir asker daha yere yıkıldı. Ötekiler kaçmak zorunda kaldılar, köylüler köyün dışına kadar kovaladılar onları. Kaçanlar, tarlalar arasından gidip arkadaşlarıyla birlikte yeniden geleceklerini bağırarak söylüyorlardı.

Döğüşü kazanan köylüler, lokantaya döndüler. Çok keyifliydiler. Ne zamandır uğradıkları hakaretlerin öcünü almışlardı. Henüz bu kavgadan doğabilecek sonuçları düşünmüyorlardı. Christophe'la dost olmuşlardı, o da onların kendisine yakınlık göstermesinden sevinçliydi, Lorchen gelip elini sıktı, bir süre sert pençesi içinde tutarak alaylı alaylı güldü. Şimdi onu gülünç bulmuyordu artık.

Yaralılarla ilgilendiler. Köylüler arasında sadece bazısının dişi kırılmış, kaburgaları zedelenmişti, bazılarında da pek ağır olmayan şişler ve morartılar vardı. Ama, askerlerin durumu böyle değildi. Üçü ağır yaralıydı: mavi gözlü iri yarı adamın, bir omuzu balta ile koparılmıştı, bir de karnından yaralanıp hırıldıyan adamla Christophe'un dövdüğü assubay vardı. Onları ocağın yanına yere uzatmışlardı. Yarası hepsininkinden hafif olan assubay gözlerini açtı. Kin dolu bakışlarla uzun uzun çevresinde halka olup duran köylülere baktı. Kendine gelip de olup bitenleri hatırlar hatırlamaz onlara hakaret etmeye başladı. Öç alacağını, hepsinin işini bitireceğini söy-

lüyordu. Öfkeden küplere biniyordu. Köylüler elinden gelirse hepsini yok edeceğini hissetmişlerdi. Gülmeye çalıştılar. Ama zoraki gülüyorlardı. Genç bir köylü yaralıya:

— Kapa çeneni, yoksa öldürürüm seni! diye bağırdı.

Assubay doğrulmaya çalıştı. Kan çanağına dönmüş gözleriyle köylüye bakarak:

— Hergeleler! Öldürün beni! Hepinizin kellesini uçursunlar!

Durmadan bağırıyor, hakaretler savuruyordu. Karnından yaralı adam, boğazlanan bir domuz gibi haykırmaktaydı. Üçüncüsü, ölü gibi kımıldamadan, kaskatı kesilmiş yatıyordu. Köylüler ezici bir korkuya kapıldılar. Lorchen ile birkaç kadın yaralıları başka bir odaya aldılar. Assubayın ve can çekişen adamın bağırmaları pek iyi duyulmuyordu. Köylüler suskundular. Hep aynı yerde, sanki üç adam oradaymış gibi, halka olup durmaktaydılar. Kımıldamaya cesaret edemiyor, ürkek ürkek bakışıyorlardı. Sonunda Lorchen'in babası:

— İyi iş becerdiniz doğrusu, dedi.

Köylüler sıkıntıyla mırıldandılar, tükrüklerini yuttular.

Önce, kapıdan kendilerini dinleyen varmış gibi fısıldaşmışlardı. Ama, az sonra seslerini yükselttiler ve daha sert konuşmaya başladılar. Şimdi birbirlerini suçluyorlardı, birbirlerinin üstüne atıyorlardı indirdikleri darbeleri. Tartışma gittikçe çığırından çıkıyordu: neredeyse yumruk yumruğa geleceklerdi. Lorchen'in babası hepsini uzlaştırdı. Kollarını göğsüne kavuşturarak Christophe'u gösterdi ve:

— Ne işi var bunun burada, dedi.

Kalabalığın bütün öfkesi Christophe'a yöneldi.

— Doğru! Doğru! diye bağırdılar. O başlattı kavgayı! O olmasaydı bir şey olmayacaktı.

Christophe şaşırıp kalmıştı, bir şeyler söylemeye çalıştı:

— Kendim için yapmadım bunu, dedi, sizin için yaptım, siz de biliyorsunuz.

Ama, köylüler öfkeyle karşılık verdiler:

— Biz kendimizi savunamaz mıydık sanki? Yani şehirli bir bayın gelip bize ne yapmamız gerektiğini söylemesi mi gerekliydi? Kim sordu size düşüncenizi? Hem sonra kim rica etti buraya gelmenizi? Evinizde oturamaz mıydınız?

Christophe omuz silkip kapıya doğruldu. Ama Lorchen'in babası bağırarak yolunu kesti:

— Tamam! Tamam! Tüymek istiyor şimdi de, bizim başımıza dert açtıktan sonra. Gidemez buradan.

Köylüler bağırıştılar:

— Gidemez! Herşey onun yüzünden oldu. Bunun hesabını o vermeli hepimizin yerine.

Yumruklarını göstererek, çevresini sardılar. Christophe tehditkâr suratlar çemberinin etrafında gittikçe daraldığını görüyordu: korku onları kudurtmuştu. Christophe tek kelime söylemedi, gidip salonun köşesine oturdu, sırtını köylülere çevirdi.

Ama, bu duruma içerleyen Lorchen köylülerin ortasına atıldı. Güzel yüzü öfkeden kıpkırmızı kesilmiş, kaşları çatılmıştı. Christophe'un çevresinde toplanmış olanları sertçe iterek:

— Korkaklar! Hayvan herifler! diye bağırdı. Utanmıyor musunuz? Her şeyi onun yaptığına inandırmak istiyorsunuz kendinizi! Sanki sizi gören olmamış gibi. Sanki içinizde keyfince yumruk sallamayan biri varmış gibi! Sanki ötekiler döğüşürken, kollarını kavuşturup duran biri varmış gibi. Öyle biri varsa içinizde suratına tükürüp alçak! alçak! diye bağırırım.

Bu beklenmeyen çıkış karşısında şaşıran köylüler bir an hiç ses çıkartmadan durdular. Sonra bağırışmaya başladılar.

— Başlayan o oldu. Hiçbir şey olmazdı o olmasaydı.

Lorchen'in babası kızına boşuna işaret edip duruyordu. Lorchen yeniden:

— Elbet önce o başladı! Bununla övünemezsiniz herhalde. O olmasaydı, hakarete katlanacaktınız, bize hakaret edilmesine göz yumacaktınız, korkaklar, ötlekler.

Sonra dans ettiği arkadaşına döndü:

— Ya senin bir şey söylediğin yok, dut yemiş bülbül gibi susuyorsun! Kıçını çevirmiştin çizmeli ayakların tekmelerine! Hiç olmazsa bir teşekkür etseydin! Utanmıyor musun sen! Utanma yok mu, sizlerde, hepinizde? Erkek misiniz siz? Burnu hep yerde bir koyun kadar bile yürekli değilsiniz! Onun size örnek olması gerekti! Şimdi de herşeyi onun sırtına yüklemek istiyorsunuz öyle mi? Peki ama yerine gelmeyecek bu isteğiniz, söylüyorum ben size bunu. Bizim için döğüştü o. Ya onu kurtarırsınız, ya da onunla birlikte siz de cezanızı çekersiniz: yemin ediyorum işte size!

Lorchen'in babası çileden çıkmıştı, kızını kolundan çekerek:

— Sus! Sus! Susacak mısın sen, köpoğlu köpek!

Ama, Lorchen onu itip yine istifini bozmadan sözünü sürdürdü. Köylüler bağırışmaya başladılar. Ama, genç kız da kulakları sağır edercesine keskin bir sesle bağırıyordu:

— Hele sen ne söyleyebilirsin ki sen? Demin ben seni görmedim mi bitişik odada yarı ölü yatan adamı topuğunla ezerken? Ya sen göster bakayım ellerini! Hâlâ kan lekesi var üstünde. Seni elinde bıçağınla görmedim mi sanıyorsun? Gördüklerimin hepsini söyleyeceğim, onun kılına dokunursanız eğer.

Öfkeden küplere binen köylüler, kızgın yüzlerini Lorchen'in yüzüne yaklaştırarak bağırdılar. İçlerinden biri kafasına bir tokat indirecekmiş gibi oldu, ama Lorchen'in yakın arkadaşı yakasına yapıştı, nerdeyse yumruk yumruğa geleceklerdi. Yaşlı bir adam Lorchen'e:

— Eğer biz mahkûm olursak sen de olursun, dedi.

— Ben de olurum sizin gibi korkak değilim ben.

Sonra yeniden konuşmaya başladı:

Köylüler ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Genç kızın babasına:

— Susturamaz mısın şunu? diye sordular.

Adam, Lorchen'in daha ileri gitmesine göz yummanın iyi olmayacağını anlamıştı. Adamlara işaretle sâkin olmalarını söyledi. Ortalığa yeniden sessizlik çöktü. Lorchen

tek başına konuşmasını sürdürdü, sonra kömür atılmayan bir ocağın sönüşü gibi, karşılık görmeyince sustu. Bir an sonra babası öksürüp:

— Peki, ne istiyorsun? Bizi mahvetmeye niyetin yok herhalde? dedi.

Lorchen:

— Onun kurtarılmasını istiyorum, diye cevap verdi.

Köylüler düşünceye vardılar. Christophe yerinden kımıldanmamıştı: gururla kasılarak, kendisi için söylenenleri duymamış görünüyordu. Ama, Lorchen'in işe karışması onu duygulandırmıştı. Lorchen de Christophe'un orada olduğunu bilmiyormuş gibi davranıyordu. Arkasını onun oturduğu masaya dayamış, gözlerini meydan okurcasına önlerine bakarak çubuk tüttüren köylülere dikmişti. Daha sonra babası çubuğunun ucunu dişleyerek:

— Bir şey söylensin, ya da söylenmesin. Kalırsa işi bitiktir. Baş çavuş onu gördü. Yapacak tek şey var onun için, hemen, sınırın ötesine sıvışmak, dedi.

Lorchen'in babası, Christophe'un kurtulmasının kendileri için daha yararlı olacağını düşünmüştü. İşin en ağır kısmını ona yükleyebilirlerdi kolayca. Öteki köylüler de onayladılar. Tümüyle anlaşmışlardı. — Karar verdikleri için de Christophe'un bir an önce gitmesini istiyorlardı. Az önce söylediklerinden hiç sıkıntı duymadan. Christophe'un yanına geldiler, kurtuluşuyla candan ilgiliymiş gibi görünüyorlardı:

— Kaybedecek bir saniye bile yok, bayım, dedi Lorchen'in babası. Nerdeyse gelirler. Kaleye yarım saatlik bir yol var, ordan buraya da yarım saatte gelinir... Kaçmanın zamanıdır...

Christophe ayağa kalkmıştı. O da derin derin düşünmüştü. Kalırsa, mahvolacağını biliyordu. Ama, gitmek, annesini görmeden gitmek, nasıl olurdu? Hayır yapamazdı bunu. Önce şehire gideceğini, nasıl olsa kaçmak için vakti olacağını söyledi. Ama köylülerin hepsi bir ağızdan seslerini yükselttiler. Az önce kaçmasını engellemek için yolunu kesen bu insanlar, şimdi kaçmamasına karşı çıkıyor-

lardı. Şehre gitmesiyle enselenmesi bir olurdu. Şüphesiz, o daha varmadan, tedbir alınmış olur, onu evinde tutuklarlardı. — Christophe diretiyordu. Lorchen onu anlamıştı.

— Annenizi mi görmek istiyorsunuz? *Sizin yerinize* ben giderim.

— Ne zaman?

— Bu gece.

— Sahi, bunu yapar mısınız?

— Giderim.

Baş örtüsünü örtündü.

— Bir şeyler yazın, ona götüreyim... Şuradan gelin, size mürekkep vereyim.

Christophe'u dipteki odaya götürdü. Eşikte geriye dönüp peşini bırakmayan aşığını azarladı:

— Haydi, sen de hazırlan bakayım, dedi. Onu sen götüreceksin. Onun sınırın ötesine geçtiğini görmeden geri dönmeyeceksin!

— Peki, peki, dedi delikanlı. Herkesten çok o, Christophe'un Fransa'ya, olabilirse daha uzaklara gitmesini istiyordu.

Lorchen, Christophe'la birlikte öteki odaya girdi. Christophe tereddüt ediyordu hâlâ. Yüreği sızlıyordu, annesini kucaklamadan ayrılacağı için. Bir daha ne zaman görecekti onu? Öyle yaşlı, öyle yorgun öyle yalnızdı ki! Bu yeni darbe onu öldürecekti. Kendisi olmadan ne hale gelecekti?.. Ama, gitmez de mahkûm olursa, yıllar boyu hapislerde kalırsa? Böylece yalnızlığı, sefaleti daha da artmış olmayacak mıydı? Ne kadar uzakta olursa olsun hiç olmazsa, hür olacağından, annesine yardım edebilir, o da yanına gelebilirdi. — İyice düşünebilecek kadar vakti yoktu. Lorchen ayakta, ellerini tutarak yüzüne bakıyordu. Yüzleri nerdeyse birbirine değecekti. Genç kız kollarını Christophe'un boynuna doladı ve ağzından öptü. Yavaşça:

— Çabuk, çabuk, dedi, masayı göstererek:

Artık düşünmekten vazgeçti. Oturdu. Genç kız bir hesap defterinden kareli ve kırmızı çizgili bir yaprak kopardı.

Annesine şu satırları yazdı:

«Sevgili anneciğim. Bağışla beni. Seni çok üzeceğim. Başka türlü davranamazdım. Yasaya aykırı bir şey yapmadım. Ama, şimdi kaçmak, ülkeden ayrılmak zorundayım. Bu mektubu getiren sana her şeyi anlatacak. Sana veda etmek isterdim. Ama, doğru bulmuyorlar bunu. Hemen tutuklanacağımı ileri sürüyorlar. Öylesine mutsuzum ki, istediğimi bile yapamıyorum. Sınırı geçeceğim, ama pek yakında, bekleyeceğim, senin mektubun gelene kadar; mektubumu sana ileten seninkini de bana getirecek. Ne yapmam gerektiğini bildir bana. Sen ne dersen onu yapacağım. Geri dönmemi ister misin? Seni yalnız bırakmış olmayı düşünmeye bile katlanamıyorum. Nasıl yaşayacaksın? Bağışla beni. Bağışla beni! Seni öylesine seviyorum ki. Ellerinden öperim...»

— Çabuk olalım efendim; yoksa geç kalmış olacağız, dedi Lorchen'in yakın dostu, kapıyı aralayarak.

Christophe çabucak mektubu imzalayıp Lorchen'e verdi:

— Siz kendi elinizle vereceksiniz, değil mi?

— Hemen gidiyorum oraya, dedi.

Gitmeye hazırdı bile.

— Yarın size cevabını getiririm diye sürdürdü sözlerini Lorchen; beni Lieden'de bekleyin, — (Almanya çıkışında ilk istasyon) — garın peronunda.

(Meraklı kız Christophe mektubu yazarken omuzunun üstünden yazdıklarını okumuştu.)

— Bana her şeyi, bu ağır darbeye nasıl dayabildiğini, neler dediğini söyleyeceksiniz. Benden hiçbir şey gizlemiyeceksiniz, değil mi? dedi Christophe yalvarırcasına.

— Her şeyi söylerim.

Her istediklerini söyleyecek kadar serbest değillerdi: kapının eşiğinde adam durmuş onlara bakıyordu.

— Sonra, Bay Christophe arasıra gidip kendisini görür ondan size haber iletirim, hiç kaygılanmayın, dedi Lorchen.

Bir erkek gibi kuvvetle elini sıktı onun.

— Tamam! dedi Köylü.
— Tamam! dedi Christophe.

Üçü birden çıktılar. Yolda ayrıldılar birbirlerinden. Lorchen bir yana, Christophe öte yana gittiler. Hiç konuşmuyorlardı. Gökte bir bulgu ile örtülü hilâl, ormanların ardında kaybolup gidiyordu. Tarlaların üstünde ölgün bir ışık dalgalanıyordu. Çukurlardan yükselen sis, kalın beyaz bir süt tabakası gibiydi. Titreyen ağaçlar nemli havada yıkanıyorlardı âdeta. Köyden çıktıktan hemen bir iki dakika sonra köylü birdenbire geri atıldı ve Christophe'a durmasını işaret etti. Kulak kabarttılar. Önlerinde uzayıp giden yoldan uygun adım ilerleyen bir ordunun ayak sesi duyuluyordu. Köylü çitin üstünden atlayıp tarlalara daldı. Christophe da onun gibi yaptı. Ekilmiş tarlalar arasından uzaklaşıp gittiler. Yoldan askerlerin geçtiği duyuluyordu hâlâ. Gecenin karanlığında köylü yumruğunu salladı. Christophe'un yüreği daralmıştı, peşine düşülen bir hayvan gibi. Yeniden yola koyuldular. Köpek havlamaları kendilerini ele vereceği için köylerde çiftliklerden kaçınıyorlardı. Ağaçlık bir tepenin arka yamacında, ta uzaklarda tren yolunda kırmızı ateşler gördüler. Bu farlara yönelerek istasyona gitmeyi kararlaştırdılar. Kolay olmadı bu. Vadiye indikçe sise gömüldüler. İki üç dereden atlamaları gerekti. Ondan sonra kendilerini alabildiğine geniş pancar tarlaları ve ekili topraklarda buldular; buralardan hiç çıkamayacaklarını sanıyorlardı. Ova yamru yumruydu. Ardı ardına gelen tümsekler ve çukurlara her an düşebilirdi insan. Rastgele dolaştıktan, sise gömüldükten sonra, birdenbire birkaç adım ötede bir yığına toprak tepenin üstünde büyük fenerleri gördüler. Tepeye tırmandılar. Yakalanma tehlikesine karşı istasyona yüz metre kalana dek demiryolu boyunca yürüdüler, oradan yola çıktılar. Trenin gelmesinden yirmi dakika önce istasyona vardılar. Lorchen'in ısrarla tenbih etmiş olmasına rağmen, köylü, Christophe'u ovada bıraktı, çabucak geri dönmek istiyordu: orada kalanların ve malı-mülkünün ne olduğunu görmek için.

Christophe, Leiden için bir bilet aldı ve boş üçüncü mevki salonunda beklemeye başladı. Bir kanapede uyuklayan memur gelip Christophe'un biletine baktı ve tren gelince de kapıyı açtı. Vagonda kimse yoktu. Trende herkes uyuyordu. Yalnız Christophe uyumuyordu, onca yorgun olduğu halde. Ağır demir tekerlekler onu sınıra yaklaştırdıkça artık erişilmez olduğu duygusuna kapılıyordu. Ama, burada veya orada tutuklanması için bir kelime yeterdi. Tutuklanmak!.. Bütün varlığı karşı koyuyordu buna. İğrenç bir kuvvet tarafından boğulmak!.. Soluk alamıyordu artık. Annesi, geride bıraktığı ülkesi çoktan çıkmıştı aklından. Kaybedeceği hürriyetinin bencilliği içinde, kurtarmak istediği bu hürriyetten başka bir şey düşünmüyordu artık. Ne pahasına olursa olsun! Evet hattâ bir cinayet pahasına da olsa... Sınıra kadar yaya gitmeyip de bu trene bindiği için kızıyordu kendine. Birkaç saat kazanmak istemişti. Güzel bir ilerleyiş doğrusu! Kurdun ağzına atıyordu kendini. Hiç şüphesiz sınırdaki istasyonda bekliyorlardı kendisini; emirler verilmiş olmalıydı... Bir an, istasyona gelmeden, tren yürürken inmeyi düşündü; vagonun kapısını bile açtı, ama çok geçti artık; gelenler vardı. Tren durdu. Beş dakika. Sonsuzluğa kadar uzayan bir zamandı sanki bu. Christophe kompartmanın bir ucunda perdenin arasından, bir jandarmanın durduğu perona bakıyordu kaygıyla. İstasyon şefi elinde bir telgrafla odasından çıkıp telâşla jandarmaya doğru geldi. Christophe'un, kendisinin söz konusu olduğundan hiç şüphesi yoktu artık. Bir silâh aradı. İki uçlu çakıdan başka hiçbir şey yoktu yanında. Çakıyı cebinde açtı. Bir memur göğsüne dayadığı bir fenerle şefin yanına gelip oradan tren boyunca koşmaya başladı. Cebinde çakının sapına yapışan eli kasıldı.

— Bittim ben! diye düşündü.

Öylesine aşırı bir öfke halindeydi ki, kötü bir rastlantı sonucu adam kapıyı açıp da ona doğru gelecek olsa bıçağı saplardı göğsüne. Ama, memur bitişik vagonda durup, trene binen bir yolcunun biletine baktı. Tren hareke-

te geçti. Christophe yürek çarpıntılarını bastırmaya çalışıyordu. Kımıldamadı. Sadece kurtulmuş olduğunu söylüyordu kendi kendine. Sınırı geçmeden bunu bile söylemek istemiyordu aslında... Gün ağarmak üzereydi. Ağaçların siluetleri gecenin içinden çıkıyordu bir bir. Yolun üstünde çıngırak sesleri ve göz kırpıyor gibi titrek ışığıyla bir arabanın heyulâyı andıran gölgesi geçti. Yüzünü cama yapıştıran Christophe, üzerinde kölelik işareti imparatorluk arması bulunan direkleri görmeye çalışıyordu. Doğan ışıkta da bunu arıyordu ki, trenin ilk Belçika istasyonuna vardığını haber veren düdük sesi duyuldu.

Ayağa kalktı. Kapıyı ardına kadar açtı, buz gibi havayı ciğerlerine doldurdu. Hürdü! Bütün bir hayat vardı önünde. Yaşama sevinci!.. Ve birdenbire bir keder sardı her yanını, geride bıraktıklarının, ileride bulacaklarının uyandırdığı kederdi bu. Bu gecenin heyecanının yorgunluğu tüketivermişti onu birden. Bir kanapeye çöküverdi Gara gireli ancak bir dakika olmuştu; bir dakika sonra vagonun kapısını açan memur Christophe'u uyur buldu. Koluyla dürttü, Christophe uyandı, bir saattir uyuduğunu sanıyordu, ağır ağır indi, gümrüğe doğru sürüklendi; en sonunda yabancı bir toprağa kabul edilmişti. Kendini savunacak bir şeyi yoktu, boylu boyunca bekleme salonundaki bir kanapeye uzandı, boş bir çuval gibi yığıldı ve derin bir uykuya daldı.

•

Öğleye doğru uyandı. Lorchen saat ikiden üçten önce gelemezdi. Trenin gelişini beklerken küçük garın peronunda gidip geliyordu boyuna. Kapalı ve kasvetli hava kışın yaklaştığını gösteriyordu. Işık uyuyakalmıştı sanki. Bu kasvetli sessizliği, manevra yapan bir trenin yakınmalı düdük sesi bozdu. Christophe kırların sınırına hemen birkaç adım kala durdu. Önünde küçücük bir göl vardı. Bu su birikintisinin yüzünde kasvetli gökyüzü yansıyordu. Çitle çevrilmiş bu gölcüğün kıyısında iki ağaç vardı. Sağda tepesindeki yaprakları dökülmüş titreyen bir kavak ağa-

cı. Arkada kara ve çıplak dalları uzayıp gitmiş dev gibi bir mercanı andıran kocaman bir ceviz ağacı. Ceviz ağacının dallarına konan sürü sürü kargalar ağır ağır sallanıyordu. Ölgün son yapraklar kendiliğinden kopup suyun kıpırtısız yüzüne düşüyordu bir bir.

Daha önce de burayı görmüş gibi geliyordu ona. Bu iki ağaç, bu gölcük... — ve birdenbire bu hayat ummanında uzaktan uzağa başdöndürücü dakikalar açılıverdi önünde. Zaman içinde bir geçit. Artık insan kimbilir, kaçıncı yüzyılda yaşamaktadır. Kaç yüzyıldır böyledir... bilemez. Christophe öylesine bir duyguya kapılmıştı ki, bütün bunları daha önce yaşadığını sanıyordu. Şimdi olanlar şimdi değil, başka bir zamanda oluyordu sanki. Artık o kendisi değildi. Kendine, dışardan, çok uzaktan, sanki bir yerde bir başkası ayakta duruyormuş gibi bakıyordu. Bir arı kovanını andırırcasına bilmediği anılar kaynaşıyordu kafasında. Damarlarında kanın uğultusu duyuluyordu.

«Öyleyse... Öyleyse... Öyleyse...»

Yüzyılların uğultusu...

Kendinden önce başka Krafft'lar da doğduğu bu topraklarda onun bugün yaşadıklarını yaşamış ve şu son saatte duyduğu acıyı tatmıştı. Her zaman oradan oraya giden, bağımsızlığı ve tedirginliği yüzünden her yerden sürülen bir soy. Bununla beraber koparılıp atıldığı toprağa bağlı ve ondan ayrı kalamayan bir soy...

Christophe kendisi de aynı aşamalardan geçiyordu. Yolunun üstünde kendinden öncekilerin ayak izlerini buluyordu. Yaşlı gözlerle, sisler arasında yitip giden ve artık «elveda» demesi gereken vatan topraklarına bakıyordu. Buralardan ayrılmayı canla başla istememiş miydi? Ama, şimdi tam ayrılacağı sırada kendisini boğan bir bunalıma düşmüştü işte. İnsanın ana vatandan ayrılırken üzüntü duymaması için hayvan olması gerekir. İnsan bu topraklarda mutlu ya da mutsuzdur; Bu topraklar can yoldaşıdır, anadır: onda, onun üstünde, onunla yaşarız. Rüyalarımızın, geçmiş hayatımızın hazinesi, sevdiklerimizden arta kalan kutsal tozlar hep onun bağrındadır. Bu toprakların üstünde, ya da altında bıraktığı günlerini ve sevgili hayalleri-

ni gözlerinin önünden geçiriyordu Christophe. Sevinçleri kadar acıları da onun için azizdi. Minna, Sabine, Ada, büyük baba. Gottfried dayı, ihtiyar Schulz, hepsi hepsi bir kaç dakika içinde gözlerinin önünden geçti. Ölülerden sökülüp alamıyordu kendini (çünkü Ada'yı da ölüler arasında sayıyordu). Bütün sevdikleri arasında, bütün bu hayaletler arasında annesini yaşayan tek varlık olarak bırakıp gitmenin dayanılmaz bir şey olduğunu biliyordu. Kaçtığı için kendisini öylesine alçalmış buldu ki, neredeyse sınırı gerisin geriye geçecekti. Eğer Lorchen annesinin çok acı duyduğu, ne bahasına olursa olsun geri dönmesini istediği haberini getirirse dönmeye kararlıydı. Ama, ya hiçbir cevap almazsa? Ya Lorchen, Louisa'ya ulaşamamışsa, ya cevap getirmezse? O zaman, o da geri dönerdi.

Gara döndü. Sıkıntılı bir bekleyişten sonra tren göründü... Christophe kapıların birini gözlüyordu. Gözüpek Lorchen çıkabilirdi oradan. Vâdini tutacağına güveni vardı. Ama gelmemişti. Kaygıyla bir kompartımandan öbürüne koştu. Kalabalık yolcular arasında koşuşurken, kensine hiç de yabancı gelmeyen biriyle karşılaştı. On üç on dört yaşlarında bir kız çocuğuydu bu. Tıknaz, tombuldu, yanakları elma gibi al aldı, kemerli ufak bir burnu, kocaman ağzı vardı. Kalın saç örgülerini başına dolamıştı... Ona daha dikkatlice bakınca elinde, kendisininkine benzeyen eski bir valiz gördü. Kız da bir serçe gibi kendisine bakıyordu. Kızın da kendisine baktığını görünce ona doğru bir kaç adım attı. Ama, küçük kız Christophe'un karşısında çakılıp kaldı ve hiçbir şey demeden, fareninkine benzeyen küçücük gözleriyle ona baktı. Christophe tanımıştı onu: Lorchen'lerin çiftliğindeki sığırtmaç kızdı bu. Valizi işaret ederek:

— Bu benim değil mi? dedi.

Küçük kız hiç kımıldamadı, aptal bir tavırla cevap verdi.

— Durun bakalım. Önce, nereden geliyorsunuz?..

— Buir'den.

— Size bu valizi gönderen kim?

— Lorchen. Hadi ver bakalım.

Küçük yumurcak uzattı valizi:

— Al işte!

Ve sözlerine ekledi.

— Sizi görür görmez tanımıştım!

— Öyleyse ne bekliyordun?

— Siz olduğunuzu kendiniz söyleyin diye bekledim.

— Ya Lorchen? Neden gelmedi Lorchen? diye sordu Christophe.

Küçük kız cevap vermedi. Christophe, bu kalabalık arasında hiçbir şey söylemek istemediğini, anlamıştı. Önce valizlerin yoklanması gerekiyordu. Bu iş bittikten sonra Christophe küçük kızı peronun ucuna doğru sürükledi:

— Polis geldi, dedi yumurcak ağız kalabalığıyla. Siz gittikten hemen sonra geldiler. Evlere girdiler, herkesi sorguya çektiler, Koca Sami ile Christian'ı ve Kaspar'ın babasını tutukladılar. Her ne kadar bir şey yapmadık diye ağlayıp, sızlayıp, bağırıp çağırdılarsa da Mélanie ile Gertrude'ü de aldılar. Gertrude *jandarmaları tırmaladı*. Her şeyi sizin yaptığınızı boşuna söyleyip durdu.

— Ben mi yapmışım?! diye şaşkınlıkla bağırdı. Christophe:

— Elbette! dedi küçük kız rahatlıkla. Nasıl olsa siz kaçtığınıza göre sizin için ne zararı olabilirdi. O zaman sizi her yerde aradılar ve dört bir yana haber saldılar.

— Ya Lorchen?

— Lorchen orada değildi. Daha sonra *geldi, şehire inmişti* de.

— Annemi görmüş mü?

— Evet. İşte mektup. Lorchen de gelmek istiyordu, ama onu da tutukladılar.

— Peki nasıl alabildin mektubu?

— Bak şöyle: polise görünmeden köye döndü, yine gidecekti köyden. Ama Gertrude'ün kardeşi İrmina ele verdi onu. Tutuklamaya geldiler. Jandarmaların geldiğini görünce odasına çıktı, bağırarak hemen aşağıya ineceğini üstünü giydiğini söyledi gelenlere. Ben evin arkasındaki bağdaydım, yavaşça pencereden bana «Lydia! Lydia!» diye seslendi; ben gittim oraya; bana valizle annenizin yazdığı

mektubu uzatıp verdi; sizi nerede bulacağımı söyledi bana. Çabucak ele geçmeden koşup yetişmemi söyledi. Koşup geldim işte!

— Başka bir şey söylemedi mi?

— Söyledi. Beni kendisinin gönderdiğine inanmanız için şu başörtüsünü de yolladı.

Christophe bir gün önce oradan ayrılırken Lorchen'in başına sardığı kırmızı benekli, çiçek işlemeli beyaz örtüyü tanıdı. Aşkının hâtırasını göndermek için inanılmaz derecede safça bulunmuş bu bahaneye gülümsedi Christophe.

— Artık öbür tren de geliyor, eve dönmem gerek. İyi akşamlar, dedi küçük kız.

— Dur, biraz dedi Christophe. Dönüş paran var mı?

— Lorchen verdi.

Avucuna birkaç kuruş sıkıştırarak;

— Bunları da al dedi.

Hemen kaçıp gitmeyi düşünen kızı kolundan tutuyordu, Christophe.

— Ya sonra... dedi.

Eğildi, yanaklarından öptü.

Küçük kız karşı koymak ister gibi yapıyordu.

— Bırak öpeyim dedi Christophe. Senin için değil bunlar.

— O! Biliyorum elbette, dedi yumurcak alaylı bir sesle Lorchen için bunlar.

Tombul küçük sığırtmacın yanaklarına Christophe'un kondurduğu bu öpücükler sadece Lorchen'e değil bütün Almanya'yaydı.

Küçük kız kaçıp, koşa koşa, hareket etmek üzere olan trene yetişti. Vagonun kapısında durup gözden kaybedinceye kadar Christophe'a mendil salladı.

Christophe uzun zaman kendisine son kez ülkesinin ve sevdiklerinin soluğunu getiren bu köylü haberciyi gözleriyle izledi.

Kız görünmez olunca kendini yapayalnız buldu: yabancı topraklar üstünde bir yabancıydı bu kere. Annesinin mek-

tubunu ve sevgilinin örtüsünü sımsıkı tutuyordu elinde. Örtüyü bağrına basmak ve mektubu açmak istedi, ama elleri titriyordu. Ne okuyacaktı bu mektupta? Ne acılar bulacaktı? Hayır, duyacağı bu acı sözlere, sitemlere katlanamazdı: ayağının tozuyla geri dönerdi.

En sonunda mektubu açıp okudu:

«Zavallı yavrum, benim için üzülme. Aklı başında bir insan olacağım. Yüce tanrı cezalandırdı beni. Bencillik edip seni burada alıkoyamam. Paris'e git belki böylesi senin için daha iyidir. Beni düşünme, işin içinden sıyrılabilirim ben. Asıl önemlisi senin mutlu olman. Öperim seni.

Annen.

«Yazabildiğin zaman yaz bana.»

Christophe valizinin üstüne oturup ağladı.

•

Gardaki hareket memuru, Paris'e gidecek yolcuları çağırıyordu. Koca tren gürültü ile geldi. Christophe gözyaşlarını sildi. Kalktı ve içinden:

— Böyle gerekiyordu, dedi.

Paris'in bulunduğu yerlerin üstüne rastlayan gökyüzüne baktı. Her yönde karanlık olan gökyüzü, o tarafta büsbütün karanlıktı. Karanlık bir uçurumdu sanki. Christophe yüreğinin daraldığını duydu; ama yeniden:

— Böyle gerekiyordu, dedi.

Trene bindi; pencereden sarktı, tehditkâr ufka doğru bakarak:

— Ey Paris! Paris! diye düşündü. Yardım et bana! Kurtar beni! Kurtar düşüncelerimi!

Kara sis koyuldukça koyuluyordu. Christophe'un ardından, ayrıldığı ülkenin üstünde küçük bir gökyüzü köşesi, soluk mavi iki göz genişliğinde —Sabine'nin gözleri gibi,— kara bulutların arasından kederli kederli gülümsedi ve silindi. Tren hareket etti. Yağmur indi. Gece indi.

JEAN-CHRISTOPHE

V

PANAYIR

BİRİNCİ BÖLÜM

PANAYIR

Düzen içinde düzensizlik. Demiryolu görevlileri çapaçul ve laübali. Yolcular yönetmeliklerden yakınıyorlar, ama uymaktan da geri kalmıyorlar. Christophe Fransa'daydı. Gümrükte eşyaları arandıktan sonra Paris trenine atladı. Gecenin karanlığı çökmüştü, yağmurdan ıslanmış kırlara. Garların çiğ ışıkları, gölgelere gömülmüş ovanın son bulmayacakmış gibi sürüp giden kasvetli görüntüsünü daha da belirginleştirmişti. Sık sık karşılaşılan trenler, havayı yırtan düdük sesleriyle içi geçen yolcuların uyuşukluğunu sarsıyordu. Paris'e yaklaşılmıştı.

Son istasyona varmadan önce Christophe trenden inmeye hazırlanmıştı. Şapkasını kafasına geçirdi, Paris'te pek bol olduğunu duyduğu yankesicilerden korunmak için ceketini boğazına kadar düğmeledi. Yirmi kez yerinden kalkıp oturuyor, valizini fileden alıp oturduğu yere, oturduğu yerden fileye koyuyor, bunu yaparken de sakarlığı yüzünden, her seferinde, öteki yolculara çarparak canlarını sıkıyordu.

Gara girileceği an, tren gecenin karanlığında durdu. Christophe, yüzünü cama yapıştırmış, dışarısını görmeye çalışıyordu boşuna. Dönüp yol arkadaşlarına bakıyor, nerede olduklarını sorup öğrenmek istiyordu. Ama uyuklamaktaydılar bu insanlar, ya da suratlarını asıp böyle görünüyorlardı. Kimse trenin neden durduğunu söylemiyordu. Bu hareketsizlik şaşırtmıştı Christophe'u; bu uyuşuk ve kıpkırmızı suratlı insanlar hiç benzemiyordu tasarladığı

Fransızlara! Sonunda, bıkkınlık getirerek, valizinin üstüne oturdu; trenin her sarsılışında düşecek gibi oluyor, sonra o da uyuklamaya başlıyordu; açılan kapıların gürültüsüyle birden silkindi. Paris!.. Yanındaki yolcular inmeye başlamışlardı.

Gelip gidenler çarpıyorlardı kendisine; o da başkalarına çarpıyordu, valizini taşımak isteyen hamalları eliyle itiyordu. Bir köylü kuşkuculuğuyla herkesin valizini çalmak istediğini düşünüyordu. Kendisine yol açmak için itip kaktığı insanların homurdanmalarına aldırış etmeden yürüyordu. Sonunda, Paris'in kaygan kaldırımları üstünde buldu kendini. Yükü, nerede geceleyeceği, bir araba tutma düşüncesi çevresini görmesine engel olmuştu. Yapılacak ilk iş bir oda aramaktı. Otel yok değildi: Garın çevresinde bir sürü otel vardı; gaz fenerinin ışığında parıl parıl parlıyordu bunların adları. Christophe bunların arasından en sönük olanını aradı: hiç birini kesesine uygun bulmuyordu. Epey aradıktan sonra bir yan sokakta, pis bir han buldu; alt katında bir de kötü meyhane vardı. **Uygarlık oteli** idi bu hanın adı. Şişko adamın biri, bir masanın başında piposunu tüttürüyordu; Christophe'u görünce hemen seğirtti. Adam delikanlının dilinden bir şey anlamamıştı ama, onun çekingen ve çocuksu bir Alman olduğunu sezmekte gecikmedi. Christophe elindeki çıkını vermek istemiyor ve anlaşılmaz bir dille otelciye uzun uzun bir şeyler anlatmaya çalışıyordu. Otelci, Christophe'u havasız, bir odaya götürdü. Buranın çok rahat olduğunu, dışarıdan hiç gürültü gelmediğini söyleyerek övmekten de geri kalmadı. İyi bir fiyat da istedi. Sırtındaki yükten omuzu çarpılan Christophe, Paris hayatıyla ilgili hiçbir şey bilmediği için her şeyi kabul etti. Yalnız kalmaya can atıyordu. Ama yalnız kalır kalmaz ortalığın pisliği gözüne çarptı. Üstünde tozlar yüzen ve insanın eline yağlı yağlı gelen bir suyla başını ıslattıktan sonra, kendini içinde kabaran hüzne kaptırmamak için alelacele dışarı çıktı. Hiç bir şeyi duymamaya, hiç bir şeyi görmemeye çalışıyordu, içindeki tiksintiyi boğmak için.

Sokağa indi. Ortalığı kalın koyu ısırıcı bir ses kaplamıştı, yağmur yağıyordu; fabrika dumanlarıyle şehrin ağır soluğunun içinde birbirine karıştığı, Paris'in genzi yakan kokusunu duyuyordu Jean-Christophe. İnsan on adım ötesini göremiyordu. Havagazı fenerlerinin alevleri, sönmek üzere olan bir mum gibi titreşiyordu. Yarı karanlık içinde birbirine çarpan dalgalar halinde bir insan kalabalığı doldurmuştu sokakları. Arabalar karşılaşıyor, birbirlerine sürtünüyor, geçişe engel olarak bir set gibi, yürüyenleri durduruyordu. Yarı donmuş çamurda atların ayakları kayıyordu. Arabacıların küfürlerine karışan tramvayların çıngırakları kulağı sağır eden bir gürültü oluşturmaktaydı. Bu uğultular, bu pis kokular serseme çevirmişti Christophe'u. Bir an duracak oldu, ardından gelenler onu ittiler; ister istemez akıntıya kapıldı. Strasburg bulvarından aşağıya doğru inmeye başladı. Sallapartice yürüyerek gelen geçene çarpıyordu. Sabahtan beri bir şey yememişti. Önünden geçtiği kahvelerin içi tıklım tıklım insanla dolu olduğu için görmek istemiyor, tiksinti duyuyordu. Bir belediye çavuşuna başvurdu. Ama öylesine yavaş konuşuyordu ki, adam, sonuna kadar dinlemek zahmetine katlanmayarak, cümlesinin ortasında omuz silkip arkasını döndü. Christophe hızlı hızlı yürümesini sürdürdü. Bir dükkânın önünde birtakım insanlar toplanmıştı. Burası bir fotoğraf ve kartpostal mağazasıydı. Gömlekli gömleksiz kız resimleri vardı. Resimli dergilerde açık saçık şakalar göze çarpıyordu. Çocuklar, genç kadınlar, rahatça bakıyorlardı bunlara. Kırmızı saçlı, sıska bir kız, seyre dalan Christophe'a işaret ederek onu yanına çağırdı. Genç adam bir şey anlamadan baktı kıza. Kız, anlamsız bir gülüşle Christophe'un koluna yapıştı. Ama delikanlı silkinerek kolunu kurtardı; öfkeden kıpkırmızı olmuştu yüzü. Sokakların kenarlarında sıra sıra çalgılı kahveler vardı. Bunların kapılarına acayip soytarı resimleriyle dolu afişler asılmıştı. Büyük bir kalabalık birikmişti bunların önünde. Bunca kötülük akan yüz, karanlık serseriler, aşağılık dilenciler, yüzünü gözünü boyamış pis kokulu sokak kızları karşısında donakalmıştı. Yorgunluk, bit-

kinlik, gittikçe artan bulantı, başdönmesi veriyordu ona. Dişlerini sıkıp hızlı hızlı yürümeye koyuldu. Seine nehrine yaklaşıldıkça sis daha yoğunlaşıyordu. Arabaların gürültüsü birbirine karışıyordu gittikçe. Bir atın ayağı kaydı ve hayvan yan üstü yığıldı; arabacı atı ayağa kaldırmak için kırbaçlayıp duruyordu. Kolanlarının arasına sıkışıp kalan zavallı hayvan, kalkmak için davranıyor, ama yeniden yere yuvarlanarak, ölü gibi kımıldamadan yatıyordu. Bu çok görülebilir manzara, Christophe'un ruhunu isyan ettiren bir damla olmuştu. Bu zavallı yaratığın acıklı hali, insanların onu ilgisizce seyredişleri, birden bu binlerce varlık arasındaki hiçliğini duyurdu ona. Bu hayvanlaşan insanlar karşısında, bu pis havadan, bu yabancı manevî âlemden duyduğu tiksintiyi boğmaya çalışıyordu, ama bu duygu birden öylesine içini doldurmuştu ki, boğulacak gibi oldu. Hıçkırarak ağlamaya başladı. Gelip geçenler, bu yüzü kederle buruşmuş iri delikanlıya şaşarak bakıyorlardı. Yanaklarından sızan gözyaşlarını silmeden yürüyor, yürüyordu. Durup ona bakanlar vardı. Eğer bu düşmanca görünen kalabalığın ruhunu okuyabilseydi —belki de bazılarında— Parislilere vergi o alayla karışık, kardeşce bir acımayı görecekti şüphesiz. Ama gözleri ağlamaktan öylesine bulanmıştı ki, bir şey görecek hali yoktu.

Kendini büyük bir alanda buldu, yakında bir çeşme vardı. Ellerini, yüzünü bol bol yıkadı. Gazete satıcısı bir çocuk, içinden gülerek, ama iyi niyetle Jean Christophe'a bakıyordu; düşen şapkasını yerden alıp kendisine verdi. Buz gibi su Christophe'u canlandırmıştı. Kendini toparladı. Geri döndü, çevresine bakmaktan çekiniyordu. Yemeği aklına bile getirdiği yoktu. Kim olursa olsun kimseye bir şey söyleyemezdi; dokunsalar ağlayacaktı. Tükenmişti. Yolunu şaşırdı, rastgele yürümeye koyuldu. Tam yolunu yitirdiğini sandığı sırada kendisini kalacağı otelin önünde buldu. Otelin bulunduğu sokağın adını bile unutmuştu.

O berbat barınağına girdi. Karnı açtı, gözleri çakmak çakmak yanıyordu. Bütün vücudu kırılıyordu, yüreğinin atışı zayıflamış gibiydi. Odanın bir köşesindeki bir iskemlenin üstüne çöktü: hiç kımıldamadan öylece kaldı. Sonra

bu uyuşukluktan kendini kurtarıp yattı. Vücudu ateşler içinde, dalmıştı, ama sık sık uyanıyordu, saatlerce uyumuş gibi. Boğucu bir hava vardı odada. Bütün vücudu tepeden tırnağa ateşler içindeydi. Dili damağı kurumuştu susuzluktan. Saçma sapan karabasanlar görüyordu; bunlar gözü açıkken bile kafasına takılıyordu durmadan. Bıçak saplanmış gibi acı duyuyordu yüreğinde. Gece yarısı uyandı. Öyle bir umutsuzluğa kapılmıştı ki avaz avaz haykıracaktı nerdeyse; başkaları duymasın diye örtüyü ağzına kapadı. Çıldıracağını sanıyordu. Yatağına oturdu, ışığı yaktı. Tere batmıştı bütün gövdesi. Kalktı valizini açtı, bir mendil bulmak için. Eli bir eski İncil'e değdi, annesi çamaşırlarının arasına saklamıştı. Christophe hiçbir zaman pek fazla okumamıştı bu kitabı. Ama, o sırada eline geçişi, anlatılmaz bir rahatlık verdi içine. Bu İncil büyük babasına onun da büyükbabasından kalmıştı. Aile reisleri, sonuna eklenen beyaz bir kâğıda, adlarını ve hayatlarının önemli tarihlerini yazmışlardı: doğumlar, evlenmeler, ölümler. Christophe'un büyükbabası, kurşun kalemiyle, o iri yazısıyle her bölümü okuduğu günleri yazmıştı. Ayrıca kitabın içi sararmış kâğıt parçacıklarıyla doluydu. Yaşlı adam bunlara, düşüncelerini safça not etmişti. Bu İncil, ihtiyarın yatağının üstündeki bir rafta dururdu; uykusu kaçtığı geceler, okumaktan çok konuşurdu onunla. Bu kitap ölümüne dek yanında kalmıştı Jean-Michel'in. Tıpkı onun babasının da ölümüne dek yanıbaşında kaldığı gibi. Bu kitapta yüzyıl süren yaslar ve sevinçler saklıydı. Şimdi o varken kendini daha az yalnız hissediyordu Christophe.

En karanlık parçalardan birinin bulunduğu sayfayı açtı:

İnsanın yeryüzündeki hayatı sürekli bir savaştır ve günleri de bir paralı askerin günleri gibi geçip gider... Yattığım zaman derim ki: Ne zaman kalkacağım? Ve de kalktığım zaman sabırsızlıkla beklerim akşamı ve de geceye kadar acılar içinde kıvranırım.

Ne zaman ki, yatağım avutur, uyku yakınmalarını azaltır derim, o zaman sen, rüyalarla korkutur, hayaletlerle altedersin beni.

Ne vakte kadar beni hiç esirgemiyeceksin? Nefes alabilmem için biraz rahat vermiyeceksin? Günah mı işledim? Ne yaptım sana ey insanların bekçisi?..

Hepsi bir sonunda: Tanrı, kötüye olduğu gibi, doğruya da acı çektiriyor.

İsterse öldürsün beni! Ona umut bağlamaktan geri kalmıyacağım...

Bayağı duygulu insanlar, mutsuz bir kimseye bu sınırsız kederin ne kadar iyi geldiğini anlayamazlar.

Tüm yücelikler iyidir ve kederin doruğu kurtuluşa erdirir insanı. İnsanı çökerten, çileden çıkartan, daha onulmaz bir yıkıntıya uğratan, acının ya da sevincin cılızlığı, bencil ve mızmız ıstıraptır; yitirilen zevki unutturma gücü yoktur bunun. Ve insanı, gizliden gizliye yeni bir zevk için her türlü küçüklüklere sürükler. Christophe bu eski kitaptan yayılan sert solukla canlandı: Sinai (1)'nin engin yalnızlıkları ve kudretli denizin rüzgârı dağıtıvermişti bütün çürümüşlük kokularını. Christophe'un ateşi düştü. Yeniden yattı; daha rahattı şimdi; gözünü açmadan ertesi sabaha kadar uyudu. Uyandığı zaman ortalık aydınlanmıştı. Odasının pisliğini daha iyi görüyordu şimdi; yoksulluğunu ve yalnızlığını duydu. Ama bu kez buna katlanma gücü vardı içinde. Umutsuzluğu uçup gitmişti; bunun yerine erkekçe bir keder vardı yüreğinde. Eyüp peygamberin şu sözünü anımsadı:

Tanrı beni öldürse de, ona umut bağlamaktan geri kalmıyacağım.

Kalktı, şimdi kavgaya başlıyordu, rahatlık içinde.

•

Daha sabahtan, başvuracağı yerlere gitmeye karar verdi. Paris'te yalnız iki kişi vardı tanıdığı. Memleketlisi iki delikanlıydı bunlar. Mail mahallesinde kumaş tüccarlığı

---

1) Musa peygamberin konakladığı Mısır'daki Sina dağı. (Çev.)

yapan amcasıyla ortak çalışan eski arkadaşı Otto Diener ve Mayence'li ufak tefek Yahudi Sylvain Kohn: bu da büyük bir kitabevinde çalışıyordu, ama Christophe adresini bilmiyordu onun. Ondört onbeş yaşlarına kadar Diener'le çok sıkı fıkı arkadaştılar (1). Christophe ona aşk öncesi ve aşkın başlangıcı olan bir çocuk yakınlığı duyuyordu. Diener de sevmişti onu. Bu çekingen ve ölçüleri iri oğlanı, Christophe'un ateşli bağımsızlığı çekmişti kendine. Christophe'u taklit etmeye özeniyordu; bu da Christophe'u hem kızdırıyor hem de hoşuna gidiyordu. O zamanlar dünyayı değiştirme tasarıları kurarlardı. Daha sonra tüccarlıktaki bilgisini artırmak üzere Diener, yolculuklara başladı. O zamandan sonra bir daha görmediler birbirlerini. Yalnız, Christophe, ilişkilerini sürdüren hemşerilerinden Diener'in ne olduğunu öğreniyordu.

Sylvain Kohn'a gelince, bunun başka türlüydü Christophe'la arkadaşlığı. Daha küçücükken okuldan tanırlardı birbirlerini. Bu küçük maymun, Kohn, Christophe'a oyun oynardı, o da bunu sezince pataklardı onu. Küçük oğlan savunmazdı kendini; ağlayarak yerlerde yuvarlanır, yüzü toza bulanırdı, ama hemen ardından yine başlardı, hiç eksilmeyen bir hınzırlıkla. Christophe ciddi olarak onu öldüreceğini söylediği güne kadar bu böylece sürüp gitmişti.

Christophe erkenden otelden çıktı. Yolda bir kahveye girip kahvaltı etti. Onuruna dokunmakla birlikte Fransızca konuşma fırsatını hiç kaçırmıyordu. Belki de yıllarca Paris'te yaşamak zorunda olduğundan hayat koşullarına bir an önce uyum sağlaması ve isteksizliklerini de yenmesi gerekiyordu. Kendisine çok ağır gelmekle birlikte, bozuk fransızcasıyla konuşmasına bıyık altından gülen garsonun davranışına aldırış etmiyor, üstüne başa basa yarım yamalak cümleler kuruyor, bunları inatla tekrarlaya tekrarlaya ne demek istediğini anlatmaya çalışıyordu.

(1) «Sabah»a bakınız.

Diener'i aramaya koyuldu. Aklına bir şey koyduğunda her zaman yaptığı gibi, şimdi de çevresindeki hiçbir şeyi görmeden yürüyordu. Bu ilk gezintisinde Paris ona eski ve bakımsız bir şehir gibi görünmüştü. Christophe, genç Alman imparatorluğunun, insana yeni bir gücün övüncünü veren hem eski, hem de yeni şehirlerine alışıktı. Şimdi bu ilk adımlarını attığı Paris karşısında tatsız bir şaşkınlık duyuyordu. Çukurlar kazılmış sokaklar, çamur içindeki yollar, itişip kakışarak yürüyen insanlar, düzensizce giden arabalar ve her çeşit taşıtlar, şatafatlı atlı omnibüsler, buharlı, elektrikli her sistemden tramvaylar, kaldırımların üstünde barakalar, redingotlu heykellerle dolu alanlarda atlı karıncalar (daha doğrusu canavarlı, fantastik hayanlı dönme dolaplar); genel seçimin iyiliklerinden yararlanmış ama bir türlü o eski serseri yatağı olmaktan kurtulamamış bir ortaçağ şehri artığı. Bir gün önceki sis dağılmıştı, şimdi hafiften yağmur çiseliyordu. Saat on olduğu halde, dükkânların çoğunda havagazı lâmbaları yakılmıştı.

Christophe, Victoires alanı yakınındaki bir sürü sokağa girip çıkarak yolunu yitirdikten sonra Banka sokağında aradığı mağazayı buldu. İçeri girerken uzun ve karanlık dükkânın dip tarafında, öteki tezgâhtarların arasında kumaş raflarını yerleştiren Diener'i görür gibi olmuştu. Azıcık miyop olduğu için pek güvenmezdi gözlerine. Ama ne de olsa sezgisi aldatmazdı onu. Kendisini karşılayan çırağa adını söylediği zaman dükkânın diplerindeki insanlar arasında bir gürültü patırdı oldu; aralarında konuştuktan sonra tezgâhtarlardan biri Christophe'un yanına gelip Almanca :

— Bay Diener çıktı, dedi.

— Çıktı mı? Uzun sürer mi gelmesi?

— Sanırım. Gideli çok olmadı.

— Peki, beklerim.

Adam, şaşırmıştı, telâşlı:

— Yani iki üç saatten önce dönmez demek istemiştim, dedi.

Christophe istifini bozmadan yanıtladı :

— Olsun. Paris'te yapacak bir işim yok. Gerekirse bütün gün bekleyebilirim.

Alay ediyor sanan genç tezgâhtar şaşkın şaşkın bakıyordu ona. Ama, Christophe'un onu düşündüğü yoktu. Bir köşede arkası sokağa dönük rahatça oturmuştu; oraya postu sermek istiyor gibiydi.

Tezgâhtar mağazanın dibine gidip arkadaşlarıyla fısıldaşmaya başladı; gülünç bir şaşkınlıkla bu istenmeyen kişiden kurtulmanın yolunu araştırıyorlardı.

Birkaç dakikalık bir kararsızlıktan sonra, yazıhanenin kapısı açıldı, Bay Diener göründü. Ablak suratı kıpkırmızıydı; yanağında ve çenesinde masum bir yara izi göze çarpıyordu. Sarı bıyığı, yandan çizgili düz taranmış saçları, altın çerçeveli gözlüğü, gömleğinin göğsünde altın düğmeleri ve parmaklarındaki altın yüzükleriyle içeri girdi. Şapkasını ve şemsiyesini elinde tutuyordu. Salına salına Christophe'un yanına geldi. İskemlesinin üstünde hülyalara dalmış oturan Christophe, şaşarak yerinden sıçradı. Diener'in ellerini yakaladı, içinden gelen sevinçle duygularını gürültülü biçimde açığa vuruyordu; bu tutumuna bıyık altından gülüyorlardı tezgâhtarlar, Diener'in yüzü kızarmıştı. Haşmetli kişinin, Christophe'la eski dostluk ilişkilerini yeniden canlandırmamasının nedenleri vardı. Daha ilk karşılaşmalarında da, yüksekten bakan bir davranışla onu kendisinden uzaklaştırmaya karar vermişti. Karşısındakini halâ bir küçük oğlan gibi gören Christophe'la göz göze gelince hem öfkeye kapıldı, hem de utandı. Telâşla mırıldandı :

— Yazıhaneme gidelim, daha rahat konuşuruz orada, dedi.

Christophe, Otto'nun, her zamanki temkinliliğini elden bırakmadığını anlamıştı. Kapısı sıkıca kapatılan yazıhaneye girdikten sonra Diener ona bir yer göstermemişti oturması için. Bir yandan da Christophe'a pek kabaca bir beceriksizlikle tutumunu açıklamaya çalışıyordu:

— Çok memnun oldum... Dışarı çıkmak üzereydim... Çıktığımı sanmışlar, çıkmam da gerekiyordu... Bir dakikacık vaktim var. Biriyle en kısa zamanda buluşmam gerek...

Christophe, tezgâhtarın az önce kendisine yalan söylediğini anlamıştı. Kendisini kapı dışarı etmek için Diener'in bunu istediği de açıkça belli oluyordu. Kanı beynine sıçramıştı, ama kendini tuttu ve soğukça:

— Hiç acelem yok, dedi.

Diener'in de tepesi atmıştı, bu kadar pişkinlik çileden çıkardı onu:

— Nasıl! Hiç acelen yok mu? Bir işin filan...

— Hayır, diye karşılık verdi Christophe, eski arkadaşının gözünün içine bakarak. İri yarı oğlan gözlerini yere indirdi. Kendisini böylesine küçük düşürdüğü için Christophe'a fena halde içerlemişti. Üzüntüyle birşeyler mırıldandı:

Christophe sözünü kesti:

— İşte, dedi, biliyorsun ya... (Daha ilk karşılaşmalarında Christophe'la arasına bir «siz» duvarı çekmek isteyen Diener'i bu senli benli konuşma sarsmıştı.)

— Niçin burada olduğumu biliyor musun?

— Evet, biliyorum, dedi Diener. (Mektuplaştığı kimselerden Christophe'un nasıl çıngar çıkardığını ve kovuşturmaya uğradığını öğrenmişti.).

— Keyfimden buraya gelmediğimi biliyorsun demek. Kaçmak zorunda kaldım. Hiçbir şeyim yok. Yaşamam için birşeyler yapmam gerek.

Diener, Christophe'un kendisinden bir şey istemesini bekliyordu. Bundan oldukça memnun görünüyordu (Çünkü bu durum Christophe'a üstünlük satma olanağını verecekti ona). —Canı da sıkılmıyor değildi— (Çünkü, bu üstünlüğü istediği gibi gösteremiyordu da.)

Önemli bir şeyler söylermişcesine:

— Ah! dedi, çok kötü, çok kötü durumlar. Hayat pek güç burada. Her şey pahalı. Masrafımız çok. Sonra bütün bu çalışanların...

Christophe tiksintiyle sözünü kesti :

— Para istemiyorum senden.

Diener bozuldu. Christophe sözünü sürdürdü :

— İşlerin iyi gidiyor mu? Epey müşterin var mı?

— Evet, evet, fena değil. Sağol, dedi temkinle Diener (Güvensizlik vardı içinde.)

Christophe öfkeyle yüzüne bakarak :

— Buradaki Almanlar arasında bir çok tanıdığın vardır herhalde?

— Evet.

— Peki öyleyse. Benden söz et onlara. Müzik severler herhalde. Çocuklarına ders verebilirim.

Canı sıkılmış gibiydi Diener'in.

Christophe :

— Ne yani? Yani bu işten anlamadığını mı sanıyorsun yoksa?

Christophe ondan bir yardım istiyordu. Sanki bunu yapacak kendisiydi. Diener, Christophe'a üstünlüğünü gösterme zevkini tatmak söz konusu değilse, hiçbir şey yapmazdı; bunun için parmağını bile kımıldatmaya niyetli değildi.

— Elbet çok ustasındır bu işte... Ne var ki...

— Ne varmış?

— Biliyor musun, senin durumun bakımından güç, çok güç bir şey bu.

— Benim durumum mu?

— Evet... Hani şu iş... Açılan dâva filân... Öğrenilirse bu, güç bir şey olur benim için. Çok zararı dokunur bana.

Christophe'un yüzünün öfkeden karıştığını görerek durdu, sonra telâşla ekledi:

— Kendim için değil... Korkum yok benim... Ah! Eğer yalnız olsaydım. Amcam... Biliyorsun ki mağaza onun, onsuz hiç bir şey yapamam ben...

Christophe'un gittikçe artan öfkesi karşısında, bir gürültü kopacağını sezinleyerek, telaşla:

— Elli frank ister misin? dedi. (Aslında kötü yürekli değildi; içinde cimrilikle, böbürlenme duygusu çatışıp duruyordu. Christophe'u, ucuz tarafından kendisine borçlu duruma getirmek istiyordu.)

Christophe'un yüzü mosmor kesilmişti. Diener'in üstüne yürüdü. Öyle ki, genç adam geri geri giderek kapıyı açtı, nerdeyse adamlarını çağıracaktı. Christophe sadece kan hücumuna uğrayan kafasını ona doğru uzatarak, mağazanın içinde çınlayan sesiyle :

— Domuz! dedi.

Eliyle iterek kendine yol açtı, tezgâhtarların arasından geçip dışarı çıktı. Dükkanın eşiğinde tiksintiyle yere tükürdü.

•

Sokakta geniş adımlarla yürüyordu. Yağmur kendine getirmişti onu. Nereye gidiyordu? Bilmiyordu. Tanıdığı kimse yoktu. Bir kitabevinin önünde durdu düşünceye daldı. Raflardaki kitaplara bakıyordu, ama bir şey görmeden. Bir kitabın kapağındaki yayınevi adı dikkatini çekti. Acaba neden, diye düşündü. Bir an sonra, bunun Sylvain Kohn'un çalıştığı yayınevi olduğunu hatırladı. Adresi yazdı... Ama neye yarardı ki bu. Gitmeyecekti elbet... Neden gitmeyecekti? Şu aşağılık Diener, dostu olduğu halde böyle karşıladığına göre, kendisini o kadar horladığı bu acaip yaratık ondan nefret ediyor olmalıydı. Ne diye küçük düşürecekti kendini? Duyguları karşı geliyordu buna. Ama, aldığı Hıristiyanca eğitimin etkisiyle olacak, insanların kötülüklerini sonuna kadar hissetmek isteğini yenemiyordu.

«Mızmızlık etmeğe hakkım yok. Geberinceye dek her şeyi denemeli.»

«Ama gebermeyeceğim» diyordu içinden bir ses.

Adresi yeniden gözden geçirdi ve Kohn'un çalıştığı yere gitti.

Yayınevi Madeleine mahallesindeydi. Birinci kattaki bir salona çıkan Christophe, Sylvain Kohn'u sordu. Sırma-

lı elbiseli bir görevli «böyle birini tanımadığını» söyledi. Buna şaşan Christophe arkadaşının adını iyi söylemediğini sanarak sorusunu tekrarladı. Ama adam, dikkatle dinledikten sonra yayınevinde bu adda birinin olmadığını söyledi. Çok sarsılmıştı Christophe. Özür dileyerek gideceği sırada koridorun sonundaki bir kapı açıldı. Bir kadını uğurlayan Sylvain Kohn'u gördü. Diener'in onur kırıcı davranışından sonra, artık herkesin kendisiyle alay ettiğine inanacaktı nerdeyse. Aklına gelen ilk şey şuydu: Kohn kendisinin geldiğini görmüş ve görevliye «yok» dedirtmişti. Bu hayâsızlık karşısında soluğu kesilecek gibi oldu. İçerleyerek, dönüp gideceği sırada kendisinin çağırıldığını duydu. Kohn o keskin gözleriyle onu tanımıştı uzaktan; koşarak Christophe'a doğru geldi. Gülerek ellerini uzattı, davranışında abartmalı bir sevinç vardı.

Sylvain Kohn ufak tefek, küt yapılı bir adamdı. Yüzü Amerikanvari tıraşlıydı, derisi kıpkırmızı, saçları simsiyahtı, ablak yüzlüydü; küçük gözleriyle durmadan çevresini gözlüyordu. Şık giyinmişti; ama boyunun kısalığını, omuzlarının kalkıklığını, kalçalarının genişliğini gizlemek istiyormuş gibi bir hali vardı. Onun biricik tasası boyunun kısalığıydı. Birkaç santim daha uzun olsaydı da daha bir gösterişli olsaydı, kıçına birkaç tekme indirilmesini gönül hoşluğuyla karşılardı bu Sylvain. Bunun dışında pek memnundu kendinden. Karşısında durulmaz sanıyordu. İşin ilginç yanı böyleydi de. Bu ufak tefek Alman Yahudisi, bu hantal adam Paris inceliğinin kronikçisi ve hakemi kesilmişti. Salon hayatı üzerine yavan yazılar yazıyordu. Karmaşık ve özentili bir incelik vardı bunlarda. Güzel Fransız üslûbunun, Fransız şıklığının, Fransız inceliğinin ve Fransız zevkinin şampiyonu kesilmişti. Süslü üslûp, züppelik, ince buluşlar. Alay ediyorlardı onunla, ama bu, başarı kazanmasına engel olmuyordu. Paris'te gülünçlüğün bir insanı öldürdüğünü söyleyenler, Paris'i tanımayanlardır; bu yüzden ölmek şöyle dursun, gülünçlüklerinden ötürü yaşayanlar vardır. Paris'te, gülünçlük kişiyi her yere ulaştırır; üne bile, mutluluğa bile. Sylvain Kohn'un,

Frankfurt'vâri yapmacık sözlerinin kendisine kazandırdığı övgülerin haddi hesabı yoktu. Ağır bir aksan ve cırlak bir sesle konuşurdu. Sanki çok dar bir derinin içine sıkıştırılmış gibi boğum boğum, kısa tırnaklı eliyle Christophe'un elini tutup sallayarak:

— Ah! Ne umulmadık şey! diye neşeyle bağırdı. Christophe'un elini bir türlü bırakmıyordu. Gören de en iyi dostuna kavuşmuş sanırdı. Buna şaşan Christophe, acaba Kohn alay mı ediyor benimle, diye düşünmeye başlamıştı. Ama alay etmiyordu Sylvain Kohn. Ya da ediyorsa bile bu alışıldığı gibi bir alay değildi. Kin tutmayacak kadar akıllıydı. Christophe'un kendisine yaptıklarını çoktan unutmuştu. Hatırlamış olsaydı bile, önem vermezdi buna. Eski bir arkadaşına nice önemli işler yaptığını ve Parisli inceliğini göstermek fırsatını ele geçirmiş olması pek mutlu etmişti kendisini. Christophe'u böyle birden bire görünce ne kadar şaşırdığını anlatırken yalan söylemiş değildi.

Bir gün Christophe'un kendisini arayacağı, dünyada aklına gelmezdi. Eski arkadaşının bir çıkarı için kendisine geldiğini sezecek kadar uyanıktı ve bu da onu çok iyi karşılaması için yeter de artardı bile. Bu geliş onun gücüne gösterilmiş bir saygıydı.

— Memleketten mi geliyorsunuz? Anneniz nasıl? Bunu öyle bir yakınlıkla sormuştu ki, başka bir gün içerletirdi Chrisophe'u, ama bir yabancı şehirde onun bu davranışından hoşlanmıştı. Kafasındaki kuşkuyu büsbütün atmamış olan Christophe sordu:

— Peki ama, ne diye bana burada Bay Sylvain Kohn diye birinin bulunmadığını söylediler, az önce?

— Bay Kohn yok burada, dedi Sylvain Kohn gülerek, ben Kohn değilim artık, adım Hamilton'dur.

Durdu.

— Pardon! dedi.

Gidip, sırtarak ordan geçen bir bayanın elini sıktı. Sonra geri döndü. Christophe'a bu kadının yazar olduğunu, insanın kanını kaynatan şehvet dolu romanlar yazdı-

ğını söyledi. Bu çağdaş Safo'nun bluzunda mor renkli bir nişan kurdelesi vardı. Oldukça tombul vücutluydu. Kızıla çalan kumral saçlıydı. Kalın bir erkek sesiyle ve Burgonya (1) şivesiyle yüksek perdeden konuşuyordu.

Kohn, Christophe'a sorular sormaya başladı. Memleketlilerinin nasıl olduklarını, şunun ya da bunun ne yaptığını öğrenmek istiyor, bunu da, hiç kimseyi unutmadığını belli etmek isteyen gösterişli bir biçimde yapıyordu. Christophe ondan hoşlanmadığını unutmuştu; sorularını içtenlikle yanıtlıyor, bir sürü ayrıntıya girişiyordu, ama Kohn ilgilenmiyordu bunlarla hiç; yine sözünü keserek:

— Pardon! dedi.

Christophe'un yanından ayrılıp yeni gelen başka bir kadının yanına gitti.

— Amma da iş! Fransa'da kadınlar mı yazıyor yalnız? diye sordu, Christophe.

Kohn güldü ve kaşınarak:

— Fransa demek kadın demektir. Eğer bir yer elde etmek istiyorsanız bundan yararlanın dostum.

Christophe onun bu söylediklerini dinlemeden konuşmasını sürdürdü. Kohn buna bir son vermek için:

— Peki kuzum, nasıl oldu da buralara geldiniz? diye sordu.

İşte! Bir şey bilmiyor diye düşündü Christophe. Bunun için de Kohn gözüne şirin görünmeye başlamıştı. Ama, öğrenirse herşey değişirdi.

Kendisini güç durumda bırakabilecek ne varsa sayıp dökmeyi bir onur meselesi sayıyordu; askerlerle döğüşmesini, kendisine karşı açılan kovuşturmaları, ülkesinden kaçışını bir bir anlattı.

Kohn gülmekten kırılıyordu:

— Bravo! bravo! diye bağırdı. Oh! Ne hoş şeyler!

Christophe'un elini hararetle sıktı. Devlet otoritesine karşı her hareket onu sevindirirdi. Ayrıca, Christophe'un

(1) Bourgogne: Paris'e yakın bir taşra bölgesi. (Çev.)

aktardığı olayların kahramanlarını tanıdığı için pek eğlenmişti, işin komik yanını görüyordu.

— Dinleyin, diye sözünü sürdürdü. Vakit öğleyi geçiyor... Benimle yemek yerseniz çok sevinirim.

Christophe memnunlukla kabul etti:

— İyi bir adam bu; aldanmışım, diye düşünüyordu.

Birlikte çıktılar. Yolda Christophe cesaretini toplayıp Kohn'dan ne istediğini söyledi:

— Şimdi anlıyorsunuz benim durumumu. Buraya iş bulmak için geldim. Tanınıncaya kadar müzik dersleri vermek istiyorum. Beni birine salık verebilir misiniz?

— Elbette! Kime isterseniz. Burada herkesi tanırım ben. Sizin için herşeyi yaparım.

Christophe nasıl teşekkür edeceğini bilemiyordu. Yüreği iyice ferahlamıştı.

Sofrada, iki gündür ağzına lokma girmemiş insan gibi tıka basa yedi. Peçetesini boynuna sıkıştırmış, bıçağıyla yiyordu. Kohn Hamilton, Christophe'un oburluğu ve köylüce davranışları karşısında son derece bozulmuştu. Ayrıca, kendini öven sözlerine Christophe'un kulak asmaması da canını sıkmıştı. Yararlı ilişkileri ve başarılarıyla eski arkadaşının gözünü kamaştırmayı istemişti. Ama boşuna; Christophe'un dinlediği yoktu, damdan düşmüşcesine Kohn'un sözünü kesiyordu, çenesi açılmıştı; senlibenli oluvermişti. Yüreği minnetle dolmuştu. Saflıkla, ileriye ilişkin tasarılarıyla kafasını şişiriyordu Kohn'un. Hele masanın üstüne dayadığı elini tutup coşkuyla sıkışı canını sıkmıştı adamın. Yemeğin sonunda Almanların yaptığı gibi içki bardaklarını tokuşturup **Vater Rhein** deyişi ve içli sözlerle oradakiler şerefine içmesi Sylvain'i çileden çıkardı. Bu da yetmiyormuş gibi Christophe'un şarkı söylemeye kalkması, arkadaşını dehşet içinde bırakmıştı. Yan masalarda oturanlar alaylı bir gülümseyişle bakıyorlardı onlara. Kohn çok acele işi olduğunu ileri sürerek kalktı. Christophe, asılıyordu ona; kendisini ne vakit, kime tanıtacağını, ders vermeye ne vakit başlayacağını sorup duruyordu.

— Uğraşacağım bu işle, hemen bu akşam, diye Kohn söz verdi. Hemen biriyle görüşeceğim. İçiniz rahat olsun.

Christophe diretti:

— Ne zaman öğrenirim?

— Yarın... Yarın... Ya da ertesi gün.

— Çok iyi. Yarın yine gelirim.

Kohn:

— Hayır, hayır, diye atıldı. Size bildiririm ben, rahatsız olmayın.

— Yo! Hiç de rahatsız olmam. Tersine! Öyle değil mi? Paris'te yapacak bir işim yok ki beklerken.

«Hay Allah cezanı versin!» diye düşündü Kohn. Sonra sesini yükselterek,

— Hayır ben size yazarım. Beni bulamazsınız bu günlerde. Adresinizi verin bana.

Christophe kaldığı yerin adresini yazdırdı.

— Tamam. Size yazarım.

— Yarın mı?

— Yarın. Güvenebilirsiniz.

Christophe'un pençelerinden kendini kurtararak sıvıştı.

Of! dedi içinden, amma da tıraşçı ha!

Yazıhanesine girerken, hademeye «Alman» gelirse, kendisinin orada olmadığını bildirmesini söyledi: On dakika sonra Christophe'u unutmuştu.

Christophe izbesine dönmüştü. Duygulanmıştı.

«İyi oğlan şu Kohn!» diye düşündü. «Ne kadar da haksızlık etmişim ona! Gücenmemiş bana! Üzüntü duyuyordu bunu düşünürken. Nerdeyse Kohn'a bir mektup yazıp eskiden kendisi hakkında nasıl yanlış düşündüğünü anladığını ve hırpaladığı için çok üzüldüğünü söyleyecekti. Bunu düşünürken gözleri yaşarıyordu. Ama onun için mektup yazmak, bir müzik parçası yazmaktan daha güçtü. Otelin, aslında kötü olan mürekkebi ve kalemi için ağzına geleni söyledi; yazdıklarını karaladı, düzeltti, üç dört kere denedikten sonra, canı fena halde sıkılarak kâğıtları yırtıp yırtıp sepete attı.

O günü çok sıkıntılı geçirdi, saatler bitmek bilmiyordu. Christophe geceyi kötü geçirdiği için ve sabahki koşuşması yüzünden iskemlesinin üstünde uyuya kalmıştı.

Akşama doğru kendine geldi ama, yatağa girdi, on iki saat boyunca deliksiz bir uykuya daldı.

•

Ertesi gün, sabahın sekizinde, Kohn'dan gelecek yanıtı beklemeye başladı. Arkadaşının sözünü tutacağına inanıyordu. Kohn, işine giderken belki uğrar diye otelden çıkmadı. Uzaklaşmamış olmak için, yemeğini alt kattaki aşçı dükkanından odasına getirtti. Sonra yine beklemeye koyuldu. Kohn'un, yemekten sonra kendisini arayacağından kuşkusu yoktu. Odasının içinde dolanıp duruyor, merdivenden bir ayak sesi duyunca hemen kapıyı açıyordu. Can sıkıntısını gidermek amacıyla Paris'te gezinmek isteği duymuyordu içinde. Yatağına uzandı. Aklı, kendisini düşünen yaşlı annesindeydi şimdi. Yalnız onu düşünüyor olmalıydı kadıncağız. Christophe, büyük bir sevgi duyuyordu anası için yüreğinde ve onu bırakıp ayrıldığı için de büyük bir vicdan azabı çekiyordu. Ama ona birşey yazmadı. Nasıl bir iş bulduğunu bildirmek istiyordu. Sadece birbirlerini çok sevdiklerini anlatmak için mektup yazmak, ikisinin de aklına gelmiyordu. Onlara göre mektup kesin şeyler için yazılırdı. Christophe yatağına uzanmış, ellerini başının altında kenetleyerek hülyalara dalmıştı. Odası sokağa uzak olmakla birlikte, Paris'in gürültüsü, içerinin sessizliğini bozuyor, zaman zaman bina sarsılıyordu. Yine gece bastırdı. Kohn'dan mektup gelmemişti.

Öncekine benzeyen yeni bir gün daha başlamıştı.

Üçüncü gün Christophe, böyle isteyerek kendini otel odasına hapsedişine katlanamaz oldu artık; öfkesinden köpürüyordu. Dışarı çıkmaya karar verdi. Ama daha ilk günden beri Paris'e ısınamamıştı bir türlü. Hiçbir şeyi gör-

mek isteği yoktu içinde, hiçbir merak duymuyordu; kendi yaşamı ile ilgili düşüncelerine öylesine dalmıştı ki, başkalarının gülüp eğlenmesini seyredecek hali yoktu. Geçmişin anıları, bir şehrin anıtları onu ilgilendirmiyordu hiç. Daha sokağa çıkar çıkmaz öylesine canı sıkılmıştı ki, bir haftadan önce Kohn'a gitmemeye karar vermişken, bundan vazgeçti, bir solukta eski arkadaşının çalıştığı yere yollandı.

Kulağı bükülmüş olan hademe, B. Hamilton'un bir iş için Paris'ten ayrıldığını söyledi. Christophe yıldırımla vurulmuşa döndü. Kekeleyerek B. Hamilton'un ne vakit döneceğini sordu.

Adam:

— On gün sonra, diye uydurdu.

Christophe, şaşkına dönmüştü, sonraki günlerde odasına kapandı. Çalışmaya koyulması olanaksızdı. Annesinin bir mendile sarıp bavulunun dibine yerleştirdiği bir kaç kuruşun suyunu çekmekte olduğunu görünce büyük bir korkuya kapıldı. Kıt kanaat yaşamaya zorladı kendini. Yalnız akşamları aşağıya inip, alt kattaki meyhanede yemek yiyordu. Buranın müşterileri az zamanda tanımışlardı onu ve «Prusyalı» ya da «Lahana turşusu» adını takmışlardı. Adlarını şöyle böyle bildiği birkaç Fransız müzikçisine, bin bir güçlükle, uğraşarak mektup gönderdi. Bunlardan biri on yıl önce ölmüştü. Kendisine cesaret vermelerini rica ediyordu. El yazısı çok acayip olduğu gibi, üslubu da Almanya'da pek alışılmış olan tumturaklı buluşlarla süslenmişti. Bunlardan birine yazdığı, mektubu Fransa Akademisi Sarayı'na göndermişti. Adam ahbaplarıyla birlikte katıla katıla gülmüştü bu mektubu okurken.

Bir hafta sonra Christophe, Kohn'un çalıştığı kitabevine gitti. Bu kez talih yardım etmişti ona. Tam kapıdan girerken, dışarı çıkan Sylvain Kohn'la karşılaştı. Kohn enselendiğini görünce yüzünü buruşturdu. Ama Christophe öyle mutluydu ki farkına varmadı bunun. Adamın ellerini, o can sıkıcı alışkanlığıyla yakaladı, sevinç içinde:

— Gezideydiniz demek? İyi geçti mi yolculuğunuz? diye sordu.

Kohn evet dedi, ama suratı hep asıktı. Christophe sözünü sürdürerek:

— Biliyor musunuz... Gelmiştim daha önce... Söylemişlerdir size? E, bir haber var mı? Benden birilerine söz ettiniz mi? Ne yanıt verdiler?

Kohn gittikçe daha çok surat asıyordu. Onun böyle yapmacıklı davranışı karşısında Christophe şaşırıp kalmıştı.

— Biriyle konuştum sizin için, dedi, Kohn. Ama henüz bir şey yok. Sizi gördüğüm günden beri çok işim vardı. Başımı kaşıyacak vaktim yoktu. Bilmem nasıl çıkacağım bu işlerin içinden. Çok ezici bir durum. Hasta olmaktan korkuyorum.

Christophe tasalanarak içtenlikle:

— Kendinizi iyi hissetmiyor musunuz? diye sordu.

Kohn, Christophe'a alaylı bir bakışla bakarak:

— Hiç iyi değilim. Bilmem nem var bir kaç gündür. Her yerim ağrıyor.

— Aman! Tanrım! diye Christophe kolunu tuttu. İyi bakın kendinize! Dinlenmelisiniz. Size ayrıca rahatsızlık verdiğim için çok üzgünüm! Söyleyin bana, ne duyuyorsunuz kendinizde?

Arkadaşının hastalık uydurmasını öylesine ciddiye alıyordu ki, iyice gizlediği tatlı bir alaya kendini kaptırmış olan Kohn böylesine gülünç saflık karşısında yola gelmek zorunda kalmıştı. Alay etmek Yahudilerin bayıldıkları bir şeydir —(hoş, Paris'li hıristiyanlardan bir çoğu da Yahudidir bu noktada ya)— Onlar bu konuda, kendilerine çıkar sağlayan can sıkıcı kişileri, dahası düşmanlarını bile bağışlarlar. Kaldı ki Kohn, Christophe'un, kendisine karşı gösterdiği ilgiden duygulanmamış da değildi. Ona yardım edebileceğini düşündü.

— Bir şey düşünüyorum, dedi. Ders bulununcaya dek, müzik yayınları işiyle uğraşır mısınız?

Christophe hemen kabul etti.

Kohn:

— Böyle bir iş bulabilirim size. Daniel Heht adında bir tanıdığım var. Bu müzikle ilgili yapıtları yayınlayan bir yayınevinin yönetmenidir. Sizi tanıştıracağım onunla. Ne iş yapacağınızı ondan öğrenirsiniz. Ama ben bu konudan hiç anlamam. Heht gerçek bir müzisyendir, kolayca anlaşırsınız onunla.

Ertesi gün için buluşmak üzere sözleştiler. Kohn, Christophe'tan, onu borçlu duruma sokarak, kurtulduğu için memnundu.

•

Ertesi gün, Christophe, Kohn'u almak üzere bürosuna gitti. Arkadaşının öğüdüne uyarak yanına Heht'e göstermek üzere birkaç komposizyonunu almıştı. Heht'i Opera yakınındaki müzik mağazasında buldular. Adam, onlar içeri girince, yerinden kımıldamadı, Kohn'un eline iki parmağını uzattı, Christophe'un eğilerek verdiği selâmı görmezlikten geldi ve Kohn'un isteği üzerine, onlarla birlikte, yandaki bir odaya geçti. Onlara oturmaları için yer göstermedi. Sırtını, ateş yanmayan şömineye dayamış, gözlerini duvara çevirmişti.

Daniel Heht kırkında, iri yarı, soğuk, iyi giyinmiş, göze çarpan bir akdenizli (1) tipiydi; akıllı ama sevimsiz bir görünüşü vardı bu adamın; asık suratlıydı, dört köşe ve uzun kara sakalıyla bir asur kralını andırıyordu. Hemen hemen karşısındakinin yüzüne hiç bakmıyordu. Günaydın bile derken insana hakaret ediyormuş gibi gelen, buz gibi soğuk ve sert bir konuşması vardı. Bu nobranlık sahici olmaktan çok görünüşteydi. Elbetteki, bu hal, başkalarını küçük sayan karakterinden ileri geliyordu, ama daha çok, yapmacıklı, biraz da makine gibi hareket eden bir adam oluşundandı. Bu tür Yahudilere çok

(1) Yazar burada «phénicien» sıfatını kullanmıştır. (Çev.)

rastlanır; başkaları da iyi şeyler düşünmez onlar için. Bu kırıcı kasılmaya, kendini beğenmişlik gözüyle bakarlar. Onların bu hali çoğu kez umulmaz bir beden ve ruh çarpıklığından ileri gelir.

Sylvain Kohn, Christophe'u, abartmalı övgülerle, biraz da bir şaka havası içinde tanıttı. Heht'in, kendilerini karşılayışındaki soğukluk Christophe'u afallatmıştı, olduğu yerde sallanıyordu. Kohn sözünü bitirdikten sonra, o ana kadar Christophe'un orada bulunduğunu bilmiyormuş gibi görünen Heht, önemsemiyormuş gibi bir davranışla, yüzüne bakmadan:

— Krafft... Christophe Krafft... Şimdiye dek kimseden duymadım bu adı... dedi.

Bu sözü duyunca Christophe göğsüne bir hançer saplanmış gibi oldu; yüzü kıpkırmızı kesildi. Öfkeyle:

— İleride duyarsınız, dedi.

Hecht istifini bozmadı, davranışını hiç değiştirmeden, Christophe orada yokmuş gibi:

— Krafft... Hayır tanımıyorum böyle birini, dedi.

Hecht, tanımadığını söylediği kimseler için pek de iyi düşünmeyen adamlardandı.

Sözünü Almanca olarak sürdürdü:

— Yoksa siz **Rhein-Land** (1)'dan mısınız?.. Oradan da ne kadar çok kişi çıkıyor müzikle uğraşmaya kalkan. Ne var ki, içlerinden bir kişi bile çıkmaz, müzisyenim diyebilecek, sanırım.

Aslında amacı hakaret değil şaka yapmaktı; ama Christophe bunu başka türlü anladı. Kohn daha önce söze başlamasaydı yanıt verecekti buna.

Kohn:

— Ah! Özür dilerim dedi Heht'e, bu konuda hiç bilgim olmadığı için bağışlarsınız beni.

— Bununla övünebilirsiniz, dedi Heht.

Christophe soğukça:

---

(1) Rhein bölgesi.

— Sizin hoşunuza gitmek için müzisyen olmamam gerekiyorsa, üzgünüm size hoş görünemeyeceğim için.

— Müzik parçaları yazdınız mı? Lied'ler yazmışsınızdır herhalde?

— Lied'ler, iki senfoni, iki senfonik şiir, kuatorlar, piyano için iki suit ve sahne müziği; diye kızgınlıkla yanıtladı Christophe.

Heht küçümseyen bir nezaketle:

— Almanlar da çok yazarlar, dedi.

Yeni gelene güvensizliğinin bir nedeni de kendisinin, yani Daniel Hecht'in bilmediği çok şeyler yazmış olmasıydı.

— Eh, belki size bir iş verebilirim. Çünkü dostum Hamilton sizi tanıştırdı bana. Bu sırada bir koleksiyon hazırlıyoruz. Bir gençlik kitaplığı... Bu dizide kolay piyano parçaları yayınlayacağız. Bize Schumann'ın karnavalını sadeleştirip dört, altı ve sekiz el için düzenleyebilir misiniz?

Christophe yerinden sıçradı:

— Hele bakın, öneriyorsunuz bana!..

Bu safça söylenmiş «bana» Kohn'u pek keyiflendirmişti, ama Heht içerlemişti:

— Neden şaştınız buna, anlayamadım, dedi. O kadar kolay bir iş değil bu! Eğer size pek kolay görünüyorsa ne iyi! Görüşürüz sonra. İyi müzisyen olduğunuzu söylediniz, inanmam gerek size. Ama ne de olsa sizi tanımıyorum.

İçinden şöyle geçiriyordu:

— Bu delikanlılara inansan kendilerini Johannes Brahms'ın yerine koyarlar.

Christophe yanıt vermedi. (Öfkesini bastırmaya karar vermişti)— Şapkasını kafasına geçirdi, kapıya doğruldu. Kohn gülerek durdurdu onu:

— Durun, durun bakalım!

Sonra Heht'e dönerek:

— Bir fikir edinebilmeniz için yazdığı parçalardan bir kaçını yanında getirmişti, dedi.

— Ya! dedi Heht canı sıkılmışcasına, eh, görelim bakalım.

Christophe, bir şey söylemeden, notaları uzattı. Heht önemsemezcesine şöyle bir göz attı:

— Nedir bu? **Piyano için bir suit**... (okuyarak) **Bir gün.** Ah! Hep programlı müzik.

İlgisiz gibi görünüyordu ama dikkatle okumaya koyulmuştu, çok iyi bir müzisyendi, işinin eriydi, kaldı ki bunun dışında bir şeyle ilgilenmezdi; daha ilk mezürlerde, karşısındakinin kim olduğunu tümüyle kavramıştı. Sustu, nota defterinin sayfalarını çevirdi, önem vermiyormuş gibi görünüyordu, ama karşısındaki *gencin* yeteneği iyice dikkatini çekmişti. Ama aslında somurtkan bir adam oluşu ve Christophe'un davranışlarıyla onuru incindiği için renk vermiyordu hiç. Ses çıkartmadan sonuna dek, hiçbir nota kaçırmadan okudu.

— Evet, dedi. Christophe'u koruyormuşcasına bir tonla, oldukça iyi yazılmış.

Sert bir eleştiri bu sözden daha az incitirdi onu. Çileden çıkmıştı:

— Bana bunu söylemenize gerek yok, dedi.

— Ama bana bu parçayı gösterdiğinize göre, ne düşündüğümü söylememi de istemiş olmalısınız.

— Hiç de öyle değil.

Heht içerlemişti:

— Peki ama niçin bana geldiğinizi anlayamıyorum.

— Sizden bir iş istiyorum, başka şey değil.

— Size söylemiş olduğumdan başka bir iş yok verebileceğim şu anda. Bu da kesin değil. Olabilir demiştim.

— Peki ama benim gibi bir müzisyeni çalıştırma olanağı yok mu sizin için?

Heht kırıcı bir alayla:

— Sizin gibi bir müzisyeni ha? dedi. En azından sizin kadar nice iyi müzisyen, önerdiğim işi onurlarına aykırı saymazlardı. Adlarını söyleyebileceğim kimileri de —ki şimdi Paris'te çok tanınmışlardır— böyle işler verdiğim için minnet duyuyorlar bana.

— Ciğerleri beş para etmez adamlarmış (1) bunlar! diye bağırdı Christophe (Fransızcanın inceliklerini kavramağa başlamıştı bile). Aldanıyorsunuz, eğer karşınızda bu çeşitten bir adam var sanıyorsanız. Böyle yüzüme bakmayarak ve dişlerinizin arasından konuşarak bana kendinizi saydıracağınızı mı sanıyorsunuz? İçeri girdiğim zaman selâmıma karşılık vermek gereğini bile duymadınız... Peki ama kim oluyorsunuz da bana karşı böyle davranıyorsunuz? Müzisyen misiniz? Şimdiye dek bir müzik parçası yazdınız mı? Bir de hayatı müzik eserleri yazmak olan bana, nasıl yazılacağını öğretmeye kalkıyorsunuz!.. Yapıtlarımı okuduktan sonra da bana, büyük müzisyenlerin yapıtlarını iğdiş edip bunlar üzerinde birtakım kepazelikler yazmayı öneriyorsunuz, kız çocuklarını dans ettirmek için!... Haydi, şu Paris'lilerinize başvurun... eğer sizden ders alacak kadar aşağılık şeylerse! Böyle bir işi yapmaktansa, gebermeyi tercih ederim ben!

Christophe'u susturmak olanaksızdı.

Heht buz gibi soğuk:

— Keyfiniz bilir, dedi.

Christophe, kapıları çarparak dışarı çıktı. Heht gülüp duran Sylvain Kohn'a:

— Ötekiler gibi, o da dönüp gelir, dedi.

Aslında Christophe'un değerini anlamıştı. Eserlerin olduğu gibi, insanların da değerini anlayacak kadar akıllı adamdı. Christophe'un böyle ağız dolusu küfreder gibi kendinden geçercesine bağırıp çağırmasında bir güçlülük görüyordu. Bunun —özellikle sanat alanında— seyrek rastlanır bir şey olduğunu bilirdi. Ama onuruna dokunulmuştu, hiçbir zaman yanlışını kabul etmek istemezdi. Christophe'a hakkını teslim etmek ihtiyacını duyuyordu, ama elinden gelmiyordu bu. Ancak Christophe, karşısında küçülürse yapabilirdi bunu.

---

(1) Christophe Fransızcada bu anlama gelen «des jean foutre» deyimini kullanıyor. (Çev.)

Christophe'un geri dönmesini bekledi: Kötü şüpheciliği ve hayat deneyimi yoksulluğun birçok kişiyi nasıl alçalttığını öğretmişti ona.

•

Christophe odasına döndü. Şimdi öfkesi dinmişti ama bir çöküntü gelmişti üstüne. Mahvolmuş gibi görüyordu kendini. Güvendiği zayıf destek de yıkılıp gitmişti. Yalnız Heht'in değil, kendisini ona tanıtmış olan Kohn'un da artık can düşmanı olduklarından hiç kuşkusu yoktu. Diener'le Kohn'dan başka kimseyi de tanımıyordu. Düşman bir şehirde tam bir yalnızlık içindeydi. Sevgilisi, Almanya'da tanıştığı, güzel aktris Corinne Paris'te değildi. Şimdi yine bir turnedeydi, Amerika'ya gitmişti, ama bu defa kendi hesabına; çünkü ün kazanmıştı artık. Gazeteler birçok şeyler yazıyorlardı yolculuğu üzerine. İstemeden işinden çıkarılmasına neden olduğu ilkokul öğretmeni Fransız kızını Paris'e gelince aramayı düşünmüştü. Her aklına geldikçe vicdan azabı duyardı bundan. Şimdi Paris'teydi, ama bir şeyi unutmuştu: kızın adını. Sade küçük adının Antoinette olduğunu anımsıyordu. Adı aklına gelse bile zavallı bir küçük öğretmeni bu milyonlarca insanın kaynaştığı karınca yuvasında bulması mümkün değildi.

En kısa zamanda yaşaması için gerekli bir şeyler bulmak zorundaydı. Christophe'un cebinde beş frank kalmıştı. Şişko otelciye, bu adamdan hiç hoşlanmadığı halde, mahallede piyano dersi almak isteyen birilerinin bulunup bulunmadığını sormaya karar verdi. Adam günde yalnız bir öğün yemek yiyen ve Almanca konuşan bu müşterisine iyi gözle bakmıyordu; onun bir müzisyen olduğunu öğrenince de büsbütün sıtkı sıyrıldı. Müziğin bir aylak işi olduğuna inanan eski kafalı Fransızlardandı. Otelci Christophe'u alaya alarak:

— Piyano ha!... Bunu tıngırdatıyorsunuz demek siz? Kutlarım!... Bu işi zevk için de yapmak şaşılacak şey doğrusu!... Hani müzik sesi duysam yağmur yemişe döne-

rim... Eh, ne olursa olsun belki öğretebilirsiniz bana, dedi, sonra meyhanede kafayı çeken işçilere dönerek: Ne dersiniz bu işe ahbaplar? diye bağırdı.

Ötekiler kahkahayı bastılar:

İçlerinden biri:

— Güzel zenaat doğrusu, elini kirletmez insanın. Hem bayanların da hoşuna gider.

Christophe Fransızcayı iyi bilmediği gibi, alayı da anlamamıştı. Bir şeyler söylemek istiyor, kızmak gerekip gerekmediğini kestiremiyordu. Otelcinin karısı acıdı, kocasına:

— Alayı bırak Philippe, dedi; sonra Christophe'a:

— İşinize yarayacak biri bulunur belki, diye ekledi.

Otelci sordu:

— Kim?

— Şu küçük Grasset, bir piyano almışlardı ona.

— Ah, şu gösterişçiler!... Doğru.

Bu çocuğun, kasabın kızı olduğunu söylediler Christophe'a. Anası, babası bir küçük hanım olarak yetiştirmek istiyorlardı onu. Sadece gösteriş olsun diye bile olsa, kızlarına ders aldırmak istiyorlardı. Otelcinin karısı bu ders işiyle uğraşmayı üstlendi.

Ertesi gün Christophe'a, kasabın karısının kendisini görmek istediğini söyledi. Christophe kasap dükkânına gitti. Kadın, kesilmiş hayvanların arasında, kasada oturuyordu. Bu pembe beyaz, tatlımsak gülüşlü güzel kadın, yüksekten bakan bir davranışa büründü, Christophe'un niçin geldiğini öğrenince. Hemen ders ücreti konusuna girerek bu ders için çok bir para vermek istemediğini söyledi. Ona göre piyano hoş bir şey olmakla birlikte, zorunlu da değildi. Bunu söyledikten sonra da Christophe'a, güvensizce, müzikten iyi anlayıp anlamadığını sordu. Bundan emin olmak istiyordu. Genç adam müzikten anlamakla kalmadığını müzik yapıtları yazdığını da söyleyince, daha nazikleşti. Gururu okşanmıştı. Kızının bir kompozitörden piyano dersi aldığını mahalleye duyuracaktı. Erte-

si gün ders başladı. Önüne oturduğu elden düşme piyano bir felâketti; bir gitar gibi ses veriyordu. Kasabın kızının küt parmakları tuşların üstünde gelişi güzel dolaşıyor, bir sesi ötekinden ayırt edemiyor, sıkıntı içinde geriniyor, daha dersin başlangıcında Christophe'un yüzüne bakarak esniyordu. Bu yetmiyormuş gibi bir de anasının gözü altında olmak, kadının müzik ve müzik eğitimi üzerine söylediklerini dinlemek zorunda kalmıştı. Kendisini son derece küçülmüş hissediyor, kızmak gücünü bile bulamıyordu kendinde. Bu derslerden sonra odasına bitkin bir halde dönüyordu. Kimi akşamlar yemek yiyemiyordu. Birkaç hafta içinde bu hale düştüğüne göre daha sonra ne olacaktı kimbilir? Heht'in önerisini elinin tersiyle itmesi neye yaramıştı sanki? Daha alçaltıcıydı şimdi katlandığı.

Bir akşam, odasında otururken birden yaş boşandı gözlerinden; yatağının önünde diz çökerek, dua etti... Kime dua ediyordu? Kime dua edebilirdi ki? Tanrı'ya inanmıyordu, Tanrı diye bir varlığın olmadığına inanıyordu... Ama dua etmesi gerekiyordu... Kendi kendine dua edecekti. Yalnız zayıf ruhlular hiçbir zaman dua etmezler. Onlar, güçlü ruhların kendi mihraplarına çekilmek için duydukları ihtiyacı anlayamazlar. Günün zilletinden çıktıktan sonra, kalbinin sessizlik içinde atışlarını dinlerken Christophe Sonsuz Varlığı duymuştu içinde. Sefilce yaşayışın dalgaları, onun üstünden geçip gidiyordu; bu hayatla onun arasında ortak ne vardı ki? Dünyanın yıkmak için saldıran bütün acıları varlığının kayasına çarpıp kırılıyordu. Christophe, bir iç denizin kabarışı gibi kanının damarlarında kabardığını duyuyordu ve bir ses durmadan:

— Sonsuzluk... Benim... Benim... İyi tanıyordu bunu: ne kadar uzaktan gelmiş olursa olsun her zaman duymuştu bu sesi aylarca. Unuttuğu da olurdu onu, onun güçlü ve tekdüze ritmiyle bilincini yitirirdi; ama onun varolduğunu bilirdi, onun, gecenin karanlığında uğuldayan okyanus gibi hiç susmadığını da bilirdi. Ne zaman onun içine dalsa, bu müzikte huzur ve enerji bulurdu. Ayağa kalktı, yatışmıştı. Hayır; geçirdiği bu zor yaşayışın hiç bir

utanç verici yanı yoktu. Yüzü kızarmadan yiyebilirdi ekmeğini, ona bunu pahalıya mal edenlerin yüzü kızarmalıydı. Katlanmak gerekti şimdi! Elbet bir gün kurtulacaktı.

Ama, ertesi gün, sabrı yine tükenmeye başlıyordu, ne kadar çaba harcarsa harcasın öfkesinden kuduruyordu. Bir gün ders sırasında, dediklerinin tersini yapıp, üstelik Alman şivesiyle konuşmasıyla alay etmeğe kalkan ahmak kız çileden çıkarttı onu. Christophe'un öfkeli bağırmalarına karşı, parayla tutulmuş bir adamın bu davranışı karşısında hem korkuya hem de kızgınlığa kapılan kendini beğenmiş kız da avaz avaz haykırarak karşılık veriyordu. Kendisini dövdüğünü de söylemekten geri kalmamıştı. —(Christophe kızın kolunu tutup kuvvetle sallamıştı). Anası, alı al moru mor koşarak geldi, kızını öpücüklere boğarken de Christophe'a ver yansın etti. Kasap da çıka geldi ardından; bir Prusyalı parçasının kızına dokunmasına katlanamayacağını söyledi. Christophe'un öfkeden sapsarı kesilmişti yüzü; utanmıştı. Kızı da, anasını da babasını da boğmak geliyordu içinden, onların bağırışmaları arasında çekilip gitti oradan. Onun, böyle allak bullak dönüşünü gören otelci kadınla kocası, olup bitenleri öğrenmek için fazla zahmet çekmediler; ve komşularına karşı besledikleri kötü niyetleri tatmin buldu. Ama, daha o akşam bütün mahallede Almanın kaba bir herif olduğu, çocukları dövdüğü söyleniyordu.

•

Christophe, yeniden müzik notaları satanlara başvurdu: ama bu da birşeye yaramadı. Fransızlar kendisini iyi karşılamıyorlar gibi geliyordu ona; sonra bu insanların durmadan gelişi güzel konuşmaları sersem ediyordu Christophe'u. Küçük dağları ben yarattım diyen baskıcı bir bürokrasinin yönettiği anarşi içinde bir toplum izlenimi alıyordu bu ülkede.

Bir akşam, bütün çabalarının boşa gitmesinin verdiği umutsuzlukla bulvarlarda dolaşırken, karşı yönden gelen Sylvain Kohn'u gördü. Aralarının açıldığına inandığı için onu görmezlikten geldiği gibi, kendisini de göstermemeye çalıştı. Ama Kohn seslenmişti:

— Ne oldunuz kuzum o gürültülü günden beri? diye sordu gülerek. Size gelmek istiyordum, ama adres yok elimde... Tanrı bilir ya dostum, sizi tanımıyormuşum ben, o gün bir efsane kahramanı gibiydiniz.

Christophe şaşarak baktı adama, azıcık da utanç duyuyordu:

— Bana gücenmediniz mi?

— Size gücenmek mi? Nasıl düşünebiliyorsunuz bunu?

Gücenmek şöyle dursun, Christophe'un Hecht'i öyle haşlamasına pek sevinmişti; pek keyiflenmişti. Heht'in ya da Christophe'un haklı olmasının önemi yoktu onun için. Kendisini ne kadar eğlendirirse o kadar ilginç gelirdi ona bir insan. Christophe da ona tükenmez bir gülünçlük kaynağı gibi görünüyor ve bundan yararlanmayı düşünüyordu.

— Gelip beni görün, dedi. Sizi bekleyeceğim. Bu akşam ne yapacaksınız? Akşam yemeğine gelin. Sizi bırakmayacağım artık. Başbaşa oluruz; onbeş günde bir, birkaç sanatçı bir araya geliriz. Bu çevreyi tanımalısınız. Gelin, tanıştırayım sizi.

Christophe giyinişini ileri sürerek gitmek istemediyse-de, Sylvain Kohn onu da beraber götürdü. Bulvarlardaki lokantalardan birine girdiler; birinci kata çıktılar. Christophe kendini otuz kadar gencin arasında buldu; yirmiyle otuz yaşlarındaki bu gençler ateşli ateşli tartışıyorlardı. Kohn, Christophe'u Almanya zindanlarından kaçtığını söyleyerek tanıştırdı. Ötekiler ona aldırış etmediler hiç ve gürültülü tartışmalarına ara vermediler. Kohn da gelir gelmez hemen onlara katılıvermişti.

Bu seçkin topluluğun içinde pek çekingenleşen Christophe konuşmuyor, kulak kesilmiş dinliyordu. Çabuk ça-

buk konuşulan Fransızcayı zorla izleyebildiğinden, ne gibi büyük bir sanat sorunu üzerinde tartışıldığını kavrayamamıştı. Boşuna dinlemeye çalışıyordu, sadece «Trust», «istifçilik, «fiyatların düşmesi», «hâsılat rakamları» gibi sözcükler dikkatine çarpıyordu. Bunlar da «sanatın saygınlığı», «yazarın hakları» gibi lâflara karışıyordu. Sonunda ticaretle ilgili işlerin söz konusu olduğunu anlamıştı. Bir şirkete ortak olan birkaç yazar, bunların işletme tekelini ellerinden almak üzere rakip bir şirket kurmaya girişenlere karşı ateş püskürüyorlardı. Ortaklardan birkaçının onlardan ayrılıp neleri var neleri yoksa sırtlayıp rakip şirkete geçmesi karşısında öfkelerinden küplere biniyorlardı. Kafalarını koparmalı bunların diye bağrışırken, «Düşkünlük... hıyanet... yüz karası... satılmışlar...» gibi sözcükler saçılıyordu ağızlarından.

Bir kısmı da yaşayanları bırakıp ölülere saldırıyorlardı. Onlara göre ölmüş yazarların yeniden basılan kitapları piyasayı etkilemekteydi. Musset'nin yapıtları kamuya malolmuştu, göründüğüne göre de çok satılıyordu kitapları. Bu yüzden, devlet güçlü bir koruyuculuk politikası izlemeli, geçmişin baş yapıtlarına ağır vergiler koyarak bunların ucuza satılmalarını önlemeliydi. Bu yapıtların düşük fiyatla satılmasını, zamanın sanatçılarına karşı haksız bir rekabet saydıklarını söylüyorlardı acı acı.

Birbirlerinin sözünü keserek bir akşam önce oynanan bir piyesin ne kadar gelir sağladığını hesaplıyorlardı. Dram sanatında —hem Avrupa'da, hem de Amerika'da— ün yapmış bir yazarın, ne kadar talihli olduğunu söylüyorlardı kendilerinden geçerek. Kötülüyorlardı ama ona özenmekten de geri kalmıyorlardı hiç. Yazarların gelirlerinden sonra eleştirmenlerinkini ele aldılar. Tanınmış meslekdaşlarından birinin bir bulvar tiyatrosunda oynanan her piyesin, ilk temsilini övmesi için para aldığını (bu sadece bir iftiraydı kuşkusuz) söylüyorlardı hep bir ağızdan. Onlara göre namuslu bir adamdı bu; bir kez pazarlıkta uyuştu mu sözünü tutardı. Ama onun büyük becerisi (dediklerine göre), düzdüğü övgülerle piyesin en kısa zaman-

da, sahneden kalkmasını ve böylece sık sık prömiyerler yapılmasını sağlamaktı. Bu öykü, (daha doğrusu hesaplama) (1) hepsini güldürdüyse de şaşmadılar buna.

Bütün bu konuşmalar sırasında büyük sözcükler kullanıyorlardı: «şiir», «sanat için sanat» gibi.

Bu iri metelik gürültüsü arasında «sanat için sanat», «para için sanat» sesi veriyordu ve Fransız edebiyatına yeni sokulan bu üç kağıtçılık yöntemleri pek içerletiyordu Christophe'u. Para işlerinden hiç anlamadığı için tartışmayı izlemekten vazgeçmişti. Sonunda, edebiyattan, daha çok edebiyatçılardan söz ettiklerinde, Victor Hugo'nun adını duyunca Christophe kulak kabarttı.

Şimdi onun boynuz takıp takmadığı söz konusu ediliyordu. Sainte-Beuve ile Bayan Hugo'nun sevişmeleri üzerine uzun uzun tartıştılar. Daha sonra da, George Sand'ın aşıklarından söz edip, bunların meziyetlerini ayrı ayrı sıraladılar. Büyük adamların evlerinin her yerini kurcaladıktan sonra, dolapları karıştırmış, çekmeceleri boşaltmış, elbise dolaplarını boşaltmış, en sonunda da sevgililerinin yataklarına kadar el atmışlardı. Bay Lauzun'un Kral ile Bayan Montespan'ın karyolalarının altına nasıl yüzükoyun uzanmış olduğunu, bu kadının tarihe ve hakikate düşkünlüğünü (o sıralarda herkes hakikate tutkun görünüyordu) de anlata anlata bitiremediler. Christophe'un şimdi aralarında bulunduğu bu kişiler, bu tutkuya kapılmış olduklarını gösteriyorlardı. Bu, gerçeği arama çabalarından hiçbir şey alakoymuyordu onları. Bunu geçmişin sanatına olduğu kadar bu günün sanatına da uygulamaktaydılar. Çağdaş ünlülerin en büyüklerinin özel hayatlarını hep o doğruculuk tutkusuyla didik didik ediyorlardı. Şaşılacak şey: hiç bir tanığın görmüş olamayacağı sahneleri en küçük ayrıntılarına kadar bilmekteydiler. Sanılırdı ki, bu incelemenin konusu olan kişiler, hakikat aşkıyla kendi hayatları için doğru bilgiler sunmuşlardı halka.

---

(1) Burada yazar «le conte» (hikâye) ile «le compte» (hesap) arasında bir kelime oyunu yapıyor. (Çev.)

Gittikçe sıkılan Christophe, yanında oturanlarla başka şeylerden söz etmek istedi. Ama kimsenin ilgilendiği yoktu onunla. Almanya üzerine şöyle üstünkörü bir şeyler sormamış değillerdi. Ama bu sorularda Christophe bu seçkin ve iyi öğrenim görmüş sanılan kişilerin, Paris dışında, meslekleri — Edebiyat ve Sanat — konusunda en küçük bilgilerden yoksun olduklarını hayret le gördü. Olsa olsa, birkaç büyük sanatçının adını duymuş görünüyorlardı: Hauptmann, Sudermann, Liebermann, Strauss (David mi, Johann mı, yoksa Richard mı?) ama, yanlış bir şeyler karıştırma korkusuyla temkinle söz ediyorlardı bunlardan. Aslında Christophe'a bir şeyler sormalarının nedeni öğrenmek isteğinden çok, nezaket olsun diyeydi. Cevaplarını dinler dinlemez, sofradakileri pek keyiflendiren yine o Paris sorunlarına dönmeye can atıyorlardı.

Christophe, çekinerek müzikten söz edecek oldu. Bu edebiyatçıların hiçbirinin müzikten anladığı yoktu. Aşağı bir sanat gözüyle bakıyorlardı müziğe. Ama bu sanat alanında son yıllarda görülen başarılar tasalandırıyordu onları; moda olduğu için de ilgileniyormuş gibi görünüyorlardı. Özellikle yeni bir opera konusunda büyük gürültüler koparıyorlardı. Onlara göre müziğin, hiç olmazsa yeni müzik çağının başlangıcını işaretliyordu bu opera. Bilgisizlikleri ve gösterişçilikleri bu düşünceye uygun düşüyor, hiç olmazsa bu konuda daha çok şeyler öğrenmekten kurtarıyordu onları. Christophe'un, adını ilk kez duyduğu bu operayı yazan müzisyen, onlara göre kendinden önceki bütün eserleri gölgede bırakmış, kimilerinin dediğine göre de müziği yeni baştan yaratmıştı. Christophe bu sözleri duyunca yerinden sıçradı. Bu yaratıcının dehasına *inanacaktı* nerdeyse. Geçmişi bir vuruşta yok eden bir dahi!... İnanılır şey değil! Bir delikanlıydı. Nasıl yapabilmişti bunu? Açıklamalarını istedi. Ötekiler bunu yapamadıkları ve Christophe da balta olduğu için, o grubun içindeki tek müzikten anlayana büyük müzik eleştirmeni Théophile Goujart'a başvurdular. Bu da hemen yedinci ve dokuzuncu senfonilerin sözünü etti. Christophe, bu konuda

adamın peşini bırakmadı. Goujart, aşağı yukarı, Sganarelle'in Latinceden anladığı kadar müzikten anlıyordu...

— ... ***siz Latince bilmiyor musunuz hiç?***

— Hayır.

— (Büyük bir coşkunlukla) **Cabricias, arci thuram catalamus, singulariter... bonus, bona, bonum...**

«Lâtince bilen» bir adamın karşısında olduğunu anlayınca, temkinli bir şekilde estetiğin sık çalılığına daldı. Bu ele geçirilmez sığınaktan Beethoven'i, Wagner'i, klâsik sanatı —ki söz konusu değildi— kurşunladı: (ne var ki, Fransa'da, bir sanatçıyı, ona benzemeyenlerin tümünü uğruna kurban etmeden övme olanağı yoktu). Adam, geçmişin zevklerini yerden yere vurarak yeni bir sanatın doğuşunu ilân ediyordu. Christophe'un varlığını yeni öğrendiği bir müzik diliyle konuşuyordu, klâsik dili kökünden kazıyan onu bir ölü dil sayan bir Paris müzik diliydi bu.

Eserlerini görünceye dek bu yenilikçi dâhi hakkında bir fikir ileri sürmekten çekinen Christophe, müzik adına ne varsa uğruna kurban edilen bu sahte müzik Tanrısından nefret etmeye başlamıştı. Büyük ustalardan böyle söz edilmesine çok içerledi. Daha son zamanlarda, Almanya'dayken kendisinin de bu çeşit çok şeyler söylemiş olduğunu hatırlamıyordu bile. Orada kendisini sanat yolunda bir devrimci gibi görüp, başkalarını, yargılarının keskinliği ve açık sözlülüğü ile kızdıran Christophe, duyduğu ilk sözlerden sonra Fransa'da tutucu olduğunu hissetmişti. Tartışmak istiyordu, ama zevk duymuyordu bundan; kanıtlar ileri sürüp bunları ispatlamıyacak iyi yetişmiş bir insan olduğundan değil, ama kesin gerçekler arayan ve bunları karşısındakinin başına vuran bir meslek adamı olduğu için. Teknik açıklamalara girmekten çekinmiyordu. Sesi de, konuşurken, perde perde yükselerek, böyle seçkin kişilerin kulaklarını incitiyor, ileri sürdüğü kanıtlar ve bunları canla başla ileri sürüşü gülünç görünüyordu ötekilere. Théophile Goujart, bir nükte savunarak bu bıktırıcı tartışmaya son vermekte gecikmedi. Christophe, eleştirmen geçinen bu adamın, sözünü ettiği şeylerden hiçbir şey

anlamadığını görerek şaşakalmıştı. Oradakiler şimdi, Almana ukala ve eski fikirli biri gözüyle bakmaya başlamışlardı. Hiç dinlemedikleri müziğine de kötü damgasını yapıştırmakta gecikmediler. Alaycı bakışlı, bir şeyin gülünç yanını şıp diye yakalayan bu otuz genç adam, şimdi karşılarındaki şu acayip adamı dikkatle süzülüyorlardı: beceriksizce hareketlerle irice kollarını, iri ellerini sallıyor, gözlerinden öfkeli kıvılcımlar saçıyor, cırlak bir sesle bağırıp duruyordu. Sylvain Kohn arkadaşlarına eğlenceli bir oyun göstermeyi üstlendi.

Konuşma artık edebiyattan kadınlara geçmişti. Aslında aynı konunun iki yüzüydü bu. Çünkü, bu adamların edebiyatında kadından başka bir şey söz konusu olmadığı gibi, kadınlarında da edebiyattan başka bir şey yoktu; öylesine edebiyatla ve edebiyatçılarla sıkı fıkıydı bu kadınlar.

Parisin kibar çevrelerinde tanınmış bir kadından söz edildi. Namuslu geçinen bu kadın, sevgilisini elinin altında tutabilmek için onu kızıyle evlendirmişti. Christophe iskemlesinin üstünde kımıldanıp duruyordu, tiksintiyle yüzünü buruşturmuştu. Bu, Kohn'un gözünden kaçmadı; yanındakini dirseğiyle dürterek, Almanın bu konuyla çok ilgilendiğini sezdiğini söyledi, mutlaka yanıp tutuşuyordu bu kadını tanımak için. Christophe'un yüzü kıpkırmızı kesilmişti, önce anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı sonra öfkeyle böyle kadınları kırbaçlamak gerek dedi. Onun bu düşüncesi oradakileri kahkahadan kırılırcasına güldürdü. Sylvain Kohn, Christophe'un bu teklifine karşı çıkarak, ince bir sesle, bir kadına dokunmamak gerektiğini söyledi, hattâ bir çiçekle bile... vs... vs... (Paris'te bir aşk kahramanı olarak geçiniyordu bu Kohn). Christophe da, bu sözün altında kalmayarak: bu tür kadınların bir dişi köpekten başka birşey olmadığını, azgın köpekleri yola getirmenin biricik çaresinin de kırbaç olduğunu söyledi. Sofradakiler avaz avaz bağırıştılar. Christophe, bunların kadınlara ilgisinin iki yüzlüce olduğunu, kadınlara en az saygı gösterenlerin, durmadan kadına saygıdan söz edenler olduğunu da söylemekten geri kalmadı; anlattıkları hikâyeyi rezilce bulduğunu da ekledi.

Adamlar bunda rezillik diye bir şey olmadığını, pek tabii olduğunu ileri sürdüler ona karşı. Sonra hepsi de hikâyenin kahramanının yalnız güzel bir kadın değil, tam anlamıyla kadın olduğunda söz birliği ettiler. Alman bağırarak karşı çıktı buna. Sylvain Kohn, Christophe'a, sinsice, kendisinin hayalinde yaşayan kadının nasıl olduğunu sordu. Christophe, kendisini tuzağa düşürmek istediklerini sezmişti. Ama, üstüne varmaktan alamadı kendini. Öfkesi ve düşüncesine olan güveni sürüklemişti onu buna. Herşeyi alaya alan bu Parislilere sevgi üzerindeki düşüncelerini açıklamaya koyuldu. Söyleyeceği kelimeleri bulamıyor, dura dura araştırıyor, sonra da kafasını kurcalayarak anlaşılmaz deyimler ortaya atıyor, kaba saba şeyler söyleyerek pek keyiflendiriyordu dinleyenleri. Sonra hiç istifini bozmadan büyük bir ciddilikle, içe dokunacak bir saflıkla, gülünçlüğünün farkında olmadan konuşuyordu: çünkü bu adamların kendisiyle hayâsızca alay ettiklerini anlamaması kabil değildi. Sonunda, bir cümlenin ortasında takılıp kaldı, sözünü bir türlü tamamlayamadı, masaya bir yumruk indirip sustu.

Onu yeniden tartışmaya sürüklemeye kalkıştılar, ama Christophe kaşlarını kaldırdı ve hiç istifini bozmadı, dirsekleri masaya dayalı, utanç içinde ve kızgın oturtuyordu. Yemeğin sonuna kadar ağzını yalnız yemek ve içmek için açtı. Çok içiyordu, şaraplarını sadece yudumlayan bu Fransızların tersine. Yanında oturan, muziplik ederek onu daha çok içmeye itiyor, bir solukta boşalttığı bardağını dolduruyordu. Tıka basa yemege alışık olmadığı halde, hele böyle haftalarca yoksunluk çektikten sonra, yine de iyi dayanmış, ötekilerin umdukları gülünç hale düşmemişti. Kendi içine kapanmış, düşüncelere dalmıştı. Artık onunla ilgilenmiyorlardı; şarabın etkisiyle uyukladığını düşünüyorlardı. Fransızca konuşmayı izlemenin verdiği yorgunluktan başka yalnız edebiyattan, yazarlar, aktörler, yapımcılardan, kulis gevezeliklerinden, ya da yatak odası edebiyatından söz edilmesini dinlemekten usanmıştı. Dünyada bunlardan başka şey yoktu sanki! Bu yeni yüzler ve bu gürültülü konuşmalar arasında hiçbir yüzü, hiçbir sözü zihninde tuta-

mıyordu. Miyop gözlerini, ağır ağır, dalgınca sofranın çevresinde gezdiriyor, oradakilerin üstünde durduruyor, ama bir şey görmüyordu. Yalnız başka herhangi bir kimseden daha iyi görmüştü onları. Ama bunun farkında değildi. Onun bakışları benzemezdi şu Parislilerle yahudilerinkine Kuşların çevrelerindeki şeyleri sık gaga vuruşlarıyla kapıp ufacık ufacık parçaladıktan sonra yutuşlarına benzerdi onların bakışları. Christophe bir sünger gibi emiyor, içine sindiriyordu yavaş yavaş varlıkları ve onları kafasında götürüyordu. Hiçbir şey görmemiş, hiçbir şeyi hatırlamıyormuş sanılırdı. Uzun süre sonra —saatlerce çoğu kez günlerce sonra— yalnız kalınca ve kendi içine bakınca hiçbir noktasını bırakmadan gördüklerini zihninde sakladığını anlıyordu.

O anda, tıkınmaktan başka bir şey düşünmeyen, bir lokmayı bile kaçırmayan hantal bir Alman görünüşündeydi. Hiçbir şeyin farkında değildi, yalnızca birbirlerine adlarıyle seslenen davetlileri dinlerken kendi kendine, bir sarhoş ısrarıyle, bu Fransızların neden böyle bu kadar çok yabancı isimler: Flâman, Alman, Yahudi, Lövanten, İngiliz - Amerikan, ya da İspanyol - Amerikan adları taşıdıklarını sorup duruyordu.

Herkesin sofradan kalktığını farketmişti, tek başına oturuyordu. Şimdi, Rhein boylarını, tepelerini, büyük ormanları, sürülmüş tarlaları, su kenarındaki çayırları ve ihtiyar anasını canlandırıyordu hayalinde. Salonun öteki köşesinde hâlâ birkaç kişi ayakta konuşmaktaydı. Çoğu gitmişti. Sonunda Christophe da yerinden kalktı, kimseye bakmadan, girişte asılı olan paltosuyla şapkasını almaya gitti. Giyindikten sonra, iyi akşamlar demeden çıkarken, yandaki bir odada gördüğü şey gözlerini kamaştırdı: Bir piyano. Haftalardır bir çalgıya el değdirmemişti. İçeri girdi, tuşları büyük bir sevgiyle okşadı, başında şapkası, sırtında paltosuyla oturdu ve çalmaya başladı. İki kişinin dinlemek üzere içeri girdiğini farketmemişti. Bunlardan biri müziğe tutkun Sylvain Kohn'du. Allah bilir nedendi bu ilgisi? Çünkü bir şey anladığı yoktu müzikten, iyi parçaları

olduğu kadar kötüleri de överdi. Öteki de müzik eleştirmeni Théophile Goujart'dı. Bu adam —(daha da basitti)— ne anlar ne de severdi müziği, ama sıkıntısızca söz ederdi ondan. Tersine, anlamadıkları şeylerden söz edenlerden daha serbest düşünceli olamaz kimse; çünkü bu konuda şöyle ya da böyle lâf etmiş olmasının hiç önemi yoktur böyleleri için. Théophile Goujart, şişko, kelle kulak yerinde, küt yapılı, alnından kalın kaküller sarkan, kara sakallı, alnında anlamsız kırışıklıklar olan bir adamdı. Kabaca yontulmuş tahta bir büstü andırıyordu yüzü. Kolları bacakları kısa, kabarık göğüslüydü ve bütün halinde bir odun tüccarı, ya da Auvergne'li bir hamal görünüşü vardı. Hareketleri kaba sabaydı, yüksek perdeden konuşurdu. Müziğe politikadan geçmişti. O sıralarda Fransa'da yükselmek için tek yoldu bu. Kendi ilinden bir bakanın kaderine bağlamıştı kaderini. Uzaktan bir akrabalığı ya da yakınlığı olduğunu sanıyordu ailesiyle («eczacısının piç oğlu»nun oğlu gibi). Bakanlar sonsuza dek yerlerinde kalmazlar. Kendisininki batmağa yüz tutunca, Théophile Goujart gemiyi terketmiş, ama terketmeden önce eline ne geçirebilmişse alıp götürmüştü — özellikle nişanları: çünkü, büyüklükten hoşlanırdı. Politikadan usandığı ya da bir süreden beri efendisiyle birlikte oldukça sert darbeler yediği için, fırtınalardan uzak, rahat bir mevki aramıştı. Bu öyle bir yer olmalıydı ki kendi sıkılmadan başkalarının canını sıkmalıydı. Eleştiri biçilmiş kaftandı onun için: Tam bu sırada, Paris'in büyük gazetelerinden birinde müzik eleştirmenliği boşalmıştı. Daha önce bu işi yapan genç kompozitöre eserlerle, yazarları hakkında düşüncelerini olduğu gibi söylediği için yol verilmişti. Goujart ömründe müzikle uğraşmış değildi; bir şey bildiği de yoktu bu konuda, hiç duraksamadan işe aldılar kendisini. Uzman kişilerden bıkmışlardı artık. Hiç olmazsa Goujart'da korkulacak bir şey yoktu. Öyle düşüncelerine gülünç bir önem verenlerden değildi. Her zaman gazete yönetiminin buyruklarına boyun eğiyor, en sert eleştirilerden reklâma geçebiliyordu. Müzisyen olmayışı ikinci derecede bir so-

rundu. Fransa'da herkes yeterince müzik bilirdi. Goujart, gerekli olan bilimi çabucak kavradı. Çok sadeydi bu iş: Konsere giderken yanına iyi bir müzisyeni, olabilirse bir kompozitörü almak ve ona çalınan eserler üzerindeki düşüncelerini sormak. Bir kaç aylık bir çıraklıktan sonra zenaat öğrenilmiş demekti. Kaz palazı uçabilirdi artık. Aslında bu bir kartal uçuşu değildi. Allah bilir ne saçmalıklarla dolduruyordu gazetesindeki köşesini, hem de büyük bir kendine güvenle!.. Söylenenlere kulak kabartıyor, eline geçirdiği yazıları gelişigüzel okuyor, sonra da hepsini o kalın kafasının içinde birbirine karıştırarak yüksek perdeden ders veriyordu başkalarına. İddialı bir üslûpla yazdığı yazıları, cinaslarla süslüydü; saldırganca ukalâlıklarla bezenmişti. Kimi zaman, uzaktan sert bir saldırıya uğradığı da olurdu. Hiç cevap vermez, üstüne ölü toprağı serpilmiş gibi sus pus olurdu. Hem tilki gibi kurnaz, hem de kaba ya da bayağı saldırgan bir kişi olurdu yerine göre. Yüksek bir mevkide bulunan, ya da hükûmet katında saygın yeri olan aziz üstatların önünde eğilir bükülürdü: (Müzik sanatını değerlendirmek üzere bu onun için tek yol olmalıydı.) Başkalarına yüksekten bakar ve açları sömürürdü. Budala bir adam değildi.

Elde ettiği üstünlük ve üne rağmen, müzikten bir şey anlamadığını ve Christophe'un çok iyi anladığını biliyordu. Bunu gizli tutacaktı ama elinden gelmedi. Şimdi piyano çalan Christophe'u dinliyordu. Hiç bir şey söylemeden, derin derin dalmış, anlamaya uğraşıyordu. Bu notalar sisi arasında tek bir damlayı göremeden, işten anlayan biri gibi başını sallıyor, yerinde duramayan Sylvain Kohn'un göz kırpışlarına bakarak takdirlerinin derecesini ölçüyordu.

En sonunda, şarap ve müziğin dumanlarından sıyrılan bilinciyle Christophe, arkasında oynanan pandomimayı şöyle böyle sezmişti. Geriye dönünce *o iki amatörü gördü*. O anda ikisi de üstüne atılıp kuvvetle ellerini sıktılar. Sylvain Kohn cırlak sesiyle, bir Tanrı gibi çaldığını söylüyor, Goujart da bilgiçce Christophe'un sol elinin Rubinstein'in eli, sağ elinin de Paderewski'nin eli olduğunu —belki de

bunun tersini— ileri sürüyordu. İkisi de ağız birliği ile, böyle bir yeteneğin gizli kalmamasını söylüyor ve bunu değerlendirmeyi üstleniyorlardı. İlk adım olarak da kendilerine bir şeref ve kazanç payı çıkarmayı hesaplıyorlardı.

•

Daha ertesi gün, Sylvain Kohn, Christophe'u evine çağırdı; hiç el sürmediği güzel piyanosunda istediği gibi çalışmasını önerdi. Müziğe yeniden kavuşmak için deli olan Christophe, karşısındakini yalvarttırmadan kabul etti ve bu çağrıdan yararlandı.

İlk akşamlar herşey yolunda gitmişti. Christophe pek mutluydu piyano çalabildiği için. Sylvain Kohn da, bu sevinci tatması için onu rahatsız etmemeye dikkat ediyordu. Bütün herkesin gözlemliyebileceği bir olay: müzisyen olmayan, sanatçı olmayan bu katı yürekli, her türlü şiir duygusundan yoksun, iyilikseverlikten uzak adam duygularıyla anlamadığı bu müziğin etkisinde kalmış, bunda güçlü bir şehvet hazzı duymuştu. Ne yazık ki susmak elinden gelmiyordu. Christophe çalarken yüksek sesle durmadan konuşuyordu. Kontes de kendini göstermek isteyen biri gibi dinlediği parçaları övüyordu tumturaklı sözlerle, ya da acaip düşünceler ileri sürüyordu. O zaman Christophe elini piyanoya vuruyor, bu böyle giderse çalamayacağını söylüyordu. Kohn boşuna zorluyordu kendini susmak için; ama elinde değildi bu: Christophe çalmağa başlar başlamaz yine sırıtıyor, inliyor gibi sesler çıkarıyor, ıslık çalıyor, parmaklarıyla tempo tutuyor, mırıldanıyor, çalgıların sesini taklit ediyordu. Çalınan parça sona erince de, Christophe'a o budalaca görüşlerini açıklamazsa ölecekti sanki.

Alman duygusallığıyla, Paris'li alaycılığı ve, başlıca özelliği olan, kendini beğenmişlik karışımı bir kişiliği vardı bu Kohn'un. Ukalaca, özentili hükümler ileri sürüyor, acaip karşılaştırmalara girişiyor, kimi zaman yakışıksız ve açık saçık şeyler anlatıyor, saçma sapan lâflar ediyordu.

Beethoven'i överken onun eserinde çapkınca, şehvet gıcıklayıcı bir şeyler görüyor, en karanlık düşüncelerde ince bir şakraklık buluyordu. **Quatuor en ut dièze mineur** (1) ona hoş, neşeli bir parça gibi geliyordu. **Dokuzuncu Senfoni'nin** yüce adagiosu Chérubin'i hatırlatıyordu. **Symphonie en ut mineur'u** (2) başlatan üç vuruşu duyar duymaz: «Girmeyin!.. İçeride biri var!» diye bağırmıştı. **Heldenlelben** savaşı parçasına bayılıyordu; bunda bir otomobil homurtusu duyuyormuş da ondan. Dinlediği her müzik parçasını açıklamak için birtakım imajlara, hem de çocukça, görgüsüzce imajlara başvuruyordu. Bu adam nasıl olur da müziği sevebilirdi? Ama yine de seviyordu. Çok acayip biçimde anladığı kimi eser için birtakım çocuksu ve yersiz benzetmeler yapıyor, parçaları dinlerken gözleri yaşarıyordu. Wagner'in bir sahnesi karşısında coştuktan sonra piyano da Offenbach'ın gürültülü bir parçasını tıkırdatıyor, **Neşeye övgü'yü** dinlerken (3) bir café-concert şarkısının nakaratını mırıldanıyordu. Bunun üzerine Christophe yerinden sıçrıyor, öfkesinden avaz avaz haykırıyordu. En kötüsü Sylvain Kohn'un saçmaladığı anlar değil, derin ve ince şeyler söylemeye kalktığı, Christophe'un gözüne çarpmaya heveslendiği, Sylvain Kohn'luktan çıkıp da Hamilton'laştığı anlardı. Böyle anlarda, Christophe, kin dolu nazarlarla onun suratına bakarak ve küfürler yağdırarak Hamilton'u yerden yere vuruyordu. Böylece piyano seansları genellikle iki arkadaşın boğuşmasıyla sona eriyordu. Ama ertesi gün

---

(1) Beethoven'in yaylı sazlar için yazılmış dörtlüsü. Çok melânkolik bir hava içinde insan ruhunun yaşadığı çileleri dile getirir. (Çev.)

(2) Beethoven'in, insan özgürlüğünün kaderle boğuşmasını dile getiren V. senfonisi. Üç vuruş: «Kader kapımızı çalıyor» düşüncesini anlatmaktadır. (Çev.)

(3) Schiller'in bu addaki şiirlerinden Beethoven'in bestelediği Dokuzuncu Senfoni'deki Koro Parçası. (Çev.)

Kohn her şeyi unutuyordu; gösterdiği sertlikten pişman olan Christophe da yine geliyordu.

Kohn eğer Christophe'u dostlarına da dinletmek hevesine kapılmasaydı, bütün bunların bir zararı olmıyacaktı. Ne var ki, Sylvain Kohn, müzisyenini başkalarına da göstermek ihtiyacını duymaktaydı. Christophe bir gelişinde evde üç dört ufak tefek Yahudi ile Kohn'un metresini buldu. Bu, badana edercesine suratını pudralamış iri bir kızdı. Pek budala bir şeydi, abuk sabuk şeyler söyleyip duruyordu durmadan. Yiyip içtiğinden söz ediyor ve kendini müzisyen sanıyordu. Her akşam varyete tiyatrolarındaki bir revüde butlarını açıp gösterdiği için böyle düşünüyordu. Bu insanları görünce Christophe'un suratı asıldı. İkinci gelişinde, Sylvain Kohn'a, açıkça, artık oraya gelip piyano çalmayacağını söyledi. Sylvain yeminler ederek bir daha kimseyi çağırmayacağına söz verdi. Ama gizlice konuklarını yandaki bir odaya oturtuyordu. Christophe onları görmekte gecikmedi elbet, kafası kızdı, öfkeyle çekip gitti, bir daha da dönmedi.

Bununla birlikte Kohn'u kullanmak zorundaydı; kendisini Fransa'ya yerleşmiş yabancı ailelere tanıtıyor, ders buluyordu.

•

Öte yandan Théophile Goujart da gelip Christophe'u izbesinde buldu. Christophe'un böylesine kötü bir yerde yatıp kalkması gözüne batmadı adamın. Tersine güler yüz gösterdi ve:

— Biraz müzik dinlemekten hoşlanırsınız diye düşünüyorum, dedi, her yere serbestçe girebildiğim için sizi de götürmeye geldim.

Bu teklif Christophe'u çok sevindirmişti. Kendisine gösterilen bu ilgiyi pek nazikçe bularak candan teşekkürler etti. Goujart, şimdi ona, ilk akşamkinden bambaşka bir

adam olarak görünüyordu. O kendini beğenmişlik yoktu şimdi üstünde, samimi, çekingen davranıyor, bir şeyler öğrenmek istiyordu. Yalnız başkalarının da bulunduğu yerlerde o tepeden bakan tavrını takınıyor, kırıcı bir tonla konuşuyordu. Kaldı ki bilgi edinmek isteğinin her zaman pratik bir amacı vardı. Aktüel olmayan şeylere merak duymazdı. O sırada kendisine bir müzik eserinin notası gönderilmişti. Bunun hakkında, notaları pek iyi okuyamadığı için bir düşünce edinmekte büyük zorluk çekiyor, Christophe'un ne düşündüğünü öğrenmek istiyordu.

Birlikte bir senfoni konserine gittiler. Giriş, bir müzikhol girişini andırıyordu. Dolambaçlı dar bir yoldan hava alacak yeri olmayan bir salona giriliyordu. Boğucu bir havası vardı buranın. İskemleler, birbirine bitişik, çok dar ve tıkış tıkıştı. Dinleyicilerin bir kısmı bütün çıkış yerlerini kapatarak ayakta durmaktaydılar. Fransızlara vergi konforsuzluk. Dayanılmaz bir can sıkıntısıyla kıvranır gibi görünen bir adam, bir an önce bitirmek istiyormuşcasına alabildiğine hızlı yönetiyordu, Beethoven'in bir senfonisini. Bitişik, çalgılı kahveden, bir göbek dansının uğultuları, **Heroika**'nın cenaze marşına karışmaktaydı. Konser sırasında durmadan dinleyiciler geliyor, iskemlelere kuruluyor, sağı solu gözlüyorlardı. Gelmesiyle çıkıp gitmesi de bir oluyordu bunların. Bu panayır havası içinde, çalınan eserin akışını yakalıyabilmek için Christophe, beynini zorluyordu. Büyük çaba pahasına zevk alabilmişti. (Çünkü, orkestra iyiydi ve Christophe çoktandır, senfonik müzikten yoksun kalmıştı.) Goujart, kolundan tutup da konserin ortasında:

— Şimdi, çıkalım buradan başka bir konsere gidelim, deyince, Christophe kaşlarını kaldırdı, ama hiç cevap vermeden kılavuzunu izledi. Paris'in yarısını geçtiler. Başka bir salona geldiler. Bu ahır kokulu yerde, başka saatlerde, eğlenceler düzenleniyor ve halk piyesleri oynanıyordu:
— (Paris'te müzik, şu yoksul işçilerin durumuna benzer: İki kişi bir olup bir oda tutarlar; biri yataktan çıkınca, öte-

ki sıcak yorganın altına girer)— Ortalık havasızdı tabii. XIV. Louis'den beri havayı sağlığa aykırı bulurlar. Tiyatrolarda da Versailles'da olduğu gibi soluk alma olanağı yoktur. Soylu bir ihtiyar, hayvan terbiyecisi davranışlarıyla Wagner'in bir sahnesinin üstüne saldırıyor: Zavallı hayvan —yani sahne— bir sirk aslanını andırıyor; sahne ışıkları altında şaşkına dönen ve sahiden aslan olduklarını hatırlamaları için kamçılanmaları gereken aslanları... Şişko, kendini beğenmiş hatunlarla, kuş beyinli genç kızlar bu numarayı gülümseyerek seyrediyorlardı. Aslan bir köpek gibi arka ayaklarının üstüne kalktıktan, hayvan terbiyecisi selâm verdikten ve ikisi de seyircilerin şamatası ile ödüllendirildikten sonra, Goujart, Christophe'u üçüncü bir konsere götürmeye kalktı. Ama bu kez, Christophe, ellerini koltuğunun kollarına dayayarak yerinden kımıldamayacağını söyledi. Konserden konsere koşmaktan, şurada bir senfoninin kırıntılarını, başka bir yerde de konçerto artıklarını dinlemekten usanmıştı. Goujart, Paris'te müzik eleştirmenliğinin bir meslek olduğunu, bu işte asl'olan şeyin dinlemek değil, görmek olduğunu açıklamaya çalıştı. Buna Christophe, müziğin öyle geçerken dinlenecek bir şey olmadığını, insanın bütün gönlüyle dinlemesi gerektiğini söyleyerek karşı çıktı. Bu konser karması midesini bulandırmıştı; bir tek konser yeterdi ona.

Böylesine abur cubur müzik bolluğu karşısında şaşakalmıştı. O da, Almanların çoğu gibi, Fransa'da müziğin pek yaygın olmadığına inanırdı. Bunun için, kendisine azar azar ama, özenli olarak sunulacağını düşünmüştü. Oysa, daha başlangıçta bir haftada onbeş konsere sürüklemişlerdi onu. Haftanın her akşamında, ayrı ayrı yerlerde, aynı saatte iki ya da üç konser vardı. Christophe bu müzik iştihasını beğeniyordu. Programların dolgunluğu da gözüne çarpmıştı. Almanya'dayken kendisini öylesine tiksindirmiş olan müzik oburluğunu düşündü. Bu konuda Paris'lilerin kendi yurttaşlarına taş çıkarttıklarını anlamıştı. Onlarla iyi boy ölçüşüyorlardı: İki senfoni, bir konçerto, bir ya da iki uvertür, bir perdelik bir opera. Hem de her kaynaktan:

Alman, Rus, İskandinav, Fransız yapıtları, bira, şampanya, şıra, şarap. Göz kırpmadan hepsini yiyip yutuyorlardı bunların. Christophe Paris'li toy kızların midelerinin böylesine geniş olmasına hayran olmuştu. Hiç de rahatsız olmuyorlardı bundan! Dibi delik fıçı... Sonunda bir şey kalmıyordu içinde.

Christophe bu müzik bolluğunun sonunda pek az bir şeyden ibaret olduğunu anlamakta gecikmedi. Bütün konserlerde hep aynı yüzleri ve aynı parçaları buluyordu. Tıka basa dolu programların hiç aynı çemberin dışına çıktığı yoktu. Ne Beethoven'den önce bir şey vardı, ne de Wagner'den sonra. Arada da bir sürü boşluk! Öyle ki, müzik beş ya da altı tane ünlü Alman, üç dört Fransız ve Fransız-Rus ittifakından beri de bir yarım düzine Moskovalı parçaya indirilmiştir. —Eski Fransızlardan hiç bir şey yok, XVII. ya da XVIII. yüzyıl Almanlarından da. Çağdaş Alman müziğinden de Richard Strauss'ınkinden başka bir şeye rastlanmıyor. O da ötekilerden daha uyanık olduğu için her yıl gelip Paris'li dinleyicilere yeni eserlerini tanıtır. Belçika müziğinden hiç bir şey yok. Çek müziğinden de bir şey yok. Ama işin asıl şaşılacak yanı şu: Çağdaş Fransız müziğinden de bir şey yok.— Halbuki, herkes esrarlı sözlerle bunun sözünü ediyordu; sanki dünyayı altüst eden bir şeymiş gibi. Bu müziği dinleme fırsatını ele geçirmeyi dört gözle bekliyordu Christophe. Hiç, ard düşüncesi olmadan, büyük bir merak duyuyordu bu müziğe karşı; yeni bir şeyler öğrenmek için, deha ürünü yapıtları dinlemek için yanıp tutuşuyordu. Ama bütün çabaları boşa gidiyor, bir tekini bile dinleyemiyordu. Dinlediği üç, dört küçük parçayı saymıyordu. Bunlar oldukça incelikle yazılmış, fakat soğuk ve ustalıkla karmaşıklaştırılmış şeylerdi; o kadar önem vermemişti bunlara.

•

Kendisi doğrudan bir kanı elde edinceye kadar müzik eleştirmenlerinden bilgi edinmeye çalışıyordu.

Kolay değildi bu. Her kafadan bir ses çıkıyordu bu alanda. Ayrı ayrı dergilerden birinin söylediğini öteki rahatlıkla nakzettiği gibi, aynı dergide çıkan bir yazıda ileri sürülen düşüncelerin tersi, başka bir yazıda yer alabiliyordu. Bereket versin her yazar yalnız kendisininkini okuyor, halk ise hiç birini okumuyordu. Ama Christophe, Fransız müzisyenleri üstüne doğru fikirler edinmek istediği için, hiçbir yazıyı kaçırmak istemiyordu. Balığın suda yaşadığı gibi, çelişkiler arasında keyifli bir rahatlıkla yaşayan bu halkı pek beğeniyordu doğrusu.

Bu düşünce ayrılıkları arasında bir şey dikkatini çekiyordu: eleştirmenlerin bilgiçlik satmaları. Kim demiş Fransızlar sevimli fantazyacılardır, hiç bir şeye inanmazlar diye? Christophe'un gördükleri —hiçbir şey bilmedikleri zaman bile— Rhein ötesindekilerden çok müzik bilgisiyle donanmışlardı.

O sıralarda Fransız müzik eleştirmenleri müzik öğrenmeye karar vermişlerdi. Bunu bilen birkaç kişi bile vardı aralarında. Acayip adamlardı bunlar. Sanatları üzerinde düşünme zahmetine katlanan ve kendi kendilerine düşünen adamlar... Bunlar, elbette ki çok tanınmış değillerdi. Küçücük dergilerinin bir köşesinde pinekleyip duruyorlardı. Bir ikisinin dışında gazetelerin sayfaları kapalıydı onlara. Ağır başlı, akıllı, ilginç kişilerdi, yalnızlıkları çoğu kez Paradokslara götürüyordu bunları, tek başına konuşma âdetleri de, hoşgörüsüzlüğe ve gevezeliğe. — Ötekilerse çarçabuk ilk armoni bilgilerini öğrenmişlerdi ve yeni edindikleri bu bilim karşısında şaşakalıyorlardı. Bay Jourdain (1)'in gramer kurallarını öğrenince sevincinden dört köşe olması gibi:

— D, a, Da, F, a, Fa, R, a, Ra... Ah! Ne güzel şey bu... Bir şeyler bilmek ne güzel şey!

Ağızlarından, «Sujet», ve «contre sujet», «harmonique» ve «Sons résultants», «dokuzuncuların teselsülü» ve «tiers

(1) Molière'in **Bourgeois gentilhomme** (Kibarlık budalası) adlı komedisinin baş kişisi. (Çev.)

majeures'lerin teakubu» gibi müzik terimleri düşmüyordu hiç. Bir sayfada «suites d'harmonie'ler»i saydıkları zaman alınlarının terini siliyorlardı; böylece parçayı açıkladıklarını sanıyorlardı; nerdeyse kendim yazdım diyesilerdi. Aslında, okullarda öğretilen terimleri tekrarlamaktan başka bir şey yapmış olmuyorlardı, tıpkı Ciceron'un yazılarından bir sayfanın gramer analizini yapan bir lise öğrencisi gibi. Ne var ki bunlar arasında en iyileri bile, müziğin, ruhun doğal bir dili olduğunu kavramaktan öyle uzaktılar ki; onu, resmin bir dalı yapmadıkları zamanlar, bilimin mahallelerine yerleştirir ve müziği armoni yapısı sorunlarına indirirler. Böylesine bilgin kişiler, bu yeteneklerini elbet geçmişteki müzisyenlere de uygulayacaklardı. Beethoven'de yanlışlık bulurlar, Wagner'e üstünlük taslarlar. Berlioz'u ve Gluck'u ti'ye alırlar. Bu moda zamanında onlar için Sébastian Bach ve Claude Débussy'den başka müzisyen yoktur. Bunlardan son zamanlarda lâfı çok edilen birincisi, artık ukalâ, acayip bir eski kafalı görünmeye başlamıştır. Çok seçkin kimi kişiler de esrarlı bir hava içinde Rameau'dan. Büyük denilen Couperin'den söz eder dururlar.

Bu bilgin kişiler arasında destansı çalışmalar alıp yürümüştür. Hepsi de müzisyendir bunların, ama hepsi de aynı yöntemi izlemediğinden herbiri kendi yönteminin daha iyi olduğunu ileri sürer ve yuh! diye haykırırlar, birbirlerine. Birbirlerini sahte edebiyatçı ve sahte bilgin diye kötüler ve kafalarına idealizm ve materyalizm, sembolizm ve verizm (1), sübjektivizm ve objektivizm diye bir yığın sözcük fırlatırlar. Christophe, Almanlar arasındaki çekişmelerin benzerini görmek için Almanya'dan kalkıp Paris'e gelmeye değmezmiş diye düşünüyordu. Herkese iyi bir müzik sunmak ve çeşitli tarzlarda bundan zevk almak yerine, kendi tarzlarından başkasını ve yeni bir **lutrin**'i (2) hoş

(1) İtalya'da bir edebiyat ve müzik ekolünün adı. Fransa'daki realist ekol gibi, bu da gerçeğin sanat eserinde tümüyle verilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. (Çev.)

(2) Üstüne müzik notalarının konulduğu sehpa. (Çev.)

görmezler. İşte o zaman göze göz, dişe diş bir çatışma müzisyenleri, iki orduya ayırır: Kontrpuancılar ve armoniciler. **Büyük uçcular** ve **Küçük uçcular** (1) gibi. Bunlardan bir bölümü müziğin dikey olarak, ötekiler ise yatay olarak okunmasını canla başla savunuyorlardı. Bunlar tatlı akordlardan birinde eriyen bağlantılardan ve tadı damakta kalan harmonilerden başka bir şeyden söz etmiyor, müzikten bir pastacı dükkânını anlatır gibi bahsediyorlardı. İkinciler ise kulaktan başka bir şeyin üstünde durulmasını istemiyorlardı. Onlara göre müzik, bir söylev, bir parlamento toplantısıydı; ve söylevciler yanıbaşlarındakilerin ne söylediğine aldırış etmeden hep bir ağızdan konuşmaktaydılar; lâflarını bitirince de kimsenin bir şey duymamış olması umurlarında değildi! Ertesi gün bunların söylevleri **Resmî Gazete**'de okunabilirdi. Müzik, dinlemek için değil okumak için yapılırdı... Christophe bu **Yataycılar** ile **Dikeyciler** arasındaki kavgadan söz edildiğini ilk kez duyduğu zaman bunların tümünün kaçık olduğunu düşündü. Kendisine **Succession'cular** ile **Superposition'cular**'ın ordularından birini tutması gerektiği ileri sürülünce:

— Al birini vur ötekine! diye cevap verdi.

Karşısındakiler direterek:

— Armoni mi yoksa kontrpuan mı önemlidir müzikte sorusunu sorunca da şöyle yanıtladı:

— Önemli olan müziktir. Bana kendi müziğinizi gösterin!

Kendi müzikleri üzerine hepsi ağız birliği etmişlerdi. Bu yiğit dövüşçüler, birbirlerini yemekte yarış ediyor, ünleri çok uzun sürmüş birkaç eski tanınmış ölüyü yemedikleri zaman da ortak bir tutkuda uzlaşıyorlardı: ateşli müzikal yurtseverlik. Onlara göre, Fransa müzik alanında büyük bir ulustur. Her perdede Almanya'nın güçten

---

(1) **Gulliver'in seyahatleri**'nde, bir ülkedeki halkın yumurtanın kırılması konusunda ikiye ayrılışı: bir bölümü yumurtanın büyük ucundan, bir bölümü de küçük ucundan kırılması gerektiğini savunuyordu. (Çev.)

düştüğünü ilân etmekteydiler. Christophe alınmadı bundan. Kendisi de Alman müziği hakkında o kadar sert şeyler düşünüyordu ki, bu yargıya, iyi niyetle karşı çıkamazdı. Ama Fransız müziğinin üstünlüğü sanısına şaşıyordu biraz: Aslında geçmişte bunun izini göremiyordu pek. Bununla birlikte Fransız müzisyenleri sanatlarının eski zamanlarda da şahane olduğunu ileri sürüyorlardı. Fransız müziğini iyice yüceltmek için geçen yüzyılın en ünlü Fransız müzisyenlerini gülünçleştirmekle işe başlamışlardı. Yalnız biri bunların dışında tutulmuştu; çok iyi, çok hâlis bir usta; o da Belçikalıydı. Bu kıyım olup bittikten sonra, hepsi de unutulmuş, bugüne dek kimsenin tanımadığı en eski ustaları övmek daha da kolaylaşıyordu. Dünyayı Fransız Devrimi ile başlatan Fransız lâik okullarının tersine, müzisyenler, bu Devrimi bir dağ silsilesi gibi görmekteydiler; onlara göre ardındaki müzik altın çağını, müzik cennetini doya doya seyretmek için bu dağı aşmak gerekiyordu. Uzun bir süre karanlıkta kaldıktan sonra altın çağı yeniden doğacaktı: katı duvar yıkılıyordu, bir ses sihirbazı, yeniden göz alıcı bahar çiçekleri açtırıyordu; eski müzik ağacı yumuşak taze tüylere bürünüyordu şimdi, sesler bahçesinde binbir çiçek, gülen gözlerini açıyordu doğan güne karşı; gümüş pırıltılı kaynakların şırıltısı, pınarların taptaze şarkısı duyuluyordu. Tatlı bir sevda masalıydı bu.

Christophe çok sevinmişti. Ama Paris tiyatrolarının afişlerine baktığı zaman hep Meyerbeer, Gounod, Massenet ya da Mascagni ve Leoncavallo'larını görüyordu. Dostlarına, bu hayâsızca müzik, bu kızları bayıltan hava, bu yapma çiçekler bu parfümcü dükkânı kendisine göstermeyi vaadettikleri Armide'in bahçesi midir (1) diye soruyordu. Hakarete uğramışcasına büyük bir öfkeye kapılmıştı. Onlara inanılırsa bu can çekişen bir çağın son kalıntılarıydı; kimsenin düşündüğü yoktu artık bunu. Aslında, **Cavaliera Rusticana**, Opera Comique'de, **Pagliacci** de Opera'da baş tacı ediliyordu. Massenet ile Gounod en çok dinleyici

(1) İnsana çok güzel duygular veren bir yer. (Çev.)

toplayan sanatçılardı. **Mignon, Les Huguenots** ve **Faust** üçlüsü ise keyifli keyifli birinci gösteriyi aşmışlardı. Ama önemsiz rastlantılardı bunlar. Gidip görmemek elindeydi insanın. Haddini bilmez bir olay bir teoriyi rahatsız edince, onu inkâr etmekten kolay bir şey olamazdı. Fransız eleştirmenleri bu hayâsızca eserleri, bunları alkışlayan dinleyicileri inkâr ediyorlardı. Müzikli tiyatroyu tümüyle inkâr edeceklerdi nerdeyse. Onlara göre müzikli tiyatro bir edebiyat türüydü, bundan ötürü de saf değildi. (Hepsi de edebiyatçı oldukları halde bunu açıklamaya yanaşmazdı hiç biri) Zengin ifadeli, tasvirci, telkinci, duygular ve düşünceler veren her müzik saf değildi onlara göre. Her Fransızın bir Robespierre yanı vardı. Saflaştırmak için birinin, bir şeyin kellesini uçurmak gerekirdi ona göre. Büyük Fransız eleştirmenleri yalnız saf müziği benimsiyor ve alt yanını ayak takımına bırakıyorlardı. Onları biraz avutan şey, tiyatroyu küçümseyen bütün bu müzisyenlerin tiyatro için yazdıklarını görmekti. İçlerinde tek kişi yoktu ki, opera yazmış olmasın, ama önemsiz bir rastlantıydı bu. Onlar kendilerinin de kendi saf müziklerine göre değerlendirilmelerini istiyorlardı. Christophe bunların saf müziğini aramaya koyuldu.

•

Théophile Goujart; Christophe'u, ulusal sanat amacını güden bir derneğin konserine götürdü. Bu dernekte yeni ünlüler yetiştirilmişti, uzun uzun çalışılarak. Burası büyük bir toplantı yeri, ayrı ayrı mihrapları olan küçük bir kiliseydi. Her mihrabın ayrı bir ermişi vardı. Her ermişin de ayrı adamları; bunlar hiç çekinmeden komşu ermişi çekiştirebiliyorlardı. Christophe, bütün bu ermişler arasında ince bir ayırım görmedi. Tabii, bambaşka bir sanata alışık olduğu için, önce bu yeni müzikten bir şey anlamamıştı, anladığını da sanmıyordu.

Her şey ezeli bir alacakaranlığa bürünmüş gibiydi. Kül rengi bir buğu içinde siliniyor, birbirine karışıyor, za-

man zaman ortaya çıkıyor, sonra yeniden siliniyordu sanki! Bu çizgiler arasında sert, gönye ile çizilmiş gibi gergin ve sıska bir kadının dirseği gibi sivri köşeli olanları vardı. Sonra dalga dalga olanları da vardı, bir sigara dumanı gibi kıvrıla kıvrıla uzuyordu bunlar. Ama hepsi kül rengine bürünmüştü. Fransa'da güneş yok muydu ki? Paris'e ayak bastığından beri, yağmur ve sisten başka bir şey görmemiş olan Christophe buna inanacaktı nerdeyse. Ama, olmadığı zaman güneşi yaratmak sanatçının işiydi. Bu adamlar küçücük fenerlerini yakmıyor değillerdi; ne var ki parlak camlara benziyordu bu fener, hiçbir şey ısıtmadığı gibi, pek aydınlatmıyordu da. Eserlerin adları değişikti. Çoğu kez bahar, öğle vakti, sevgi, yaşama sevinci, kırlarda gezintiden söz ediliyordu, ama müzik değişmiyordu hiç. Bütün bu eserler tıpatıp birbirlerine benziyorlardı, yumuşak, soluk, uyuşuk, kansızlığa uğramış, yıpranmış parçalardı. O zamanlar Fransa'da kibar kişilerin alçak sesle müzikten söz etmeleri modaydı. Hakları da vardı: çünkü, yüksek sesle konuşmaya başladılar mı, bağırıyorlardı; ortası yoktu bunun. Şöyle soyluca bir içi geçmişlikle, melodram haykırışından birini seçmekten başka bir yol yoktu.

Christophe üstüne çöken uyuşukluktan kendini kurtararak programa baktı. Şaşarak şunu gördü: Kül rengi gökyüzünden geçip giden bu küçücük sis bulutları kesin konuları sergilemek iddiasındaydı. Çünkü, teorilere rağmen, bu saf müzik hep programlı müzikti. İstedikleri kadar edebiyatı kötülesinler, dayanmak için onlara edebiyattan alınmış bir koltuk değneği gerekti. Acaip koltuk değnekleri! Christophe bunların sergilemeye özendikleri konuların çocukça acayipliğini farketmişti. Bunlar müzikal meyve bahçeleri, sebze bahçeleri, kümesler, hayvan koleksiyonları, sahici birer Bitki Bahçeleriydi. Kimileri de orkestra ya da piyano eserlerinin arasına Louvre tabloları, ya da opera freskleri sokuşturuyor, Guyp, Baudry ve Paul ve Paul Potter'i (1) müzikleştiriyorlardı. Açıklayıcı notlardan burada

(1) Fransız ressam ve bestecileri (Çev.)

Paris elması, şurada Hollanda kır lokantası, ya da bir küme beyaz altın söz konusu olduğu öğreniliyordu. Bu hal, Christophe'a resimlerden başka bir şeyle ilgilenmeyen, ama resim yapmayı beceremedikleri için, defterlerini karalamalarla doldurarak, kafalarının içindekini kağıda dökerek oynayan, bunların altına da iri harflerle, safca, bir evin ya da ağacın resmi olduğunu yazan çocukların oyunlarını düşündürüyordu.

Bu, kulaklarıyla gören resimcilerin yanı sıra filozoflar da vardı: metafizik sorunları müzikle çözümlüyorlardı; senfonileri soyut ilkelerin çatışması, bir sembolün, ya da bir dinin sergilenmesiydi. Bunlar arasında, operalarında zamanlarının hukukî ve sosyal sorunlarının incelenmesine girişenler de vardı: Kadın ve Yurttaş Hakları beyannamesi gibi. Hiç çekinmeden boşanma, babalığın tespiti ve Kilise ile Devletin ayrılması gibi konular da tezgâha konulmaktaydı. Bunlar iki cepheye ayrılıyorlardı: Lâik sembolistler ve Katolik sembolistler. Filozof eskicilere, sosyolog işçi kızlara, peygamberlik taslayan fırıncılara, havari balıkçılara şarkılar söyletiyorlardı. Goethe de, yaşadığı dönemde Kant'ın düşüncelerini allegorik tablolarında yansıtan sanatçılardan söz etmiştir. Christophe'un zamanındakiler de çifte kroş (1) arasına sosyolojiyi koyuyorlardı. Zola, Nietzsche, Maeterlinck, Barrès, Jaurès, Mendès, İncil ve Moulin Rouge, opera ya da senfoni yazarlarının düşüncelerine kaynaklık eden sarnıcı beslemekteydiler. Bunlardan bir çoğu, Wagner'i örnek alarak şöyle bağırıyorlardı: «İşte ben de şairim!» — ve müzik notalarındaki satırların altına kafiyeli ya da kayifesiz, ilkokul ya da dekadan tefrika üslûbuyla satırcıklar sıkıştırıyorlardı.

Bütün bu düşünürler ve şairler saf müzikten yanaydılar. Ama böyle bir müziği yapmaktan çok sözünü etmekten hoşlanırlardı. Arada bir yazdıkları da olurdu. O zaman da hiçbir şey söylemeyen bir müzik çıkardı ortaya. Ne yazık ki, çoğu kez başarırlardı da bunu. Hiçbir şey

(1) Double Croche: Müzikte bir nota işareti. (Çev.)

söylemezdi bu müzik —hiç olmazsa Christophe'a.— İşin doğrusu şu ki, Christophe anahtarına sahip değildi bu müziğin.

Yabancı bir müziği öğrenmek için, dilini öğrenmek, daha önceden bunu bildiğini sanmamak gerekir. Her hâlis Alman gibi, Christophe da buna inanıyordu. Bunun için hoş görülebilirdi. Birçok Fransız da ondan daha iyi bilmiyorlardı bunu. Nasıl ki XIV. Louis zamanının Almanları Fransızca konuşma düşkünlüğünden ötürü kendi dillerini unutmuşlarsa, XIX. yüzyıl Fransız müzisyenleri de uzun süre kendi müziklerini öğrenmedikleri için müzikleri yabancı bir dil olmuştu. Fransa'da, fransızca konuşmak için girişilen bir hareket başlayalı çok olmadı. Hepsi başarılı olamıyordu bu yolda; alışkanlık çok ağır basıyordu. Birkaçının dışındakilerin fransızcası, Belçika fransızcasıydı, ya da almanca kokuyordu. Bu nedenle, bir Almanın yanılarak, o her zamanki kendine güveniyle, bunun kötü bir almanca olduğunu, kendisi anlamadığı için de, hiçbir anlamı olmadığını ileri sürmesi pek tabiiydi.

Christophe da böyle düşünmekten geri kalmamıştı. Fransız senfonileri ona, müzik temalarının birbirine karşıt olduğu, ya da matematik işlemleri gibi üst üste konulduğu soyut bir diyalektik halinde görünüyordu: bunların kombinezonlarını anlatmak için, rakamlar, ya da alfabedeki harfler kullanılabilirdi rahatça. Biri, sesli bir formülün geliştirilmesine dayanan bir eser kuruyor, ama ancak son partinin son sayfasında tamamlanmış göründüğünden eserin onda dokuzu kozanın içindeki kurtçuk halinde kalıyordu. Bir başkası da bir tema üzerinde varyasyonlar geliştiriyordu, ama karmaşıktan yalına doğru indiği için ancak sonunda anlaşılıyordu. Bunlar çok bilgince yapılmış oyuncaklardı. Bunlarla oynayıp eğlenebilmek için insanın ya çok çocuk, ya da çok yaşlı olması gerekirdi. Bu çeşit buluşları yapanlara pek pahalıya mal oluyordu bu. Bir fantezi yazabilmek için yıllarca uğraşıp didiniyorlardı. Saçlarını ağartıyorlardı yeni akord kombinezonları bulabilmek için. Peki neyin ifadesi uğrunda?.. Önemi yoktu bunun! Yeni ifadeler.

Organ ihtiyaç yaratır dendiği gibi, ifade de düşünceyi yaratır: önemli olan onun yeni olmasıydı. Ne pahasına olursa olsun: Yeni! «Daha önce söylenmiş» olandan hastalık derecesinde korkuları vardır. Bu yüzden içlerinde en iyileri bile bu korku yüzünden bir şey yapamaz hale düşmüşlerdi. Bunların sürekli olarak ürküntüyle kendilerini gözaltında tuttukları, yazdıklarını sildikleri, kendilerine «Ah! Tanrım! Bunu ben daha önce nerede okumuştum?» gibilerden sorular sordukları hissediliyordu. Özellikle Almanya'da başkalarının cümlelerini uç uca yapıştırmakla vakit geçiren müzisyenler vardır. Fransa'da ise, kendi cümlelerinin, başkalarınca önceden yazılmış cümlelerden olup olmadığını anlamak için ellerindeki listeden gözlerini ayırmayanlar, bunu yaparken de burunlarını kaşıya kaşıya, kimsenin burnuna ya da herhangi bir burna benzemeyecek kadar onu değiştirenler var.

Bütün bunlarla Christophe'u aldatamıyorlardı: boş yere karmaşık bir dile bürünüyor, insanüstü davranışlar yapıyormuş gibi görünüyor, orkestra çırpınışlarına başvuruyor, ya da organik olmayan armoniler işliyor, kafalarını tekdüze düşüncelerden kurtaramıyor, Sarah Bernhardt'vari deklâmasyonlar yapıyorlardı ve bu da tonun yanı sıra, kaygan bir yokuşta yarı uykuda katırların yürümesi gibi sürüp gidiyordu saatlerce. Christophe, maskelerin altında, soğuk ve yavan küçük ruhlar görüyordu; Gounod ve Massenet tarzında aşırı kokular sürünmüş, ama daha da tabii ruhlardı bunlar. Sonra da Gluck'un Fransızlar için haksızca söylediği şu sözü yineliyorlardı kendi kendilerine:

— Bırakın istediklerini yapsınlar; eninde sonunda kendi pont-neuf (1)'lerine döneceklerdir.

Yalnız, eserlerine çok bilgince bir görünüm verme çabasındadırlar. Halk şarkılarını, Sorbonne'da verilen tezlere benzer bilgince senfonilerinde tema olarak kullanırlar. Zamanın büyük oyunudur bu. Halk şarkıları ve bütün ül-

(1) Pont-neuf: Yeni köprü. Paris'te Seine nehri üzerindeki köprülerden biri. (Çev.)

kelerin şarkıları, yer yer görülür bunlarda. Bunlarla **Dokuzuncu Senfoni**'ler ve Franck'ın kuatuorlarından yaparlar, ama daha güçlerini. İçlerinden biri açık seçik bir cümle mi bulmuştur? Hemen bunun ortasına bir ikincisini sokarlar; birinciyi törpülemekten başka bir işe yaramayan anlamsız bir cümledir bu. Sonra da, bu adamcağızların son derece sakin ve ölçülü oldukları görülüyordu!..

Bu eserleri yönetmek için, işinin eri, ama biraz sert bir orkestra şefi çırpınıyor, çileden çıkıyor, Michel Ange'-vari hareketler yapıyor, Beethoven'in, ya da Wagner'in ordularını ayaklandırmak söz konusuymuş gibi didiniyordu. Dinleyiciler, can sıkıntısından patlayan yüksek sosyeteden kişilerdi. Ama böylesine onurlu bir can sıkıntısı uğruna avuç dolusu para vermekten dünyada geri kalmıyorlardı. Bunların yanı sıra, okulda öğrendiklerini kanıtlamanın mutluluğu içindeki küçük çıraklar, dinledikleri müzikte, sanatların sezgisine ererek, orkestra şefinin jestlerini ve müziğin haykırışlarını taklit eden çılgınca bir coşkuyla kaptırıyorlardı kendilerini.

— Tu parles!.. (Amma da lâf!..) diyordu bu müzik karşısında Christophe. (Çünkü tam bir Paris'li olmuştu).

Ama Paris'in argosunu öğrenmek, müziğini öğrenmekten daha kolaydı. Christophe, her şeye kattığı ihtirasla ve Fransız sanatını anlayışta Almanlara vergi doğuştan yeteneksizlikle hüküm veriyordu .Hiç olmazsa iyi niyetliydi ve aldanmış olduğu kanıtlanırsa yanıldığını kabul ediyordu. Bunun için kendini, verdiği hükümle bağlı saymıyor, bunu değiştirebilecek olan yeni izlenimlere kapıları ardına kadar açık tutuluyordu. Daha şimdiden bu müzikte bir çok yetenek, ilginç malzeme, merak uyandırıcı ritm ve armoni buluşları, ince, parlak, yumuşak birbirine uygun kumaşlar, göz kamaştırıcı renkler, sürekli bir buluş ve düşünce savurganlığı bulmaktan geri kalmamıştı. Bu, Christophe'u eğlendirdiği gibi ona yarar da sağlıyordu. Bütün bu küçük ustalar, Alman müzisyenlerinden daha çok düşünce özgürlüğüne sahiptiler. Anayoldan cesaretle ayrılıp, ormana sapıyorlardı. Kaybolmak istiyorlardı. Ama öylesine

uslu çocuklardı ki bunlar, bir türlü başaramıyorlardı bunu. Kimileri yirmi yıl sonra yeniden anayola düşüyorlardı. Ötekiler ise çabucak yoruluyor, gelişigüzel bir yerde duruveriyorlardı. İçlerinde yeni yollara varanlar da oluyordu. Bunlar ilerlemelerini sürdürecek yerde, yol kenarında bir ağacın altında oturup saçma sapan şeylerle vakit öldürmekteydiler. Özellikle bunlar iradeden, kuvvetten yoksun kişilerdi. Her türlü yetenekleri vardı, ama tek bir şeyleri eksikti: güçlü bir hayat. Özellikle bunca çaba yollarda boşa harcanmış oluyordu. Bu sanatçıların arasında yaradılışlarının bilincine berraklıkla vararak bir araya topladıkları güçlerini belirli bir hedefe yöneltenler pek azdı. Bu da Fransızlara vergi savrukluğun tabii sonucuydu. Bu yüzden, bunca yetenek kaynağı ve iyi niyet, bu kararsızlıklar ve çelişkiler yüzünden yok olup gitmekteydi.

Büyük müzisyenlerden hiçbiri yoktur ki, meselâ bir Berlioz, bir Saint-Saens —daha yenileri bırakalım— enerjisizlik, inançsızlık, özellikle bir iç pusuladan yoksunluk yüzünden, kendi batağına saplanmamış, kendini yıkmak, inkâr etmek için elinden geleni yapmamış olsun.

Christophe, o zamanki Almanların küstahça küçümseyişiyle şöyle düşünüyordu:

— Fransızlar, bir şeye yaramayan buluşlarıyla kendilerini harcayıp duruyorlar. Devrimlerinden yararlanabilmek için her zaman başka ırktan bir önder, bir Gluck, bir Napoléon gerek onlara.

Gülümseyerek on sekiz Brumaire'i düşünüyordu.

•

Bu sırada, anarşi ortasında bir küme insan, sanatçıların ruhlarına yeniden düzen ve disiplin getirmeye çalışıyordu. Bunlar kendilerine Lâtince bir ad takmakla işe başlamışlardı. Bu, bin dört yüz yıl kadar önce, büyük Got ve Vandal istilası sırasında kurulup gelişmiş bir papaz kurulunun anısını canlandırıyordu. Christophe bu kadar uzaklara gidilmesini hayretle karşılamıştı. Zamanına egemen

olmak iyi bir şeydi. Ne var ki bin dört yüz yıl yüksekliğinde bir kuleden yıldızların hareketlerini izlemek, bugünün insanlarını izlemekten daha kolay olsa gerek. Christophe, Saint Grégoire'ın oğullarına, yol üstünde pek seyrek rastlandığını görerek içini ferah tuttu. Bu kuleye sadece çanları çalmak için çıkıyorlardı. Zamanın tümünü aşağıdaki kilisede geçiriyorlar. Bu âyinlerden bir kaçında bulunmuş olan Christophe bunların Katolik mezhebinden olduğunu kısa bir süre sonra farketti. Daha önce bunların küçük bir protestan tarikatından olduklarını sanmıştı. Diz çökmüş bir cemaat, dindar, hoşgörüsüz, saldırganlığa hazır çömezler. Bunların başlarında çok temiz ruhlu, çok soğuk ve iradeli bir adam, dinsel, ahlaksal ve sanatsal öğretinin bütünlüğünü korumaktaydı. Bu amaçla, müzik İncil'ini, o küçük seçkin cemaate soyut terimlerle açıklıyor, büyük bir rahatlıkla, Kibir'i ve din yolundan Sapma'yı lânetliyordu. İnsanlığın bütün günahlarını ve sanat yanılgılarını bu iki şeye yüklüyordu: Rönesans, Reform ve bunlarla aynı küfeye koyduğu bugünkü Yahudilik... Müziğin Yahudilerinin kuklaları, onur kırıcı kıyafetlere büründürüldükten sonra, yakılıyordu. Kayışla dövüyorlardı o dev Hendel'i. Sadece, onun «yanlışlıkla protestan olduğunu» kabul eden Tanrı'nın bağışlamasıyle, Jean Sebastian Bach kurtuluyordu ellerinden.

Saint-Jacques sokağındaki tapınak bir havarilik merkezi olarak çalışıyordu; burada ruhlar ve müzik lânetlenmekten kurtarılıyordu. Metodlu şekilde dâhilik öğretiliyordu. Çalışkan öğrenciler verilen reçeteleri çok zahmetle ve doğruluklarına inanarak uygulamaktaydılar. Dindarca yorgunluklarıyla, büyükbabalarının günahlarının kefaretini ödemek istiyorlardı sanki: Auber'ler, Adam'lar ve şu lânetliler lânetlisi şeytanî eşek Berlioz, şeytanın ta kendisi, **diabolus in musica.** Övgüye değer bir ateşli çabayla ve candan bir dindarlıkla tanınmış ustaların saygınlığı yaygınlaştırılıyordu. Bir on yıl içinde başarılan iş çok önemliydi. Böylece Fransız müziği değiştirilmişti. Yalnız Fransız eleştirmenleri değil, müzisyenlerin kendileri de müziği öğ-

renmişlerdi. Artık Bach'ın eserlerini tanıyan kompozitörler ve virtüozlar görülmeye başlandı. Özellikle Fransızların kendi evlerine kapanıp kalma alışkanlıklarıyla çatışmaya girişildi. Bu insanlar evlerine kapanıp kalırlar, dışarı çıkmak zor gelir onlara. Bunun için de müzikleri de havadan yoksundur: Kapalı oda, şezlong müziği, yürümeyen müzik. Kırlarda dolaşırken, yokuşlara tırmanırken, güneş ya da yağmur altında geniş adımlarla yürürken, hareketleri ve haykırışlarıyla sürüleri ürkütürken eserlerini besteleyen bir Beethoven'in tam tersine. Paris müzisyenlerinin, Bonn ayısı gibi esinlerinin şamatasıyla komşularını rahatsız etmelerinin bir tehlikesi yok. Bu müzisyenler düşüncelerine susturucu takmışlardır ve de kaplamalar, dışarının gürültülerinin onlara kadar gelmesine engel olur.

La Schole (1) havayı tazelemeye çalıştı, pencereleri geçmişe doğru açtı. Yalnızca geçmişe. Bu da avluya açılmak demekti, sokağa değil. Bu da pek fazla bir işe yaramadı. Pencere açılır açılmaz, kanadını kapıyorlardı, nezle olmaktan korkan yaşlı kadınlar gibi. Orta çağdan Bach'tan, Palestrina'dan, halk şarkılarından birkaç soluk giriyordu buradan. Ama neydi ki bu? Odada yine kapalı kalmışlığın kokusu vardı. Aslında bir şey bulmuş değillerdi, büyük çağdaş akımlardan çekiniyorlardı. Bir şeyler biliyorlarsa da, birçok şeyleri de inkâr ediyorlardı. Bu ortamda müzik bir doktrin karakteri kazanmıştı, dinlendiricilik yoktu bunda. Konserler birer tarih dersi, ya da yaratma örneği oluyordu. İleri anlayışlar akademikleştiriliyordu. Sel gibi çağlayan o koca Bach, durgunlaştırılarak alınıyordu bu topluluğa. Bach'ın müziği, skolastik anlayışla öfkeli ve şehvetli İncil'in İngilizlerin beyninde uğradığına benzer bir değişmeye uğramaktaydı. Burada övgüyle sunulan doktrinde, VI.'-yüzyıldan XX. yüzyıla dek üç ya da dört büyük müzik döneminin belirgin niteliklerini birleştirmeye uğraşan aristokratça bir eklektizm vardı. Eğer bu gerçekleştirilebilsey-

(1) 1894'de Paris'te dinsel müziği canlandırmak için kurulan okul. (Çev.)

di müzik alanında, şu Hindistan Genel Valisinin gezdiği dolaştığı ülkelerden topladığı değerli eşya ile meydana getirdiği acayip konstrüksiyonların bir benzeri ortaya çıkardı. Ama Fransız sağduyusu, bu eserleri, bu bilgince barbarlığın elinden kurtardı. Teorilerini uygulamaktan sakındılar. Bunlar için Molière'in doktorlara karşı yaptığını yapıyorlardı; reçeteleri alıyor ama yaptırtmıyorlardı. En güçlüleri kendi yoluna gidiyordu. Sürüden geri kalanlar çok katı, bilgince kontrpuan uygulamalarına koyulmuşlardı: bunlara da sonat, kuatuor, senfoni adı veriliyordu. —«Sonat, ne istiyorsun?»— hiçbir şey istediği yoktu bir sonat olmaktan başka. Bu esere egemen olan düşünce kişiliksizdi, soyut ve sevinçsiz olarak uygulanıyordu. Sadece mükemmel bir noter sonatıydı bu. Brahms'ı sevmedikleri için, Fransızlardan önce hoşlanmış olan Christophe, şimdi Fransa'da bir sürü küçük Brahms'lar olduğunu söylüyordu. Bunların hepsi de iyi işçilerdi, çalışkan, işine düşkün, erdemli. Christophe iyice bilgi edinmiş olarak ve can sıkıntısı içinde ayrıldı onların arasından.

Hava ne kadar da güzeldi dışarıda!

•

Buna rağmen, Paris'te müzisyenler arasında, her türlü okuldan uzak bağımsızlar da vardı. İşte bunlardı Christophe'u ilgilendiren. Yalnız bunlardı bir sanata canlılık ölçüsü kazandıran. Okullar ve kulüpler sanatın sadece yüzeysel bir yanını, ya da kalıplaşmış teorileri yansıtıyordu. Ama kendi içlerine çekilmiş bağımsızlar orada zamanlarının ve ırklarının en doğru düşüncesini bulma şansına sahiptiler. Elbette, bir yabancı için, bundan ötürü, bunları anlamak ötekilerini anlamaktan daha zordu. Nitekim böyle oldu. Christophe şu dillere destan olan ve kimilerinin bir yıldır, müzik alanında gerçekleştirilen en büyük devrim diye göklere çıkardıkları eseri dinlediği zaman böyle oldu. —(Bu adamlar için yüzyılların pek önemi yoktur! Kendi yüzyıllarının pek az çıkarlar dışına!)—

Théophile Goujart'la Sylvain Kohn, Christophe'u **Pelléas** ve **Mélisande**'ı dinletmek üzere Operaya götürdüler, bu eseri ona göstermekten büyük bir gurur duyuyorlardı. Sanki kendileriymiş bu eseri besteleyen. Ona, burada gerçekle karşı karşıya geleceğini söylemişlerdi önceden. Oyun başladığı halde adamlar halâ yorumlarını sürdürüyorlardı. Christophe onları susturarak can kulağı ile dinlemeye koyuldu. İlk perdeden sonra, kendisine gözleri parlayarak düşüncesini sordu Sylvain Kohn:

— E, söyle bakalım, cancağızım, ne diyorsun buna?

Christophe şöyle dedi:

— Bu hep böyle mi gidiyor?

— Evet.

— Beş para etmez.

Kohn bağırarak:

— Çok dar kafalısın, dedi Christophe'a.

— Ama, dur bakalım, diye sözünü sürdürdü Christophe: Müzik diye bir şey yok ortada. Temalar değişmiyor. Birbirini izlemiyor bunlar, tutunmuyor. Çok ince armoniler. Çok iyi küçük küçük orkestra efektleri, ince bir zevk ürünü. Ama bir şey değil bütün bunlar, hiçbir şey değil...

Tekrar dinlemeye koyuldu. Yavaş yavaş fener ışıklandı; yarı karanlık içinde, Christophe bir şeyler sezmeye başladı. Evet, bu eserde, dramı müzik dalgaları arasında boğan Wagner ideallerine karşı bir dayanaklılık çabası vardı; ama, Christophe biraz da alayla, bu fedakârlık ideali, var olmayan bir şeyin feda edilmesi olmuyor mu? diye soruyordu kendi kendine. Eserde zahmet korkusu, yorgunluğu en aza indirme yoluyla bir etki yaratma çabası seziliyordu. Wagner'vâri güçlü eserlerin gerektirdiği çetin çaba yerine bir gevşekliğe kendini bırakış.

Düz, basit, iddiasız, hafifletilmiş deklamasyonuyla (1) bu eser dikkatini çekmiyor değildi. Alman olması sonucu kendisine monoton ve doğruluktan uzak gelmesine rağmen.

---

(1) **Déclamation (Müzik terimi): Bir şarkı metninin okunuşunda duygu ile birlikte ritmik melodilere de yer verilmesi. (Çev.)**

—(Doğruya ulaşma çabasında olduğu ölçüde, fransızcanın müziğe pek az uygun olduğunu gösteriyordu. Çok mantıklı, çizgileri çok belirgin, çerçevesi çok kesin, kendi içinde mükemmel bir dünya, ama dışa sımsıkı kapalı bir dil.)— Ne de olsa, deneme merak vericiydi. Christophe bunda Wagner sanatının şiddetli ve tumturaklı havasına yönelmiş devrimci bir tepki sezer gibi olmuştu. Fransız müzisyeni, sanki içinden gülerek bütün ihtiraslı duyguların, hafif sesle mırıldanmasına özen göstermişti. Sevgi de, ölüm de en ufak bir haykırış olmadan anlatılıyordu bu eserde. Ruhlarda geçen dramlar, melodik çizgideki belli belirsiz bir titreyiş, orkestrada, dudak kenarındaki bir kırışığı andıran bir ürperişten seziliyordu. Denebilirdi ki kendini açığa vurmaktan ödü kopuyordu sanatçının. Dâhice bir zevki vardı —her Fransızın ruhunda uyuklayan Massenet'in lirizm yapmak üzere uyanışı dışında. O zaman saçlar çok sarı, dudaklar çok kırmızı görünüyordu— üçüncü Cumhürriyet burjuvazisi büyük aşk kadını rolünü oynuyordu. Ama pek seyrekti, bu anlar. Bu da sanatçının kendisine yaptığı baskının gevşemesiydi; eserin geri kalan kısmında bir yalınlık, sade olmayan bir sadelik vardı ki irade ürünüydü bu; irade, yani eski bir toplumun nazik çiçeği. Yabani bir genç olan Christophe pek az zevkine varabilmişti bu eserin. Özellikle, dramın bütünü, şiir, sıkıştı onu. Çocuk rolü oynayan yaşlanmaya başlamış bir kadının, kendisine peri masalları anlattırmasını görür gibi olmuştu. Rhein'li şişko bir kızı andıran hantal ve duygusal Wagner mızmızlığı yoktu bu eserde. Ama bu Fransız-Belçikalı karışımı mızmızlık da ondan daha aşağı kalmıyordu: o salon cilveleri ve yavanlıkları —«Saçlar», «Babacık», «Güvercinler»— ve kibar kadınlara göre şu esrarlı hava. Bu esere Paris'li kadınların ruhu yansımıştı; uyuşuk kadercilikleri, küçük salonların nirvanası ve gerçek melankolileri övücü bir tablo gibi sunuluyordu bu eserde onların temaşasına. İradeden eser yoktu bu eserde. Kimse ne istediğini bilmiyordu, ne yaptığını da.

«Benim suçum değil bu! Benim suçum değil bu!.. diye inliyorlardı bu büyük çocuklar. Alaca karanlıkta or-

manlar, mağaralar, yeraltı yolları, ölü odaları, içinde bu beş perde boyunca sadece, o vahşi küçük kuşların çırpınışları duyuluyordu. Zavallı kuşçuklar! Ne kadar da güzel, ılık, ince şeylerdi... Sert bir ışıktan, sert hareketlerden, sözcüklerden, tutkulardan, hayattan nasıl da korkuyorlardı... Hayat öyle çıtkırıldım değildi; hayat öyle eldivenle tutulmaz.

Christophe, bu tükenmiş uygarlığı, bu can çekişen küçük Yunanistan'ı ezip çiğneyecek topların uğultusunu duyar gibi oluyordu.

•

Acaba, her şeye rağmen, Christophe'un bu esere duyduğu sevgi gururlu bir acımadan mı doğmuştu? Kendisini istediğinden çok ilgilendirmişti. Tiyatrodan çıkarken, ne düşündüğünü soran Sylvain Kohn'a: Çok ince, çok ince bir eser olduğunu, ama **scwung**'dan (atılım) yoksun bulunduğunu sonra da bunda kendisini doyuracak kadar müzik olmadığını söylemişti. **Pelléas**'ı öteki Fransız müzik eserleriyle karıştırmaktan çekiniyordu. Sislerin ortasında ışıldayan bu lamba çekmişti onu kendine. Sonra, çevresinde titreşen başka canlı, masalımsı ışıltılar da seziyordu. Bu şeytan ışıkları ilgilendirmişti onu. Nasıl pırıldadıklarını öğrenmek için yakından görmek istiyordu. Ama kavramak kolay değildi. Christophe'un anlamadığı bu özgür müzisyenler, kendisi ne kadar gözlemlemek merakında olsa da yanlarına yaklaşılır gibi değildi. Christophe'taki o büyük sevecenlik ihtiyacı yok gibi görünüyordu onlarda. Bu ikisi bir yana bırakılırsa, az okuyor, az şey biliyorlar ve öğrenmek de istemiyorlardı, kendilerinden ya da isteyerek, dar bir çember içinde yaşamaktaydılar, bu da kendini beğenmişliklerinden, yabaniliklerinden, isteksizliklerinden, uyuşukluklarından doğuyordu. Sayıları o kadar az olmakla birlikte, küçük küçük rakip gruplara bölünmüşlerdi, bir arada yaşamıyorlardı. Son derecede kuşkulu insanlardı. Ne düşmanlarına, ne rakiplerine, katlanabiliyorlardı. Başka müzisyenleri beğendikleri, ya da kendilerini pek öyle yü-

rekten beğenmedikleri, ya da coşkunca, veya bayağıca, veya acayipçe beğendikleri zaman dostlarına da içerliyorlardı. Çok güçtü onları hoşnut etmek. Herbiri kendi adamı olan birer eleştirmen elde etmişti; bu patentli eleştirmenler, kıskançlıkla heykelin dibinde nöbet tutuyorlardı. Dokunmaya gelmezdi bu heykele, yalnız kendi kendilerince anlaşıldıkları için, başkalarınca anlaşılmıyorlardı. Yandaşlarının kendileri için yaydıkları pohpohlayıcı görüşle, olduklarından başka göründükleri için, bu görüşü de benimseyerek sanatları ve dehaları hakkında edindikleri düşünce ile pusulayı şaşırmış gibiydiler. Bu sevimli fanteziciler düzen getirici sanıyorlardı kendilerini. Bu ince sanatçılar Wagner'in rakibi pozunu takınmışlardı. Bunların hepsi de bir yarışma içinde olmanın kurbanıydılar. Her gün, kendilerinin ve rakiplerinin bir gün önce sıçradığından, daha yükseğe sıçramalıydılar. Bu yüksek atlama ekzersizleri her zaman başarı ile sonuçlanmıyordu. Bu da sadece birkaç profesyonel için çekiciydi. Halka önem verdikleri yoktu. Nasıl ki, halkın da onlara aldırış ettiği yoktu. Halksız bir sanattı bunların sanatı. Zenaatleri gereği yalnız müzikle beslenen bir müzikti. Oysa Christophe, doğru ya da yanlış şöyle bir izlenim edinmişti. Hiçbir müzik hele Fransızlarınki, kendi dışında bir payanda aramamazlık edemez. Bu narin ve tırmanıcı bitki desteksiz yapamazdı; edebiyattan vazgeçemezdi. Kendi kendinde gereğince yaşama gücü bulamazdı. Kısa soluklu, az kanlı ve iradesizdi. Kendisine sahip olması için bir erkek bekleyen baygın bir kadın gibiydi. Bu ince yapılı, kanı çekilmiş, elmaslar, pırlantalar içindeki Bizans İmparatoriçesinin çevresini iğdiş edilmiş yaratıklar sarmıştı: züppeler, estetikçiler, eleştirmenler. Ulus müzikle pek ilgili değildi. Yirmi yıldır gürültüyle ilân edilen Wagner, Beethowen, Bach, ya da Débussy düşkünlüğü küçük bir kümenin dışına çıkmıyordu. Bu ardı arkası kesilmeyen konserler, bu her çeşitten müzik salgını, halkın gerçek zevkinin geliştiğini göstermiyordu. Ancak seçkin bir kümeye ulaşan ve onun kafasını allak bullak eden moda bir beyin ağrısıydı. Müziği gerçek-

ten seven yalnızca bir avuç insandı. Bunlar da müzikle her zaman uğraşan kompozitörler ve eleştirmenler değildi. Fransa'da müziği gerçekten seven öylesine az müzisyen vardı ki!

İşte Christophe böyle düşünüyordu. Ama, her yerde bunun böyle olduğunu aklından geçirmiyordu. Almanya'da da gerçek müzisyen çok değildi. Sanat açısından değeri olanlar, müzikten hiçbir şey anlamayan binlerce kişi değil, müziği seven ve ona gururlu bir alçakgönüllülükle hizmet eden bir avuç insandı. Böylelerine rastlamış mıydı Fransa'da? Yaratıcılar ve eleştirmenler, bunların en iyileri, sessizlik içinde gürültüden uzak çalışıyorlardı. Franck'ın yaptığı gibi, bugünkü kompozitörlerin en yeteneklilerinin yaptığı gibi. Bütün bunlar ömürleri boyunca gözden uzak yaşayan sanatçılardır. Daha ileride bunları keşfedip, dostları olduklarını övünerek ilân edecek olan kimi gazetecileri sevindireceklerdir. İşte bu çalışkan bilginlerin oluşturduğu küçük ordu, hiçbir kişisel hırs gütmeden, kendilerine önem vermeden taş taş üstüne koyarak geçmişteki Fransa'nın büyüklüğünü yeniden ortaya çıkartırken, kendilerini ülkenin müzik eğitimine vererek gelecekteki Fransa'nın büyüklüğünü hazırlamaktadırlar. Eğer tanımış olsaydı, bunlar arasında nice ince buluşlu, özgür, evrensel bir öğrenme tutkusu içinde yaşayan sanatçı bulabilirdi Christophe! Ama şöylece rastlantıyla bir kaçını görebilmişti. Sadece düşüncelerinin karikatürleri vasıtasıyle tanıyordu onları. Ancak sanat maymunları ve basın pazarlamacıları tarafından abartılan kusurlarını görüyordu.

Bu müzik esnafı özellikle biçimcilikleriyle tiksindiriyorlardı Christophe'u. Bunların arasında biçimden başka şey yoktu söz konusu olan. Duygudan, hayattan, karakterden yana tek sözcük yoktu! Hiçbiri gerçek müzisyenin yalnızca bir ses dünyasında yaşadığını, günlerinin bir müzik dalgası gibi o dünyada akıp gittiğini bilmiyordu bile. Müzik, bir müzisyenin soluduğu havadır, onu saran göktür. Ruhu bile müziktir onun, sevdiği nefret ettiği, acısını çektiği korktuğu, umduğu biricik şeydir. Müziksever bir ruh

güzel bir vücudu sevdiği zaman bile onu bir müzik gibi görür. Onu büyüleyen güzel gözler mavi, gri ya da kahverengi değil, müziktir. O, bu gözlere bakarken nefis bir akort duyar gibi olur. Sonra bu iç müzik, müzisyenin dile getirdiğinden bin kez daha zengindir, klaviye de, çalandan daha az güçlüdür. Deha, sanatın, bu eksik âletin, anlatmaya çalıştığı hayat gücüyle ölçülür. Ama, Fransa'da kaç kişi biliyor bunun böyle olduğunu? Bu kimyagerlerden ibaret halk için müzik, sesler arasında bağlantılar kurma sanatından başka bir şey değildir. Alfabeyi kitabın yanına koyarlar. Christophe, kendisine sanatı anlamak için insandan soyutlamak gerekir denildiği zaman omuz silkiyordu. Bu saçma düşünce, bunu söyleyenleri pek keyiflendirirdi. Çünkü böyle düşünmekle müzikseverliklerini kanıtlamış olduklarını sanıyorlardı. Bir nota sayfasını ezberleyebilmek için ne yapılması gerektiğini bilmeyen Goujart bile böyle düşünüyordu! —(Bu esrarlı işi Christophe'dan öğrenmeye çalışmıştı)— Üstelik bir de kalkmış, ona şunu öğretiyordu: nasıl bir ressamın modelinin portrelerinde payı yoksa, bir Beethoven'in ruh yüceliğinin, bir Wagner'in duyarlığının da müziklerinde payı yoktur!

Sinirlenmeye başlayan Christophe sonunda ona şu yanıtı veriyordu:

— Bu da sizin güzel bir vücudun sanat bakımından değeri olmadığını düşündüğünüzü kanıtlıyor! Ve de büyük bir tutkunun! Zavallı adam!.. Kusursuz bir yüzdeki güzelliğin onu çizgilendiren resmin güzelliğine bir şeyler kattığını bilmiyorsunuz; büyük bir ruhun kendisini yansıtan müzikte katkısı olduğunu da bilmediğiniz gibi!.. Zavallı adam! . Yalnız zenaat sizi ilgilendiriyor öyle mi? İşin iyi yapılması önemli sizin için, ama işin ne demek istediği değil. Zavallı adam!.. Siz, konuşmacının ne dediğini anlamadan, sadece sesini dinleyip, ağzını açıp kapayışına bakarak, pek güzel konuştuğunu söyleyen birine benziyorsunuz! Zavallı adam!.. Zavallı adam... Hergele herif.

Christophe'u öfkelendiren sadece şu ya da bu teori değildi, bütün teorilerdi. Bu Bizansvari çekişmeler, hep

müzikten söz eden müzisyenlerin konuşmaları da çileden çıkartıyordu onu. En iyi müzisyenden bile nefret ettirecek bir şeyler vardı bunda. Christophe da Mussorgski gibi düşünüyordu. Müzisyenler zaman zaman kontrpuanlarını ve armonilerini bir yana bırakıp kendilerini güzel kitaplar okumaya ve hayat tecrübesine verseler iyi olur. Müzik yeterli değildir bir müzisyene: yalnız müzikle uğraşarak yaşadığı yüzyıla hâkim olamayacağı gibi, hiçliği de aşamaz... Hayat! Tümüyle hayat! Her şeyi görmeli, her şeyi tanımalı. Sevmeli; araştırmalı, doğru olanı kucaklamalı. Amazonların kraliçesi güzel Pantezile, kendisini öpenleri ısırır!

Yeterince müzik gevezelikleri, yeterince akort üretilen dükkânlar var! Bütün bu armoni üzerine yapılan mutfak dedikoduları, ona, bir ucube değil, canlı bir varlık olan yeni bir armoni bulmayı öğretme gücünde değildi!

Birkaç Homonkülüs yaratmak için imbiklerini doldurup duran bütün bu doktor Wagner'lere sırt çevirdi. Artık Fransız müziğinden kaçıyor, Paris edebiyat ortamını ve çevresini anlamaya çalışıyordu Christophe.

•

Christophe, ilkin, —Fransa'da yaşayan milyonlarca insan gibi— zamanının Fransız edebiyatını günlük gazetelerden öğrendi. Paris düşünüşüne bir an önce kendini uydurabilmek, Fransızcasını ilerletebilmek için kendisine en iyi Paris gazeteleri diye salık verilenleri büyük bir dikkatle okumaya koyuldu. İlk gün korkunç kısa haberler arasında, on beş yaşındaki kızıyla yatan bir babayla ilgili yazıyı okudu. Bu olay çok tabii bir şeymiş gibi, hattâ oldukça dokunaklı bir şekilde anlatılıyordu. İkinci gün yine o gazetede, aynı kızla yatan bir baba ile on iki yaşındaki oğlunun hikâyesini okudu. Üçüncü gün, kız kardeşiyle yade birlikte yatan iki kızkardeşle ilgili yazıyı. Beşinci... Beşinci gün, midesi bulanarak gazeteyi fırlatıp attı ve Sylvain Kohn'a:

— Ah! dedi, neniz var sizin kuzum? Sylvain Kohn gülerek:

— Sanattır bu, dedi.

Christophe omuz silkerek:

— Alay mı ediyorsunuz benimle? diye sordu.

— Hiç değil. Bakın şuna Christophe. Son zamanlarda sanat ve ahlâk üzerine yapılmış bir anketi gösterdi. Bu ankete bakılırsa «Sevgi herşeyi kutsallaştırır.», «Sanat ahlâk dışı olamaz», «Ahlâk cizvitçe bir eğitimin aşıladığı bir görenektir.» değeri olan tek şey «İsteğin gücüdür.»... Gazetelerde çıkan bir sürü edebi belge pezevenklerin âdetlerini anlatan bir romanın temizliğini onaylamaktaydı. Ankete cevap verenler arasında bazı büyük yazarlar ve sert eleştirmenler de vardı. Aile hayatı üzerine şiirler yazan burjuva ve Katolik bir şair, kötü Yunan âdetlerini özenle tasvir eden bir tabloyu sanat adına takdis ediyordu. Lirik bir dille yazılmış reklâmlar, çeşitli çağlardaki sefahat âlemlerini inceden inceye sergileyen romanları göklere çıkarıyordu: Roma, İskenderiye, Bizans, İtalyan ve Fransız rönesansı, On dördüncü Louis yüzyılı... Tam bir ders dizisiydi bu. Ayrı bir inceleme dizisinde de dünyanın bir çok ülkeleri ele alınmıştı. Çok derin düşünüşlü yazarlar, bir keşiş sabrıyla, dünyanın beş kıtasındaki kötü yerleri anlatıyorlardı inceden inceye. Bu cinsel kızgınlık coğrafyacıları ve tarihçileri, şairleri arasında çok iyi yazarlar da göze çarpıyordu. Bunlar ötekilerden derin bilgileriyle ayırdediliyorlardı. Modası geçmiş kepazelikleri, düzgün terimlerle dile getiriyorlardı bu saygın kişiler.

İşin üzücü yanı, namuslu adamların, gerçek sanatçıların, Fransız edebiyatında haklı bir üne kavuşmuş kimselerin de hiç de kendilerine lâyık olmayan bir zenaate heves etmiş olmalarıydı. Bunlar arasında kimileri, ötekiler gibi, kendilerini tüketiyorlardı bu pis şeyleri yazmak için.

Sabah gazeteleri de yayınlıyordu bunları bölüm bölüm. Bu yazıları belli tarihlerde, haftada bir ya da iki kez, düzenle yazıyorlardı. Yazıyor, yazıyor, yazıyorlardı, ama söyleyecek bir şeyleri olmadığından yeni, acayip, duyul-

mamış şeyler yazabilmek için de kafa patlatıp duruyorlardı. Çünkü okuyucular, temcit pilâvı gibi durmadan önlerine sürülen bu yemeklerden bıkmış, usanmışlardı; az sonra, en rezilce zevk hikâyelerini yavan bulmaya başladılar. Artık yarışa girmek gerekiyordu, başkalarıyla yarış, kendi kendisiyle yarış — yazı yerine kanlarını, bağırsaklarını döküyorlardı ortaya; acıklı ve de gülünç bir görünümdü bu.

Christophe, bu çirkin zenaatin bütün girdi çıktısını bilmiyordu; bilseydi de hoş görecek değildi elbet. Çünkü bir sanatçının, sanatını birkaç paraya satması hoş görülemezdi onun gözünde...

— (Sevdiklerinin rahat yaşamaları için bile olsa.

— Bunun için bile.

— Ama insanca bir şey değil bu.

— İnsanca olmak söz konusu değil, insan olmak söz konusu... İnsancaymış... Kurban olsunlar sizin insan sevginize!... Yirmi şey birden sevilemez, birçok Tanrıya tapılamaz!...)

Christophe yaşadığı küçük Alman kasabalarından dışarı çıkmamıştı hiç. Paris'te sanat alanında ortaya dökülen bu çürümüşlüğün bütün büyük kentlerde de olduğunu sanıyordu. Bir yandan da o Almanların «kendilerini pek temiz» yaratıklar görüp «Lâtinlerin ahlâksız olduğu» yolundaki Alman peşin hükmünün kalıntısı canlanmıştı kafasında. Sylvain Kohn ona karşı Sprée kıyılarında olup biten rezaletleri, İmparatorluk Almanya'sındaki bir seçkinler kümesinin korkunç kokuşmuşluğunu, bunun giderek nasıl iğrenç bir zorbalığa dönüştüğünü boşuna anlatıp duruyordu. Ne var ki Sylvain Kohn'un bundan bir kazanç sağlamayı düşündüğü yoktu. Paris'te olup bitenler gibi bunlar da ona *etki yapmıyordu hiç*, alaylı alaylı şöyle düşünüyordu:

«Her ulusun kendine göre âdetleri var.» İçinde yaşadığı ortamın âdetlerini de pek doğal bulmaktaydı: Christophe bunların, ırkın ürünü olduğunu düşünebilirdi. Bu yüzden de, yurttaşları gibi bütün ülkelerdeki aydınlar

aristokrasisini kemiren kötülüklerin Fransız sanatına özgü bir hastalık, lâtin ırkının bir kusuru olduğuna inanabilirdi.

Paris edebiyatıyla bu ilk teması onun için üzücü olmuştu; ancak bir süre sonra unutabilmişti bunu. Bu yazarlardan birinin «temel eğlenceler zevki» diye asil bir şekilde adlandırdığı şeylerle sadece ilgilenen eserler dışında başka eserler de vardı. Bu en iyi ve en güzel eserlerden hiçbiri eline geçmemişti. Ama bunlar da Sylvain Kohn gibilerin beğenilerine sunulan kitaplar değildi. Bu adamların öyle kitaplarla da ilgileri yoktu hiç. Bu eleştirmenler de, o soylu kitapları yazanlar da tanımazlardı birbirlerini. Sylvain Kohn Christophe'a bunlardan hiç söz etmemişti. O da, kendisinin ve arkadaşlarının Fransız sanatını kişiliklerinde canlandırdıklarına, bunların büyük adamlığa yücelttiklerinin dışında gerçekten yetenekli sanatçılar bulunmadığına safça inanmıştı; onların tanıttığının dışında sanat yoktu, Fransa yoktu. Edebiyata onur kazandıran, Fransa'nın baştacı olan şairlerden hiçbirini bilmiyordu. Cılız yazarlar bataklığının üstüne çıkanlardan yalnızca birkaç romancının Barrès'in, Anatole France'ın romanları kendisine ulaşabilmişti. Ama bu yazarlardan birincinin bilgince ince alaylarını, ötekinin akılcı duyarlığını anlayabilecek kadar iyi Fransızca bilmiyordu. Bir süre Antole France'ın serasındaki sandık içine konulmuş portakal ağaçlarını ve Barrès'in ruh mezarlığında biten narin nergisleri merakla seyretmekten ileriye geçememişti. Kısa bir süre, Maeterlinck'in biraz yüce, biraz yavan dehası üstünde durmuştu. Onun eserlerinden, tekdüze, zamana uygun, bir mistik hava yayılıyordu. Silkindi ve yoğun bir sele kapılarak Zola'nın çamurlu romantizmine yuvarlandı. Eskiden de tanıdığı bu yazarın etkisinden kurtulunca, bu kez, su baskını halindeki bir edebiyata gömüldü.

Bu bataklıklardan **odor di femina** (1) yükseliyordu. O günlerin edebiyatını kadınlar ve kadınlaşmış erkekler doldurmuştu. Gerçi kadınlar, eğer yeterince samimi

(1) Kadın korkusu (Çev.)

iseler, hiçbir erkeğin tam olarak göremediği şeyi yazabilirler: kadın ruhunun derinlikleri. Fakat, pek azı buna cesaret edebiliyordu; çoğu erkeği cezbetmek için yazıyordu: kitaplarında da salonlarında olduğu kadar yalancıydılar. Tatsızca kendilerini güzelleştiriyor, flört yapıyorlardı okuyucuyla. Günah çıkartan papaza sırt çevirdiklerinden beri, ufak tefek pisliklerini kamu önünde sergilemekteydiler. Bir roman sağnağı kaplamıştı ortalığı. Bunların hepsi de açık saçık, yapmacıklı, dişler arasından konuşulur gibi, parfümcü dükkânı gibi, ağır, sıcak, yapışkan bir koku saçan bir dille yazılmıştı. Bu edebiyatın her yanında kadın vardı. Christophe de Goethe gibi şöyle düşünmekteydi: «Kadınlar istedikleri kadar şiir, yazı yazsınlar! Ama erkekler kadın gibi yazmasınlar! İşte bu hiç hoşuma gitmez.» Kalabalıklarla dolu olan bu üslup, bu kaba psikologlar tiksinti veriyordu Christophe'a.

Ama Christophe bunlar hakkında hüküm veremeyeceğini anlıyordu. Lâf panayırının gürültüsüyle sağırlaşmış gibiydi. Bu ortamda kaybolup giden güzel flüt seslerini duymak olanaksızdı. Bu şehvet kokan kitapların arasında eski Yunanistan tepelerinin ahenkli çizgilerinin, berrak gökyüzü altında gülümsediği seziliyordu. Bunlarda büyük bir yetenek ve incelik, bir yaşama sevinci, tatlı bir üslûp, Perugino'un ve Raphaella'nın gençlik tablolarındaki yarı baygın, gözleri yarı kapalı, aşk rüyaları içinde gülümseyen delikanlıları andıran bir düşünce vardı. Christophe bunlardan hiçbirini görmüyordu. Hiçbir şey ona fikir akımlarını öğretmiyordu. Bir Fransız bile kolaylıkla sezemezdi bunu. Christophe'un yapabildiği biricik şey, genel bir salgını andıran bu yazı bolluğunu tespit etmekti. Herkes eline kalemi almış çalakalem yazıyor gibi geliyordu ona: erkekler, kadınlar, çocuklar, subaylar, aktörler, sosyete adamları, ve korsanlar. Gerçekten bir salgındı bu.

Şimdilik, bir görüş edinmek istemiyordu Christophe. Sylvain Kohn gibi bir kılavuz sadece yolunu şaşırtırdı onun. Almanya'daki böyle bir kapalı edebiyat çevresinden

edindiği tecrübe onu temkinli olmaya zorluyordu. Kitapları ve dergileri kuşkuyla karşılıyordu: Kimbilir belki de bu eserler sadece yüz kadar işsiz güçsüzün görüşünü aksettirmekteydi; belki de yazarın kendinden başka okuyucu yoktu! Tiyatro, toplum hakkında daha gerçeğe uygun bir fikir veriyordu. Tiyatro Paris'in günlük yaşamında aşırı bir yer tutuyordu. Bu, oburların dadandığı bir lokantaydı. Şu iki milyon insanın açlığını gidermeye yetmiyordu. Mahalle sahneleri, kafe-konserler, çeşitli seyir yerleri bir yana, otuz büyük tiyatro vardı Paris'te. Yüz kadar salon her akşam hemen hemen ağzına kadar doluyordu. Bir oyuncu ve görevli ordusu da işbaşında.Devletten yardım gören dört tiyatro üç bin kadar seyirci alabiliyordu, bir milyon da para harcanıyordu. Değersiz oyuncuların ünüyle çalkanmaktaydı Paris. Her adımda sayısız fotoğraflar, resimler, karikatürler, bunların sırıtkan suratlarını gösteriyordu herkese. Gramofonlar mırıltılarını duyuruyor, gazeteler sanat ve politika konularındaki görüşlerini yansıtıyordu. Ayrı bir basını vardı bunların. Kahramanca ve aile öyküleriyle dolu anılarını yayınlıyorlardı gazetelerinde. Öteki Paris'liler, bu koca aylaklar da vakitlerini birbirlerini taklidetmekle geçiriyorlardı ve bu kasıtsız maymunlar ellerinde krallık asasını taşırken, oyun yazarları da onların emir kulluğunu yapmaktaydılar. Christophe, Sylvain Kohn'dan kendisini ışıklar ve gölgeler dünyasına sokmasını rica etti.

•

Ne var ki kitaplar ülkesinde olduğu gibi bu alanda da pek güvenilir bir kılavuz değildi Kohn. Onun öncülüğünde Paris tiyatrolarından edindiği ilk izlenim okuduğu ilk kitaplarınkinden daha az kötü olmadı. Her yerde aynı beyin alçalışının egemen olduğu görünüyordu.

Zevk tüccarları arasında iki okul vardı. Bunlardan biri ulusal tarzda, tuzu biberi yerinde kaba saba keyif sürme yoluydu. Bu babacanca, uçkuru elinde, çirkince zevklen-

mek, tıka basa yiyip içmek, bedensel anormallikler, mahalle bekçisi şakaları, ezme çorbası ve kırmızı biber tadı, kokmuş etler, özel odalar, bu tip adamların dediği gibi erkekçe açık yüreklilik. Bunlar hovardalıkla ahlâkı bağdaştırdıklarını ileri sürerler, çünkü dört perdelik bir maskaralıktan sonra oyunu gelişigüzel birkaç düğüme bağlayarak yasanın üstünlüğünü sağlar, nikâhlı kadını, boynuz taktirtmak istediği kocasının koynuna sokar: —(Yeterki, yasa kurtulsun ve de erdem).— Bu açık saçık namusluluk, hovardalık havası vererek evliliği savunur:— Golva türünde.

Öteki okul ise **modern-stil**'dir. Daha da incelmiş, aynı zamanda daha da mide bulandırıcıdır. Parislileşmiş Yahudiler ve Yahudileşmiş Hıristiyanlar, kaynaştıkları tiyatroya duygusal dalavereleri sokmuşlardır. Yozlaşmış kozmopolitliğin en belirgin çizgisidir bu. Babalarından utanan bu oğullar, ırklarının vicdanını yadsımaktadırlar. Bundan da bir karışık salata, bir **olla podrida** ortaya çıkarırlar. İşte bu da onların zevk alma biçimi. Paris tiyatrolarına egemen olanlar pislikle duyguyu birbirine katmakta, erdeme bir sefahat kokusu, sefahata bir erdem kokusu vermekte, bütün yaş, cinsiyet, aile, sevgi münasebetlerini saptırmakta son derece ustadırlar. Bunların yarattığı sanatın **kendine özgü** bir kokusu vardır, hem kötü hem iyi etki yapar bu koku, yani çok kötü. Buna da «amoralisme» (ahlâk dışılık) adını verirler.

O sıralar bunların gözde kahramanlarından biri de, ihtiyar âşık tipiydi. Bunların tiyatroları bu tip portrelerden yana zengin bir galeridir. Bu tipi çizerken de ortaya bir sürü incelikler sererler. Kimi zaman altmışlık kahraman, kızını sırdaş yapar kendine; ona metresinden söz eder, kızı da babasına sevgililerini anlatır; dostça öğütler verirler birbirlerine. İyi yürekli baba, kızının âşıklarıyla yatmasına yardım eder; iyi yürekli kız evlât da, babasını bırakıp giden vefasız metrese yalvarır geri dönmesi için, onu yuvaya çağırır. Kimi zaman da ihtiyar, metresinin sırdaşı olur; eski aşıklarından söz ettirir ona, çapkınlık-

larının hikâyelerini anlattırır, zevk duymaya bile başlar bundan. Sonra dört-dörtlük centilmen âşıklar görüyoruz, eski metreslerinin ücretli kâhyalarıdır; ticaretlerine ve çiftleşmelerine göz kulak olurlar. Sosyete kadınları hırsızlık etmektedir. Erkekler pezevenklik, kızlar da sevicilik. Bütün bunlar yüksek sosyetede zenginler âleminde, — esamisi okunan tek yerde geçiyordu. Çünkü, lüks yaftası altında müşterilere tapon mal satma imkânı yalnız burada vardı. İşte böylece makyajlanmış olarak meydana çıkarırlar marifetlerini ve genç kadınlarla ihtiyar bayların keyiflerine diyecek yoktur artık. Bütün bunlardan bir kadavra kokusu ve bir hacı baba macunu kokusu yayılıyordu ortalığa.

Duygular gibi, üslupları da karışıktı. Bunlar karma bir argodan oluşurdu. Her sınıf ve her ülkeden alınmış deyimler, ukalâca, klâsik, lirik, tumturaklı, yapışkan, yapmacık, kabalık ve nükte karışımı bir üslûptu bu; yabancı bir aksana bürünmüşe benziyordu. Alaycıydı, soytarıca bir mizah havası vardı, ama hiç de öyle fazla tabii bir nükte yoktu bunda. Ne var ki, bu tiyatro yöneticileri pek becerikli kişiler olduklarından, Paris zevkine uygun olarak, ustaca yapıyorlardı bunu. Mücevherin taşı her zaman yüksek kıratta olmasa da çerçevesi her zaman barok bir zevke uygun ve şatafatlıydı ve hiç olmazsa ışık vurunca pırıldıyordu; gereken de buydu. Akıllı ve iyi gözlemciydi bu adamlar, ama miyop gözlemciydiler, yüzyıllardan beri dükkân, tezgâh hayatı içinde bozulmuş, duyguları pertavsızla inceleyen, ufacık şeyleri büyülten, ama büyükleri görmeyen, yaldızlı şeylere tutkun kimselerdi bunlar.

Sonradan görme züppeliklerine en yüce zariflik gibi görünen şeylerden başkasını tasvir edemezlerdi. Aslında bu kişiler çalınmış paralarla, erdemsiz dişileri paylaşmak için çekişen bir avuç zevk düşkünü serüvencilerdi.

Kimi zaman bu Yahudi yazarların, bilinemez nasıl esrarlı bir sözcüğün etkisiyle, varlıklarının derinliklerinden yükselen gerçek nitelikleri kendini gösterirdi. O zaman acayip bir yüzyıllar karması, çölden gelen bir soluğu, ka-

palı pazarların ağır kokusunu, denizlerin ötesinden kumsallardan yansıyan göz kamaştırıcılığı, sarıları ve sarhoşça bir şehveti, saldırganca bir konuşma gücünü, kudurmuşça bir sinirliliği, bir kırıp dökme hırçınlığını Paris'in yatak odalarına kadar getiriyorlardı. Bu yüzyıllardır gölgelere bürünerek çöküp oturan Samson'un birden bir aslan gibi doğrularak tapınağın sütunlarını öfkeyle sarsıp onu kendisinin ve düşman ırkın üstüne yıkışıdır.

Christophe sümkürdü ve Sylvain Kohn'a:

— Güçlü bir şeyler var bunlarda; ama pis bir koku yayılıyor. Yeter! Gidip başka bir şey görelim.

Sylvain Kohn:

— Neyi? diye sordu.

— Fransa'yı.

— İşte Fransa bu!

— Olamaz, dedi Christophe. Fransa böyle değildir.

— Fransa işte, Almanya gibi.

— Hiç inanmam buna. Böyle bir halk yirmi yıl bile yaşayamaz; çoktan çürümüşlük kokusu var bu gösterdiklerinde. Başka şeyler de olmalı.

— Daha iyisi yok bunun.

— Başka bir şeyler de vardır, diye diretti Christophe.

— Oh! Yüksek ruhlu insanlarımız da var, diye cevap verdi Kohn, ve onların seviyesine uygun tiyatrolarımız da.

Böyle diyerek Christophe'u Comédie Française'e götürdü.

•

O, akşam bir hukuk sorununu konu alan, nesir olarak yazılmış bir modern komedi oynanıyordu.

Christophe, piyesin başından sonuna kadar olayın hangi çağda geçtiğini bir türlü anlayamadı. Son derece ağır bir sesle konuşuyordu aktörler. Kelimeleri tane tane heceleyerek söylüyorlardı; ağır, ölçülü bir sesti bu; diksiyon dersi vermek istiyorlardı sanki. Bir şiirin mısralarının üstünde dura dura, arada bir yürek parçalayıcı hıçkırıklarla okuyor

gibiydiler. Çok gösterişli görkemliydi jestleri. Oyunun kadın kahramanı eski Yunan kadınlarının omuzu açık giysilerini andıran sabahlığına bürünmüş, kolu havaya kalkık, başını öne eğmiş, hep öyle Antigone rolündeymiş gibi, sonsuza dek sürecek bir fedakârlığın gülümseyişi dudaklarında, güzel kontralto sesinin bütün notalarını dalgalandıra dalgalandıra konuşuyordu. Soylu baba, bir komutan edasıyla, kara giysili bir romantizm havası içinden büyük bir saygınlıkla yürümekteydi sahnede. Aşık rolünü oynayan baş aktör, ağlamaklı bir sesle konuşabilmek için gırtlağını zorlamaktaydı. Oyun, tefrika trajedisi üslûbuyla yazılmıştı: soyut kelimeler, bürokratça sıfatlar, akademik, dolambaçlı sözler. Hiç bir hareket, hiç bir umulmadık haykırış, yok. Baştan sona kadar saat gibi işleyen bir kuruluş, önceden çözümü belli bir sorun, dramatik bir şema, bir oyun iskeleti ve bunun üstünde de et diye bir şey yok, hep bir kitap okur gibi konuşmalar. Aslında, gözüpekçe görünmek isteyen tartışmalar, pısırıkça söylenen düşünceler ve de ağırbaşlılık taslayan bir küçük burjuva havası.

Kadın kahraman, kötü bir adam olan kocasından boşanır, bir çocuğu vardır ondan. Sevdiği namuslu biriyle evlenir. Bu durumda bile, boşanmanın, hem tabiat hem de kamuoyunca bir suç olduğunun kanıtlanması söz konusudur. Bundan kolay bir şey yoktur. Oyunun yazarı bu işi şöyle yoluna koyar: ilk koca beklenmedik bir durumda bir defa daha sahip olur kadına. Bunun üzerine gayet tabii olarak bir vicdan azabı, belki bir utanç duygusu, ama herhalde ikinci kocaya karşı daha büyük bir sevgi belirecek yerde, kadında tabiat dışı kahramanca bir kararsızlık başgösterir. Fransız yazarlarının erdeme karşı öyle saygısızca davranışları yoktur. Erdemden söz ettiklerinde yüksek perdeden konuşurlar. İnanılır gibi değildir bu. Sanki hep Corneille'in kahramanları ve trajedi kralları söz konusudur. Kaldı ki, şu milyonerler de kral değil midir ve şu kadın kahramanların Paris'te hiç olmazsa bir konakları, bir iki de şatoları yok mudur? Bu tür yazarlar için zenginlik bir güzellik, hemen hemen bir erdemdir.

Seyirciler, Christophe'a oyun kadar şaşırtıcı gelmişti. Gördükleri gerçeğe aykırı şeylerin hiçbiri onları tedirgin etmiyordu. Aktörün gülünmesi için söylediği cümlelere gülüyorlardı, aktörler de, seyircilere gülmeye hazırlanacak vakit kazandırmak için önceden haber veriyorlardı gülüneceğini. Trajedi mankenleri şaşmaz kurallara göre hıçkırdıkları, kızardıkları, bayıldıkları zaman onlar da burunlarını siliyor, öksürüyor, heyecandan ağlamaklı oluyorlardı.

— Her şeyin zamanı var! dedi Sylvain Kohn, erdem mi istiyordunuz? İşte o da Fransa'da hâlâ var.

— Ama erdem değil bu, diye cevap verdi Christophe. Güzel söylev çekme sanatı.

— Bizde, dedi Kohn, erdem, tiyatroda güzel söylev çekmekden başka bir şey değildir.

— Mahkeme duruşması erdemi, dedi Christophe, en çok gevezelik eden ödülü kazanıyor. Avukatlardan nefret ederim. Fransa'da şiir yok.

Sylvain Kohn onu şiirli oyunların sahnelendiği tiyatrolara götürdü.

•

Şairler vardı Fransa'da. Büyük şairler bile vardı. Ama tiyatro onlara ilgi göstermiyordu, nazımcıların elindeydi. Operanın müziğe karşı tutumu ne ise, tiyatronun şiire karşı tutumu da öyleydi. Berlioz'un dediği gibi: ***Sicut amori lupanar.***

Christophe haysiyetlerini kepaze eden, ermişlik yolunda yosma prensesler görmüştü; sonra işkence basamaklarından tırmanan İsa'ya benzetilenleri, dostlarını aldatan dostlar,— ki bunu da onlara olan bağlılıklarından ötürü yapmaktaydılar— sonra üçlü evlilikler de görüyordu; kahraman pezevenkler. (Bu tip tıpkı iffetli orospu gibi Avrupalı bir tip olmuştu.) Marke'nin örneği başlarını döndürüyordu onların; tıpkı Saint Hubert'in geyiği gibi başlarında bir çelenkle görünürlerdi. Christophe çapkın kız

lar da gördü. Chimène (1) gibi ihtiras ile görev arasında çırpınıp duruyordu bu kızlar. İhtiras, onları yeni bir sevgilinin peşinden sürüklüyordu. Görev ise eskisine bağlı kalmayı ki, bu da kendilerine para akıtan bir ihtiyardı; kaldı ki, geri kalmıyorlardı bunu da aldatmaktan. Sonunda büyük bir soylulukla görevi seçiyorlardı. Christophe bu görevin, sonunda, aşağılık bir çıkarcılıktan pek farklı olmadığını görmüştü. Ama, seyirciler memnundu. Görev kelimesi yetiyordu onlara. İşin aslı ilgilendirmiyordu onları. Geminin kıçında sallanan bayrak, içindeki malı gizliyordu.

Cinsel ölümsüzlükle, Corneille'vâri kahramanlık en görülmemiş biçimde birleşince sanat doruğuna ulaşıyordu. Böylece bu Paris'li seyircilerin keyfine diyecek yoktu; hem çapkın ruhu, hem de tumturaklı konuşma tutkusu. —Ama hak vermek gerekir ona; geveze olduğu kadar da uçkuruna düşkündü bu insanlar. Güzel konuşmaya bayılırlardı. Güzel bir söylev dinleme uğruna kırbaçlanmaya bile razı olurlardı. Ahenkli kafiyeler ve horultulu kelimelerle yutturulamayacak hap yoktu onlara; rezalet ya da erdem, kafa şişirici kahramanlık ya da alçaklık. Her şey bir manzumede kullanılabilirdi. Her şey birtakım cümlelerden, oyundan ibaretti. Hugo, gürlediği zaman, (havarisi Mendes'in dediği gibi) küçük bir çocuğu bile ürkütmemek için hemen bir susturucu takardı. —Hiçbir zaman bir tabiat gücü sezilemezdi bunların sanatında. Her şeyi sosyete insanlarının zevkine uyduruyorlardı: sevgi, acı duyma, ölüm. Müzikte olduğu gibi— hattâ, Fransa'da daha yeni ve nispeten safça olan, müzikten de fazla olarak — «daha önce söylenmiş» olandan fena halde ürküyordu bu tiyatro şairleri. İçlerinde en yeteneklileri soğukkanlılıkla tersini savunuyorlardı. Reçete basitti: bir efsane, ya da bir çocuk masalı ele alınır, ve bunda anlatılmak istenilenin tersi söylenir. Böylece kadınlardan dayak yiyen Mavi-Sakal (2)

(1) Corneille'in **Le Cid** adlı trajedisinin kadın kahramanı. Babasını öldüren adamı sever. Sevgisi ve öcalma görevi arasında bocalar. (Çev.)

(2) Mavi-Sakal: Kadınları kandırıp öldüren bir masal kişisi. (Çev.)

ya da iyi yürekliliği yüzünden kendini Acis ile Galatée (1) uğruna feda etmek üzere gözünü kör eden Polypheme (2) ortaya çıkar. Bütün bunlarda biçim dışında ciddi hiçbir şey yoktur. Yine Chiristophe (yargıları pek sağlam sayılamaz) bu biçim ustaları, büyük yazar olmaktan çok, büyük yazarların taklitçileri olarak, onların üslûplarını benimseyip bolca boyayan küçük ustalar olarak görüyordu.

Hiç bir yerde, bu kahramanlık dramlarındaki kadar şairce yalana ve pervasızlığa rastlanamaz. Maskaraca bir kahraman anlayışı vardı bunların.

«Önemli olan yüce bir ruha sahip olmaktır,
Bir kartal bakışına, kubbe gibi geniş ve yüksek bir alına,
Güçlü, vakur, heybetli ve şaşaalı bir havaya,
Ürpertiler dolu bir kalbe, hülya dolu gözlere.»

Bu tip manzumeler ciddiye alınıyordu. Gülünç, tumturaklı kelimelere, sorguçlara bürünülüp, teneke kılıçlar ve mukavva miğferlerle sahnede geçit törenleri düzenleniyor, ve sonunda her vakit bir Sardov'un (3) onulmaz kofluğuna varılıyordu. Bu gözüpek vodvilci tarihle kukla oynatıyordu. Şu Cyrano'nun (4) yiğitliğinin gerçekle bir ilgisi var mıdır? Bu yazarlar yeri göğü sarsarak, İmparator'u ve

---

(1) Seven iki efsane kahramanı. Acis, Sicilyalı bir çoban. Galatée adlı kızın sevgilisi. (Çev.)

(2) Polypheme: Acis'in rakibi. Bir gün iki genci sevişirken yakalar ve Etna dağından düşen bir kaya ile Acis'i ezer. (Çev.)

(3) Victorien Sardov (1831-1908): Fransız dram yazarı. Konuları tarihten alınmış kahramanlık piyesleri yazmıştır. (Çev.)

(4) **Cyrano de Bergerac:** Fransız şairi, Edmond Rostand'ın kahramanlık piyesi. (Çev.)

lejyonlarını mezarlarından çıkartıyor, Ligue (1) çetelerini, Rönesans Condottieri'lerini (2) ve dünyayı yakıp yıkan bütün insanlık kasırgalarını sahneliyorlardı. Kanlı soykırımlarını kılı kıpırdamadan seyreden kimi kuklaları yüceltmek için yapıyorlardı bunu. Çevreleri yabancı askerler ve cariyelerle çevriliydi bu kuklaların. Bunlardan biri on, onbeş yıl önce gördüğü bir kadına romanensk bir kız aşkıyla yanıp tutuşuyor— ya da metresi kendisini sevmediği için kral IV. Henri kendini öldürtüyordu!

Bu adamcağızlar işte böyle oynatıyorlardı salon kırallarıyle kahramanlarını. Büyük Keyhüsrev zamanından arta kalma bu ideal Gaskonyalılar —Scudéry (3), La Colprenède (4) —sahte kahramanlıkların, gerçek düşmanı olmayacak kahramanlıkların şairleri... Christophe bu kadar ince zekâlı olduklarını ileri süren Fransızların, gülünçlüğü anlama yeteneğinden yoksun oluşlarına şaşıyordu.

Ama hepsinden baskını dinin moda oluşuydu! Şimdi, **Carême** (5) günlerinde la Gaité tiyatrosunda aktörler Bossuet'nin (6) vaazlarını okuyorlardı, org eşliğinde. Yahudi yazarlar, Yahudi aktrisler için Sainte Thérèse (7) trajedileri yazıyorlardı. La Bodinière'de **Chemin de Cro-**

---

(1) Ligue, Fransız kralı VIII. Charles ile Papa VI. Alexandre arasında 1495 de kurulan birlik. (Çev.)

(2) Condottieri, Ortaçağ ve Rönesans'da paralı askerlerin komutanı. (Çev.)

(3) Scudéry (1610-1663), Fransız yazarı. Konularını ilk çağlardan alan trajediler yazmıştır. (Çev.)

(4) La Colprenède (1610-1663), Fransız yazarı. Tarihsel piyesler yazmıştır. (Çev.)

(5) Carême, Hıristiyanlıkta, kırkaltı gün süren oruç dönemi. (Çev.)

(6) Bossuet (1627 - 1704), Fransız papaz-yazar. (Çev.)

(7) Sainte Thérése; Katolik kadın ermiş. (Çev.)

ix (1), l'Ambigu'de, l'Enfant-Jésus (2), Porte Saint-Martin'de La Passion (3), Odéon'da Jésus (4) oynanıyordu. Jardin d'Acclimatation'da **İsa** konusunda orkestra parçaları çalınıyordu. Parlak konuşmacının biri, şehvetli aşk şiirleri yazan bir şair, Chatelet'de ***Rédemption*** (5) üzerine bir konferans veriyordu. Pek tabii olarak, bütün bu züppe seyirciler İngil'de anlatılanlardan yalnız Pilautus (6) ile Mecdelli Meryem'i akıllarında tutmuşlardı: **«Doğru olan nedir?»** ve çılgın bakire. — Sonra bunların o bulvar tiyatrolarında boy gösteren İsa'ları da, sosyete çevrelerindeki dinsel ahlâk anlayışının iç yüzünü bilen müthiş bir gevezedir.

Christophe :

— Bu hepsinden kötü. Yalanın ta kendisi. Boğulacak gibiyim, dışarı çıkalım! dedi.

•

Bu sosyete endüstrisi arasında büyük bir klâsik sanat yaşıyordu yine de. Roma'da, yeni binalar arasında hâlâ ayakta duran antik tapınaklar gibi. Ama Molière'in dışında, Christophe, henüz bunu değerlendirecek durumda değildi. Fransızcanın ince ve derin anlamını, yani dehasını ve soyunu kavrama gücünden yoksundu. XVII. yüz yıl trajedilerinden hiçbir şey anlamıyordu. Fransız sanatının bu alanı yabancılara çok kapalıydı, Fransa'nın en orijinal yanıydı da ondan. Christophe bu trajedileri can sı-

---

(1) İsa'nın hayat hikâyesini gösteren tablolara verilen ad ve bu tablolar önünde okunan dualar. (Çev.)

(2) İsa adına kurulmuş Katolik gençlik örgütü. (Çev.)

(3) La Passion; İsa'nın hayatını ve çilelerini anlatan, dört İncil'den alınmış hikâyeler. (Çev.)

(4) İsa. (Çev.)

(5) Hıristiyanlıkta İsa'nın günahları bağışlatması. (Çev.)

(6) Getirttiği suda ellerini yıkayarak İsa'nın öldürülmesinin sorumluluğunu Yahudi'lere bırakan Roma'lı vali ile İsa'nın ölümüne dek ona inanan ve sadık kalan günahkâr kadın. (Çev.)

kıcı, soğuk, kuru, bulantı verecek derecede ukalaca ve yapmacıklı buluyordu. Bu eserlerin konusunun akışında bir kısırlık ya da zorakilik, kişilerin güzel söz etme sanatının kanıtlarını andıran bir soyutluluk, ya da sosyete kadınlarının konuşmalarını düşündüren bir yavanlık buluyordu. Akıl ürünlerinin bir sergisi, modası geçmiş psikoloji, ya da arkeoloji düşünüşleri. Söylevler, söylevler, söylevler. Fransızların sınırsız gevezelikleri. Bunun güzel ya da çirkin olduğu yolunda içinden alay ederek karar vermeye yanaşmıyordu. Bu eserlerden hiçbiri ilgilendirmiyordu onu. Cinna konuşmacılarının birbiri ardından sırayla savundukları tezler ne olursa olsun, bu lâf mekanizmalarından, sonunda hangisi kazanmış olursa olsun, tümüyle ilgisizdi bunlara karşı.

Ne var ki, Fransız seyircilerinin kendisi gibi düşünmediklerini ve bol bol alkışladıklarını görüyordu. Bu da anlaşmazlığı gidermeyi sağlamıyordu. O, bu tiyatroyu, bu seyircilerin tutumuna göre değerlendirmeye başlamıştı. Artık çağdaş Fransızlarda, klâsiklerin bazı çizgilerini görür gibi oluyordu. Tıpkı yaşlı bir yosmanın buruşuk yüzünde kızının saf çizgilerini gören keskin bir göz gibi Oyun bir aşk hayali yaratmaya pek elverişli değildi... Aynı aileden olan kişilerin birbirlerini görmeye alışık olmaları gibi benzeyişleri farketmiyorlardı. Ama bu, Christophe'un gözüne çarpmıştı, bunu biraz da abartıyordu; sadece bu benzeyişi görüyordu. Günün sanatı, büyük ataların karikatürlerini ortaya koyuyormuş gibi geliyordu ona. Corneille'le onun çizgisinde yürüyen şairce lâf ebeleri, her yerde yüce ve saçma din ve ahlâk sorunlarını işlemek için çırpınıp duruyorlardı. Racine de, ardından gelen ve iddialı bir şekilde yürekleri üzerine eğilmiş görünen Parisli küçük psikologlarla birdi sanki.

Bütün bu yaşlı öğrenciler, klâsiklerinden uzaklaşamıyorlardı.

Eleştirmenlerin **Tartuffe** ve **Phèdre** üzerindeki tartışmalarının sonu gelmiyordu. Vazgeçemiyorlardı bir türlü bundan. Bu insanlar çocukluk devrinde kendilerini ne-

şelendirmiş olan şakalardan hoşlanıyorlardı yaşlı iken de. Bu hep böyle sürüp gidecekti. Hiçbir ülkede, ataların atasına bağlılık bir kadar derine kök salmamıştı. Dünyanın öteki bölümü ilgilendirmiyordu Fransa'yı. Bu ülkede, XIV. Louis zamanında yazılmış olanlardan başka kitap okumamış ve okumak istemeyen o kadar çok kişi vardı ki! Tiyatrolarında ne Goethe'nin, ne Schiller'in, ne Kleist'in, ne Grillparzer'in, ne Hebbel'in ne Strindberg'in, ne Lope'nin, ne Calderon'un piyesleri oynanır; yalnız mirasçısı olduklarını (bütün Avrupa ülkeleri gibi) ileri sürdükleri eski Yunan eserleri müstesna... Seyrek aralarla, Shakespeare'i işe koşmak ihtiyacını duyarlar. Bu bir denek taşıdır. Bu konuda iki eğilim gösterenler var: Bunlardan biri Kral Lear'i, Emile Augier'nin bir komedisiymiş gibi burjuvaca bir gerçekçilikçe sahneler, öteki de yiğitlik havaları ve Victor Hugo'vâri ses titremeleriyle Hamlet'i operalaştırır. Gerçeğin şiirsel olduğu ve şiirin hayatla dolup taşan gönüller için içten gelen bir dil olduğu bunların hiç aklına gelmez. Shakespeare sahte görünmeye başlar, bunlara. Çabucak Rostand'a dönerler.

Bununla birlikte yirmi yıldır, tiyatroyu yenileştirme yolunda çaba harcanmaktadır. Paris edebiyat çevresi genişlemeye başladı; görünüşte bir gözüpeklikle her şeye el atmaya başladı. İki üç kez dıştaki kavga dövüş, kamu hayatı, alışılmış uygulamaların perdesini bir vuruşta parçaladı. Ama hemen yırtıkların yamanmasına girişildi. Bunlar olayları olduğu gibi görmekten korkan yufka yürekli babalardı. Sosyete çevresinin anlayışı, klâsik bir gelenek, bir zihin ve biçim alışkanlığı, onları atılımlarını sonuna kadar götürmekten alıkoyuyordu. En can alıcı sorunlar ustaca oyunlara dönüşüyordu. Her şeyde sonunda kadınlar, kadıncıklar sorununa varıyordu. Büyük adamlar ne acıklı bir yüz takınıyorlardı onların tiyatrolarında: İbsen'in kahraman başkaldırışı, Tolstoy'un İncili. Nietzsche'nin üstün insanı!..

Paris'li yazarlar yeni bir şeyler düşünüyormuş gibi görünmek için ne kadar zorluyorlardı kendilerini. Aslında

hepsi tutucuydu. Avrupa'da geçmişin, «sonsuza uzanan dünün» böylesine yaygın olduğu başka bir edebiyat yoktur: büyük dergilerde, büyük gazetelerde, devletin kurduğu tiyatrolarda, akademilerde. Londra politikada neyse, Paris de edebiyatta oydu. Avrupa düşüncesini ılımlılaştıran fren. Fransız akademisi, bir Lordlar kamarasıdır. Eski rejimin kurumları, yeni topluma geçmişteki kurallarını benimsetmişti. Devrimci unsurlar ya kapı dışarı edilmiş ya da çabucak asimile edilmişti. Bundan başka bir şey istedikleri yoktu. Hükümet, sosyalistçe bir havaya bürünür göründüğü zaman bile, akademik okulların etkisi altındaydı. Akademilerle küçük gruplar yoluyla savaşa girişiliyordu, ama çok kötü yapılıyordu bu. Gruplara bağlı olanlardan biri yolunu buldu mu hemen bir akademiye atlıyor, ötekilerden daha çok akademici oluyordu. Sonunda yazar ister ordunun öncü takımda, ister yük arabasında olsun, grubunun ve bu grubun düşüncelerinin tutsağıydı. Kimileri akademik ilkelere, kimileri de devrimci ilkelere kapanıp kalıyordu. Eninde, sonunda, hepsi de bir dar görüşlülüğe saplanıp kalıyorlardı.

•

Christophe'u uyandırmak için, Sylvain Kohn onu özel bir tarzı olan tiyatrolara götürmeyi önerdi. Sanat alanında aşırı bir incelik örneğiydi bu tiyatrolar. Buralarda cinayetler, hırsızlıklar, delilikler, sahneye konuluyor, oyulan gözler, deşilen karınlar, işkenceler, yani şiirleri altüst edecek ve çok uygarlaşmış bir seçkinler kümesinin içindeki barbarlığı doyuracak ve varsa görülüyordu. Güzel kadınlarla, salon adamlarından oluşan bir seyirci kalabalığı bayılıyordu bu oyunlara. Bunlar, bütün öğleden sonraları Adalet Sarayı'ndaki mahkeme salonlarının boğucu havası içinde rezalet davalarını çene çalarak, gülüşerek, şekerleme yiyerek izleyen aynı insanlardı. Ama, Christophe, tiksintiyle reddetti bu tiyatrolara gitmeyi. Bu sanatı artık daha yakından tanıdıkça, daha ilk adımlarda gizliden

gizliye genzine dolan, giderek boğucu bir yoğunluk kazanan koku daha da belirginleşmişti: Ölüm kokusu.

Her yerdeydi ölüm, bu lüksün altında, bu gürültü arasında. Christophe, daha başlangıçta kimi eserler karşısında duyduğu tiksintinin sebebini kavramaya başlamıştı. Ona kötü gelen bunların ahlâka aykırılığı değildi. Ahlâklılık, ahlâksızlık, ahlâk dışılık, bir anlamı yoktu bu kelimelerin. Christophe hiçbir zaman ahlâk teorileri yapmış değildi. Hiç de birer küçük ermiş sayılmayacak, eski büyük şairlerden, büyük müzisyenlerden sevdikleri vardı. Büyük bir sanatçıyla karşılaşırsa iyi hâl kâğıdı istemiyordu ondan:

— Sağlıklı mısın? diye soruyordu.

Sağlıklı olmak işte her şey bu noktadaydı. Goethe: «Eğer şair hasta ise, işe kendini iyi etmekle başlamalı. İyi olunca, yazabilir» diyordu.

Paris'li yazarlar hastaydı. İçlerinden biri sağlıklı ise utanç duyuyordu bundan, gizliyordu böyle olduğunu. İyice hasta olmaya çaba harcıyordu. Hastalık, sanatlarının şu ya da bu özelliği de değildi: zevk düşkünlüğü, düşüncelerindeki son derecedeki açık saçıklık, yıkıcı bir eleştiri merakı gibi. Bütün bu özellikler yerine göre sağlıklı ya da hastalıklı olabilirdi, olmuştu da; bunlarda hiçbir ölüm tohumu yoktu. Eğer burada ölüm varsa o, bu güçlerden doğmuyordu, onların bu yazarlarca kullanılmış olmasındandı, ölüm bu yazarların içindeydi. Christophe'un kendisi de zevki eğlenceyi severdi. O da severdi özgürlüğü. O da bir zamanlar şimdi, Paris'lilerin uluorta ileri sürdükleri düşünceleri, açık yüreklilikle ortaya attığı için o küçük Alman kasabasındaki kamuoyunu kendisine karşı ayaklandırmıştı. Şimdi bu düşünceleri Paris'lilerin ağzından dinlemek tiksinti veriyordu ona. Aynı düşüncelerdi halbuki. Ama, aynı sesi vermiyordu bunlar şimdi. Christophe içi daraldığı zaman geçmişin ustalarının boyunduruğunu zorluyordu; dar görüşlülerin estetiğine ve ahlâkına savaş açıyordu. Bu, şimdiki ukalalarınki gibi, bir oyun değildi

onun için, ciddi müthiş ciddiydi, başkaldırmasının amacı hayattı, verimli hayat, gelecek yüzyıllara gebe hayat. Ama buradaki insanlar hep kısır zevkler peşindeydiler. Kısır, kısır. İşin aslını ortaya çıkartan kelimeydi bu. Zihnin ve duyguların verimsiz bir eğlencesi. Parlak bir sanat, ince buluşlarla dolu, ustalıklı... elbet güzel bir biçim, bir güzellik geleneği de vardı ki, yabancı çamur akımları altında bile yıkılmadan ayakta duruyordu. —Tiyatro adına lâyık bir tiyatro— Üslûp dersen yerinde, sanatlarını bilen yazarlar, yazmayı bilen yazarlar, eskiden güçlü olan bir sanatın, bir düşünüşün oldukça güzel iskeleti. Ama yine de bir iskelet. Tınlayan kelimeler, ses veren cümleler, boşlukta sürtüşen madenî sesler çıkartan düşünceler, zekâ oyunları, zevke susamış beyinler ve de akılcı duygular. Bütün bunlar bencilce keyif vermekten başka bir şeye yaramıyordu. Ölüme doğru giden bir şeydi bu. Tıpkı, Fransa nüfusunun, bütün Avrupa'nın sessizce gözlediği, hesapladığı o korkunç azalışını andırıyordu bu. Bunca ince ve akıllıca düşünce harcanıyordu, kendi kendine cinsel isteği doyurmak gibi utanç verici bir şeydi bu! Ama bunun böyle olduğunu akıllarından geçirdikleri yoktu hiç. Gülüyorlardı. Bu da Christophe'un içini ferahlatan biricik şeydi; gülmeyi iyi biliyordu bu insanlar, her şey yitirilmiş değildi. Ciddi tavırlar takındıkları zaman Christophe onları daha az seviyordu. Ona en çok dokunan yazarların, dünyadan kopmuş bir dinin papazları gibi, sanatı bir zevk aracı saymalarıydı.

Sylvain Kohn, nezaketle, tekrarlıyordu sanat konusundaki görüşünü:

— Sanatçıyız bizler, sanat için sanat yapıyoruz. Sanat her zaman saftır, sadece, el değmemiş bir genç kız kadar temizdir o. Her şeyden bir zevk çıkaran turistler gibi hayatı öğrenmeye çalışıyoruz. Eşine az rastlanır şehvetlere tutkunuz, sonsuza dek güzelliğe gönül vermiş Don Juan'larız biz.

Christophe onun bu sözlerine şöyle karşı çıktı:

— İki yüzlü insanlarsınız sizler. Bunu söylediğim için

bağışlayın beni. Şimdiye kadar kendi memleketimin böyle olduğunu sanırdım. Almanya'da durmadan idealizmden söz ederiz, ama hep çıkarımızı düşünürüz. Sonra da sadece bencilliğimizi düşünerek idealizme varacağımıza inandırırız kendimizi. Ama siz daha da kötüsünüz. Şehvete düşkünlüğünüzü Sanat ve Edebiyat (büyük harflerle) kelimelerinin altında gizliyorsunuz. Bunun yanısıra ahlâkî Pilautus'çülüğünüzü de Hakikat, Bilim, Görev adının arkasına saklarsınız; böylece bu üstün düzeydeki çabalarınızın sonuçlarından sıyrılmak için de biz aydınların görevi lâfını ileri sürersiniz. Sanat için sanat!.. Görkemli bir inanç! Ama yalnız güçlülerin inancı. Sanat! kartalın avını pençelerinin arasına alışı gibi hayatı kucaklamak, alıp yükseklere götürmek, huzur içindeki uzaya yükselmek!.. Bunun için yırtıcıların pençesi, geniş kanatlar ve güçlü bir yürek gerek. Ama siz serçeden başka bir şey değilsiniz, bir leş gördüğünüz zaman üstüne çullanır, parçalar ve kapışmak için cıvıldaşarak yarışırsınız birbirinizle. Sanat için sanat!... Zavallılar!... Sanat, gelip geçen aşağılık yaratıklara serpilen pis bir yem değildir. Bir hazdır o, burası muhakkak, hem de en sarhoş edicisi hazların. Ama, insanın dişini tırnağına takarak harcayacağı bir çabanın, bir kavganın ürünüdür o. Kuvvetin zaferini süsler onun çelengi. Sanat gem altına alınmış hayattır. Sezar olmak isteyenin, onun ruhuna sahip olması gerekir. Siz sadece birtakım tiyatro kırallarısınız. Bu, usanmadan oynadığınız bir rol. Biçimsizlikleriyle övünen aktörler gibi sizler de, kendi kusurlarınız yüzünden edebiyatı bu hale sokuyorsunuz. Halkınızın hastalığını, bütün gönlünüzle, azdırmak için elinizden geleni yapıyorsunuz. Onun çaba korkusunu, ham hayallere dayanan sözde insan severliğini, iradesini şehvetle uyuşturan, bütün çalışma gücünü elinden alan şeyleri körüklemektesiniz. Onu doğrudan doğruya esrarkeşliğe sürüklüyorsunuz. Siz de pek iyi biliyorsunuz bunu: ama söylemiyorsunuz hiç. Bunun sonu ölüme varır. Eh, ben söyleyeyim: ölümün olduğu yerde sanat yoktur. Sanat, yaşatandır. Sonra yazarlarınızın en namusluları bile öyle

korkak ki, gözlerindeki bağ düştükten sonra bile görmezlikten gelmeye çalışıyorlar ve:

— Tehlikeli bir şeydir bu, itiraf ederim, zehir var içinde; ama büyük kabiliyet ürünü bir iş! Demek yüzsüzlüğünü gösteriyorlar.

Ceza mahkemesinde yargıcın bir serseriye:

— Caninin biri olduğu bir gerçek, ama o kadar kabiliyetli ki, demesi gibi.

•

Christophe Fransa'da eleştirinin neye yaradığını kendi kendine soruyordu. Aslında eleştirmen kıtlığı da yoktu; sanat alanında sürüsüne beerketti bunların. Artık eserleri görmek imkânsızdı, bunların elinde, bir bulutun altındaymışçasına görünmez oluyordu eserler.

Christophe, genellikle eleştiriye karşı pek güleryüz göstermiyordu. Çağdaş toplumda bir dördüncü ya da beşinci sınıf oluşturan bu sanatçı bolluğunun yararını kabul etmekte güçlük çekiyordu. Bunlar, modern toplumun içinde âdeta dördüncü, ya da beşinci bir sınıf meydana getiriyorlardı: bunda yorgun bir dönemin belirtisini seziyordu, ona göre bu toplum hayata bakmak zahmetini başkasına bırakıyor, hayatı başkasının aracılığıyla duyuyordu sanki! Dahası, bu hayat yansımalarını kendi gözleriyle görme yeteneğinden yoksun olmanın utancıyla, ona başka aracılar, yansımaların yansımaları, tek kelimeyle eleştirmenler gerekliydi. Bu yansımalar, gerçeğe uygun olsaydı hiç olmazsa... Ama, çember içine aldıkları kalabalığın kararsızlıklarından başka bir şey yansıttıkları yoktu bunların. Tıpkı, müzelerdeki boyalı tavanla birlikte, onu görmeye çalışan meraklıların yüzlerini de aksettiren aynalar gibi. Öyle bir zaman olmuştu ki, Fransa'da son derecede sözü geçer kişiler olmuştu bu eleştirmenler. Halk, bunların yargıları önünde yerlere kadar eğiliyordu. Akıllı artistler diye (bu iki kelime bir arada pek iyi gitmiyor ya), tüm öteki artistlerden daha üstün görülüyordu bunlar. Sonradan aşırı bir ölçüde çoğaldı-

lar; çokbilmişlik satmaya başladılar: bu da zenaate zarardır.

Biricik hakikate kendilerinin sahip olduğunu ileri sürenler çoğalınca inanılmaz olur artık bunlara. Sonunda bunlar da kendilerine inançlarını yitirirler. Ortaya cesaretsizlik çökmüştü. Bugünden yarına, Fransız'lardaki alışkanlığa uygun olarak, bir aşırı uçtan ötekine geçmişlerdi. Her şeyi bildiklerini söyleyip durduktan sonra şimdi hiçbir şey bilmediklerini ileri sürüyorlardı. Bunu da kendileri için bir onur sorunuymuş gibi ve övünçle yapıyorlardı. Renan, bu gevşek kuşaklara şu dersi vermişti: bir şeyi onayladıktan sonra inkâr etmek, hiç olmazsa bunun doğruluğundan şüphe etmek büyük bir inceliktir. Renan, Saint Paul'ün şöyle dediklerindendi: «**Bunlar her zaman evet, evet, sonra da hayır, hayır, derler.**» Tüm Fransız seçkinleri bu çifte görünüşlü **Amentü**'yü benimsemişlerdi. Bunda kafa tembelliğinin karakter zayıflığının da rolü vardı. Artık bir eserden iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış, akıllıca ya da budalaca diye söz edilmez olmuştu:

— Olabilir... Olanaksız değil... Bilmem ki... Ben bu işten elimi yıkıyorum...

Kepazece bir piyes oynanıyorsa:

— İşte kepazece bir şey, demiyorlardı.

Şöyle diyorlardı:

— Sayın Sganarelle, böyle konuşmaktan vazgeçin kuzum. Felsefemizin buyruğu her şeyden şüpheyle söz etmektir; bundan ötürü de: «İşte bir kepazelik» dememeli, ama: «Bana öyle geliyor ki... Bana bir kepazelik gibi görünüyor... Ama böyle olması da kesin değil... Bir şâheser de olabilir. Kim bilir belki de böyledir? demeli.

Böylece sanata baskı yaptıkları suçlamasına uğrama tehlikesinden kurtulmuş oluyorlardı. Bir zamanlar, Schiller bu basın tirancıklarına ağızlarının payını vermiş açık açık hatırlatmıştı onlara:

Uşakların görevi.

«Her şeyden önce, evin temiz olması gerek. Kraliçe nerdeyse gelir! Haydi yallah! Süpürün odaları. Baylar bu iş için tutuldunuz sizler.

«Ama Kraliçe görünür görünmez hepiniz kapı dışarı, uşaklar! Hizmetçi kadın, hanımın koltuğuna kurulmasın sakın!»

Bugünküler için haksızlık etmemeli. Artık hanımın koltuğuna kurulmuyorlar. Bunların hizmetçi olması isteniyor, onlar da, hizmetçilik ediyorlar — Ama kötü hizmetçiliktir yaptıkları — hiç bir şeyi süpürdükleri yok, oda bir çöplük. Burayı düzene sokmak temizlemek yerine kollarını kavuşturup bu işi büyük efendiye, günün tanrısına bırakıyorlar: — Genel oy.

Doğrusu, bir süredir günün iğrenç başıboşluğuna karşı bir tepki hareketi belirmeye başladı. Kimi gözüpek kimseler — oldukça zayıf olmakla birlikte— bir halk sağlığı kampanyasına giriştiler. Ama Christophe, içinde bulunduğu ortamda böyle bir şey görmüyordu. Bir sanatçı ortaya çıkıp da, moda sanatın sağlıksız saçmalığına başkaldırdığı zaman, bu sanatı sürdüren yazarlar, haklı olduklarını, çünkü halkın kendilerini tuttuğunu ileri sürüyorlardı. Bu da karşı çıkanların ağzını kapamaya yetiyordu. Halk konuşmuştu. Sanatın yüce yasasıydı bu! Ama düşünülmüyordu ki, zevksizleştirilmiş bir halkın, kendisini zevksizleştirenler için tanıklık etmesi kabul edilemez ve de sanatçıya kumanda eden halk değil, halka kumanda eden sanatçıdır. Bu para demokrasisinde, sanat anlayışına egemen olan tek inanç seyirci sayısı ve bilet geliridir... Yazarların ardından eleştirmenler uysalca sanat eserinin başlıca görevinin zevk vermek olduğunu ilân ettiler. En önemli şey başarıdır; başarı sürdükçe de önünde eğilmekten başka yapacak bir şey yoktur. Bu yazar ve eleştirmenlerin bütün çabası, zevk borsasının dalganışlarını önceden sezmeye çalışmaktır. Artık, eleştirinin gözlerinin içinden eserler üzerinde ne düşünmek gerektiğini okumak kalır. Böylece yazarlar da eleştirmenler de birbirlerinin gözlerinin içine bakarlar, ama kendi kararsızlıklarından başka bir şey göremezler.

Kaldı ki, hiçbir zaman gözüpek bir eleştirmene ihtiyaç yoktur. Anarşi içindeki bir cumhuriyette çok güçlü olan moda öyle tutucu bir ülkede olduğu gibi, sık sık ge-

riye dönüş yapmaz; her zaman önde gider. Bu, kimsenin karşı koymaya cesaret edemediği sürekli bir sahte özgürlük yarışıdır. Kitle, düşüncelerini açığa vuramaz, ta içinden şoka uğramıştır, ama kimse çıkıp da her insanın içinden gizlice duyduğu şeyi söyleyemez. Eğer eleştirmenler güçlü olsalar, güçlü olma cesaretini gösterseler ne büyük olurdu üstünlükleri! Güçlü kuvvetli bir eleştirmen (böyle düşünüyordu genç despot Christophe) birkaç yılda halkın zevkinin Napoléon'u olur ve sanat hastalarını hastaneye postalardı... Ama Napoléon'unuz yok artık... Önce bütün eleştirmenleriniz bu bozuk havanın içinde yaşamaktalar; farkına varamıyorlar bunun artık. Sonra da, konuşmağa cesaret edemiyorlar. Hepsi birbirini tanıyor, birbirleriyle bir kumpanya oluşturuyorlar, birbirlerini kollamak zorundalar. Bağımsız tek kişi yok aralarında. Böyle olmak için toplum hayatına sırt çevirmek, dostlukları bile yitirmek gerekir. Düşkünleşmiş bir dönemde, en iyi düşünen insanlar bile, açık yüreklilikle yapılmış yerinde bir eleştirinin, bunu yapanın başına ne dertler açacağını bilirler; bu yüzden, kim cesaret edebilir buna? Kim, bir görevi yerine getirme kaygısıyla hayatını cehenneme çevirir. Kamuoyuna kafa tutmak, genel ahmaklığa kafa tutmak, günün zaferden zafere koşan kişilerinin cılızlığını ortaya koymak, yabani hayvanların eline bırakılmış, tanınmamış, bir köşeye itilmiş sanatçıyı savunmak, hükmeden kişileri, boyun eğenlerin önünde eğilmeye zorlamak gibi bir işe kim girişebilir? Christophe'un, bir piyesin ilk oynandığı gece, eleştirmenlerin, tiyatronun koridorlarında şöyle dediklerini duyduğu oluyordu:

— Bak hele! Ne kötü şey! Başarısızlık buna derler!

Ama ertesi gün, gazetedeki köşelerinde, şâheserden, yeni bir Shakespeare'den, bir dehanın kanat çırpışının yarattığı hava dalgalarının başlar üstünden geçip gittiğinden söz ederler.

Christophe, Sylvain Kohn'a:

— Sanatınızda kabiliyetli kişiler eksik değil, diyordu. Karakter yok. Sizin büyük bir eleştirmene ihtiyacınız var, bir Lessing'e, bir...

Sylvain Kohn alaylı alaylı:

— Bir Boileau'ya... dedi. Bir Boileau, belki de, on dâhi sanatçıdan iyidir. Hoş, bir Boileau'muz olsaydı da kulak asan olmazdı ya ona... diye ekledi.

Christophe şu cevabı verdi:

— Eğer dinlemiyorlarsa bu bir Boileau değildir de ondan. Size şunu söyleyeyim ki, bir gün size ne mal olduğunuzu açık seçik söyleyecek olursam, ne kadar acemi olursam olayım, öyle bir dinlerdiniz ki dediklerimi; hem de bunları içinize sindire sindire...

— Zavallı dostum; diye bir kahkaha attı Sylvain Kohn.

Bu ülkedeki genel düşkünlüğün bir gerçek olduğundan öyle emin ve de bundan öyle memnun görünüyordu ki, Christophe bu kişinin, Fransa'ya, kendisinden yüz kat daha yabancı olduğunu düşündü.

Bir akşam, bir bulvar tiyatrosundan, tiksintiyle çıktığı zamanki gibi:

— Olamaz bu; dedi. Başka şeyler de var.

— Daha başka ne istiyorsunuz ki? diye sordu Sylvain Kohn.

Christophe inatla tekrarladı:

— Fransa'yı.

— Fransa biziz, diye kahkahayla gülerek karşılık verdi Sylvain Kohn.

Christophe, bir an gözlerini ona diktikten sonra hep aynı şeyi tekrarladı:

— Başka şeyler de var.

Sylvain Kohn kıkır kıkır gülerek:

— Eh, peki öyleyse, arayın da bulun, dostum; dedi

Christophe arayacaktı. Bu kararını açığa vurmuyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

Paris sanatının mayalandığı düşünceler teknesini daha yakından gördükçe daha güçlü bir izlenim kendini zorla benimsetiyordu Christophe'a: bu kozmopolit toplumda kadının üstünlüğü. Saçma bir ölçüsüzlüğe varıyordu bu. Erkeğin eşi, dahası eşiti olmak yetmiyordu kadına. Onun keyfi, erkeğin baş yasası olmalıydı. Erkek de geri kalmıyordu bunu benimsemekten. Bir halk yaşlandıkça, iradesini, inancını, tüm yaşama nedenlerini zevk dağıtan kadının eline bırakır. Erkekler eserleri yaratırlar, kadınlar da erkekleri, —(o zamanki Fransa'da olduğu gibi eser vermeye kalkmadıkça);— Erkeği erkek yaptıkları kadar, doğruyu söylemek gerekirse erkeklikten çıkarırlar da. Ezelden beri kadınlık, en iyi erkekler üzerinde yüceltici bir güçle etki yapmıştır, ama orta değerde insanların üzerinde, yorgunluk dönemlerinde, birinin dediği gibi, aynı ölçüde ezeli olan başka bir kadınlık daha vardır ki, erkekleri alçaltır. İşte bu tip kadın, Fransa'da düşünce hayatına hâkimdi, kıralıydı cumhuriyetin.

•

Christophe, Sylvain Kohn'un aracılığıyla girdiği, ve virtüozluğu sâyesinde kapıları açılan salonlarda, Paris'lileri yakından tanımaya çalışıyordu. Çoğu yabancılar gibi Christophe da rastladığı bir iki tipe bakarak bütün Fransız kadınları hakkında hoşgörüsüzce düşünceler ileri sürüyordu. Karşılaştığı kadınlar pek yaşlı olmamakla birlikte, tazeliklerini biraz yitirmiş, kıvrak, boyalı saçlı,

sevimli başlarına göre biraz irice bir şapka geçirmiş, yüz çizgileri düzgün, bir parça etine dolgun, burunları oldukça biçimli, çok kere bayağıca, bakışları daima uyanık ve gözleri mümkün olduğunca parlak ve büyük olmağa özenen, güzel ağızlı, kendine hâkim, tombulca gerdanlı, yüzlerinin alt yanı zarif yaratılışlarının maddî karakterini açığa vuran, aşk entrikalarıyle ne kadar meşgul olursa olsunlar dünya ve ev kaygılarını gözden kaybetmiyen mahlûklardı. Güzeldiler, ama soyluluktan nasipsizdiler. Hemen hemen tüm bu monden kadınlar yoldan çıkmış burjuva kadınlarıydı, ya da sınıflarının geleneği icabı böyle olmak istiyorlardı. Bu kadınların başlıca nitelikleri: ihtiyatlılık, soğukluk, pratik işlere yatkınlık, bencillikti. Yoksul bir hayat. Eğlence isteği var ama, duyguların gereksinmesinden çok, zihnî bir merak olarak. Zayıf bir irade, ama yine de kararlı. Çok gösterişli giyiniyor, otomatik kısa süren jestler yapıyorlardı. Ellerinin tersi, ya da içiyle saçlarına düzen veriyorlardı. Kendilerini görebilecek —yahut başkalarını gözetliyebilecek— biçimde, hep uzak, ya da yakın bir aynanın karşısına oturuyorlardı. Yemekte, ya da çayda, gümüş tabak, çatal, bıçaklarda bile yüzlerinin yansımasını görmekten hoşlanıyorlar, bu onları her şeyden çok ilgilendiriyordu. Sofrada sıkı bir perhiz uyguluyor, su gibi içki içiyor ve tenlerinin pudralı beyazlık idealine zarar verebilecek yemeklere el sürmüyorlardı.

Christophe'un sık sık gittiği çevrelerdeki kadınların çoğunluğu Yahudiydi. Judith Mannheim'ı tanıdığından beri, onlara güveni olmamakla birlikte, bu kadınlar çekici geliyordu ona. Sylvain Kohn kendisini bazı Yahudi ailelerinin salonlarına sokmuştu. Zekâyı seven bu insanlar onu anlayışla karşılamışlardı. Christophe akşam yemeklerinde, bankerler, mühendisler, gazete sahipleriyle, uluslararası simsarlarla, bir çeşit köle tüccarlarıyla, yani cumhuriyetin iş adamlarıyla tanışmıştı. Bunlar, keskin görüşlü, enerjik, güleryüzlü, yerine göre çok konuşan, yerine göre susmasını bilen insanlardı. Christophe üstü et-

ler ve çiçeklerle dolu sofranın çevresinde toplanmış olan bu adamların geçmişlerinde ve geleceklerinde kafalarında suç sayılacak düşünceler sezer gibi oluyordu. Hemen hepsi de çirkin suratlıydı bunların. Ama kadın sürüsü bütünüyle alınınca oldukça alımlıydı. Yalnız çok yakından bakmamak gerekirdi bunlara. Çoğu ince çizgilerden ve renkten yoksundu. Bu parlaklık, maddî bir yaşayışın belirtisiydi; o gururla açılan güzel omuzlar, güzelliklerini, hattâ çirkinliklerini bile bir erkek avlama tuzağı yapma dehasının belirtisiydi. Bir sanatçı bunlar arasında Neron, ya da Hadrien dönemi Roma kadınlarını andıranlarını bulabilirdi. Palma (1)'nın portrelerindeki kadınları andıran tipler de vardı bunların arasında: şehvetli, tombul gerdanlı, kısa boyunluydu ve hayvanî bir güzelliği olan kadınlardı bunlar. Bir kısmı da uzun kıvırcık saçlı, parlak, yakıcı bakışlıydı. İnce, keskin hareketli, her şeye hazır öteki kadınlardan daha erkeksi, ama yine de daha kadındılar. Sürünün arasında, tek tük ruhlu yüzler de yok değildi. Temiz çizgili yüzleri, Romalı kadınlardan çok Laban (2) diyarına dek uzanıyordu. Bu kadınlarla bir arada bulunmak insana susuşun şiirini, çöl âhengini tattırıyor gibiydi. Ama Christophe yaklaşıp da Rebecca ile Romalı Faustine, ya da Venedikli Sainte-Barbe'ın konuşmalarına kulak verince, karşısında Paris'li bir Yahudi kadın buluyordu; bir Paris'li kadından daha Paris'li, yapmacıklı ve çığırından çıkmış o Meryem bakışlarıyla baktığı insanın vücudunu da ruhunu da çırçıplak soyan kadınlar...

Christophe, bu salonlarda, ayrı ayrı toplanan gruplardan herbirine uğruyor ama hiçbirine katılmıyordu. Erkekler avdan vahşice, aşktan hayvanca, paradan ise büyük bir titizlikle, soğukkanlıca ve biraz da alayla söz ediyorlardı. Tiyatroların dinlenme salonunda iş notları

---

(1) Palma, Iacopo, Nigretti (1544-1628), İtalyan Ressamı. (Çev.)
(2) İbrani din ulusunun sevip evlendiği kız kardeşler. (Çev.)

alıyorlardı. Kendini güzel sanan kaknem kadının biri, kadınların oturdukları koltukların arasında yakasında bir rozetle dolaşıyor ve sesini tittere titrete:

— Ne! Salıverildi mi yoksa? diyordu.

Salonun bir köşesinde iki kadın genç bir aktrisle bir sosyete kadının aşklarından söz etmekteydiler. Kimi zaman konser olurdu. Piyano çalmasını isterlerdi Christophe'dan. Kadın şairler, soluk soluğa, kan ter içinde, yüksek perdeden, bir felâket haberi verircesine, Sully-Prudhomme'dan Auguste Dorchain'den şiirler okurlardı. Bir gün de tanınmış aktör bozuntularından biri, tanrısal bir org eşliğinde bir **Ballade mystique** okudu. Hem söz, hem müzik öylesine berbat şeylerdi ki, Christophe hasta oldu dinlerken. Ama şu Romalı Yahudi kadınları kendilerinden geçmiş, çok güzel dişlerini göstererek gülüyorlardı yürekten. İbsen'den piyesler de oynanıyordu. Toplumun temel direklerine karşı mücadele eden büyük bir adamın eseri eğlendiriyordu bu insanları!

Sonra da, pek tabiî olarak kendilerini sanattan söz etmekte yetkili görüyorlardı. Mide bulandırıcı şeylerdi söyledikleri. Özellikle kadınlar. İbsen'den, Wagner'den, Tolstoy'dan söz ediyorlardı flört yapar gibi, kibar görünmek için; biraz da can sıkıntısından ve budalalıklarından. Söz bir kere bu konulara döküldü mü olanaksızdı durdurmak. Bulaşıcı bir hastalıktı bu. Bankerlerin, simsarların zenci köle tüccarlarının sanat üzerine söylediklerini dinlemeliydi! Christophe boşuna cevap vermekten çekiniyor, konuyu değiştirmeye çalışıyordu. Ona müzikten, yüksek şiirden söz etmek için ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Berlioz'un dediği gibi: «Bu adamlar bu konulardan büyük bir soğukkanlılıkla söz ederler; şaraptan, kadınlardan ve daha başka kepazeliklerden söz ediyormuş gibi.» Bir akıl hastalıkları uzmanı doktor, İbsen'in kadın kahramanını hastalarından birine benzetiyor, ama daha da salak olduğunu ileri sürüyordu. Bir mühendis Bebek Evi'ndeki kişiler arasında en sevimlisinin koca olduğuna inandığını ileri sürüyordu. Şu ünlü soytarı —tanınmış komik— sesini titreterek Nietzche ve

Carlyle üzerine saçma sapan lâflar ediyordu. Christophe'a Velasquez'in (günün tanrısıydı) bir tablosunu, gözlerinden sel gibi yaşlar akmadan seyredemediğini söylemişti. Bununla birlikte, Christophe'a asıl düşüncesini açarak —sanatı çok yüce görmesine rağmen— hayattaki sanatı, eylemi, daha da yüce gördüğünü ve eğer istediği rolü oynamak elinde olsaydı, Bismarck rolünü oynıyacağını söylüyordu. Kimi zaman da zeki adam denilen tipte birine rastlanırdı. Ama bunların konuşması da ötekilerden pek üstün değildi. Christophe, konuşmak için, ne kadar zaman harcadıklarını ve gerçekte ne söylediklerini hesaplıyordu bunların. Çoğu kez birşey söyledikleri yoktu. Muammalı gülümsemelerle yetiniyor, ünleriyle yaşıyor ve herhangi bir tehlikeyi göze almıyorlardı. Yalnız, içlerinde Güney'li bir iki söylev meraklısı bunun dışındaydı. Bunlar her şeyden söz ediyorlardı. Hiçbir değer ölçüsü yoktu bunlarda. Her şeyi aynı plâna oturtmaktaydılar: Shakespeare, Molière, ya da bir İsa. İbsen'i Dumas Fils'le, Tolstoy'u George Sand'la karşılaştırıyorlardı. Bundan amaçları da elbet, Fransa'nın her şeyi icadettiğini ileri sürmekti. Genellikle yabancı bir dil bilenleri yoktu. Ama sıkıntı duymuyorlardı bundan. Dinleyicilerinin umurunda değildi bunların söylediklerinin doğru olup olmadığı! Önemli olan eğlenceli şeyler söylemeleri, olabildiğince ulusal gururu okşamalarıydı. Veryansın edilebilirdi yabancılara —yalnız, günün tanrısı müstesna: çünkü böyle birini bulmak moda gereğiydi; bu, Grieg veya Wagner, veya Nietzsche, veya Gorki, veya d'Annuzio olabilirdi. Ama, uzun sürmezdi bu; ve tapınılan heykel bir sabah çöp kutusunda bulurdu kendini!

O sıralar, Tanrı Beethoven'di. Beethoven —kim derdi ki bunu?— modaydı. Hiç olmazsa salon adamları ve edebiyatçıları için: çünkü, müzisyenler Fransa'daki sanat zevkinin kanunlarından biri olan baskül sistemi gereğince hemen uzaklaşmışlardı ondan. Bir Fransız ne düşündüğünü bilmek için komşusunun ne düşündüğünü öğrenmek ihtiyacını duyar: onun gibi, ya da ondan ayrı düşünebilmek için. Beethoven'i halkın tuttuğunu görünce bu seçkin mü-

zisyenler, onu kendileri için pek seçkin bulmamaya başlamışlardı. Kamuoyunun daima önünde gittiklerini hiçbir zaman onu izlemediklerini ileri sürüyorlardı. Onunla bir olmaktan kaçınarak ona sırt çeviriyorlardı. Bu yüzden, Beethoven için, keskin bir sesle bağıran bir ihtiyar sağır diyorlardı; belki iyi bir ahlâkçı, ama değeri abartılmış bir müzisyen olduğunu ileri sürenler de vardır. Bu çirkin şakalar hoşuna gitmiyordu Christophe'un. Salon adamlarının coşkunlukları da sarmıyordu onu. Eğer Beethoven o sıralarda Paris'e gelmiş olsaydı günün kahramanı olurdu. Bir yüzyıl önce ölmüş olması kötü olmuş onun için, diyenler de vardı. Müziğinin tutulmasında, duygusal biyografilerin hayatının az ya da çok ilginç olaylarını halka sevdirmiş olmasının rolü vardı. Aslan kükremesini andıran hırçın müziği bir romans havasına bürünüyordu. Kibar bayanlar ona acıyor, kendilerini tanımış olsaydı bu denli mutsuz olmayacağını üstü kapalıca açıklıyorlardı. İyi yürekliliklerivle kendilerini vermeye hazır oluşlarını açıkça ileri sürmelerinin nedeni de Beethoven'in, onların bu sözlerini senet ittihaz edemeyeceğiydi; adamcağızın hiçbir şeye ihtiyacı yoktu artık. Bundan ötürü de, virtüozlar, orkestra şefleri, İmpresarii'ler yüreklerinde ona karşı tükenmez merhamet hazineleri keşfediyorlardı. Sonra da Beethoven'ın temsilcisi sıfatıyla ona yöneltilen saygı gösterilerini kendilerine malediyorlardı. Yüksek fiyatlı parlak festivaller, sosyete adamlarına, hem cömertliklerini göstermek hem de Beethoven'in senfonilerini keşfetmek imkânını kazandırıyordu. Sanatın kaderini yönlendirmek üzere Cumhuriyet hükûmetince görevlendirilmiş politikacılardan, aktörlerden, salon adamlarından, yarı kibarlardan oluşan komitelerce Beethoven için bir anıt diktirileceği dünyaya ilân ediliyordu. Bu işi üstlenenlerin listesinde, ötekilere yol açan bir iki namuslu adamın ardı sıra, Beethoven sağ olsaydı hiçe sayacak olan bütün ayaktakımı da yer alıyordu.

Christophe çevresine bakınıyor, söylenenleri dinliyor, ağzından kötü bir lâf çıkmaması için dişlerini sıkıyordu. Bütün konser boyunca, sinirleri gerilmiş, suratı asık otu-

ruyordu. Ne konuşabiliyor ne de susabiliyordu. Zevk için ya da bir gereksinme ile değil de, nezaket gereği konuşmak küçültücü geliyordu kendisine. Düşüncesini olduğu gibi açıklamasına olanak yoktu. Gelişigüzel lâf etmek de elinden gelmezdi. Konuşmadığı zaman bile terbiyeli davranma kabiliyetinden yoksundu. Yanında oturan birine gözünü hiç ayırmadan dik dik bakardı; elinde olmadan incelerdi komşusunu, o da tedirgin olurdu bundan. Konuştuğu zaman da çok şey söylediğini sanırdı, bu da herkesi ve kendini de sıkardı. Bulunduğu yerin kendisinin yeri olmadığını anlar, oldukça akıllı olduğu için de, ortamla uyum sağlamadığını sezer, oraya aykırı düştüğünü anlayıp hem kendine hem de ev sahiplerine kızardı.

Sonunda, gece yarısı sokakta yapayalnız yürürken öylesine canı sıkılırdı, ki odasına yaya gitme gücünü bulamaz, küçük bir virtüoz iken Grand-Duc'ün sarayında piyano çaldığı zamanlardaki gibi belki yirmi kere yere uzanıp yatmak gelirdi içinden. Çoğu kez, cebinde bütün hafta için yalnızca beş altı frank varken iki frankı gözden çıkarıp bir arabaya atlardı. Çabucak arabaya binerdi, hemen oralardan uzaklaşmak için, yolda giderken de sinirli sinirli söylenir dururdu. Yatağına uzanıp da uyuyacağı sırada da inlerdi. Sonra da, gülünç bir sözü anımsayarak basardı kahkahayı. Bunu söyleyenin jestlerini taklit eder, keyif çıkarırdı. Ertesi gün ve daha sonraki günlerde de şurada burada gezinirken, bir hayvan gibi homurdandığı olurdu... Ne diye bu adamlara gidiyordu sanki? Neden onları tekrar görecekti ki? Ne mecburiyeti vardı başkaları gibi yüz ve el hareketleri yapmağa, ilgilenmediği şeylerle ilgileniyormuş gibi görünmeğe? Bunun, onu ilgilendirmediği de aslında doğru muydu? Bir yıl önce bu çevreye aslâ katlanamazdı. Şimdi hem kızdırıyor, hem de eğlendiriyordu bu çevre onu. Yoksa şu Paris'lilerin her şeye boşvericiliği mi sinmişti kendisine de? Eskisinden daha mı az güçlüyüm acaba diye kaygılanıyordu için için. Tersine eskiden daha da güçlüydü. Yabancı bir ortamda daha öz-

gürce düşünüyordu. İstese de istemese de gözleri dünyanın büyük komedisini görmeye başlamıştı şimdi.

Kaldı ki hoşlansa da hoşlanmasa da, Paris toplumunda sanatının tanınması için bu hayatı sürdürmesi gerekiyordu. Çünkü burada insanlar sanatçıları tanıdıkları ölçüde eserleriyle ilgileniyorlardı.

Sonra, bu dar kafalı insanlar arasında ders verecek birilerini bulabilmesi için —ki yaşamak için, buna muhtaçtı— kendisini tanıtmak zorundaydı.

Hem sonra yürek diye bir şey var insanda. İster istemez yüreği bir şeylere, birilerine bağlanmak, yaşamak için bağlanmak zorundaydı, hangi ortamda olursa olsun.

•

Christophe'un öğrencileri arasında zengin bir otomobil fabrikatörünün kızı vardı: Colette Stevens. Fransız uyruğuna girmiş bir Belçikalıydı babası; onun da babası Anvers'e yerleşmiş bir Amerikalı, annesi de Hollandalı bir kadındı. Has bir Paris'li aileydi bu. Christophe için de başkaları için olduğu gibi, tam bir Fransız kızıydı Colette Stevens. On sekiz yaşındaydı, yumuşak bakışlı siyah gözleri vardı; gençlere bakarken tatlılaşırdı bakışları. İspanyol kadınlarındakini andıran nemli gözbebekleri, bütün gözünü kaplıyormuş gibi görünüyordu. Konuşurken muzip dudak hareketleriyle hafifçe, büküp oynattığı küçük, ama uzunca tuhaf bir burnu vardı. Saçları düzensiz, çocuksu yüzü asık, pek dürüst olmıyan cildi pudralı, çizgileri kaba ve şişkinceydi. Tombalak bir kediye benziyordu.

Ufak tefek, iyi giyinen, alımlı, cilveli bir genç kız. Edalı, züppece ve toy. Küçük bir kız çocuğu rolü oynıyarak salıncaklı iskemlesinde saatlerce sallanır; zaman zaman ince sesiyle bağırırdı:

— Yo, kesinlikle olmaz!..

Sofraya sevdiği bir yemek getirilince ellerini çırpar; salonda sigara tüttürür, erkeklerin karşısında kırıtır, kız arkadaşlarına aşırı sevgi gösterilerinde bulunur, boyun-

larına sarılır, ellerini okşar, kulaklarına bir şeyler fısıldar, tatlı ve titrek bir sesle, safdilce, bazen de muzipçe şeyler söyler, hattâ fırsat düştüğünde hiç umursamadan muaşeret dışı şeyler söylemesini ve daha iyisi söyletmesini bilirdi. Kimi zaman da uslu bir kız çocuğu gibi saf bir hali vardı. Gözkapakları şehvetle yarı inik sinsice çevresini gözler, hiç bir dedikoduyu, hiçbir lâstikli sözü kaçırmaz ve aklına estikçe de gönülleri kendine bağlamasını becerirdi.

Bu numaralardan, bu köpek yavrusu oyunlarından, bu yapmacıklı toyluktan hiç hoşlanmıyordu Christophe. Kurnaz bir kızın cilvelerine dikkat etmekten, daha başka yapacağı şeyler vardı onun. Ekmeğini kazanmak, kendini ve düşüncelerini ölümden korumak zorundaydı. Bu salon gevezeliklerinin onun için biricik ilginç yanı, kendisine bu olanağı sağlamış olmalarıydı.

Ödedikleri paraya karşılık ders veriyordu onlara — zihnini işine vererek, alnı kırışık, işinden başka bir şey düşünmeden. Bu dersin sıkıcılığına kendini kaptırmamak, Colette Stevens gibi şımarık kızların cilvelerine kanmamak için Christophe, Colette'e, yeğeninden çok önem vermiyordu. On iki yaşlarındaki bu çekingen ve sessiz kızı, Stevens ailesi yanlarına almışlardı. Christophe ona da piyano dersi veriyordu.

Fakat, Colette, Christophe'un yanında bütün güzelliklerinin boşuna olduğunu hissedebilecek kadar ince fikirli; ve onun tarzına hemen uyabilecek kadar yatkın yaratılışlıydı. Öyle uzun boylu çaba harcaması da gerekmiyordu bunun için. Yaradılışından gelme bir içgüdüydü bu. Kadındı. Sürekli bir dalgalanıştı. Karşılaştığı her insan, onun için, hemencecik biçimini aldığı bir vazoydu, merakından yapıyordu bunu, ya da böyle olmaya ihtiyaç duyuyordu. Hayatını sürdürebilmek için her an bir başkası olması gerekmekteydi. Bütün, kişiliği olduğu gibi kalmamaktı. Vazo değiştirirdi sık sık.

Christophe çekiyordu onu kendisine; buna başlıca neden, kendisinin onu çekememesiydi. Onun çekiciliği bundan başka, tanıdığı öteki gençlere benzememesindendi. Sonra o zamana kadar bu biçimde ve böyle girintili çıkın-

tılı bir vazoyu doldurmayı denememişti. Hem sonra, keskin bir uzman gözüyle, bir bakışta, bu vazonun incelikten yoksun olsa bile, Christophe'da bütün öteki Paris'li biblolarda bulunmayan bir sağlamlık olduğunu anlamıştı.

Çoğu aylak genç kızlar gibi Colette de müzikle uğraşıyordu. Hem çok, hem az çalışıyordu buna. Hep uğraştığı halde bir şey anlamıyordu müzikten. Bütün gün, ya başka yapacak işi olmadığından, ya gösteriş için, ya da keyif verdiği için piyanosunu tıngırdatıp duruyordu. Kimi zaman bisiklete binmek gibi bir şeydi bu onun için. Kimi zaman da, iyi, çok iyi, zevkle, bütün ruhuyla (neredeyse bir ruhu olduğu söylenebilirdi; halbuki, kendisini ruhu olan birisinin yerine koyması yetiyordu) piyano çalıyordu. Christophe'u tanımadan önce, Massenet'yi, Grieg'i, Thomé'yi sevebileceği söylenebilirdi. Ama Christophe'u tanıdıktan sonra bunları sevemeyeceği de söylenebilirdi. Şimdi artık Bach'ı ve Beethoven'i gayet düzgün bir şekilde çalabiliyordu,— (aslında bu çok bir şey demek değildir); — ama önemli olan şu ki, bunları gerçekten seviyordu. Aslında sevdiği ne Beethoven ne Bach, ne Thomé, ne de Grieg'di: notaları, sesleri, tuşlarda gezinen parmaklarını, tellerin sinirlerini gıcıklayan titreşimlerini seviyordu; tıpkı başka tellerin de içini şehvetle gıcıklamasını sevdiği gibi.

Aristokratça döşenmiş, biraz solukça renkli halılarla bezenmiş salonun ortasında, bir resim sehpasının üstünde, bayan Stevens'in portresi göze çarpıyordu. O sıralarda moda olan bir ressam yapıyordu bu resmi. Susuz kalmış bir çiçek gibi pörsük, göz kapakları düşük, vücudu helezonvari kıvrılmıştı kadının: milyoner ruhunun eşsizliğini göstermek için. Christophe, üzerine karlar serpilmiş yaşlı ağaçlara bakan camekânlarla çevrili büyük salonda bulurdu her zaman Colette'i. Genç kız piyanosunun önüne oturmuş, hep aynı müzik parçalarını tekrarlayıp dururdu; tatlı «dissonances»larla (1) dinleyenlerin kulağını okşamak istiyor gibiydi.

Christophe içeri girerken:

(1) Uyumsuz ses tonları. (Çev.)

— Ah! İşte dişi kedi yine mırıldanıyor, derdi.

— Kötü yürekli! diyordu gülerek Colette ve elini, gevşekçe bir hareketle genç adama uzatıyordu.

— ... Dinleyin şunu, güzel değil mi?

Christophe ilgisizce:

— Çok güzel... diyordu.

— Dinlemiyorsunuz ki... Dinler misiniz lûtfen!

— Dinliyorum... Hep aynı şey...

Genç kız öfkeyle:

— Müzisyen değilsiniz siz diye karşılık veriyordu.

— Eğer müzik bu ise!

— Ne!.. Müzik değil mi bu? Peki nedir öyleyse söyler misiniz lûtfen?

— Siz de çok iyi biliyorsunuz bunu; ben söylemeyeceğim, uygun düşmez de ondan.

— Daha iyi ya söyleyin bakalım.

— İstiyorsunuz öyle mi? Eh kabahat sizde!.. Ne yapıyorsunuz siz piyanonuzla biliyor musunuz: flört.

— Amma da yaptınız.

— Gerçeğin ta kendisi bu. Şöyle diyorsunuz piyanonuza: «Sevgili piyano, sevgili piyano, bana tatlı şeyler söyle, daha da çok okşa beni, bir öpücük ver bana!»

Colette bu sözün üstüne yarı gülerek, yarı kızgın bağırıyordu:

— Susacak mısınız siz! Azıcık olsun saygınız yok!

— Evet, azıcık bile yoktur!

— Küstahın birisiniz siz... Hem her şeyden önce benim davranışım müziği gerçekten sevmemin belirtisi değil midir?

— Oh! Rica ederim, müzikle karıştırmayın bunu.

— Ama müziğin ta kendisidir bu! Güzel bir ses, bir öpücüktür.

— Bunu söyleten ben değilim size.

— Doğru değil mi sanki? Neden omuz silkiyorsunuz öyle? Neden buruşturuyorsunuz yüzünüzü?

— Bu beni tiksindiriyor da ondan.

— Daha neler!

— Müzikten, çapkınlıktan söz eder gibi söz edilmesin-

den tiksiniyorum... Oh! Sizin kabahatiniz değil bu. Şu çevrenizdeki bütün toplum sanata hoş görülen bir hovardalık gözüyle bakmakta... Haydi bu kadarı yeter! Sonatınızı çalın bakayım.

— Ama hayır, konuşalım biraz.

— Ben konuşmak için gelmiyorum buraya, size piyano dersi vermek için... Haydi marş!

— Çok terbiyelisiniz! diyordu öfkeyle Colette,— ama aslında kendisine karşı böyle kabaca davranılması pek hoşuna gitmişti.

Parçasını, elinden geldiğince iyi çalmaya uğraşıyordu; becerikli olduğu için de oldukça iyi başarıyordu bunu, hattâ kimi zaman çok iyi denilebilecek kadar. Hiç de kül yutmayan Christophe, bu çaldığı parçayı hiç duymadan, duyuyormuş gibi görünen şeytan kızın kurnazlığına içinden gülüyordu. Bunun için de bu kıza eğlenceli bir sempati duymaktan alıkoymuyordu kendini. Colette'e gelince piyano dergisinden daha ilginç bulduğu konuşmalarına yeniden başlamak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Christophe, kızı hırpalamamak bahanesiyle ne kadar konuşmaya yanaşmasa da, Colette onu konuşturmayı başarıyordu. Christophe'un sözleri ne kadar kırıcı olursa olsun, o hiç alınmıyordu, eğlenceli buluyordu bunu. Kurnaz kız Christophe'un içtenlikten çok hiçbir şeyi sevmediğini bildiği için, gözüpeklikle kafa tutuyor ona, inatla tartışıyordu onunla. Sonunda dost olarak ayrılıyorlardı birbirlerinden.

•

Ne var ki Christophe hiç de hayale kapılmamıştı bu salon dostluğundan, hiçbir zaman aralarında öyle sıcak bir yakınlık olmamıştı. Sadece bir gün, Colette, umulmadık bir hareketle, ya da kendini beğendirme iç güdüsüyle içini açmıştı ona.

Bir gün önce, evlerinde parti verilmişti. Colette gülüp eğlenmiş, bol bol çene çalmış, çılgınca flört etmişti. Ama, ertesi sabah, Christophe derse geldiği zaman, yorgun bir

haldeydi. Yüzünün çizgileri gerilmiş, benzi uçmuştu; kafazı kazan gibiydi. Ancak birkaç kelime çıkabildi ağzından. Bitkin görünüyordu. Piyanonun başına geçti, gevşek gevşek çalmaya başladı, parmaklarını yanlış tuşlara vuruyor, sonra düzeltmeye çalışıyordu, birden durarak:

— Çalamayacağım... Özür dilerim... Dursak biraz...

Christophe, hasta mısınız, diye sordu. Hayır, diye cevap verdi genç kız.

Bugün keyifsizdi biraz... Böyle anları oluyordu... Gülünç bir şeydi bu, ama kızmamalıydı bunun için ona...

Christophe başka bir gün gelmeyi teklif etti, ama kız kalması için diretti:

— Bir dakika... Birazdan geçer... Ne kadar da budalayım değil mi?

Genç adam kızın her zamanki halinde olmadığını hissetmişti, ama bir şeyler sormak istemiyordu; başka şeylerden söz etmiş olmak için:

— İşte böylesine canlı olmanın sonu, dün akşam kendinizi çok harcamış olmalısınız, dedi.

Colette ,alayla gülümseyerek:

— Sizin için aynı şey söylenemez, diye karşılık verdi.

Christophe içtenlikle güldü bu söze.

— Kimseyle tek kelime konuşmadınız, sanırım, dedi genç kız.

— Tek kelime bile.

— Ama ilginç insanlar da yok değildi.

— Evet, müthiş gevezeler, ince fikirli adamlar. Sizin bu her şeyi anlayan, her şeyi hor gören, ama hiç duygusu olmayan kıvrak Fransızlarınızın arasında ne yapacağımı şaşırıyorum. Saatlerce aşktan sanattan sözeden insanlar can sıkıcı değil mi?

— Sizi ilgilendirmeliydi, aşk olmasa bile sanat.

— Söz edilmez bu şeylerden: yapılır.

Colette hafifçe dudak büktü:

— Ya peki yapılamıyorsa?

Christophe gülerek yanıtladı:

— O zaman bırakın bunu başkalarına. Herkes sanatla uğraşamaz.

— Aşkla da mı?
— Aşkla da.
— Aman Tanrım! Peki ne kalıyor öyleyse bize.
— Ev işleriniz.
Colette canı sıkılmış gibi:
— Teşekkürler, dedi.
Ellerini yeniden piyanoya uzattı, ama şaşırıyordu çalacağı parçayı, tuşlara vurdu ve inler gibi bir sesle:
— Yapamıyorum!.. dedi. Anlaşılıyor ki, hiçbir şeye yaramıyorum ben. Haklısınız sanıyorum. Kadınlar hiçbir şeye yaramıyorlar.
— Bunu söylemek de yine bir şey, dedi Christophe babacanca.
Colette, azarlanmış bir kız çocuğunun şaşkınlığıyla ona baktı ve:
— Bu kadar katı olmayın, dedi.
Christophe gülerek yanıt verdi:
— İyi kadınlar için kötü bir şey söylemiş değilim. İyi bir kadın dünyayı cennete çevirir. Ne var ki böyle dünyayı cennete çeviren...
— Evet böyle bir kadın görülmemiştir, demek istiyorsunuz.
— O kerte kötümser değilim. Ben böyle birini hiç görmedim demek istedim; ama böyle bir kadın bulunabilir. Eğer varsa onu bulmaya da kararlıyım. Ne var ki kolay değil bu. Dâhi bir erkek ne kadar azsa, iyi bir kadın da o kadar azdır.
— Bunların dışındaki erkeklerle kadınların hiç önemi yok, öyle mi?
— Tersine! Önemli olanlar yalnız bunlardır... Salon adamları için.
— Ya sizin için...
— Benim için varlığıyla yokluğu birdir bunların...
— Çok katısınız! dedi, yine Colette.
— Azıcık. Birilerinin böyle olması gerekir. Başkalarının çıkarı gereğidir bu. Eğer şurada burada birkaç çakıl taşı olmasa, insanlık erir gider.

Colette kederlice:

— Evet, haklısınız, güçlü olduğunuz için mutlusunuz. Ama böyle olmayanlar, özellikle kadınlar için böylesine sert olmayın. Bilemezsiniz zayıflığımız ne kadar acı geliyor bizlere. Bizi, hep öyle gülüp eğlenirken, flört ederken görüp kafamızın içinde bir şey olmadığını sanarak, küçümsüyorsunuz bizleri. Ah! Salon hayatına giren onbeş onsekiz yaşlarındaki kadıncıkların kafalarından geçenleri bir bilseydiniz. O, bizim taşkın dopdolu hayatımızın getirdiği başarıların perde arkasını görebilseydiniz. Bizler, iyi dans ettiğimiz, acayip şeyler söylediğimiz, acı şeylere gülüp güldürdüğümüz için beğeniliriz. Kimi budalalara kendimizden bir şeyler verdikten, karşımızdakilerin gözlerinde biraz parıltı arayıp, bulamadıktan sonra, geceleyin sessiz odamıza kapanıp yalnızlığın bunalımı içinde nasıl kıvrandığımızı görebilseydiniz!..

— Olabilir mi böyle bir şey? dedi şaşkınlıkla Christophe! Siz de acı çekiyorsunuz, böyle acı çekiyorsunuz demek?

Colette cevap vermedi; ama gözleri dolu dolu olmuştu. Gülümsemeye çalışıyordu, Christophe'a elini uzattı: Genç adam kızın elini tutarak:

— Zavallı yavrucak! dedi. Madem ki acı veriyor size, neden bu hayattan uzaklaşmak için bir şey yapmıyorsunuz?

— Ne yapmamı istiyorsunuz? Yapacak hiçbir şey yok. Siz erkekler, kendinizi kurtarabilirsiniz, istediğinizi yapabilirsiniz. Ama bizi sosyete hayatının görevlerine ve eğlencelerine kapatmışsınız, çıkamayız oradan.

— Sizi, bizim gibi, kurtaracak, hoşunuza giden ve bizim gibi bağımsızlığa kavuşturan bir uğraş edinebilirsiniz değil mi?

— Sizin gibi öyle mi? Zavallı Bay Krafft! Sizin uğraşınız da pek öyle bağımsızlık sağlamış değil!.. Ne de olsa bu hoşunuza gidiyor sizin. Ama nasıl bir iş yapabiliriz ki bizler? Bizim için ilginç olan tek bir şey yok. Evet biliyorum, şimdi her şeye karışıyoruz

biz. Bizi ilgilendirmeyen bir sürü şeyle ilgilenir gibi görünüyoruz; bir şeylerle ilgilenmeyi öylesine istiyoruz ki!.. Ben de ötekiler gibi yapıyorum. Yardımsever derneklerinin koruyuculuğunu yapıyorum. Sorbonne'daki kurslara gidiyorum, Bergson'un ya da Jules Lemaître'in konferanslarını izliyorum, tarihî eserlerin çalındığı konserlere gidiyorum, bir sürü not tutuyorum... Ne yazdığımı bildiğim de yok... Sonra kendimi de bütün bunlardan çok zevk aldığıma, hiç olmazsa bunların yararlı şeyler olduğuna inandırmaya çalışıyorum. Ah! Bunun tersinin ne olduğunu bilmiyor değilim, hepsi bir benim için, öyle canım sıkılıyor ki!.. Beni küçük görmeye başlamayın yeniden, size herkesin düşündüğünü söyledim. Başka kadınlardan daha budala değilim ben. Ama felsefe, tarih, bilim ne işime yarar benim? Sanata gelince —görüyorsunuz ya, takırdatıyorum, karalamalar, küçük sulu boya rezaletleri yapıyorum,— ama bunlar hayatımı dolduruyor mu benim? Bizlerin bir tek amacımız var: evlenmek. Ama, sizin kadar benim de iyi tanıdığım şu ya da bu adamla evlenmek keyifli bir şey mi sanıyorsunuz? Oldukları gibi görüyorum onları. Durmadan hayal kurmayı becerebilen şu sizin Alman Gretchen'lerinizden değilim. Korkunç bir şey değil mi bu? İnsanın çevresine bakıp, evlenmemiş olan kadınları görmesi, kimlerle evlendiklerini bilmesi, onların yaptığını yaparak insanın vücudunu da ruhunu da çarpıtması gerekeceğini anlaması! İnanın bana, bir hayata katlanıp görevlerini yerine getirmek için insanın her şeye boyun eğmesi gerektiğini düşünmesi bile cesaret işi. Her kadın yapamaz bunu. Sonra zaman akıp gider, yıllar yılları kovalar, gençlik uçup gider, bununla birlikte güzel şeyler de var bizlerde, ama ne var ki bir şeye yaradığı yok bunların, her gün biraz daha ölen şeyler, bunları birtakım budalalara, küçük gördüğünüz insanlara vermek zorundasınız!.. Sonra kimsenin de anladığı yok sizi! Sanki bir muammayız insanlar için. Haydi diyelim ki, bizleri anlamsız ve acayip bulan erkekler için bu böyle olsun. Ama bizden yaşlı kadınlar anlamalı değil mi? Onlar da

bizim gibiydiler bir zamanlar, anımsamaları yeterdi bunu. Ne gezer... Hiçbiri el uzatmaz genç kıza, annelerimiz bile tanımazlar bizleri, tanımaya da çaba göstermezler hiç. Bütün düşünceleri bizi evlendirmektir. Alt yanı, ister yaşa, ister öl, canının istediği gibi işini yoluna koy! Toplum bizi tümüyle bir yana itmiştir.

— Umutsuzlanmayın, dedi Christophe, herkesin sırası gelince hayat tecrübesini geçirmesi gerek. Eğer, yürekli iseniz her şey yolunda gidecek demektir. İçinde yaşadığımız çevrenin dışında birini arayın kendinize. Yine de Fransa'da namuslu erkekler vardır elbet.

— Var. Tanıyorum böylelerini. Ama öyle can sıkıcı şeyler ki bunlar da!.. Hem size şunu söyleyeyim: içinde yaşadığım çevre hoşuma gitmiyor. Ama, şimdi onun dışında yaşayabileceğimi de sanmıyorum. Alıştım bu yaşantıya. Belli bir refaha, belli bir lüksün inceliklerine, sosyete hayatına ihtiyacım var. Şüphesiz, para yeterli değil bunu sağlamak için, ama gerekli. Güzel bir şey değil bu biliyorum, ama tanıyorum ben kendimi, zayıf ruhlu bir kızım... Yalvarırım, size küçük yanlarımı gösterdiğim için uzaklaşmayın benden. İyi yürekle dinleyin beni. Sizinle konuşmak öylesine iyi geliyor ki bana! Sizin güçlü, sağlıklı olduğunuzu hissediyorum, size büyük güvenim var. Biraz dost olmak ister misiniz benimle?

— İsterim elbet, dedi Christophe. Ama ne yapabilirim ben?

— Beni dinler öğüt verir, yüreklendirirsiniz. Çoğu zaman öylesine şaşkınlık içindeyim ki ...O zaman ne yapacağımı bilemiyorum. Şöyle derim kendi kendime böyle anlarımda: mücadele etmek neye yarar? Neye yarar kendimi yiyip bitirmem! Kim olursa olsun! Ne olursa olsun! Korkunç bir durum bu. Bu hale düşmek istemiyorum. Yardım edin, yardım edin bana!..

Colette birden çökmüş, on yıl yaşlanmış gibi görünüyordu. Christophe'a dostça, boyun eğmişcesine yalvaran bakışlarla bakıyordu. Christophe istediklerini yapacağına

sôz verdi. Bunun üzerine Colette canlandı, neşeyle gülümsedi.

O akşam, yine her zamanki gibi gülüp eğlendi, flört etti.

•

O günden başlayarak, aralarında içtenlikli konuşmalar düzenli olarak sürdü. Baş başaydılar: Colette, ona istediğini anlatıyordu. Christophe, genç kızı anlamak için kendini zorluyor öğüt vermeye çalışıyordu. Colette bu öğütleri, arada bir de azarlamaları ağır başlılıkla, dikkatle dinliyordu uslu bir kız çocuğu gibi. Bu onu eğlendiriyor, ilginç geliyordu kendisine, dahası güç veriyordu, duygulu ve cilveli bir göz kırpışıyla teşekkür ediyordu, Christophe'a. Ama hayatında değişen hiçbir şey yoktu; yeni bir eğlenceden başka bir şey değildi bu.

Bütün gün boyunca değişik hallere bürünüyordu. Sabahları öğleye doğru çok geç kalkıyordu. Uykusu düzenli değildi. Ancak gün doğarken uyuyabiliyordu. Bütün gün hiçbir şey yaptığı yoktu. Bir mısraı, bir düşünceyi, bir düşünce kırıntısını, hatırladığı bir konuşmayı, bir müzik parçasını; hoşlandığı bir yüzün hayalini kafasının içinde geveleyip duruyordu. Ancak, akşamın dördüne beşine doğru uyuklaması sona ermekteydi. O zamana dek göz kapakları sarkık, yüzü şişti, suratı asıktı, uyuklar gibiydi. Yakın kız arkadaşları gelince yeniden canlanırdı. Onun gibi geveze, onun gibi Paris dedikodularından hoşlanan genç kızlardı bunlar. Solukları tükenircesine durmadan aşktan söz ediyorlardı. Aşk psikolojisi: tuvalet, şunun bunun sırrını açığa vurma, zemmetme gibi, bu da sonu gelmez bir konuşma konusuydu. Colette'in, küçük bir aylak delikanlılar çevresi de vardı. Her gün, eteklikler arasında birkaç saat geçirmek ihtiyacındaydı bu gençler. Onlar da eteklik giyebilirlerdi. Çünkü kız ruhluydular ve kızlar gibi konuşurlardı. Christophe'un saati belliydi: bu, günah çıkartma saatiydi. Colette onun karşısında hemen ağırbaşlı, içi-

ne kapanık bir genç kız görünüşüne bürünürdü. Bodley'in sözünü ettiği Fransız genç kızı tipiydi. Günah çıkartan papazın hücresine girdiği zaman: «Önceden rahatça hazırlanmış bir temayı işler, berrak bir düzenlilik örneğidir, söylenmesi gereken her şey düzene sokulmuştur, birbirinden ayrı kategoriler halinde sınıflandırılmıştır». —Sonra da bol bol eğleniyordu. Gün ilerledikçe daha da gençleşiyordu. Akşam tiyatroya gidiliyordu, tiyatro salonunda, her zaman görülmekte olan yüzleri yeniden görmek sonsuz bir zevkti. Bu zevk oyundan değil de tanıdık aktörleri görmekten ileri geliyordu. Bir kere daha oyuncunun pek bilinen kusurları sayılıp dökülüyordu. Locanıza kadar gelenlerle, öteki localarda oturanları, ya da aktrisleri çekiştiriyordunuz. Toy kız rolü oynayanın «kesilmiş mayonez» gibi sesi vardı; baş kadın aktris ise bir «abajur» gibi giyinmişti. Kimi zaman da bir salonda verilen partiye gidiliyordu. Burada en büyük zevk güzel görünmekti. (Bu da gününe göre değişiyordu; hiçbir şey Paris güzelliği kadar gelip geçici değildir)— İnsanların tuvaletleri üzerine, bedenlerindeki kusurlar üzerine eleştiriler tazeleniyordu. Karşılıklı konuşma diye bir şey yoktu hiç ve gece eve geç dönülüyordu. Güçlükle yatılıyordu: (en çok uyanık olunan saatti bu). Masanın üstü karıştırılır, ele bir kitap alınırdı. Bir söz, ya da bir hareket anımsanarak gülünürdü kendi kendine. Canı sıkılırdı insanın. Çok mutsuz hissederdi genç kız kendini. Bir türlü uyku tutmazdı. Böylece, gece yarısından sonra umutsuzluk nöbetine sürüklenirdi insan.

Colette'i zaman zaman bir kaç saat gören Christophe, bu değişikliklerden ancak birkaçına tanık olduğu için onu anlayamıyordu bir türlü. Ne vakit samimidir, ya da her zaman böyle midir, yoksa hiç değil midir diye soruyordu içinden. Colette'in kendisi de söyleyemezdi bunu. O da, geceleri aylakça ve ters isteklere kapılan genç kızlar gibiydi. Ne olduğunu bilmiyordu, ne istediğini bilmiyordu da ondan; çünkü önceden denemeden ne istediğini bilemezdi. Böyle olunca, o da kendi tarzında, azami serbestlikle, mümkün en az rizikoyla bir deneme yapmağa çalışmakta ve

bunu yaparken kendini çevresindekilere uydurmakta, onların ahlâk ölçülerini benimsemekteydi. Birini seçmek için kendini sıkmıyordu. Hepsinden yararlanmak için hepsini kolluyordu.

Ama, Christophe gibi bir dostla kolay bir iş değildi bu. Değer vermediği, dahası küçük gördüğü kişilerin kendisine tercih edilmesine aldırış etmiyordu, o, ama, kendisinin onlarla eşit sayılmasına katlanamıyordu. Herkesin kendine göre bir zevki vardı, ama hiç olmazsa bir zevk sahibi olmalıydı.

Hele Colette'in çevresinde şu küçük delikanlıları toplamaktan hoşlanır görünmesini sabırla karşılamaya karakteri elverişli değildi; bütün bunlar tiksinti veren, küçük ukala züppelerdi, çoğu zengindi, ya da bir bakanlığa yerleştirilip çöplendirilen yaratıklardı, zaten ikisi de bir kapıya çıkardı bunun. Hepsi de edebiyatla uğraşıyor, yazıyor, ya da yazdıklarını sanıyorlardı. Üçüncü Cumhuriyet dönemine vergi bir nevrozdu bu. Bir çeşit kendini beğenmişcesine bir tembellikten başka bir şey değildi bu — çünkü zihin çalışması, kontrolü en güç ve blöfe en elverişli çalışmadır. Büyük uğraşlarından gizlice, ama saygılı birkaç kelimeyle söz ederlerdi. Çalışmalarının büyüklüğünün verdiği önemlilik görüntüsüyle birlikte bu yükün altında ezilmiş gibiydiler. İlk zamanlarda Christophe, bunların adlarını hiç bilmediği için sıkılıyordu. Çekine çekine öğrenmeye çalıştı, hele, ötekilerin konuşmaları sırasında bir tiyatro ustası gibi gösterdikleri gencin ne yazdığını öğrenmeyi çok istiyordu. Bu büyük dram yazarının on yıl boyunca kendi dergilerinde yayınladığı hikâyeleri biraraya getirip oluşturduğu bir romandan aldığı bir perdelik bir oyundan başka bir şey yazmamış olduğunu öğrenince şaşıp kalmıştı. Ötekilerin dağarcıkları da onunkinden daha dolu değildi. Birkaç perdelik oyunlar, birkaç hikâye, birkaç şiir. Aralarında bir makale ile ün kazanmış olanlar vardı. Başkaları da «yazacakları» bir kitapla... Uzun soluklu eserleri küçümseyen bir davranışları vardı. Cümle içinde kelimelerin istifine büyük önem veriyor gibiydiler. Bununla birlikte, «düşünce» kelimesi sık sık geçerdi konuşma-

larında. Ama bu onlar için, günlük dildeki anlamı taşımıyor gibiydi. Bunu üslûp ayrıntıları için kullanıyorlardı. Bununla birlikte aralarında büyük düşünürler ve büyük mizahçılar da vardı, bunlar yazılarında derin anlamlı kelimelerin altını çiziyorlardı, okuyanlar yanılmasın diye. Hepsi de kişiliklerine büyük önem veriyorlardı, önem verdikleri tek şey de buydu. Başkalarına da aşılamak istiyorlardı bu duygularını. Ama, talihsizlik şuydu ki, ötekiler de zaten aynı duyguya sahip bulunuyorlardı. Konuşmalarında, yürümelerinde, sigara içmelerinde, gazete okumalarında, başlarını gözlerini kullanışlarında, birbirlerini selâmlayışlarında sürekli olarak okuyucu ve seyirci kitlesindeydi akılları fikirleri. Yapmacıklı davranışlara gençler pek tutkundur, hele anlamsızları, yani pek işi gücü olmayanları. Özellikle kadınlara hoş görünmek için çırpınıp dururlar bunlar: çünkü, kadınları arzular ve —daha da çok— onlar tarafından arzulanmayı isterler. Karşılarına çıkan ilk kişiye bile caka satarlar, ondan bekledikleri kendilerine hayranlıkla bakmasıdır. Bu, yavru tavus kuşlarına sık sık rastlıyordu: yeteneksiz oyuncular, bu karalamacı ressam bozmaları, bu yeteneksiz virtüozlar, kendilerine bir Van Dyck, Rembrandt, Velasquez, Beethoven süsü verir; ya da iyi ressam, iyi müzisyen, iyi işçi, derin düşünür neşeli adam, Tuna köylüsü, tabiat adamı rolü yakıştırırlar. Yürürken, yan taraflarına bir göz atarlar, kendilerine bakan var mı diye. Christophe bunların geldiğini görünce, muziplik ederek ilgisizce öte yana bakıyordu. Ama, bunların düş kırıklığı pek uzun sürmezdi, oradan geçen başka birine caka satarlardı; iki adım ötede. Colette'in salonuna gelenler daha ince tiplerdi: özellikle derin düşünceli insan suratı takınırdı bunlar; orijinal olmayan bir iki modeli taklit ederlerdi. Ya da bir düşünceyi benimsiyormuş gibi satarlardı kendilerini: Güç, sevinç, acıma, dayanışma, sosyalizm, anarşizm, inanç, özgürlük gibi. Onlar için bir roldü bu. En yüce bir düşünceyi bir edebiyat konusu yapma ve insan ruhunun en kahramanca atılımını moda olan palavracılık rolüne indirmede yetenekleri vardı.

Ya da tümüyle kendi dünyaları içinde görünürlerdi, bu da aşktı: onların alanıydı bu. Zevkin, ahlâk yasasının onlar için gizli hiçbir yanı yoktu. Büyük ustalıklarıyla yeni durumlar yaratıyorlardı bunları çözümlemek onuruna ermek için. Bu, hep yapacak başka işi olmayanların uğraşıydı; sevemedikleri için «aşk yapıyorlardı» ve özellikle açıklıyorlardı bunu. Yorumlar metinden daha çoktu, bu da onlarca pek incelikti. Sosyoloji en edepsizce düşüncelere bile bir çekicilik kazandırmaktaydı; hepsi de o zaman sosyoloji bandırasının altında toplanıyorlardı. Zevklerini doyurmak için ne yaparlarsa yapsınlar yine bir şeyler eksik kalıyordu; bu yüzden, yeni zamanlar için çalıştıklarına kendilerini inandırmalarıydı. Bu, tam anlamıyla bir Paris sosyalizmi idi: cinsel sosyalizm.

Bu küçük aşk okulunun en tutkulu sorunu, evlilikte kadınla erkeğin eşitliği ve sevgi haklarıydı. Yürekli, namuslu, İskandinavyalı ya da İsviçreli protestan kimi gençler, evlenen erkeklerin de kadınlar gibi bâkir olmalarını ileri sürerek erdem eşitliğini savunuyorlardı. Parisli ahlâkçılar ise, başka türlü bir eşitliği, savunmaktaydılar: âşık edinme hakkı. Paris'te öylesine bir hayalî ya da gerçek zina furyası almış yürümüştü ki yavanlaşmaya başlamıştı. Edebiyat dünyasında bunun yerine konulacak daha özgür bir buluş aranıyordu: genç kızların oruspuluğu. Düzenli, evrensel, erdemli, edeplice, aile hayatına uygun, hepsinin ötesinde de sosyal bir oruspuluktu bu. Yeni yayınlanan çok ustaca yazılmış bir kitap bu konuyu işlemekteydi. Dörtyüz sayfa boyunca, eğlenceli bir bilgiçlikle, «Bacon» metodunun bütün kurallarına uygun olarak, zevkin en iyi biçimde tadılması yollarını incelemekteydi. Bu komple serbest sevişme derslerinde sık sık incelikten, terbiyeli davranışlardan, soyluca zevkten, güzellikten, erdemden, utanmadan, ahlâktan söz edilmekteydi. Bu kötülük heveslisi kibar kızları için bir Berquin'di (1). O

(1) Armand de Berquin (1747-1791) Fransız yazarı; oldukça yavan elejiak piyesler yazmıştır. (Çev.)

sıralarda bu kitap, Colette'in küçük çevresinin derin bir hazla okuduğu ve yorumladığı bir İncil'di. Söylemeye gerek yok ki, öğrencilerin yaptıkları gibi, bütün bu aykırı düşüncelerde doğru, iyi gözlemlenmiş dahası oldukça insanca yanları bırakarak en kötü yanları tutuyorlardı. Bu küçücük kutsal çiçek bahçesinde, en zehirlileri toplamaktaydılar.

Örnek: Bu metinden çıkartılan özdeyişler: «şehvetin verdiği zevk çalışma zevkini kamçılar», «Bir bakirenin, şehveti tatmadan anne olması korkunç bir şeydir.» Bâkir bir erkeğe sahip olmak bir kadın için akla dayanan analığa tabii bir hazırlıktır.» Annelerin rolü, «Oğullarının hürriyetini korumak için kullandıkları inceliği ve görgüyü kızlarının hürriyetini hazırlamakta da göstermektir.» Öyle bir zaman gelecektir ki «Genç kızlar sevgililerinin evine, şimdi derse ya da bir kız arkadaşlarına çay içmeğe gittikleri gibi serbestçe gireceklerdir.»

Colette, gülerek böyle öğütlerin pek akıllıca olduğunu ileri sürüyordu.

Bu konuşmalar tiksindiriyordu Christophe'u. Bu sözlerin önemini ve yaratacağı kötülüğü abartıyordu. Fransızlar, edebiyatlarını uygulamayacak kadar ince fikirlidirler. Bu ufak çaptaki Diderot'lar, büyük Denis'in bu bozuk paraları, günlük hayatta Encyclopédie'nin dâhi Panurge'ü (1) kadar namuslu, hattâ ötekilerden daha da vesveseli burjuvalardır. Bunun da nedeni eyleme geçmede öylesine çekingendirler ki, eylemi (düşüncelerinde) son sınırına dek ilerletirler. Hiç tehlikesi olmayan bir oyundur bu.

Ama Christophe bir Fransız aydını değildi.

•

Colette, çevresindeki gençlerden yalnız birini ötekilere tercih eder gibi görünüyordu. Pek tabiidir ki bu, Christop-

(1) Panurge: Rabelais'nin Pantagruel romanının kişilerinden. Zevkine düşkün, zevki için her şeyi yapabilen adam. (Çev.)

he'un bütün ötekilerden çok katlanamadığı bir tipti. Bu, zenginleşmiş bir burjuva çocuğuydu; aristokratik edebiyata düşkün olan bu insanlar, üçüncü Cumhuriyetin Patrisyenleri rolünü oynarlar. Bu gencin adı Lucien Lévy-Coeur'dü. Ayrık gözlü, canlı bakışlı, bunu kemerli, kalın dudaklı, Vandyck'vâri kesilmiş sivri kumral sakallı bir delikanlıydı bu. Saçları yeni dökülmeye başlamıştı, ama bu hiç de fena görünmüyordu. Tatlı bir sesle konuşuyordu, zarif hareketliydi; ince ve yumuşak eli, başkasının elinin içinde eriyormuş gibiydi. Her zaman son derecede terbiyeli, ince ve zarif bir insan gibi davranıyordu. Sevmediği, bir kenara itmek istediği insanlara karşı bile bu tutumunu değiştirmiyordu.

Christophe onu, daha Sylvain Kohn'un kendisini götürdüğü ilk edebiyatçılar yemeğinde görmüştü. Kendisiyle doğrudan konuşmamış olmakla birlikte, sesinin tonundan bu gence karşı açıklayamadığı bir nefret duymuştu; ileride bunun derin nedenlerini anlayacaktı. Yıldırım aşkları gibi yıldırım nefretleri de vardır, (her türlü tutkudan olduğu gibi bu kelimeden de korkan ince ruhlu insanları incitmemeye çalışarak söyleyelim ki) bu nefret, düşmanını hisseden ve kendini savunan sağlıklı insanın içgüdüsüdür.

Bu adam, Christophe'un karşısında, alaycı bir bozucu ruhu temsil ediyordu; yavaşça, nezaketle, sessizce, ölmekte olan eski toplumda yüce olan ne varsa saldırıyordu ona: aileye, evliliğe, dine, vatana. Sanatta, erkekçe, temiz, sağlıklı, halka yakın ne varsa ona; düşünceler için beslenen her çeşit inanca, duygulara, büyük adamlara. Onun düşüncesinin temelinde, mekanik bir zevk yatıyordu. Aşırı bir tahlil, düşünceyi hayvanca bir kemirme ihtiyacı bir ağaç kurdunun içgüdüsü. Bu entelektüel kemirme idealinin yanısıra, bir kız duyarlığı, yazarlık taslayan bir kadın duyarlığı: çünkü, onun için her şey edebiyattı ya da edebiyatlaşıyordu. Her şey onun için edebiyat konusuydu: çapkınlıkları, kendinin ve dostlarının kötü yanları... Romanlar, piyesler yazmıştı. Bu eserlerinde, oldukça yetenekle, ana babasının özel hayatlarını, onların gizli serüvenlerini,

dostlarınınkini, kendi serüvenlerini, ayrıca en iyi dostunun karısıyla olan ilişkilerini anlatıyordu; portreler büyük bir sanat gücüyle çizilmişti, herkes övüyordu bunu: okuyucular, o kadın ve kocası. Bir kadının sırlarını öğrenmiş olmasın, ya da sevgisini, bunu hemen kitaba geçirirdi. Bu boşboğazlıklarından ötürü Lévy-Coeur'ün «ortaklarıyla» arasının açılması tabiî gibi görünür. Bu kadınların sadece azıcık canları sıkılıyordu; biçimi eleştiriyorlardı, aslında herkese çırçıplak gösterilmelerinden pek keyiflenmişlerdi. Yüzlerine bir maske geçirilmesi yeterliydi onlar için, böylece utangaçlıkları korunmuş oluyordu. Lucien Lévy-Coeur de bu yazıları yazarken hiçbir öç alma ya da rezalet çıkartma düşüncesine kapılmış değildi. Herhangi birinden daha kötü bir oğul, ya da daha kötü bir sevgili değildi. Kitaplarının aynı bölümlerinde babasını, anasını, sevgilisini hayâsızca sergilerken, birçok sayfalarda da onlardan sevecenlik ve şiir dolu bir çekicilikle söz ediyordu. Gerçekte son derecede aileye bağlı bir insandı; ama sevdiklerine saygı gösterme gereğini duymayanlardandı; tam tersine, bunlar azıcık küçük gördüklerini daha çok severlerdi. Böylelerini daha yakın, daha insanca buluyorlardı. Bunlar, kahramanlığı ve saflığı pek az anlayan sosyete adamlarıdır. Bu nitelikleri yalan, ya da düşünce zayıflığı olarak görmeğe meyyaldirler. Söylemeye gerek yok ki, sanat kahramanlarını herkesten çok anladıklarına inanırlar ve onlar hakkında koruyucu bir lâubalilikle düşünceler yürütürlerdi.

Zengin ve aylak burjuvazinin yoldan çıkmış toy kızlarıyla çok iyi anlaşırdı Lucien Lévy-Coeur. Onlar için iyi bir arkadaş, bir çeşit kötü yol göstericiydi; herhangi bir kimseden daha bilgiliydi belirli konularda ve bu kızlara bilmediklerini öğretiyordu, onlar da bayılıyorlardı genç adama. Onunla oldukları zaman hiç sıkılmıyorlardı, ellerinde Psyché (1)'nin lâmbası, bu hem erkek, hem dişi çıplak kişiyi merakla inceliyorlardı, o da bunu yapmalarında serbest bırakıyordu kızları.

---

(1) Psyché: Yunan mitolojisinde aşkı simgeleyen kişi. (Çev.)

Christophe, Colette gibi, ince yaradılışlı görünen ve hayatın alçaltıcı yıpratıcılığından kaçmak isteyen bir genç kızın nasıl olup da bu topluluk içinde kalmaktan hoşlanabildiğini bir türlü anlayamıyordu. Psikolog değildi Christophe. Lucien Lévy-Coeur ondan yüz kat daha psikologdu. Christophe, Colette'in sırdaşıydı, ama Colette de Lucien Lévy Coeur'ün sırdaşıydı. Bu da büyük üstünlüktü genç adam için. Bir kadın için, kendisinden daha zayıf bir erkekle ilişkide olduğuna inanmak hoş bir şeydir. Böylece kendisindeki en iyi duygularla en kötü duyguları, analık içgüdüsünü doyurabiliyordu. Lucien Lévy Coeur de iyi biliyordu bunu: Kadınların kalbini kazanmak için en güvenilir yol, bu esrarlı tele dokunmaktı. Sonra Colette, kendini zayıf, oldukça korkak hissediyordu; pek de övünmediği içgüdüleri vardı, ama bunları bir kenara da itmiyordu. Lucien Lévy'nin kendisine hesaplı bir gözüpeklikle açılarak başka insanların da böyle olduğuna ve insan tabiatını olduğu gibi kabul etmemiz gerektiğine inandırmaya çalışmasından hoşlanıyordu. Artık, kendisine hoş gelen eğilimlerini doyurmayı önlemeye kalkmıyor, böyle yapmakta da haklı olduğunu, önlenemeyen —«heyhat!»— eğilimlere karşı gelmemenin akıllıca bir iş olduğunu övünerek söylüyordu. Bu da, uygulaması hiç de güç olmayan bir akıllılıktı.

Hayata serinkanlılıkla bakan biri, toplumda görünüşteki son derecede ince uygarlıkla, derin hayvanlık arasındaki sürekli karşıtlıktan büyük bir haz duyar. Fosiller ve taşlaşmış ruhlarla dolu olmayan her salonda, iki toprak tabakası var gibidir. Burada birbirinin üstüne konan iki çeşit konuşma tabakası görülür: biri —herkesin duyup işittiği— zekâlar arasında olandır, ötekine gelince, —çok az insan bunun bilincindedir,— içgüdüler, hayvanlar arasında cereyan eder ve daha güçlüdür. Bu iki konuşma çoğu kez çelişiktir. Zekâlar, alışılmış kavramların alış verişini yaparken, bedenler: istek, tiksinti, ya da çoğu kez: merak, can sıkıntısı, iğrenme, derler. Yüzyıllarca süren uygarlık boyunca geme vurulmuş olan hayvan, kafesteki

zavallı aslan kadar eblehmiş olduğu halde, her zaman yiyeceği kurbanı düşler.

Ne var ki, Christophe yalnız yaşın ilerlemesi ve ihtirasların ölmesiyle oluşan düşünce umursamazlığına varmamıştı henüz. Colette'in danışmanlığı rolünü çok ciddiye alıyordu. Genç kız yardımcı olmasını istemişti ondan. Christophe da Colette'in tasasızca kendini tehlikeye attığını görüyordu. Bu yüzden de artık Lucien Lévy-Coeur'e karşı duyduğu düşmanlığı gizlemiyordu. Bu genç adam önceleri, toz kondurulamayacak, ince bir alayla karışık, bir nezaketle davranmıştı Christophe'a karşı. O da düşmanca bir havanın kokusunu almakta gecikmemişti; ama, korkunç bulmuyordu Christophe'u; hiç de öyle yapmıyormuş gibi görünerek gülünçleştiriyordu onu. Christophe'la iyi geçinmesi için onun tarafından beğenilmesi yeterliydi. Ne var ki, hiçbir zaman gerçekleşmiyecekti bu; o da hissediyordu bunu. Çünkü olduğundan başka görünmek elinde değildi Christophe'un. Böyle olunca, Lucien Lévy Coeur de hiç belli etmeden tümüyle soyut düşüncelere dayanan bir karşıtlıktan kişisel bir savaşa geçti; savaşın bedeli Colette'ti.

Colette, bu iki dost arasında dengeyi sürdürüyordu. Christophe'un ahlâk ve sanat yönünden üstünlüğünü tadıyor, Lucien Lévy Coeur'ün ahlâkdışılığından ve ince düşüncelerinden zevk alıyordu; böylece daha çok zevk almış oluyordu. Christophe genç kızı azarlamaktan geri kalmıyordu: Colette bunun karşısında öylesine içe dokunan bir uysallık gösteriyordu ki, Christophe'un silâhını elinden alıyordu. Oldukça iyi bir kızdı, ama zayıflığından, dahası iyiliğinden ötürü açık yürekli değildi. Biraz da komedi oynuyor, Christophe gibi düşünüyormuşcasına davranıyordu. Onun gibi bir dostun değerini çok iyi biliyordu, ama bir dostluk için herhangi bir fedakârlıkta bulunmak istemiyordu; hiçbir şey, hiçbir kimse için fedakârlıkta bulunmak istemiyordu. Kendisine en rahat ,en hoş geleni istiyordu. Christophe'dan, Lucien Lévy Coeur'ün her zaman geldiğini gizlemişti. Sosyete genç kadınlarının o sevimli tabiiliğiyle yalan söylüyordu. Onlar daha çocukluklarından

beri bu zorunlu tutumlarında uzmanlaşmışlardır. Bütün dostlarını el altından tutmak ve hepsinin de gönlünü kazanmak sanatıdır bu. Colette, içinden bunu kendi gözünde haklı göstermeye çalışıyor, Christophe'u üzmemek için yaptığını düşünüyordu, ama gerçekte, onun haklı olduğunu bildiği için böyle davranmaktaydı. Bir de kendisine hoş geleni yapmak isteği de daha az rol oynamıyordu bunda. Onunla bozuşmak istemiyordu elbet. Christophe kimi zaman genç kızın bu hilelerinden kuşkulanıyordu; o zaman söyleniyor, iri sesiyle bağırıp, çağırıyordu. Colette, o vakit pişmanlık duymuş, yumuşak başlı, biraz da üzgün bir kız çocuğu rolü oynar, tatlı bakışlarla —**Tüm kadınların son kozu**— bakardı ona. Christophe'un dostluğunu yitirmek gerçekten üzerdi Colette'i. Hem çekici, hem ciddi davranır, bir süre Christophe'un silâhlarını elinden almayı başarırdı. Fakat eninde sonunda *bir patırdı kopacaktı. Christophe'un* öfkesine, o farkında olmadan, biraz da kıskançlık karışıyordu. Nitekim, Colette'in aldatıcı *hilelerinde* de azıcık sevgi vardı. Aralarının açılması çok üzücü olurdu bunun için.

Bir gün Christophe, genç kızı yalan söylerken suçüstü yakalayınca onu sıkıştırdı: ya Lucien Lévy Coeur, ya ben diye dayattı. Colette sorunu bir kenara itmeğe çalıştı, sonunda istediğiyle dostluk etmeye hakkı olduğunu söyledi. Tümüyle haklıydı bunda, Christophe gülünçleştiğini hissetti. Ama bunu bencillikle de yapmadığını biliyordu. Colette'e karşı samimi bir şefkat duymaktaydı; kurtarmak istiyordu onu, iradesini zorlayarak bile olsa. Bu yüzden acemice diretti. Colette cevap vermedi. Christophe:

— Colette, dost kalmamızı istemiyor musunuz, siz diye sordu.

Genç kız şu karşılığı verdi:

— Yo, rica ederim söylemeyin böyle. Benimle dost olmazsanız çok üzülürüm.

— Ama dostluğumuz uğrunda en küçük bir fedakârlıkta da bulunmazsınız.

— Aman ne saçma söz! Neden bir şeyi başka bir şey için feda etmek gereksin? Bunlar budalaca hıristiyanlık

düşünceleri. Aslında, farkında olmadan, yaşlı bir papazsınız siz.

— Olabilir, şöyle ya da böyle olmuş önemi yok benim için. İyilikle kötülüğün ortası yoktur, bir saç teli kalınlığında olsa bile.

— Evet, diye cevap verdi, genç kız, işte bunun için seviyorum sizi ben de, çok seviyorum sizi, inanın bana, ama...

— Ama onu da seviyorsunuz değil mi?

Colette güldü, sonra tatlı bakışlarla genç adamın gözlerinin içine bakarak yumuşak bir sesle:

— Gitmeyin, dedi.

Christophe, tam boyun eğeceği sırada içeri Lucien Lévy-Coeur girdi. Colette onu da hep o tatlı bakışlar ve o tatlı sesle karşıladı. Christophe sessizce Colette'in bu küçük komediyi oynayışını seyretti, sonra ilişkilerini koparına kararıyla çıkıp gitti. Yüreği kederle dolmuştu. Böyle birine sürekli olarak bağlanmak, ökseye yakalanmak, ne budalaca şeydi!

Odasına dönünce, çabucak kitaplarını düzene soktu, bu sırada İncil'i eline geçmişti, şu satırları okudu:

..... **Tanrı dedi ki: O Sion'lu kızlar ki gerdan kırarlar, sağa sola göz kırparlar, kıvrak adımlarla yürürler, ayaklarındaki halkaları çınlatarak**...

Tanrı Sion'lu kızların kafasını dazlak kılacak ve cascavlak ortaya koyacaktır...

Colette'in ne hale geleceğini düşünerek kahkahayla güldü. Keyfi yerindeydi yatarken. Sonra, İncil'in sözlerini komik bulacak kadar Paris'in kokuşmuşluğunun kendisine bulaşmış olduğunu düşündü. Ama yine alaycı büyük yargıcın hükmünü içinden tekrarlamaktan kendini alamadı; Colette'in başının ne hale geleceğini gözünün önüne getirmeye çalıştı. Bir çocuk gibi gülerek uykuya daldı. Artık yeni acısını düşünmez olmuştu. Biraz çok, biraz az... alışıyordu buna.

•

Colette'e kesintisiz piyano dersi veriyordu yine, ama genç kızın kendisiyle dostça konuşmalarına fırsat vermiyordu. O istediği kadar, kederlenmiş görünsün, yakınsın ve o küçük numaralarına başvursun Christophe tutumunu değiştirmemekte inat ediyordu. Birbirlerine küstüler. Genç kız, dersleri seyrekleştirmek için bahaneler bulmaya başladı. Christophe da, Stevens'lerin gece toplantılarına çağrılmayı önlemek için elinden geleni yaptı.

Paris sosyetesinden bıkmıştı. Bu boşluğa, bu aylaklığa, bu moral güçsüzlüğe, bu sinir bozukluklarına, bu sebepsiz, amaçsız, kendini kemiren aşırı eleştiri merakına katlanamıyordu artık. Bir halkın nasıl olup da bu, sanat için sanat, zevk için zevk anlayışının durgun havasında yaşayabildiğine şaşıyordu. Bununla birlikte yine de yaşıyordu bu halk, büyüktü, hâlâ dünyada iyi tanınıyordu. Onu uzaktan görenler hayale kapılıyorlardı. Nerede buluyordu yaşama gücünü? Hiçbir şeye inanmıyordu, zevkten başka.

Christophe bu düşüncelere dalmış giderken, sokakta bağırıp çağıran bir sürü delikanlı ve genç kadınla karşılaştı. Bir arabayı çekerek yürütüyorlardı, bir papaz arabanın içine kurulmuş, sağı solu kutsuyordu elini sallayarak. Az ötede bir kilisenin kapısını baltayla kıran Fransız askerlerini gördü, göğüsleri nişanlı baylar da, bunları iskemleleri fırlatarak karşılamaktaydılar. Fransızların yine de bir şeylere inandığını görmüştü; ama neye olduğunu anlayamadı. Devletin, yüz yıllık ortaklaşa bir hayattan sonra, kiliseden ayrıldığını, ama kilise kendi isteğiyle gitmeyince devletin de hakkına ve gücüne dayanarak onu kapı dışarı ettiğini Christophe'a anlattılar. Christophe bu uygulamayı pek kibarca bulmamıştı. Ama Paris'li sanatçıların anarşik diletantizminden öylesine bunalmıştı ki, ne kadar budalaca olursa olsun bir deva uğrunda kafalarını kırdırmayı göze alan adamlar görmek hoşuna gitmişti.

Christophe, Fransa'da bu çeşit çok insan olduğunu anlamakta gecikmedi. Siyasî gazeteler, Homeros'un kahramanları gibi savaşa girişmişlerdi. Her gün iç savaş çağrıları yayınlıyorlardı. Aslında lâfda kalıyordu bu ve yumruk

yumruğa döğüşe pek az rastlanıyordu. Bununla birlikte, kimilerinin öğütlerini uygulayan saf insanlar da vardı. O vakit acayip sahneler görülüyordu: Fransa'dan ayrılmaktan söz eden eyaletler, kışlalarını bırakıp kaçan alaylar, yakılan il binaları, Jandarma birliklerinin başına geçmiş atlı vergi tahsildarları, lâik düşüncelilerin yaktıkları kiliseleri savunmak için oraklarla silâhlanıp ayaklanmış köylüler. Hürriyet adına eyleme geçen halk kurtarıcıları, ağaçların tepesinden, Alkol İllerine karşı kıyam eden Şarap İllerine nutuk çekiyorlardı. Şurada, burada bağırmaktan kıpkırmızı kesilmiş milyonlarca insan sonunda yumruk yumruğa geliyorlardı. Cumhuriyet, halkın sırtını okşuyor sonra da kılıçtan geçirtiyordu. Öte yandan halk da bir kaç halk çocuğunun —subay ve er— kafasını kırmaktan geri kalmıyordu. Böylece herkes, davasının ve yumruğunun ötekilerden daha üstün olduğunu kanıtlamak çabasındaydı. Buna gazeteler aracılığıyla uzaktan bakılırsa birkaç yüzyıl geriye gidildiği sanılırdı. Christophe kuşkucu bilinen Fransa'nın, mutaassıp bir ulus olduğunu görüyordu. Ama, bunun ne yönde olduğunu anlamak onun için mümkün değildi. Dinden yana mı, dine karşı mı? Vatandan yana mı, vatana karşı mı? Her yönde böyleydi bu insanlar. Böyle görünmek zevki için böyleydiler.

•

Bu olayı bir akşam, Stevens'lerin salonundan tanıdığı sosyalist bir milletvekili ile konuştu. Kendisiyle daha önce de konuşmuş olmakla birlikte adamın nitelikleri üzerinde pek bilgisi yoktu. O vakte dek yalnızca müzik üzerine konuşmuşlardı. Christophe bu salon adamının zordan yana bir partinin başkanı olduğunu öğrendiği zaman çok şaşmıştı.

Güzel bir adamdı Achille Roussin; sarı sakallı, gırtlaktan telâffuzlu, pembe beyaz tenliydi; davranışları içtenlikli görünüyordu, zarifliğinin altında bayağı bir tarafı vardı, zaman zaman elinde olmadan kaba hareketler yapıyordu, halka vergi bir alışkanlıktı bu, salon hayatında da yapısını açığa vuruyordu böylece. Biriyle konuşurken elbisesinin bir

yerini tutar, kolunu sıkıp sallardı... Boğazına çok düşkündü; yiyip içmesini seviyor, kahkahalarla gülüyordu; iktidara koşan bir halk adamının iştihası vardı onda. Bulunduğu ortama, konuştuğu kişiye göre davranışlarını değiştirmede pek usta ve esnekti. Hesaplıca bir taşkınlığı vardı; dinlemesini biliyor, söylenilenlere göre tutumunu hemencecik ayartıyordu. Sevimli, zeki adamdı, her şeyle ilgilenir; bunu da, ya doğuştan gelen bir zevk, ya da gösteriş için yapardı. Çıkarına ters düşmedikçe, ya da böyle olmamak tehlikeli göründüğü zaman namusluydu.

Boylu poslu, güzel bir karısı vardı Achille Roussin'in. Sağlam yapılıydı ama zarif endamlıydı bu kadın. Daracık şık tuvaletleri anatomisinin güçlü yuvarlaklıklarını iyice belli ediyordu. Hafifce kıvırcık saçları çerçeveliyordu yüzünü. İri siyah gözleri biraz baygın bakışlıydı; ablak yüzlüydü, ama yine de minyon görünüyordu, fazlaca çıkıktı çenesi, miyop gözlerini kırpıştırması ve tavuk gerisi ağzı yüzünün güzelliğini bozuyordu. Kimi kuşların yürüyüşünü andıran yapmacıklı hareketlerle salına salına yürürdü; kırıtarak konuşurdu, ama tatlı ve sevimli bir şeyler vardı konuşmasında. Zengin bir tüccar burjuva ailesindendi. Özgür düşünceli, bir çeşit erdemli, tıpkı bir dine bağlanır gibi sosyete hayatının sayısız görevlerine bağlı bir kadındı bu. Ayrıca kendisine ek görevler de yaratırdı. Artistik ve sosyal görevlerdi bunlar: bir salonu olmak, halk üniversitelerinde sanat faaliyetlerinde bulunmak, yardımseverlik işleri ve çocuk psikolojisi filân gibi. Pek öyle yürekten, derin bir ilgiyle değil, tabiî bir iyilikle, okumuş safgenç kadın gösterişçiliği ile ve durmadan bir dersi tekrarlıyormuş gibi yapıyordu bütün bunları. Başkalarının bunu bilmelerinden de gurur duyuyordu. Bir şeylerle uğraşması gerekiyordu, ama uğraştığı şeylere ilgi duymuyordu. Şu ellerinden yün örgüsü, ya da iğne düşmeyen kadınların aralıksız çalışmaları gibi; sanki dünyanın kurtuluşu onların bu yaptıklarına bağlıymış gibi. Üstelik Bayan Roussin'in tıpkı yün ören kadınlar gibi, namuslu kadın olarak tanınmaya ve başkalarına, kendini örnek göstererek ders vermeye de pek merakı vardı. Achille Roussin de ka-

rısını sevmekle beraber onu biraz küçük görüyordu. Bu kadınla evlenmekle zevki ve rahatı için çok iyi bir seçim yapmıştı. Güzeldi, hoşlanıyordu ondan. Birbirlerinden daha fazlasını da istedikleri yoktu ikisinin de. Adam karısını hem seviyordu, hem de aldatıyordu. Kadın kendisinin de payına düşeni alma şartıyle katlanıyordu buna. Az çok zevk duyuyordu, belki de bundan. Sakin ve şehvetli bir kadındı. Bir harem kadını mantalitesi.

Roussin'lerin dört ve de beş yaşlarında iki güzel çocukları vardı. İyi bir ana gibi bakardı çocuklarına kadın. Ama bunu kocasının siyasi işlerini, ya da en son moda verimlerini ve sanat olaylarını izler gibi soğuk bir güleryüzlülükle yapıyordu. İşte bu ortamda, en ileri teoriler, en yoz sanat görüşleri sosyete çalkantıları, burjuvaca düşünceler acayip bir karışım oluşturmaktaydı.

Christophe'u evlerine davet ettiler. Bayan Roussin müzikten iyi anlıyordu, tatlı bir piyano çalışı vardı. Küçücük başını sallayarak, parmaklarını tuşlar üzerinde sıçratışı bir tavuğun yemini gagalamasını andırıyordu. Birçok Fransız kadınlarından daha yetenekliydi ve iyi bir müzik bilgisi vardı, ama müziğin derin anlamını kavramaktan uzaktı. Onun için müzik birbirinin ardından gelen notalar, ritmler ve nüanslardı, bunları doğru olarak dinliyor ve söylüyordu. Bir müzik parçasının derin anlamını kavramaya çalışmıyordu; kendisi için gerekli bulmadığı için. Bu, tatlı, akıllı, sade, her an birine yardım etmeye hazır kadın, herkese karşı gösterdiği güleryüzlü konukseverliği Christophe'a da bol bol göstermişti... Ama Christophe bunun için ona pek de yakınlık duymuyordu; pek hoşlanmıyordu bu kadından, varlığıyla yokluğu bir gibiydi. Belki de, serüvenlerini bildiği kocasını, gönül hoşluğuyla, metresleriyle paylaşmaya razı oluşunu bağışlamıyordu. Uysallık en büyük kusurdu Christophe'un gözünde.

Achille Roussin ile daha sıkı bir dostluk kurmuştu. Roussin, öteki sanatlar gibi müziği de kabaca, ama içtenlikle seviyordu. Bir senfoniyi sevdiği zaman onunla yatıyormuş gibiydi. Yüzeysel bir kültürü vardı ve bundan yararlan-

masını biliyordu. Bu yolda karısının yardımı olmuyor değildi. Christophe'a ilgi duymasının nedeni onun da kendisi gibi sağlam yapılı bir halk çocuğu olmasındandı. Hem sonra böyle acayip bir tipi yakından görme merakına da kapılmıştı (insanları gözleme konusunda tükenmez bir merakı vardı). Sonra Christophe'un Paris izlenimlerini öğrenmek istiyordu. Christophe'un açık yürekliliikle ve kabaca ileri sürdüğü görüşler eğlendiriyordu onu. Aslında bunların doğruluğuna inanamayacak kadar da şüpheciydi. Christophe'un Alman oluşu canını sıkmıyordu onun Tersine: Fransız'ların peşin hükümlerinin üstüne çıkmakla övünüyordu. Velhasıl, samimi, insanca bir yaklaşımı vardı (başlıca niteliği de buydu). İnsanı ilgilendiren her şeyle ilgilenirdi. Ama, bu, Fransızların eski bir ırk, eski bir uygarlık olarak Almanlara üstünlüğüne inanmasına ve Almanı tiye almasına engel değildi.

•

Christophe, Achille Roussin'in evinde başka politikacıları, eski bakanlarla, ileride bakan olacak kişileri görüyordu. Eğer bu ünlü kişiler lâyık görürlerse, herbiriyle ayrı ayrı konuşmaktan hoşlanıyordu. Çok yaygın görüşün tersine bunlarla birarada bulunmayı, tanıdığı edebiyatçıların ahbaplığından daha ilginç buluyordu. Bu adamlar daha canlı düşünüşlü, insanlığın ihtiraslarına ve büyük çıkarlarına daha açıktılar. Çoğu güneyli olan ve güzel konuşan bu adamlar şaşılacak derecede bilgiçtiler, hemen hemen edebiyatçılar gibi. Söylemeye gerek yok ki sanat konusunda oldukça bilgisizdiler, özellikle başka ülkelerin sanatı konusunda. Ama hemen hepsi de bildiklerini ileri sürüyorlardı. Öyle bakanlar kurulu toplantısı olurdu ki bir küçük derginin yazı kurulu toplantısı denilebilirdi. İçlerinden kimi piyes yazıyor, bir başkası keman cızırdatıyor ve aşırı Wagner'ci geçiniyordu. Bir başkası da boya çalarak resim yapmaktaydı. Hepsi de empresyonistlerin tab-

lolarından koleksiyon yapıyor, yoz kitapları okuyor, düşüncelerin can düşmanı aşırı aristokratça bir sanattan yana görünme züppeliğinden geri kalmıyorlardı. Christophe bu sosyalist ya da radikal-sosyalist bakanların, bu aç sınıfların havarilerinin böylesine ince zevkler peşinde koşmalarından üzüntü duyuyordu. Bu elbet hakkıydı onların, ama doğru bir şey görünmüyordu ona.

İşin tuhafı şuydu ki, özel olarak ayrı ayrı ele alınınca kuşkucu, zevke düşkün, her şeyi inkâr eden, anarşist olan bu adamlar, eyleme geçer geçmez fanatikleşiyorlardı. İçlerinde en geniş görüşlü olanlar bile iktidara gelir gelmez birer doğulu küçük despot kesiliyorlardı. Her şeyi kendilerinin yönetmesi merakına kapılıyor, hiçbir şeyi serbest bırakmıyorlardı: düşünceleriyle şüpheciydiler ama zorba huyluydular. Vaktiyle en büyük despotun kurduğu korkunç idarî merkeziyet mekanizmasını kullanabilme isteği çok kuvvetliydi bu adamlarda. Bunun sonucu olarak, bir çeşit cumhuriyetçi emperyalizm doğuyordu; son zamanlarda buna bir de ahlâksız katoliklik eklenmişti.

Belirli bir süre, politikacılar cisimler üzerinde —servetler üzerinde demek istiyorum— egemenlik kurmak istemişlerdi. Ruhları hemen hemen rahat bırakmışlardı, ruhlar paraya çevrilemezdi de ondan. Öte yandan ruhlar da politikayla uğraşmıyorlardı. Politika onların üzerinden ya da altlarından geçip gidiyordu. Fransa'da politika, ticaret ve sanayiin kazançlı, ama kötü gözle görülen bir dalı sayılmıştır. Aydınlar nefret ederlerdi politikacılardan, politikacılar da aydınlardan. Son zamanlarda bir yaklaşma, sonra da bir ittifak gerçekleşmişti politikacılarla aydınların en kötü sınıfı arasında. Yeni bir iktidar görünmüştü sahnede; bunlar düşüncelerin mutlak hükûmetini kurduklarını ileri sürmekteydiler: Serbest Düşünceliler'di bunlar. Siyasî iktidarla el birliği ettiler; bu iktidar, bu yeni gelenleri siyasî despotluğun çok gelişmiş bir çarkı sayıyordu. Kiliseyi yıkmaktan çok yerine yeni bir kilise koy-

mak eğilimindeydiler; bir Serbest Düşünce kilisesi kurdular. Bu yeni kilisenin de kendine göre kuralları, törenleri, vaftizleri, «Communion» (1)'ları, evlenme törenleri, bölgeler, ulusal «concile» (2)'leri, hattâ Roma'da «Oecuménique» (3)'leri vardı. Anlatılmaz bir soytarılıktır bu binlerce zavallı budalanın «serbest düşünmek» için sürü halinde birleşme ihtiyacı duymaları. Gerçekte bunların düşünce özgürlüğünden anladıkları şey, akıl adına başkalarının özgürce düşünmelerini yasaklamaktır: çünkü, katolikler nasıl Kutsal Bâkire'ye inanıyorlarsa, bunlar da Akla inanıyorlardı. Ama, ötekiler gibi bunlar da Meryem gibi Akıl'ın da kendi kendine bir şey olmadığını, kaynağının başka yerde olduğunu düşünmüyorlardı. Bundan başka, nasıl katolik Kilisesi'nin keşiş orduları ve tarikatları sessizce ulusun damarına girer, mikrobunu yayar ve her çeşit rakibi yok ederse, anti-katolik kilisenin de masonları vardır. Bunların merkezi olan Grand-Orient (4), Fransa'nın her yanından inanmış jurnalcılarının günü gününe gönderdiği raporları hiç şaşmadan gizli dosyalara geçirir. Cumhuriyetçi devlet de orduyu, üniversiteyi, bütün devlet kurumlarını baskı altında tutan bu dilenci keşişleri, bu akıl cizvitlerini el altından kışkırtır. Ne var ki, kendisine hizmet eden bu kişilerin yavaş yavaş kendi yerini almayı amaçladıklarının, usulcacık Paraguay Cizvitlerininkini aratmayacak Allahsız bir din devleti kurma yolunda ilerlediklerinin farkında değildir.

Christophe bu papazlardan birkaçına Roussin'in evinde rastladı. Birbirinden daha fetişistti bu adamlar. Şimdilik, mahkemelerden İsa'nın resmini kaldırttıkları için sevinçten etekleri zil çalıyordu. Böylece birkaç tahta parçasını kırmakla dini yıktıklarını sanıyorlardı; başkaları da Jean d'Arc'ı ve elindeki Meryem bayrağını katoliklerin

---

(1) Katolikte ekmek ve şarap töreni. (Çev.)
(2) Din bilginleri toplantısı. (Çev.)
(3) Papanın başkanlığında toplanan piskoposlar kurulu. Çev.)
(4) Büyük Doğu. (Çev.)

elinden alıp kendilerine maletmekteydiler. Yeni kilisenin ululanından bir general, Vercingétorix'in (1) şerefine, papazlara karşı bir nutuk çekmişti. Serbest Düşünce'cilerin heykelini diktikleri Golva'lı Brennus'ün (2) kişiliğinde bir halk çocuğunu, Fransa'nın Roma (kilisesine) karşı çıkan ilk şampiyonunu tebcil ediyordu. Bir denizcilik bakanı, hem donanmayı arıtmak, hem de katolikleri çileden çıkartmak için bir zırhlıya **Ernest Renan** adını vermişti. Başka Serbest Düşünceliler de kendilerini sanatı arıtmaya vermişlerdi. XVII. yüzyıl klâsiklerinden hıristiyanlığın izlerini silmeye çalışıyor ve La Fontaine masallarının Tanrı adıyla kirletilmesine izin vermiyorlardı. Eski müzikte de istemiyorlardı bunu. Christophe yaşlı bir radikalin (Goethe, **«bir insanın yaşlılığında radikal olması deliliğin son kertesidir»** demişti halka verilen bir konserde Beethoven'in dinî lied'lerinin çalınmasından tiksinti duyduğunu söylediğine tanık olmuştu.

Kimi radikaller de, dinî müziğin kökünü kazımayı ve bu müziği öğreten okulların kapatılmasını istiyorlardı. Bu Beotia'da (3) bir Atinalı gibi görünen bir güzel sanatlar genel müdürü, ama müzisyenlere müzik öğretmek gerektiğini boşuna söyleyip durmuştu. Çünkü, diyordu, siz bir askeri kışlaya gönderdiğiniz zaman yavaş yavaş ona tüfeğini kullanmasını ve ateş etmesini öğretirsiniz. Genç bir kompozitör için de durum böyledir: kafasında düşünceler birbirini kovalar, ama bunların sınıflandırılması yapılmamıştır henüz. «Cesaretinden kendi de ürkerek durmadan «ben eski bir serbest düşünceciyim... ben eski bir cumhuriyetçiyim...» demekle birlikte... her şeyi göze alarak, «Pergolèse'in eserlerinin opera, ya da dua müziği olmasının bence önemi yoktur, önemli olan bunun insanca bir sanat olup olmadığıdır» der. Ama ken-

(1) Vercingétorix, Golva'lıların komutanı. (İ.Ö. 72-46). (Çev.)
(2) Brennus, Roma'yı yıkan barbarların komutanı. (Çev.)
(3) Korent Körfezinin Kuzey doğusunda bir bölge. Antis Çağda Beotia'lılar edebiyat ve sanata ilgisizlikleri ve bilgisizleriyle namlıdır. (Çev.)

disini dinleyen, sarsılmaz mantığıyla, bu «eski serbest düşünceciye» bu «eski cumhuriyetçiye» biri kilisede, öbürü kilise dışında söylenen iki müzik olduğu cevabını verir. Birincisi Aklın ve Devletin düşmanıdır, Devletin yararı bunun yok edilmesini gerektirir.

Bu sersemler, eğer arkalarında gerçekten değerli kişiler olmasa ve onlara dayanmasalardı tehlikeli değil gülünç olurlardı. Ama bu dayandıkları da birtakım mutaassıp —belki ötekilerden de fazla— akılcılardır. Tolstoy, bir yerde, dinde, felsefede, sanatta, bilimde hüküm süren bu «bulaşıcı etkilerden» söz eder. İnsanlar bu «anlamsız etkilerin» çılgınlığını ancak ondan kurtulduktan sonra görebilirler. Ama onlara bağlı kaldıkça o kadar doğru görünürler ki, bunların tartışılmasını bile gereksiz bulurlar. «İşte lâle tutkusu, büyücülere inanma, edebiyattaki moda sapmaları gibi, Akıl Dini de bu çeşit çılgınlıklardandır. En budalalardan en kültürlülere, Millet Meclisinin alt derecedeki memurlarından üniversitedeki kimi en akıllı kişilere kadar bir çokları bu çılgınlığa tutulmuşlardır. Bu çılgınlık bu ikincilerde, birincilere nispetle daha tehlikelidir. Çünkü, birincilerde, aptalca bir mutlulukla karışık bir iyimserlikle uyuşur, bu da enerjiyi gevşetir. Halbuki, ikincilerde mutaassıp bir kötümserlikle yayları gerilmiş ve demiri bilenmiş bir haldedir. Tabiatla Akıl arasındaki temelli karşıtlık hakkında hiçbir hamhayale yer vermez ve soyut Hürriyeti, soyut Adaleti, soyut Hakikati kötü Tabiata karşı azgınca savunur. Bunda Kalvinist, Jansenist, Jakoben bir idealizm temeli vardır. Bu da insanoğlunun onulmaz bir sapıklığa düştüğüne kanıt olan eski inançtır. Bunu ancak, Aklın soluğunu, yani Tanrı'nın ruhunu duyan Seçkinlerin bükülmez gururu kırabilir ve kırmalıdır. Bu tam anlamıyla bir Fransız tipidir. Akıllı ama «insan» olmayan Fransız. Demir kadar sert bir çakıl taşı: hiçbir şey nüfuz edemez ona; ve o dokunduğu her şeyi kırar.

Roussin'in evinde bu çılgın akılcıların birkaçıyla konuşurken şaşkınlıktan ağzı açık kalmıştı Christophe'un.

Fransa konusundaki fikirleri altüst olmuştu. Yaygın olan bir görüşü benimseyerek Fransızların ılımlı, sıcak-

kanlı, hoşgörülü, hürriyeti seven insanlar olduğuna inanırdı. Ama şimdi, her an kendi saçma sapan düşüncelerine başka düşünceleri feda eden, soyut düşünce manyakları, mantık hastaları görüyordu karşısında. Durmadan hürriyetten söz eden bu kişiler, herkesten daha az hürriyeti anlayabilir ve ona katlanabilirlerdi. Aydın kişi görünme tutkusundan, ya da her zaman haklı görünmek istediklerinden böylesine soğuk ve despot karakterli kesilmiş kişilere başka hiçbir yerde rastlanamazdı.

Bu sadece bir partiye vergi değildi. Bütün partiler birbirlerinin benzeriydi. Partiler, vatanlarının, illerinin gruplarının, küçücük beyinlerinin siyasî, ya da dinî kalıplaşmış düşünceleri dışında hiçbir düşünceye yer vermek istemiyorlardı. Bunlar arasında Yahudi düşmanları vardı ki, zenginlikten gelen her türlü ayrıcalığa karşı azgınca bir kin besliyorlardı: çünkü Yahudilerden nefret ediyor ve her nefret ettiklerine Yahudi diyorlardı. Sonra milliyetçiler de vardı. Bütün öteki uluslara düşmandılar, kendi ulusları içinde, kendileri gibi düşünmeyenlere de yabancı, dönek, hain gözüyle bakıyorlardı —(en iyileri sadece başkalarını küçük görmekle yetiniyorlardı)— Sonra protestanlara düşman olanlar da vardı. Bunlar da bütün protestanların ya İngiliz, ya Alman olduğunu, bunları Fransa'dan kovmak gerektiğini düşünüyorlardı.

Batılı olanlar vardı ki, bunlar da Rhein'in doğusunda hiçbir şeyin varlığını kabul etmiyorlardı. Kuzeyliler de Loire nehrinin güneyindeki hiç kimseyi benimsemiyorlardı. Ayrıca Cermen soyundan gelmekle övünenlerin yanısıra, Golva soyundan gelmekle övünenler vardı. Bunlar arasında en kaçıkları atalarının yenilgisiyle övünen «Romalılar»dı. Sonra Breton'lar, Lorrain'liler, Félirbre'ler, Albigois'lar, Carpentras'lılar, Pontoise'lılar ve Quimper-Corantin'liler vardı. Bunlardan hiçbiri ötekine önem vermiyordu, kendi varlığını bir soyluluk ünvanı olarak benimsiyor, başka türlü olunmasını hoş görmüyordu. Bu hayvanca ırk ayrımına karşı yapacak bir şey yoktu. Hiçbir kanıta kulak as-

mıyorlardı bunlar, ya herkesi yakacaklar ya da kendileri yanacaklardı.

Christophe, böyle bir halkın rejiminin cumhuriyet olmasını mutluluk sayıyordu. Çünkü, bütün bu küçük despotlar yok ediyorlardı birbirlerini. Ama, eğer içlerinden biri kral olsaydı, ötekilerin soluk alma imkânı kalmazdı.

•

Christophe, çok akılcı halkların, kendilerini kurtaran bir erdemleri olduğunu bilmiyordu: tutarsızlık.

Fransız politikacıları böyle olmaktan hiç geri kalmıyorlardı. Despotlukları anarşizme dönüşerek yumuşuyordu. Bir kutupla öteki kutup arasında sallanıp duruyorlardı. Solda düşünce mutaassıplarına dayanırlarsa, sağda düşünce anarşistlerine dayanıyorlardı. Bunlarla birlikte bir sosyalist diletanlar güruhu, küçük çapta külâh kapma heveslileri güruhu görülüyordu. Bunlar kavgaya karışmaktan sakınarak, zaferden önce, yalnız Serbest Düşünce ordusunun ardından gidip bu zaferlerin herbirinden sonra yenik düşenlerin bıraktıklarının üstüne çullanıyorlardı. Akıl şampiyonları, akıl için çalışmaktan uzaktılar... **Sic vos non vobis.** Bu kozmopolit çıkarcılar için çalışıyorlardı. Ülkenin geleneklerini güle oynaya çiğneyen bu adamlar bir inancı yıkarken yerine başka bir inancı koymak için yapmıyorlardı bunu, kendilerini koymak için yapıyorlardı.

Christophe Lucien Levy -Coeur'ü orada buldu. Onun da sosyalist olduğunu öğrenince hiç şaşmadı. Yalnız, Lucien Levy benimsediğine göre sosyalizmde güvenli bir başarı şansı olmalı, diye düşündü. Ne var ki, onun karşı cephede de iyi karşılandığını bilmiyordu. O yanda da en liberalizm düşmanı, hattâ Yahudi düşmanı politika ve sanat adamlarıyla dost olmanın yolunu bulmuştu. Christophe, Roussin'e:

— Bu çeşit adamlarla ne diye dostluğunuzu sürdürüyor sunuz? diye sordu.

Roussin şu cevabı verdi:

— O kadar yetenekli ki! Hem sonra bizim için çalışıyor, eski dünyayı yıkıyor.

— Yıktığını çok iyi biliyorum, dedi Christophe. Öylesine yıkıyor ki yenisini nasıl kuracağınızı bilemiyorum. Yeni evinize güçlü bir payanda olacağını sanıyor musunuz? Tahta kurtları şimdiden sizin yapı yerinizi sarmış.

Lucien Levy Coeur, sosyalizmi kemirmede yalnız değildi. Sosyalist gazeteler, bu sanat için sanat diyen, salon anarşisti küçük edebiyatçıların yazılarıyla doluydu. Başarıya götüren bütün yolları tutmuşlardı bu kişiler. Yolu başkalarına kapıyorlardı ve halkın organı olduklarını ileri süren gazeteleri o yozlaşmış düşünceleri ve struggle for life (1)'larıyla dolduruyorlardı. Onlar mevki elde etmekle yetinmiyor, şan ve şeref arıyorlardı. Hiçbir zaman böylesine el çabukluğuyla yapılmış heykel görülmemiş, alçıdan dâhiler karşısında döktürülen böylesine çok söylev duyulmamıştır. Zaman zaman, başarı için çanak yalayıcılık ettiği bilinen kişilerce tarikatın büyüklerine, çalışmaları için değil, aldıkları nişanlar onuruna şölenler veriliyordu: çünkü, bu onların en çok ilgi duydukları şeydi. Estetikçiler, üstün insanlar, melezler, sosyalist bakanlar, şu Korsikalı subayın koyduğu Légion d'Honneur nişanının her verilişini kutlama konusunda hemfikirdiler.

Christophe'un şaşmaları Roussin'i eğlendiriyordu. Alman'ın, ahbaplarını çok kötü bulmadığını düşünüyordu— Kendisi de başbaşa kaldıkları zaman onları, hatıra gönüle bakmadan, eleştirirdi. Herkesten iyi bilirdi onların budalalıklarını, ya da üçkâğıtçılıklarını. Ama onları, tutmaktan da geri kalmazdı, onlar da kendisini tutsunlar diye. Ahbaplar arasında halktan aşağılatıcı bir dille söz ederse de kürsüye çıkınca başka bir adam olurdu. Yüksek perdeden, tiz bir tonla, kelimeleri vurgulayarak, sesini titreterek, kanat çırpınışları gibi kollarını yana açarak konuşurdu: Mounet-Sully gibi rol keserdi.

Christophe, Roussin'in sosyalizme ne ölçüde inandığını anlamak için kafa yoruyordu. Görünüşe göre, aslında

(1) Hayat mücadelesi. (Çev.)

inanmadığı ortadaydı, çok şüpheciydi. Bununla birlikte, düşüncelerinin bir kısmıyle inanıyordu; ve düşüncesinin ancak bir kısmıyle —ki büyük bir kısım değildi bu— inandığı halde, hayatını ve tutumunu buna göre ayarlamıştı, çünkü böylesi rahatlık sağlıyordu ona. Sadece işleriyle ilgili çıkarı değil, hayatî çıkarı, varlık ve eylem nedeni de buna bağlıydı. Sosyalizm inancı onun için bir çeşit devlet diniydi. İnsanların çoğunluğu başka türlü yaşamıyordu. İnsanların hayatı dinî veya ahlâkî, sosyal ya da pratik inançlara dayanır —(mesleklerine, çalışmalarına, hayattaki rollerine inanış),— ama aslında inanmazlar bunlara. Ne var ki, böyle olduğunu bilmek istemezler. Çünkü, yaşamak *için böyle inanır* görünmeye, herkesin rahibi olduğu bu resmî dine ihtiyaçları vardır.

•

Roussin, bu tiplerin en kötülerinden değildi. Birçokları vardı ki, bunların partide neden ötürü sosyalizm, ya da radikalizm yaptıkları bilinemezdi. Buna neden olarak çok yükselme hırsı da gösterilemezdi. Çünkü bütün hırsları o anki yağmadan ve tekrar seçilmeyi istemekten öteye geçmiyordu; o kadar kısa vâdeliydi. Bu adamlar yeni bir topluma inanıyormuş gibi görünüyorlardı. Belki bir zamanlar gerçekten inanmışlardı buna. Ama şimdi can çekişen toplumun kalıntılarıyla yaşıyorlardı. Kısa görüşlü bir fırsatçılık, her şeye boş veren bir zevk düşkünlüğü ile birleşmişti. Geleceğin büyük çıkarları, şu andaki bencilliğe feda ediliyordu. Ordu bölünüyordu, seçmenlerin hoşuna *gitmek için vatanı* bile bölebilirlerdi. Akılsızlıktan ileri gelmiyordu bu. Ne yapılması gerektiği bilinmiyor değildi, ama çok çaba gerektiği için gereken yapılmıyordu. Herkes kendi hayatını ve ülkenin hayatını zahmetsizce sağlamayı düşünüyordu. En yukarıdan en aşağıya kadar hâkim olan ahlâk, en az çabayla çok zevk elde etmekti. Siyasî kargaşalık içerisinde, bu ahlâk dışı ahlâk biricik çıkış yoluydu. Bu kargaşalık içinde liderler

anarşi örneği veriyor, on tavşanın birden kovalanıp sonra birer birer bırakıldığı tutarsız bir politika görülüyordu. Sonra bir savaş diplomasisinin yanı sıra, orduyu düzene sokma bahanesiyle dağıtan savaş bakanları, tersanelerdeki işçileri ayaklandıran deniz kuvvetleri bakanları, harp okullarında, savaş nefreti aşılayan öğretmenler, gösterişçi subaylar, gösterişçi yargıçlar, gösterişçi yurtseverler görülüyordu. Genel bir ahlâk bozukluğu. Herkes devletten maaş, nişan beklemekteydi. Devlet de müşterilerine bunu bol bol sunuyordu. Şeref ve görev ganimetleri iktidardakilerin oğullarına, yeğenlerine küçük yeğenlerine, uşaklarına sunuluyordu. Milletvekilleri maaşlarının artması için yasa çıkartıyorlar, devlet parası har vurulup harman savuruluyordu, bunun yanısıra mevki, ünvan, devletin bütün kaynakları büyük bir savurganlıkla harcanmaktaydı. Sonra yukarının verdiği örneğin çirkin bir yankısı halinde aşağının sabotajı almış yürümüştü: ilkokul öğretmenleri çocuklara vatana karşı ayaklanmayı öğretiyor, posta memurları mektupları ve telgrafları yakıyor, fabrika işçileri makinaların çarklarının arasına kum ve zımpara tozu serpiyor, tersane işçileri tersaneleri yıkıyor, gemileri yakıyor, çalışanlar işlerini korkunç derecede savsaklıyorlardı. Bu, zenginlerin değil, ama dünyanın zenginliklerinin yok edilmesiydi.

Bütün bu yapılanları taçlandırmak üzere bir seçkin aydınlar grubu, kutsal mutluluk hakkı uğruna, bir halkın intiharını akla ve hukuka uygun göstermeye çalışarak gönül eğlendiriyorlardı. Hastalıklı bir hümanizm ile iyiliklo kötülük arasındaki ayırımı kemiriyor, «suçlunun» sorumsuz ve kutsal kişiliğine acıyor, suça teslim olup, toplumu onun eline bırakıyordu.

Christophe şöyle düşünüyordu :

— Fransa hürriyetten sarhoş olmuş... Abuk sabuk saçmaladıktan sonra sızacak. Kendine gelince de soluğu kodeste alacak.

•

Bütün bu demogojide Christophe'u en çok üzen, temelde zayıf ruhlu olarak tanıdığı insanların politikada soğukkanlılıkla en ağır baskılara başvurmalarıydı. Bu kararsız insanlarla yaptıkları, ya da yaptırdıkları işler arasında rezalet denilecek bir orantısızlık vardı. Onlarda birbiriyle çelişik iki yan vardı sanki: hiçbir şeye inanmıyan kararsız bir karakterle, hiçbir şeye kulak asmadan hayatı alt üst eden hesaplı bir akıl. Christophe kendi halinde burjuvaların, katoliklerin, durmadan horlanan subayların bunları alaşağıya etmemelerine şaşıyordu. Hiçbir şeyi gizliyebilecek tıynette olmadığı için Roussin onun ne düşündüğünü anlamakta gecikmedi. Gülmeye başladı:

— Şüphesiz, ben de siz de böyle yapardık, değil mi? Ama hiçbir tehlike gelmez bunlardan. Birtakım zavallı kimselerdir bunlar. Güçlüce hiçbir işe girişemezler; yakınmaktan, acı acı eleştirmekten başka bir şey gelmez ellerinden. Kulüplerin serseme çevirdiği, Amerikalılara ve Yahudilere kendini teslim etmiş, bunak bir aristokrasi. Bu insanlar, çağdaşlıklarını kanıtlamak için romanlarda ve piyeslerde kendilerine verilen onur kırıcı rolü benimseyerek eğlenir ve onur kırıcıları alkışlarlar. Mızmız bir burjuvazi: Hiçbir şey bilmezler, hiçbir şeyi anlamak istemez, hiçbir pratik sonuç elde etmeden, tek tutkusu dolu kesesinin üstüne yatıp, kendisini rahatsız edenlere hattâ çalışanlara kin duyarak uyumak. Çünkü, kendisi uyurken başkalarının hareket etmesi rahatsız eder onu!.. Bu adamları tanısanız sempatik bulurdunuz bizleri...

Ama, Christophe hepsinden tiksiniyordu bunların Çünkü ezilenlerin aşağılıklarının ezenleri hoş görmek için bir sebep olacağını kabul etmiyordu. Stevens'lerde Roussin'in anlattığı bu tip zengin ve somurtkan burjuvalara rastlamıştı.

..... **l'anime triste di coloro,**
Che visser senza infamia o senza lodo...

Roussin'le dostlarının bu adamlara üstünlüklerini güçlerinden ve kötüye kullandıkları haklarından doğduğunu pek iyi anlıyordu. Üstünlüklerini sağlayacak araç-

lar vardı ellerinde. Binlerce iradesiz memur, körü körüne boyun eğiyordu. Eş dost kayırma âdetleri, cumhuriyetçisi olmayan bir cumhuriyet, Fransaya gelen kralları çoşkunlukla karşılayan sosyalist bir basın; uşaklaşmış, ünvanlar, sırmalar, nişanlar karşısında iki büklüm olmuş insanlar: Bunları el altında tutmak için önlerine bir kemik atmak, ya da göğüslerine Légion d'Honneur nişanını takmak yeterli. Bir kral çıksa da, bütün Fransa vatandaşlarına, soyluluk vereceğini vaat etse, bütün Fransa vatandaşları kralcı kesilirdi.

Politikacılar pek rahattı. 89'un üç sınıfından birincisi yokedilmiş, ikincisi ya sürülmüş ya da şüpheli görülmekte, üçüncüsü zaferine doymuş uyumakta. Dördüncü sınıfa gelince —ki şimdilerde boy göstermekteydi— bu hem tehdit edici hem kıskançtır; böyle olmak için sebepleri bulunduğunu ileri sürmesi de güç değil. Yozlaşan cumhuriyet bu sınıfa karşı, çökmekte olan Roma'nın barbarlara karşı davrandığı gibi davranıyor; sınırlarından dışarı atamayınca hizmetine alıyor onları ve kısa sürede bunlar, onun en iyi bekçi köpekleri oluyorlar. Kendilerini sosyalist diye satan burjuva bakanlar, işçilerin en akıllı seçkinlerini sinsice elde ediyor, proleterlerin partisini başsız bırakıyor, onların taze kanlarını kendi damarlarına akıtıyor ve buna karşılık da burjuva ideolojisine boğuyordu onları.

•

Burjuvazinin halkı kendine bağlama yolundaki girişimlerinin acayip bir örneği de Halk Üniversiteleriydi. Bunlar küçük karışık bilgi pazarlarıydı. Bir programda açıklandığına göre buralarda «bütün bilim dalları öğretiliyordu: fizik, biyoloji, sosyoloji, astronomi, kozmoloji, antropoloji, etnoloji, fizyoloji, psikoloji, psikiyatri, coğrafya, dilbilgisi, estetik, mantık, vs.» Pico Della Mirandola'nın (1) beynini çatlatacak şeyler.

Elbette, başlangıçta, bunların kimisinde samimi bir

(1) Pico Della Mirandola (1463-1494) İtalyan düşünürü. Bilgisinin derinliği ve enginliği ile ün kazanmıştır. (Çev.)

idealizm, herkese yüce hakikati, güzelliği, ahlâki hayatı öğretme arzusu vardı. Bütün gün çalıştıktan sonra havasız konferans salonuna tıkılan ve öğrenme isteği yorgunluğuna üstün gelen işçilerin insanın yüreğine dokunan bir görünüşü vardı. Ama nasıl aldattılar zavallıcıkları! Akıllı, insansever, iyi yürekli, becerikli olmaktan çok, iyi niyetli bir kaç havariye karşılık bir sürü aptal, geveze, dalavereci, okuyucusu olmayan yazar, dinleyicisi olmayan hatip, profesör, protestan papazı, lâfçı, piyanist ve eleştirmen, ürünlerinin arasında boğuyorlardı halkı. Herbiri malını sürmeye bakıyordu. Tezgâhları en çok dolu olanlar uyuşturucu ot satıcılarıydı, felsefe lâfçılarıydı bunlar, ucunda toplumsal cennet bulunan genel fikirleri bol bol karıştırıyorlardı.

Halk Üniversiteleri aşırı aristokratik bir estetikçilik için de pazaryeri oluyordu: dekadan gravürler, şiirler, müzik. Düşünceyi gençleştirmek ve ırkı canlandırmak için halkın sahnede görünmesini istiyorlardı. Burjuvazinin tüm inceliklerini ona aşılamakla işe başlıyorlardı. Halk da, hoşuna gittiği için değil, burjuva işi olduğu için büyük bir hevesle karşılıyordu. Bayan Roussin, Christophe'u bu Halk Üniversitelerinden birine götürmüştü. Burada kadının, Gabriel Fauré'nin **La Bonne Chanson**'u ile Beethoven'in son kuatorlarından birisi arasında Debussy'yi çalışını dinledi. Beethoven'in son eserlerini yıllarca sonra, düşüncesinin ve zevkinin ağır bir yürüyüşüyle anlayabilmiş olan Christophe, yanında oturan birine sordu:

— Peki, bunu anladınız mı siz?

Öteki, öfkeli bir horoz gibi kabararak :

— Elbet! Neden sizin kadar ben de anlayamayacak mışım?

Sonra anladığını kanıtlamak için, Christophe'a çıngar çıkartmak istercesine bakarak bir füğün bir kez daha çalınmasını istedi.

Christophe, şaşkına dönerek kaçtı oradan. Bu hayvan heriflerin, ulusun kanını zehirlediklerini düşünüyordu; halk yoktu artık. Halk tiyatrosu kurmak isteyen iyi niyetli birine bir işçi şöyle demişti:

— Halk sizsiniz! Ben de sizin kadar burjuvayım!

Güzel bir akşamdı. Sıcak renklerle bezenmiş yumuşak bir Doğu halısı gibiydi gök yüzü, kararmış kentin üzerinde. Christophe Notre-Dame'dan İnvalides'e doğru rıhtım boyunca yürüyordu. Ortalığa çöken alacakaranlık içinde, katedrallerin kuleleri savaş sırasında göğe kalkan Musa'nın kolları gibi uzanıyordu. Sainte-Chapelle'in altın işlemeli oku, çiçek açmış kutsal diken, ev yığınlarının arasından fışkırıyordu. Nehrin öte yanında Louvre'un şahane cephesi uzayıp giderken, can sıkıntılı gözlerinde, batan güneşin akisleriyle son bir hayat ışıltısı belirmekteydi. Invalides meydanının dip tarafında, hendekleri ve yüksek duvarları ardında, şahane ıssızlığı içinde, koyu altın renkli kubbesi, uzak zaferlerin senfonisi gibi duruyordu. Arc de Triomphe da tepenin üstünde, imparatorluk ordularının insanüstü adımları gibi açılıyordu.

Christophe, birden, sonsuz geniş kolları bütün ovayı kaplayan ölü bir devin karşısında bulunduğunu sanır gibi oldu. Korkuyla yüreği daralmış gibiydi; durdu, masallarda adı geçen bir hayvan türünün devimsi fosillerini seyre daldı. Öyle bir hayvan soyu ki, şimdi artık yeryüzünde kalmamış olsa da bir vakitler bütün yeryüzü adımlarının sesiyle çınlamıştı — İnvalides'in kubbesini başına miğfer diye geçirmiş, Louvre'u beline kuşak gibi dolamış, katedrallerinin binlerce koluyla gökyüzünü kucaklıyan ve Napoléon kemerinin iki muzaffer ayağıyla dünyanın üzerine abanan ve topuklarının altında bugün Lilliput (1)'lar kaynaşan bir devâsâ hayvan soyu.

•

Kendisi hiç ün peşinde koşmadığı halde, Christophe, Sylvain Kohn ve Goujart'ın aracılığıyla girdiği Paris çevrelerinde az çok ün kazanmıştı. İki dostundan biriyle gittiği tiyatro ve konserlerin ilk gecelerinde görülen yüzünün ori-

(1) İngiliz yazarı Swift'in romanındaki kahraman Gulliver'in destansı ülkesi. Ahalisi cücelerdi. (Çev.)

jinalliği, çirkin ama güçlü görünüşü, giyinişi, beceriksizce ve birdenbire yaptığı hareketlerle gülünç oluşu, zaman zaman ağzından kaçırdığı acayip şakalar, yontulmamış ama geniş ve sağlıklı zekâsı ile olduğu kadar, Sylvain Kohn'un yaydığı romantik serüvenleri: Almanya'da oradan oraya sıvışmaları, polisle başının derde girişi, sonunda Fransa'ya kaçışı— şimdi bir kozmopolitler otelinin büyük salonu haline gelen Paris sosyetesindeki aylakların merakını çekmişti. İhtiyatla hareket ederek, çevresini gözlemekle, dinlemekle, konuşmadan önce anlamaya çalışmakla yetindiği, eserleri ve düşüncesinin temeli bilinmediği sürece oldukça iyi karşılanmıştı. Fransızlar, Almanya'da kalamadığı için beğeniyorlardı onu. Özellikle Fransız müzisyenleri, Christophe'un Alman müziği üzerine ileri sürdüğü haksız hükümleri kendilerine karşı gösterilmiş bir saygı sayarak duygulanmışlardı: —(aslında eskiden böyle düşünüyordu, bugün artık çoğu hükümleri değişmişti. Almanya'da iken bir Alman gazetesinde yayınlanan birkaç yazısındaki aykırı düşüncelerini Sylvain Kohn şişirip yaymıştı.)— Christophe, ilgi çekiyor, rahatsız etmiyordu, sıkmıyordu; kimsenin yerinde de gözü yoktu. Bulunduğu çevrede büyük adam pozu takınmaması yeterliydi .Olabildiğince az yazıyordu. Özellikle kendi eserlerinden hiçbirini dinletmemesi de ekleniyordu buna. Goujart'a ve onun gibilere düşüncelerini aşılaması yetiyordu. Bu adamlar şu ünlü deyimi azıcık değiştirerek benimsemişlerdi:

«Bardağım büyük değil, ama ben başkalarının bardağıyla içerim.»

Güçlü kişiliği olan bir insan, iş görmekten çok, duygularına önem veren gençlere etki yapar. Bunlar da Christophe'un çevresinde eksik değildi. Bu gençler, genellikle aylak, iradesiz, amaçsız, yaşama nedeni olmayan, çalışma masasına oturmaktan korkan, kendi kendileriyle kalmaktan ürken, saatlerce bir koltuğa gömülüp oturan, kahveden tiyatroya koşan, kendileriyle yüzyüze gelmek korkusuyla eve dönmemek için bahaneler uyduran yaratıklardı. Bir köşeye oturup saatlerce, mideleri kabarıp bula-

nıncaya kadar, hem doyup hem de aç kalarak budalaca *konuşmalara dalıyorlardı; konuşmalarını sürdürmek onlar* için hem bir ihtiyaçtı, hem de onlara tiksinti veriyordu. Goethe'nin köpeği gibi Christophe'un çevresinde toplanıyorlardı. Hayata bağlanabilmek için yapışacak birini arayan ve bunun için tuzakta bekleyen kurtçuklar gibi.

Kendini beğenmiş bir budala böyle asalakların çevresinden hoşlanırdı. Ama Christophe tapılan adam rolü oynamayı sevmiyordu. Hem, salak hayranlarının, ne yaparsa onun altında kendilerince acayip amaçlar bulmalarından bıkıp usanmıştı: onda Renan'cı, Nietzsche'ci, Pembe Haç'cı ve hermafroditçe düşünceler bulduklarını sanıyorlardı bu gençler. Hepsini yanından uzaklaştırdı. Anlamak için gözlemlerdi, eylem için de anlamak isterdi. Hiçbir ön yargıya kapılmadan, her şeyi tanıyıp öğrenmeye müzikte de başka ülkelerin ve başka zamanların düşünce şekillerini ve ifade olanaklarını incelemeye çalışıyordu. Bunlardan hangisini doğru bulursa, benimserdi. İncelediği, becerikli yeni biçimler icatçısı, icadetme uğrunda kendilerini tüketen ve icat ettiklerini de yarı yolda bırakan şu Fransız sanatçılarından farklı olarak müzik dilinde yenilik yapmaya uğraşmaktan çok, daha güçlü olarak konuşmaya çalışıyordu; eşine az rastlanır eserler vermek umurunda değildi; önem verdiği güçlü olmaktı. Bu ihtiraslı enerji, incelik ve ölçü arayan Fransız dehasına karşıydı. Üslûp için üslûba önem vermezdi. En iyi Fransız sanatçıları lüks şeyler yapan işçiler gibi görünüyordu ona. Paris'in en *iyi şair*lerinden biri, «çağdaş Fransız şiirinin işçilerinin azıkları, verimleri ve ücretleriyle listesi»ni alaylı alaylı verdikten sonra meslekdaşlarından herbirinin fabrikasından çıkan «kristal avizeleri, Doğu kumaşlarını, altın ve bronz madalyaları, dantelâları, çok renkli oyma işlerini, çiçekli çinileri» sayıp döküyordu. Bütün bunlar şu ya da bu meslekdaşın yayımevinden çıkmıştı. Kendisini de şöyle anlatmaktaydı: «Geniş edebiyat atölyesinin bir köşesinde oturmuş, eski halıları yamamak, eski baltalı mızrakların pasını sıyırmakla vakit geçirmektedir.» Sanatçının böyle sanatını sadece çok iyi yapmaya dikkat eden iyi bir işçi olarak an-

laşılmasının güzel bir yanı vardı. Ama, bu doyurmuyordu Christophe'u. Meslek titizliğini kabul etmekle birlikte, bunun altındaki yaşayış yoksulluğundan hoşlanmıyordu. Yazmış olmak için yazmayı aklı almıyordu. Yalnızca kelimeleri sıralamakla yetinmek istemiyor, bir şeyler anlatmak istiyordu.

Ei dice cose, e voi dite parole...

Yeni bir dünyayı kavramakla geçirdiği bir dinlenme döneminden sonra Christophe, ruhunda birden bir yaratma ihtiyacı duydu. Paris'le kendi arasında gittikçe belirginleşen karşıtlık, gücünü yüz katına çıkarmış, kişiliğini canlandırmıştı.

İçinde birikerek dolup taşan derin duyguları dile getirmek için dayanılmaz bir istek duyuyordu. Bu karmaşık duyguları, her şey ateşlendiriyordu. Eserler yaratmalıydı; yüreğini dolduran, sevgiyi ve kini, iradesini ve fedakârlığını ve içinde birbiriyle çatışan herbiri de aynı yaşama hırsıyla yanıp tutuşan şeytanları dışa vurmalıydı bu eserler. Bir eserde daha yeni bir duyguyu yatıştırmışken (kimi zaman eserin sonuna kadar gitmeye sabredemiyordu) bunun karşıtı bir duygunun üstüne atılıyordu. Ama, karşıtlık sadece görünüşteydi; durmadan değiştiriyordu, ama kendisi olduğu gibi kalmaktaydı. Bütün eserleri aynı noktaya varan ayrı ayrı yollardı, ruhu bir dağdı onun, oraya giden bütün yollara sapıyordu. Kimi gölgelere bürünmüş, yumuşak kıvrımlarla uzanıyor, kimi yalçın arazide çığ güneş altında yükseliyordu; hepsi de doruktaki Tanrıya gidiyordu. Sevgi, kin, irade, fedakârlık, en şiddetli derecesine varmış olarak ebediyete dokunuyor, buna katılıyordu. Bu duygulardan herbirinde hem dindarlık, hem Allahsızlık, hem her yerde hayatı görme, hem her yerde hayatı inkâr etme, nihayet her şeyden, hayattan ve inkârdan şüphe etme vardı, ve Christophe'un ruhu bütün bu karşıtlıkları kucaklamaktaydı. Bütün karşıtlar sonsuz kuvvetin içinde erir. Christophe için önemli olan, kendisindeki ve başkalarındaki bu kuvveti uyandırmak, ateşe kucak dolusu odun atmak, sonsuzluğu alevlendirmekti. Yüreğinde büyük

bir alev parlamıştı, Paris'in şehvet dolu gecesinin ortasında. Kendisini her türlü inançtan sıyrılmış sanıyordu, ama tüm varlığıyla bir inanç meşalesiydi. Fransızların alayına hedef olmaktan başka bir şey değildi bu. İnanç, incelmiş bir toplumun hiç de hoş karşılamadığı bir şeydi: o, bunu yitirmişti de ondan. İnsanların çoğunun, gençlerin hayallerine karşı duydukları için için, ya da alaycı düşmanlığın temelinde, kendilerinin bundan yoksun olmalarının verdiği acı duygu yatar. Onlar da gençler gibi hayaller kurmuş ama gerçekleştirememişlerdi. Ruhlarını inkâr edenler, içlerinde bir eser yaratmak isteği olduğu halde bunu ortaya koyamamış olanlar şöyle düşünürler:

— Mademki ben tasarladığımı yapamadım, neden yapsınlar onlar? Hiç istemiyorum bunu.

Ne kadar çok Heddas Gabler'ler (1) var insanlar arasında! Nasıl sessizce bir kötü niyetle canlı ve hür güçleri yok etmek, nasıl bir ustalıkla, alayla, suskunlukla, yıpratmak ve cesaret kırıcılığıyla öldürmek isterler ve de elverişli anlarda yalancı yaklaşımlarla yaparlar bunu!...

Bu tipe her ülkede rastlanır. Christophe, Almanya'da rastladığı için biliyordu bunu. Bu türlü insanlara karşı çelik bir zırha bürünmüştü. Savunma sistemi basitti: savaşa girişiyordu onlarla; bu tehlikeli dostları düşman olmaya zorluyordu. Her ne kadar bu açıktan açığa politika, kişiliğini korumakda çok etkili idiyse de sanatçılığı için pek elverişli değildi. Bu amaçla Christophe, Almanya'da oradan oraya göç etmeye başlamıştı. Bunu yapmamak elinden gelmiyordu. Tek bir şey değişmişti: Çok neşeli mizacı.

Kendisini dinlemek isteyenlere Fransız sanatçıları üzerindeki pek de ölçülü olmayan eleştirilerini söylüyordu; böylece epey düşman edinmişti. Uyanık kişilerin yaptığı gibi kollama ihtiyatlılığını göstermiyor, dar bir eş dost çevresinin desteğini aramıyordu. Kendilerini beğenmesi şartıyle, onu beğenecek pek çok sanatçı bulabilirdi.

(1) Norveçli yazar İbsen'in oyunu. Oyuna adını veren Heddas Gabler, hayallerini gerçekleştiremediği için, başka bir kadını kıskanıp onun yazdığı kitabı yakmıştı. (Çev.)

Karşılık umarak önceden böyle davrananlar da övdükleri kişiye bir borçlu gözüyle bakıyor, zamanı gelince alacaklarını isteyeceklerini umuyorlardı: iyi yatırım. Ama Christophe söz konusu olunca kötü bir yatırımdı bu. Daha da kötüsü, kendi eserlerini iyi bulanların eserlerinin değersiz olduğunu söyleyecek kadar pervasızlığı ileriye götürüyordu. Onun bu eleştirisine uğrayanlar, açığa vurmuyorlardı ama, için için kin besliyorlardı Christophe'a ve ilk fırsatta, öç almaya karar veriyorlardı.

Bütün bu beceriksizliklerle birlikte Lucien Lévy-Coeur'le savaşa girişmek gibi yanlış bir adım attı. Her yerde karşısında buluyordu onu. Bu yumuşak huylu, terbiyeli ve görünüşte hiç bir kötülüğü olmayan, dahası ondan çok daha iyi ve ölçülü görünen genç adama duyduğu aşırı nefreti açığa vurmaktan geri kalmıyordu. Onu tartışmaya zorluyor ve konusu ne olursa olsun bu tartışmalar birden, dinleyenleri şaşırtan bir sertliğe bürünüyordu. Christophe'un, Lucien Lévy-Coeur'e gözü kapalı çullanmak istediği belli oluyordu. Ama hiçbir zaman bunu gerçekleştiremiyordu. Düşmanı büyük bir ustalıkla davranıyor, Christophe'un açıkça haksızlık ettiği belli olduğu zaman bile iyi bir rol oynayarak Christophe'un kabalığını gözler önüne seren bir nezaketle kendini savunuyordu. Fransızcayı kötü konuşan ve bütün yabancılar gibi argo ve kaba kelimeler kullanan Christophe Lévy-Coeur'ün taktiğini boşa çıkartamıyor, bu alaycı yumuşaklık karşısında çırpınıp duruyordu. Herkes haksız buluyordu onu. Çünkü Christophe'un için için ne duyduğunu bilmiyorlardı: Bu iki yüzlülükten tiksiniyordu. Lévy-Coeur, güçlü engele çarpıp da amacına ulaşamayınca, gürültüsüzce, sessizlik içinde onu boğmaya çalışıyordu. Christophe gibi zamana değer verenlerden olmadığı için acele etmiyordu; Christophe yaratmak için zamana önem veriyordu, Lévy-Coeur ise yıkmak için. Lucien, Sylvain Kohn ile Goujart'ı Christophe'dan uzaklaştırmakta zahmet çekmedi, nitekim onu yavaş yavaş Stevens'lerin salonundan da uzaklaştırmıştı. Böylece çevresinde bir boşluk yarattı.

Christophe'un kendisi de buna yardım etmiyor değildi. Kimseyi hoşnut edemiyor, hiç yan tutmuyordu, dahası yan tutmaya da karşıydı. Yahudileri sevmiyordu, Yahudi düşmanlarını ise hiç sevmiyordu. Güçlü bir azınlığa karşı yığınlarda başgösteren bu aşağılık davranış, bu azınlık kötü olduğu için değil, güçlü olduğu içindi. Bu kıskançlık ve kin içgüdüsünden doğan davranıştan tiksiniyordu Christophe. Yahudi düşmanları ona bir Yahudi, Yahudiler de Yahudi düşmanı gözüyle bakıyorlardı. Sanatçılar da Christophe'u düşman biliyorlardı kendilerine. İçgüdüsüyle aslında olduğundan daha çok Alman görünüyordu sanatta. Paris müziğinin şehvetli rahatlığına karşı iradeyi, erkekçe ve sağlıklı bir kötümserliği yüceltiyordu. Eserlerinde bir sevinç belirdi mi, bu, aristokratik halk sanatı öncülerini bile isyan ettirecek bir zevksizlik örneği, halkın vergi bir coşkunluk örneği oluyordu. Eserin biçimi ustaca ve sertti. Bir tepki olarak, Fransız müzisyenlerinin o kadar önem verdikleri, üslûpta bir önemsememe vardı; dış görünüşte özgürlüğe aldırış etmiyormuş gibi görünüyordu. Christophe'un eserlerini kendilerine tanıttığı bu sanatçılar, iyice incelemeden, onu da Wagner'in Almanya'daki son izleyicilerinin yaptığı gibi küçümsüyorlardı. Christophe hiç tasalanmıyordu bundan. İçinden gülerek sevimli bir Fransız rönesans müzisyeninin kendisi için söylenmiş sandığı şu sözlerini düşünüyordu:

.....

Git, git, dert edinme bazılarının söylediğini
Bu Christophe kontrpuandan anlamaz diye
Böyle bir harmoniden haberi yoktur onun
Ama bende de başkalarının bilmedikleri şeyler var.

Ama konserlerde eserlerini çaldırmağa kalkınca kapıları yüzüne kapalı buldu. Genç Fransız bestekârlarının eserlerini çaldırtmaktan, ya da çaldırtmamaktan bıkkınlık gelmişken, tanınmamış bir Alman'a yer yoktu elbet.

Christophe, fazla üstüne düşmedi bu işin. Odasına kapandı ve yazmaya koyuldu. Paris'lilerin eserlerini dinle-

mesi ya da dinlememesi umurunda değildi. Kendi zevki için yazıyordu, başarı kazanmak için değil.

Gerçek sanatçı eserinin geleceğini düşünmez, rönesans ressamlarına benzer, bunlar evlerin cephelerine neşe içinde resimler yaparlardı, on yıl sonra bunların silinip gideceğini bilerek. Christophe, daha iyi günleri bekliyerek huzur içinde çalışıyordu ki, beklenmedik bir yardım çıkageldi.

•

O sıralarda dram tarzı eserler Christophe'a çekici gelmeye başlamıştı. Kendini bütünüyle, içindeki lirizm dalgasına bırakmaya cesaret edemiyordu. Bunu belirgin konulara yöneltmeye ihtiyacı vardı. Henüz kendine hâkim olmayan ve henüz ne olduğunu doğru olarak bilmeyen genç bir dâhi için, bir sınır çizip coşkun duygularını burada durdurması iyi bir şeydi elbet. Bunlar, düşüncenin akışını yönlendiren zorunlu bentlerdi.* Ne yazık ki, Christophe'a yardımcı olacak bir şair yoktu. Konularını kendisi efsanelerden, ya da tarihten çıkartmak zorundaydı.

Birkaç aydır hep gözünün önüne İncil'den hayaller geliyordu. Annesinin, sürgüne giderken kendisine yol arkadaşı olarak verdiği İncil, rüyalarının kaynağı olmuştu. Hiç de dindar olmadığı halde bu İbrani İlyada'sının ahlâk gücü, daha doğrusu hayat gücü, geceleyin, Paris'in isi ve çamuruyla kirlenen ruhunu çırçıplak yıkayan bir çeşmeydi. Kitabın kutsal anlamıyla ilgilenmiyordu, ama yine de bir kutsal kitaptı onun için; vahşi tabiatın ve ilkel ferdiyetçiliğin soluğunu getirdiği için. Bu inançla kemirilmiş toprakların, bu yüreği çarpan dağların, coşkun bir sevinçle akan suların ve insanlaşmış aslanın ilahilerini içiyordu ondan.

Kitaptaki kişilerden birine delikanlı Davud'a yakınlık duyuyordu içinde. Floransa'daki neşeli çocuğun alaylı gülüşünü, Verrocchio ve Michel-Ange'ın yüce eserlerine verdikleri trajik gerginliği yakıştırmıyordu ona; bunları tanımıyordu. Davud'u şair bir çoban, içinde kahraman-

lık yatan bâkir bir yürek gibi görüyordu. Onun gözünde Davud bir güney Siegfried'iydi; ama bedeni ve düşüncesiyle daha ince, daha âhenkli ırktan. —Çünkü, istediği kadar Lâtin ruhuna karşı çıksın, bu ruh sinmişti Christophe'un içine. Sanata etki yapan sanat değildir sade, yalnız düşünce değildir, bizi çevreleyen her şeydir.— İnsanlar ve şeyler, jestler ve hareketler, çizgiler ve ışıklardır etki yapan. Paris'in havası çok kuvvetlidir, en başkaldıran ruhları bile yoğurur; bir Almanın ruhu başka herhangi birinden daha az karşı koyabilir. Ulusal gururuna istediği kadar bürünsün, Alman ruhu Avrupa uluslarının ruhları içinde ulusallığın dışına en çok çıkabilendir. Christophe'un ruhu, kendi farkında olmadan, Lâtin sanatından bir yalınlık bir gönül aydınlığı ve, dahası, belirli bir ölçüde vazgeçemiyeceği birplâstik güzellik alıyordu. Davud'u bunu ispat ediyordu.

Christophe, Davud'un, Saül'le tanışmasını anlatmak istiyordu ve bunu iki kişili senfonik bir tablo olarak tasarlamıştı.

Issız bir yaylada, çiçekli bir fundalıkta, güneş altında yatıyordu küçük sığırtmaç; rüya görüyordu. Duru ışık, varlıkların uğultusu, otların tatlı titreşimleri, otlayan sürülerin çıngıraklarından yayılan gümüş sesler, toprağın gücü, Tanrısal kaderinden habersiz yatan çocuğun rüyasına ninniler söylüyordu. Kendini bırakmış, kendi sesiyle kavalından dökülen sesleri çevresindeki âhenkli sessizliğe karıştırıyordu. Bu şarkıda öylesine sâkin, öylesine berrak bir sevinç vardı ki, dinlerken ne sevinci, ne kederi düşünüyordu insan, bu ancak böyle olur, başka türlü olmaz gibiydi âdeta... Birden kırlar gölgelere bürünüyor, ortalığı sessizlik kaplıyor, hayat sanki toprağın damarlarına çekiliyordu. Yalnızca, kavalın sesi sürüyordu. Saül geçiyordu büyülenmişçesine. Hiçliğin kemirdiği bunak kral, kendi kendini yiyip tüketen, kasırganın eğip büktüğü bir alev gibi çırpınıyordu. Yalvarıyor, küfrediyor, kendini saran, içinde taşıdığı boşluğa meydan okuyor, sonra soluk soluğa kırlara düşerken, sessizlik içinde, sığırtmacın sevinçli şarkısı duyuluyor yeniden, aslında hiç kesilmemiş-

ti bu şarkı. O zaman Saül, kasırgalar içindeki yüreğinin çarpıntısını bastırarak, sessizce, yerde yatan çocuğun yanına geliyor, sessizce seyre dalıyor onu, yanına oturuyor, ateşler içinde yanan elini çobanın başının üstüne koyuyor. Davud hiç ürkmeden dönüyor ve krala bakıyor. Başını Saül'ün dizine yaslıyor ve yine kavalını çalmaya başlıyordu. Ortalığa akşamın gölgesi düşmektedir. Davud, şarkı söylerken uyuyakalıyor ve Saül ağlıyor. Yıldızlı gecenin içinde yeniden canlanan tabiatın yeni ilâhisi yükselirken, sağlığına kavuşan ruhun kurtuluş şarkısı yayılıyor çevreye.

Christophe, bu sahneyi yazarken düşündüğü tek şey kendi sevinciydi. Bu senfoninin çalınması için gerekli âletleri düşünmemişti, özellikle oynanacağını akıldan geçirmiyordu hiç. Sadece konserlerde çalınmasını tasarlamaktaydı, eğer konser salonlarının kapısı kendisine açılırsa.

Bir gün bundan Achille Roussin'e söz etti. Onun isteği üzerine de, piyanoda bir parçasını çalarak fikir vermeye çalıştı. Roussin'in dinlerken ateşlenip coştuğunu görünce çok şaşmıştı. Adam, bu eserin bir Paris sahnesinde oynanmasının gerektiğini söyledi ve bunu gerçekleştirme işini üstlendi. Christophe birkaç gün sonra Roussin'in işi sıkı tuttuğunu görünce büsbütün şaştı. Hele Sylvain Kohn, Goujart ve Lucien Lévy-Coeur'ün bununla ilgilendiklerini öğrenince şaşkınlığı son kerteye vardı. Bu adamların kişisel hınçlarının yerini, sanat sevgisine bıraktığına inanması gerekiyordu; bu da çok şaşırtmıştı onu. Eserin oynanmasında pek telâş göstermeyen yalnız kendisiydi. Bu senfoni tiyatro için yazılmamıştı. Anlamsız bir şey olurdu bunu sahneye koymak. Ama Roussin çok diretti. Sylvain Kohn da Christophe'u razı etmek için elinden geleni yaptı, Goujart da bunlara katılınca Christophe denemeyi kabul etti. Gevşeklik göstermişti. Müziğini dinletmeyi öyle istiyordu ki!

Roussin işleri kolayca yoluna koydu. Yönetmenler ve sanatçılar onun gözüne girmek için yarış ediyorlardı. Bir gazete, bir hayır kurumu yararına bir gala matinesi düzen-

ledi: **Davud**'un burada oynanması üzerinde anlaşmaya varıldı. İyi bir orkestra bulundu. Şarkıcılara gelince, Roussin, Davud rolü için ideal bir sanatçı bulduğunu söylüyordu.

Provalara başlanıldı. Orkestra Fransız'vâri oldukça disiplinsiz olmasına rağmen, ilk denenmeyi iyi başardı. Saül'ü oynayan sanatçının sesi, yorgunca ama yeterliydi; işinin eriydi de. **Davud** rolünü oynayan güzel, uzun boylu, tombul, sağlam yapılı bir kadındı. Sesi duygusalca ve bayağıcaydı. Kafe-konser üslûbuyla, melodramvâri titremelerle bezenen güzel bir sesti bu. Christophe dinlerken yüzünü buruşturmuştu. Daha ilk mezürleri söylerken, Christophe kadının bu rolü sürdüremeyeceğini açıkça görüyordu. Orkestranın ilk dinlenmesi arasında, gidip empresaryoyu buldu; bu adam konserin maddî işlerini örgütlemiş ve Sylvain Kohn'la birlikte provalarda bulunmuştu. Adam Christophe'un geldiğini görünce, yüzü aydınlanarak:

— E, nasıl memnun musunuz? dedi.

— Evet, diye cevap verdi Christophe, iyi olacak gibi görünüyor. Yalnız yürümeyen bir şey var: Şarkıcı kadın. Onu değiştirmek gerek. Nezaketle söyleyin bunu ona: Böyle şeylere alışıksınızdır siz... Başka birini de kolayca bulabilirsiniz.

Empresaryo sersemlemiş gibiydi: Christophe'a baktı, ciddi mi söylüyor diye ve:

— Ama imkânsız bu! dedi.

— Neden imkânsızmış? diye sordu Christophe.

Sylvain Kohn'la adam alaylı bir bakışla bakıştılar:

— Ama o kadar kabiliyetli bir sanatçı ki!

Christophe :

— Hiç de öyle değil, dedi.

— Nasıl!... Böylesine güzel bir ses!

— Hiç de güzel değil sesi.

— Hem de o kadar güzel bir kadın ki.

— Bence değil.

Sylvain Kohn gülerek :

— Ama zararı da yok, dedi.

Christophe :

— Bana bir Davud gerek, şarkı söylemesini bilen bir Davud, Güzel Helena gerekli değil bana, diye diretti.

Empresaryo, can sıkıntısıyla burnunu kaşıyarak :

— Çok can sıkıcı bir şey bu, çok can sıkıcı ...Ama çok iyi bir sanatçıdır bu kadın... İnanın bana! Belki de bütün gücü üstünde değildi bugün. Bir kere daha denemelisiniz.

— Peki öyle olsun, dedi Christophe, ama boşuna vakit kaybetmiş olacağız.

Provaya yeniden başlandı. Bu sefer sonuç daha da kötüydü. Christophe sonuna kadar beklemek için zorluyordu kendini, sinirlenmişti, şarkıcı kadına yönelttiği eleştiriler başlangıçta soğukça ama terbiyeliceydi, gittikçe sertleşti, hem de kadının onu memnun etmek için elinden geleni yapmasına ve gönlünü kazanmak için göz süzmesine rağmen. Empresaryo, işin kötüye gideceği belli olduğu bir sırada provayı durdurdu. Christophe'un söylediklerinin kötü etkisini silmek için hemen şarkıcı kadının yanına koşup gönlünü almak için dil dökmeye başladı. Bu oyunu seyreden Christophe daha fazla dayanamayarak emir verir gibi bir işaretle adamı yanına çağırdı:

— Tartışacak bir şey yok. Bu kadını istemiyorum. Hoş değil bu biliyorum, ama onu seçen ben değilim. İstediğiniz gibi yoluna koyun bu işi dedi.

Empresaryo, canı sıkılmışcasına başını eğdi ve ilgisizce:

— Ben bir şey yapamam, Bay Roussin'e baş vurun.

— Bay Roussin'i ilgilendiren bir yanı var mı bu işin? Bu işlerle canını sıkmak istemem, dedi Christophe.

Sylvain Kohn alaylı alaylı:

— Canı sıkılmaz onun, diyerek o sırada içeri giren B. Roussin'i gösterdi.

Christophe ona doğru yürüdü. Çok keyifli görünen Roussin:

— Ne o? Bu kadar çabuk mu bitti? Bir bölümünü dinleyebileceğimi umuyordum. E, aziz üstadım, ne diyorsunuz? Memnun musunuz?

— Her şey yolunda dedi Christophe. Size nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum...

— Hiç gerekmez! Hiç gerekmez!

— Yalnız bir şey var ki böyle gidemez.

— Söyleyin, söyleyin. Hemen çözümleriz bunu. Ben sadece sizin memnun olmanızı istiyorum.

— Peki öyleyse, söz aramızda, şu şarkıcı kadın, çok kötü.

Roussin'in neşeli yüzü birden donuklaştı, sert bir tavırla:

— Beni şaşırtıyorsunuz, dostum; dedi.

— Hiçbir işe yaramaz, hiçbir işe. Ne sesi, ne zevki var; ne de sanatını biliyor, kabiliyetsiz. Demin burada olup da dinlemediğiniz için talihlisiniz.

Gittikçe içerleyen Roussin, kırıcı bir sesle Christophe'un sözünü kesti:

— Matmazel de Sainte-Ygraine'i tanırım. Çok yetenekli bir sanatçıdır. Çok hayranımdır ona. Paris'teki bütün zevk sahibi insanlar benim gibi düşünürler.

Böyle söyleyerek Christophe'a arkasını döndü. Christophe'un gözü önünde şarkıcı kadına kolunu verip birlikte dışarı çıktılar. Christophe apışıp kalmıştı. Bu sahneyi derin bir hazla seyreden Sylvain Kohn, Christophe'u kolundan tuttu, tiyatronun merdiveninden inerken:

— Ama bilmiyor muydunuz kadının onun metresi olduğunu? dedi.

Christophe şimdi her şeyi anlamıştı! Kendisi için değil o kadın için eseri sahneye koyduruyordu! Kavrıyordu şimdi, Roussin'in bu işi neden büyük bir coşkunlukla ele aldığını, neden bunca masrafa girdiğini; dalkavuklarının telâşının iç yüzünü şimdi anlıyordu. Sylvain Kohn bu Sainte-Ygrain adlı kadının hikâyesini anlatıyordu ona: bir müzik-hol şarkıcısıydı, bu çeşit küçük tiyatrolarda boy gösterip başarı kazandıktan sonra, birçok benzerleri gibi kabiliyetine lâyık bir sahnede şarkı söylemek hırsına kapılmıştı. Kendisini Opera'ya, ya da Opera-Komik'e sokması için Roussin'e güveniyordu. Bu işi canla başla benimseyen Rous-

sin **Davud** temsilini, yeni trajedi oyuncusu kadının müzikteki kabiliyetini Paris'li seyircilere göstermek için tehlikesiz bir fırsat bilmişti. Hiçbir dramatik aksiyonu olmayan böyle bir rolde kadının, bütün biçim güzellikleri değerlendirilmiş olacaktı.

Christophe hikâyeyi sonuna kadar dinledi. Sonra Sylvain Kohn'un kolundan çıktı. Kahkahalarla gülmeye başladı. güldü, güldü, uzun uzun güldü; sonra:

— Tiksiniyorum sizlerden, dedi. Hepinizden tiksiniyorum. Sizin için sanatın önemi yok. Aklınız fikriniz hep kadınlarda. Bir dansöz, bir şarkıcı kadın, filân bayın metresi, ya da filân bayan için bir opera sahneye konuluyor. Edepsizliklerinizden başka bir şey düşündüğünüz yok. Ama, bakın kızmıyorum size. Böylesiniz sizler, hoşunuza gidiyorsa böyle kalın, içine düştüğünüz batağın içinde çırpınıp durun. Ama ayrılalım, sizinle birlikte yaşayacak yaradılışta değilim ben. İyi akşamlar.

Sylvain'den ayrıldı, odasına gitti. Roussin'e, piyesini geri aldığını yazdı, bunun nedenlerini gizlemeye gerek görmemişti.

Böylece, Roussin'le ve onun takımıyla bağları kopardı. Bu olayın sonuçları hemen ortaya çıktı. Gazeteler tasarlanan oyun üzerinde az çok gürültü kopardıkları gibi, kompozitörle, oyuncusu arasındaki bozuşma dedikodu konusu oldu. Bir konser yönetmeni, bir pazar matinesinde, eseri çaldırtmak merakına kapıldı. Bu iyi sayılacak iş Christophe için bir felâket oldu. Eser oynandı ve ..... ıslıklandı. Şarkıcı kadının bütün dostları saygısız müzisyene ders vermek için söz birliği etmişlerdi. Senfonik şiirden sıkılan geri kalan dinleyiciler de uzman kişilerin eseri batıran düşüncelerini rahatlıkla benimsemişlerdi. Christophe'un, virtüozluğunu tanıtmak amacıyla ihtiyatsızlık edip, piyano ve orkestra için Fanteziyi kendisinin çalması işi büsbütün kötüleştirdi. Kötü niyetli dinleyiciler, oyuncuları korumak için **Davud**'un oynanışı sırasında belirli bir ölçüde kendilerini tutmuşken, üstelik pek de iyi çalmayan bestecinin kendisini karşılarında görünce veryan-

sın ettiler. Salondaki gürültüden sinirlenen Christophe, parçayı tam orta yerinde kesti, birden susan dinleyicileri alaylı bir bakışla süzerek: «Malbrough savaşa gidiyor!» parçasını çaldı ve meydan okurcasına:

— İşte size lâyık olan bu!

Sonra kalkıp gitti.

Ardından büyük bir gürültü koptu. Dinleyicilere hakaret etti diye bağırıyor, salona gelip özür dilemesini istiyorlardı. Ertesi gün gazeteler, ince Paris zevkini yerin dibine sokan acaip Alman'a saldırdılar.

Bundan sonra çevresinden herkes çekilmişti, Christophe bir kez daha yapayalnız, her zamankinden daha yalnız kalmıştı büyük bir yabancı ve düşman şehirde. Buna aldırış etmedi. Kaderinin böyle olduğuna ve bütün ömrünce böyle kalacağına inanmaya başlamıştı.

Büyük bir ruh hiçbir zaman yalnız kalmaz, rastlantıyla dost olanlar uzaklaşsalar da, sonunda her zaman kendisi yeni dostlar yaratır, içini dolduran sevgiyi çevresine yayar. Kendisini dünyadan uzak sandığı şu anda bile dünyanın en mutlu insanından çok bir sevgi zenginliği vardı yüreğinde, Christophe'un.

•

Stevens'lerde, Christophe'un Colette'le birlikte ders verdiği on üç on dört yaşlarında bir kız çocuğu vardı. Colette'in teyze kızıydı, Grazia Buontempi. Parlak teni, elmacık kemiklerinde tatlı bir pembeliğe bürünüyordu, tombul yanaklarında, bir köylü kızının sıhhatli canlılığı vardı, ucu biraz yukarıya kıvrık küçük burunluydu, yarığı biçimli ağzı büyükçeydi, yuvarlak çenesi bembeyazdı, durgun bakışlı gözleri tatlı tatlı gülümsüyor gibiydi, yuvarlak alnı gür, uzun ve parlak saçlarla çevriliydi, bu buklesiz saçlar yanakları boyunca hafif, sakin dalgalar halinde dökülüyordu. Andrea de Sarto'un tablolarındaki küçük Meryem'leri andırıyordu geniş yüzü ve durgun bakışlı gözleriyle.

İtalyan'dı bu kız. Annesiyle babası hemen hemen bütün yıl köyde, İtalya'nın kuzeyindeki büyük çiftlik köşkünde yaşıyorlardı. Ovalar, çayırlar, derecikler. Çatıdaki taraçadan bakılınca, aşağılarda dalgalanan altın hareli bağlar göze çarpar, bunların arasında yer yer siyah servi kümeleri yükselirdi. Daha ötelerde tarlalar, hep tarlalar uzayıp gidiyordu. Büyük bir sessizlik içindeydi her yer. Zaman zaman toprağı süren öküzlerin bağırması ve:

— Oha! Koca öküzler!.. diye bağıran köylülerin keskin sesleri duyulurdu.

Ağaçlarda cırcır böcekleri öter, su boylarında da kurbağaların vrak-vrakları yayılırdı çevreye. Ve, gece ışığı gümüş dalgalı ayın altında sonsuz bir sessizlikti.

Dallardan yapılmış kulübelerinde uyuklayan hasat bekçileri, zaman zaman tüfeklerini ateşleyerek, hırsızlara, uyumadıklarını anlatmak isterlerdi. Yarı uyku halindeyken bunları işitenler için, bu tüfek sesi, gecenin belirli bir vaktini gösteren barışçı bir duvar saatinin çınlamasından başka bir şey değildi. Ve sonra sessizlik, geniş kıvrımlı bir örtü gibi kapanırdı ruhlar üstüne.

Küçük Grazia'nın çevresinde hayat uyukluyor gibiydi. Onunla pek ilgilenilmiyordu. Kendini saran güzel huzur içinde bir fidan gibi rahatça büyüyordu. Hiçbir coşku, hiçbir telâş yoktu onda. Tembeldi, etrafta gelişigüzel dolaşmayı uzun uzun uyumayı seviyordu. Saatlerce uzanıp yatıyordu bahçede. Tıpkı yazın bir dereye konan bir sinek gibi sessizliğin akışına bırakmıştı kendini. Kimi zaman da, birden, hiçbir neden yokken koşmaya başlardı. Bir hayvan yavrusu gibi, başı ve gövdesi hafifçe sağa eğik, yumuşak hareketlerle, koşar ve koşardı. Sıçrama zevki için, taşlar arasında sıçrayan, tırmanan gerçek bir oğlak. Köpeklerle, kurbağalarla, otlarla, ağaçlarla, köylülerle ve kümes hayvanlarıyla konuşurdu. Çevresindeki küçücük şeylere bayılırdı, büyüklere de, ama bunlara pek yanaşmıyordu. Pek az kimseyi görüyordu. Çiftlik, şehirden uzak ücra bir yerdi. Çok seyrek olarak tozlu yoldan, ayağını sürüyerek hantal bir köylü, ya da yanık benizli, gözlerinden ışık saçan, güzel bir köylü kadın, başı dik,

göğsü ilerde, salına salına geçerdi. Grazia sessizlik içindeki parkta yapayalnız geçiriyordu günlerini. Kimseyi gördüğü yoktu, canı sıkılmıyordu hiç, hiçbir şeyden de korkusu yoktu.

Bir gün, bir serseri, tavuk çalmak için bomboş çiftliğe girmişti. Otların üzerine uzanmış, şarkılar mırıldanarak, tereyağlı ekmeğini yiyen küçük kızın karşısında şaşırıp durdu. Grazia adama sessizce baktı, ne istediğini sordu; adam:

— Bana bir şeyler verin, yoksa kötülük yaparım, dedi.

Küçük kız, elindeki tereyağlı ekmeğini uzattı, gözlerinin içi gülerek:

— Kötülük yapmak doğru değil, dedi.

Bunun üzerine adam çekilip gitti.

Annesi öldü. Babası çok iyi ama zayıf ruhlu, eski kökten bir İtalyandı. Güçlü kuvvetli, neşeli, yumuşak huylu, biraz çocuksuydu ve küçük kızın eğitimini yapabilecek gibi değildi hiç. Yaşlı B. Buontempi'nin kız kardeşi olan Bayan Stevens, cenaze töreni için geldiği zaman, çocuğun yalnızlığını görerek çok üzülmüştü, onu bir süre için Paris'e götürmeye karar verdi. Grazia ile yaşlı babası ağlaştılar, ama Bayan Stevens bir şeye karar verirse, ona boyun eğmemek kimsenin elinden gelmezdi. Ailenin en güçlü kişisiydi; Paris'teki evinde her şeyi yöneten de oydu, becerikli ve ateşli bir kadındı, hareketli bir salon kadınıydı.

Paris'e aktarılan, sâkin huylu Grazia güzel teyze kızı Colette'i çok sevmişti, bu da çok hoşuna gidiyordu Colette'in. Bu küçük tatlı yabani kızı salonlara, tiyatrolara götürdüler. Ona bir çocukmuş gibi davranıyorlardı, çocukluktan çıktığı halde böyle görüyordu kendini. Açığa vurmadan sakladığı ve onu korkutan duygular duyuyordu: bir şeye ya da bir insana karşı içinde derin, coşkun duygular uyanıyordu. Gizliden gizliye aşık olmuştu Colette'e. Bir kurdelâsını, bir mendilini çalıyordu. Çoğu kez onun yanında ağzını açıp bir şey söyleyemiyordu. Onu beklerken, onun kendisiyle konuşacağını düşünürken sabırsızlıkla ve mutlulukla çarpıyordu yüreği. Güzel teyze kızını tiyatroda, dekolte bir elbiseyle, herkesin gözü üstünde, locaya girer

görünce Grazia alçakgönüllüce gülümsüyor, yüreği sevgiyle dolup taşıyordu. Colette kendisine bir şey söyleyince de sevinçten içi içine sığmıyordu. Sırtında beyaz elbisesi, siyah saçları çözülüp esmer omuzlarına dökülmüş olarak bütün oyun boyunca, uzun eldivenin parmak uçlarını ısırıyor, can sıkıntısıyla bileğinin arasından eldivenin içine elini sokuyordu. Temsil boyunca ikide bir Colette'e doğru dönüyor, ondan dostça bir bakış bekleyerek, duyduğu zevki paylaşmak, koyu renkli berrak gözleriyle ona:

— Sizi çok seviyorum, demek istiyordu.

Paris yakınlarındaki korularda gezintiye çıktıkları günlerde küçük kız Colette'in ardından yürüyor, ayaklarının dibine oturuyor, kimi zaman da ondan önce koşarak, onu rahatsız etmemesi için dalları koparıyor, su birikintilerine taşlar atıyordu. Bir akşam Colette bahçede dolaşırken üşümüştü, Grazia'dan atkısını istedi, genç kız sevincinden haykırdı. Daha sonra utanmıştı bundan. Sevgilisi kendinden bir şeye sarındığı ve vücudunun kokusunu sindirerek ona verdiği için o kadar mutlu olmuştu ki.

Birkaç kitap geçmişti eline. Gizlice okuduğu şiirler de vardı. (Ona hâla çocuk kitapları verdikleri için, bunları gizlice okuyordu.) Tatlı bir heyecan duyuyordu bu şiirlerden Grazia. Hiçbir şey anlamayacağını söyledikleri halde bazı müzik parçalarından da hoşlanıyordu. Bunları anlamıyordu. Ama, dinlerken benzi soluyor, vücudunu ter kaplıyordu. Böyle anlarda genç kızın içinden neler geçtiğini bilen yoktu.

Bunun dışında yumuşak başlı, sersemce, tembel, biraz obur, bir hiç için yüzü kızaran bir kızdı. Saatlerce konuşmadan oturur, sonra birden çenesi açılır, güler, söyler arada ağlar, sonra yine gülerdi çocuksu bir gülüşle. Gülmeyi seviyordu, en küçük bir şey eğlendiriyordu onu. İyi yürekliydi, başkalarına üzüntü vermek istemezdi hiç, sertçe söylenen bir söz yüzünden kederlenivirdi. Çok alçakgönüllüydü, her zaman silik yaşardı. Güzel ve iyi gördüğü şeyleri sevip beğenmeye hazırdı her zaman, çevresindekilere kendilerinde bulunmayan, nitelikler yakıştırırdı.

Çok gecikmiş olan eğitimini ele aldılar. İşte bu arada Christophe'dan piyano dersi almaya başladı.

Onu ilk kez, teyzesinin bir akşam toplantısında gördü. Büyük bir kalabalık vardı. Hiçbir zaman dinleyicilerin niteliğini ayırt edemeyen Christophe, herkesi esneten sonu gelmez bir adagio'yu çalmaya koyulmuştu; tam bittiği sanılırken yeniden başlıyordu, herkes sonu gelmeyecek mi bunun diye sormaya başlamıştı. Bayan Stevens, sabırsızlıktan yerinde duramıyordu. Colette'i çılgınca eğlendiriyordu bu: durumun gülünçlüğünü yudum yudum tadıyor, bu kadar anlayışsız olduğu için Christophe'a kızmıyordu. Onda bir güçlülük seziyordu ve sevimli bulması için bu yetiyordu, ama komikti de. Bunun için savunmaya da kalkmadı Christophe'u. Yalnızca küçük Grazia, gözlerinden yaş gelecek kadar derinden duyuyordu bu müziği. Salonun bir köşesine gizlenmişti. Sonunda, heyecanı belli olmasın diye oradan da kaçtı, hem sonra Christophe'la alay etmeleri üzmüştü onu.

Birkaç gün sonra, akşam yemeğinde, Bayan Stevens, ona Christophe'dan piyano dersi aldıracağını söyledi. Grazia öyle heyecanlanmıştı ki, kaşığını çorba kasesinin içine düşürdü, hem kendi üstüne hem de teyze kızının üstüne çorba sıçrattı. Colette, müzikten önce sofrada nasıl davranılacağını öğrenmesi için ders almaya ihtiyacı olduğunu söyledi. Bayan Stevens de, bunun için herhalde Christophe'dan ders alması gerekmiyeceğini söyledi.

Grazia, Christophe'u da kendisiyle birlikte eleştirdiklerini duyunca çok mutlu olmuştu.

Christophe derse başladı. Kız piyanonun başında kazık gibi duruyordu, kollarını vücuduna yapıştırmıştı, kımıldamıyordu. Christophe, parmakların duruşunu düzeltmek ve tuşların üzerine yaymak için elini elcağızının üstüne koyunca Grazia nerdeyse bayılacaktı. Onun önünde kötü çalacağım diye ödü kopuyordu, hasta oluncaya, sabrı tükenen Colette'i bağırtıncaya kadar çalışıyordu, ama yine de Christophe'un karşısında her zaman kötü çalıyordu. Soluğu kesiliyor, parmakları kazık gibi katılıyor, ya da pamuk gibi gevşiyordu; notaların üstünde duruyor, anlam-

sızca belirginleştiriyordu; Christophe kızı azarlıyor ve içerleyerek gidiyordu; o zaman ölümü düşlüyordu Grazia.

Christophe'un kıza hiç dikkat ettiği yoktu; Colette'le ilgileniyordu yalnızca. Grazia, teyzesinin kızıyla Christophe'un yakınlığına imreniyordu; ama, buna ne kadar üzülürse üzülsün, iyi küçük kalbi yine de Colette'le Christophe hesabına memnun oluyordu. Colette'i o kadar üstün görüyordu ki, hep ona önem verilmesini pek tabii buluyordu. Ancak, teyzesinin kızıyla Christophe arasında bir seçim yapması gerekince, duygularının Colette'e ters düştüğünü anladı. O küçücük kadın sevgisiyle, Colette'in hoppalıklarını ve Lévy-Coeur'un hiç peşinden ayrılmayışının, Christophe'a acı çektirdiğini anlamıştı. Christophe'un nefret ettiğini anlar anlamaz o da Lévy-Coeur'den nefret etti. Colette'in, Christophe'la bu adam arasına rekabet sokarak nasıl eğlenebildiğini anlamıyordu bir türlü. Colette için kötü şeyler düşünmeye başladı. Colette'in küçük yalanlarından birkaçını yakaladı ve hemen ona karşı tutumunu değiştirdi. Colette bunu farketmişti ama, nedenini anlayamamıştı. Bunu küçük kızın kaprisi diye düşündü. Gerçekte, Grazia üzerindeki etkisini yitirmişti: anlamsız bir olay bunu açığa vurdu. Bir akşam, ikisi bahçede gezinirlerken, yağmur çiselemeye başlamıştı; Colette küçük kızı mantosunun içine alarak korumak istemişti. Birkaç hafta önce teyzesinin kızının göğsüne yaslanmak Grazia için büyük bir mutluluk olurdu, ama şimdi soğukça bir hareketle biraz uzaklaştı. Sonra Colette, Grazia'nın çaldığı bir parçayı çirkin bulduğunu söyleyince, Grazia onu çalmaktan ve sevmekten geri kalmıyordu. Artık sadece Christophe'la ilgileniyordu. Sevgisinden gelen bir sezgiyle, Christophe'u üzen şeyleri anlıyordu. Bunu o kaygılı çocuk düşüncesiyle çok abartıyordu. Christophe'un Colette'e aşık olduğunu sanıyordu. Oysa onun istediği yalnız kendisine bağlı bir dost olmasıydı. Christophe'un mutsuz olduğunu düşünerek o da mutsuz hissediyordu kendini. Güçsüzlüğe karşı hiç hoşgörüsü yoktu Christophe'un: Colette Christophe'u kızdırdığı zaman bunun acısını Colette'in yerine Grazia çekiyordu. Böyle öfkeli zamanında öcü-

nü küçük kızdan alıyor, çalarken yaptığı yanlışları, bağışlamadan yüzüne vuruyordu. Bir sabah, Colette her zamankinden çok çileden çıkartmıştı onu, öyle bir sertlikle piyanonun başına oturmuştu ki, Grazia son cesaret kırıntısını da kaybetti. Onun bu sertliği karşısında bocaladı. Öğretmeni yanlış notaları çalışına öfkeyle bağırarak söylendi, kız büsbütün şaşırdı, yanlış üstüne yanlış yaptı. Bunun üzerine Christophe ellerini tutup sarsarak bir işe yaramazsın sen, yemek pişir, dikiş dik, ne istersen yap ama, Tanrıyı seversen müzikle uğraşma! diye avaz avaz bağırdı. İnsanlara, yanlış nota dinleterek işkence etmeye değmez diyordu. Sonra Grazia'yı dersin ortasında bırakıp çekildi. Zavallı Grazia hüngür hüngür ağladı. Kederi bu küçültücü sözlerden çok, Christophe'u hoşnut edememiş olmaktan doğuyordu. Sevdiğine, budalaca üzüntü verdiği için de kahroluyordu.

Christophe Stevens'lerden ayağını kestikten sonra kederi büsbütün arttı. İtalya'ya dönmek istiyordu. Rüyalarda bile o kadar sağlıklı olan ve hâlâ özünde bir köylü rahatlığı süren bu çocuk bu şehirde, sinirli ve hareketli Paris'lilerin arasında rahatsızlık duyuyordu. Çevresindeki insanları daha doğru tanımaya başlamıştı, ama bunu söylemeye cesaret edemiyordu. Çekingendi, zayıftı, babası gibi iyi yürekli, alçakgönüllü oluşundan kendine önem vermemesinden ileri geliyordu bu. Kendini, herkese sözünü geçiren teyzesinin ve herkese üstünlük taslayan Colette'in eline bırakmıştı. Bunu, düzenli olarak sevgi dolu mektuplar gönderdiği yaşlı babasına yazmaya cesaret edememişti. Yalnız birinde:

— Aldır beni, yalvarırım! demişti.

Ama yaşlı baba kızını, çok istediği halde yanına aldıramamıştı. Çünkü Bayan Stevens, onun çekingence tekliflerine karşı Grazia'nın rahatının yerinde olduğunu, kendisinin yanında bu kadar iyi olamayacağını, sonra da eğitimi için bunun gerektiğini bildiriyordu.

Ama, öyle bir an geldi ki, memleket özlemi bu güneyli küçük kızın yüreğini öylesine sızlatmaya başladı ki, yu-

vaya dönmesi artık gerekiyordu. Christophe'un konserinden sonra oldu bu. Konsere Stevens'lerle birlikte gitmişti. Kalabalığın, bir sanatçıya hakaret ederek eğlenmesi yüreğini parça parça etmişti kızın... Bir sanatçı mı? O Grazia'nın gözünde, sanat adına ne varsa onda var demekti, hayatta tanrısal ne varsa kişiliğinde taşıyan insan demekti. Ağlamak, kaçıp gitmek geliyordu içinden. Ama kopartılan gürültüleri, ıslıkları, yuhaları sonuna kadar dinlemek zorunda kaldı. Sonra teyzesinin evine dönünce, Christophe için ileri sürülen çirkin düşünceler, Colette'in tatlı tatlı gülüşü, Lucien Lévy-Coeur'le birlikte acıyormuş gibi konuşmaları. Odasına kaçıp kendini yatağına attı, gece geç saatlere kadar hıçkıra hıçkıra ağladı: içinden Christophe'la konuşuyor, onu avutuyor, uğruna canını vermek istiyordu. Ama mutlu etmek için bir şey yapamaması perişan ediyordu onu. Artık Paris'te kalması imkânsızdı. Kendisini aldırması için babasına yalvardı. Şöyle diyordu:

— Burada yaşayamam, dayanamıyorum artık, beni daha çok burada bırakırsan ölürüm.

Babası hemen geldi. Her ne kadar korkunç teyzeye karşı direnmek ikisi için de çok zor olduysa da, bütün güçlerini toplayıp umutsuzca direttiler.

Grazia, uyuklayan büyük bahçeye döndü. O güzel tabiata ve sevdiği şeylere kavuştu. Bir süre daha, güneşin bir sisi yavaş yavaş eritmesi gibi, gittikçe azalan kuzey melânkolisini acılı yüreğinde taşıdı. Zaman zaman mutsuz Christophe'u düşünüyordu. Çimenlere uzanıp kurbağaların ve ağustos böceklerinin seslerini dinlerken, ya da sık sık çalmaya başladığı piyano çalarken sevdiği insanı hayalinden geçiriyordu. Saatlerce, yavaş sesle onunla konuşuyordu; ona bir gün, kapıyı açıp içeriye girivereceğmiş gibi geliyordu. Ona yazdı, uzun süre tereddüt ettikten sonra, imzasız bir mektup gönderdi.

Bir sabah, yüreği çarparak, gizlice sürülmüş tarlaların öte yanındaki, üç kilometre uzaklıktaki köyün posta kutusuna attı. (Bu dokunaklı mektupta Christophe'a ce-

saretini kırmamasını, onu sevdiğini, onu düşündüğünü, onun için Tanrıya dua etiğini yazıyordu.) Bu zavallıca mektup yolda kaybolmuş, Christophe'un eline geçmemişti.

Grazia'nın hayatı biteviye ve durgun günlerle geçip gidiyordu. Sonra, İtalya'daki barış, huzur, sâkin mutluluk, sesizce tabiatı seyredip düşünmek, bu kızın saf ve sükûtî yüreğine sindi yavaş yavaş; ama, bu yüreğin ta derinliğinde, hareketsiz bir alev gibi yanmaya devam etti Christophe'un hâtırası.

•

Christophe ta uzaktan, Grazia'nın kendisine duyduğu o toyca sevgiden habersizdi, ama ileride hayatında büyük bir yer tutacaktı bu sevgi. Ve, o, yine bu hakarete uğradığı konserde, sonradan dostu, sevgili yoldaşı olacak ve kendisiyle yan yana, el ele yürüyecek insanın da bulunduğunu bilmiyordu.

Yalnızdı. Yalnız sanıyordu kendini. Ne var ki, hiç de dert etmiyordu kendine bunu. Daha son zamanlarda, Almanya'da kendisini bunalıma sürüklemiş olan kederi duymuyordu şimdi. Daha güçlü, daha olgundu; böyle olması gerektiğini biliyordu. Paris için beslediği hayaller suya düşmüştü. İnsanlar her yerde birdi. Kendi yolunda gitmeli, dünya ile çocukça bir çatışmayı sürdürmekten vazgeçmeliydi. Sükûnetle, kendisi olmalıydı. Beethoven'in dediği gibi: «Eğer yaşamak için, yaşamamızın tüm güçlerini tüketirsek elimizde ne kalır daha soylu, daha iyi şeyler için?» Yaratılışının ve eskiden kötülediği ırkının şuuruna iyice ermişti. Paris'in havasından bunaldıkça vatanına, oradaki şairlerin ve müzisyenlerin kolları arasına sığınma ihtiyacını duyuyordu, kendisinde en iyi ne varsa onlardan almıştı. Onların kitaplarını açar açmaz güneşli Rhein'in sırıltıları ve geride bıraktığı dostların güleryüzlü sevgisi doluyordu odasına.

Onlara karşı ne kadar da nankörce davranmıştı! Onların temiz yürekliliğini, ruh zenginliğini neden daha önce anlamamıştı? Almanya'da iken onlar için söylediği

haksız ve aşağılayıcı şeyleri utanarak anımsıyordu. O zamanlar, sadece onların kusurlarını, beceriksizce şatafatlı davranışlarını, ağlamaklı idealizmlerini, gerçeğe aykırı düşüncelerini, ufak tefek aşağılık yanlarını görüyordu. Ah! Bunların o büyük erdemlerinin yanında ne önemi vardı? Şu anda onları kendine daha yakın gösteren bu zayıf yanlarına karşı nasıl öyle acımasızca davranmıştı: çünkü, çok insanca şeylerdi bunlar! Şimdi, tepki olarak, bunlar arasında en haksızca düşündüklerine daha yakın hissediyordu kendini. Neler söylememişti Schubert'le Bach için! Ama şimdi kendini onlara öyle yakın hissediyordu ki. İşte gülünç yanlarını ortaya koymak için sabırsızlandığı bu büyük ruhlar, yakınlarından ayrı, sürgün yaşadığı şu anda ona eğiliyor ve tatlı bir gülümseyişle diyorlar ki:

— Kardeş, yanındayız, cesaret! Biz de çok çile çektik... Adam sende! Bunun sonu gelir elbet...

Jean Sebastian Bach'ın ruhunun okyanus uğultularını duyuyordu. Kasırgalar, rüzgârın solukları, hayatın uzaklaşıp giden bulutları: sevinç, keder ve öfkeyle sarhoş halklar ve onların üzerine kanat geren, bağışlayıcı Barış Prensi İsa, —gece bekçilerinin haykırışlarıyla uyanan şehirlerin ahalisi adımları dünyayı sarsan tanrısal nişanlının önünde sevinç haykırışlarıyla sokaklara uğramışlar,— velût düşünce, tutku, müzikal şekiller hazinesi Shakespeare'vâri birsamlar, Savanarol'vâri kehanetler, kırsal, destansal, apokaliptik görüntüler... İşte bütün bunlar, o ufak tefek çelimsiz, çift, çeneli, kapakları kırışık, kaşları kalkık parlak küçük gözlü, Thubingen'li **Cantor**'un bağrından fışkırıyordu... —Öyle iyi görüyordu ki onu! Asık yüzlü, sonra neşeli, azıcık gülünç, gotik ve rokoko, öfkeli, inatçı, sâkin, hayat tutkusu ve ölüm özlemi içinde...— O'nu okulunda görüyordu, dâhi, bilgiç, kaba, pis, dilencilik eden, uyuz, kısık sesli, öğrencileri arasında. Bu serserilerle dolaşır, döğüşürdü bir hamal gibi arada sırada, içlerinden biri yumrukluyor onu...— Sonra ailesinin arasında görüyor, yirmi bir çocuğun arasında; bunların on üçü kendinden önce ölmüştü ve biri de aptaldı, iyi müzisyendiler ötekiler, küçük

konserler veriyorlardı ona. Hastalıklar, cenazeler, acı kavgalar, sıkıntı, dehâsının anlaşılmaması ve hepsinin üstünde müziği, inancı, kurtuluş ve aydınlık, sezilen, istenilen, elde edilen sevinç; yakıyor, tüylerini ürpertiyor, onun ağzından yıldırımlar saçıyor... Ey kuvvet! Kuvvet! Kuvvetin mutlu gürleyişi!..

Christophe derin yudumlarla içiyordu bu kuvveti. Alman ruhlarından dökülen bu müziğin hayırlı etkisini duyuyordu. Çoğu zaman vasatın altında, hattâ kabaydı bu müzik, ama ne önemi vardı bunun? Asıl sorun olması, kabına sığmayarak taşmasıydı. Fransa'da müzik içine kapanıktı, damla damla Pasteur filtresinden süzülüp ağzı sıkıca kapatılmış bir sürahide birikiyordu. Sonra bu yavan su içkicileri kalkmış Alman müzik nehrinden tiksindiklerini söylüyorlar! Alman dâhilerinin kusurlarını ayıklıyorlar!

— Küçük yaratıklar, diye düşünüyordu Christophe. Daha geçenlerde kendisi de bu kadar gülünç şeyler söylüyordu. Wagner'de ve Beethoven'de kusurlar buluyordu! Onlara kusuru olmayan dâhiler gerekirmiş! Tıpkı, kasırga esince, dünyanın güzel düzenini hiç bozmamasını istemek gibi bir şeydi bu!..

Paris sokaklarında, göğsü kuvvetinin sevinciyle dolu yürüyordu. Varsın anlamasınlardı onu! Daha hür olurdu böylece. Dâhinin rolü yaratmaktı; bütün, her parçasıyla kendi iç yasalarına göre organik bir şekilde oluşturulmuş ve içinde tüm varlığıyla yaşayacağı bir dünya yaratmak. Bir sanatçı hiçbir zaman çok yalnız kalmaz. Korkunç olan, düşüncesini, bozan ve küçülten bir aynada görmektir. İnsan, yapmadan önce, yaptığını başkalarına hiç söylememeli. Böyle olmazsa sonuna kadar gitme cesareti gösteremez. Çünkü, artık bu onun öz düşüncesi değil, kendinde göreceği, başkalarının zavallıca düşünceleridir.

Şimdi artık kimse onun hülyasını dağıtmadığı için düşünceleri ruhunun her yanından ve bütün yol taşlarından gürül gürül çeşmeler gibi fışkırıyordu. Bir hayal âleminde yaşıyordu. Ne görse, ne işitse gördüğünden ve işittiğin-

den farklı şeyler ve varlıklar canlandırıyordu, ruhunda. Çevresinde kahramanlarının hayatını bulabilmek için kendisini hayatın akışına bırakmaktan başka yapacağı bir şey yoktu. Onların duyuları, kendiliklerinden gelip buluyorlardı onu. Gelip geçenlerin gözleri, rüzgârın getirdiği bir insan sesi, bir çimenlik üzerine vuran ışık, Lüxembourg parkındaki ağaçlar üzerinde cıvıldaşan kuşlar, uzaklardaki bir manastırdan gelen çan sesi, odanın dibinden görülen gökyüzünün solukluğu, gök yüzünün bir köşesi. Günün çeşitli saatlerindeki gürültüler ve ayrı ayrı renkler... Bütün bunları o kendisi görmüyordu, hayal ettiği varlıkların içinden görüyordu.— Christophe mutluydu.

Fakat, şu var ki, her zamankinden güç durumdaydı. Biricik geçim kaynağı olan bir kaç piyano dersini kaybetmişti. Eylül ayındaydı, Paris sosyetesi tatile gitmişti, başka öğrenci bulmak da güçtü. Bulabildiği tek öğrenci bir mühendisti. Zeki, ama biraz kaçık bir adamdı bu. Kırkından sonra büyük bir kemancı olmayı kafasına koymuştu. Christophe çok iyi keman çalamıyordu. Ama yine de öğrencisinden daha iyi biliyordu çalmasını. Bir süre, saati iki franktan, haftada üç saat ders verdi adama. Ama, bir buçuk ay sonunda, mühendis bıktı, birdenbire resme kabiliyeti olduğunu anlamıştı. Bu keşfini açınca Christophe çok güldü; ama, gülmesi geçince paraca durumu aklına geldi; cebinde sadece, öğrencisinin son dersler için verdiği on iki frank vardı. Hiç de canı sıkılmadı buna. Yeni geçim yolları bulmak gerektiğini düşündü: yeniden yayın evlerine başvurmak. Pek de keyifli bir şey değildi bu... Pöh!.. Önceden dert edinmeye değmezdi. O gün hava güzeldi. Medon'a gitti.

Birden yürümek için büyük bir istek duydu içinde. Yürürken müzik parçaları dolduruyordu içini, bunlarla doluydu, bir kovanın balla dolu oluşu gibi. Genellikle bu çok değişik perdelerle süren, sıçrayan, direnen, olağanüstü bir müzikti... Odanızda uyuşup otururken ritmler yaratın da görelim bakalım! O zaman yaptığınız şey Paris'lilerinki gibi ince armoniler karışımından başka bir şey olmaz!

Yürümekten yorulunca, korularda yere uzanıp yattı. Ağaçların yaprakları yarı yarıya dökülmüştü. Menekşe mavisi gökyüzü. Az sonra Christophe, ekim bulutlarından süzülen tatlı ışığın rengine bürünen bir rüyaya daldı. Kanı kaynıyordu damarlarında. Düşüncelerin hızlı hızlı akışını dinliyordu. Bunlar ufkun her yanından geliyordu: eski ve yeni dünyalar çarpışıyordu birbiriyle, geçmiş ruhlardan parçalar, eski konuklar, asalak şeyler, bir şehirde yaşayan halk gibi yaşıyorlardı onda. Gottfried'in, Melhior'un mezarının başında söylediği eski sözü hatırladı: canlı bir mezardı o, kımıldayan ölülerle dolu. Bütün bilmediği soyu. Bu hayat kaynaşmasını dinliyor, Dante'nin ormanını andıran, canavarlarla dolu bu yüzlerce yıllık ormanın bir org gibi uğuldayışından hoşlanıyordu. İlk gençliğindeki gibi korkmuyordu şimdi bu canavarlardan. Şimdi iradesi hâkimdi. Hayvanları bağırtarak kamçısını şaklatmaktan büyük bir sevinç duyuyordu, ve içindeki hayvan koleksiyonunun zenginliğini daha iyi anlıyordu. Yalnız değildi. Artık bir daha yalnız kalma tehlikesi yoktu onun için. Tek başına bütün bir orduydu o. Yüzyıllar ötesinden gelen neşeli ve sağlıklı Krafft'lardandı. Düşman Paris'e karşı, bütün bir halka karşı eşit bir savaştı bu.

•

Mütevazi odasını bıraktı, çok pahalıydı. Montrouge mahallesindeki bir tavan arasına taşındı. Pek iyi bir oda değildi ama çok hava alıyordu. Sürekli bir hava akımı vardı. Soluk almaya muhtaçtı. Penceresinden Paris'in bacaları görünüyordu. Taşınma uzun sürmedi. Bir el arabası yetmişti bu işe. Christophe kendisi itti arabayı. Eski bavulundan başka en değerli eşyası çoğaltılmış örneği pek yaygınlaşmış bir Beethoven heykelciğiydi. Onu, çok pahalı bir sanat eseriymiş gibi özenle sarmıştı. Ondan ayrılamazdı. Paris'in ortasında onun adasıydı bu. Sonra bir manevî barometre idi onun için. Heykelciğin yüzü, ruhunun ısısını, en gizli düşüncelerini kendi şuurundan daha

açık olarak gösteriyordu ona. Kimi zaman gökyüzü bulutlarla kaplı olur, kimi zaman coşkun duyguların kasırgası, kimi zaman da güçlü bir sükûnet.

Yiyeceğinden epey kısmak zorundaydı. Günde bir öğün yiyordu, öğleden sonra saat birde. İri bir sosis alıp penceresine asmıştı; okkalı bir dilim, koca bir parça ekmek ve kendi pişirdiği kahve. Tam bir ilâhlar yemeğiydi bu. O kadar çok iştihası olduğuna kızıyordu. Sert sert söyleniyordu. Kendisine midesinden başka bir şey düşünmeyen pis boğazın birisin sen, diyordu. Göbeği yoktu. Sıska bir köpekten daha cılızdı. Ama yine de demir gibi sağlam bir yapısı vardı, ve her zaman hür başlıydı.

Yarınını düşünüp tasalanmıyordu. Elinde gününü gün edecek parası oldukça, canını sıkmıyordu. Meteliksiz kaldığı gün, yayınevlerini dolaşmaya karar verdi. Hiçbir yerde iş bulamadı. Eli boş evine dönerken, Sylvain Kohn'un kendisini Hecht'e tanıttığı müzik mağazasının önünden geçtiğini gördü. Buraya hiç de hoş olmayan şartlarda gelmiş olduğunu hatırlayarak içeriye girdi İlk gördüğü kişi Hecht oldu. Ters yüzü geri dönmek istedi, ama geç kalmıştı: Hecht görmüştü kendisini. Geri dönüyormuş gibi görünmek istemedi. Hecht'e doğru yürüdü, ne diyeceğini bilemiyordu, adama elinden geldiği kadar kibirli davranmaya karar vermişti: çünkü, Hecht'in kendisine karşı kötü davranacağına inanıyordu. Hiç de böyle olmadı. Hecht, soğukça elini uzattı, beylik bir iki nezaket kelimesiyle sağlığını sordu, sonra Christophe'un bir şey istemesine meydan bırakmadan, çalışma odasının kapısını gösterdi ve geçmesi için yol verdi. Adam içinden memnundu, Christophe'un gelişinden, gururundan böyle bir şey olacağını düşünmüştü, ama o sırada beklemiyordu. Belli etmeden Christophe'u dikkatle izlemiş, eserlerini tanımak için hiçbir fırsatı kaçırmamıştı. Şu ünlü **Davud** konserinde bulunmuştu. Dinleyicilerin bu eseri kötü karşılamaları, onu şaşırtmamıştı, üstelik dinleyicileri de küçük görürdü, eserin bütün güzelliğini çok iyi anlamıştı. Paris'te Christophe'un orijinalitesini takdir edecek Hecht'ten başka biri daha yoktu belki de. Ama bunu Christophe'a söylemedi. Bu-

nun nedeni Christophe'un kendisine karşı davranışına içerlemiş olmasından çok, gönül almanın elinden gelmemesiydi. Yaradılışının çarpık bir yanıydı bu. Christophe'a yardıma içtenlikle hazırdı, ama bunun için bir adım atmış değildi. Christophe'un gelip kendisinden yardım istemesini beklemişti. İyi yüreklilikle bu fırsattan yararlanarak aralarındaki anlaşmazlığın anısını giderecek ve Christophe'u küçük düşürücü bir dilekten kurtaracak yerde, hiç olmazsa bir defalık, Christophe'u, daha önce yapmak istemediği işi kabul etmek zorunda bıraktı. Ertesi güne yetiştirilmek üzere, mandolin ve gitar için, elli sayfalık nota yazımı işi verdi. Artık, ona boyun eğdirdiği için memnundu. Bunun için daha az sıkıcı işler vermeye başladı, ama bunu öyle kabaca yapıyordu ki, minnet duymak mümkün değildi bu yüzden. Christophe sıkıntı içinde olduğundan ona yeniden başvurmuştu. Fakat, ne kadar sıkıcı olursa olsun, parayı bu işler karşılığında kazanmayı Hecht'ten bağış olarak almaya tercih ediyordu. Nitekim, bir seferinde bunu teklif etmişti Hecht — iyi niyetle yapılmıştı bu teklif, şüphesiz, ama onun önce kendisini küçük düşürmek istediğini hissetmişti Christophe. Hecht'in şartlarını kabul etmek zorunda kalsa bile, ianelerini reddetti. Onun hesabına çalışmayı kabul ediyordu: — veriyor, karşılığını alıyordu. Böylece ödeşmiş oluyorlardı . Ona şu veya bu şekilde borçlu kalmak istemiyordu. Şu, sanatı *için* sıkılmaz Wagner gibi dilenci değildi, sanatını, ruhundan üstün tutmuyordu. Çalışarak kazanmadığı ekmek boğazında kalırdı. Bir gün, bütün gece çalışarak bitirdiği işi getirdiği zaman Hecht'i sofrada buldu. Adam, Christophe'un benzinin solukluğunu görerek karnının aç olduğunu anlamış ve onu yemeğe çağırmıştı. İyi niyetle yapmıştı bunu. Ama, Hecht, Christophe'a yoksulluğunu farkettiğini öyle kabaca belli etmişti ki, çağrısı bir sadakayı andırıyordu. Christophe açlıktan ölür de kabul etmezdi bunu. Sofraya oturmamazlık edemedi (Çünkü Hecht'in kendisiyle konuşacağı şeyler vardı.) Ama, hiçbir şeye el sürmedi, yemekten kalkıp geldiğini söyledi, ama açlıktan midesi burkuluyordu.

Christophe, Hecht'le ilişiğini kesmek istiyordu. Ama öteki yayıncılar daha berbattı. Sonra müzik heveslisi zenginler vardı, bir müzik cümlesi yumurtluyorlardı ama, nota yazmasını bile bilmiyorlardı. Christophe'u getirtiyorlar, ıkına sıkına yazdıkları parçayı okuyor ve sonra soruyorlardı:

— Nasıl, güzel değil mi? diye.

Tamamlaması için (ki baştan sona yeniden yazıyordu) veriyorlar, sonra kendi adlarıyla büyük bir yayınevine bastırtıyorlardı. Bu parçanın kendilerinin olduğuna da inanıyorlardı.

Christophe bu arada acayip bir tipe çatmıştı. Yeni marka bir centilmendi bu. İri yarı, çok hareketli olan bu adam «aziz dostum» diyordu Christophe'a. Kolundan yakalıyor, gürültülü dostluk gösterileri yapıyor, kulağının dibinde kahkahalar atıyor, saçma sapan, yerli yersiz bir sürü lâf ederek kendinden geçmişcesine Beethoven, Verlaine, Offenbach, Yvette Guilbert... adlarını sıralıyordu. Christophe'u çalıştırıyor ama parasını vermeyi savsaklıyordu. Yemeğe çağırıp elini sıkarak hesabı kapatıyordu. En sonunda yirmi frank gönderdi. Christophe budalaca bir gurura kapılarak geri çevirdi bu parayı. Oysa o gün cebinde on metelik yoktu. Annesine mektup yazabilmesi için yirmibeş santimlik bir pul alması gerekiyordu. O gün yaşlı Louisa'nın doğum günüydü, Christophe, ne olursa olsun, o günü annesine yazmadan geçirmek istemiyordu. Kadıncağız oğlunun mektubunu dört gözle bekler, vazgeçemezdi bundan. Yazmak kendisine güç gelmekle birlikte, son haftalarda oğluna sık sık yazıyordu. Yalnızlık canına tak etmişti. Ama Christophe'un yanında olmak için Parise' gelmeye karar veremiyordu. Çok çekingendi, kasabasına, kilisesine, evine bağlıydı, yolculuktan korkuyordu. Kaldı ki, gelmek istediği zaman da Christophe ona para gönderemiyordu, kendisi için bile her gün para bulamıyordu.

Bir gün postadan çıkagelen bir koli son derecede sevindirdi Christophe'u. Kendisi için Prusyalı asker-

lerle döğüştüğü genç köylü kızı Lorchen göndermişti, evleneceğini yazıyordu, annesinden haber veriyordu; bir sepet elma ile bir parça çörek göndermişti; benim şerefime yersin diyordu. Bu son derecede denk düşmüştü. O akşam Christophe oruca yatmak zorundaydı. Pencereye asılı sosisin yalnız ipi kalmıştı. Christophe kendini bir karga tarafından beslenen bir kayalık üstünde inzivaya çekilmiş bir keşişe benzetti. Ama bütün öteki münzevi keşişleri de beslediğinden karganın işi çoktu besbelli, bir daha görünmedi.

Bütün sıkıntılarına rağmen, Christophe keyfini bozmuyordu. Odasındaki küvette çamaşırını yıkıyor, bir kara tavuk gibi ıslık çalarak, ayakkabılarını boyuyordu. Berlioz'un şu sözüyle kendini avutuyordu: «Hayatın yoksunluklarının üstüne çıkalım ve şen şakrak, şu çok bilinen parçayı söyliyelim «**Dies irae**...» Komşularını öfkelendirerek arada bir söylerdi bunu ve sonra birden yarıda bırakıp kahkahalarla gülerdi. Kadınlardan tamamiyle uzak yaşıyordu. Biri şöyle demişti:

«Aşıklık, aylakların ve zenginlerin işidir.» Christophe'un yoksulluğu, günlük ekmeğini çıkartma çabası, son derecede kıt kanaat yaşaması, yaratma ateşiyle yanıp tutuşması gönül eğlendirmek için ne vakit ne de istek bırakıyordu onda. Sadece ilgisizlikten değildi bu; Paris'e tepki olarak kendini ahlâkî bir perhize vermişti. İhtirasla temiz kalma ihtiyacı duyuyor, her türlü kirden tiksiniyordu. İhtiraslardan masun olduğu anlamına gelmiyordu bu. Başka bir zaman olsa kendini bırakırdı onlara. Ama kendini onlara bıraktığı zaman bile temizdi bu ihtiraslar: Çünkü bunlarda aradığı zevk değil, kendini bütünüyle vermek, varlığını dolu dolu yaşamaktı. Aldandığını görünce de fırlatıp atıyordu bunları. Şehvet, başkaları için olduğu gibi bir günah değildi onun için. Hayatın kaynağını kirletenler için büyük bir günahtı o. Gönüllerinde eski Hıristiyanlığın temeli yabancı tortulara gömülmemiş olanlar, bütün o Batı medeniyetini kahramanca bir disiplinle yaratanlar, bugün hâlâ güçlü bağlarla bağlı oldukları soyları içlerinde duyanlar, bunu çok iyi anlarlar. Christophe kozmopolit toplumdan

nefret ediyordu, zevk biricik amacı, amentü'süydü bu toplumun. — Elbette, mutluluğu aramak iyi bir şeydi, insanlar için hıristiyanlığın, insanlığın üstüne yirmi yüzyıl boyunca yığdığı yıpratıcı karamsarlıktan kurtulmayı istemek iyi bir şeydi. Ama, bu, başkalarının iyiliğini isteyen yüce bir inançla olmalıydı. Bunun yerine söz konusu olan neydi? En zavallı soyundan bir bencillik. Bir avuç zevk düşkünü en az riziko karşılığında duyularına en fazla zevki «kazandırmak» hevesi peşindedirler ve bu yolda öylesine işlerini becerirler ki, bunun acısını başkaları çeker. Evet, şüphesiz bilinmektedir bunların salon sosyalizmi!.. Fakat, o cismani hazlar peşinde koşan doktrinlerinin ancak besililer» için, semiz «seçkinler» için bir değer ifade ettiğini, fakirler için bir zehir olduğunu en başta onlar kendileri bilmiyorlar mı sanki?

«Zevk işi bir zengin işidir».

•

Christophe zengin olmadığı gibi, olabilecek yapıda da değildi. Eline biraz para geçti mi hemen müzik için harcıyordu. Konsere gidebilmek için yiyeceğinden kesiyordu. Chatelet tiyatrosunda en yukarıda ve gerideki yerlerden biri için bilet alıyordu, içi müzikle doluydu. Müzik onun için yemek ve kadın yerini tutuyordu. Öylesine mutlu oluyor ve içine sindiriyordu ki müziği, orkestranın iyi olmayışına önem vermiyordu. İki üç saat kendinden geçerek dinliyordu. Zevksizlikler ve yanlışlar bile onda ancak hoşgörücü bir gülümseme uyandırabiliyordu: eleştiriyi konser salonunun kapısında bırakmıştı. Konsere hüküm vermek için değil, sevmek için geliyordu. Çevresindeki dinleyiciler de onun gibi, gözleri yarı kapalı, rüyaların seline bırakıyorlardı kendilerini. Christophe, karanlığın içine yerleşmiş, şehvet ve kan dökme hayalleri içinde kendi üstüne kıvrılmış kocaman bir kediyi andıran bir dinleyici kütlesi görür gibi oluyordu. Yoğun ve yaldızlı alacakaranlığın içinde esrarlı bir biçimde birtakım yüzler kımıldanıyordu. Bunların bilinmez çekiciliği ve sessiz kendinden geçmişliği, Chris-

tophe'un gözünü ve gönlünü bağlıyordu kendine; bağlanıp kalıyordu onlara, onların kulağıyla dinliyordu, sonra bütün vücudu ve ruhuyla onlarla hemhal oluyordu. Arada bir bunlardan biri fark ediyordu bunu, bunun üzerine ikisinin arasında, konser süresince, bir gizli yakınlık beliriyor, varlıklarının en derin yerlerine kadar işliyor, ama konser bitince, ruhları birleştiren akım kesilince hiçbir iz kalmıyordu bundan. Müziği sevenlerin iyi bildikleri bir haldir bu; hele bir de gençseler, kendilerini olduğu gibi veriyorlarsa; müziğin özü öylesine aşktır ki, insan onu ancak bir başkasında tattığı zaman tam olarak lezzetine varabilir. Bunun için konserde insan içgüdüsel olarak, kalabalık arasında birisiyle göz göze gelmek ister, kendisi için duyduğu büyük zevki paylaşacak bir dost arar.

Christophe, müziğin tadına daha iyi doyabilmek için seçtiği bu bir saatlik dostlar arasında her konserde gördüğü biri onu özellikle kendine çekiyordu. Bu, müziği herhalde pek bir şey anlamadan, taparcasına seven küçük bir işçi kızdı. Yüzünün yandan görünüşü küçük bir hayvanı andırıyordu, düz bir burnu vardı, biraz ileriye doğru çıkan ağız çizgisini hafifçe geçiyordu. Çenesi güzeldi, ince kaşları kalkık, gözleri parlaktı. Kaygısız çocuk yüzlü bir kız, bunları örten tülün altında sevinçli gülen, rahat bir umursamazlığa bürünmüş bir yüz görür gibi olurdu insan. Bu hoppa kızlar, bu haşarı işçi kızlar, belki de antik heykellerdeki ve Raphael'in tablolarındaki yüzlerin rahatlığını yansıtmaktadır. Zevkin ilk uyanışı hayatlarının sadece bir anıdır; solması yakındır bunun. Ama hiç olmazsa tatlı bir saat yaşamışlardır.

Christophe ona bakmaktan haz duyuyordu; bu güzel yüz gönlünü okşuyordu. İstek duymamakla beraber, tatlı bir his duyuyordu içinde. Sevinç, güç, rahatlık, —evet hemen hemen erdem— buluyordu onda. Kız, —söylemeye gerek yok,— Christophe'un kendisine baktığını çabuk sezdi. Düşünmedikleri halde aralarında bir mıknatıs akımı doğmuştu. Ve, her konserde, hemen hemen aynı yerlerde oturduklarından birbirlerinin zevkini anlamakta gecikmediler. Müziğin bazı yerlerinde birbirlerine anlayışlı anlayışlı bakı-

yorlardı. Genç kız, özellikle bir parçayı sevdiği zaman dudaklarını yalamak istiyormuş gibi dilini çıkartıyordu. Bir parçayı beğenmediği zaman minicik çenesini horgörürcesine ileriye doğru uzatıyordu.

Bu küçük yüz ifadelerine, incelendiğini bilen hemen hiçbir kimsenin uzak kalamıyacağı mâsum bir yapmacıklık da karışıyordu. Ciddi parçalar çalınırken ağırbaşlı görünmek istiyor gibiydi. Böyle anlarda, yüzünü döndürüyor, yanağında hafif bir gülümseme, kendinden geçmiş gibi yaparken, bunu farkedip etmediğini anlamak için de Christophe'a bakıyordu. Tek kelime konuşmadan ve konserden çıkarken buluşmayı bile denemeden (hiç olmazsa Christophe bunu denememişti) çok iyi dost olmuşlardı.

Bir akşam konserinde, tesadüfen yan yana düştüler. Önce gülümseyerek duraksadılar, sonra dostça konuşmaya başladılar. Tatlı bir sesi vardı genç kızın, müzik üzerine saçma sapan şeyler söylüyordu, ama ihtirasla seviyordu müziği. Hem en kötü, hem de en iyi müziği, hem Massenet'yi, hem de Wagner'i seviyordu. Yalnız, zayıf eserler canını sıkıyordu, müzik bir şehvetti onun için. Danae'nin altın yağmurunu içtiği gibi, vücudunun bütün mesamatıyle içiyordu müziği. **Tristan'ın** prelüdünü dinlerken kendinden geçiyordu. **Symphonie Héroïque** onu bir kasırga gibi sürükleyip götürüyordu. Christophe'a, Beethoven'in sağır-dilsiz olduğunu öğretti. Pek çirkinmiş ama yine de sevebilirmiş onu. Christophe buna karşı çıktı, Beethoven'in çirkin olmadığını söyledi. Bunun üzerine, güzellik ve çirkinlik üzerine tartışmaya girdiler. Sonunda kız, bunun bir zevk sorunu olduğunu kabul etti. Biri için güzel olan başka biri için olmayabilirdi. «Herkes altın para değildir ki, herkesin hoşuna gitsin» diyordu. En iyisi bundan hiç söz etmemekti: Christophe daha iyi anlıyordu. **Ysolde'un Ölümü** çalınırken, elini Christophe'a uzattı, eli ter içindeydi. Genç adam bu eli, elinin içinde tuttu parçanın sonuna kadar. Birbirine kenetlenmiş parmaklarının arasından sevginin aktığını duyar gibi oluyorlardı.

Konserden birlikte çıktılar. Saat gece yarısına yaklaşıyordu. Konuşarak «Quartier Latin'e» kadar yürüdüler.

Genç kız Christophe'un koluna girmişti, Christophe onu evine dek götürdü. Kapıya gelince, kız ona yolu göstermeye hazırken, onun davetkâr bakışlarına aldırış etmeden Christophe çekip gitti. Kız o anda şaşmıştı buna, sonra öfkelendi. Sonra budalalığını düşünerek gülmekten kırıldı. Odasına girip de soyunurken yeniden canı sıkıldı. Sonra da sessizce ağladı. Christophe'u konserde yeniden görünce, içerlemiş, ilgisiz görünmek, sert davranmak istemişti. Ama Christophe öylesine sıcak bir yakınlık göstermişti ki, bunu yapamadı. Konuşmaya koyuldular. Yalnız genç kız ona karşı çekingen davranıyordu. Christophe içtenlikle ve çok nazikçe konuşuyor, ona ciddi şeylerden, güzel şeylerden, dinledikleri müzikten ve kendisi için bunun anlamından söz ediyordu. Genç kız dikkatle dinliyor ve onun gibi düşünmeye çalışıyordu. Christophe'un söylediklerinin kimilerini anlamıyordu, ama yine de inanıyordu bunlara. Minnetle karışık bir saygı besliyordu ona. Bunu da pek az belli ediyordu. Hiç konuşmadan verilmiş bir kararla yalnız müzikten söz ediyorlardı. Christophe bir gün kızı üniversite öğrencilerinin arasında gördü. Ağırbaşlıca selâmlaştılar. Kız kimseye Christophe'dan söz etmedi. Ruhunun bir yerinde küçücük kutsal, güzel, saf, avutucu bir bölge vardı.

Böylece, Christophe, sadece varlığıyla, bir yerde bulunmasıyle huzur verici bir etki yapmağa başlamıştı. Geçtiği her yerde, farkında olmadan, içinden taşan ışıktan bir iz bırakıyordu. Ama bunu bilmeyen kendisiydi yalnız. Ona çok yakında oturan, evinde, kendisinin hiç görmediği insanlar vardı ki, yavaş yavaş onun etkisinde kalıyorlardı.

•

Haftalardır, yiyeceğinden kesse bile, Christophe'un konsere gidecek parası yoktu. Kış yaklaştığı için tavan arasındaki odasında üşümeye başlamıştı. Masasının başında uzun süre oturamıyordu, arada bir, ısınabilmek için dışarı çıkıp Paris sokaklarında dolaşıyordu. Zaman zaman çevresindeki uğultulu şehri unutarak, zamanın sonsuzluğuna sığınıyordu. Gürültülü sokağın üstünde, gökyüzü-

nün uçurumunda donuk ve ölü ayı, ya da beyaz sisin içinde yuvarlanan güneş yuvarlağını görmesi yetiyordu bunun için. İşte o zaman sokağın gürültüsü siliniyor, Paris sınırsız bir boşluğa dalıyor ve bütün bu hayatı, çok eskilerde, yüzyıllarca önce geçirdiği bir başka ömrün hayaleti gibi görünüyordu... En küçük bir işaret, uygarlığın şöyle böyle örttüğü ve insanların büyük çoğunluğunun sevmediği büyük ve vahşi tabiatın birden gözlerinin önünde belirmesine yetiyordu. Çorak bulvarda kaldırım taşları arasında biten otlar, topraksız, havasız demir çemberi içinde boğulan bir ağacın yeşermesi; ilkel evreni doldururken, insanın kökünü kuruttuğu hayvan varlığının son kalıntısı bir köpek ya da bir kuş; bir tatarcık bulutu; bir mahalleyi kemiren görünmez bir salgın: — insanların oluşturduğu bu sıcak seranın boğucu havası içinde Yeryüzü Ruhu'nun soluğunun yüzüne çarpmasına, enerjisini kamçılamasına yetiyordu.

Çoğu kez aç karnına, kimseyle konuşmadan yaptığı bu uzun gezintiler sırasında durmadan hayallere dalıyordu. Mahrumiyetler ve sessizlik bu marazi halini büsbütün aşırı bir ölçüye vardırıyordu. Geceleyin uykusu rahatsızdı, rüyaları yorucuydu: hep eski evini, çocukken içinde yaşadığı odayı görüyordu; kafası müzik saplantılarıyle dolup taşıyordu. Gündüzün, iç dünyasındaki bu varlıklarla sevdiği kimselerle, artık yanında olmayan, ya da ölmüş kişilerle konuşuyordu kendi kendine.

Nemli bir aralık günü ikindisiydi. Çimenler buz tutmuş, evlerin çatıları ve kiliselerin kül rengi kubbeleri sis içindeydi; yaprakları dökülmüş ağaçlar da donmuş ve kendilerini saran buharın içinde tıpkı Okyanus'un dibindeki deniz bitkileri gibi duruyorlardı. Bir gün öncesinden beri tir tir titreyen ve bir türlü ısınamayan Christophe Louvre müzesine girdi.

O güne kadar resimden pek etkilenmiyordu. İç dünyasına öylesine kapanmıştı ki, renkler ve biçimler dünyasını pek kavrayamıyordu. Bu, ancak müzik eserlerindeki yansımalarıyla etki yapıyordu ona. Bu da biçimini değiştiren bir yankıdan başka bir şey olmuyordu. Gerçi, görülen şe-

killere de, işitilen şekillere de aynı kanunların hükmettiğini; ve hayatın iki karşıt yamacını sulayan renk ve ses nehirlerinin, birlikte, ruhun derin su yataklarından membalandığını, içgüdüsüyle karanlık bir tarzda anlıyordu şüphesiz. Ama, Christophe bu yamaçlardan yalnız birini biliyordu ve göz ülkesinde, o, yolunu kaybetmiş bir yolcu gibiydi. Bu yüzden, berrak bakışlı ışık dünyasının kraliçesi Fransa'nın en nefis hazzını tadamıyordu.

Resimle daha yakından ilgilenseydi bile, Christophe'un Almanlığı üstün geldiği için bu kerte farklı bir görüşe kolayca uyum sağlayamazdı. Üstelik, Cermenvâri duygu tarzını inkâr eden şu yeni tip Almanlardan; akıllarına esip de Fransızlardan daha iyi anladıklarını söylemezlerse, empresyonizme ya da Fransa'nın XVIII. yüzyılına tutkun olduklarını ileriye sürenlerden değildi. Christophe bir barbardı belki de, ama açık yüreklilikle böyleydi. Boucher'nin küçücük pembe kalçaları, Watteau'nun dolgun gerdanları, canı sıkkın çobanlar ve vücutlarını korseyle sıkmış tombul çoban kızları, Greuze'ün tablolarındaki erdemli bakışlar bütün bu şairane don sıyırmalar, onu ince açık açık yazılar yayınlayan bir gazeteden daha çok ilgilendirmiyordu. Bunlardaki zengin ve parlak armoniyi, kimi zaman hüzünlü, şehvetli düşleri anlamıyordu. Avrupa'nın bu eski, bu ince medeniyeti yabancıydı ona. XVIII. yüzyıl Fransa'sına gelince o devir tablolarındaki törensel inanç sahnelerinden ve gösterişli pertrelerden hoşlanmıyordu. O devir ustalarının en ağır başlısı Nicolas Poussin'in yüksekten bakan eserine ve Philippe de Champagne'ın tablolarındaki yüzlere sinmiş olan kederli hava Christophe'u eski Fransız sanatından soğutuyordu. Yenisinden ise bir şey anladığı yoktu. Anlasaydı bile bu, yanlış anlama olacaktı. Almanya'da etkisini duyduğu biricik çağdaş ressam Basel'li Boecklin'di; o da Lâtin sanatını anlamaya hazırlamamıştı Christophe'u. Tablolarında toprak ve vahşi hayvanların soluğu duyulan bu sert dâhinin sarsıntısını derinden duymuştu.

Bu vahşi sarhoşun çiğ ışığına ve simli boya cümbüşüne alışmış olan gözleri, Fransız sanatının biraz soluk, bö-

lünmüş ve yumuşak armonisini duymakta güçlük çekiyordu.

Ama yabancı bir ülkede hiçbir etki altında kalmadan yaşamak olanaksızdı; bu ülke iz bırakacaktı üstünde. İnsan istediği kadar içine kapansın, günün birinde değiştiğini görecektir.

O akşam, Louvre'un salonlarında dolaşırken Christophe'da değişen bir şeyler vardı. Yorgundu, üşüyordu, açtı, yalnızdı. Çevresinde galerilere gölgeler iniyor, uyuklayan eserler canlanıyordu. Christophe sessizce ve soğuktan donmuşçasına, Mısır'ın sfenksiyle Asur canavarları, Persepolis boğaları, Palissy'nin kaygan yılanları arasında geçiyordu. Kendini bir peri masalı, havasında hissediyordu, esrarlı bir çarpıntı vardı yüreğinde. İnsanlık rüyası sarmıştı onu. Ruhun acayip çiçekleri...

Resim galerilerinin yaldızlı tozları, parlak ve olgun renk bahçeleri, havasız tablo çayırlıklarında Christophe'un vücudu ateş içindeydi; nerdeyse hastalanacaktı ve birden yıldırımla vurulmuş gibi oldu. — İhtiyacın itişi, salonların ılıklığı ve bu resim cümbüşüyle sersemlemiş, hemen hiç etrafını görmeden öyle gidiyordu: başı dönüyordu. Su kenarındaki galerinin ucuna gelince, Rembrandt'ın **İyi Samaritain** tablosu önünde, düşmemek için iki eliyle tabloları çevreleyen demir parmaklığa tutunmak zorunda kaldı. Gözlerini kapadı bir an. Gözlerini yeniden açıp da karşısındaki tabloya bakınca, büyülenmiş gibi oldu...

Gün sönüyordu. Gündüz geride kalmıştı çoktan, ölmüştü. Görünmeyen güneş karanlıklara gömülüyordu. Bu, günün işleriyle acılı, hareketsiz, uyuşmuş ruhtan, birsamların çıkmak üzere olduğu sihirli saatti bu. Her şey susuyordu, damarların atışından başka bir şey duyulmuyordu. Christophe kımıldamaya güç bulamıyordu kendinde, güçlükle soluk alabiliyordu, kederliydi ve bırakmıştı kendini... Bir dostun kollarının arasına kendini bırakıvermek için sonsuz bir ihtiyaç duyuyordu içinde... Bir mucize diliyor, gelmek üzere olduğunu hissediyor... Ve geliyor da! Alacakaranlıkta altın yaldızlı bir ışık duvarın üstünden, ölüyü ta-

şıyan adamın omuzu üzerinden fışkırarak bütün bu değersiz eşyayı, değersiz kişileri aydınlığına boğuyor; her şey bir tatlılığa gömülüyor, tanrısal bir yüceliğe erişiyordu. Tanrının kendisi korkunç ve yumuşak kollarıyla bu düşkün, zayıf, çirkin, yoksul, pis insanlığı, bu iki büklüm uyuz uşağı, bu ağır ağır pencereye gelen biçimsiz yüzleri, bu uyuşuk, suskun korkak yaratıkları, Rembrandt'ın tablolarına aldığı bütün o acınacak insanlığı, bu karanlık ve kıskıvrak bağlanmış, hiçbir şey bilmeyen, beklemekten, titremekten, ağlayıp gülmekten başka bir şey bilmeyen insanlığı sarıyordu. Ama, Efendi oradaydı, Kendisi Bizzat görünmüyordu, hâlesi, insanların üzerine serptiği ışık görülüyordu yalnız.

Christophe, güvensiz adımlarla Louvre'den çıktı. Başı ağrıyordu. Bir şey görmüyordu artık. Sokakta yağmur altında, kaldırım taşlarının arasındaki su birikintilerini pek iyi göremediği için pabuçlarının içine sular doluyordu. Seine'in üstünde, soluk gökyüzü, gün batışında, bir lâmbanın ışığıyla içinden aydınlanıyordu.

Christophe'un gözlerinde bir bakışın büyüsü vardı. Hiçbir şey yok gibi geliyordu ona. Hayır, arabalar, kaldırım taşları üzerinde sarsıla sarsıla, dayanılmaz bir gürültüyle gidiyorlardı; gelip geçenler ıslak şemsiyeleriyle hiç çarpmıyorlardı ona. O, sokakta yürümüyordu, belki de odasında oturmuş rüya görüyordu... belki de yaşamıyordu artık... Birdenbire... —(öyle zayıftı ki)!— birdenbire bir çöküntü geldi üstüne, başı ileride, bir yığın gibi yere yuvarlanacak gibi oldu... Bir şimşek gibi gelip geçti bu hal: yumruklarını sıktı, bacaklarını büküp doğrultarak, gücünü yeniden kazandı.

Tam o anda, şuurunun uçurumdan çıktığı o saniyede, sokağın karşı yakasında kendine bakan biriyle göz göze geldi, bakışıyla kendisini çağırıyor gibiydi. Bu bakışı tanıyordu sanki. Durdu, şaşkındı, onu daha önce nerede görmüş olduğunu düşünüyordu. Bir dakika sonra bu kederli ve tatlı bakışları tanıdı: Almanya'dayken istemeden işinden attırdığı ilkokul öğretmeni kızdı bu; bağışlamasını

dilemek için çok aramıştı onu. Genç kız da akıp giden kalabalığın ortasında durmuş, ona bakıyordu. Birden onun kalabalığın içinden geçerek, caddeye indiğini ve kendisine doğru yürüdüğünü görür gibi oldu. Hemen ona doğru atıldı, ama, ardı arkası kesilmeyen bir araba akını yolunu kesti; bir an daha genç kızı gördü, bu insan duvarının öte yanında o da çırpınıp duruyordu. Christophe yine de karşıya geçmek istedi, bir at kendisine çarptı, kaygan asfalta yuvarlandı. Üstü başı çamur içinde, kalkıp da karşıya geçti ama, kız orada değildi artık.

Peşinden koşmak istedi. Ama, başdönmesi artmıştı: vazgeçmek zorunda kaldı. Hastalanıyordu, hissediyordu bunu, ama kabul etmek istemiyordu yine de. Hemen odasına dönmemek için diretti, en uzun yola saptı. Boşuna bir işkenceydi bu. Yenik düştüğünü kabul etmesi gerekirdi. Bacakları kırılmış gibi ağrıyordu, ayaklarını sürüyerek yürüyordu. Çok güçlükle oturduğu yere gelebildi, merdivende soluğu kesildi, oturmak zorunda kaldı. Buz gibi soğuk odasına girdikten sonra da yatmak istemedi. Bir iskemleye çöktü, yağmurdan üstü başı sırsıklamdı, başı kazan gibi ağırlaşmıştı, göğsü kalkıp iniyordu, bütün vücudu kırılıyordu, böyle kendisi gibi kırık dökük müzik ezgileri içinde uyuşup kalmıştı. Schubert'in **Bitmemiş Senfoni**'sini duyar gibi oluyordu. Zavallı küçük Schubert! Bu senfoniyi yazdığı sırada yalnızdı, ateşi vardı, o da uyukluyordu, derin uykuya dalmadan önceki uyuşukluk haliydi bu. Ateşin kenarında rüyaya dalmıştı, çevresinde uyuşuk müzik sesleri dalgalanıyordu, biraz durgun sular gibi. Kendine, belki bir parçasını yirmi kere tekrarlayarak bir masalı anlatmaktan hoşlanan yarı uykulu bir çocuk gibi... Uyku geliyor... Ölüm geliyor... Christophe da bu müziği dinledi, elleri yanarak gözleri kapalı, yorgunca gülümseyerek, yüreği iç çekişleriyle kabarmış, kurtarıcı ölümü düşünerek: J.S. Bach'ın birinci korosu: **«Sevgili Tanrım ne zaman öleceğim?»** ..... Ağır dalgalanmalarla akan yumuşak seslere gömülmek ne kadar iyi oluyordu, uzaklardan gelen boğuk çan uğultuları arasında... Ölmek, dünyanın huzuru

içinde erimek!.. «**Und dann selber Erde werden**»... «Ve sonra kendin de toprak olmak...»

Christophe bu hasta düşünceleri silkip attı. Zayıf ruhları gözleyen ölüm borusunun gülümseyişinden kurtardı kendini. Odasında yürümek istedi. Ama ayakta duramıyordu. Ateşi vardı, vücudu ürperiyordu. Yatağına uzanmak zorunda kaldı. Bu defa işin ciddi olduğunu anladı, ama kendini bırakmıyordu. Christophe, hasta olduğunu hissedince kendini hastalığa bırakanlardan değildi; direniyor, hasta olmak istemiyordu, hele ölmemek için kararlıydı. Ta uzaklardaki anacığı bekliyordu onu. Sonra yapacak işi vardı. Öldürtmeyecekti kendini, birbirine çarpan dişlerini sıktı, elinden kaçan iradesini yeniden kazanmıştı, üzerine saldıran dalgalarla boğuşan iyi bir yüzücü gibi. Her an dibe dalıyordu; taşan sular, kesik kesik hayaller, memleket ve Paris salonlarının anıları, bundan başka zihnine saplanan ritmler ve müzik cümleleri... dönüyordu, durmadan dönüyordu bunlar, sirk atları gibi; birden **İyi Samartain**'in altın ışığının darbesi; gölgeler arasında korkunç yüzler; sonra uçurumlar, geceler: sonra yeniden suyun üstünde yüzmeye başlıyor, buruşuk suratlı bulutları parçalıyor, yumruklarını sıkıp çenesini kilitliyordu. Bugünkü ve dünkü sevdiklerinin hepsine dört elle sarılıyor: az önce gördüğü dost yüze, anacağına, sonra bir kaya gibi hissettiği öz varlığına: «**Ölüm kemiremeyecek onu**»... Ama, deniz yeniden kayayı kaplamıştı; şiddetle çarpan bir dalga ruhunu sarsacak gibi oldu, köpükler arasında süpürüldü. Şimdi Christophe, sayıklamalarla çırpınıyor, anlamsız şeyler söylüyor, hayalindeki bir orkestrayı yönetiyor, kendi de çalıyor: Trombonlar, trompetler, ziller, dümbelekler, basson'lar, kontrbaslar... Christophe, telleri tımbırdatır gibi yapıyor, boruları üflüyor, davullara vuruyordu kendinden geçmişcesine. Zavallı içinde kaynaşan müzikte eriyordu. Haftalardır ne müzik sesi duyabiliyor, ne de çalabiliyordu, patlamak üzere olan basınç altındaki bir kazan gibiydi. Bazı musallat müzik cümleleri bir burgu gibi beynine saplanıyor, kulak zarını patlatır gibi oluyor, hay-

kırtacak kadar acı veriyordu ona. Bu bunalımdan kurtulunca başı yastığının üstüne düşüyordu, yorgunluktan ölü gibiydi, tere batmıştı, bitkin, soluk soluğaydı, boğulacaktı nerdeyse. Su testisini yanı başına koymuştu, yudum yudum içiyordu, yan odalardan gelen gürültüler, tavan arasındaki kapıların vuruluşu yerinden sıçratıyordu onu. Çevresine yığılmış olan bütün yaratıklara karşı sürekli bir tiksinti vardı içinde. Ama iradesi döğüşüyordu hep, savaş boruları öttürüyor, şeytanla boğuşmayı sürdürüyordu... «**Und wenn die Welt voll Teufel Wär, und Wollten uns verschingen, so fürchten wir uns nicht so sehr...**» (Dünya bizi uyutmak isteyen şeytanlarla dolu olsa da bu bizi korkutamaz).

Varlığının içinde yuvarlandığı karanlık bir Okyanusun üstündeki fırtına birden diniyor, ışık parıltıları arasında kemanların ve viyolaların hafif mırıltısı, trompetlerin ve boruların sâkin çınlayışı duyulurken, büyük bir duvar gibi, hasta ruhtan J.S. Bach'ın bir koralini andıran sarsılmaz bir şarkı yükseliyordu.

•

Ateşinin etkisiyle gözüne görünen hayaletlere ve göğsündeki artan daralmaya karşı çırpınıp dururken, oda kapısının yavaşça açıldığını ve içeriye elinde bir mumla bir kadının girdiğini görür gibi oldu. Bunun yine bir birsam olduğunu sandı. Konuşmak istedi. Ama yapamadı, tekrar, yatağa düştü. Sonra uzaktan uzağa bir şeyleri anımsar gibi oldu, yastığını kaldırıyorlardı sanki, ayaklarının üstüne bir battaniye örtmüşlerdi, sırtında bir yanma duyuyordu; yatağın ayak ucunda bir kadının oturduğunu görüyordu, bu kadının yüzü yabancı gelmiyordu kendisine. Sonra içeri başka biri girdi. Bu bir doktordu, Christophe'u muayene etti. Hekimin söylediklerini anlamıyordu, kendisini hastahaneye götürmekten söz edildiğini sezdi. Karşı durmaya, bağırmaya çalıştı, hastahaneye gitmeyeceğini söylemek istiyordu ama yapamıyordu. Ağzından yalnız

anlaşılmaz sesler çıkıyordu. Ama kadın anladı. Ona hak verdiğini söyleyince, Christophe sakinleşti. Bu kadının kim olduğunu öğrenmek için sabırsızlanıyordu. Bin bir güçlükle kendini zorlayarak düzgün bir cümle yapabilince, kadına kim olduğunu sordu. Kadın, bitişik odada oturduğunu, duvarın ötesinden inlediğini duyduğunu, yardıma ihtiyacı olacağını düşünerek odasına girdiğini söyledi. Kendisini yormamasını saygıyla rica etti. Christophe razı oldu. Artık gösterdiği çaba yüzünden her yanı kırılıyordu. Hareketsiz yattı ve sustu. Ama beyni, dağınık anıları toplayarak çalışıyordu. Nerede görmüştü onu. Evin koridorunda rastlamıştı ona. Hizmetçilik ediyordu, Sidonie idi adı.

Kadına yarı inik göz kapaklarının arasından bakıyordu, ama o görmüyordu. Ufak tefekti, ciddi yüzlüydü, alnı çıkıktı, saçları arkaya taranmıştı, yanaklarının üst kısmı ve şakakları görünüyordu, soluk ve kemikliydi bu yüz, küçüktü burnu, kalın dudaklıydı, benzi uçuktu, ezik, içine kapanık, biraz gergin gibi bir hali vardı. Senlibenli olmadan, sessizce ve vefakârca bakıyordu Christophe'a. Aralarındaki sınıf farkını unutmayarak, hizmetçilikten gelen çekingenliğini elden bırakmıyordu.

Fakat, Christophe biraz iyileşip onunla konuşabilir hale gelince, duygulu babacanlığı yavaş yavaş Sidonie'yi kendisiyle daha serbest konuşmağa sevketti, ama kadın yine de kendini kontrol etmeyi, sürdürüyordu. Söylemediği bir şeyler olduğu anlaşılıyordu. Eziklikle gurur karışımı bir şeyler vardı bu kadında.

Christophe, onun Brötanyalı olduğunu öğrendi. Memleketinde babası vardı, ondan âdeta çekinerek söz ediyordu. Christophe bu adamın bütün gün içtiğini, keyfince yaşayıp kızını sömürdüğünü anlamakta gecikmedi. Sidonie buna, katlanıyordu bir şey söylemeden, gururuna dokunuyordu da ondan. Her ay kazandığı paranın bir kısmını hiç aksatmadan babasına gönderiyordu. Ama isteyerek yapıyordu bunu budalalığından değil. Öğretmenlik sınavına hazırlanan bir kızkardeşi vardı, çok övünüyordu

onunla. Öğrenimi için gerekli bütün harcamaları yapıyordu. İnatla, dişini tırnağına takarak çalışıyordu.

Christophe:

— «Çalıştığı yer iyi mi? diye sordu.

— Evet, ama ayrılmayı düşünüyor?

— Neden yanında çalıştığı insanlardan yakınacağı bir şey mi var?

— Yo, hayır, ona karşı çok iyi davranıyorlar.

— «Yeterince para vermiyorlar mı?»

— «Hayır, veriyorlar»

Pek bir şey anlamamıştı; anlamak istiyordu, Sidonie'yi konuşturmaya çalıştı. Yeknesak yaşayışından, para kazanmak için çektiği zahmetten söz etti, ama çok durmadı bunun üstünde. Çalışmak korkutmuyordu onu. Bu onun için bir ihtiyaç, hemen hemen bir zevkti. Kendisine en ağır gelen şeyin ne olduğunu söylemiyordu: can sıkıntısıydı bu. Ama, Christophe sezmişti. Yavaş yavaş duyduğu büyük yakınlığı, ve hastalığın bilediği sezgiyle, onunkine benzer hayatında anacığının çektiği çileleri anımsadı. Şimdi bunları Sidonie'nin hayatında da görüyordu. Sanki kendisi de burjuva toplumunun hizmetçilere zorla benimsettiği bu sıkıntılı, sağlıksız, tabiata aykırı hayatı yaşamış gibi anlıyordu bunu. Hizmetçi kullanan bu insanlar, kötü değillerdi, ama ilgisizlerdi; hizmetçiye işinin dışında günlerce tek söz söylemedikleri oluyordu. Mutfağın boğucu havasında geçen saatler, saatler. Yemek dolabı, kirli bir duvara açılan küçük pencereyi örtmüş. Bütün sevincini, salçanın iyi olduğunu, ya da pirzolanın iyi kızardığını söyledikleri zaman duyuyordu ancak. Dört duvar arasında geçen, havasız, geleceği olmayan, en ufak bir istek ve umut ışığından yoksun, hiçbir şeyle ilgisi olmayan bir ömür. — Sidonie için en çekilmez günler efendilerinin yazlığa gittiği zamanlardı. Onu götürmüyorlardı kendileriyle, fazla para harcamamak için. Aylığını veriyorlardı, ama memleketine gidebilmesi için yol parasını vermiyorlardı. Kendi hesabına gitmekte serbest bırakıyor-

lardı. Bunu istemiyordu, yapamazdı da. Böylece, evde tek başına yaşıyordu.

Öteki hizmetçilerle, kabalıkları ve ahlâk dışı davranışları yüzünden konuşmuyordu. Eğlenmek için bir yerlere de gitmezdi; ciddi yaradılışlıydı ve tutumluydu, kötü şeylerle karşılaşmaktan korkuyordu. Ya mutfakta, ya da odasında otururdu. Buradan, bacaların ötesinden, bir hastane bahçesindeki ağacın tepesi görünürdü. Okumazdı, çalışmayı dener, ama içi geçerdi, canı sıkılırdı, can sıkıntısından ağlardı. Durmadan ağlayabiliyordu, bu bir zevkti onun için. Ama canı çok sıkıldığı zaman ağlayamıyordu, taş kesiliyordu o zaman, yüreğine bir ölgünlük çöküyordu. Sonra, silkiniyor, hayata dönüyordu yeniden. Kız kardeşini düşünüyor, uzaklardan gelen bir laterna sesini dinliyor hayallere dalıyor, şu kadar para kazanmak için kaç gün çalışması gerektiğini hesaplıyordu. Hesabında yanılıyor, yeniden hesaplamaya koyuluyor. Uyuyor, günler geçip gidiyordu.

Bu çöküntü nöbetlerini zaman zaman çocuksu, alaycı neşe anları izliyordu. Başkalarıyla ve kendi kendisiyle eğleniyordu. Efendilerinin nasıl insanlar olduklarını görebiliyor, onları değerlendirebiliyordu. Hiçbir iş yapmamalarından doğan can sıkıntıları, evin hanımının rahatsızlıkları ve kederli hali, bu sözde seçkinlerin sözde uğraşları, bir tabloya ya da bir müzik parçasına, bir şiir kitabına gösterdikleri ilgi gözünden kaçmıyordu Sidonie'nin. Biraz kabaca sağduyusuyla iyice Paris'lileşmiş hizmetçilerin çok bilmişliğinden de, yalnız anlamadıkları şeyleri beğenen taşralı hizmetçilerin kaba budalalıklarından da uzaktı. Bütün o yalan yanlış piyano çalmalara, gevezeliklere, bütün o tümüyle yararsız ve can sıkıcı fikir oyunlarına, içinde yaşadığı yabancı çevrede büyük bir yer tutan bütün bu şeylere karşı saygılı bir küçük görme duyuyordu. İçinde çırpındığı gerçek hayatla bu lüks hayatın can sıkıntısından doğan zevklerini ve uydurma zahmetlerini karşılaştırmaktan kendini alamıyordu. Ama, yi-

ne de baş kaldırmış değildi bunlara. Bu böyleydi. Kötü adamların da budalaların da varlığını kabul ediyordu:

— Bir dünyayı meydana getirebilmek için, herkes gerekli, diyordu.

Christophe, ona din inanışının destek olduğunu düşünmüştü. Ama bir gün, daha zengin ve daha mutlu olan başkalarından söz ederken:

— Sonunda, herkes eşit olacak, daha ileride, demişti.

— Ne zaman yani? Toplumsal devrimden sonra mı?

— Devrim mi? diye sordu Sedonie. Oh, daha önce köprülerin altından çok su geçmiş olacak. Bu saçmalıklara inanmıyorum. Her şey aynı olacak.

— Peki ne zaman herkes eşit olacak?

— Ölümden sonra, elbet! Kimseden bir şey kalmayacak.

Christophe, bu rahatlıkla dile getirilen materyalizm karşısında şaşırmıştı. Ona şöyle demeye cesaret edemedi:

— Böylesi pek kötü olmaz mı? Yani tek bir hayat olması, sizinki gibi, oysa mutlu olan başka insanlar da varken?

Ama Sidonie, onun ne düşündüğünü anlamıştı sanki; biraz da alaylı bir soğukkanlılıkla sözünü sürdürdü:

— İnsanın bir sebep bulması gerekir. Herkes aslan payını elde edemez. Dünyaya böyle gelmişiz, adam sen de!

Fransa'nın dışında (Kendisine Amerika'dan bir teklif gelmişti) daha çok kazanç sağlayacak bir yer aramayı düşünmüyordu bile. Memleketten ayrılmayı kafasından geçirdiği yoktu. Şöyle diyordu:

— Her yerde taş serttir.

Bu kadının ruhunda şüpheci bir kadercilik vardı. O, pek az inanç sahibi ya da inançsız olduğu, yaşamak için pek az entelektüel sebebi bulunduğu halde, yine de dirençli bir canlılığı olan insanlardandı. Hem çalışkan, hem gevşek, hem çekişmeci, hem boyun eğici, hayatı çok sevmeyen, ama yine de ona bağlı kalan, cesaretini elinde tutabilmek için uydurma cesaret unsurlarına gerek duymayan Fransız köylülerindendi.

Onu henüz tanımamış olan Christophe, bu kendi halinde kızın hiçbir inançla ilgisi olmamasına şaşıyordu; zevk duymayan ve amaçsız hayata bağlılığını her şeyden çok da hiçbir şeye dayanmayan sağlam ahlâk duygusunu beğeniyordu. O zamana kadar halktan Fransız insanlarını sadece natüralist romanlar ve çağdaş küçük edebiyatçıların teorileri aracılığıyla tanımıştı. Bunlar çoban şiirleri çağlarının ve Devrim döneminin tersine, tabiat insanını, kendi kötülüklerini haklı gösterebilmek için, kötü bir hayvan olarak tanıtırlar. Sidonie'nin uzlaşmaz dürüstlüğünü öğrenerek şaşmıştı Christophe. Bu bir ahlâk sorunu değildi, bir içgüdü ve gurur sorunuydu. Onda aristokratça bir gurur vardı. Çünkü halk demek, halkça demektir, sözü budalaca bir sözdür. Halkın aristokratları vardır, burjuvazinin de içinde ayaktakımından kişiler olduğu gibi. Aristokratlar, ötekilerden daha saf içgüdüsü, belki de kanı olan ve bunu bilen, ne olduklarının şuurunda olan ve bunu kaybetmiyecek kadar gururlu olanlardır. Azınlıktadır bunlar, ama uzaktan bile önde gelenler oldukları anlaşılır, onların sadece varlıkları ötekiler için bir frendir. Ötekiler onlara bakarak çekidüzen verirler kendilerine, ya da böyle görünürler. Her il, her köy, her insan topluluğu, bir ölçüde, aristokratları neyse odur; ve filan yerde onlar böyle oldukları için orada kamuoyu sert, falan yerde böyle olmadıkları için kamuoyu oradada gevşektir. Çoğunlukların günümüzdeki taşkın anarşisi, sessiz azınlıkların özündeki otoriteyi hiç değiştirmez. Bunlar için en büyük tehlike, ana toprağından kopma ve uzaklarda büyük kentlerde dağılmadır. Böyle olduğu zaman bile, yabancı ortamlarda kaybolmuş, birbirlerinden ayrı düşmüş olan iyi soydan ferdiyetler, çevrelerindekilere karışmadan varlıklarını sürdürürler. — Christophe'un Paris'te gördüklerinden hiçbirini Sidonie bilmiyordu, bilmek de istemiyordu. Siyasî haberler gibi, duygusal ve kirli edebiyat da ona ulaşamamıştı. Halk Üniversite'leri olduğunu bile bilmiyordu. Bilseydi bile, kilisede vaaz dinlemeye gitmeye meraklı olmadığı kadar, oralara gitmek isteğini de duymaz-

dı herhalde. İşini yapıyor, kendi düşünceleriyle düşünüyor ve başkalarının düşüncelerini düşünmek kaygısı taşımıyordu. Christophe bunun için kutlamıştı onu:

— Şaşılacak ne var? dedi Sidonie. Ben de herkes gibiyim. Benden başka Fransız görmediniz mi?

— Bir yıldır aralarında yaşıyorum, dedi Christophe. Ama eğlenceden, eğlenir görünmekten başka bir şey düşünmeyen tek kişiye bile rastlamadım.

— Elbette, dedi Sidonie. Yalnız zenginleri gördünüz de ondan. Zenginler her yerde birdir. Daha hiçbir şey görmüş değilsiniz.

İlk defa Fransız halkını görür gibi oluyordu; toprağıyla bütünleşmiş sonsuz bir süre izlenimini veren, tıpkı bu toprak gibi şimdiye kadar bunca fatihlerin, bunca bir günlük hâkimlerin gelip geçtiğini gören, ama kendisi aslâ geçip gitmeyen Fransız halkını...

•

Şimdi Christophe daha iyileşmiş, yataktan kalkmaya başlamıştı. İlk düşündüğü şey, Sidonie'ye kendisi için hastayken harcadığı parayı ödemekti. Paris'te iş bulmak için oraya buraya gitmesi imkânsız olduğu için Hecht'e yazmaya karar verdi. Yapacağı ilk işten kesilmek üzere lûtfen, kendisine avans verilmesini istiyordu. Hecht, o ilgisiz iyiliksever karışımı tutumuyla onbeş günden çok bekletti. Bu onbeş gün boyunca Christophe kendini yiyip bitirdi, Sidonie'nin getirdiği yiyeceklere elini sürmüyor, onun zoruyla ancak biraz süt, biraz ekmek alıyordu. Sonra da bunu kazanmamış olduğu için kendi kendine kızıyordu: bu bekletişten sonra, Hecht, tek kelime yazmadan, istediği parayı göndermişti. Christophe'un aylarca süren hastalığı sırasında, Hecht bir kerecik bile nasıl olduğunu sormamıştı. İyilik yaparken bile kendini sevdirmemek dehasına sahipti bu adam. Üstelik, iyilik ettiği kimseleri sevmezdi de.

Sidonie her gün, öğleden sonra ve akşamleyin, kısa bir süre Christophe'un odasına geliyor, akşam yemeğini

hazırlıyordu. Hiç gürültü etmez, sessizce işini görürdü. Genç adamın çamaşırının yırtıldığını görerek yamamak üzere kendi odasına götürüyordu. Hiç farkına varmadan birbirlerine ısınmışlardı. Christophe uzun uzun yaşlı annesinden söz ediyordu. Sidonie dinlerken duygulanıyordu; kendini ta uzaklarda yaşayan Louisa'nın yerine koyuyor ve Christophe'a karşı anaca bir duygu besliyordu içinde. Christophe da, özellikle insan zayıf ve hasta olduğu zaman, eksikliğini duyduğu aile sevgisi ihtiyacını gideriyordu. Sidonie'nin yanında, başka herhangi bir kimsenin yanında olduğundan daha çok Louisa'ya yakın hissediyordu kendini. Arada sırada kıza, sanat hayatıyle ilgili dertlerini açıyordu. Sidonie, biraz da böylesi bir aydın derdiyle alay ederek şefkatle acıyordu ona. Bu da annesini anımsatıyordu Christophe'a ve iyi geliyordu.

Genç kızın kendisine içini dökmesi için bahaneler arıyordu Christophe, ama Sidonie ondan daha az kendinden söz etmekteydi. Christophe şakacıktan evlenmek isteyip istemediğini sordu. Kız, o her zamanki alayla karışık ezikliğiyle «Bir hizmetçi için böyle bir şey olamayacağını, bunun işleri büsbütün karıştıracağını söyledi. Hem sonra istediği gibi birini bulmak gerekirdi, bu da kolay değildi. Erkekler pek kötü şeylerdi. Paranız olduğu zaman peşinizde koşarlar, paranızı yerler, sonra sizi ekip giderler. Çevresinde bunun pek çok örneğini görmüştü. Hiç de bu duruma düşmeye niyeti yoktu» — Evlenmek üzere iken işin bozulduğunu söylemiyordu. «Müstakbel kocası» onun bütün kazancını ailesine gönderdiğini görerek kendisinden ayrılmıştı. Christophe onu, bu evde oturan bir ailenin çocuklarıyla avluda bir ana gibi oynadığını görmüştü. Çocukları merdivende yalnız görünce onları büyük bir sevgiyle kucaklıyordu. Christophe, Sidonie'yi tanıdığı kadınlardan birinin yerinde tasarlıyordu; hiç de budala değildi, bir başkasından daha çirkin de değildi; o kadınların yerinde olsa, onlardan daha iyi olurdu, diye düşünüyordu Christophe. Bu kızda nasıl da gizli bir yaşama gücü vardı! Ama

kimse farkında değildi bunun. Buna karşılık dünyayı dolduran bütün bu cansız yaşayanlar, güneşin altında başkalarının yerini ve mutluluğunu ele geçirmişler!..

Christophe çekingenlik duymuyordu. Kıza karşı çok muhabbetli, fazla muhabbetliydi; kocaman bir çocuk gibi okşanıp sevilmek hoşuna gidiyordu.

Sidonie, kimi günler bitkin görünüyordu; bunun işinden ileri geldiğini söylemekteydi. Bir gün konuşurlarken, birden kalkıp bir işi bahane ederek Christophe'un yanından ayrıldı. Bir gün sonra Christophe ona her zamankinden daha çok yakınlık gösterince, bir zaman odasına gelmedi. Geldiği zaman da isteksizce konuştu onunla. Christophe, acaba onu kırdım mı, diye düşündü, bunu ona da sordu. Genç kız, telâşlı telâşlı kıracak bir şey yapmadığını söyledi. Ama yine ondan hep uzaklaştı. Birkaç gün sonra da buradan gideceğini haber verdi. Çalıştığı evdeki işini bırakmıştı. Soğuk ve biraz da zoraki bir davranışla, gösterdiği iyilikten ötürü teşekkür etti, kendisine ve annesine sağlık diledi ve allahaısmarladık dedi. Christophe onun böyle birdenbire gidişi karşısında öylesine şaşırmıştı ki, ne diyeceğini bilemedi. Onun bu kararının sebebini öğrenmeye çalıştı, kız baştan savma bir şeyler söyledi. Christophe nereye yerleşeceğini sordu, kız cevap vermedi ve bu sorulara son vermek için odadan çıktı. Eşikte Christophe'un elini biraz kuvvetle sıkmıştı, ama yüzünde, sonuna dek hep durgun ve donuk bu ifade vardı. Çıktı gitti.

Christophe bunun sebebini hiçbir zaman öğrenemedi.

•

Kış bitmek bilmiyordu. Nemli, sisli, çamurlu bir kış. Haftalarca güneş yüzü görülmüyordu. Christophe'un sağlığı iyiye gitmekle birlikte, tümüyle iyileşmiş denemezdi. Sağ akciğerinde sürekli olarak sızlayan bir nokta vardı, ağır ağır kapanan bir yara; asabî öksürük nöbetlerinden geceleyin uyku girmiyordu gözüne. Doktor sokağa

çıkmasını yasaklamıştı. Bunun gibi, Côte d'Azure'e ya da Kanarya Adaları'na gitmesini de salık verebilirdi. Ne var ki, sokağa çıkması gerekiyordu! Akşam yemeğini sağlamak için bir yerlere gitmezse, akşam yemeği gelip onu bulacak değildi. Sonra da, birkaç ilaç alması söylenmişti, ama alacak parası yoktu. Bu yüzden, doktorlara başvurmaktan vazgeçti; boşuna para harcamak olurdu bu. Hem sonra onlarla arası iyi değildi. Anlaşamıyorlardı, birbirlerine zıt iki ayrı dünyadandı o ve bu insanlar. Ona karşı alayla karışık bir acıma duyuyorlardı. Bu zavallı sanatçı parçasını küçümsüyor gibiydiler. Zavallı tek başına bütün bir dünya olduğunu ileri sürüyordu. Oysa hayatın seline kapılmış sürüklenip gitmekteydi. Bu adamların kendisine bakmaları, sırtını dinlemeleri, parmaklarıyla vurmaları ağrına gidiyordu. Hasta vücudu utanç veriyordu ona.

— Ölsem de kurtulsam, diyordu içinden.

Yalnızlığa, hastalığa, yoksulluğa, bunca acıya karşılık, sabırla katlanıyordu durumuna Christophe. Hiçbir zaman bu kadar sabırlı olmamıştı. Kendi de şaşıyordu buna. Hastalık çoğu zaman iyilik sağlar. Vücudu çökerterek ruhu kurtarır, arıtır. Zorunlu olarak hareketsiz geçen günler ve gecelerde, çok çiğ ışıktan ürken ve sağlığın güneşinde kavrulan düşünceler canlanır. Hiç hasta olmayan kimse kendini hiçbir zaman tümüyle tanıyamaz.

Hastalık acayip bir rahatlık vermişti Christophe'a; onun yapısındaki en kaba yanları söküp atmıştı. Daha keskinleşen duyu organlarıyla, her birimizde bulunan, fakat hayat gürültülerinin dinlememize engel olduğu esrarlı güçler dünyasını hissediyordu. En küçük hâtırası bile zihnine nakşolan o ateşler içinde yandığı saatlerde, Louvre'u gezdiği günden beri Rembrandt'ın tablosundakini andıran, sıcak, tatlı, derin bir hava içinde yaşıyordu. Kendinde, kalbinde, görünmez bir güneşin sihirli yansımalarını hissediyordu. Hiç inanmıyordu ama, yalnız olmadığını biliyordu: bir Tanrı elinden tutmuş, gitmesi gereken yere götürüyordu onu, kendini bırakmıştı ona bir küçük çocuk gibi.

Yıllardan beri ilk defa dinlenmek zorunda kalmıştı. Nekahat devresinin yorgunluğu bile, hastalığına tekaddüm eden ve kendisini hâlâ sarsan olağanüstü zihin gerginliğinin arkasından bir dinlenme olmuştu onun için. Aylardır sürekli bir gerginlik içinde bütün vücudu kasılmış olarak yaşayan Christophe bir noktaya takılıp kalan bakışının gevşediğini duyuyordu. Bundan ötürü daha güçsüz de değildi, daha insandı. Dâhinin güçlü ama, oldukça ucube hayatı arka plâna geçmişti. Kendini öteki insanlardan biri gibi görüyordu şimdi, zihni taassuplarından ve eylemin bütün katı ve acımasız şeylerinden kurtulmuştu. Hiçbir şeyden nefret etmiyordu. Öfkelendirici şeyler düşünmüyordu, ya da sadece omuz silkerek düşünüyordu. Kendi çektiği çileleri daha az, başkalarınınkini daha çok düşünüyordu. Sidonie yeryüzünün dört bir yanında, hiç şikâyet etmeksizin mücadele veren alçak gönüllü ruhların sessiz ıstıraplarını ona hatırlattığından beri, onların düşüncesiyle kendisini unutuyordu. Genellikle duygusal olmayan Christophe, şimdi, mistik sevgi —zaaf çiçeği— nöbetlerine tutuluyordu. Akşamleyin, avluya bakan pencerenin kenarına dirseklerini dayayarak gecenin esrarlı seslerini dinliyordu... Komşu bir evde bir ses şarkı söylüyor ve uzaklık, bir küçük kızın piyanoda Mozart'ı çalışına bir dokunaklılık veriyordu.

— Tanımadan sevdiğim sizler, hepiniz! Hayatın soldu-ramadığı sizler, imkânsız olduğunu bildiğiniz büyük şeyleri düşleyen sizler, sizler ki düşman bir dünyaya karşı boğuşuyorsunuz —hepinizin mutlu olmasını istiyorum,— o kadar iyi bir şey ki mutlu olmak!.. Ey, benim dostlarım, şuracıkta olduğunuzu biliyorum, ve size kollarımı uzatıyorum... Bir duvar var sizinle aramızda. Taş, taş aşındırıyorum o duvarı; ama kendim de aşınıyorum. Size ulaşabilecek miyim acaba öteki duvar yükselmeden: ölüm?.. Ne önemi var! Ömrümce yalnız olayım, umurumda değil, Yeter ki sizler için çalışayım, size iyilik edeyim ve siz çok sonraları, ölümümden sonra beni sevin!..

Böylece iyileşmekte olan Christophe iki iyi sütninenin sütünü içiyordu: **«Libe und Not»** (Sevgi ve Sefalet).

•

İradesinin bu yumuşaması sonucu başkalarına yaklaşma ihtiyacı duymaya başlamıştı. Hâlâ çok zayıf olmakla birlikte ihtiyatsızlık ederek sabahleyin erkenden, herkes gibi evden çıkıyor, uzak yerlerdeki işlerine giden, kalabalığa karışıyor, akşamleyin de yine böyle dönüyordu. İnsan sevgisinin cana can katan ırmağında iyi etmek istiyordu kendini. Aslında kimseyle konuştuğu yoktu. Aramıyordu da bunu. Ona, insanların akıp geçtiğini görmek, onların varlığını duymak, onları sevmek yetiyordu. Üstlerinde hâlâ bir gün öncesinin yorgunluğu, telâşla işlerine giden emekçileri acımayla karışık bir sevgiyle seyrediyordu. Bu soluk benizleri, acı ifadeli yüzlerinde acayip bir gülümseyiş görünen, şeffaf ve hareketli yüzlerinden istekleri, kayğıları, değişik alaylı düşünceleri okunan bu gençler ve bu genç kızlar, bütün bu halk çocukları akıllı hem de çok akıllı insanlardı; ama, büyük şehrin hastalıklı havası sinmişti biraz üstlerine. Erkekler gazete okuyarak, kadınlar bir çöreği kemirerek hızlı hızlı gidiyorlardı. Christophe, şu yanından, keçi gibi kısa adımlarla geçip giden, saçları dağınık, uykudan yüzü şiş, sinirli ve keskin hareketli kumral kızın bir saat daha uyuyabilmesi için ömrünün bir ayını seve seve vermeye hazırdı. Ah! bari kendisine teklif edildiğinde hayır demeseydi buna! Bu saatte kapıları sıkıca kapatılmış evlerinde, can sıkıntısı içinde refahlarının tadını çıkaran zengin aylakları yataklarından çıkartıp atarak, yerlerine, yataklarına, dinlendirici hayatlarına, bu yorgun ve ateşli küçük vücutları, bu bıkkın ve doygun olmıyan, düşünce verimliliğinden uzak, ama canlı ve yaşamaya susamış ruhları yatırmak isterdi. Şimdi onlara karşı büyük bir hoşgörü vardı içinde. Bu uyanık, yorgunluktan süzgün, hem kurnazlık hem saflık ifadesi taşıyan küçük yüzlere gülümsiyerek bakıyordu. Hoppaca ama saf bir zevk isteği içindeydiler, ama doğru ve çalışkan insanlardı bu kızlar. Bazıları suratına bakıp güldüğünde, ya da dirsekleriyle dürtüşerek bu gözleri ateşli genç irisini birbirlerine gösterdiklerinde kızmıyordu artık.

Nehir kıyısında, geç vakitlere kadar dolaşarak hülyalara dalıyordu. En sevdiği gezintiydi bu. Çocukluğunda

ona ninniler söylemiş olan büyük nehrin özlemini biraz olsun böyle gideriyordu. Ah! bu o **Vater Rhein** değildi elbet!.. Nerede ondaki o büyük güç. Burada yoktu o engin ufuklar, o üstünde ruhun kanat açıp uzaklaştığı geniş ovalar. Gri gözlü, soluk yeşil giysili, kıvrak hareketli, ince ve keskin çizgili bir ırmaktı buradaki. İçinden geçtiği kentin göz kamaştırıcı sade süsleri, köprülerin blezikleri, anıtların kolyeleri arasından, güzelliğile övünerek ve tıpkı gezintiye çıkmış güzel bir kadın gibi gülümseyerek, salına salına akan bir ırmaktı. Paris'in o tatlı ışığı! Christophe her şeyden çok bunu seviyordu bu kentte. Bu ışık tatlı tatlı içine doluyor, yavaş yavaş duygularını değiştiriyordu o sezmeden. Müziklerin en güzeliydi bu onun için, biricik Paris müziği. Akşamları saatlerce, rıhtımlar boyunca, ya da eski Fransa'nın parklarında geziniyor, menekşe renkli bir sise bürünen büyük ağaçlardan, heykellerden ve gri havuzlardan, kıral anıtlarının kararmış, ama yüzyılların ışığını içmiş taşlarından günün armonilerini tadıyor, bu tatlı hava içinde, batan güneşin son ışıklarıyla, beyaz bir buğu ve gümüşümsü tozlar içinde güleryüzlü Fransız ruhunun dalgalandığını hissetmenin zevkine varıyordu.

Bir akşam, Saint-Michel köprüsünün yakınında, bir yandan suları seyrediyor, bir yandan da dalgın dalgın, oradaki bir sergicinin kitaplarını karıştırıyordu. Eline Michelet'nin noksan bir cildi geçti. Daha önce de bu tarihçiden birkaç sayfa okumuştu, ama bu yazarın Fransızlıkla övünme merakı, kelimelerin etkisiyle kendinden geçişi, lâs kalabalığı yüzünden hoşlanmamıştı pek. Fakat, o akşam daha ilk satırlar sardı Christophe'u. Okuduğu sayfalarda Jeanne d'Arc'ın yargılanmasının sonu anlatılıyordu. Schiller'in bir eserinden Orlean'lı çoban kızın hayatını öğrenmişti. Yalnız o zamana kadar Jeanne d'Arc, kendisi için, büyük bir şairin hayalinde yarattığı bir roman kahramanı kadındı. Birden gerçeği anladı ve bu, bütün benliğini sardı. Yüce hikâyenin feci sahneleriyle yüreği parça parça olarak okudu, okudu. Jeanne, o akşam ölece-

ğini öğrenince korkudan dizlerinin bağı çözülür. Buraya gelince, Christophe'un elleri titremeye, gözlerinden yaşlar akmaya başladı, okumasını durdurmak zorunda kaldı. Hastalık zayıf düşürmüştü onu: gülünç derecede hassah hale gelmişti, çok kızıyordu buna. Okumasını bitirmek istedi, ama vakit geç olmuş, sergici de kitaplarını toplamaya başlamıştı. Kitabı satın almaya karar verdi. Cebini karıştırdı, altı meteliği kalmıştı. Böylesine parasız kaldığı çoktu, aldırış etmedi buna. Akşam yiyeceklerini almış bulunuyordu. Ertesi gün, yaptığı bir nota kopyesi için Hecht'den para alacağını umuyordu. Ama, ertesi güne kadar beklemek zor geliyordu. Sanki ne diye parası o kadar azken yiyecek almıştı? Ah, kitapçıya para yerine cebindeki ekmekle sosisi verebilseydi!

Ertesi sabah erkenden, para istemek üzere Hecht'in mağazasına gitti. Ama, savaşların baş meleğinin —Jeanne'ın cennet kardeşi,— adını taşıyan köprünün yanına gelince dayanamayarak durdu. Sergicinin sandığında değerli kitabı buldu, oracıkta, baştan sona okumaya koyuldu. Böylece iki saat kadar geçti. Hecht'le buluşacağı saati geçirmişti, sonra bütün gün onu bulmaya uğraştı. En sonunda, yeni bir siparişle birlikte parayı aldı. Hemen kitabı almaya koştu. Daha önce birinin satın almasından korkmuştu. Aslında pek zararı yoktu bunun. Başka bir yerde bulabilirdi kitabı. Ama, Christophe kitabın piyasada bulunup bulunmayacağını bilmiyordu; ve de o kitabı istiyordu o, başkasını değil. Kitap sevenler gönüllü birer fetişisttirler. Sayfalar kirli, leke içinde olsa bile içinden rüyaların kaynağı fışkırdığından kutsaldır bu sayfalar onlar için.

Christophe, odasında, gecenin sessizliği içinde Jeanne'in yüreğini yakan ihtirasın İncil'ini okudu. Hiçbir insanca saygı heyecanını bastırmaya zorlayamazdı onu. Derin bir şefkat, bir acıma, sonsuz bir keder dolduruyordu yüreğini bu zavallı küçük çoban kızı için. Onun bol kırmızı köylü giysisi gözünün önüne geliyordu şimdi. Uzun boylu, çekingen, yumuşak sesli. Çan sesleriyle, hülyalara dalan —(o da Christophe gibi çanları seviyordu)— küçük çoban

kızı o incelik ve iyilik dolu güzel gülümseyişiyle, hemen boşanmaya hazır gözyaşlarıyle gözünün önüne geliyordu— sevgiden, merhametten, güçsüzlükten gelen gözyaşlarıydı bunlar, çünkü hem erkekçe, hem de kadınca bir şeyler vardı onda. Bu tertemiz ve gözüpek kız bir haydut ordusunun vahşice saldırışlarını durdurmuştu. Hem yüreklilikle, hem de kadın duygululuğuyla başarmıştı bunu. Ve onun tatlı direnişi, herkes tarafından ihanete uğramasına ve tek başına kalmasına rağmen, aylar boyunca, çevresini saran bir sürü kilise ve kanun adamının —gözü kanlı kurtların ve tilkilerin— mürayice hilelerini ve tehditlerini boşa çıkarmıştı.

Christophe'a en çok dokunan onun iyiliği, yumuşak kalpliliğiydi. Zaferi kazandıktan sonra ağlıyor, ölen düşmanları için ağlıyor, kendisine hakaret edenler için ağlıyor, yaralandıkları zaman onların gönlünü alıyor, ölürlerken yardım ediyordu. Kendisini eleverenlere bile hınç duymuyordu; hattâ odun yığınının üstünde alevler acımasızca yükselirken, o kendisine cesaret vermeğe çalışan keşiş için kaygılanıyor, onu uzaklaşmağa zorluyordu. «En çetin çarpışmalarda bile yumuşak, kötüler arasında iyi, savaşta bile barışçıydı. Şeytanın zaferi olan savaşa, o, Tanrının düşüncesini katmıştı.»

Christophe kendi üzerinde düşündü ve dedi ki:

— Ben yeterince Tanrının düşüncesini içime sindirmiş değilim.

Jeanne'in İncil'i yazarının güzel sözlerini tekrar tekrar okuyordu:

«İnsanların haksızlıkları, kaderin acımasızlığı karşısında iyi olmak, iyi kalmak... Bunca, hırçınca çatışmalar arasında yumuşaklığı ve hayırseverliği elden bırakmamak... Geçirdiği tecrübeler sırasında ruhundaki hazineye el sürdürmemek...»

Bunları okuduktan sonra Christophe kendi kendine:

— Günah işledim. İyi insan değilim ben. İyiliğimi yitirdim. Çok katı davranıyordum. — Bağışlayın. Çatıştığım kimseler beni düşman sanmayın! Size iyilik etmek istemiş-

tim, sizlere de... Ama yine de sizin kötülük etmenizi engellemek gerek...

Bir ermiş olmadığı için de, yeniden kinleri canlanıyordu içinde. En çok kızdığı, toprağında bunca güzel çiçekler açmış, kahramanca şiirler yaratılmış olan Fransa'yı bu çorak hale getirmiş olanlardı. Ama, kim bu çiçeklerin bir kere daha açmayacağını söyleyebilirdi? Bugünkü Fransa'nın VII. Charles'inkinden daha kötü olduğunu kim söyleyebilir? O yozlaşmış ulusun içinden o çoban kızı fışkırmıştı. Tapınak boştu şimdi, kirletilmişti, yarı yıkılmıştı. Ne önemi var! Tanrı sesini duyurmuştu.

Şimdi Fransa'yı sevmek için sevebileceği bir Fransız'ı arıyordu.

•

Mart ortalarına doğruydu. Christophe aylardır kimseyle konuşmamış, hiç mektup almamıştı. Yalnız pek seyrek olarak yaşlı annesi birkaç satır yazmıştı. Kadıncağız bildirmediği için Christophe annesinin hasta olduğunu bilmiyordu. Dış dünya ilişkisi yalnızca müzik mağazasına iş götürüp, iş almak için gitmesiydi. Hecht'in orda olmadığını bildiği saatlerde gidiyordu. Onunla konuşmamak için yapıyordu bunu. Gereksiz bir tedbirdi bu. Çünkü, Hecht, rastladığı zamanlarda da kendisine ancak birkaç kelime söylüyor sadece sağlığının nasıl olduğunu soruyordu.

Böylece bir sessizlik zindanına gömülmüştü. İşte böyle günlerinden birinde Bayan Roussin'den bir müzikli gece toplantısı için davetiye geldi: tanınmış bir dörtlü konser verecekti. Mektup çok nazikçe yazılmıştı. Roussin de dostça bir iki satır eklemişti. Christophe'la bozuştuğu için üzgündü. Ayrıca bu arada şarkıcı metresiyle arası açılmıştı ve ona yardım etmiyordu artık. Aslında iyi adamdı. Kötülük ettiği kimselere de kızgınlığını sürdürmezdi. Kötülüğüne uğrayanların kendisinden daha alıngan olmaları gülünç geliyordu ona, bunun için onları gördüğü zaman elini uzatmaktan çekinmezdi.

Mektubu okur okumaz Christophe, omuz silkip gitmeyeceğine yemin etti. Ama konser günü yaklaştıkça kararı sarsılmaya başlamıştı. Tek bir insan sesi özellikle bir müzik parçası dinlememek bunaltmıştı onu. Yine de, bu insanların evlerine adım atmayacağını söyleyip duruyordu. Ama, konser akşamı gösterdiği bu gevşeklik için utanç duyarak Roussin'lere gitti.

Bunun da cezasını çekti. Kendini birden bu politikacılarla züppelerin arasında bulunca, onlara daha öncekinden çok daha büyük bir nefret duydu. Çünkü, yalnız geçirdiği aylarda bu hayvanat bahçesine alışkanlığını yitirmişti. Müzik dinlemek imkânı yoktu burada; bu bir saygısızlıktı müziğe karşı. Daha ilk parça çalınır çalınmaz gitmeye karar vermişti. Çevresindeki bütün bu sevimsiz kişileri gözden geçiriyordu. Salonun ta dibinde birinin kendisine bakıp sonra gözlerini başka yana çevirdiğini farketti. Bütün bu bıkkın bakışlar arasında safça tatlı bir şey vardı bu gözlerde. Çekingen ama berrak, keskin bakışlı. Fransız gözleriydi bunlar. Bir kere size dikildi mi bu bakışlar, onlarda tam doğruluk ifadesi okurdunuz, kendinden hiçbir şey gizlemediği gibi, siz de belki ondan bir şey gizleyemezdiniz. Bu gözleri tanıyordu Christophe, ama bu gözlerin aydınlattığı yüzü tanımıyordu. Yirmi yirmi beş yaşlarında bir genç adamın gözleriydi bunlar. Kısa boylu, biraz sırtı eğik, cılızca, yüzü tüysüz ve sağlıksız görünüşlü, yüz çizgileri düzensiz ama ince, oldukça simetrisizdi. Bu simetrisizlik, bu yüze bir huzursuzluktan çok, huzuru biraz bozulmuş bir ifade veriyordu. Sevimsiz bir ifade değildi bu, ama gözlerdeki sükûnete ters düşer gibiydi. Bir kapı ağzında *ayakta duruyordu*, kimsenin de ilgilendiği yoktu onunla. Christophe yeniden bu gence baktı; her seferinde de bu gözleri «tanıyordu». Bu gözleri başka bir yüzde görmüş olduğu gibi bir his doğdu içinde.

Âdeti üzere, duygusunu saklamak elinde olmadığından, Christophe gence doğru yürüdü. Yaklaştıkça ne diyeceğini düşünüyordu. Sağa sola bakınarak ağır ağır rastgele gidiyormuş gibi yapıyordu. Ama, öteki buna kanma-

mıştı; kendisine doğru geldiğini anlamıştı. Christophe'la konuşacağını düşünerek öylesine çekinmişti ki, bitişik odaya geçmeyi bile düşündü. Ama beceriksizliği yüzünden olduğu yere mıhlanıp kaldı. Karşı karşıya geldiler. Söze başlamak için ikisi de bir süre öylece durdu. Bu durum sürdükçe, ikisi de kendisinin, karşısındakinin gözünde gülünçleştiğini düşünüyordu. Sonunda Christophe gencin yüzüne baktı ve hiçbir giriş yapmadan gülümseyerek ama sıkıntılı bir sesle:

— Paris'li değil misiniz? diye sordu.

Bu beklenmedik soru üzerine genç adam sıkıntısına rağmen gülümsedi ve olmadığı cevabını verdi. Zayıf ve hafifçe boğuk sesi ince bir müzik âletinin sesini andırıyordu.

— Ben de böyle sanıyordum.

Ama bu söz ötekinin sıkıntısını daha da arttırdı.

Christophe bu acayip düşüncesinin karşısındakini biraz utandırır gibi olduğunu görerek:

— Kötü bir maksatla söylemedim bunu, dedi.

Ama ötekinin sıkıntısı büsbütün artmıştı.

Yeniden bir sessizlik. Genç adam konuşmak için kendini zorluyor gibiydi, dudakları titriyordu, söyleyeceği dudaklarının ucuna gelmiş de söyleyemiyordu sanki. Christophe bu şeffaf derinin altında hafif titreşimlerle ürperen bu yüzü merakla inceliyordu. Bu, çevresindekiler gibi hantal, kaba bir maddeden yapılmış vücudun uzantısı gibi görünen yüzlerden değildi. Bu yüzde, ruhu okunuyordu o gencin. Etinin her parçasında manevi bir hayat vardı.

Hâlâ konuşamıyordu. Christophe babacanca:

— Ne işiniz var şu yaratıkların arasında? diye sordu.

Herkesi kendinden soğutan o acayip serbestliği ile, bağırarak konuşuyordu. Genç adam sıkılmıştı, bir dinleyen var mı diye çevresine bakındı. Onun bu hareketi Christophe'un hoşuna gitmemişti. Az sonra öteki cevap verecek yerde sevimli bir gülümseyişle:

— Ya siz? dedi.

Christophe gülmeye başladı, o biraz kaba gülüşüyle:

— Evet, ya ben? dedi keyifle.

Genç adam birden konuşmaya karar vermişti:

Boğuk bir sesle:

— Sizin müziğinizi öyle seviyorum ki, dedi.

Sonra durdu, boşuna çekingenliğini yenmek için çaba harcıyordu. Yüzü kızarmıştı, kırmızılık şakaklarına ve kulaklarına kadar yayıldı. Christophe, gülümseyerek ona bakıyordu, sarılıp yanaklarından öpmek geldi içinden. Genç adam cesaretsizce ona baktı:

— Yo, hayır, yapamayacağım. Bundan söz edemem bundan... Burada.

Christophe, kocaman ağzını yayarak güldü, ötekinin elini tuttu. Bu tanımadığı sıska parmakların, avucunun içinde titrediğini duydu. Öteki de, Christophe'un güçlü elinin, elini dostça sıktığını duyuyordu. Çevrelerindeki salonun gürültüsü duyulmaz olmuştu. İkisi başbaşa yalnızdılar ve dost olduklarını anlamışlardı.

Ama, bu bir saniye sürmüştü. Bayan Roussin, hafifçe Christophe'un koluna dokunarak:

— Görüyorum ki tanışmışsınız, benim tanıtmama gerek yok. Bu Koca Oğlan sizin için geldi bu akşam buraya, dedi.

Bunun üzerine iki genç, canları sıkılarak ayrıldılar.

Christophe Bn. Roussin'e:

— Kim bu? diye sordu.

— Nasıl tanımıyor musunuz? Bu küçük bir şair. Hoş şeyler yazıyor! Sizi beğenenlerden biri. İyi bir müzisyen, iyi piyano çalıyor, onun önünde tartışmak iyi olmaz. Sizi çok seviyor. Geçen gün, sizin için Lucien Lévy-Coeur'le kapıştılar.

Christophe:

— Ah! Mert çocuk, dedi.

— Evet, biliyorum, şu zavallı Lucien'ciğe haksızlık ediyorsunuz. Ama o da seviyor sizi.

— Aman böyle demeyin, nefret ederim, kendimden.

— İnanın ki doğru söylüyorum.

— İstemem, istemem, sevmesin beni.

— O sizi seven genç de işte bunu söyledi. İkiniz de

birbirinizden delisiniz. Bu çekingen çocuk, birden öfkeyle yerinden sıçrayıp, sizden söz etmesine izin vermedi. Ne kadar da ileri gitti görüyorsunuz!... Bereket versin ben oradaydım. Tartışmayı önledim, birbirlerinden özür dilediler.

Christophe :

— Zavallı çocuk, dedi.

Heyecanlanmıştı.

— Nereye gitti? dedi, kendine başka şeylerden söz eden Bayan Roussin'i dinlemeden.

Aramaya koyuldu. Ama bu tanımadığı dostu kaybolmuştu. Christophe Bn. Roussin'in yanına geldi:

— Adını söyler misiniz bana? dedi.

— Kimin? diye sordu kadın.

— Şu sözünü ettiğinizin.

— Şu sizin küçük şairin mi? Olivier Jeannin.

Bu adın yankısı Christophe'un kafasında tanıdığı bir müzik gibi çınladı. Gözlerin derinliğinde bir an bir genç kızın hayali geçti. Ama yeni hayal, dostunun hayali onu sildi hemen.

•

Christophe odasının yolunu tuttu. Paris sokaklarında kalabalık arasında yürüyordu, çevresindeki hiç bir şeyi görmüyor, işitmiyordu. Dünyadan çepçevre dağlarla ayrılmış bir göl gibiydi. Ne bir soluk, ne bir gürültü, ne bir sarsıntı. Derin bir sûkün. İçinden:

— Bir dostum var, diyordu durmadan.

JEAN-CHRISTOPHE
VI

ANTOINETTE

ANNEME

K.R.

ANTOİNETTE

Jeannin'ler, yüzyıllardanberi, taşrada hep bir yerde yaşayan, her türlü yabancı etkiden uzak kalmış, eski bir Fransız ailesindendiler. Toplumdaki bütün değişikliklere rağmen Fransa'da hâlâ böyle ailelerin sayısı sanıldığından çoktur. Kendilerinin de bilmediği bunca derin bağlarla bağlı oldukları topraktan kopabilmelerine ancak çok güçlü bir sarsıntı neden olabilir. Bu bağlılıkta aklın rolü olmadığı gibi, çıkar da pek az söz konusudur. Tarihi anılara ilişkin bilgince bir duyarlığa gelince, bu da ancak birkaç edebiyatçı için geçerlidir. En akıllılarını olduğu kadar, en mankafalılarını da yüzyıllardır bu toprak parçasına görünmez bir kucaklaşma ile bağlayan, bir karanlık ve güçlü duygudur: bu toprağın hayatını onunla birlikte sürdürmek, soluğunu içmek, yüreğinin atışını yüreğinde duymak; tıpkı bir yatakta koyun koyuna yatan iki insan gibi, belli belirsiz ürpertilerini, saatlerini, mevsimlerin aydınlık ya da puslu günlerini, eşyanın seslerini ve de sessizliklerini kavramak. Kaldı ki, böylesine bağlanılan bu topraklar en güzel, içinde en iyi yaşanan topraklar da değildir; toprağın en yalın olduğu, en gösterişsiz, insana en yakın, ve içten, cana yakın bir dille konuştuğu topraklardır bunlar.

Jeannin'lerin memleketi Fransa'nın orta bölgelerindeki böyle yerlerden biriydi. Ovalık ve nemli, uyuklayan bir kasabaydı burası. Sıkıntılı yüzü durgun bir derede yansırdı, çevresinde yeknesak tarlalar, sürülmüş topraklar, çayırlar, küçücük ırmaklar, koca bir koru ve yine yeknesak tarlalar... Ne güzel manzaralı yerler, ne bir anıt, ne bir anı belirtisi... İnsanı çekecek bir şey yoktu bu yerde. Her şey durdurucu bir nitelikte. Yine de bu uyuşukluk ve

gevşeklikte gizli bir güç vardı. Bunlarla ilk defa karşılaşan insanın canı sıkılır, bir tepki doğar içinde. Ama kuşaklar boyunca etkisinde yaşayan kurtaramaz kendini onun bağından; iliklerine işlemiştir sıcaklığı. Eşyanın bu hareketsizliğinin, bu âhenkli can sıkıntısının, bu yeknesaklığın bir çekiciliği, derin bir hazzı vardır o kimse için. Ama, o farkında değildir bunun, ister inkâr etsin, ister sevsin, unutamaz bu toprağı.

•

Jeannin'ler, bu memleketten hiç ayrılmamışlardı. Ailenin izlerine XVI. yüzyıla kadar, kentte ve dolaylarında rastlanıyordu. Ailede, bu tanınmamış çalışkan insanların soy kütüğünü tespite kendini adamış bir büyük amca vardı elbet; bu soydan gelenler arasında köylüler, çiftlik sahipleri, köy demircileri, yazıcılar sonra da kırsal bölge noterleri vardı. Günün birinde gelip bu ilçeye yerleşmişlerdi. İşte bu günkü Jeannin'in babası Augustin Jeannin burada bankerlik ediyordu. İşini çok ustalıkla yürütmüştü; bir köylü gibi kurnaz ve inatçıydı, namuslu adamdı ama pek öyle kurallara filân aldırış etmezdi; çok çalışkan olduğu kadar iyi yaşamayı da severdi. İlçeden çok uzaklarda bile hem sayılır hem de korkulurdu kendisinden. İğneleyici babacanlığı, açık sözlülüğü ve zenginliği ile tanınmıştı. Küt yapılı, güçlü kuvvetli, bodurca bir adamdı. Küçücük gözleri fıldır fıldır dönerdi çiçek bozuğu ablak kırmızı yüzünde. Eskiden kadın peşinde koştuğu söylenirdi, ama yine de bu düşkünlükten vazgeçmiş görünmüyordu. Açık saçık hikâyelerden ve iyi yemeklerden hoşlanırdı. Sofrada görmeliydi onu. Oğlu Antoine ve kendi türünden birkaç kişiye sulh yargıcı, noter, katedralin baş papazı kafadarlık ederlerdi kendisine. Bunların hepsi sağlam yapılı, zevkine düşkün Rabelais'nin kişilerini andıran tiplerdi. Bir araya geldikleri zaman görülmeliydi bu adamlar. Kaba şakalar, masayı yumruklamalar, gürültülü kahkahalar. Bu neşe dalgası mutfaktaki hizmetçileri ve sokaktan geçen komşuları da sarardı.

Sonra günün birinde ihtiyar Augustin'in akciğerlerine kan oturdu. Şişesine şarap doldurmak için, gömleğinin kolları sıvalı mahzene inmişti. Yirmi dört saat sonra, hiç inanmadığı öteki dünyaya göçtü. Son nefesini vermeden tam bir taşralı Voltaire'ci burjuva olarak, kilisenin yaptığı bütün törenlere katlandı. Buna kadınların dilinden kurtulmak için olduğu kadar, pek önem vermediği için de razı olmuştu... Hem sonra bilinmez ki...

Oğlu Antoine, işinin başına geçti. Kırmızı, ablak suratlı şişko bir adamdı, tıraşlı yüzünün iki yanını kalın favoriler kaplıyordu. Kelimeleri ağzında yuvarlıya yuvarlıya bağırarak konuşur, konuşurken de eliyle, koluyla keskin hareketler yapardı. Para işlerinde babası kadar becerikli değildi, ama yine de işini yürütüyordu. Başlanmış girişimleri rahatça sürdürüyordu. Bunun nedeni de bu işlerin uzun zamandanberi sürüp gelmekte oluşuydu. Başarısında kendisinin pek rolü olmamakla birlikte iş çevrelerinde iyi bir ün yapmıştı. İşine bağlı, düzenli, çalışkan bir adamdı. Çok doğru bir insan olduğu için haklı bir saygınlık kazanmıştı. Güleryüzlülüğü, açık sözlülüğü, kimileri için belki senlibenli, fazlaca taşkın ve biraz avamca davranışlarıyla kasabasında olduğu kadar yöredeki köylerde de iyi tanınmıştı. Paraca pek cömert değildi ama, duygusallık yönünden pek cömertti; gözü çabucak yaşarırdı. Bir yoksul karşısında içtenlikle üzüntü duyar. Öyle ki yanındaki kimseye de aşılardı bu duygusunu.

Kasaba insanlarının çoğu gibi politikayla yakından ilgilenirdi. Son derecede ılımlı bir cumhuriyetçi, hoşgörüsüz bir liberal, babası gibi yurtsever ve çok sıkı bir papaz düşmanıydı. Belediye Meclisinde üyeydi. Öteki üyelerle birlikte papaza ya da kasabadaki bayanların pek beğendikleri yortu günü vaizine oyun oynamaktan pek hoşlanırdı. Şunu unutmamalı ki, Fransız kasabalarındaki bu papaz düşmanlığı az çok, ev içi kavgalarının bir parçasıydı. Hemen hemen her evde erkeklerle karıları durmadan çekişirlerdi bu konuda.

Antoine Jeannin'in edebiyata da merakı vardı. Kendi kuşağından taşralılar gibi Lâtin klâsikleriyle beslenmişti.

La Fontaine'den, Boileau'dan— Boileau'nun l'Art Poétique (1) ve özellikle **Lutrin** adlı kitaplardan, — **La Pucelle** (2)'in yazarından, XVIII. yüzyıl Fransa'sının **Poetae minores** (3)'lerinin eserlerinden birkaç sayfayı ve birçok ata sözünü ezbere bilirdi. Adı geçen şairler gibi manzumeler yazmaya da çalışırdı. Tanıdıklarının çevresinde bu meraka kapılmış olan yalnız o değildi. Antoine'in bu merakı ona ün kazandırmıştı. Acayip manzumeleri, dörtlükleri, kafiyeli sözleri, akrostişleri, epigramları, açık saçık ama oldukça nükteli şarkıları dillerde dolaşıyordu. Hazmın sırları da unutulmuş değildi: Loire yöresinin Müsa'sı, tıpkı Dante'nin o ünlü şeytanı gibi borusunu ötürüyordu bu arada.

«...Ed egli avea del culfatto trombetta...»

Bu sağlam yapılı, şen şakrak, hareketli adam tamamiyle farklı karakterde bir kadınla evlenmişti. Lucie de Villiers, De Villiers'ler — ya da Devilliers. Çünkü bu ailenin soyadı yıllar boyunca, yuvarlana yuvarlana ikiye bölünen bir çakıl taşı gibi ikiye ayrılmıştı — babadan oğula yargıç idiler, şu eski Fransız mahkemelerinde görev almış olanların soyundandılar. Bu insanlarda büyük bir yasa saygısı, görev ve toplum kurallarına riayet duygusu ve bunun yanısıra sarsılmaz bir dürüstlükle desteklenen büyük bir şahsi ve mesleki haysiyet endişesi, biraz da safça bir böbürlenme eğilimi vardı. Geçen yüzyılda eleştirici Jansénisme'e bulaşmışlardı. Bu dönemden, cizvitçe düşünceye karşı nefret duygusuyla asık suratlıca bir kötümserlik kalmıştı bu insanlara. Hayatı güzel bulmazlardı, güçlükleri gidermek şöyle dursun, yakınabilmek için yeni güçlükler çıkarırlardı kendilerine. Lucie de Villiers'de de, kocasının pek de ince olmayan iyimserliğine karşı bu niteliklerden bazıları bulunuyordu. Kocasından daha uzun boylu, zayıf ama düzgün yapılıydı, ölçülü bir zariflikle giyinirdi bu kadın. Olduğundan da yaşlı gö-

(1) Şiir sanatı. (Çev.)
(2) Jeanne d'Arc. (Çev.)
(3) Küçük şairler. (Çev.)

rünürdü bu yüzden. Büyük bir ahlâklılık duygusuna sahipti. Başkalarına karşı da sertti bu konuda. Hiçbir kabahati, hiçbir aykırı hareketi bağışlamazdı, soğuk ve başkalarını küçümser gibi, bir hali vardı. Dine çok bağlıydı, bu da kocasıyla aralarında sonu gelmeyen çekişmelere yol açıyordu. Ama, yine de çok severlerdi birbirlerini. Kavga etseler de vazgeçemezlerdi birbirlerinden. Çıkarlarını koruma konusunda biri ötekinden daha becerikli değildi. Adam, insanları iyi tanımadığı için, güleryüze, tatlı söze kanıverirdi; kadın ise ticaret işlerinde hiç tecrübesi olmadığı için. Çünkü, daima bu işlerden uzak kalmış ve hiç ilgilenmemişti.

•

İki çocukları vardı: Antoinette adındaki kız ve ondan beş yaş küçük oğlan kardeşi Olivier.

Antoinette esmer güzeliydi. Sevimli, temiz Fransız'vâri yuvarlak küçük yüzlü, canlı bakışlı, çıkık alınlı, ince çeneli ve düz burunlu bir kız. Eski bir Fransız portre ressamının pek hoş dediği gibi ince ve soylu güzel bir burun. Bu burunda öyle belli belirsiz titreşimler oluyordu ki, yüzüne bir canlılık katıyor ve konuşurken, ya da birini dinlerken içinde geçen ince duyguları açığa vuruyordu. O da, babası gibi neşeli ve tasasızdı.

Olivier ince yapılı sarışın bir çocuktu. Babası gibi kısa boyluydu, ama karakteri bambaşkaydı. Küçüklüğünde geçirdiği sürekli hastalıklar yüzünden sağlığı çok sarsılmıştı. Bütün aile üzerine titrediği halde, vücutça zayıflığı daha küçük yaşlarındayken onu kederli, hülyalara dalan, ölüm korkusu içinde, hayata karşı hazırlıksız küçük bir çocuk haline getirmişti. Hem vahşiliği, hem de bundan zevk aldığı için yalnızdı. Öteki çocuklarla birarada bulunmaktan kaçınıyordu. Onların arasında tedirginlik duyuyordu. Oyunlarından, kavgalarından nefret ediyor, sertliklerinden ödü kopuyordu. Dayak yiyordu öteki çocuklardan, cesaretsizliğinden değil, çekingenliğinden. Kendini savunmaktan, başkasını incitmekten kaçınıyordu. Babası-

nın mevkii olmasaydı çocuklar onu daha çok hırpalarlardı. Yumuşak huyluydu, hastalık derecesinde duyguluydu Bir söz, bir sempati gösterisi, bir sitem onu gözyaşlarına boğardı. Daha sağlıklı olan kızkardeşi alay ederdi onunla, sulu gözlü derdi.

İki kardeş candan severlerdi birbirlerini, ama çok ayrı yapıda oldukları için birarada yaşayamıyorlardı. Her biri kendi yoluna gidip kendi hevesine göre hareket etmekteydi. Antoinette büyüdükçe daha da güzelleşiyordu. Başkaları söylediği gibi, kendisi de *biliyordu bunu, mutluydu*. Gelecek için hayaller kuruyordu. Sıska ve üzgün bir çocuk olan Olivier dış dünya ile her temasında incindiğini duyuyor, kendi saçma düşüncelerine gömülüp hikâyeler uydurmakla yetiniyordu. Ateşli ve kadınca bir sevme ve sevilme ihtiyacı içindeydi. Yaşıtlarından ayrı, tek başına yaşadığı için de hayalinde kendisine iki üç arkadaş yaratmıştı: Birinin adı Jean, ötekininki Etienne, üçüncüsününki de François'ydı. Her zaman onlarla biraradaydı. Bu yüzden de çevresindekilerden uzak kalıyordu. Uykusu iyi değildi, bol bol hayal kuruyordu. Sabahleyin kalkmaya zorladıkları zaman çıplak, incecik bacaklarını karyolanın kenarından sarkıtarak, uzun süre öylece kalıyor; ya da çoğu kez iki çorabını bir ayağına giyiyordu. İki elini küvette yıkarken düşünceye dalıp kalıyor, yazı masasında derse çalışırken bir satır yazıp, öylece hareketsiz duruyordu. Saatlerce hülyalara dalıyor sonra birden, hiçbir şey öğrenmediğini anlayarak büyük bir korkuya kapılıyordu. Yemekte, kendisine bir şey söylenince şaşırıp kalıyor, ancak iki dakika sonra cevap veriyordu. Konuşurken ne dediğini kendi de bilmiyordu. Düşüncelerin mırıltısı arasında ve o monoton *taşra hayatının durgunluğu* içinde uyuşup kalıyordu. Evlerinin durumu da ayrıca etkiliyordu onu. Yalnız bir bölümünde oturulduğu için koca evin öbür bölümü boştu; mahzenler, geniş ve ürkütücü ambarlar, esrarengiz kapalı odalar, inik pancurlar, örtü geçirilmiş kanapeler, buğulu aynalar, bezlere sarılmış şamdanlar, sürgit gülümseyişleriyle aile fotoğrafları, İmparatorluk dönemin-

den kalma, hem erdemdi, hem de açık saçık resimler: **Alkibiad'la Sokrat bir yosmanın evinde, Epaminondas'ın öyküsü, Antioküs ve Stradonice, Dilenci Bélisaire**... Karşıdaki demirci dükkânından gelen nalbant gürültüsü, çekicin örse vurdukça çıkardığı kırık dökük sesler, körüğün solukları, yanmış boynuz kokusu, ırmak kıyısına diz çökmüş kadınların çamaşır döverken çıkarttıkları gürültü, bitişik evdeki kasabın satırından gelen boğuk ses, sokağın kaldırım taşlarında bir at nalının çınlayışı, bir tulumbanın gıcırtısı, kanalın üstündeki döner köprü, yedekte çekilen odun yüklü mavnalar, yukarı bahçenin altındaki taş döşeli avlu, bu taşların arasındaki dört köşe toprak bölümdeki, leylâklar, sardunyalar, petünyalar, kanalın üst yanındaki taraçada, büyük tahta saksılar içindeki çiçek açmış nar ağaçları, defneler; yakındaki alanda zaman zaman kurulan panayırın gürültüsü, parlak mavi gömlekli köylüler, domuzların bağırmaları... Sonra pazar günleri kilisede kötü bir sesle ilâhi okuyan baş şarkıcı dua ederken uyuklayan yaşlı papaz. Ailece gar caddesinde yapılan gezintiler, birlikte gezintiye çıkmayı gerekli sanan başka zavallıları merasimli şapka çıkarmalarıyla selâmlamalar. Daha sonra yolu uzatarak gelinen güneşli tarlalar, havada salınan görünmez çalıkuşları, ya da parıldayan durgun kanalın iki kıyısında sıralanan ürpertili kavaklar... Sonra da şölenler... Sonu gelmeyen yiyip içme lafları... Bilgi ve şehvetle konuşulan yemek konuları; çünkü, hep boğazına düşkün, ağzının tadını bilen kişiler gelmiştir biraraya. Oburluk taşrada en önemli uğraşlardan ve en gelişmiş güzel sanatlardandır. Sonra işlerden söz edilir, açık saçık fıkralar anlatılır, sonu gelmez ayrıntılarıyla hastalıklar sayılıp dökülürdü... Küçük oğlan ise bir köşeye büzülüp bir sıçan yavrusu kadar bile gürültü etmeden oturur, bir ekmek parçasını kemirir, hiçbir şey yemez ve kulak kesilerek konuşulanları dinlerdi. Hiçbir şeyi kaçırmaz. İyi duymadıkların da hayal gücüyle tamamlardı. Onda da, eski ailelerin çocuklarında rastlanan ve yüzyılların bâriz damgasını taşıyan o acayip kabiliyetten vardı: Hiç bilmediği,

yarım yamalak anladığı şeylerin ne olduğunu keşfetmek. . Sonra da mutfak: kanlı ve lezzetli sırların kotarıldığı yer; hem gülünçlü hem korkunç masallar anlatan yaşlı hizmetçi kadın... Sonra akşamleyin yarasaların sessizce uçuşları, evin en derin köşe bucağında kaynaştıkları bilinen canavar yaratıkların korkusu: iri fareler, tüylü kocaman örümcekler. Yatağın ayak ucunda okunan ve *hiçbir zaman* dinlenilmeyen dualar, bitişikteki öksüzler yurdundan gelen ve rahibelerin yatma zamanını bildiren titrek çan sesleri, rüyalar adası beyaz yatak...

Yılın en iyi zamanları, ilk ve sonbaharda, Kentten epey uzaktaki bir aile çiftliğinde geçirilen günlerdi. Burada insan istediği gibi hülyalara dalabilirdi; kimseyle karşılaşılmazdı. Bütün küçük burjuvalarda olduğu gibi iki çocuk halktan kimselerden uzak tutulurdu: hizmetçilerden, rençberlerden. Çocuklar bunlardan korkarlar ve hoşlanmazlardı. Annelerinden onlara da kol işçilerini küçük görme gibi aristokratça, daha doğrusu burjuvaca bir duygu geçmişti. Olivier gündüzleri bir dişbudak ağacının dalları arasına tüneyerek olağanüstü, güzel hikâyeler okurdu: hoş mitoloji hikâyeleri, **Musaeus'un masalları**, ya da Mme. d'Aulnoy'un masalları, **Binbir gece masalları**, ya da seyahat romanları. Fransa'daki kasabalarda yaşayan erkek çocuklar uzak ülkelerin özlemini duyar, «Okyanuslar»a gitmek için hayaller kurarlar. Bir fundalık Olivier'nin evi görmesine engel oluyordu. Bunun için çok uzakta olduğunu sanabilirdi, ama çok yakında olduğunu biliyordu. Bunun için de içi rahattı. Çünkü, tek başına uzaklaşmak istemezdi; tabiatta kaybolmuş gibi görürdü kendini. Çevresinde ağaçlar dalgalanıyordu. Yaprakların arasından sararmış bağlar, alacalı bulacalı ineklerin geçtiği çayırlar görünüyordu. İneklerin böğürmeleri uyuklayan kırların sessizliğini dolduruyordu. Çiftlikten çiftliğe horozlar ötüşüyordu keskin sesleriyle; ambarlardan hafif, ya da kuvvetli döveç sesleri yayılıyordu ortalığa. Bütün bu huzur ortamının içinde, binlerce yaratığın ateşli hayatı doludizgin sü-

rüp gidiyordu. Olivier kaygılı gözlerle durmadan gidip gelen karıncaların yuvalarını seyrediyordu. Bal özü yüklü arılar, org boruları gibi vızıldaşan nereye gittiklerini bilmeyen görkemli, ama hantal eşek arıları uçuşuyordu. Bütün bu telâşlı hayvanlar bir yerlere ulaşma isteğiyle yanıp tutuşuyor gibiydiler. Ama nereye? Bilmiyorlardı bunu. Nereye olursa olsun!.. Bir yerlere... Olivier bu kör ve düşman evrenin ortasında ürperti duyuyordu. Yere düşen bir çam kozalağının sesi, ya da kırılan bir dalın çatırdısı bir tavşan yavrusu gibi ürkütüyordu onu... Antoinette'in kendinden geçercesine kolan vurduğu salıncağın halkalarının gıcırtısı su serpiyordu yüreğine.

Küçük kız da hülyalara dalardı kendine göre. Gününü bahçede köşe bucağı dolaşmakla geçirir, ne bulursa tıkınırdı; her şeye meraklıydı, kendi kendine güler, bir ardıç kuşu gibi üzümleri tırtıklar, bir şeftali koparır, bir erik ağacına tırmanır, ya da geçerken bir kimse görmeden ağacı sallayarak, ağızda nefis kokulu bal gibi eriyen altın renkli erikleri pıtrak gibi yere düşürürdü. Sonra çiçek toplardı, yasaklandığını bile bile. Çabucak, göz koyduğu bir gülü koparır, bahçenin dibindeki gürgenliğe kaçardı. Orada küçücük burnunu sarhoş edici çiçeğin içine sokar, öper, ısırır, emer, sonra da aşırdığı çiçeği koynundan içeri sokup memeciklerinin arasına saklar, gömleğinin yarı açık yakasından, göğsünün kabarışını merakla seyrederdi... Yasaklanan ama onu çok saran bir zevki daha vardı: papuçlarını, çoraplarını çıkartıp yalınayak, bahçenin dar yollarındaki nemli kumların üstünde yürümek, ıslak çimlerde, gölgelik yerlerdeki buz gibi taşların, güneşte yakıcı taşların üstüne basmak, korunun kenarında akıp giden derecikte ayaklarını suya sokmak, bacakları, dizleriyle suyu, toprağı ve ışığı öpmek. Çamların gölgesinde yere uzanır, güneşte parlayan ellerine bakar, dudaklarını ipek gibi yumuşak tombul kolunda gezdirirdi. Kendisine defne ve meşe yapraklarından taçlar, kolyeler, elbiseler yapardı. Bunları mavi deve dikenleri, kırmızı kadıntuzlukları, yeşil tomurcuklu küçük çam dallarıyla süsler, küçük bir vahşi

prensese benzerdi böylece. Fıskiyenin çevresinde tek başına dans eder. Kollarını açarak döner, döner, ta başı dönünceye dek dönerdi. Kendini yere atar, başını çimenlere gömer, kahkahalarla gülerdi, dakikalarca, neden güldüğünü kendisi de bilmeden.

İşte böyle geçiyordu iki çocuğun günleri. Birkaç adım uzaklıkta oldukları halde birbirleriyle ilgilenmiyorlardı. Yalnız Antoinette aklına kardeşine sataşmak eserse, yanından geçerken yüzüne bir avuç çam iğnesi atar, ya da bindiği ağacı sarsarak Olivier'yi düşürmekle korkuturdu, kimi zaman da:

— Hu! Hu!... diye bağırarak üstüne atılırdı.

Küçük kızın bu şakaları büsbütün arttırdığı da oluyordu. Çocuğu annen çağırıyor, diye ağacından indirir, yerine kendisi çıkar, inmek de istemezdi. O zaman Olivier mırıldanmaya başlar, anneme söyleyeceğim derdi. Ama, Antoinette'in ağacın üstünde uzun süre kalması olanaksızdı. İki dakika yerinde duramazdı, kardeşini iyice kızdırıp ağlamaklı yapıncaya kadar eğlendikten sonra ağaçtan iner, çocuğun üstüne atlar, yere yatırır, burnunu otlara sürerdi. Olivier döğüşmek isterdi, ama gücü yetmezdi. Sırtüstü kımıldanmadan, bir mayıs böceği gibi yatar, sıska kolları küçük kızın güçlü avuçlarının altında yere mıhlanmış bir halde, kıza boyun eğerdi. Küçük kız onu böylece yenik, kendine boyun eğmiş görünce pek keyiflenir kahkahayı basar, sonra birden boynuna sarılıp öperek sıvışır, ama giderken de çocuğun ağzına bir avuç nemli ot tıkamaktan alamazdı kendini. Olivier'nin en çok kızdığı da buydu, çok tiksinirdi bu otlardan. Tükürür, ağzını siler, acı acı söylenir, ama Antoinette çoktan kaçıp gitmiştir.

Antoinette her zaman gülerdi. Gece uykusunda bile. Bitişik odada yatan Olivier, uyumadan kendi kendisine anlattığı masallara dalmışken, gecenin sessizliği içinde Antoinette'in gülüşleri ve kırık dökük sözleriyle yerinden sıçrardı. Dışarıda düzgâr estikçe bir ağacın hışırtısı, bir gece kuşunun ötüşü, köylerden, uzaktaki korunun kenarındaki çiftliklerden gelen köpek havlamaları duyulurdu.

Olivier, pencereden, çamların ağır kara dallarının bir hayalet gibi kımıldadığını görürken Antoinette'in gülüşü yüreğini ferahlatırdı.

•

Bu iki çocuk dine çok bağlıydılar, özellikle Olivier. Babalarının papazlara karşı oluşu onların canını sıkıyordu. Adam, bununla birlikte çocuklarını serbest bırakıyordu. Aslında, dine inanmayan bir çok burjuva gibi, o da, ailesinden olanların inanmasından hoşlanıyordu. İnsanın karşı cephede müttefikleri olması her zaman iyidir, ne olacağı belli olmaz da. Kiliseye gitmezdi ama, yine de Tanrıya inanırdı. Sırası gelince, babasının yaptığı gibi bir papaz çağırtmaktan geri kalmayacaktı. Yanacağına inanmasa bile insanın yangına karşı sigortalı olması yararlı bir şeydi.

Hastalıklı bir çocuk olan Olivier'nin mistikliğe eğilimi vardı. Kimi zaman kendi varlığından bile kuşkuya düşüyordu. İnangaç ve yumuşak huylu olduğu için bir desteğe ihtiyacı vardı. Din inancı ona kederle karışık bir haz veriyordu, kendini görünmeyen bir kuvvete teslim etmekte bir iyilik duyuyordu. Kolları size daima açık bir dosttu o. Her şey söylenebilirdi ona, anlayış gösterir ve bağışlar. Olivier bu alçakgönüllülük ve sevgi pınarının hazzını derinden duyuyordu. Bu pınarda yıkanan ruh, arınmış ve dinlenmiş olarak çıkar. İnanmak o kadar tabii bir şeydi ki Olivier için, bundan nasıl kuşkuya düşülebileceğine aklı ermiyordu. Böyle bir kuşku, bir kötülüktü ona göre, Tanrı cezalandırırdı bunu. Babasının da dine inanması için gizli gizli dua ediyordu. Bir gün bir köy kilisesini gezerlerken babasının haç çıkardığını görünce pek sevinmişti. Kutsal tarihin hikâyelerini, Rübezahl'in, Gracieuse ve Percinet'nin ve halife Harun el Reşid'in hikâyelerine karıştırıyordu. Küçükken bunların doğruluğundan hiç kuşkulanmazdı. Yarık dudaklı Schacabac'ı, geveze berberi ya da küçük kambur Casgar'ı tanımadığından emin olamadığı gibi, kırlarda

gezintiye çıktığı zamanlar, gagası define arayıcısının sihirli çubuğunu taşıyan ağaçkakanı gözleriyle araştırdığı gibi, Kenan eli ve Adanmış Toprak da çocuk muhayyilesinin marifetiyle ülkesinin herhangi bir yeri haline geliyordu onun gözünde. Üzerinde soluklaşmış bir tüy demetini andıran tek bir ağaç bulunan tostoparlak bir tepeyi İbrahim peygamberin üzerinde yakılacak odunları yığdığı dağa benzetiyordu. Kulübelerin kenarındaki kocaman bir kuru çalılık, yüzyılların söndürdüğü ve alevleri arasında Tanrı'nın Musa'ya göründüğü Yanan Çalılık'tı. Artık küçük bir çocuk olmaktan çıkıp da eleştiri duygusu uyandıktan sonra da inancını süsleyen halk efsanelerinin havasına kendini bırakmaktan hoşlanıyordu. Bundan öylesine zevk duyuyordu ki, bu masallara bütün bütün kanmamakla birlikte, kanmış gibi olmak eğlendiriyordu onu. Böylece, uzun süre, kutsal cumartesileri, önceki perşembe günü paskalya için Roma'ya giden çanların dönüşünü dört gözle bekledi. Masala bakılırsa bunlar alev biçiminde bayrakçıklarla havalarda uçup gelirlermiş. Sonunda bir gün Olivier bunun doğru olmadığını düşündü. Ama yine de çanlar çalınırken burnunu havaya dikip gökyüzüne bakmaktan geri kalmadı. Bir gün, böyle bir şeyin olmayacağını bildiği halde bunlardan birinin mavi kurdelalarla bezenmiş olarak evin üstünden uçup kaybolduğunu görür gibi olmuştu.

Bu masal ve inanç dünyasında yıkanmak için önüne geçilmez bir ihtiyaç duyuyordu. Hayattan kaçıyordu. Kendinden de kaçıyordu. Sıskaydı, cılızdı, soluk benizliydi, böyle olduğu için acı çekiyordu, dayanamıyordu bunu söyleyenleri dinlemeye. Doğuştan gelen bir kötümserlik vardı yapısında, annesinden geliyordu bu herhalde, bu hastalıklı çocuğun varlığında uygun bir ortam bulmuştu bu kötümserlik. Bunu da kavramış değildi. Herkesin kendisi gibi olduğunu sanıyordu. Bu on yaşındaki adamcık, boş zamanlarında bahçede oynayacak yerde, odasına kapanıp kahvaltısını tıkınırken vasiyetnamesini yazıyordu.

Çok yazıyordu. Her akşam, günlüğünü yazmak için çırpınırdı, neden olduğunu bilmezdi ama gizlice yapardı bunu, oysa birtakım saçma sapan şeylerdi yazdıkları. Yazmak, irsî bir merak, Fransız taşra burjuvasında yüzyıllardır sürüp gelen bir ihtiyaçtı. Bu yokedilemez eski soydan gelen insanlar, her gün, ölümlerine kadar hem budalaca, hem de adeta kahramanca bir sabırla kendileri için yazıp dururlar. Yazdıkları da her gün gördükleri, söyledikleri, yaptıkları, duydukları, düşündükleri, yiyip içtikleri üzerinde ayrıntılı notlardır. Kendileri için yazarlar. Başka kimse için değil. Kimse hiçbir zaman okumayacaktır bu yazıları, bilirler bunu, kendileri de okumazlar hiç.

•

Müzik de, inanç gibi, günün çok keskin ışığından kaçmak için, bir sığınaktı. İki kardeşin ikisi de gönülden bağlıydılar müziğe, ama asıl Olivier annesinden almıştı bu yeteneği. Ne var ki, bu yolda ilerleyebilmek için insanın pek ince bir zevki olmalıydı. Bu taşra kasabasında kimse geliştiremezdi bunu. Burada müzik olarak mahallî bandonun çaldığı uygun adım marşlarından, belli günlerde de Adolphe Adam'ın potpurilerinden, kilisenin orguyla çalınan romanslardan başka bir şey yoktu. Bir de burjuva kızlarının müzik dersi diye piyano tıngırdatmalarından, akordsuz çalgılarla valsler ve polkalar çalmalarından başka bir şey dinlenmezdi. En geçerli parçalar da **Bağdat Halifesi**, Genç **Henri'nin avı** gibi şeyler ve Mozart'dan iki üç sonattı. Her gün aynı şeyler ve her gün aynı yanlış notalar. Konukların çağrılı olduğu gece toplantılarının değişmez bir programıydı bu, yemekten sonra müzikte yeteneği olduğu bilinenlerden bu niteliğini değerlendirmesi rica edilir, müzisyen ince yüzü biraz kızararak naz eder, sonra toplantıda bulunanların ricalarını sürdürmeleri üzerine boyun eğer ve büyük parçasını ezbere çalardı. Dinle-

yiciler de artistin hâfızasını över; kusursuz çalışını pek beğendiklerini söylerlerdi.

Hemen her gece toplantısında tekrarlanan bu tören yüzünden iki çocuğun yemekte keyifleri kaçıyordu. Dört elle Bazin'in **Çin yolculuğu** parçasını ya da Weber'in küçük parçalarını çaldıkları zaman yine de durum iyiydi, birbirlerine güveniyor, o kadar korkmuyorlardı. Ama tek başına çalmak işkenceydi ikisi için de. Antoinette, her zaman olduğu gibi daha gözüpekti. Bu onu can sıkıntısından öldürüyordu, ama bundan kurtulmağa imkân bulunmadığını bildiği için, gerekeni yapıyor, oldukça kararlı bir halde piyanosunun başına geçerek rondosunu dört nala koşarcasına, gelişigüzel çalmaya koyuluyordu. Çaldığı parçanın kimi yerlerini birbirine karıştırarak bocalıyor, bir an durarak:

— Ah, unutmuşum... diyor, sonra cesaretle yeniden, birkaç mezür atlayarak çalmaya koyuluyordu. Bitirdiği zaman da, bu işten kurtulduğu için duyduğu sevinci saklamıyor, gülerek yerine otururken:

— Yanlış notalar çaldım, diyordu.

Olivier ise bu kadar rahat değildi. Herkese kendini göstermeye, herkesin gözünü kendisine dikmesine katlanamıyordu. Kalabalıkta konuşmak bile azap veriyordu ona. Üstelik müzikten anlamayan, dinlerken canı sıkılan, bir alışkanlık olduğu için isteyen insanlara piyano çalmak dayanılmaz bir işkence gibi geliyordu ona, buna boşuna karşı durmaya çalışıyordu. Çalmamakta diretiyor, koridordaki karanlık bir odaya, ya da tavanarasına saklanıyordu örümceklerden korktuğu halde. Ama onun bu karşı koymaları üzerine konuklar daha çok üstüne düşüyor, alaylı sözlerle onun direncini kırmaya çalışıyorlardı. Annesiyle babasının azarlamaları da karışıyor buna, diretmesini arttırınca da bir iki tokat yiyordu. Sonunda, elbette istemeye istemeye çalmak zorunda kalıyordu. Geceleyin de kötü çaldığı için üzülüyordu, çünkü gerçekten seviyordu müziği.

Kasaba halkı her zaman o kadar zevksiz değildi. Bir zamanlar, kimi burjuva evlerinde iyi oda müziği konserleri verildiğini anımsıyanlar vardı. Bn. Jeannin, büyükbabasının tutkuyla viyolensel çaldığını, Gluck'un, Dalayrac'un ve Berton'un yazdıkları şarkıları yüksek sesle okuduğunu sık sık anlatırdı. Evde kalın bir nota defteri olduğu gibi, bir tomar da İtalyan havaları vardı. Çünkü, sevimli ihtiyar, Berlioz'un sözünü ettiği B. Andrieux gibi **«Gluck'ü çok severdi»** ama **«Puccini'yi de çok severdi»** Berlioz, bunu üzülerek eklerdi ilk sözüne. Belki de Puccuni'yi daha çok seviyordu. Ne olursa olsun, İtalyan havaları daha çok yer tutuyordu büyükbabanın koleksiyonunda. Küçük Olivier'nin müziksel ekmeğiydi bunlar. Pek de yararlı besin sayılmazdı ya. Taşrada çocukların ağzına tıkılan şekerlemelere benzer: zevki yavanlaştırır, mideyi bozar ve daha iyi yiyeceklere iştiha bırakmaz bu şeyler. Ama Olivier'nin boğazına düşkünlüğü tartışma götürmezdi. Daha iyi yiyecekler verilmiyordu ona. Ekmek olmayınca, çörek yiyedu. İşte böylece olayların baskısıyla Cimarosa, Paesiello ve Rossini babalığı oldular bu üzgün ve mistik çocuğun. Bu soyları Silenos'ların (1) süt yerine içirdikleri **Asti spumante** (2) ile başı dönen çocuğa ayrıca Napoli ve Catane'nin oynak, hem toyca hem de şehvet dolu gülüşlü ve gözlerinde bir damla güzel gözyaşı titreyen iki küçük Bacchante'ı (3) da etki yapıyordu ona: Pergolese ve Bellini.

Tek başına, kendi zevki için, durmadan piyano çalıyordu. Müzikle doluydu bütün benliği. Çaldığı şeyleri anlamaya çalışmıyor, pasifçe bir haz duyuyordu bundan. Kimsenin ona armoni öğretmeyi düşündüğü yoktu, kendisi de aldırış etmiyordu buna. Bilime ve bilimsel düşünceye yabancıydı aile, özellikle ana tarafı. Bu ince düşünüşlü, hü-

---

(1) Silenos'lar, Yunan mitolojisinde ırmak ve pınarların cinleri. Müzik yetenekleri yüksekti. Biçimsiz, dazlak bir sarhoş şeklinde gösterilirlerdi. Şarap tanrısı Dionisos'un babalığıydılar. (Çev.)

(2) İtalya'da yapılan köpüklü şarap. (Çev.)

(3) Bacchus (Dionisos)'un rahibeleri. (Çev.)

manist yasa adamları bir sorunun karşısında apışıp kalırlardı. Uzaktan bir akraba çocuğunun Ölçü ve Ayarlar Büro'suna girişi büyük bir olaydı onlar için. Sonra da bu gencin çıldırdığını söylerlerdi. Sağlam ve pozitif kafalı, ama uzun günlerin uzun sindirimi ve monoton günler boyunca uyuşuk bir hayat süren eski taşra burjuvazisinin çok güçlü bir sağduyusu vardı. Kendisine öylesine inanıyordu ki, çözemeyeceği hiçbir güçlük yoktu onun için. Ona göre, bilim adamları bir çeşit artisttiler, ötekilerden daha yararlı ama daha az üstündüler, çünkü artistler bir işe yaramazlardı. Ama bu avarelikte soyluca bir şey de vardı. Bilginler kol işçileri (ki bu onur kırıcı bir şeydi), işçiler arasında daha iyi eğitim görmüş ve azıcık da kaçık ustabaşılar sayılırdı. Bunlar kağıt üzerinde çok güçlüydüler, ama bir kez rakam fabrikalarından dışarı çıktılar mı, hiçbir varlık gösteremezlerdi! Eğer onları yöneten hayat ve iş tecrübesinden geçmiş, sağduyulu kişiler olmasa çok bir şey yapamazlardı.

Yalnız, talihsizlik şurada ki, bu sağduyulu kişilerin hayat ve iş tecrübesi kendilerini inandırmak istedikleri kadar sağlam değildi. Bu, daha çok, pek az miktarda ve pek kolay bazı hallerle sınırlı bir alışkanlıktan ibaretti. Umulmadık bir sorun çıkmaya görsün karşılarına, derhal ne yapacaklarını bilemez, apışıp kalırlardı bu burjuvalar.

Banker Jeannin de bu türlü bir adamdı. Her şey önceden öylesine iyice kestirilmişti, her şey taşra hayatının akışı içinde öylesine tıpatıp tekrarlanıyordu ki adam, hiçbir zaman büyük bir güçlükle karşılaşmamıştı. İşi kendisine babasından kalmıştı; bu iş için özel bir yeteneği de yoktu. Herşey öteden beri yolunda gittiği için bunun kendisindeki tabii becerikliliğin bir sonucu olduğunu düşünüp övünüyordu. İnsana namuslu, çalışkan ve sağduyulu olmak yeter demekten hoşlanırdı. İşini kendinden sonra oğluna aktarmayı düşünürken oğlunun, kendisinde olmayan zevkleri olduğundan tasalanmıyordu. Buna hiç hazırlamamıştı onu. Kendi hallerine bırakmıştı çocuklarını, keyiflerince büyüyorlardı. İyi çocuklar olsunlar, özellikle mutlu olsunlar yeter, diyordu. Bu yüzden hayat kavgasına hiç hazırlıklı

değillerdi. Ama, her zaman böyle yaşayacak değiller miydi? O durgun kasabada, zengin ve itibarlı bir aile içinde, başlarında sevimli, neşeli, cana yakın, dostlarla çevrili memleketin ileri gelenlerinden biri olan babalarıyla yaşamak ne kadar kolay, ne kadar hoştu.

•

Antoinette on altı yaşına basmıştı. Olivier de on yaşına gelmek üzereydi. Mistik rüyalarının uğultusu içinde uyuşup gidiyordu. Antoinette, o genç bir kızı kendinden geçiren tatlı umutların şehvet cıvıltılarını duyuyordu içinde, nisan bülbüllerinin genç gönülleri dolduran ötüşlerini duyar gibi. Vücudunun ve ruhunun gelişmesinin ve güzelliğinin farkında oluşunun ve başkalarının da bunu söylemelerinin sevinci içindeydi. Babasının övgüleri, açık saçık sözleri genç kızın başını döndürmeye yetiyordu.

Adam kızının karşısında kendinden geçiyordu, kızın cilveleri, aynaya bakarken baygın göz süzüşleri, masumca ama kurnazca muziplikleri eğlendiriyordu onu. Antoinette'i dizlerinin üstüne oturtuyor, yüreciğinden geçen duyguları, delikanlıların gönlünü çelmedeki başarılarını, kendisine kızını evlendirmesi için yapılan başvuruları söz konusu ederek takılıyordu. Sözde kızı isteyenleri sayıp döküyordu: itibarlı burjuvalardı bunlar, ama hepsi de çok yaşlı ve birbirinden çirkindi bu adamların. Antoinette, tiksintiyle bağırırken, bir yandan da gülerek kollarını babasının boynuna doluyor, yanağını yanağına yapıştırıyordu. B. Jeannin, kızına hangi mutlu istekliyi seçeceğini soruyordu: Yaşlı hizmetçinin umacı gibi çirkin olduğunu söylediği başsavcıyı mı, yoksa şişko noteri mi? Antoinette susması için hafif hafif vuruyor, ya da ağzını kapıyordu eliyle. B. Jeannin, kızının minicik ellerini öpüyor ve dizlerinin üstünde hoplatarak şu çok bilinen şarkıyı söylüyordu:

Ne istiyorsun güzelim?
Şöyle çirkin bir koca mı?

Genç kız, kahkahayı basarken, babasının favorilerinin uçlarını çenesinin altında bağlayarak şu şarkıyla cevap veriyordu:

Çirkin değil güzel olsun
Bayan lütfen.

Evleneceği adamı kendisi seçecekti. Zengin olduğunu ya da olacağını biliyordu. (Babası ona her fırsatta bunu söylerdi)— «İyi bir kısmet»ti. Memleketin kalburüstü aileleri şimdiden kıza kur yapmaya başlamışlardı. Çevresinde ufak tefek gönül alıcı sözlerden ve ustaca hilelerden örülmüş bir ağ germekte gecikmediler, o güzel gümüş balığı avlamak için beyaz iplikle örülmüş bir ağdı bu. Ama ne var ki, büyük bir ihtimalle o balık bir nisan balığı olacaktı bunlar için. Çünkü, ince fikirli Antoinette, oyunlarını gözden kaçırmıyor ve çok eğleniyordu; kendisini aldırtmak istiyordu, yoksa almalarını değil. Küçücük kafasında kiminle evleneceğini tasarlamıştı bile.

Memleketin soylu bir ailesi vardı —(her memlekette yalnız bir tane vardır genellikle bunlardan. Bu aileler, o bölgenin eski beylerinden geldiklerini ileri sürerler; çoğu kez de devrimden sonraki dönemde, devlet topraklarını satın alanlardan, XVII. yüzyılda kralın yüksek görevlilerinden geldiklerini söylerler)— İşte Antoinette'lerin kasabasına pek uzak olmayan bir yerde oturan Bonnivet'ler bunlardandı. Parlak arduazdan sivri kuleli şatoları vardı. Yer yer balıklı göller serpilmiş büyük koruların ortasındaydı bu şato.

Bonnivet'ler, Jeannin'lere yaklaşmaya başlamışlardı. Genç oğulları Antoinette'in çevresinde dört dönüyordu. Yaşına göre iri yarı, oldukça kuvvetliydi bu delikanlı. Allah'ın günü avlanmaktan, yiyip içip uyumaktan başka bir şey yaptığı yoktu. Ata biniyor, oldukça zarif hareketlerle dans ediyordu ve herhangi bir delikanlıdan daha budala değildi. Zaman zaman ayağında çizme, ata binmiş olarak, ya da küçük faytonu ile şatodan kasabaya geliyordu. Bir

iş bahanesiyle bankerin evine geliyor; çoğu kez de bir sepet dolusu av hayvanı, ya da evdeki bayanlar için kocaman bir çiçek demeti getiriyordu. Bundan yararlanarak da matmazele kur yapmaktan geri kalmıyordu. Birlikte bahçede geziniyorlardı. Kızın gönlünü kazanmak için kaba saba lâflar söylüyor, bıyık burarak, ya da mahmuzlarını taraçanın taşları üzerinde şakırdatarak tatlı şakalar yapıyordu. Antoinette yakışıklı buluyordu bu genci. Gönlünü de, gururunu da tatlı tatlı okşuyordu o. Çocukça aşkının bu ilk anlarına bırakmıştı kendini. Olivier, toprak ağasından nefret ediyordu: güçlü, hantal, kaba olduğu için. Gürültüyle gülüyordu, kürek gibi kocamandı elleri. Sonra da, yüksekten bakan bir biçimde Olivier'in yanağından makas alarak: «Küçük...» diye bir çağırışı vardı ki onu! Özellikle bu yabancı adam kızkardeşini sevdiği için nefret ediyordu ondan... Kız kardeşi kendisinindi, başka hiç kimsenin olamazdı!..

•

Bu sırada felâket gittikçe yaklaşmaktaydı. Er geç olur bu, eski burjuva ailelerinin hayatında. Bu aileler yüzyıllardır kakılıp kaldıkları ve bütün usaresini emdikleri toprak parçasının üzerinde uyuklayarak rahatça yaşarlarken, varlıklarını üzerinde yaşadıkları toprak gibi sonsuza dek sürdüreceklerini sanırlar. Ama ayaklarının altındaki toprak ölmüştür ve artık köksüz kalmışlardır. Bir kazma ile her şey sökülüp gidecektir. Böyle bir şey olunca da talihsizlikten, beklenilmeyen bir mutsuzluktan söz edilir. Eğer ağaç daha dayanıklı olsaydı, talihsizlik diye bir şey olmazdı, ya da hiç olmazsa bu acı duygu, ağacı sarsmadan, birkaç dalı kopartan bir kasırga gibi geçip giderdi.

Banker Jeannin zayıf ruhlu, inangaç, azıcık kendini beğenmiş bir adamdı. Göz boyamaktan hoşlanıyor, «olmak»la «görünmek»i birbirine karıştırıyordu. Gelişigüzel çok para harcıyordu. Bu savurganlığını, yüzyıllardan beri gelen tutumluluk alışkanlığı ile zaman zaman pişmanlık

duyarak hafifletse de (Bir metreküp odunu harcar da sonra tek bir kibrit çöpünü esirger) serveti adamakıllı tükenmiş bulunuyordu. İşlerini de pek öyle ihtiyatlıca yürütmüyordu. Bir dostu borç para istese, vermemezlik etmezdi hiçbir zaman. Onunla dost olmak da güç değildi. Çoğu zaman verdiği para karşılığında bir makbuz istemezdi. Alacaklarını düzenlice yazmadığı gibi, vermezlerse istemek âdetinde de değildi. Kendi iyi niyetine güvenilmesini istediği gibi, başkalarının da iyi niyetine güvenirdi. Patavatsızca hareketlerine bakılarak sanılacağının tersine, çok çekingendi. Para istemek için asılan pişkin kişileri başından savamadığı gibi, bunların ödeme güçlerinin olup olmadığını da araştırmazdı. Böyle davranmasında iyiliği kadar korkaklığının da etkisi vardı. Kimseyi gücendirmek istemezdi ve hakarete uğramaktan korkardı. Bu yüzden de, her zaman isteneni verirdi. Bu tutumunu olduğundan başka göstermek için de parasını almak kendisine hizmet etmekmiş gibi davranırdı. Buna pek inanmıyor değildi, kendini beğenmişliği ve iyimserliği yüzünden yaptığı her işin iyi bir iş olduğuna inanıyordu.

Bu tutumu kendisinden borç para alanların B. Jeannin'e duydukları yakınlığı azaltmıyordu elbet. Kendisine her zaman başvurabileceklerini ve eli boş dönmeyeceklerini bilen köylüler çok severlerdi onu. Ama insanların, namuslu insanların minneti, zamanında koparılması gereken bir meyvadır. Eğer uzun süre ağaçta bırakılırsa, çok geçmeden çürür. Bir süre geçince, B. Jeannin'in borçluları, kendilerine yaptığı bu hizmetin onun için bir görev olduğuna inanmaya alışıyorlardı. Dahası, onun böylesine büyük bir zevkle ödünç vermesinde çıkarı olduğunu düşünenler bile oluyordu. Bunlar arasında, borçlu oldukları için, minnet duydukları için, en hatır sayanlar, kasabada panayır kurulduğu günlerde B. Jeannin'e kendi avladıkları bir tavşanı ya da kümeslerinden topladıkları bir sepet yumurtayı getirirlerdi.

Ne de olsa, bir zamana kadar ödünç verdiği tanıdıkları oldukça namuslu insanlar olduğundan, bunun büyük bir

sakıncası olmamıştı. Bankerin kaybettiği para çok bir şey tutmuyordu, bundan da kimseye hiç söz etmemişti. Ama günün birinde başka bir şey oldu. Dalaverecinin biriyle tanıştı. Bu adam, büyük bir endüstri işine girişmek üzere olduğunu söylüyordu. Kısa zamanda bankerin yumuşak yüzlülüğünü ve mali durumunu öğrenmekte gecikmedi. Légion d'Honneur nişanını taşıyan ve önemli bir kişiymiş gibi pozlar takınan bu adam, iki üç bakanla, bir kardinalle, bir sürü senatörle dost olduğunu, edebiyat ve banka çevreleriyle, zengin bir gazete ile ilişkisi olduğunu ileri sürüyordu. Bir yandan da B. Jeannin'e karşı hem buyurucu hem de senlibenli bir tutum içine girdi. Bu da bankerin yapısına uygun düşmekteydi. Kendisine güven sağlamak için de, B. Jeannin'den daha uyanık birinin dikkatini çekecek bir kabalıkla birtakım mektuplar gösteriyordu. Bunlar adama, ünlü dostlarından, bir yemek çağrısına karşı gönderilmiş teşekkür mektupları, ya da böyle yemek çağrılarıydı. Çünkü, bilinen bir şeydir: Fransız'lar bu mektuplaşma konusunda hiç de cimri değildirler. Sonra, daha bir saat önce tanıdıkları birinin elini sıkmaktan geri kalmadıkları gibi, yemek davetini kabul etmekten de çekinmezler. Bunun için de kendilerini eğlendirsinler ve para istemesinler yeter. Hattâ, yeni tanıştığı adamın, bu yoldaki talebini geri çevirmeyenler de —eğer başkaları da aynı şekilde davranıyorlarsa— eksik değildir. Para sıkıntısı çeken akıllı biri için, yolunacak ve ardından başka kazları da sürükleyecek bir kaz bulamamak gerçekten şanssızlık olurdu. B. Jeannin de işte böyle, tüyü bol bir kazdı ve onu yolmak işten bile değildi. Karşısına çıkan bu sözde girişimcinin güzel ilişkilerine, döktüğü dillere ve pohpohlamalarına kanarak kendinden geçen, B. Jeannin herkesten önce yolunmayı benimsemişti. Ayrıca adamın öğütleri de ilk iyi sonuçları vermişti. Önce az bir parayı göze aldı, bu da başarılı sonuç verince daha çoğunu göze aldı, en sonun tüm parasını ortaya attı: Yalnız kendi parasını değil, müşterilerininkini de. Onlara bu konuda bilgi vermeye gerek görmemişti; kazanacağına güveniyor-

du. Kendilerine sağlayacağı kazançla müşterilerinin gözünü kamaştırmak istiyordu.

Girişim çöktü. Banker bunu Paris'ten kendisine mektup yazan bir tanıdığından öğrenmişti. Adam, lâf arasında, işin iflâsla sonuçlandığını bildiriyordu, kurbanlardan birinin B. Jeannin olduğunu bilmeden. Çünkü banker kimseye bir şey söylememişti. Anlaşılmaz bir hafiflikle kendisine bilgi verebilecek kimselere danışmamıştı; sağduyusuyla pek övündüğü için, belirsiz bilgilerle yetinerek, her şeyi gizli yapmıştı. Hayatta böyle yanılmalar olur: Öyle anlar vardır ki, insanın mutlaka mahvolması gerekir sanki: birinin gelip size yardım etmesinden korktuğunuz sanılır; öğütleriyle sizi kurtaracak olanlardan kaçarsınız, gizlenirsiniz, durmak elinizde değilmişcesine telâşla, rahat rahat, derine dalmak için koşarsınız.

B. Jeannin doğru istasyona koştu, yüreği bunalarak Paris trenine atladı. O adamı aramaya gidiyordu. Hâlâ, aldığı haberlerin yanlış, hiç olmazsa abartmalı olduğunu düşünerek kendini avutuyordu. Adamı bulamadı ve büyük bir felâkete uğradığını öğrendi. Sersemlemiş bir halde döndü, durumu yine gizliyordu. Kimsenin daha bir şeyden kuşkulandığı yoktu. Banker birkaç hafta olmazsa birkaç gün kazanmaya çalışıyordu. O, onulmaz iyimserliği ile hâlâ kendi kaybettiklerini olmasa bile, müşterilerininkini kurtarabileceğine inanıyordu. Beceriksizce bir telâşla birçok yollara başvurdu; böylece, eğer elinde bir şeyler başarma olanağı varsa, bunu da kaybetti. Kimse ödünç para vermeye yanaşmadı. Giriştiği birtakım tehlikeli karışık işlere elinde son kalan az bir parayı yatırarak tüm kurtulma şansını yitirdi. Bunun üzerine adamın karakteri tümüyle değişti. Hiç konuşmuyordu, ters, öfkeli, sert, son derece kederli bir adam olmuştu. Yabancılara karşı neşeli görünmeye çabalıyordu ama üzüntüsü kimsenin gözünden kaçmıyordu. Bunu da sağlığının bozukluğuna bağlıyorlardı. Ailesinden olanların yanında durumuna pek dikkat etmiyordu. Evdekiler çok kötü bir şey olduğunu ve bunu kendilerinden sakladığını hemen sezdiler. Tanınma-

yacak hale gelmişti. Arada bir, birdenbire bir odaya dalıyor, bir çekmeceyi karıştırıyor, bütün kağıtları karmakarışık yere atıyor, aradığını bulamayınca ya da kendisine yardım etmek isterlerse öfkesinden çılgına dönüyordu. Sonra, bütün bu karışıklığın ortasında kendini kaybetmişçesine oturup kalıyor, kendisine ne aradığını sordukları zaman da söyleyemiyordu. Çoluk çocuğuyla ilgisiz görünüyordu. Kimi zaman da gözleri yaş içinde kucaklıyordu onları. Uyku girmiyordu gözüne, yemeden içmeden kesilmişti.

Bn. Jeannin bir felâket patlak vermek üzere olduğunu görüyordu, ama hiçbir zaman kocasının işlerine karışmadığı için bu işlerden anlamazdı. Kocasına durumun ne olduğunu sordu. Büyük bir sertlikle karısını tersledi. Kadın, onuru kırıldığı için diretmedi. Ama, ne olduğunu bilmeden büyük bir korkuya kapılmıştı.

Çocuklar tehlikeyi anlayamazlardı. Antoinette akıllı bir kız olduğu için annesi gibi kötü bir şeylerin olacağını sezebilirdi. Ama, yeni uyanan aşkının hazzına vermişti bütün benliğini. Kaygı verecek şeyleri düşünmek istemiyordu. Bulutların kendiliğinden dağılacağına, ya da yapacak bir şey olmayınca bunların görünmesine epey zaman olduğuna kendini inandırmaya çalışıyordu.

Zavallı bankerin içindekileri en çok anlayacak durumda olan küçük Olivier'ydi, babasının acı çektiğini duyuyor, o da gizlice acı çekiyor, ama bunu söylemeye cesaret edemiyordu. Elinden bir şey gelmezdi. Sonra o da kavrayamadığı kederli düşünceleri kafasından atmak istiyordu. Bir felâketin gelmesini istemedikçe belki de gelmeyeceğine annesi ve ablası gibi o da inanıyordu. Zavallı insanlar tehlikeyi hissettikleri halde, devekuşu gibi başlarını kuma gömüyor ve felâketin gelmeyeceğini tasarlıyorlardı.

•

Kaygı verici söylentiler ortalığa yayılmaya başlamıştı. Bankanın kredi kaynaklarının kuruduğu söyleniyordu.

Banker müşterilerine boşuna güvence vermeye çalışıyordu, ama kuşkulu olanlar paralarını çekmek istediler. B. Jeannin mahvolduğunu anlamıştı. Umutsuzca savunuyordu kendini, yüksek perdeden acı acı kendisine inanmadıklarından yakınıyordu. Eski müşterileriyle kavga edecek kadar işi ileriye götürmüştü. Bunlar da adamın durumunu herkese duyurdular. Parasını geri isteyenler akın akın başvuruyorlardı. Köşye sıkışmış, umutsuzca bir duruma düşmüştü. Kısa bir yolculuğa çıktı. Elinde kalan parayla yakındaki bir eğlence şehrine gitti, kumarda, onbeş dakika içinde son meteliğine kadar kaybedip evine döndü.

Böyle beklenmedik bir şekilde gidişi, kasabayı çalkalandırdı, kaçtığı söylenmeye başladı. Bn. Jeannin, insanların kaygılı öfkelerine güçlükle karşı durabiliyordu. Biraz sabırlı olmaları için yalvarıyor, kocasının geleceğine yemin ediyordu. İnanmak isteseler de inanmıyorlardı. Bunun için döndüğü öğrenilince herkesin yüreği ferahladı. Birçokları haksız yere kaygılandıklarını, Jeannin'lerin yanlış bir adım atmış olsalar bile durumu düzeltecek kadar becerikli olduklarını düşünmeye başlamışlardı. Bankerin tutumu da bu izlenimi pekiştiriyordu. Şimdi, yapabileceği son şeyin ne olduğu düşünülürken o yorgun, ama çok sakin görünüyordu. Trenden indikten sonra istasyon caddesinde rastladığı ahbaplarıyla haftalardır köylere yağmur yağmadığından, bağların çok iyi durumda olduğundan, akşam gazetelerinin yazdığına göre hükümetin düştüğünden söz etti.

Eve gelince, yokluğu sırasında olup bitenleri dili dolaşarak anlatan karısının telâşına önem vermiyormuş gibi göründü. Kadın, bilinmeyen tehlikeyi atlatıp atlatmadığını kocasının yüzünden okumaya çalışıyordu. Onuruna yedirememeyerek bir şey sormadı, önce onun anlatmasını bekliyordu. Ama, ikisini de üzen şey konusunda tek kelime çıkmadı adamın ağzından. Karısının kendisine açılma isteğini ve olup bitenleri anlattırma çabasını sessizce geçiştirdi. Sıcaktan, yorgunluğundan, başının çatlayacakmış gibi ağrıdığından söz etti. Her zamanki gibi sofraya oturuldu.

B. Jeannin az konuşuyor, yorgun, dalgın görünüyordu, alnı kırışıktı, parmağıyla masanın üstüne vuruyor, kendine bakıldığını sezerek yemeğini yemeye çalışıyor, sessizlik yüzünden çekingenleşen çocuklara, onuru kırıldığı için kaskatı kesilen, ama kocasının her hareketini gözleyen karısına dalgın dalgın bakıyordu. Yemeğin sonuna doğru bir uykudan uyanıyormuş gibi oldu. Antoinette ve Olivier ile konuşmayı denedi, kendisi kasabada olmadığı sırada ne yaptıklarını sordu, ama çocukların cevaplarını dinlemiyordu, sadece seslerini işitiyordu. Gözlerini onlara dikmişti ama başka yere bakıyordu. Olivier bunu hissetti. Kafasından geçirdiği küçük hikâyelerin ortasında duruyor, sürdürmek de istemiyordu artık. Ama, Antoinette'in kısa bir süre canı sıkıldıysa da yine neşesi üstün geldi: sen bir saksağan gibi gevezelik ediyor, elini babasının elinin üstüne koyuyor, ya da anlattıklarını dinlemesi için kolunu dürtüyordu. B. Jeannin susuyordu. Bir Antoinette'e bir Olivier'ye bakıyor, alnındaki kırışıklıklar derinleşiyordu. Kızının konuşmasının yarısında, sofradan kalkıp pencerenin önüne gitti, heyecanını gizlemek için çocuklar da peçetelerini katlayıp kalktılar. Bn. Jeannin, oynasınlar diye bahçeye gönderdi onları. Az sonra, bahçenin yollarında keskin seslerle bağırarak birbirlerini kovaladıkları duyuldu. Bn. Jeannin, arkası kendisine dönük duran kocasına baktı, sonra bir şeyleri düzeltiyormuş gibi yaparak masanın çevresinde dolandı. Birden kocasının yanına gitti hem hizmetçiler duymasın diye hem de içindeki bunalımın etkisiyle boğuk bir sesle:

— E, nen var Antoine? Bir şeyler var sende... Yok deme!.. Bir şeyleri gizliyorsun... Bir felaket mi var? Hasta mısın yoksa?

B. Jeannin, bir kere daha, sabırsızlıkla omuz silkerek uzaklaştırdı kadını yanından ve sert bir sesle:

— Hayır! Hayır! Söyledim sana! Rahat bırak beni! dedi.

Kadın, küskünlükle uzaklaştı. Çok öfkelenmişti. İçinden başına ne gelirse gelsin ilgilenmeyeceğim onunla, diyordu.

B. Jeannin bahçeye indi. Antoinette deliliklerini sürdürüyor, koşturmak için kardeşini hırpalayıp duruyordu. Çocuk, birden oynamak istemediğini söyledi. Sonra babasından birkaç adım ötedeki taraçanın duvarına dirseklerini dayadı. Antoinette yeniden takılmak istedi kardeşine, ama o surat asarak itti ablasını. Bunun üzerine Antoinette bazı hoş olmıyan şeyler söyledi ve orada eğlenceli bir şey kalmadığını görerek eve girdi, piyanosunun önüne oturdu.

B. Jeannin ile Olivier yalnız kalmışlardı.

— Nen var senin küçük? Neden oynamak istemedin? diye yavaşça sordu oğluna.

— Yorgunum baba.

— Peki öyleyse, şuradaki sıraya oturalım yan yana.

Oturdular. Güzel bir eylül gecesiydi; berrak ve karanlıktı gökyüzü. Petünyaların baygın kokusu taraça duvarının dibinde uyuklayan karanlık kanaldan gelen yavan, biraz da bozuk kokuya karışıyordu. Pervaneler, iri sarı tavus kelebekleri çiçeklerin çevresinde küçük bir çıkrık vızıltısıyla dönüp duruyorlardı. Kanalın öte yakasında, evlerin önünde oturan komşuların sâkin sesleri yankılanıyordu sessizlik içinde. Evde, Antoinette İtalyan ara nağmeli kavatinler çalıyordu piyanoda. B. Jeannin, Olivier'nin elini tutmuştu. Pipo içiyordu. Çocuk, piponun zayıf ışığında babasının iyi seçemediği yüzüne bakıyordu. Adam her içine çektikçe parlıyor sonra tümüyle sönüyordu piponun ışığı. Hiç konuşmuyorlardı. Olivier birkaç yıldızın adını sordu. B. Jeannin'in tabiattaki şeyler konusunda pek bilgisi yoktu. Bütün taşra burjuvaları gibi o da, herkesin bildiği birkaç takım yıldızın dışında hiçbir yıldızın adını bilmezdi. Ama, çocuğun sormak istediği bunlarmış gibi yaparak adlarını söyledi. Olivier yeniden sormadı. Her zaman, yıldızların o güzel esrarlı adlarını dinlemekten ve yavaş sesle söylemekten zevk duyardı. Kaldı ki, bir şeyler öğrenmekten çok, içgüdüsüyle, babasına yaklaşmak istiyordu. Susuyorlardı. Olivier başını sıranın arkalığına dayamış, ağzı açık, yıldızları seyrediyordu. İçi geçmişti; babasının elinin ılıklığını bütün vücudunda duyuyordu. Birden bu el

titremeye başladı. Olivier eğlenceli bulmuştu bunu. Gülerek yarı uykulu bir sesle:

— Oh! Nasıl titriyor elin baba! dedi.

B. Jeannin elini çekti. Küçücük kafasını işleten Olivier:

— Sen de mi yorgunsun baba? diye sordu.

— Evet, yavrum.

Çocuğun sevgi dolu sesi yeniden duyuldu:

— Kendini böyle yormamalısın baba.

B. Jeannin oğlunun başını kendine doğru çekip göğsüne dayadı:

— Zavallı yavrum! diye mırıldandı.

Ama Olivier başka şeyler düşünmeye başlamıştı. Kulenin saati sekizi çalıyordu. Babasından ayrılarak:

— Gidip biraz okuyayım, dedi.

Perşembeleri, akşam yemeğinden bir saat sonra, yatıncaya kadar kitap okumasına izin vermişlerdi. Büyük bir mutluluktu bu onun için. Dünyada hiçbir şey için bunun bir dakikasını bile feda etmek istemezdi.

B. Jeannin çocuğun gitmesine izin verdi. Daha bir süre karanlık taraçada, aşağı yukarı gezindi. Sonra o da eve girdi.

Odada, çocuklarla anneleri lâmbanın çevresinde toplanmışlardı. Antoinette durmadan çene çalıp, ya da şarkı mırıldanarak bluzuna kurdelâ dikiyordu. Dirseğini masaya dayamış, kaşları kalkık kitap okuyan Olivier çok içerliyordu buna, ablasının sesini işitmemek için yumruklarıyla kulaklarını tıkamıştı. Bn. Jeannin çorapları tamir ediyordu. Ayakta durup o gün harcadığı paranın hesabını veren ve bundan yararlanarak gevezelik eden yaşlı hizmetçi kadını dinliyordu. Kadın, her vakit, çok tatlı bir argoyla eğlenceli hikâyeler anlatarak gülmekten kırar geçirirdi onları. Antoinette de onun gibi konuşmaya çalışırdı. B. Jeannin sessizce onlara baktı. Kimse dikkat etmemişti ona. Bir ara kararsızlıkla durdu, sonra oturdu, eline bir kitap aldı, gelişigüzel açtı, sonra kapattı, kalktı. Orada duramayacağı anlaşılıyordu. Bir mum yaktı, sonra iyi akşamlar, dedi, çocuklara yaklaşıp şefkatle yanaklarından

öptü. Onlar da yüzüne bakmadan, iyi akşamlar, dediler. Antoinette yine elindeki işine koyuldu. Olivier de yeniden kitaplarına daldı. Olivier, yumruklarını kulaklarından çekmemişti bile, can sıkıntılı bir sesle cevap vermişti babasına. Okurken, evdekilerden biri ateşe düşse kılı bile kıpırdamazdı. B. Jeannin odadan çıktı. Bir süre yandaki salonda durdu. Az sonra karısı geldi. Hizmetçi gittiğinden, örtüleri dolaba yerleştirmek için gelmiş gibi yapıyordu. Kocasını görmemiş gibi davrandı. Kocası duraksadı, sonra karısının yanına gelerek:

— Özür dilerim. Biraz önce kabaca konuştum seninle, dedi.

— Zavallı kocacığım, kızmadım sana, ama nen var kuzum senin? Söyle nedir seni üzen böyle? *demek* geliyordu ,kadının içinden.

Ama öç aldığı için çok sevinmişti:

— Rahat bırak beni! Bana karşı gösterdiğin kabalık çok iğrenç. Bir hizmetçiye bile davranılmaz bana davrandığın gibi, dedi.

Sonra, acı acı, öç alırcasına kızgınlıklarını saydı döktü.

Adam yorgunca bir hareket yaptı, acı acı güldü ve çekilip gitti.

•

Kimse tabanca sesi duymamıştı. Yalnız ertesi gün, olup bitenler öğrenildikten sonra komşular, gece yarısı, sokağın sessizliği içinde, kırbaç şakırtısı gibi bir ses duyduklarını anımsadılar. Aldırış etmemişlerdi buna. Gecenin sükûneti çökmüştü kasabanın üstüne, ağır kıvrımlarıyla yaşayanları ve ölüleri örterek.

Uyuyan Bn. Jeannin iki üç saat sonra uyanmıştı.

Kocasını yanında görmeyince kaygılandı, kalktı, bütün odaları dolaştı, alt kata indi, eve bitişik bir binadaki bankanın bürolarına baktı ve B. Jeannin'i odasında, bir koltuğun üstünde, yazı masasının üstüne devrilmiş olarak

buldu. Masanın üstü kan içindeydi, hâlâ yere kan damlıyordu. Kadın, yürek parçalayıcı bir feryat kopardı, elindeki mumu düşürdü ve bayıldı. Evden sesini duymuşlardı. Hizmetçiler koşup geldiler. Bn. Jeannin'i yerden kaldırdılar, kendine gelmesi için gereken şeyleri yaptılar, B. Jeannin'in cesedini de bir yatağa uzattılar. Çocukların odası kapalıydı. Antoinette rahat rahat uyuyordu. Olivier, konuşmalar ve ayak sesleri duymuştu; öğrenmek istedi, ama ablasını uyandırmaktan korktu ve yeniden uyudu.

Olay, daha sabahtan bütün kasabada duyulmuştu. Çocuklar henüz bir şey öğrenmeden. İhtiyar hizmetçi kadın iki gözü iki çeşme ağlayarak anlattı onlara. Anneleri hiçbir şey düşünecek halde değildi. Sağlığı kaygı verici görünüyordu. İki çocuk yapayalnız kalmıştı ölünün karşısında. Bu ilk anlarda kederden çok büyük bir korkuya kapılmışlardı. Sonra da, rahatça ağlayacak vakit bırakmadılar onlara. Daha sabahtan, o acımasız soruşturmalar başlamıştı. Antoinette odasına kapandı. Gençliğinden gelen bencilliğinin bütün gücüyle zihnini tek bir düşünceye vermeye çalışıyordu ancak bu, kendisini boğan korkuyu giderebilirdi: sevgilisini düşünmek. Her an gelmesini bekliyordu. Son görüşünden beri hiçbir zaman onu böylesine sabırsızlıkla beklememişti. Kederini paylaşmak için geleceğinden hiç kuşkusu yoktu. Ama gelen olmadı. Onu avutmak için tek kelime de yazmamıştı. Yakınlık gösteren kimse yoktu ortada. Tam, tersine bankerin kendini öldürdüğü duyulur duyulmaz, ona para yatırmış olanlar Jeannin'lerin evine koştular, kapıyı zorladılar ve acımasız bir yırtıcılıkla kadına ve çocuklara söylemediklerini bırakmadılar.

Birkaç gün içinde yıkıntılar üstüste geldi. Sevilen bir insan yitirilmişti, ailesinin tüm zenginliği ve saygınlığı yitirilmişti, dostlar sırt çevirmişlerdi. Tam bir çöküntüydü bu. Bu aileyi yaşatan şeylerden hiçbiri ayakta kalmamıştı. Çocuklarda ve annelerinde bükülmez bir ahlâki temizlik duygusu vardı. Bu yüzden kendilerinin suçu olmadığı halde onurları kırıldığı için büsbütün acı duyuyorlardı. Üçü

arasında üzüntüden en çok perişan olan Antoinette'di. Çünkü, en uzak olandı ailenin dertlerine. Bn. Jeannin ve Olivier bütün acılarına rağmen bu ıstırap âleminin yabancısı değillerdi. İçgüdüleriyle kötümser oldukları için bu olay onları çok sarstığı halde çok şaşırtmamıştı. Ölüm düşüncesi onlar için her zaman bir sığınak olmuştu. Anne, şimdi her zamankinden çok ölmeyi diliyordu. Acıklı bir boyun eğişti bu şüphesiz. Ama, güven dolu, mutlu, yaşamayı seven ve birden sonsuz bir umutsuzluğa yuvarlandığını, ya da kendisine dehşet veren bu ölümü gören genç bir insanın isyanından elbet daha az korkunçtu.

Antoinette bir anda dünyanın çirkinliğini anlayıverdi. Gözü açılmıştı; hayatın ne olduğunu görüyordu, babasını, annesini, kardeşini tanıyordu şimdi. Bn. Jeannin'le Olivier birlikte ağlaştıkları halde, tek başına acısına kapanıyordu Antoinette. Beyinciği geçmiş, bugün ve gelecek üzerinde düşünüyordu derin derin. Kendisi için hiçbir şey hiçbir umut, hiçbir destek kalmadığını görüyordu. Kimseye dayanamazdı artık.

Cenazenin gömülmesi, kasvetli, utanç verici bir hava içinde yapıldı. Kilise, kendini öldürenin cesedini kabul etmedi. Dul kadın ve yetim çocuklar, eski dostlarının aşağılıkça sırt dönmeleri yüzünden tek başlarına kalmışlardı. Bir aralık sadece iki üç kişi görüldü, ama onların sıkıntılı hali ötekilerin gelmemesinden daha üzücüydü. Gelişleriyle büyük bir iyilikte bulunuyormuş gibi bir tutumları vardı, susuşlarıyla da onları kötülüyor ve aşağılayarak acıyor gibiydiler. Aileden olanların davranışları daha da kötü oldu. Zavallıları avutacak birkaç söz söylemek şöyle dursun, ağır eleştiriler yönelttiler. Bankerin kendini öldürmesi, öfkeleri yatıştıracak yerde, iflâsı kadar suç sayılıyor gibiydi. Burjuvazi kendini öldürenleri bağışlamaz. Ölümü, iğrenç bir hayata tercih etmek onun için anlaşılmaz bir saçmalıktır. — Dünyada sizin aranızda yaşamaktan daha büyük mutsuzluk olamaz! — dercesine davranan bir kimseye karşı kanunun bütün sert tedbirlerine seve seve başvurur.

En alçaklar, kendini öldürenin hareketini alçaklıkla

suçlamakta en çabuk davrananlardır. Kendini hayattan silen adam, onların çıkarlarını ve öç alma imkânlarını da yok etmişse öfkelerinden kudurmuşa dönerler. Bir an bile, zavallı Jeannin'in bu noktaya gelinceye kadar neler çektiğini düşünmezler, onun bin kat daha acı çekmesini isterler. Onu ellerinden kaçırınca da bütün hınçlarını çoluk çocuğundan çıkartırlar. Bunu da açığa vurmazlar; bilirler bunun haksızlık olduğunu. Ama yine de böyle davranmaktan geri durmazlar; bir kurban gereklidir onlara..

Elinden hiçbir şey gelmeyecekmiş gibi görünen Bn. Jeannin, kocasına saldırmaları karşısında kendini toparladı, gücü yerine geldi. Şimdi anlıyordu onu ne kadar sevdiğini. Yarın ne olacaklarını bilmeyen bu üç insan, annenin drahomasını ve kendilerine düşen miras payını alınamak konusunda anlaştılar. Olabildiğince babanın borçlarını ödeyeceklerdi. Sonra, o kasabada daha çok kalamayacaklarını anlayarak Paris'e gitmeye karar verdiler.

•

Oradan kaçar gibi gittiler.

Yola çıkacaklarından bir önceki günün akşamı —(kasvetli bir eylül sonu akşamı: yoğun beyaz sisin altında tarlalar görünmez olmuştu ve ilerledikçe yolun iki yanından, akvaryum bitkileri gibi, sular sızan fundalık iskeletleri ortaya çıkıyordu),— üçü birlikte, veda etmek üzere mezarlığa gittiler. Henüz toprağı kurumamış mezarı çevreleyen daracık mermer kenarlığa diz çöktüler: sessizce ağlıyorlardı: Olivier'yi hıçkırık tutmuştu. Bn. Jeannin perişandı, sık sık burnunu siliyordu. Kocasını sağ olarak son defa gördüğü zaman ona söylediklerini anımsayarak bunları içinden tekrarlıyor, kederini, büsbütün arttırıyordu. Olivier taraçada otururken babasıyla konuştuklarını anımsıyor, Antoinette başlarına neler geleceğini düşünüyordu. Hiçbiri kendisiyle birlikte onları da yok eden zavallı için en küçük bir kötü düşünceyi aklından geçirmiyordu. Yalnız Antoinette:

— Ah! babacığım, kim bilir ne acılar çekeceğiz, diyordu içinden.

Sisli hava gittikçe kararıyordu, akşamın nemi iliklerine işlemişti. Ama Bn. Jeannin bir türlü kalkamıyordu yerinden. Olivier'in titrediğini gören Antoinette annesine:

— Anne, üşüyorum, ben, dedi.

Kalktılar. Ayrılacakları an, Bn. Jeannin son kez mezara doğru dönerek:

— Zavallı sevgilim! dedi.

Karanlık iyice bastırdıktan sonra mezarlıktan çıktılar. Antoinette Olivier'nin buz kesilmiş elinden tutuyordu.

Eski eve girdiler. Bu son geceleriydi yuvada. Hep orada uyumuşlardı, ömürleri bu evde geçmişti, büyüklerinin ki de. Bu duvarlar, bu ocak, bu küçük toprak parçası ailenin sevinçlerine ve acılarına kopmaz bağlarla bağlıydı, sanki ailedendi onlar da, hayatlarına katılmışlardı ve ancak ölüm ayırırdı onlardan.

Bavullarını hazırlamışlardı. Ertesi sabah, komşu dükkanlar açılmadan ilk trene yetişmeleri gerekiyordu Kötü niyetlilerin merakından ve söyleyeceklerinden sakınmak istiyorlardı. Hep birbirlerine sokulmak ihtiyacı duymaktaydılar. Ama herbiri kendi odasına çekilmiş, oyalanıyorlardı. Oldukları yerde kımıldamadan duruyor, şapkalarını ve mantolarını çıkartmayı bile düşünmüyorlardı. Sonra, ellerini duvarlara, koltuklara dayıyor, böylece sanki sevdikleri şeylerden kendilerinde bir iz bırakmak istiyorlardı. Sonunda, kederli düşüncelerinin bencilliğinden sıyrılarak. Bn. Jeannin'in odasında biraraya geldiler. Burası, dip tarafında geniş bir yatak bulunan bir oturma odasıydı. Misafir olmadığı akşamlar burada toplanırlardı, eskiden!.. Bu şimdiden öylesine uzak görünüyordu ki onlara!.. Konuşmadan ateşin çevresinde oturdular. Sonra yatağın önünde diz çökerek birlikte dua ettiler. Erkenden yattılar, çünkü gün doğmadan kalkmaları gerekiyordu. Ama uzun süre uyuyamadılar. Saat dörde doğru Bn. Jeannin mumu yakıp kalktı. Hazırlık vaktinin gelip gelmediğini anlamak için her saat başı saatine bakıp

durmuştu. Gözüne uyku girmemiş olan Antoinette de annesinin sesini duyunca kalktı. Olivier derin bir uykuya dalmıştı. Bn. Jeannin yüreği çarparak oğluna baktı ama uyandırmaya kıyamadı. Ayaklarının ucuna basarak uzaklaştı ve Antoinette'e:

— Gürültü etmeyelim de zavallı yavrucak, burada geçirdiği son dakikaların keyfini çıkarsın.

Ana kız giyinip paketleri yaptılar. Evin çevresi büyük bir sessizlik içindeydi. Soğuk kış gecelerinn insanların ve hayvanların sıcacık uykularına daldıkları saatlerin sessizliğiydi bu. Antoinette'in dişleri birbirine çarpıyordu; hem yüreği, hem vücudu buz kesilmişti.

Sokak kapısı açıldı, içeriye buz gibi soğuk hava doldu. Yaşlı hizmetçi kadında anahtar vardı. Son defa evdekilere yardım etmek için gelmişti. Ufak tefek şişko bir kadındı, sık sık soluk alırdı şişmanlığı yüzünden, ama yaşına göre şaşılacak kadar çevikti. Başını sarmış sarmalamıştı, yalnız kırmızı burnu ve yaşlı gözleri görünüyordu. Bn. Jeannin'in kendisini beklemeden kalkıp, mutfaktaki ocağı yakmış olmasına çok üzüldü. Kadın içeri girerken Olivier uyandı. Sonra yorganına sarınıp yeniden uykuya daldı. Antoinette, gelip yavaşça elini kardeşinin omuzuna dokundurdu ve yavaşça:

— Olivier, yavrum, vakit geldi, dedi.

Çocuk içini çekti, gözlerini açtı, üstüne eğilen ablasının yüzünü gördü.

Antoinette üzgün bir gülüşle gülümsedi, eliyle alnını okşadı. Sonra yine:

— Haydi kalk! dedi.

Anne ve çocuklar, hırsızlar gibi, sessizce evden çıktılar. Ellerinde paketler vardı. Yaşlı hizmetçi, bavulları bir el arabasına koymuş önden gidiyordu. Hemen hemen her şeylerini geride bırakmışlardı. Üstlerine giydiklerinden başka sadece birkaç elbise almışlardı yanlarına. Ufak tefek hâtıra eşyaları sonradan gönderilecekti: birkaç kitap, resimler, antika duvar saati... Bu saatin vuruşları hayatlarının nabız atışları gibi gelirdi onlara... Hava pusluydu. Kasaba-

da henüz kimse kalkmamıştı. Pancurlar kapalı, sokaklar bomboştu. Konuşmuyorlardı. Yalnız hizmetçi konuşuyordu. Bn. Jeannin, bütün geçmişini hatırlatan hayalleri zihnine son kez yerleştirmeye çalışıyor gibiydi.

İstasyonda Bn. Jeannin, üçüncü mevki bilet almaya karar vermişken, onuruna yediremediği için ikinciden aldı. Kendisini tanıyan bir iki istasyon görevlisine durumunu belli etmek istememişti. Çabucak, çocuklarıyla birlikte boş bir kompartımana daldı. Perdelerin arkasına saklandı, tanıdık birilerinin kendisini görmesinden korkuyordu. Ama, kimseler yoktu ortalıkta. Yola çıktıkları saatte kasaba daha yeni uyanıyordu. Tren boş gibiydi. Bir iki köylüyle, kafalarını yük vagonlarının parmaklığından çıkartarak kederli kederli böğüren inekler vardı yalnız. Uzun bir bekleyişten sonra lokomotif düdüğünü uzun uzun öttürerek sis içinde hareket etti. Bu üç göçmen, perdeleri aralayarak yüzlerini camlara yapıştırdılar. Son bir kez daha kasabaya baktılar. Gotik kule ancak seçilebiliyordu kalın sis perdesi ardından. Kulübelerle kaplı tepeyi, buz kaplı ve buğulu çayırları gördüler: daha şimdiden bir rüya gibi uzak bir görüntüydü bu. Tren yolunun bir dönemecinde, görüntü gözden kaybolunca bakmaktan vazgeçtiler. Bn. Jeannin mendilini ağzına kapamış, hıçkırarak ağlarken Olivier, başını annesinin dizlerinin üstüne yaslamış ağlıyor, annesinin elini gözyaşlarıyla ıslatarak öpüyor, öpüyordu. Antoinette de kompartımanın bir köşesinde, başı pencereye dönük ağlıyordu. Üçünün ağlama sebebi bir değildi. Bn. Jeannin'le Olivier yalnız geride bıraktıklarını düşünüyorlardı. Antoinette ise ne olacağını: bunun için de kızıyordu kendine; anılarına gömülmek isterdi... —Geleceği düşünmekte haklıydı: olayları annesinden ve kardeşinden daha berrak bir gözle görüyordu. Paris için hayale kapılıyordu onlar. Antoinette de orada başlarına geleceği bilmiyordu elbet. Hiç gitmemişlerdi oraya. Bn. Jeannin'in Paris'te zengin bir yargıçla evli bir kızkardeşi vardı. Onun yardımına güveniyordu. Sonra da çocuklarının, aldıkları eğitimle ve tabii yetenekleriyle hayatlarını kazanmak-

ta güçlük çekmeyeceklerine inanıyordu, ama her anne gibi aldanıyordu.

•

Paris'teki ilk izlenimleri çok kötü oldu. Bagajların bulunduğu yerdeki itiş kakışlarla, gardan çıkışta görülen araba kargaşası karşısında şaşırıp kaldılar, yağmur yağıyordu. Bir araba bulunamadı. Ta uzaklara kadar koşmak gerekti. Çok ağır paketler yüzünden kolları kopmuştu. Zaman zaman sokak ortasında duruyorlardı bu yüzden. Az kalsın arabaların altında kalacaklardı. Zifostan üstleri başları çamur içindeydi. Çağırdıkları halde hiçbir arabacı durmuyordu. Sonunda birini durdurabildiler; bindiler. Bindikleri eski ve kötü arabanın içi mide bulandıracak kadar pisti. Paketlerini yüklerken bir örtü paketini çamura düşürdüler. Bavullarını taşıyan istasyon hamalı ve arabacı bilgisizliklerinden yararlanarak iki kat para aldılar Bn. Jeannin, arabacıya külüstür ama pahalı bir otelin adresini verdi. Taşralılar gelip kalırlardı burada. Kadının büyükbabalarından biri kalırmış bu otelde. Hiç de iyi olmadığı halde, ne zaman Paris'e gelse hep buraya inermiş. Otelin dolu olduğunu söylediler ve onları dar bir yere tıkıp üç oda parası aldılar. Akşam yemeğinde çok para harcamamak için tabldot istemediler, az bir şeyle yetindiler, ama bu da onlara hem pahalıya maloldu, hem de aç kaldılar. Daha geldiklerinin ilk dakikalarında hayal kırıklığına uğramışlardı. Otelde geçirdikleri bu ilk gece, havasız odada balık istifi gibi yatarken, gözlerine uyku girmemişti. Kâh soğuktan titriyor, kâh sıcaktan bunalıyorlardı, soluk alamaz olmuşlardı. Koridorlardan gelen ayak seslerinden, çalınan zillerin zırıltısından, kapatılan kapıların, sokaktan geçen büyük yük arabalarının gürültüsünden, yerlerinde sıçrıyorlardı. İçine düştükleri, kendilerini attıkları bu korkunç kent ürkütmüştü fena halde onları.

Ertesi sabah, Bn. Jeannin Bulvard Haussmann'da lüks bir dairede oturan kızkardeşine koştu. Söylemiyordu ama,

işlerini yoluna koyuncaya kadar kendilerini barındıracaklarını umuyordu. Daha ilk karşılaşmada umudu suya düştü. Poyet-Delorme'lar B. Jeannin'in iflâs etmesine çok kızmışlardı. Özellikle kadın bu işin başlarına bir dert açmasından, kocasının ilerlemesine engel olmasından, her şeyini yitiren bir ailenin kendilerine yapışıp durumu daha da kötüleştirmesinden korkuyor bunu da büyük bir saygısızlık olarak görüyordu. Yargıç da böyle düşünüyordu, ama oldukça iyi bir adamdı. Yardımseverce davranabilirdi, ama karısı bu konuda onu uyarmıştı;— o da bundan memnundu. Bn. Poyet-Delorme kız kardeşini pek soğuk karşıladı. Bn. Jeannin, onurunu bir yana bırakarak, üstü kapalı kelimelerle içinde bulundukları güç durumu, Poyet'lerden ne beklediğini anlatmaya çalıştı. Ama ötekiler hiç işitmemiş gibi davrandılar. Akşam yemeğine bile alıkoymadılar onları. Hafta sonunda buyurun, dediler. Bu çağrı da kadından değil, yargıçtan gelmişti. Adam karısının tutumundan biraz sıkılarak, havayı yumuşatmak istedi. Babacanca görünme çabasındaydı ama, samimi olmadığı, çok bencil olduğu anlaşılıyordu. Zavallı Jeannin'ler otele döndüler. Bu ilk ziyaretin izlenimlerini birbirlerine anlatmaya cesaret edemiyorlardı.

Daha sonraki günlerde ev aramak için Paris sokaklarında dolaşıp durdular. Kat merdivenlerini çıkıp inmekten bitkin hale gelmişlerdi. İnsanların yığıldığı kışlaya benzeyen bu evleri görerek mideleri bulanmıştı. Bu ışıksız odalar taşradaki büyük evden sonra öylesine kasvetli gelmişti ki onlara. Bunalımları gittikçe artıyordu. Sokaklarda, mağazalarda, lokantalarda hep öyle şaşkın şaşkın dolaşıyorlardı. Herkes onları aldatıyordu. Almak istedikleri her şey ateş pahasınaydı. Sanki neye dokunsalar altın oluyordu. Avuç dolusu para vermeleri gerekiyordu. Akıl almaz ölçüde beceriksizdiler ve kendilerini savunma gücünden yoksundular.

Kardeşinden pek umutlu olmadığı halde Bn. Jeannin, davet edildikleri akşam yemeği üzerine hâlâ hayaller kuruyordu. Yürekleri çarparak bu yemeğe gitmeğe hazırlandılar.

Orada akraba gibi değil de, davetli olarak karşılandılar. Yemek çok resmî bir hava içinde geçti. Antoinette'le Olivier, teyzelerinin çocuklarını gördüler. Aşağı yukarı bir yaştaydılar. Onlar da annelerinden babalarından daha çok yakınlık göstermediler. Evin zarif ve cilveli kızı dil kırarak konuşuyordu. Yüksekten bakan terbiyelice bir hali vardı. Yapmacıklı ve tatlımsak davranışları Jeannin'lerin hoşuna gitmemişti. Bu yoksul akrabalarla sofraya oturmak oğlanın canını çok sıkmıştı. Yemek boyunca suratını asıp oturdu. Bn. Poyet-Delorme, sandalyesinde dimdik kasılarak oturuyor, bir tabağı uzatırken bile kız kardeşine ders verircesine bir hal takınıyordu. B. Poyet-Delorme, ciddi konulara girmekten sakınarak, abuk sabuk şeyler söylüyordu. Daha mahrem ve tehlikeli bir konuya girme kaygısıyle bütün konuşmalar yenilen yemek üzerinde dönüp dolaşıyordu. Bn. Jeannin, kendisini çok derinden ilgilendiren konuya girmek için şöyle bir çaba gösterecek oldu: ama, Bn. Poyet-Delorme anlamsız bir şey söyleyerek lâfını ağzına tıkadı. Kadıncağız yeniden bu konuyu açmaya cesaret edemedi.

Bn. Jeannin, yemekten sonra, yeteneğini göstermesi için Antoinette'i piyano çalmaya zorladı. Kızcağızın son derecede canı sıkılmıştı, çok kötü çaldı. Poyet'ler can sıkıntısıyla bitirmesini beklediler. Bn. Poyet, alaylıca dudak bükerek kızına baktı, müzik uzayınca da Bn. Jeannin'le anlamsız şeyler konuşmaya başladı. Antoinette de artık çaldığı parçayı tümüyle şaşırdığını ve bazı bölümlerini sürdürecek yerde yeniden başladığını dehşetle farketmiş, bu durumdan kurtulamayacağını anladığından yersiz iki akordan sonra yanlış bir üçüncü akorla çalmasını durdurmuştu. Bn. Poyet:

— Bravo! dedi ve kahve getirmelerini söyledi.

Bn. Poyet, kızının Pugno'dan piyano dersi aldığını söyledi. «Pugno'dan ders alan» küçükhanım:

— Pek güzel, kardeşciğim... dedikten sonra Antoinette'e nerede piyano öğrendiğini sordu. Konuşma tatsızca sürüp gidiyordu. Salondaki biblolar ve ana kız Poyet'lerin

tuvaletleri üzerindeki lâflardan başka konuşulacak şey kalmamıştı artık. Bn. Jeannin içinden:

— Konuşmanın zamanıdır şimdi, konuşmam gerek... deyip duruyordu. Büyük bir gerilim içindeydi. Bütün cesaretini toplayıp da tam konuşacağı sırada Bn. Poyet, çok üzgün olduklarını, saat dokuz buçukta bir yere gitmek zorunda bulunduklarını, söyledi, ama sesinde öyle özür diler filân gibi bir hal yoktu. Bir yere çağrıldıklarını, atlatamayacaklarını sözüne ekledi... Fena halde bozulan Jeannin'ler gitmek üzere hemen kalktılar. Ev sahipleri, biraz daha oturmalarını istiyormuş gibi yaptılar. On beş dakika sonra sokak kapısı çalındı. Hizmetçi, alt katta oturan komşuların geldiğini söyledi. Karı koca Poyet'ler bakıştılar, sonra hizmetçiye bir şeyler fısıldadılar. B. Poyet mırıldanır gibi bir sesle bir bahane ileri sürdü. Jeannin'leri yandaki bir odaya geçirdi. (Bu kuşku uyandıracak ailenin varlığını ve özellikle orada bulunuşunu komşularına göstermemek istiyordu.) Jeannin'leri ateşsiz soğuk odada yalnız bıraktılar. Kendilerine karşı gösterilen bu küçültücü davranış çocukları çileden çıkarmıştı. Antoinette'in gözleri yaş içindeydi, kalkıp gitmelerini istiyordu. Annesi önce ona karşı çıktı, bekleyiş uzun sürünce o da karar verdi. Odadan çıktılar. Bunu bir hizmetçiden haber alan Poyet, onları holde yakaladı, beylik birkaç sözle özür diledi, alıkoymak istiyormuş gibi göründü, ama bir an önce gitmelerini istediği belli oluyordu. Mantolarını giymelerine yardım etti. Gülümseyerek tatlı sözler söyleyip, ellerini sıkarak kapıya götürdü ve dışarıya bıraktı. Otellerine dönünce çocuklar öfkelerinden ağladılar. Antoinette, tepinerek bir daha bu adamların evine ayak atmayacağına yeminler ediyordu.

Bn. Jeannin, Jardin des Plantes yakınlarında bir binanın dördüncü katında bir daire tuttu. Pencereler, sıvası dökük duvarlı karanlık bir avluya bakıyordu. Yemek odası ve salon (Bn. Jeannin salonu olmasına önem veriyordu) kalabalık bir sokak üzerindeydi. Bütün gün buharlı tramvaylar ve Ivry mezarlığına giden cenaze arabaları geçiyordu buradan. Kılıksız İtalyanlar, bir sürü çocukla ora-

da burada dolaşıyor, ya da şamatayla kavga ediyorlardı. Gürültü yüzünden pencerelerini açamıyorlardı. Akşamleyin eve dönerken, sokakları dolduran üstü başı pis bir kalabalığın arasından, çamurlu kaldırımlara basarak, iğrenç bir birahanenin önünden geçiyorlardı. Komşu evin zemin katında açılmış olan bu birahanenin önünde bekleşen şişko, iri yarı, yüzlerini gözlerini boyamış sokak kadınları kirli bakışlarla gelip geçenleri süzüyorlardı.

Jeannin'lerin elindeki birazcık para çabucak eriyip gidiyordu. Keselerindeki rahnenin gittikçe büyüdüğünü her akşam yürekleri daralarak görüyorlardı. Azla geçinmeye çalışıyor, ama beceremiyorlardı bunu: çocukluklarından beri bol yaşamaya alıştıkları için, ellerinden gelmiyordu. Tutumlu olmayanlar, boşuna çaba harcarlar böyle olmak için: bir harcama fırsatı çıkar çıkmaz, kendilerini kaptırırlar; tasarrufu bir dahaki sefere bırakırlar. Sonra az bir şey kazandılar mı, ya da kazandıklarını sandılar mı, hemen masraf etmeye başlar, bu paranın on katını harcarlar.

Birkaç hafta sonunda Jeannin'lerin paraları suyunu çekti. Bn. Jeannin, onurunu ayaklar altına alarak çocuklarından gizlice, Poyet'ye gitti para istemek için. Adamı yalnız görecek şekilde hareket etti. Yargıçtan, geçinebilmek için bir iş buluncaya kadar kendisine biraz borç para vermesini rica etti. Poyet, zayıf ve yufka yürekli bir adam olduğu için, önce atlatmaya çalıştıysa da sonunda razı oldu; İki yüz frank verdi. Bir duygusallık anında yapmıştı bunu, vermemek elinden gelmedi. Ama, hemen ardından da pişman oldu. Özellikle bu işi karısına açınca. Kadın kocasının yumuşak yüzlülük ettiğini söyleyerek öfkesinden küplere binmiş, kızkardeşinin kendisini kandırdığını söylemişti.

•

Jeannin'ler, günlerini bir iş bulmak için Paris'te koşuşup durmakla geçiriyorlardı. Bn. Jeannin, zengin taşra burjuvasına vergi peşin hükümleri dolayısıyle kendisi ve çocukları için «serbest» denen meslekler dışında bir mes-

lekten başkasını kabul edemiyordu, — besbelli o meslekler-de insan açlıktan öldüğü içindi bu. Bu yüzden, kızının bir eve öğretmen olarak girmesine bile izin vermedi. Yalnız devlet hizmetindeki resmî görevler onuruna aykırı düşmüyordu. Olivier'nin profesör olabilmesi için öğrenimini tamamlaması gerekiyordu. Antoinette için de bir eğitim kurumuna girerek burada ders vermesini, ya da Konservatuara girerek bir piyano ödülü kazanmasını tasarlıyordu. Ama başvurduğu kurumların hepside, sadece bir ilköğretim diploması olan kızından daha yüksek öğrenim görmüş öğretmenler vardı. Müzik konusuna gelince, Antoinette'in yeteneği pek zayıftı, ondan daha ileri olanlar bile konservatuarın kapısından içeri girememişlerdi. Paris, küçük büyük bütün kabiliyetleri yiyip yutuyordu.

Çocuklar büyük bir cesaretsizliğe kapıldılar. Kendi değerlerini aşırı ölçüde küçük görüyorlardı şimdi. Kendilerine ve annelerine bunu kabul ettirmek için yırtınıyorlardı. Taşra lisesinde başta gelen Olivier, Paris'teki bütün sınavlarda siliniverdi: bütün meziyetlerini kaybetmişti sanki. Onu bir liseye sokarak bir burs sağlamışlardı, ama derecesi o kadar kötüydü ki, daha başlangıçta bursunu kestiler. Birden serseme döndü. Paris'ten, bu insan kaynaşmasından, arkadaşlarının iğrenç ahlâk düşkünlüğünden, tiksinti verici konuşmalarından, aralarında kimilerinn hayvanca zevkler peşinde koşmalarından, kendisine de aşağılıkça tekliflerde bulunmalarından nefret ediyordu. Onlara bu duygusunu söyleyecek güç bulamıyordu kendisinde. Onların düşkünlüklerini düşünmekle bile, düşkünleşmiş gibi görüyordu kendini. Annesi ve ablasıyla, hayal kırıklığına uğradığı her günün akşamında coşkunca dualara sığınarak, başlarına gelen mutsuzluğu birbirlerine anlatmaktan çekiniyorlardı. Ama Paris'in iliklerine işlemiş olan dinsizlik havası, kendisi farkında olmadan, Olivier'yi de etkilemiş, çocuğun inancı azalmaya başlamıştı. İnanıyordu yine. Ama çevresinde Tanrı ölmekteydi.

Annesiyle ablası boşuna oraya buraya koşuşup duruyorlardı. Bn. Jeannin yine Poyet'lere başvurdu. Onlardan

kurtulmak için karı koca birtakım işler teklif ettiler onlara. Bn. Jeannin'e, kışı güneyde geçiren yaşlı bir kadına kitap okuyuculuğu bulundu. Antoinette için de, bütün yılı köyde geçiren Fransa'nın batısından bir ailenin çocuklarına öğretmenlik işi bulundu. Şartlar çok kötü değildi. Ama Bn. Jeannin kabul etmedi. Hem kendisinin, hem de kızının böyle bir çeşit hizmetçilik sayılabilecek bir iş yapmalarını içine sindiremediği gibi, kızından ayrılmak da istemiyordu. Ne kadar mutsuz olurlarsa olsunlar ve özellikle mutsuz oldukları için, hep birarada kalmak istiyorlardı. Bn. Poyet kardeşini çok kötü karşıladı. İnsanın yaşayacak bir şeyi olmadığı zaman kibirlilik etmemesi gerektiğini söyledi. Bn. Jeannin de onun acımasızlığını yüzüne vurmaktan kendini alamadı. Öteki de kocasının iflâsı konusunda kırıcı lâflar söyledi, kendisine borç olarak verilen parayı geri istedi. Bir daha barışmayacakmış gibi dargın ayrıldılar. Bütün bağları koptu. Bn. Jeannin'in şimdi tek bir isteği vardı: borç aldığı parayı ödemek. Ama yapamıyordu bunu.

Durmadan oraya, buraya başvuruyorlardı. Bn. Jeannin, kendi ilinin milletvekilini ve senatörünü görmeye gitti. Bu adamlara Bn. Jeannin'in bir çok defa yardımı dokunmuştu. Yine hep nankörlük ve bencillikle karşılaştı. Milletvekili, kadının mektuplarına cevap bile vermedi. Evinin kapısını çaldığı zaman da dışarıya çıktığını söylediler. Senatör ise, kendini öldürmesini kınadığı «şu zavallı Jeannin'in», onların bu durumuna sebep olduğunu söyleyerek kabaca bir acıma gösterisinde bulundu. Bn. Jeannin kocasını savundu. Senatör onun, ahlâksızlık değil, fakat budalalık yüzünden bu hale düştüğünü, sersemin, zavallı şaşkının biri olduğunu, kimseye danışmadan aklına eseni yaptığını söyledi. Eğer yalnız kendisi mahvolsaydı buna diyecek yoktu. Başkalarını zarara soktuğu bir yana, karısını ve çocuklarını yoksulluğa düşürmüş, onları dertleriyle baş başa bırakarak, kendilerini kurtarmak için çırpınmalarına sebep olmuştu... Onu bağışlamak Bn. Jeannin'in işiydi eğer ermiş bir kadın ise. Ama, senatör bir er-

miş değildi, sadece sağlıklı, aklı başında, mâkul bir adam olmakla övünürdü o — bu yüzden, bu bankeri bağışlamak için hiçbir neden görmüyordu: böyle bir durumda kendini öldüren kişi kötü bir adamdı. Jeannin için tek hafifletici sebep tümüyle sorumlu olmamasıydı. Bunları söyleyen senatör, kocası hakkında bu kadar sert konuştuğu için özür diledi, bunun sebebinin de Bn. Jeannin'e duyduğu sempati olduğunu söyleyerek, çekmecesinden çıkarttığı kırk frankı uzattı. Kadın bu sadakayı kabul etmedi.

Büyük bir devlet dairesinde bir yer aradı. Becerıksizce başvuruları sonuçsuz kaldı. Yeniden cesaretini toparlayıp başka bir yere gidiyordu, ama bu da boş çıkınca büsbütün sarsılıyor, günlerce yerinden kımıldayacak güç bulamıyordu kendinde. Sonra yeniden harekete geçtiği zaman da çok geç oluyordu. Kilise adamlarından da yardım görmedi. Bunlar ya yardım etmekte kendileri için bir çıkar görmüyorlar, ya da papaz düşmanlığı ile tanınmış bir adamın yoksulluğa düşmüş ailesiyle ilgilenmek gereğini duymuyorlardı. Büyük çabalar harcadıktan sonra Bn. Jeannin, bir manastırda piyano öğretmenliği bulabildi. Nankör bir mselekti bu ve gülünç derecede az para veriyorlardı. Biraz daha çok kazanmak için, akşamları bir ajansa kopye yapıyordu. Ona karşı pek katı davranıyorlardı. Yazısı iyi değildi, dalgınlığı yüzünden de (başka o kadar çok düşüneceği şey vardı ki) çok dikkat ettiği halde ya bir kelimeyi, ya da bir satırı atlıyordu. Bunun üzerine kırıcı şeyler söylüyorlardı işverenler. Gece yarılarına kadar gözleri yanarak vücudu yorgunluktan kırılarak çalıştıktan sonra yaptığı kopyeyi geri çevirdikleri de oluyordu. Altüst olmuş halde eve dönüyordu. Ne yapacağını bilemeden, ah'la, of'la günlerini geçiriyordu. Çoktandır bir kalp hastalığı çekiyordu, başına gelenler durumunu büsbütün ağırlaştırdı. İçine kötü şeyler doğmaya başladı. Zaman zaman fenalık geçiriyor, ölecekmiş gibi oluyordu. Sokakta düşerim korkusuyla bir kâğıda adını ve adresini yazıp çantasına koymuştu. Eğer ölürse ne olacaktı? Antoinette, elinden geldiğince destek oluyordu ona, kendisini rahatmış gibi göstererek; ama böyle değildi. Annesine, kendisine bakması, kendi yerine

çalışmasına izin vermesi için yalvarıyordu. Ama Bn. Jeannin, gururunun son kalıntılarıyle, kendisinin katlandığı ezikliklerden kızını korumak için, razı olmuyordu buna.

Kendini tüketmesi, harcamalarını kısması işe yaramıyordu. Kazancı onları yaşatmaya yetmiyordu. Elinde kalan son bir iki mücevheri satması gerekti. Felâkete bakın ki, bu kadar gerekli olan parayı, daha aldığı gün çaldırttı Bn. Jeannin. Sürekli bir dalgınlık içinde olan zavallı kadın, alış veriş etmek üzere yolun üstündeki ucuz mal satan bir mağazaya girmişti. Ertesi sabah Antoinette'in doğum günüydü. Kızına küçük bir armağan almak istiyordu. Kaybetmemek için para çantasını elinde taşıyordu. Bir an tezgâhtaki bir şeyi incelemek için yanına bıraktı. Almak için elini uzatınca çantasının yerinde yeller estiğini gördü. Bu son darbe oldu.

Bu olaydan birkaç gün sonraydı. Ağustos sonlarında bir akşam, kentin üstüne ağır bir duman çökmüştü. Bn. Jeannin, çabuk vermesi gereken bir işi bitirmede gecikmişti. Otobüs parası vermemek için, yürüyerek eve dönüyordu. Çocuklar merak ederler diye de kendini tüketircesine hızlı yürüdü. Apartmanın oturdukları dördüncü, katına gelince ne konuşacak, ne soluk alacak hali kalmıştı. Bu durum basına ilk defa geliyor değildi. Çocuklar sonunda tabiî karşılar olmuşlardı bunu. Hemen onlarla birlikte sofraya oturmak için kendini zorladı. Sıcaktan mideleri bulanmıştı, zorlukla bir şeyler yiyebiliyorlardı. Birkaç lokma et boğazlarından zor geçmişti. Birkaç yudum su içmişlerdi. Annelerinin kendisini toparlamasını bekleyerek hiç konuşmuyorlardı, —(konuşmak gelmiyordu içlerinden),— pencereden dışarıya bakıyorlardı.

Birden Bn. Jeannin elerini salladı, masanın kenarına tutundu, çocuklarına baktı, inledi ve yığıldı. Antoinette hemen atılarak onu kollarının arasına aldı. Deliye dönmüşlerdi, haykırarak yalvarıyorlardı:

— Anne! Anneciğim!

Ama kadın cevap vermiyordu. Çocuklar ne yapacaklarını şaşırdılar. Antoinette bütün vücudu sarsılarak anne-

sini kucaklıyor öpüyor, ona sesleniyordu. Olivier, dairelerinin kapısını açarak:

— İmdat! diye bağırdı.

Kapıcı kadın koşarak geldi, durumu öğrenince hemen yakınlardaki bir doktoru çağırmaya gitti. Ama doktor geldiğinde her şeyin bitmiş olduğunu gördü. Ölüm anî olmuştu,— çekmediği için mutlu sayılırdı Bn. Jeannin (ama, son anlarında, öldüğünü ve çocuklarını yoksulluk içinde yapayalnız bıraktığını görünce; o azıcık zamanda, neler düşündüğünü kim bilebilirdi ki!..)

•

Yalnız kalmışıt iki kardeş. Felâketin yükünü taşımakta yalnız, ağlamakta yalnız, ölümün ardından gelen korkunç işleri yerine getirmekte yalnız...

İyi yürekli bir kadın olan kapıcı onlara biraz yardım etti. Bn. Jeannin'in ders verdiği manastırdan da, çocuklara soğukça baş sağlığı dileği geldi.

. İlk anlarda iki kardeş anlatılmaz bir umutsuzluğa düştüler. Onları kurtaran biricik şey bu aşırı umutsuzluk oldu. Bunun sonucu olarak, Olivier gerçekten büyük bir sarsıntı geçirmeye başlamıştı. Bu yüzden Antoinette kendi acısını unuttu, kardeşinden başka bir şey düşünmez oldu. Derin sevgisi Olivier'nin gönlünü doldurarak, acının onu sürükliyebileceği tehlikeli taşkınlıklardan korudu. Bir kandilin aydınlığında, annelerinin uzandığı yatağın dibinde birbirlerine sarılmış oturuyorlardı. Olivier, ölmek gerektiğini, ikisinin de hemen ölmeleri gerektiğini tekrarlayıp duruyordu. Böyle söyleyerek pencereyi gösteriyordu. Antoinette de bu feci isteği duyuyordu; ama, buna karşı savaşıyordu: yaşamak istiyordu...

— Neye yarar ki yaşamak? dedi Olivier.

— Onun için, diye cevap verdi Antoinette — (annesini gösteriyordu). — O her zaman bizimle. Düşün... Bizim için o kadar acı çektikten sonra ona bir de bedbaht olarak öldüğümüzü görmek acısını, acıların bu en kötüsünü tattırmamalıyız... Ah! (diye, heyecanla sürdürdü sözünü)...

Hem sonra ezilmemek gerekir böyle! İstemiyorum bunu! İstemiyorum! Başkaldırıyorum buna... Bir gün senin mutlu olmanı istiyorum!

— Hiçbir zaman olmayacağım!

— Hayır, mutlu olacaksın. Çok felâkete uğradık. Bu değişecek, böyle olması gerek. Sen hayatını kuracaksın; bir ailen olacak, mutluluğa kavuşacaksın, böyle istiyorum ben, böyle istiyorum.

— Nasıl yaşamalı? Hiçbir zaman başaramayacağız bunu.

— Başaracağız. Bunun için gerekli olan nedir? Sen hayatını kazanıncaya kadar yaşamak. Ben üstleniyorum bunu. Göreceksin başaracağım. Ah! annem beni bıraksaydı, çoktan yapmış olacaktım bunu.

— Ne yapacaksın? Alçaltıcı işler yapmanı istemem. Yapamazsın, zaten...

— Yapabilirim... Alçaltıcı bir şey yok... Yeter ki namusluca hayatımızı kazandıracak bir iş olsun. Yalvarırım tasalanma! Göreceksin, her şey yoluna girecek, sen mutlu olacaksın Olivier'ciğim, annemiz de bizimle mutlu olacak...

Analarının tabutunun arkasından yalnız iki çocuk gitmişti. İkisi de Poyet'lere hiçbir şey söylememeye karar vermişlerdi: onlar için Poyet'ler diye birileri yoktu. Annelerine karşı çok acımasızca davranmışlardı. Ölümünde onların da etkisi vardı. Kapıcı kadın kendilerine akrabalarınız yok mu, diye sorduğu zaman:

— Yok, diye cevap vermişlerdi.

Çıplak mezarın önünde dua ettiler, el ele tutuşarak. Umutsuzca bir gururla kimseye boyun eğmemeye karar vermişlerdi. Böylece, ilgisiz ve iki yüzlü akrabalarına yalnızlığı yeğ tutuyorlardı. Yaslarına yabancı, düşüncelerine yabancı, varlıklarına yabancı, konuştukları dilden başka ortaklaşa hiçbir şeyleri olmayan bir kalabalığın içinden geçerek, evlerine yaya döndüler. Olivier, Antoinette'in koluna girmişti.

Oturdukları binanın en üst katında küçük bir daire tuttular. İki küçük tavan arası odası, ufacık bir hol. Bu-

rayı yemek odası olarak kullanıyorlardı, dolap büyüklüğünde bir mutfak. Başka bir mahallede daha rahat olabilirlerdi. Ama, burada hâlâ annelerinin yanında hissediyorlardı kendilerini. Kapıcı iki kardeşe acıyarak ilgi gösteriyordu. Ama, o da az sonra kendi işine daldı, onlara ilgi gösteren kimse kalmadı. Öteki kiracılardan hiçbiri tanımıyorlardı onları, bitişiklerinde kimin oturduğunu bile bilmiyorlardı.

Antoinette, annesinin manastırdaki müzik öğretmenliği işine girdi. Başka dersler de aramaya başladı. Tek bir düşüncesi vardı: kardeşini, öğretmen okuluna girinceye kadar yetiştirmek. Buna kendi başına karar vermişti. Programları inceledi, bilgi edindi. Olivier'nin de görüşünü almak istedi. Ama onun bu konuda hiçbir bilgisi yoktu, onun yerine Antoinette karar verdi. Bir kere öğretmen okuluna girerse ekmeğini kazanmış olacak, geleceği güvence altına girecekti. Olivier'nin bu okula girmeyi başarması lâzımdı, o vakte kadar da ne pahasına olursa olsun yaşamaları gerekiyordu. Daha önlerinde korkunç beş altı yıl vardı. Ama, başaracaklardı bu işi. Bu düşünce acayip bir güç kazandırdı: Antoinette'e, onun bütün benliğine hâkim oldu. Yalnızlık ve yoksulluk içinde geçecek bir hayata, derin bir inancın verdiği şevk olmasaydı, katlanamazdı. Tek düşüncesi, kardeşini kurtarmaktı. Kendisi olmasa bile, kardeşi mutlu olmalıydı!.. Bu onyedi onsekiz yaşındaki hoppa ve yumuşak huylu kız, kahramanca bir kararla değişivermişti; kimse ondaki bu ateşli bağlılığı, bu savaşma gururunu anlayamazdı, kendisi bile. Bu, kadınlık bunalımı yaşında; sevgi güçlerinin benliği doldurup şişirdiği, toprak altında akan bir su gibi onu yıkadığı, sardığı, garkettiği, sürekli bir saplantı içinde tuttuğu bu hummalı ilkbahar günlerinde, aşk türlü şekillere bürünür; kendini vermekten, kendini birine adamaktan başka bir dileği yoktur: her vesile onun için elverişlidir, ve mâsum ve derin şehveti her türlü fedakârlık halini almaya hazırdır. Aşk Antoinette'i dostluğun şikârı yapmıştı.

Daha az ihtiraslı olan kardeşinde bu atılım gücü yoktu. Hem onun için fedakârlıkta bulunan biri vardı, o bir

fedakârlıkta bulunmuyordu. İnsan sevdiği zaman bu daha tatlı ve daha rahat gelir. Buna karşılık Olivier ablasının kendisini çok yorup tükettiğini görerek vicdan azabı çekiyordu. Bunu ona söylüyordu da. Antoinette şöyle cevap veriyordu:

— Ah!.. Yavrum!.. Ama, beni yaşatanın bu olduğunu görmüyor musun? Senin için sıkıntı çekmem olmasa nasıl yaşarım ben?..

İyi anlaşıyorlardı. Olivier de Antoinette'in yerinde olsaydı bu sıkıntıya seve seve katlanırdı. Ama, ablasının sıkıntısına sebep olmak çok üzüyordu onu. Böylesine zayıf bir yaratık için başarıya ulaşma mecburiyetinin verdiği sorumluluk ne ezici bir yüktü! O buna katlanmak zorundaydı, çünkü ablası hayatını buna bağlamıştı! Böyle bir düşünce Olivier'ye katlanılmaz bir keder veriyordu gücünü arttıracak yerde, zaman zaman onu bunalıma sürüklüyordu. Bununla birlikte, Antoinette kardeşini düşünmeye, çalışmaya, yaşamaya zorluyordu: böyle bir baskı olmasaydı Olivier yapamazdı bunu. Doğuştan hemen bozguna uğramaya —belki de kendini öldürmeye— eğilimi vardı. Ablası onun hırslı ve mutlu olmasını istemeseydi çoktan söner giderdi. Yaradılışıyla boğuşmak acı çektiriyordu Olivier'ye, ama kurtuluş bundaydı. O da bir bunalım yaşı içindeydi. Korkunç bir yaştı bu. Binlerce genç, bu yaştayken duygularının sapıklıklarına uydukları için iki üç yıl çılgınca şeyler yapıp, bütün hayatlarını geri dönülmez şekilde harcarlar. Kendini düşüncelerinin akışına bırakmak için vakit bulabilseydi, cesaretsizliğe kapılır, ya da çığırından çıkardı. Ne zaman kendi üzerinde düşünse, hep o hastalıklı hülyalara dalıyordu; hayattan, Paris'ten birbirine karışıp birlikte çürüyen milyonlarca varlığın pis fermantasyonundan nefret ediyordu. Ama, ablası bu karabasanı dağıtıyordu. O sırf onun için yaşadığına göre, o da yaşayacaktı, evet, kendine rağmen mutlu olacaktı.

•

Böylece, hayatları, stoacılıktan, dinden ve asil bir ih-

tirastan oluşan ateşli bir inanç üzerine kurulmuştu. Bu iki çocuğun bütün varlıkları tek bir hedefe yönelmişti: Olivier'nin başarısı. Antoinette her işe, her ezikliğe katlanıyordu: evlerde çocuklara ders veriyordu; bu evlerde ona hemen hemen bir hizmetçiymiş gibi davranıyorlardı. Okuttuğu çocukları gezmeye götürmek, almanca öğrenecekler diye onlarla saatlerce sokaklarda taban tepmek zorundaydı. Kardeşine olan sevgisi, bu yürek kırgınlıklarına ve yorgunluklara sevinçle katlanmasına sebep oluyordu.

Akşamleyin eve bitkin bir halde dönüyor, bütün günü lisede geçiren Olivier'nin işlerini görüyordu. Havagazı fırınında, ya da bir ispirto ocağında kardeşinin yemeğini hazırlıyordu. Olivier'nin karnı aslâ acıkmıyordu: hiçbir yemeği içi almıyor, özellikle etten tiksiniyordu: onu yemeye zorlamak ya da ayrıca hoşuna giden yemekleri yapmak gerekmekteydi. Ama, zavallı Antoinette yemek pişirmesini pek iyi bilmiyordu. Onca uğraşıp pişirdiği yemekler için Olivier'nin «yenir gibi değil» demesi, fena halde üzüyordu genç kızı. Beceriksiz genç ev kadınları, fırınlarının önünde yapayalnız umutsuzca kıvrandıktan, hayatı kendilerine zehir ettikten, uykularını kaçırdıktan sonra biraz yemek pişirmesini öğrenirler.

Yemekten sonra Antoinette bir iki parça bulaşığı yıkarken, Olivier ona yardım etmek istese de ablası razı olmazdı. Bir ana gibi kardeşinin çalışmasıyla ilgileniyordu. Derslerini okutuyor, ödevlerini gözden geçiriyor, onun için kitaplardan arada bir bilgi topluyordu. Ama bunu yaparken bu kuşkulu çocuğu kırmamaya dikkat ediyordu. Gecelerini, hem yemek, hem de yazı masası işini gören küçük masalarının başında geçiriyorlardı. Olivier ödevlerini yapıyor, ablası dikiş dikiyor, ya da kopye çıkartıyordu. Çocuk yattıktan sonra da, kız, elbiselerini elden geçiriyor, ya da kendi işini görüyordu.

İçinde bulundukları güçlük ne olursa olsun bir kenara koydukları parayı biriktirip annelerinin Poyet'lerden aldığı borcu ödemeye kararlıydılar. Gerçi, Poyet'ler rahatsız edici alacaklılardan değildiler, hiç ses seda çıkmamıştı

onlardan. Bu parayı düşündükleri yoktu artık, kaybolmuş sayıyorlardı onu. Bu kadar bir zararla, başlarına iş açabilecek akrabalarından kurtulduklarına seviniyorlardı. Fakat, iki çocuğun gururu, ebeveynlerine olan bağlılıkları, nefret ettikleri insanlara annelerinin borçlu olmasından rencide oluyordu. Mahrumiyet içinde yaşamaktaydılar; eğlencelerinden, giyimlerinden, yiyeceklerinden kısarak bu iki yüz frankı biriktirmeye çalışıyorlardı. Büyük bir paraydı bu onlar için. Antoinette, mahrumiyete yalnız kendisi katlansın istemişti. Ama, kardeşi amacını anlayınca, ablasının yaptığı gibi yapmaktan hiçbir şey alakoyamadı onu. Bu işe kendilerini tüketircesine sarılmışlardı. Kenara birkaç para koyabildikleri zaman çok seviniyorlardı.

Birçok mahrumiyetlere katlanarak, metelik metelik biriktirdikleri para üç yıl sonunda iki yüz frankı buldu... Son derecede sevindiler... Antoinette bir akşam Poyet'lere gitti. Kendisini soğuk karşıladılar; yardım istemek için geldiğini sanmışlardı da ondan. Daha önce davranmayı yerinde görerek, soğukça, kendilerine hiçbir haber vermediği, annesinin ölümünü bile bildirmediği ve ancak başı sıkılınca geldiği için sitem ettiler. Antoinette kendilerini rahatsız etmek istemediğini söyleyerek sözlerini kesti, sadece ödünç verdikleri parayı getirdiğini söyleyerek iki tane yüz franklığı masanın üstüne bıraktı ve bir makbuz istedi. Derhal tutumlarını değiştirdiler, almak istemiyormuş gibi yaptılar, Antoinette'e karşı bir alacaklının, artık almayı umut etmediği alacağını getiren borçluya karşı duyduğu yakınlığı duydular. Kardeşiyle nerede oturduğunu, nasıl yaşadıklarını sordular. Genç kız cevap vermekten kaçındı, bir kere daha makbuz istedi, vakti olmadığını söyledi, soğukça selâm vererek oradan ayrıldı. Poyet'ler bu kızın nankörlüğüne çok içerlediler.

Antoinette, bu saplantıdan sonra da mahrumiyetlere katlanmayı sürdürdü, ama bu sefer Olivier için. Kardeşi anlamasın diye gizliden gizliye yapıyordu bunu. Giyiminden kuşamından, çoğu zaman da yiyeceğinden kesiyordu. Böylece, kardeşinin daha iyi giyinmesini, daha rahat yaşa-

masını, arada sırada konsere, operaya gitmesini sağlıyordu. Bu da çok mutlu ediyordu Olivier'yi. Ablası olmadan gitmek istemiyordu, ama Antoinette gitmemek ve bu yüzden kardeşini üzmemek için bahaneler uyduruyor, yorgun olduğunu, evden çıkmak istemediğini, hattâ konserlerde canının sıkıldığını ileri sürüyordu. Olivier, sevgiden kaynaklanan bu yalanlara kanmıyordu, ama bencilliği üstün geliyordu. Tiyatroya gidiyordu; ve bir kere de oraya gitti mi vicdanını bir azap kaplıyordu, bütün oyun boyunca hep bunu düşünüyordu: bütün keyfi kaçıyordu. Bir pazar günü Antoinette onu Châtelet'deki bir konsere göndermişti. Yarım saat sonra geri geldi; Antoinette'e, Saint-Michel köprüsüne gelince daha ileri gitmeğe içinin el-vermediğini, konserin kendisini ilgilendirmediğini, onsuz hiçbir zevk duymadığını söyledi. Antoinette, kardeşinin pazar eğlencesinden yoksun kalmasına üzülmekle birlikte onun bu davranışı karşısında sevinmişti. Ama, Olivier üzülmemişti buna. Eve gelince, ablasının yüzünün, saklamaya çalıştığı, ama başaramadığı bir sevinçle parladığını görünce öylesine sevinç, mutluluk duymuştu ki, dünyanın hiçbir müziği veremezdi bunu. O gün öğleden sonra pencerenin kenarında karşı karşıya oturmuşlar, biri kitap okuyor, öteki dikiş dikiyordu; ama, ne Olivier okuyor, ne de Antoinette dikiş dikiyordu, arada bir ikisi için de önemi olmayan ufak tefek şeylerden konuşuyorlardı. O zamana kadar böylesine güzel bir pazar geçirmemişlerdi. Hep Konserlere birlikte gitmeye karar verdiler: artık ikisi de mutluluğu tek başına tatmak istemiyordu.

Antoinette, gizlice biriktirdiği parayla Olivier için sürpriz bir piyano kiraladı. Bir kiralama sistemine göre belirli bir sayıda ay sonunda piyano büsbütün onların olacaktı. Antoinette kendini yeniden ağır bir yük altına sokmuş oluyordu böylece. Taksitlerin ödeme zamanları yaklaştıkça çoğu kez uykusu kaçıyordu genç kızın. Gerekli parayı elde edebilmek için sağlığının bozulmasını göze alıyordu. Ama, bu çılgınlık ikisini de öyle mutlu etmişti ki! Bu çetin hayat içinde müzik onlar için biricik sevinç kaynağı

idi; büyük bir yer tutuyordu hayatlarında. Kendilerini müziğe vererek dünyanın sıkıntılarını unutuyorlardı. Ne var ki, bu da tehlikesiz değildi. Müzik çağdaş bozucu güçlerden biriydi. Fırın gibi sıcak veya sonbahar gibi hüzünlü bitkinliği hisleri ziyadesiyle uyarır ve iradeyi öldürür. Ama, Antoinette'inki gibi aşırı ve neşesiz bir çalışmaya zorlanan bir ruh için bu bir gevşeme oluyordu. Soluksuz bir çalışma ile geçen bir haftanın sonunda pazar konseri yüreklerini aydınlatıyordu. Bir önceki konserin anısı ve bir sonrakinin umudu ile yaşıyorlardı. Zamanın dışında, Paris'in dışında geçiyordu birkaç saat. Dışarıda, yağmurda, karda, rüzgârda, soğukta birbirlerine sokulup, yer bulamama korkusuyla da uzun süre titreştikten sonra tiyatroya dalarlar, orada bir kalabalık ortasından geçerek, dar birer koltuğa kendilerini atarlardı karanlığın içinde. Havasızlıktan boğulacak, sıcaktan bayılacak gibi olurlardı. Gelen geçen ayaklarını çiğnerdi. Mutluydular yine de. Beethoven'in Wagner'in büyük ruhlarından fışkıran iyilik, ışık ve kuvvet dalgalarıyla yıkanan yüreklerinde duyuyorlardı bu mutluluğu. Birbirlerinin, yorgunluklar ve vaktinden önce gelmiş kaygılarla solan yüzlerinin aydınlandığını gördükleri için mutluydular. Antoinette öylesine yorgundu ki, kendisini bir ana kucağında gibi hissediyordu. Kendini bırakıyor gibiydi bu ılık ve yumuşak ana göğsüne; ve ağlıyordu usul usul. Olivier ablasının elini sıkıyordu. Kimsenin ilgilendiği yoktu onlarla. O koskoca salonun loşluğunda, müziğin ana kucağına sığınan yaralı ruhlar yalnız onlarınki değildi.

Antoinette dine bağlı olduğu için bir destek bulmuş oluyordu. Çok bağlıydı din kurallarına, her gün uzun uzun, içtenlikle dua ettiği gibi, pazar günleri de kilisede büyük âyine gitmekten geri kalmıyordu. Hayatının haksız yoksulluğu içinde, bizimle birlikte ıstırap çeken ve bir gün bizi teselli edecek olan İlâhî Dost'un sevgisine inanmaktan kendini alamıyordu. Tanrı'dan çok, ölmüşlerin de kendi çektiği çileleri duyduklarını düşünüyordu. Ama, bağımsız düşünceli ve sağlam kafalı bir kızdı; öteki katoliklerden uzak duruyor, onlar da kendisine

pek iyi gözle bakmıyorlardı. Onu kötü düşünceli bir kız olarak görüyor, dinsiz ya da dinsiz olma yolunda diye kuşkulanıyorlardı ondan. Çünkü, iyi bir küçük Fransız kızı olarak serbestçe düşünme hakkından vazgeçmiyordu: itaatle değil, sevgiyle inanıyordu.

Olivier dine inanmıyordu artık. Paris'e geldiği ilk günlerde başlamış olan inancının ağırdan çözülüşü, bu inancın bütün bütün yıkılmasına varmıştı. Bu da büyük bir acı vermişti Olivier'ye. Çünkü, inançtan vazgeçecek kadar güçlü, ya da cılız değildi. Bu yüzden çok sarsıcı bunalımlar geçirdi. Ama, yine de mistik bir ruhu vardı. Ne kadar inançsız olursa olsun, hiçbir düşünceye ablasınınki kadar yakınlık duymuyordu. İkisi de dinî bir hava içinde yaşıyorlardı. İkisi de bütün gün ayrı kaldıktan sonra akşamleyin döndükleri zaman, küçücük evleri onlar için bir liman yoksul, buz gibi soğuk, ama kimsenin bozamayacağı tertemiz bir sığınak oluyordu. Orada kendilerini Paris'in çürümüş düşüncelerinden öyle uzak duyuyorlardı ki...

Yaptıkları şeylerden çok söz etmiyorlardı. Çünkü, yorgun argın dönünce, anlatarak günün sıkıntılarını bir kez daha yaşamak istemiyorlardı. Birlikte unutmaya çalışıyorlardı. Özellikle akşam yemeğinde buluştukları ilk saatte birbirlerine bir şey sormaktan sakınıyorlardı. Gözleriyle iyi akşamlar diyorlardı birbirlerine. Kimi zaman da yemek boyunca hiç konuşmuyorlardı. Antoinette, tabağının başında küçükken olduğu gibi hülyalara dalan kardeşine bakıyor, yavaşça elini okşuyor:

— Haydi, gayret! diyordu gülümseyerek. O da gülümseyerek yemeğe koyuluyordu. Yemek sırasında konuşmak için bir çaba göstermiyorlardı. Sessizliğe susamışlardı... Yalnız yemeğin sonuna doğru, kendilerini dinlenmiş hissedince dilleri çözülüyordu biraz. Herbiri gizliden gizliye ötekinin sevgisini derinden duyarak, günün temiz olmayan izlerini içinden siliyordu.

Olivier piyanonun başına geçiyordu. Antoinette, kardeşi çalsın diye kendisi çalmıyordu. Çünkü, biricik eğlencesi buydu Olivier'nin. Bütün gücüyle kendini veriyordu

buna. Müziğe büyük bir kabiliyeti vardı: kadınsı tabiatı hareket etmekten çok, sevmeye elverişli olduğundan, eserlerini çaldığı müzisyenlerin düşüncelerini benimsiyor, bunların en küçük nüanslarını ihtiraslı bir sadakatle veriyordu. Bunu da cılız kollarının ve soluğunun elverdiği ölçüde yapıyordu. Çok büyük bir çaba isteyen **Tristan,** ya da Beethoven'in son sonatları yorgunluktan bitkin hale getiriyordu onu. Bu yüzden, Mozart ve Gluck'la yetinmekteydi. Kaldı ki, onların eserlerini seviyordu da.

Kimi zaman Antoinette şarkı da söylerdi; ama, çok sade, eski ezgilerdi bunlar. Boğukça, tatlı ve titrek bir mezzo sesi vardı. Öyle çekingendi ki, kimsenin yanında şarkı söyleyemezdi, Olivier'den başka. Özellikle Beethoven'in, bir İskoç ya şiirinin sözleri üzerine yazılmış **Sadık Johnie** adlı parçasını çok seviyordu: çok sâkin, çok sâkindi bu parça ve bir sıcaklık vardı içinde... Kendisine benziyordu. Ablası söylerken Olivier gözyaşlarını tutamazdı.

Antoinette kardeşini dinlemeyi tercih ediyordu. Ev işlerini çarçabuk bitirmeye çalışıyor, Olivier'yi daha iyi duymak için mutfak kapısını açık bırakıyordu. Ama, ne kadar dikkat ederse etsin, tabakları yerine koyarken gürültü çıkardığı için üzülüyordu. Bunun üzerine kapıyı kapatıyordu. İşini bitirince gelip oturuyordu, ama piyanonun yanına değil, şöminenin yanına (çünkü Olivier çalarken yanıbaşında birinin bulunmasını istemiyordu). Orada, bir kedi yavrusu gibi büzülerek, arkası piyanoya dönük, gözleri içinde bir kömür briketi yanan şömineye çevrili, geçmişin anılarına dalıyordu. Saat dokuzu çalınca, Olivier'ye artık bitirmek gerektiğini güçlükle söyleyebiliyordu. Onu ve kendisini daldıkları hülyalardan ayırmak çok üzücü oluyordu. Olivier'nin o akşam için yapılacak ödevi vardı ve çok geç yatmaması gerekiyordu. O, buna hemen razı olmuyordu. Piyanoyu bıraktıktan sonra ders çalışmaya başlayabilmesi için bir süreye ihtiyacı vardı. Zihninde başka düşünceler kımıldanıyordu. Daldığı sislerden ancak saat dokuzu çaldığı sırada kurtulabiliyordu. Masanın öteki ucunda dikiş diken Antoinette, Olivier'nin hiçbir şey yapmadığını biliyordu. Gözlüyormuş gibi gö-

rünerek kızdırmaktan korktuğu için kardeşinden yana bakmıyordu.

Olivier o nankör ama mutlu yaştaydı. Bu yaştakiler günlerini boşu boşuna oyalanmakla geçirirler. Olivier'nin şimdi temiz bir alnı, hem saf hem kurnaz kız bakışlı gözleri vardı. Çoğu kez mor halkalarla çevriliydi gözleri, ağzı büyük, dudakları dolgundu, gülerken ağzı belli belirsiz, biraz da muzipçe çarpılıyor gibiydi. Sık ve gür saçları gözlerinin üstüne geliyor başının arkasında ensesini örtüyordu bir topuz gibi. Boynundaki gevşek kravatı her sabah ablası bağlıyordu. Ceketinin düğmelerini hiç iliklemezdi. Antoinette hemen her gün dikmekle uğraşırdı bu ilikleri. Elleri iri ve kemikliydi. Yarı alaycı yarı uyuklayan, şehvetlice bir hali vardı, hep alık alık havaya bakar gibiydi. Boş boş çevresine bakan gözlerini Antoinette'in odasında gezdirir; —(çalışma masası genç kızın odasındaydı);— sonra küçük demir karyolanın üstündeki, duvara asılı bir defne dalına bağlı haça, — annesinin babasının resmilerine — küçük taşra kasabasını, kulesi ve ırmaklarıyla gösteren eski bir fotoğrafa çevirirdi. Gözleri ablasının solgun yüzüne dönünce, Olivier ona acır, kendine kızardı. Silkinirdi aylaklığına öfkelenerek. Sonra boşa geçirdiği zamanı kazanmak için var gücüyle çalışmaya koyulurdu.

Tatil günlerinde o da ablası da kitap okurlardı. Birbirlerini o kadar çok sevdikleri halde, bir kitabı yüksek sesle birlikte okuyamıyorlardı. Bu onlara bir saygısızlık gibi gelirdi. Güzel bir kitap ruhun sessizliğinde mırıldanılan bir sırdı onlar için. Bir sayfadan büyük bir haz duydukları zaman, yüksek sesle okuyacak yerde, biri kitabı ötekine uzatır, parmağını beğendiği parçanın üstüne koyarak:

— Oku, derdi.

O zaman, öteki okurken, kitabı veren kardeşinin yüzünde, gözleri parlayarak, duyduğu coşkuyu izler ve onunla birlikte tadardı bunu.

Çoğu defa, ellerindeki kitabın üstüne eğilmişken oku-

mazlar konuşurlardı. Gece saatler ilerledikçe düşüncelerini, duygularını birbirlerine açma ihtiyacı da gittikçe artardı, bunun için daha rahatça konuşurlardı. Olivier kederli düşüncelere kaptırırdı kendini.. Bu zayıf yaratığın içini kemiren duygulardan, bunları başkasına aktararak kurtulması gerekiyordu. Antoinette ona cesaret verir, onu kendi kendisine karşı savunurdu. Bu her gün yeniden başlayan, sonu gelmeyen bir uğraştı. Olivier acı ve yürek sıkıcı şeyler söylerdi, bunları söyleyince de içi ferahlardı. Ama bunların ablasını üzüp üzmediğini aklına getirmezdi. Çok sonraları anladı onu nasıl tükettiğini. Genç kızın gücünü alıyor, kendi kuşkularını ona aşılıyordu. Antoinette bunu hiç belli etmiyordu. Yaradılıştan yılgınlık nedir bilmeyen ve neşeli bir kız olduğu için böyle görünmeye çalışıyordu, oysa neşesini çoktan yitirmişti. Derin bıkkınlık anları oluyor, ömrünün nefsini feda ile geçmesine karşı başkaldırıyordu. Ama, sonra böyle duygulara kapıldığı için kendini suçluyor, bunların üzerinde durup düşünmek istemiyor, bunlara katlanıyor, içinden atmaya çalışıyordu. Dua, böyle zamanlarda yardımcı oluyordu ona; yüreğinde dua etmek gücünü bulamadığı zamanlar — (ki bu da oluyordu),— dışında. Duygularının kuruduğu anlarda dua edemiyordu. O zaman sessizlik içinde beklemekten başka bir şey yapamıyor, ateşler ve utanç içinde dua etme gücünü bulmayı bekliyordu. Olivier, hiç bir zaman sezememişti ablasının içine düştüğü bu bunalımları. Böyle anlarda Antoinette onun yanından ayrılıyor, ya da odasına kapanıyordu. Ancak bunalım geçtikten sonra ortaya çıkıyordu. O zaman, üzgünlüğünü belli etmeyerek gülümsüyor, eskisinden daha çok şefkat gösteriyordu kardeşine. Kendini kedere kaptırdığı için vicdan azabı duyuyor gibiydi.

Odaları bitişikti. Karyolaları duvarın iki yanına yerleştirilmişti; aradan yavaş sesle konuşabiliyorlardı. Birinin uykusu kaçınca, parmağıyla hafifçe duvarı tıkırdatır:

— Uyuyor musun? Ben uyumuyorum, derdi.

İki odayı ayıran bölme o kadar inceydi ki, bir yatakta, içlerinde hiçbir kötülük olmadan yatan iki sevgili gi-

biydiler. Ama odaları arasındaki kapı geceleri daima kapalı dururdu, içgüdüsel ve derin bir utanma duygusuyla, — kutsal bir duyguydu bu. Kapı ancak Olivier hasta olduğu zaman açık dururdu ki, bu da sık sık olan bir şeydi.

Çabucak bozuluveren sağlığı, kesin olarak düzelemiyordu. Gittikçe daha da kötüleşiyor gibiydi. Boğazı ağrıyor, göğsünde ya da kalbinde sancı duyuyor, baş ağrısı çekiyordu. Azıcık nezle olsa hemen bronşite çeviriyordu. Kızıla tutuldu, az kalsın ölecekti. Hasta olmadan da kendinde acayip ağır hastalık belirtileri duyuyor gibi olurdu, ama bereket versin gerçekleşmezdi bu. Akciğerlerinde, ya da kalbinde sızlayan noktalar vardı. Bir gün onu dinleyen bir doktor bir perikardit ya da perinomi teşhisi koymuştu. Daha sonra Olivier'yi muayene eden büyük bir uzman hekim de bunu doğruladı. Ama, böyle bir şey olamazdı. Asıl sinirleri bozuktu bu gencin. Bu türlü sancıların en umulmadık şekillere büründüğü bilinen bir şeydir. Bu yüzden, kaygılı günler yaşanırdı. Antoinette için ne korkunç günler olurdu o günler! Geceleri gözüne uyku girmez; yatağının içinde korkuyla kıvranır, kardeşinin soluğunu dinlemek için sık sık kalkar, onun öleceğini düşünür, inanırdı buna: yatağında titreyerek doğrulur, ellerini kavuşturur, bağırmamak için ağzına bastırırdı.

— Tanrım! Tanrım! Onu alma elimden... diye yakarır... Yok... Hayır buna hakkın yok... Yalvarırım sana, yalvarırım! Ah, anacığım neredesin! Gel, yardım et bana! Kurtar onu, yaşatmak için elinden ne gelirse yap!...

Genç kızın bütün vücudu gerilirdi.

— Ah! Bunca yol aldıktan sonra yarı yolda ölmek ne kötü şey, tam istenilen yere varılacağı sırada... Tam mutlu olacakken... Hayır olamaz, çok acımasızca bir şey olur bu!

•

Olivier'nin, ablasına verdiği kaygılar bununla kalmadı. O da Antoinette gibi namusluydu. Ama, zayıf iradeli olduğu kadar serbest düşüncesiyli de. Sonra, çok karmaşık, karışık ve kuşkulu duyguları, kötü olduğunu bildiği

şeylere karşı hoşgörüsü vardı ve zevke de düşkündü. Antoinette öylesine temiz yürekli bir insandı ki, kardeşinin ruhunda olup bitenleri çok sonra anlayabildi; bunu bir gün birdenbire gördü.

Olivier ablasının evden çıktığını sanmıştı. Antoinette'in her zaman o saatte dersi olurdu, ama son dakikada öğrencisinden bir yazı almıştı, öğrencisi o gün ders yapmayacağını bildiriyordu. Bunun, bütçesinden birkaç frank eksilmesine sebep olmasına rağmen, gizli bir sevinç duymuştu. Çok yorgundu, yatağına uzandı. Bir gün pişmanlık duymadan dinlenebilmenin zevkini tadıyordu. Olivier okuldan döndü. Yanında bir arkadaşı vardı. Bitişik odaya girip oturdular ve konuşmaya başladılar. Bütün sözleri duyuluyordu. Yalnız olduklarını sanarak, hiç çekinmeden konuşuyorlardı. Antoinette gülümseyerek kardeşinin sesini dinliyordu. Ama, az sonra gülümseyişi silindi yüzünden, damarlarında kanı dondu. Çocuklar çok iğrenç şeylerden, çirkin bir dille, açık saçık söz ediyorlardı. Bundan da hoşlanıyor gibiydiler. Olivier'nin, Olivier'ciğinin güldüğünü duydu, masum sandığı dudaklarından cinselliğe ilişkin iğrenç sözler dökülüyordu. Antoinette nefretle donakalmıştı. Bütün benliği derin bir acıyla kıvranıyordu. Çocuklar konuşmaktan bıkmıyorlardı, o da dinlemekten kendini alamıyordu. Sonunda çıkıp gittiler. Antoinette yalnız kalınca ağlamaya başladı. İçinde bir şeyler ölmüştü, kardeşinin, hayalinde o kadar yücelttiği kişiliği kirlenmişti; ne öldürücü bir acıydı bu. Akşam buluştukları zaman Olivier'ye bir şey söylemedi. Olivier ablasının ağladığını sezmişti, ama neden olduğunu, bakışının da neden değiştiğini anlayamamıştı. Antoinette ancak bir süre sonra kendini toparlayabildi.

Olivier bir akşam eve gelmedi. Bu, Antoinette için çok ağır bir darbe oldu. Bütün gece yatmadan bekledi. Sadece ahlâk duygularının temizliğinin verdiği acıyı değil, yüreğinin en derin köşelerine saplanan korkunç esrarlı bir acıyı daha duyuyor ve bunu, kaldırmaya cesaret edemediği bir tülle örtüyordu.

Olivier özellikle bağımsızlığını kanıtlamak istiyordu. Sabahleyin, ablası kendisini eleştirecek olursa kafa tutmaya hazırlanmış gibi bir tutum içinde döndü. Antoinette'i uyandırmamak için ayaklarının ucuna basarak içeri girdi. Ama, onu ayakta bulmuştu, kendisini bekliyordu, yüzü sararmış, ağlamaktan gözleri kızarmıştı. Olivier'ye çatacak yerde hiç ses çıkartmadan, liseye gitmeden önce kahvaltısını hazırlıyordu. Antoinette bir şey söylemiyordu, ama öyle perişan görünüyordu ki, bütün varlığı çok etkili bir sitemdi. Olivier dayanamadı, diz çöktü, başını ablasının eteğine yasladı. Şimdi ikisi de ağlıyordu. Olivier ondan utanıyor, geçirdiği geceyi tiksintiyle hatırlıyordu. Alçalmış görüyordu kendini. Konuşmak istedi. Ama Antoinette eliyle ağzını kapatarak engel oldu buna. Hiç konuşmadılar, birbirlerini anlıyorlardı. Olivier, ablasının istediği gibi insan olacağına yemin etti. Ama, Antoinette acısını çabuk unutamadı. Aralarına bir huzursuzluk girmişti. Genç kız, kardeşini her zamanki gibi çok seviyordu. Ama, onun ruhunda şimdi kendisine yabancı gelen bir şeyler görmüştü, ürküyordu bundan.

•

Antoinette bir yandan kardeşinin ruhundaki değişikliğin üzüntüsünü duyarken, bir yandan da o günlerde birtakım adamların peşine düşmelerinden fena halde tedirgin oluyordu. Akşamları eve dönerken, ortalık kararınca, özellikle akşam yemeğinden sonra bir kopye işi almak, ya da bitirdiğini götürmek için sokağa çıktığında bazı adamların yanına sokulup, kendisini izleyip çirkin tekliflerde bulunmaları dayanılmaz bir bunalıma atıyordu genç kızı. Olivier'nin biraz gezinmesi gerektiğini bahane ederek, kardeşini de yanına alabilirse onunla birlikte gidiyordu. Ama, Olivier buna istekli görünmüyor, ablası da diretmiyordu, çalışmasına engel olmak istemiyordu. Onun bâkir ve taşralı ruhu bu çeşit durumlara katlanamıyordu. Geceleyin Paris, iğrenç hayvanların kendisini kovaladığı bir or-

man gibi görünüyordu ona. Yuvasından çıkmaya korkuyordu. Ne var ki, çıkmak zorundaydı. Bu konuda uzun süre karar veremedi. Bu da onu çok üzüyordu. Sonra, sevgili Olivier'nin de peşine düşen adamlardan biri gibi olabileceğini —belki de olmuştu— düşündükçe eve döndüğü zaman iyi akşamlar derken, kardeşinin elini sıkarken sıkıntı duyuyor, eğer gerçekten böyleyse ona karşı nasıl davranacağını bilemiyordu...

Çok güzel olmamakla beraber alımlı bir kızdı, bunun için bir şey yapmadığı halde kendine baktırırdı. Çok sade, hemen her gün yaslı imiş gibi giyiniyordu, uzun boylu sayılmazdı, ince yapılı, nazik görünüşlüydü. Kimseyle konuşmaz, kalabalıkların arasından sessizce, dikkat çekmemeye çalışarak çabucak geçip giderdi. Tatlı bakışlı gözleri, küçücük güzel ağzı ile yine de dikkatleri çekerdi. Hoşa gittiğini anlardı kimi zaman. Utanırdı, ama yine de memnun olurdu bundan... Kim derdi ki, bu sevimlice bu namusluca çekici olan kızın o sâkin ruhuyla, kendisi de farkında olmaksızın, başka ruhlarla sevecen yaklaşımlar sağlayacağını? Bu hal onda beceriksizce hareketlerle, çekingen bir yan bakışla, kendini açığa vuruyordu; böylece, hem hoşa gidici, hem de çarpıcı oluyordu. Fazladan bir câzibe unsuruydu onda bu şaşkınca davranışlar. İstekleri kamçılıyordu bu kız. Kimsesiz, koruyucusuz bir kız olduğu için de erkekler bu duygularını sıkıntısızca söylüyorlardı ona.

Antoinette, arada sırada, zengin bir Yahudi ailesinin, Nathan'ların, evine giderdi. Ders verdiği bir ahbap evinde tanışmışlardı. Vahşi tabiatli olmasına rağmen birkaç kez onların akşam toplantılarına katılmaktan kendini alamamıştı. B. Alfred Nathan Paris'te tanınmış bir profesördü. Değerli bir bilgin ve salon adamıydı, bilimle havailiği birleştirmişti kişiliğinde. Yahudi topluluğunda yaygın bir özelliktir bu. Karısı da hem çok iyilikseverdi, hem de aşırı bir sosyete kadını idi. İkisi de Antoinette'e duydukları yakınlığı zaman zaman gürültüyle, içtenlikle açığa vuruyorlardı. Antoinette kendi dininden olanlardan çok, Yahudilerden iyilik görüyordu. Birçok kusurları vardır gerçi bu in-

sanların, ama büyük bir meziyetleri, en başta gelen bir meziyetleri de vardır: canlıdırlar, insancıldırlar; insanlığa ilişkin hiçbir şeye yabancı değildirler, yaşayanlarla ilgilenirler. Gerçek ve sıcak bir sempati duymadıkları zamanlar bile, onları az çok değer taşıyan başka ruhlara, başka düşüncelere —kendilerinden çok farklı olsa da— yaklaştıran ezeli bir merakları vardır. Genellikle, insanlara yardım için büyük bir şey yaptıkları söylenemez: çünkü çıkarlarına da çok bağlıdırlar ve serbest olduklarını ileri sürmekle birlikte sosyete hayatının gösterişli davranışlarına çok düşkündürler. Fakat, yine de bir şeyler yaparlar ve bu yaptıkları da bugünkü uyuşuk toplum için önemli bir şeydir. Yahudiler çağdaş toplumun içinde bir eylem fermenti, bir hayat mayasıdırlar. Katolikler nezdinde buz gibi bir ilgisizlik duvarına çarpan Antoinette, Nathan'ların kendisine gösterdikleri ilgiyi, ne kadar sathî olursa olsun, takdir etmekten geri kalmıyordu. Bn. Nathan, Antoinette'in fedakârca yaşayışını sezmişti. Hoş bir kız olduğu kadar, temiz ahlâkı ve ruhsal nitelikleri bakımından da kendisine yakınlık duyuyor, ona kol kanat gereceğini ileri sürüyordu. Çocuğu olmamıştı, ama gençleri sever, evinde sık sık toplantılar düzenlerdi onlar için. Antoinette'in de bu toplantılara katılması için üstüne düştü, yalnızlığından sıyrılmasını istiyordu, kendisini oyalayacak bir şeyler bulmalıydı. Bn. Nathan, Antoinette'in vahşiliğinin biraz da içinde bulunduğu parasal sıkıntıdan ileri geldiğini anlamakta gecikmedi. Ona bir iki güzel tuvalet armağan etmek istedi, Antoinette'in gururu bunu kabul etmedi elbet. Ama, kadın bunu öyle bir incelikle yapmıştı ki, genç kız karşı duramadı. Ne de olsa bütün masumluğuyla birlikte her kadın gibi o da hoşlanırdı böyle güzel elbiselerden. Antoinette bu armağanlar için hem minnet duyuyor hem de utanıyordu. Zaman zaman, Bn. Nathan, salonunda düzenlediği akşam toplantılarına gelmeye zorluyordu onu. Genç olduğu için de, her şeye rağmen, hoşlanıyordu bu toplantılardan. Birçok gencin geldiği bu biraz karışık toplantılarda Bn. Nathan'ın koruduğu yoksul güzel kıza bir iki hovarda göz koymakta gecikmediler ve elde edeceklerine büyük bir güven duyarak çev-

resinde dolaşmaya başladılar. Aralarında çekingenliği üzerinde tartışıyor, kim elde edecek diye bahse bile tutuşuyorlardı.

Antoinette'e imzasız mektuplar gelmeye başladı, — daha doğrusu imza yerine soyluca bir takma ad taşıyan mektuplar. Bunlarda kendisini sevdiğini söylüyordu yazan ve onu pohpohluyor, bir randevu vermesi için diretiyordu; kısa bir süre sonra daha da ileri gidiyor, genç kıza gözdağı vermeye kalkıyor, işi küfüre, aşağılıkça iftiralara kadar götürüyordu. Bu mektupların birinde, genç kızı çırçıplak halde göstererek vücudunun en gizli yerleri üzerinde ayrıntılarla duruyor, iğrenç istekleriyle kirletmek istiyordu onu. Bu mektuplarda genç kızın saflığından yararlanılmak isteniyor, herkesin gözü önünde kendisine saldırılacağı tehdidi savrularak istenilen randevuya gelmesi sağlanmaya çalışılıyordu. Kendisine böyle tekliflerde bulunulmuş olması Antoinette'i çok üzdü, çok ağlattı. Bu küfürler hem vücudunun, hem de ruhunun gururunu yaralıyordu. Bunlardan nasıl kurtulacağını bilemiyordu. Kardeşine bu mektuplardan söz etmek istemedi. Çok üzüleceğini ve bu işi çok büyüteceğini biliyordu. Genç kızın derdini açacağı yakın bir arkadaşı yoktu. Polise başvursam mı? diye düşündü. Bir rezalet olur korkusuyla vazgeçti. Ama, bu işe bir son vermeliydi. Susmanın kendini savunması için yeterli olmadığını, peşine düşen serserinin daha da ileri gidebileceğini düşündü.

Adam, ona âdeta emir verircesine bir mektup daha göndermişti. Ertesi gün Luxembourg müzesinde buluşmalarını bildiriyordu. Antoinette oraya gitti. — Kafasını kurcalaya kurcalaya, kendisine işkence eden bu adama Bn. Nathan'ın evinde rastlamış olduğuna inanmaya başlamıştı. Mektuplardaki kimi sözler, başka bir yerde olamayacak olaylara dokunuyordu. Bn. Nathan'dan kendisine büyük bir yardımda bulunmasını, arabayla müzenin kapısına kadar gelip kısa bir süre beklemesini rica etti. Antoinette müzeden içeri girdi. Adamın bildirdiği tablonun önünde durdu. Şantajcı, zafer kazanmış-

casına bir tutumla yaklaşıp, yapmacıklı bir nezaketle konuşmaya başladı. Genç kız hiç sesini çıkarmadan ve gözünü ayırmadan ona bakıyordu. Adam sözünü bitirince şaka eder gibi neden böyle kendisini süzdüğünü sordu. Genç kızın cevabı şu oldu:

— Bir alçağa bakıyorum.

Hiç bozuntuya vermedi öteki ve senlibenli olmaya başladı. Antoinette:

— Bir rezalet çıkartmakla beni korkutmak istemiştiniz. İşte fırsat veriyorum size, çıkartın bakalım rezaletinizi, haydi neye duruyorsunuz?

Bütün vücudu ürperiyordu, sesini yükseltmişti. Başkalarının dikkatini çekmek istercesine. Bakanlar da vardı. Adam, genç kızın hiçbir şeyden çekinmeyeceğini anlamıştı. Antoinette bir kez daha adama:

— Alçağın birisiniz siz! dedi ve arkasını döndü.

Öteki yenilmiş görünmemek için, bir süre peşinden geldi. Antoinette müzeden çıktı, adam da izliyordu onu. Antoinette doğruca kapıda bekleyen arabaya gitti, sert bir hareketle kapıyı açtı. Adam Bn. Nathan'la burun buruna gelmişti. Kadın adını söyleyerek selâm verdi. Sırnaşık, pusulayı şaşırmıştı, hemen oradan sıvıştı.

Antoinette, olayı Bn. Nathan'a anlatmak zorunda kalmıştı. Çok üzülerek ve çekingence yapabildi bunu. Kırılan onurunun acısını bir yabancıya göstermek ağır geliyordu kendisine. Bn. Nathan bunu neden daha önce kendisine söylemedi diye ona sitem etti. Antoinette kimseye bundan söz etmemesini kadından rica etti. Bu serüven de böylece sona erdi. Antoinette'in dostu hanım, salonunun kapısını o kişiye kapamak lüzumunu duymadı; çünkü, adam bir daha oraya adım atmadı.

•

Hemen hemen yine o günlerde Antoinette başka bir üzüntüye daha uğradı.

Nathan'larda kırk yaşlarında kadar çok namuslu bir adamla karşılaştı. Uzak-Doğudaki bir ülkede konsolosluk

görevi yapıyormuş, izinli olarak birkaç ay için Fransa'ya gelmiş. Adam, genç kıza tutuldu. Karşılaşmalarını, Antoinette'in haberi olmadan, önceden, Bn. Nathan hazırlamıştı. Adam da Yahudiydi. Yakışıklı değildi, hafifçe dazlak ve biraz da kamburcaydı. Ama, gözleri güzeldi, sevimli, cana yakın bir hali vardı. Kendisi de acı çektiği için yüreği acıya karşı merhametliydi. Antoniette artık hayatı bir sevgiliyle birlikte güzel bir günde yapılan bir gezinti gibi düşünen o eski romantik, şımartılmış kız değildi. Şimdi bunu her gün yeniden başlanması gereken ve hiç soluk almadan sürdürülen çetin bir kavga olarak görüyordu. Yoksa yıllar boyu bunca yorgunluk karşılığı karış karış elde edilmiş topraklar elden kaçırılırdı. Antoinette, insanın bir dostunun olmasını, dertlerini onunla paylaşabilmesini, o senin üstüne titrerken azıcık gözlerini kapayıp, dinlenebilmeyi tatlı bir şey olarak düşünüyordu. Bunun bir düş olduğunu biliyordu. Ama, daha bu düşten tümüyle vazgeçecek kadar cesareti yoktu. Aslında, kendisi gibi drahoması olmayan bir kızın, içinde yaşadığı dünyada hiçbir umuda kapılamayacağını biliyordu. Bütün dünyaca bilindiği gibi eski Fransız burjuvazisi kaba çıkarlarına düşkünlüğü evlilik konusunda da göstermekten geri kalmaz. Yahudiler bu kerte aşağılıkça para canlısı değillerdir. Onlarda zengin bir gencin yoksul bir kızla, ya da zengin bir kızın akıllı bir adama tutkuyla bağlandığı görülmüştür. Oysa katolik ve taşralı burjuvalarda para parayı arar. Ama, ne yapacaklar bunca parayı bu zavallılar? Birtakım pespaye ihtiyaçları vardır. Yiyip içmekten, esneyip uyumaktan ve para biriktirmekten başka bir şey yapmazlar. Antoinette bunları yakından tanırdı. Onları hem zenginliğin hem de yoksulluğun gözlükleriyle görmüştü. Onlar hakkında hiç hayale kapılmıyordu. Bunun için. Yahudi konsolosun kendisiyle evlenmek istemesi onun hiç beklemediği bir şeydi, çok sevindi buna. Başlangıçta onu sevmemekle birlikte, gittikçe derin bir minnet ve yakınlık duydu bu adam için. Eğer onunla birlikte kolonilere gitmek, kardeşinden ayrılmak gerekmeseydi, olumlu cevap verecekti. Kabul etmedi. Kendisiyle evlenmek isteyen adam Antoinette'in bu tutumundaki sebep-

lerin soyluluğunu anlamakla birlikte bağışlıyamıyordu onu. Seven insanın bencilliği, sevdiğindeki en beğendiği erdemlerin bile kendisi uğrunda feda edilmemesini içine sindiremez. Adam, Antoinette'i aramaz oldu, mektup yazmaz oldu. Gittikten sonra da haber almadı ondan Antoinette. Yalnız günün birinde başka bir kadınla evlendiğini bildiren bir mektup aldı.

Bu çok kederlendirdi Antoinette'i. Bir kere daha büyük bir kırgınlığa uğramıştı, duyduğu acıyı Tanrı'ya iletti. Biricik görevini, kendini kardeşine adamayı unuttuğu için cezalandırıldığına inanıyordu, bunun için bütün benliğiyle kendini bu görevine verdi.

Sosyete hayatından bütün bütün el çekti. Ona teklif ettikleri kısmeti geri çevirdiğinden beri kendisine karşı soğuk davranan Nathan'lara gitmez olmuştu: onlar da evlenmemek için ileri sürdüğü nedenleri doğru bulmamışlardı. Bu evlenmenin gerçekleşmesi gerektiğini âdeta bir buyrukla ileri sürmüş olan Bn. Nathan'ın onuru kırılmıştı Antoinette'in bu davranışıyla. Genç kızın kaygılarını çok iyi takdir ediyordu elbet, ama aşırı duygusalca buluyordu bunu. Hemen o günden itibaren bu kaz kafalı küçük kızla ilgilenmemeye başladı. İnsanlara, rızalarıyla ya da rızalarına rağmen iyilik etmek ihtiyacını tatminde kullanabileceği başka bir korunacak kişi bulmuştu kendisine. Bu kişi, kadının bütün ilgi ve fedakârlık kaynağını bol bol tüketiyordu.

Olivier, ablasının yüreğinde derin yaralar açan serüveni bilmiyordu. Kendi hülyalarına gömülmüş duygusal ve hafif bir çocuktu. Canlı bir zekâsı vardı, sevimliydi Antoinette gibi yüreği sevgi doluydu, ama ona güvenerek bir işe girişmek işi rastlantıya bırakmak olurdu. Tutarsızlıkla, cesaretsizliklerle, aylaklıklarla, kafasından geçirdiği sevgilerle vakit ve güç harcamaktaydı. Pek az gördüğü güzel yüzlü kadınlara, bir salonda bir kez görüp konuştuğu hoppa küçük kızlara tutulurdu. Ama, onların kendisiyle ilgilendikleri yoktu. Bir şiiri, bir kitabı okumaya, bir müzik parçasını dinlemeye dalar, derslerini ihmal etmek

pahasına, aylarca başka hiçbir şeyle uğraşmadan, kendini bunlara verirdi. İncitmemeye dikkat ederek onu sürekli gözaltında tutmak gerekirdi. Sık sık baş ağrısı çekerdi. Sinirleri ayaktaydı. Verem olacaklarda görülen sürekli dengesizlik, kaygılı bir sarsıntı içindeydi. Hekim tehlikeyi Antoinette'den gizlememişti. Taşradan Paris'e aktarılan bu hastalıklı bitkinin açık havaya ve ışığı ihtiyacı vardı. Antoinette bunu sağlayacak durumda değildi. Tatillerde, Paris'ten ayrılacak kadar paraları yoktu. Yılın geri kalan kısmında bütün hafta boyunca işleri güçleriyle uğraşıyorlardı, pazarları da öylesine yorgunluk duyuyorlardı ki, yalnız konsere gitmek için evden çıkıyorlardı.

Yazın, kimi pazarları Antoinette, çaba gösterip, Olivier'yi o yakınlardaki korulara, Chaville'e, ya da Saint-Cloud'a götürüyordu. Ama, korular gürültücü çiftlerle, bayağı şarkılar ve yağlı kâğıtlarla doluydu: o, insanı dinlendiren ve arıtan Tanrısal sessizlik yoktu buralarda. Sonra, akşamleyin dönüşte balık istifi gibi dolu banliyö trenlerinin kalabalığı, daracık, karanlık, pis vagonlardaki gürültüler, kahkahalar, kaba saba şarkılar, tütün dumanı arasında yolculuk... Halka yakın olmayan Antoinette'le Olivier, bu gezintilerden mide bulantısı ve tiksintiyle dönüyorlardı evlerine. Olivier, bir daha gezmeye gitmemeleri için Antoinette'e yalvarıyordu; Antoinette de bir süre gitme isteği duymuyordu. Fakat, kendisi Olivier'den de çok hoşlanmadığı halde, sırf kardeşinin sağlığı için gerekli olduğunu düşünerek yine de zaman zaman gezintiye götürüyordu onu. Bu yeni denemeler de iyi sonuçlanmıyordu. Olivier acı acı söyleniyordu ablasına. Böylece, boğucu kentin ortasında ve hapishanelerinin avlusunda mahsur bir halde kırları düşünerek iç çekiyorlardı.

•

Olivier'nin lise öğreniminin son yılı geldi çattı. Öğretmen Okulu sınavları başlamak üzereydi. Artık sıkıntılar bitecekti. Antoinette yorgunluk duyuyordu. Bütün umudu kardeşinin başarı kazanmasındaydı. Olivier'nin kazan-

ma şansı çoktu. Lisede ona en iyi adaylardan biri gözüyle bakılıyordu. Bütün öğretmenleri çalışkanlığını, zekâsını övüyorlardı, ama disiplin tanımaz bir ruhu vardı, herhangi bir kurala uymakta güçlük çekiyordu. Ne var ki, üstüne yüklenen sorumluluk Olivier'yi öylesine sarsıyordu ki, bu yüzden sınavları yaklaştıkça ne yapacağını şaşırıyordu. Son derecede yorgunluk duyuyordu, Sınavı kazanamamak korkusu, hastalık derecesindeki çekingenliği, onu önceden hiçbir şey yapamaz duruma getirmişti. Herkesin önünde sınava gireceğini düşündükçe korkudan titriyordu. Her zaman bu çekingenliğin acısını çekmişti. Sınıfta konuşması gerektiğinde yüzü kızarıyor, sesi kısılıyordu. Öyle ki, ilk zamanlarda adıyla çağırıldığı zaman ancak karşılık verebiliyordu. Ummadığı bir sırada cevap vermek, kendisine soru sorulacağını bildiği zamankinden daha kolay geliyordu ona. Böyle anlarda hasta gibi olurdu. Kafası durmadan çalışır, olabilecek şeyleri ayrıntılarıyla tasarlardı. Beklemesi ne kadar uzun sürerse, saplantıları da o kadar artardı. Denebilir ki, her sınavı iki kez geçiriyordu. Bir gece önceden hayalinde yaşayarak bütün enerjisini tüketip, ertesi günkü gerçek sınava gücü kalmazdı.

Geceleyin, düşündükçe kendisine ter döktüren o korkunç sözlü imtihana giremedi bile. Yazılıda, herhangi bir zaman kendisine çekici gelecek bir felsefe konusunda altı saatte iki sayfa yazamadı. İlk saatlerde beyni bomboştu, hiç ama hiçbir şey düşünemiyordu. Sanki kapkara bir duvara çarpmıştı. Sınavın bitmesine bir saat kala duvar yarıldı, yarıklardan ışıklar fışkırdı. O vakit çok güzel birkaç satır yazdı, ama bu, derece kazanması için yeterli değildi. Onun perişan halini gören, başarısızlığa uğradığını anlayan Antoinette de bitkin hale düştü üzüntüden. Ama, kardeşine belli etmedi. Hem sonra onda en umutsuz durumlarda bile tükenmez bir umut gücü vardı.

Olivier'nin adaylığı reddedildi.

Yıkılmıştı. Antoinette, sanki bu önemli bir şey değilmiş gibi gülümsüyordu, ama dudakları titriyordu. Kardeşi-

ni avutmaya çalıştı. Bunun kolayca telâfi edilebilecek bir talihsizlik olduğunu, ertesi yıl kazanacağına, en iyi bir derece ile Öğretmen Okulu'na gireceğine inandığını söylüyordu. Ama, o yıl başarması için kendisinin ne kadar gayret sarfettiğini, vücudunun ve ruhunun ne kadar yıprandığını, yeniden böyle bir yıla başlıyacak gücü bulamamaktan ne kadar kaygılandığını ona söylemedi. Ama, yine de böyle bir yıla daha katlanması gerekiyordu. Eğer Olivier okula girmeyi başarmadan ölürse, o tek başına bu savaşı sürdürmeye cesaret bulamazdı kendinde: hayat kemirirdi onu.

Genç kız kardeşinden yorgunluğunu gizledi. Çabasını arttırdı. Dersler başladığı zaman Olivier'nin daha güçlü olabilmesi için, tatilde, o biraz dinlensin, eğlensin diye elindeki avucundakini harcadı. Okul zamanı gelince hiç parası kalmamıştı. Bu yetmiyormuş gibi kendisine en çok gelir sağlayan derslerini de yitirdi.

Bir yıl daha!.. İki kardeş son sınavı düşündükçe büyük bir sinir gerginliği içine düşüyorlardı. Her şeyden önce yaşamak, yeni geçim yolları bulmak gerekiyordu. Antoinette, Nathan'ların yardımı ile Almanya'da bir öğretmenlik buldu. Böyle bir işi kabul etmek en son düşüneceği şeydi. Ama, o an için başka bir iş yoktu, bekleyemezdi. Altı yıldır kardeşinden hiç ayrılmamıştı. Onu görüp sesini duymadan nasıl yaşayacağını düşünemiyordu bile. Olivier de bunu düşündükçe korkuya kapılıyordu, ama bir şey diyemiyordu. Bu kötü duruma onun yüzünden düşmüşlerdi; eğer okula alınmış olsaydı Antoinette bu son çareye başvurmak zorunda kalmıyacaktı; ona karşı durmaya, kendi üzüntüsünü ileri sürmeye hakkı yoktu; ancak ablası karar verebilirdi.

Son günleri, sanki ikisinden biri ölecekmiş gibi, sessiz bir keder içinde geçirdiler. Üzüntüleri dayanılmaz olduğu zaman, gidip birbirlerinden saklanıyorlardı: Antoinette, Olivier'nin gözlerinden tercihini okumak istiyordu. Eğer o:

— Gitme! deseydi, gitmesi gerektiği halde gitmiyecekti. Arabayla Doğu garına giderlerken, son anda bile bu kararından vazgeçmeye hazırdı. Bunu yerine getirecek gücü

bulamıyordu kendinde. Bir kelime söyleseydi Olivier!.. Ama söylemedi. O da ablası gibi taş kesilmişti. Antoinette, her gün kendisine mektup yazacağına, hiçbir şey gizlemeyeceğine, en küçük bir sıkıntısı olursa kendisini çağıracağına dair ona söz verdirdi.

•

Antoinette Paris'ten ayrıldı. Olivier yüreği sızlayarak yatılı olarak yazdırıldığı lisenin yatakhanesine dönerken, tren, keder içinde vücudu buz kesilmiş Antoinette'i uzaklaştırıyordu ondan. Bütün gece ikisi de uyumamıştı. Her dakika birbirlerinden daha çok uzaklaştıklarını hissediyor, yavaş sesle birbirlerinin adını mırıldanıyorlardı.

Antoinette, gittiği yabancı ülkeyi düşünerek korku içinde kalıyordu. Altı yıldır çok değişmişti. Bir zamanlar o kadar atılgan olan, çekingenlik nedir bilmeyen bu kız, yalnızlığa ve sessizliğe öylesine alışınıştı ki, bunun dışına çıkmak üzüntü veriyordu ona. Eski mutlu günlerdeki o gülen, şen şakrak Antoinette sanki o günlerle birlikte ölmüştü. Mutsuzluk vahşileştirmişti onu. Şüphesiz, Olivier'nin çekingenliği ona da geçmişti. Kardeşinin dışında, başkalarıyla konuşurken sıkıntı çekiyordu. Her şey ürkütüyordu onu. Birinin eve gelmesinden korkar olmuştu. Bu yüzden yabancıların arasında yaşayacağını, onlarla konuşmak zorunda kalacağını, her an ortalarda görüneceğini düşündükçe siniri bozuluyor, bunalım içine düşüyordu. Zavallı kızcağızın da Olivier gibi öğretmenliğe hiç isteği ve kabiliyeti yoktu. Bu işi inanmadan, görev olarak yapıyordu. Başkalarına yararlı olma düşüncesi kendisine destek oluyordu bu yolda. Sevmek için yaradılmıştı, öğretmek için değil. Gel gör ki, onun sevgisine kimsenin aldırış ettiği yoktu.

Hiçbir yerde, Almanya'daki bu yerinden daha geri bir işte çalışmış değildi. Çocuklarına Fransızca öğretmek görevini yüklendiği Grünbaum'lar hiç ilgi göstermiyorlardı ona. Kendini beğenmiş, kaba, ilgisiz ve boşboğaz insanlardı. İyi para veriyorlardı. Paralarını alana, kendi-

lerine borçlu gözüyle baktıkları için Antoinete'e bir hizmetçiden biraz daha üstünmüş gibi davranıyor, hiçbir serbestlik tanımıyorlardı. Ayrı bir oda bile vermemişlerdi. Çocukların odasından geçilen kapısı her zaman açık küçücük bir odada yatıyordu. Hiç yalnız kaldığı yoktu. Zaman zaman içine kapanma ihtiyacına saygı göstermiyorlardı. Oysa iç yalnızlık herkesin kutsal hakkıydı. Bütün mutluluğu kardeşini düşünmek, içinden onunla konuşmaktı. Azıcık serbest kalsa yapıyordu bunu. Ama bunu da çok görüyorlardı ona. Tek bir kelime yazacak olsa hemen odanın içinde dolanmaya başlıyor ne yazdın diyor, bir mektup okuduğu zaman da içinde ne var diye soruyorlar «küçük kardeşi» hakkında bilgi alıyorlardı. Saklanması gerekiyordu. Çoğu kez nasıl hilelere başvurduğunu, Olivier'nin mektuplarını görülmeden okumak için ne biçimsiz yerlere sığınmak zorunda kaldığını insan yüzü kızarmadan anlatamaz. Bir mektubunu odanın ortasında bırakacak olsa, hiç şüphesi yoktu okuyacaklarından. Bavulundan başka öteberisini saklayacak bir dolabı filân olmadığı için, okunmasını istemediği bütün kâğıtları üstünde taşıyordu. Sürekli olarak eşyalarını karıştırıyor, içinden geçenleri öğrenmeye çalışıyor, en gizli düşüncelerini kurcalıyorlardı. Grünbaum'lar bunu ilgilendikleri için yapmıyorlardı. Ama, para verdikleri için Antoinette'i kendi malları saymaktaydılar. Ne var ki, bunu yaparken bir kötülük yoktu içlerinde. Kendileriyle ilgisi olmayan şeyleri öğrenme merakı, vazgeçilmez bir alışkanlıktı bu insanlarda. Kendi aralarında bunu yapmalarından rahatsız olmuyorlardı.

Antoinette'e çok ağır çok çekilmez geliyordu bu ispiyonluk, bu ahlak dışı tutum. Kendisine günde bir saat kalmıyor, o içini okumak isteyen bakışlardan kurtulamıyordu. Kendilerine karşı gösterdiği biraz kibirlice çekingenlik Grünebaum'ları gücendiriyordu. Kaba tecessüslerini haklı göstermek için, bunu büyük bir ahlâklılık gereği gibi düşünmekteydiler ve bu düşünceyle Antoinette'i bundan kaçınmak istediği için suçluyorlardı. «Kendi evlerinde yatıp kalkan, ailelerinin hayatına katılan, çocuklarının eği-

timini eline verdikleri bir genç kızın özel yaşayışını bilmek bilmenin görevleri olduğunu; çocuklarına karşı sorumlulukları bulunduğunu» düşünüyorlardı. —(Pek çok ev hanımı hizmetçilerinden böyle söz ederler; bunların «sorumlulukları» bu bahtsızları tek bir yorgunluktan ve tek bir tiksintiden esirgeme yolunda değil de, her türlü eğlenceden yoksun bırakma yönünde kendisi gösterir.—) «Antoinette'in onların bu vicdani görevi yerine getirmelerine karşı çıkması için kendisini eleştirilmez durumda görmemesi gerektiği, kanaatindeydiler: dürüst bir kızın saklıyacak şeyi olamaz.»

Böylece, Antoinette'in çevresinde her an işleyen bir baskı kurulmuş oluyordu. Genç kız sürekli olarak bir savunma durumundaydı. Bu yüzden daha soğuk ve daha içine kapanık görünüyordu.

Kardeşi her gün on iki sayfalık mektuplar yazıyordu. O da, iki üç satırla bile olsa her gün ona cevap verebiliyordu. Olivier, gözüpek bir küçük adam gibi görünerek kederini belli etmemeye çalışıyordu. Ama, can sıkıntısından ölüyordu. Hayatı, ablasınınkine öylesine ayrılmaz biçimde bağlıydı ki, ayrı düştüklerinden beri varlığının yarısını yitirmiş gibi geliyordu ona. Artık, bacaklarını, kollarını, beynini kullanamaz olmuştu. Gezmeye gidemiyordu, piyano çalamıyordu, çalışamıyordu, ne bir şey yapabiliyor, ne de hülyalara dalabiliyordu. Tek düşüncesi Antoinette'ti. Sabahtan akşama kadar kitaplarına kapanıyordu, ama hiç yararlandığı yoktu! Kederler içinde çırpınıyor, ya da ablasını, bir gün önce aldığı mektubu düşünüyordu. Gözleri duvardaki saatte, o günkü mektubu bekliyordu. Zarfı yırtarken sevinçten —ve de korkudan— parmakları titriyordu. Hiçbir aşk mektubu aşığın ellerini böylesine kaygılı bir sevgi duygusuyla titretmemiştir. O da, Antoinette gibi, mektupları okumak için okulda bir yerlere saklanıyordu. Mektupların hepsini üstünde taşıyordu. Geceleyin de son aldığını yastığının altına sokuyordu. Zaman zaman da eliyle yokluyordu orada olup olmadığını anlamak için. Saatlerce uykusuz geçirdiği geceler, hep sevgili ablasını düşünüyordu. Öylesine derin bir acıyla duyuyordu ki, onun kendin-

den uzaklığını! Kendisinin mektup gönderdiğinden bir gün sonra posta gecikir de cevap almazsa son derecede kederleniyordu. Aralarına iki gün iki gece girmiş oluyordu böylece!.. Geçen zamanı ve aralarındaki uzaklığı, hiç uzun yolculuğa çıkmamış olduğu için, kafasında büyütüyordu: Muhayyilesi durmadan işliyordu: «Aman Tanrım! Ya o hasta ise! Ya onu göremeden ölürse... Neden, dün bir iki satır yazmamıştı? Eğer hasta olsaydı? Evet hastaydı mutlak...» Bunları düşünürken soluğu kesiliyordu. —Sık sık, ondan ayrı iken kendisinin öleceğinden büyük bir korkuya kapılıyordu. Bu can sıkıcı lisede, bu ilgisiz insanların ortasında, bu kasvetli Paris'te tek başına ölmek. Bunu düşüne düşüne hasta oluyordu. «Acaba ona geri dönmesini yazsa?..» Ama, yüzü kızarıyordu bu ödlekliğinden. Kaldı ki, ona yazar yazmaz, onunla konuştuğu için öylesine mutlu oluyordu ki, bir an bu üzüntüsünü unutuveriyordu sanki. Onu görüyor, sesini duyuyordu: ona her şeyi anlatıyordu; onunla böylesine yürekten, böylesine coşkuyla konuşmamıştı hiç, birlikteyken. Mektuplarda: «Benim canım, benim iyi yürekli, sevgili ablacığım öyle seviyorum ki seni» diye yazıyordu. Gerçek birer aşk mektubuydu bunlar.

Bu mektuplar sevgiye bürüyordu Antoinette'i. O günlerde yalnız bunlarda solunacak bir temiz hava bulabiliyordu. Antoinette de her sabah kardeşinden mektup almazsa, pek mutsuz oluyordu. İki üç kere de Grünbaum'lar ya ilgisizlikten, ya da —kim bilir?— kötü bir şaka yapmak için belki, akşama dek mektuplarını kendisine vermeyi unuturlardı. O zaman ateş basardı bütün vücudunu. Yılbaşı günü iki kardeş birbirlerine danışmadıkları halde aynı şeyi düşünmüşlerdi. İkisi de uzun birer telgraf çekerek birbirlerini sevindirdiler, — (Oldukça pahalıya mal olmuştu bu,) —. İkisi de telgraflarını aynı saatte aldılar. Olivier, çalışmaları ve kuşkuları konusunda yine Antoinette'ten ne düşündüğünü soruyordu. Antoinette kardeşine öğüt veriyor, onu destekliyor, kendi gücünü ona da aşılıyordu.

Ama, aslında kendisi o kadar güçlü değildi. Bu yabancı ülkede bunalıyordu. Tanıdığı kimse yoktu, kimse de ilgilenmiyordu kendisiyle bir profesörün karısından başka. Bu kadın da bir yıl kadar önce bu kente gelip yerleşmişti, o da yabancılık duyuyordu burada.İyi yürekli bir kadındı; Antoinette'e karşı bir ana gibi davranıyor, birbirlerinden ayrı yaşayan ve birbirlerini seven bu iki kardeşe çok acıyordu; — (Çünkü, Antoinette'in ağzından hayat hikâyesini almıştı biraz); ama öylesine farfara ve bayağıca bir hali vardı ki bu kadının, öylesine patavatsız ve sır saklamaz bir insandı ki, Antoinette'in küçük aristokrat ruhunu ürkütüyor, kendi içine kapanmasına sebep oluyordu. Kimseye açamadığı dertlerini yüreğinde biriktirmekteydi. Zaman zaman bu öyle ağır bir yük oluyordu ki, kızcağız yıkılacağını sanıyordu bu yükün altında. Ama dişini sıkıyor ve yoluna gidiyordu. Sağlığı da iyi değildi; çok zayıflamıştı. Kardeşinin mektupları gittikçe umutsuzca bir hava taşımaktaydı. Bir kötümserlik bunalımı sırasında ablasına:

«Dön artık, dön, dön!..» diye yazmıştı.

Ama, bu yazdığından utanarak göndermedi, başka bir mektup yazdı. Bunda, göndermediğinden bir önce yazdığı ve umutsuzluğundan söz ettiği mektubu yırtmasını, unutmasını rica ediyordu. Neşeli görünmeye bile çalışıyor ablasına ihtiyacı olmadığını da söylüyordu. Alıngan bir tip olduğu için, ablasız yapamayacağının düşünülmesi onuruna dokunuyordu.

Antoinette aldanmıyordu fakat; kardeşinin düşüncelerini okuyordu, gelgelelim ne yapacağını bilemiyordu. Bir gün nerdeyse kalkıp Paris'e gidecekti; Paris treninin hareket saatini öğrenmek için istasyona gidiyordu. Ama, hemen sonra bunun bir delilik olduğunu düşünüyordu: burada kazandığı parayla Olivier'nin okul ücretini ödüyordu. İkisinin de dayanabildikleri süre dayanmaları gerekirdi. Artık bir karar verebilecek gücü kalmamıştı. Sabahleyin cesareti yerine geliyor, ama akşam karanlığı yaklaştıkça, gücü azalıyor, buradan kaçmayı düşünüyordu. Memleket hasreti

— kendisine çok azap çektiren, ama geçmişine ait bütün kutsal hâtıralarının gömülü olduğu memleketin hasreti — başlamıştı. Sonra, kardeşinin konuştuğu ve ona olan sevgisini ifade ettiği dili özlemişti.

Bir gün bu Alman kasabasına bir Fransız tiyatro trubu geldi. Her zaman tiyatroya gitmeyen Antoinette (bunun için ne vakti vardı ne de isteği), — birden dilinin konuşulduğunu duymak, Fransa'ya sığınmak için karşı konulmaz bir ihtiyaç duymuştu. Ne var ki, tiyatroda boş yer kalmamıştı. O ara genç müzisyen Jean-Christophe'a rastladı; tanımıyordu onu, ama bu genç, kendisine ayırttığı locada birlikte oturmayı ona teklif etti. Antoinette şaşkınlıkla kabul etti. Christophe'la birlikte görülmesi üzerine kasabada dedikodular aldı yürüdü, bu kötü niyetlice söylentiler hemencecik Grünbaum'ların kulağına geldi. Genç kız hakkında ileri sürülecek bütün kötü faraziyeleri benimsemeye hazır olan bu insanlar, üstelik daha önce başka bir yerde (1) anlattığımız olaylar yüzünden Christophe'a ateş püskürüyorlardı; hemencecik Antoinette'in işine son verdiler.

Bu temiz ruhlu ve utangaç genç kız sadece kendini bütün benliğiyle kardeş sevgisine adamıştı, hiçbir kirlilik yoktu hayatında. Bunun için bir an bile Christophe'a kızmıyordu. Onun da kendisi kadar suçsuz olduğunu biliyordu, eğer kendisine bir kötülüğü dokunmuşsa bu, iyilik etmek istemesinden ileri gelmişti. Minnet duyuyordu ona. Hakkında hiçbir şey bilmiyordu, müzisyen olduğundan başka. Bir de herkesin ona karşı olduğunu duymuştu. Her ne kadar hayat ve insanlar konusunda bilgisizse de, yoksulluğun da keskinleştirdiği tabii bir önsezi ile Christophe'un niteliklerini anlamıştı. Pek iyi yetiştirilmemiş, biraz delice, ama kendisi kadar saf ruhlu ve erkekçe bir iyilikseverliği olan bir insan. Onu düşünmek rahatlık veriyordu içine. Ona karşı söylenilen bütün kötü şeyler Christophe için duyduğu güveni sarsmıyordu. Bütün bu kötülüklerin kurbanı olan ve ah çeken Antoinette, Chris-

(1) İsyan. (IV. Kitap)

tophe'un da bu kötülüklerin acısını çeken bir başka kurban olduğundan şüphe etmiyordu. Başkalarını düşünerek kendini unutmaya alışık olduğu için de Christophe'un da acı çektiğini düşünmesi üzüntüsünü hafifletiyordu biraz. Onu yeniden görmeye, ya da ona yazmaya kalkmadı. Bir utanma ve gurur duygusu engel oluyordu buna. Onun kendisine ne kadar zarar verdiğini bilmediğini düşünüyordu. İyi yürekli bir insan olduğu için de hiç öğrenmemesini diliyordu içinden.

Yola çıktı. Tren şehirden ayrıldıktan bir saat sonra tesadüfen, Christophe'un binmiş olduğu trenle bir yerde karşılaştı! Genç adam, bütün gününü geçirdiği yakın bir kentten dönüyordu.

İstasyonda tren birkaç dakika durduğundan, yanyana gelen vagonlarının penceresinden gördüler birbirlerini gecenin sessizliği içinde, ama konuşmadılar.

Beylik lâflardan başka ne söyleyebilirlerdi birbirlerine? Bu sözler, onların birbirlerine karşı duydukları anlatılmaz esrarlı içtenlik ve derin saygıyı sarsmaktan başka ne sonuç verirdi ki. Birbirleri için meçhul iki insan olarak bakıştıkları o son anda, kendileriyle birlikte yaşayan hiçbir kimsenin görmediği bir gözle gördüler birbirlerini. Her şey geçip gider; konuşmaların, öpüşmelerin kucaklaşmaların anısı, herşey; ama, çarçabuk kaybolan şekiller kalabalığı arasında bir defa birbirine dokunup birbirini tanıyan ruhların bu temasının izi hiçbir zaman silinmez. Antoinette, kalbinin en gizli köşesinde taşıyıp götürdü bu izlenimi, — hüzünlere gömülüydü bu kalp, ama yine de bu hüzünlerin ortasında bir ışıklı nokta gülümsemekteydi; tıpkı **Orpheus**'ün ünlü ölüler diyarını aydınlatan ışık gibi.

•

Antoinette, Olivier'ye kavuştu. Tam zamanında gelmişti. Çocuk o sırada hasta düşmüştü. Devamlı olarak hastalanma düşüncesiyle kendini yiyip bitiren bu sinirli ve hep üzüntülü küçük varlık gerçekten hastalandığı bu son günlerde ablasına yazmamıştı onu üzmemek için. Ama, için

için onu çağırıyordu hep, bir mucize olup da gelivermesini diliyordu.

Mucize olduğu sırada okulun revirinde yatıyordu ateşler içinde ve hülyalara dalarak. Antoinette'i görünce haykırmadı. Kaç kez onun geri döndüğünü görür gibi olmuştu!... Yatağında doğruldu, ağzı açık baktı, bunun da şimdiye kadar gibi hayal olmasından korkuyordu. Antoinette yatağın kenarına oturduğu, onu kollarının arasına aldığı zaman, kendisi başını onun göğsüne yasladığı zaman, dudaklarının, genç kızın yumuşacık yanağına değdiğini, yolculukta buz kesilen ellerini ellerinin arasında duyduğu zaman, bu gelenin gerçekten ablacığı olduğunu anladığı zaman ağlamaya başladı. Bundan başka bir şey gelmiyordu elinden. Hep «küçük kanarya» olarak kalmıştı, çocuk. Yeniden elinden kaçırmamak için sarılıyordu ona. İkisi de ne kadar değişmişlerdi. Bu nè mahzunluktu böyle!.. Ama zararı yok! Yeniden kavuşmuşlardı birbirlerine: her şey aydınlığa bürünüyordu: revir, lise, o karanlık gün: el eleydiler şimdi, ayrılmayacaklardı artık. Antoinette konuşmaya başlamadan kardeşi, bir daha bir yere gitmeyeceğine yemin ettirdi ona. Ama, bunu yapmasına hiç gerek yoktu: hayır artık gitmiyecekti bir daha, o kadar çok acı çekmişlerdi ki birbirlerinden ayrı iken. Annelerinin hakkı varmış: her şey ayrılıktan daha iyiydi besbelli. Yoksulluk bile, ölüm bile... yeter ki birlikte olsunlar.

Hemen bir ev kiraladılar. Eskisi ne kadar kötü de olsa yine orayı tutmak istemişlerdi, ama başkasına verilmişti. Yeni daireleri de bir avluya bakıyordu. Duvarın üstünden bir akasya ayacının tepesi gö.rünüyordu. Hemen yakınlık duydular ona, kırlardan gelmiş bir dost gibiydi, o da onlar gibi kentin kaldırımları arasına hapsedilmişti. Olivier çabucak sağlığına kavuştu, yani aralarında böyle adlandırdıkları şeye: — (Olivier'nin sağlığı bir başkasının hastalığı olurdu). — Almanya'da geçirdiği sıkıntılı günlerde Antoinette hiç olmazsa biraz para biriktirmişti. Bundan başka Almancadan çevirdiği bir kitabı bir yayınevi basmayı kabul etti. Buradan para geldi. Para sıkıntısı böylece bir

süre için giderilmiş oluyordu. Her şey yolunda gidecekti yalnız Olivier'nin yıl sonunda Öğretmen Okuluna giriş sınavını kazanması gerekirdi. — Ya kazanamazsa?

Birlikte olmanın tadına varır varmaz yine imtihan saplantısı canlandı kafalarında. Bundan söz etmekten çekiniyorlardı, ama boşuna: dönüp dolaşıp hep bu konuya geliyorlardı. Bu sabit fikir onların peşini bırakmıyordu hiç. unutmak için bir şeyler yaptıkları zamanlarda bile: konserde, bir parça çalınırken, geceleyin uykuları kaçtığı zaman bir uçurum gibi geliyordu gözlerinin önüne. Olivier'nin, kızkardeşinin içini ferahlatmak onun fedakârlığını karşılıksız bırakmamak isteğine, imtihanı kazanamazsa askere alınması korkusu da karışıyordu: — (o devirde yüksek okullara gidenlerin askerlikleri erteleniyordu). — Kışla hayatında insanların bedenen ve manen çirkin bir içiçelik halinde bulunmalarından, ve bunun verdiği entelektüel gerilikten, haklı ya da haksız, nefret ediyordu. Bütün aristokratik ve bâkir duyguları başkaldırıyordu buna karşı: ölümü tercih etmek belki daha iyi olurdu onun için. Günün inancı haline gelen bir toplumsal ahlâk anlayışı adına bu duyguyla alay edilebilir ve yerilebilirdi. Ama, bunu inkâr edenler kördürler! Günümüzün ateşli ve kaba komünizmi tarafından ihlâl edilen bu manevi yalnızlığın ıstırabından daha derin bir duygu olamaz.

Sınavlar başladı. Olivier az kalsın giremiyordu: Hastaydı, ister kazansın ister kazanmasın sınava girme korkusu öylesine bir bunalıma sürüklemişti ki onu, büsbütün hasta olmayı diliyordu. Bu sefer oldukça iyi başardı yazılıyı. Ama, kabulü sağlayan sonuçların açıklanmasını beklemek çok sıkıntılı oldu. Bu Devrim ülkesinde çok eskiden kalma âdetler hâlâ yürürlüktedir: dünyanın, göreneklerine en bağlı olan bu ülkesinde sınavlar yılın en sıcak ayı olan Temmuzda yapılır ve de sınavı yapanların onda birinin bile bilmedikleri korkunç bir programdan sorumlu tutulur, sınava girenler. Sanki bu mutsuzları büsbütün ezme amacı güdülüyormuş gibi. 14 Temmuzun gürültü patırtısının ertesi günü, yani hiç de sevinçli olmayanlar ve ses-

sizliğe ihtiyaç duyanlar için katlanılması güç olan o neşeli bayramın ferdasında kompozisyonlar incelenir. İki kardeşin oturduğu evin yanındaki alanda panayır kurulmuştu, öğleden gece yarısına kadar ateş sesleri duyuluyor, buharla işleyen atlıkarıncalar homurdanıyor, lâternalar tıngırdıyordu. Bu şamata sekiz gün boyunca sürdü. Sonra Cumhurbaşkanının biri halkın sevgisini kazanmak için bir sekiz günlük böğürtüye daha izin verir. Ona bunun hiçbir zararı yoktu elbet; gürültüleri duymuyordu nasıl olsa. Halbuki, Olivier ile Antoinette beyinlerine bir çekiç gibi inen bu gürültüleri duymamak için pencereleri kapatıyor, odalarında bunalıp kalıyor, kulaklarını tıkayarak sabahtan akşama kadar durmadan budalaca çalınıp söylenen ve kafalarına çivi gibi çakılan nakaratları duymamağa çalışıyorlardı boş yere.

Sözlü sınavlar, yazılıda girme hakkını kazananların ilân edilişinin hemen ertesi günü başlıyordu. Olivier, Antoinette'e, sözlüde dinleyici olarak bulunmaması için yalvarmıştı. Ablası onunkinden daha büyük bir korku ile titreyerek kapıda bekledi. Kardeşi hiç söylemezdi sınavın nasıl geçtiğini. Kızcağız onun söylediğini ve söylemediğini düşünerek büyük bir üzüntüye kapılıyordu.

Sonuçların alınacağı gün gelip çattı. Kabul edilen adayların listesi Sorbonne'un avlusuna asılmıştı. Antoinette, Olivier'yi yalnız bırakmak istemedi. Evden çıkarken, birbirlerine söylemedikleri halde, döndüklerinde her şeyi **bilmiş olacaklarını** ve belki de içlerinde hiç olmazsa bir ümit bulunan bu korkulu anları arayacaklarını düşünüyorlardı. Sorbonne'u görünce dizleri bükülmeye başladı. Çok cesur olduğu halde Antoinette kardeşine:

— Bu kadar hızlı yürüme, rica ederim... dedi.

Olivier gülümsemeye çalışan ablasına bakarak:

— Şu sıraya oturalım mı biraz ne dersin? diye sordu.

O da daha ileriye gitmek istemiyor gibiydi. Ama, az sonra Antoinette onun elini sıkarak:

— Bir şey değil, yavrum, gidelim, dedi.

Önce listeyi bulamadılar. Okudukları birçok listede

Jeannin adı yoktu. Gördükleri zaman da önce anlayamadılar. birkaç kez daha okudular, gözlerine inanamıyorlardı. Evet oydu, Jeannin kazanmıştı imtihanı. Hiç konuşmadılar, hızlı hızlı evlerine yollandılar. Olivier ablasının koluna girmişti, o da kardeşinin elini elinin içine aldı, çevrelerindeki şeyleri görmüyorlardı hiç. Caddenin bir yanından öbür yanına geçerken az kalsın çiğneneceklerdi. İkisi de:

— Kardeşciğim!... Ablacığım!... deyip duruyorlardı.

Basamakları dörder dörder atlayarak katlarına çıktılar. Evlerine girer girmez kucaklaştılar. Antoinette, kardeşini, elinden tutarak yatağının baş ucundaki duvara asılı annesiyle babasının resimlerinin altına götürdü, bu köşe onun tapınağı gibi bir yerdi, iki kardeş diz çöktüler ve sessizce ağladılar.

Antoinette güzel bir akşam yemeği getirtti. Ama bir lokma bile yiyemediler. Açlık duymuyorlardı. Olivier ablasının kâh dizlerinin dibine, kâh dizlerinin üstüne oturuyor, Antoinette de küçük bir çocukmuş gibi sevip okşuyordu onu; akşamı böyle geçirdiler. Pek az konuştular. Mutlu olmaya bile güçleri yetmiyordu, ikisi de bitkindiler. Saat dokuzdan önce yattılar ve ağır bir uykuya daldılar.

Ertesi sabah Antoinette büyük bir baş ağrısı ile uyandı, ama yüreği hafiflemişti! Olivier de ilk defa soluk alıyormuş gibi hisediyordu kendini. Kurtulmuştu, ablası kurtarmıştı onu, görevini yapmıştı genç kız, kardeşi de ona lâyık olduğunu kanıtlamış, ablasının ondan beklediğini gerçekleştirmişti!.. Yıllardan, yıllardan beri ilk kez tembelliğe verdiler kendilerini. Öğleye kadar yataklarından çıkmadılar, yattıkları yerden konuşuyorlardı, odalarının kapısını açık bırakmışlardı. Bir aynadan görebiliyorlardı birbirlerini. Sevinçli, yorgunluktan şişmiş yüzlerini görebiliyorlardı. Gülümsüyorlardı, Olivier öpücükler gönderiyordu ablasına, konuşacak halleri yoktu, sevgi dolu tek heceler dökülüyordu dudaklarından. Yeniden içleri geçti, her yanları kırılıyordu, birbirlerine bakarak uykuya daldılar.

•

Antoinette hastalık sağlık için gereklidir diye, metelik üstüne metelik koyarak para biriktirmeye başlamıştı yeniden. Kardeşine yapacağı sürprizi açığa vurmamıştı. İmtihanı kazandığının ertesi günü, bunca yorgunluktan sonra, bir ay geçirmek üzere İsviçre'ye gideceklerini kardeşine söyledi. Olivier'ye üç yıl devlet hesabına öğretmen okulunda okuyacağı ve bitirince de iş bulacağı konusunda güvence geldiği için biriktirdikleri parayı keyiflerince harcayabilirlerdi artık. Olivier, bu güzel haberi duyunca sevinç çığlıkları attı. Antoinette de mutluydu, kardeşi mutlu olduğu için, yeniden görmeye can attığı kırlara kavuşacağı için mutluydu.

Yolculuk hazırlıkları büyük bir iş olmuştu, ama her an bir sevinç vesilesiydi. Ağustos ayı epey ilerlemişti hareket etmeleri zaman. Yolculuğa pek alışık değillerdii Olivier'nin gözüne uyku girmemişti bir gün önce. Trende geçirdikleri gece de hiç uyumadı. Bütün günü treni kaçırma korkusu içinde geçirdi. İçleri içlerine sığmıyordu iki kardeşin. İstasyondaki kalabalık arasından itile kakıla geçip trene atladılar ve ikinci mevki bir vagona tıkıldılar. Vagon'un içi öyle bir durumdaydı ki, iki kardeşin birbirlerine yaslanarak uyumaları bile mümkün değildi: — (çok demokratik olduğu bilinen Fransız demiryolları kumpanyası, zengin olmayan yolculardan esirgediği bu imtiyazı zenginlere tattırmayı iş edinmişti; ta ki, zenginler bundan yalnızca kendilerinin yararlandıklarını düşünerek zevklensinler diye.) — Olivier bir an bile gözünü yummadı: hâlâ doğru trenin içinde olduğuna inanamıyor, her istasyonun adını okumaya çabalıyordu. Antoinette uyukluyor ve ikide bir uyanıyordu. Trenle birlikte başı da sarsılıyordu. Olivier ölü kandili gibi yanan lambanın ışığında ona bakıyor, ablasının yüzünün bozulduğunu görerek çok üzülüyordu. Gözlerinin altı çukurlaşmış, o çocuksu ağzı yarı açılmış, yüzü soluklaşmış, yanaklarında hafif kırışıklıklar belirmişti. Şimdi bütün bu belirtilerden, yas ve hayal kırıklığı günlerinin kederi okunuyordu. Yaşlanmış, hastalıklı gibi bir görünüşü vardı Antoinette'in. —Gerçekten de, öylesine yorgundu ki! Ce-

saret edebilseydi yola çıkmayı ertelerdi. Ama, kardeşinin keyfini kaçırmak istemedi. Üstündeki fenalığın yorgunluktan ileri geldiğine, kır havasının kendine iyi geleceğine kendini inandırmak istiyordu kendisini. Ah! Yolda hastalanmaktan öyle korkuyordu ki!.. Kardeşinin kendisine baktığını sezdi, uyuşukluğunu güçlükle yenerek gözlerini açtı. Hâlâ çok genç, çok berrak, çok aydınlık ve zaman zaman, küçük bir gölün üstünden geçen bulutlar gibi içinden gayrı ihtiyarî bir bunalımın gölgesi geçen gözlerdi bunlar. Olivier şefkatle karışık bir kaygıyla yavaşça ablasına, nasılsın, diye sordu. Antoinette kardeşinin elini sıkarak iyi olduğunu söyledi. Böyle yürekten gelen tek bir söz onu canlandırıvermişti.

Dôle ve Pontarlier arasında, tanyerinin kızıllığı soluk kırların üstüne yayılıyordu. Uyanıyordu şimdi bu kırlar, güleryüzlü güneş yükseliyordu dünyanın üstünde. Onlar nasıl sokakların, tozlu evlerin, Paris'in dumanlı havasının hapisanesinden kurtulmuşlarsa, güneş de öylece sıyrılıyordu karanlıklardan, — çayırlar, soluklarının süt beyazı buğusuna bürünmüş ürperiyordu. Trenin penceresinden yol boyunca gözlerine çarpan en ufak ayrıntılar bile: bir köyün küçük çan kulesi, bir akar su şeridi, ta ufukta mavi tepelerin dalgalanan çizgisi, trenin yarı uykulu kırların ortasında durduğu bir istasyonda sabah duası çanının rüzgârla uzaklardan taşınan ince ve dokunaklı sesi; yolun üst tarafındaki bayırda rüyalara dalan sığırların iri gölgeleri, — bütün bunlar Antoinette'le Olivier'nin olanca dikkatini emip yutuyordu: her şey yepyeni görünüyordu onlara. Kökün suyunu hazla içen iki kuru ağaca benziyorlardı.

Sonra, sabahleyin, İsviçre göründüğünde trenden inmeleri gerekti. Kırların yanıbaşında küçük bir istasyon. Kötü geçirdikleri bir gecenin etkisiyle, hafifçe mideleri bulanıyor ve sabah ayazıyla biraz ürperiyorlardı. Ama, sâkindi ortalık, gökyüzü bulutsuz masmavi, çayırların soluğu çevrenizden yükseliyor, ağzınızdan dilinizden, boğazınızdan akıyor, ta göğsünüzün içine kadar küçük bir ırmak gibi sızıyordu. İki kardeş açık havada, bir masanın

başında ayaküstü birer fincan güçlendirici sıcak sütlü kahve içtiler. Kaymaklı süt, gökyüzü gibi tatlı, taze ot ve kır çiçeği kokulu idi.

İsviçre treninin vagonuna girdiler. Buranın düzenindeki yenilik çocuklar gibi sevindirmişti onları. Ama, Antoinette öyle yorgundu ki! Üstündeki bu rahatsızlığının nedenini bulamıyordu bir türlü. Çevresinde gördüğü bütün şeyler bu kadar güzel ve ilginç olduğu halde, neden o pek az zevk alabiliyordu bundan. Yıllardır bunların özlemini duymuyor muydu: güzel bir yolculuk, kardeşi yanında, gelecek kaygısından uzak, sevgili tabiat bir yanda.. Nesi vardı? Kendine kızıyordu bu hali için. Kendini zevk almaya, kardeşinin safça sevincini paylaşmaya zorluyordu.

Thum'da durdular. Ertesi gün oradan dağa hareket edeceklerdi. Geceyi otelde geçirmeleri gerekiyordu. Antoinette birden rahatsızlandı. Ateşi yükseldi, kustu, başı çatlayacak gibi ağrıyordu. Olivier şaşırıverdi, geceyi kaygılar içinde geçirdi. Sabah olur olmaz bir doktor çağırıldı. (Al sana umulmadık bir ek harcama, onların küçük keseleri için pek de azımsanacak gibi değildi bu). — Hekim, o an için ağır bir durum olmadığını, ama genç kızın son derece yorgun, vücudunun çöküntü haline gelmiş olduğunu söyledi. Yolculuklarını hemen sürdürmek söz konusu olamazdı. Hekim, Antoinette'in bütün gün yatakta kalmasını önerdi. Bir süre Thum'da kalmalıydılar. İki kardeş çok üzüldüler buna. — O kadar korktuktan sonra bununla kurtulduklarına da seviniyorlardı. Yine de ta uzaklardan gelip de böyle içine yakıcı güneşin dolduğu sera gibi kötü bir odada kalmak çekilmez bir şeydi .Antoinette, kardeşinin gezip dolaşmasını istiyordu. Olivier otelin yakınlarında birkaç adım yürüdü. O güzelim yeşil giysisi içinde Aar nehrini ve gökyüzünün ta uzaklarında bembeyaz bir dağ doruğunu gördü. Sevinçle çarpmaya başladı yüreği, ama bu sevinci yalnız tatmak istemiyordu. Çabucak ablasının odasına döndü, gördüklerini coşkuyla anlattı ona. Antoinette, onun bu kadar çabuk dönmesine şaşmıştı, yeniden gezmeye git-

mesini söyledi. Ama Olivier, Châtelet konserlerinden döndüğü günlerde olduğu gibi:

— Hayır, hayır, çok güzeldi bütün bunlar, sensiz seyretmek rahatsız ediyor beni, dedi.

Bu duygu yeni bir şey değildi onlar için. Benliklerine tamamen sahip olabilmek için ikisinin birarada bulunması gerektiğini biliyorlardı. Bunun söylenmesi her zaman hoştu onlar için. Kardeşinin bu tatlı sözü bütün hekimlerden daha iyi geldi Antoinette'e. Bitkindi ama, mutlulukla gülümsedi. İyi geçen bir geceden sonra hemen yola çıkmak tedbirsizlik olmakla birlikte, sabahleyin erkenden, kendilerini bir süre daha alakoyacak olan doktora haber vermeden, kardeşiyle birlikte sıvışıp gitmeye karar verdiler. Temiz hava güzel şeyleri görme zevki öyle bir etki yaptı ki, bu tedbirsizliği pahalıya ödemedi genç kız. Hiçbir terslik olmadan, yolculuklarının son durağı olan yere vardılar. Burası Spiez yakınlarında göle bakan küçük bir köydü.

Küçük bir otelde kalarak üç, dört hafta geçirdiler. Artık Antoinette'in ateşi bir daha yükselmedi, ama hiç de tam mânasiyle iyileşmiş değildi. Dayanılmaz bir ağırlık vardı başında. Olivier, sık sık nasıl olduğunu soruyordu. Onun yüzünü soluk görmek istemiyordu, ama tabiatın güzelliğiyle öylesine kendinden geçmişti ki, hemencecik kederli düşünceleri atıyordu kafasından. Ablası iyi olduğunu söyleyince bunun doğru olduğuna kendini inandırmak istiyordu; durumun bunun tam tersi olduğunu bildiği halde. Zaten, kardeşinin aşırı sevinci, Antoinette'e çok iyi geliyordu. Bundan başka, açık havadan, dinlenmekten çok yararlanmıştı. O korkunç yıllardan sonra ne hoş şeydi dinlenmek!

Olivier ablasının da gezintilerine katılmasını istiyordu. Bu gezintilere katılmaktan o da zevk duyacaktı. Ama, çoğu kez, hiçbir şeye aldırış etmeden yola çıktıktan yirmi dakika kadar sonra soluğu kesilip durmak zorunda kalıyor, kalbinde bir yorgunluk duyuyordu. Bunun üzerine Olivier gezintiye yalnız çıkmaya başladı. Tehlikeli olmayan

yokuşları tırmanıyor sonra kan ter içinde otele dönüyordu. Ya da iki kardeş birlikte kısa gezintilere çıkıyorlardı. Antoinette Olivier'nin koluna yaslanarak kısa kısa adımlarla yürüyor, ikisi de bir ağızdan konuşuyorlardı. Özellikle Olivier'nin çenesi düşmüştü, gülüyor, tasarılarını açıyor, gülünç şeyler, tuhaf şeyler anlatıyordu. Vadinin üstündeki bir dağ yolundan, durgun gölde yansıyan beyaz bulutları ve bir bataklığın üstündeki böcekleri andıran kayıkları seyrediyorlardı. Ilık havayı ve rüzgârın ta uzaklardan, taze saman ve sıcak reçine kokusuna karışmış olarak getirdiği sürülerin çan seslerini içlerine sindirmekteydiler. Birlikte geçmişi, geleceği düşünüyorlardı. Şimdiki hayatları inanılmaz sarhoş edici bir rüya gibi geliyordu onlara. Antoinette zaman zaman kardeşinin çocuksu neşesini paylaşıyordu; koşmaca oynuyor, birbirlerini otların üstüne yuvarlıyorlardı. Bir gün Olivier, ablasının tasasız bir kız çocuğu iken, bir kaynak kadar berrak, çılgınca gülüşü gibi güldüğünü gördü. Yıllardır rastlamamıştı buna.

Olivier, sık sık, uzun gezintiler yapma isteğini yenemiyordu. Bu gezintilerden sonra pişmanlık duyuyor, ablasının o tatlı konuşmalarından yoksun kaldığı için kendine kızıyordu. Otelde bile onu yalnız bıraktığı oluyordu. Küçük bir delikanlı ve genç kız çevresi vardı. İki kardeş önceleri bundan uzak durmuşlardı. Çekingen olan Olivier, onların çekiciliğine karşı koyamayarak aralarına girdi. Dostu, arkadaşı yoktu. Kızkardeşinin dışında yalnız lisedeki kaba arkadaşlarıyla onların metreslerini tanımıştı. Bunlar ona tiksinti veriyordu. Kendi yaşıtı, iyi yetişmiş, sevimli ve neşeli delikanlılar ve genç kızlar arasında bulunmak pek tatlı bir şeydi onun için. Çok vahşi olmakla birlikte, saf bir tecessüsü vardı, duygusal yürekliydi, kadınlara karşı temiz bir ilgi duyardı. Bir kadın gözündeki soluk ve azıcık neşeli bir ışık büyülerdi onu. Kendisi de çekingen olduğu halde hoşa gidebilirdi. O toyca sevme ve sevilme ihtiyacı Olivier'ye, kendi de bilmeden, bir gençlik letafeti veriyor, gönül okşayıcı sözler, jestler ve mükrimce davranışlar bulmasını sağlıyordu. Acemice şeylerdi belki bunlar, ama

bu bile daha çekici yapıyordu onları. İnsanlara sevimli görünen bir hali vardı. Yalnızlığın çok alaycı yaptığı zekâsı her ne kadar insanların kabalıklarını, kusurlarını görmekten geri kalmıyor ve onlardan kendisini nefret ettiriyor idiyse de, — onların karşısında bulunduğu zaman gözlerinden başka bir şey görmüyor, bu gözlerde bir gün ölecek olan bir varlığın ifadesini buluyor, onların da kendisi gibi tek bir hayatları olduğunu, kendisi gibi yakında bu hayatı kaybedeceklerini okuyordu bu gözlerde; o zaman o insan için ister istemez bir yakınlık duyuyordu; o an, o insana en ufak bir üzüntü vermek elinden gelmezdi. İstese de istemese de nazik olmak zorundaydı. Zayıftı: bunun sonucu olarak da bütün kötülükleri ve hattâ bütün faziletleri — bir teki, bütün diğerlerinin şartı olan biri, yani: kuvvet, hariç olmak üzere — mâzur gören «dünya»nın hoşuna gitmek zorundaydı.

Antoinette bu gençlerin arasına katılmıyordu. Sağlık durumu, yorgunluğu, görünürde nedeni olmayan manevi bir çöküntü onu kımıldamaz hale getirmişti. Kaygılar ve çalışmalarla geçen yıllardan sonra kardeşiyle, kendisinin rolleri değişmişti. Kendisini şimdi dünyadan uzak, her şeyden uzak, çok uzak hissediyordu!.. Bu dünyaya giremezdi artık: bütün bu konuşmalar, bu gürültüler, bu gülüşmeler, bu küçük çıkarlar canını sıkıyor, yoruyor, hemen hemen yaralıyordu genç kızı. Böyle olduğu için üzülüyordu. O da öteki genç kızlara benzemek, onların ilgilendikleri şeylerle ilgilenmek, onları güldüren şeylere gülmek istiyordu... Elinden gelmiyordu bu artık!.. Yüreği bir cendere içinde sıkılıyor gibiydi, ölmüştü sanki. Çoğu kez lâmbayı da yakmıyordu. O, karanlıkta tek başına otururken, Olivier aşağıda salonda, o alışık olduğu küçük gönül oyunlarının hazzına bırakıyordu kendini. İçine gömüldüğü uyuşukluktan, ancak Olivier'nin, odalarının bulunduğu kata geldiğini duyduğu zaman çıkabiliyordu. Kardeşi, kız arkadaşlarıyla gülüşüp gevezelik ediyor, birbirlerine sonu gelmez «iyi akşamlar» dileyerek kapılarının önünde durup bir türlü birbirlerinden ayrılamıyorlardı. O zaman, Antoinette, gecesinin içinde gü-

lümsüyor, kalkıp elektriği yakıyordu. Kardeşinin gülüşü yeniden canlandırıyordu onu.

Sonbahar ilerlemekteydi. Güneş gittikçe sönükleşiyor, tabiat soluyordu. Ekim bulutlarının ve sis kümelerinin altında renkler donuklaşıyordu. Dağların tepelerine kar, ovalara sis çöküyordu. Buralara gelmiş gezginler ayrılıp gidiyorlardı birer birer, sonra da küme küme. Şimdi dostların, hattâ yabancıların ve, bundan da çok, yazın, hayat için bir vaha olan o huzur ve mutluluk günlerinin, geçip gidişi, hüzünle dolduruyordu gönülleri. İki kardeş dağın dibindeki ormanda son bir gezinti yaptılar. Konuşmuyorlardı. Kederli hülyalara dalmışlardı, soğuktan titrercesine birbirlerine sokulmuşlardı; yakası kalkık paltolarına iyice sarınmışlar, el ele tutuşarak yürüyorlardı. Islak korular susuyor, ağlıyordu sessizce. Ta derinliklerden, yalnız bir kuşun tatlı ve ürkek ötüşü duyuluyordu. O da duymuştu kışın geldiğini. Bir sürünün uzaklardan gelen berrak çıngırak sesi iki kardeşin yüreklerine işliyordu.

Paris'e döndüler. İkisi de üzgündü. Antoinette sağlığına kavuşamamıştı.

•

Öğretmen Okulu için Olivier'ye eşya takımı hazırlamak gerekiyordu. Antoinette biriktirdiği paradan kalanı da bunun için harcadı. Gizlice mücevherlerini bile sattı. Ne önemi var? Daha ileride kardeşi almaz mıydı kendisine? — Hem sonra, Olivier de evde olmadığına göre, ihtiyaçları o kadar azdı ki!.. Kardeşi yanında olmadığı zaman ne olacağını düşünmek bile istemiyordu. Eşya takımını hazırlamaya verdi kendini. Bu işi sevgisinin bütün ateşli coşkusuyla yapıyordu, bunu yaparken de kardeşi için yaptığı son şey olduğunu söylüyordu ona bir önsezi.

Birlikte geçirecekleri son günlerde hiç ayrılmadılar birbirlerinden. En küçük bir anı bile kaybetmekten korkuyorlardı. Son akşam, ateşin karşısında geç vakitlere kadar kaldılar. Antoinette evdeki tek koltuğa oturmuştu. Olivier de

onun ayağının dibinde bir tabureye oturmuş, o kocaman şımarık çocuk alışkanlığıyla kendisini okşatıyordu ablasına. Başlayacak olan bu yeni hayat tasalandırıyordu onu, ve de meraklandırıyordu. Antoinette artık o içtenlikli yakınlıklarının sona erdiğini ve kendisinin ne olacağını düşünüyordu. Olivier, bu düşünceyi daha da dayanılmaz yapmak istermiş gibi bu son akşam hiç göstermediği kadar sevgi gösterdi ablasına. Bu masumca yakınlık gösterileriyle bir yolculuğa çıkmadan önce ayrılık saatini beklerken en iyi ve en sevimli yanlarını göstermek isteyenler gibi davranıyordu. Piyanonun başına geçip Mozart'tan ve Gluck'tan en sevdikleri parçaları çaldı. Bu tatlı mutluluk sakin hüzün nağmeleri, geçmiş hayatlarının nice anılarıyla kaynaşıyordu.

Ayrılık saati geldi çatı. Antoinette kardeşiyle birlikte okulun kapısına kadar gitti. Sonra eve döndü. Bir kere daha yalnızdı. Bu, Almanya'ya gidişindeki gibi değildi, onu sona erdirmek kendi elindeydi, dayanılmaz hale gelince. Bu sefer o kalıyordu: giden kardeşiydi, uzun bir süre için, ömür boyunca. Bununla birlikte içinde öyle bir analık duygusu vardı ki, ayrılığın bu ilk ânında kendisinden çok kardeşini düşünüyordu; böylesine farklı bir hayatın ilk günleri, okulda eski öğrencilerin yeni gelen acemilere takılmaları, ufak tefek zararsız bazı sıkıntılar onu kaygılandırıyordu. Gerçi ufak tefek sıkıntılardı bunlar, ama yalnız yaşayan ve sevdikleri için kendilerini eziyete sokan kimselerin kafasında kolayca endişe verici ölçülere ulaşırlar. Bu kaygının hiç olmazsa genç kıza biraz olsun yalnızlığını unutturmak gibi bir iyiliği dokundu. Daha şimdiden, ertesi gün görüşme yerinde onu görebileceği yarım saati düşünüyordu. Okula vaktinden bir çeyrek önce gitti. Olivier, ablasını büyük bir içtenlikle karşıladı. Gördükleri onu çok ilgilendirmiş, eğlendirmişti. Daha sonraki günler, içi kaygılı bir sevgiyle dolu olarak kardeşini görmek için okula gittiği zamanlar, onun bu ziyaret dakikalarıyla ilgili duygularıyla Olivier'ninkiler arasındaki karşıtlığın gittikçe artmakta olduğunu gördü. Şimdi bütün hayatı

buydu genç kızın. Ama, Olivier, Antoinette'i sevmekle birlikte, yalnız onu düşünemezdi. Bir iki seferinde konuşma odasına geç geldi. Bir başka gün de Antoinette onun canının sıkılıp sıkılmadığını sormuştu, kardeşi hayır diye cevap verdi. Bütün bunlar Antoinette'in yüreğine saplanan küçük küçük hançer vuruşlarıydı. — Böyle olduğu için Olivier'ye kızıyor, sonra kendini bencillikle suçluyordu. Bunun saçma olduğunu hattâ kötü bir şey olduğunu biliyordu. Kendisini Olivier'den, Olivier'nin ondan vazgeçmemesinin, hayatta ondan başka bir şeye bağlanmamasının tabiata aykırı olduğunu biliyordu. Evet biliyordu bütün bunları. Ama, neye yarardı bunları bilmek? Bir şey gelmiyordu elinden; on yıldır tek düşüncesi buydu; bütün hayatını kardeşine adamıştı. Şimdi, hayatının tek ilgi merkezi elinden çekilip alındığına göre hiçbir şeyi kalmıyordu artık.

Yeniden cesaretle kendini uğraşlarına vermeyi denedi. Okumak, müzik dinlemek, sevdiği kitaplar... Yarabbi! Shakespeare de, Beethoven de ne kadar boştu o olmayınca!.. Evet güzel şeylerdi şüphesiz... Ama, o yoktu ki! Neye yarardı güzel şeyler, onları görmek için sevilenin gözleri olmayınca? Neye yarardı güzellik, hattâ neye yarardı sevinç, sevilen o başkasının yüreğinde tadılmaktan sonra?

Daha güçlü bir insan olsaydı, yeni bir amaç edinerek hayatına yeni bir düzen vermeye çalışırdı. Ama tükenmişti artık. Şimdi ayakta durmaya kendisini zorlayan bir şey olmadığı için, iradesi gevşemişti, yıkıldı. Bir yıldır için için ilerleyen hastalığının hızını kesebilmişti, ama şimdi önünde hiçbir engel yoktu bu hastalığın.

Tek başınaydı artık. Sönmüş ateşin kenarında oturup kendi kendini yiyerek geçiriyordu akşamları; ateşi yeniden yakacak gücü, kalkıp yatmaya gidecek mecali yoktu; gece yarısına kadar içi geçerek, hayal kurarak soğuktan titreyerek oturuyordu. Hayatını yeniden yaşıyordu, ölülerini, kırılan umutlarını düşünüyordu. Aşksız geçen gençliğini düşünerek dayanılmaz kederlere gömülüyordu. Açığa vurulamıyan karanlık bir acı... Sokakta rastladığı bir çocuğun gülüşü, alt katta tıkır tıkır yürüyüşü... Bu küçücük

ayaklar kalbinin üstünde yürüyordu Antoinette'in!.. Kuşkular, kötü düşünceler sarıyordu zihnini, bu bencillik ve zevk şehrinden zayıflayan ruhuna bulaşan duygular. Pişmanlıklarına karşı direniyor, isteklerinden utanıyordu. Kendisine acı çektiren şeyin ne olduğunu bilmiyordu; kötü içgüdülerine bağlıyordu bunu. Esrarlı bir hastalığın kemirdiği zavallı küçük Ophelia, hayatın ta derinliklerinden gelen kaba ve bulanık bir soluğun benliğini sardığını korkuyla hissediyordu. Artık çalışmıyordu. Derslerinin çoğunu bırakmıştı. Eskiden erkenden kalktığı halde, şimdi öğleye kadar yataktan çıkmıyordu; yatmak için olduğu kadar, kalkmak için de bir neden kalmamıştı artık. Pek az bir şeyler yiyor, ya da ağzına lokma sokmuyordu. Yalnız kardeşinin izinli olduğu günlerde, — perşembeleri öğleden sonra, ve pazarları sabahtan — eskisi gibi onunla birlikte yemeğe oturmaya zorluyordu kendini.

Olivier bütün bunları fark etmiyordu. Yeni hayatı o kadar eğlendiriyor, ya da oyalıyordu ki onu, kardeşinin durumunu göremiyordu bile. Gençliğin, öyle bir dönemini yaşıyordu ki, o anda insan kendini, kendi dışındaki şeylere pek az verir, eskiden kendisini duygulandıran gelecekte de yine duygulandıracak olan şeylere ilgisiz kalır. Yaşlı kimseler, kimi zaman, tabiattan ve hayattan yirmi yaşındaki bir gençten daha çok taze izlenimler alır, daha toyca hazlar edinir gibi görünürler. O vakit, gençlerin kalbinin daha az genç, daha çok bıkkın olduğu söylenir. Çoğu kez yanlıştır bu. Duygusuz gibi görünmeleri bıkkınlıklarından değildir. Bu, ruhlarını tutkuların, hırsların, isteklerin, sabit fikirlerin sarmış olmasından ileri gelir. Vücut yıpranıp da hayattan bekleyeceği bir şey kalmayınca çıkarsız heyecanlar yerli yerini bulur. Çocuksu gözyaşlarının kaynakları yeniden açılır. Bir sürü ufak tefek uğraşlar doldurmuştu Olivier'in zihnini. Bunların en önemlisi de —(her zaman böyle bir şey vardı)— küçük bir tutkuydu. Bu da başka her şeye ilgisiz kalmasına, gözünün bir şeyler görmemesine neden oluyordu. Antoinette, kardeşinin içinden neler geçtiğini bilmiyordu. Bunda yalnız Olivier'nin

kabahatı yoktu. Kimi zaman ablasını görmek, onunla konuşmak sevindiriyordu onu. Ama, eve girer girmez birden buz kesiliyordu. Ablasının gösterdiği kaygılı sevgi, hummalı bir coşkunlukla ona sarılışı, sözlerini içer gibi davranışı, durmadan üstüne düşüşü bıkıp usandırıyordu Olivier'yi. Bu aşırı şefkat ve çırpınma onda ablasına açılma isteği bırakmıyordu. Antoinette'in normal bir durumda olmadığı düşünülebilirdi. Şimdi ablasının o her zamanki, ince ağırbaşlılığından eser kalmamıştı. Ama, Olivier'nin bunu düşündüğü yoktu. Ablasının sorularına kuru bir evet ya da hayır'la cevap veriyordu. Suskun suskun duruyor, Antoinette onu konuşturmak isteyince büsbütün kasılıyor, ya da ters bir cevapla onu yaraladığı bile oluyordu. O zaman Antoinette de büyük bir eziklik içinde susuyordu. Böylece günleri boşuna geçip gidiyordu. —Olivier Okul'a gitmek üzere kapıdan çıkar çıkmaz, yaptığından büyük bir pişmanlık duyuyordu. Geceleyin ablasına verdiği üzüntüyü düşünerek kendi kendini yiyordu. Bazen oturup ablasına içini alabildiğine döken bir mektup yazdığı bile oluyordu.— Ama, ertesi sabah yeniden okuyunca mektubu yırtıp atıyordu. Antoinette, bütün bunlardan habersizdi. Kardeşinin artık kendisini sevmediğini sanıyordu.

•

Bir kere daha, —son bir sevinç değilse bile,— gençliğe vergi son bir sevgi heyecanı canlandı yüreğinde. Bu, sevme gücünün ve mutluluk umudunun umutsuzca bir uyanışıydı. Aslında saçma ve onun sâkin yaradılışına aykırı bir şeydi bu! Bunun olabilmesi için, içinde bulunduğu hastalık habercisi olan o uyuşukluğa ve aşırı teheyyüce gerek vardı.

Kardeşiyle birlikte Châtelet'deki bir konserdeydi. Olivier küçük bir dergide müzik eleştirileri yapmakla görevlendirildiği için şimdi daha iyi bir yere oturtulmuşlardı, ama daha sevimsiz dinleyiciler arasındaydılar. Sahneye yakındı oturdukları iskemleler. Christophe Krafft çalacaktı. Bu Alman müzisyeni tanımıyorlardı. Genç kız onu görür

görmez kalbi hızla çarpmaya başladı. Her ne kadar yorgun gözleri onu bir sis perdesi arkasından gördüyse de, sahneye girerken tanımakta hiç güçlük çekmedi: Almanya'daki kötü günlerin iyi yürekli dostuydu bu. Ondan hiç söz etmemişti kardeşine. Kendisi de pek az anmıştı onu: hayat kaygısına gömülmüştü bütün düşüncesi. Hem sonra, akıllı uslu bir küçük Fransız kızı olduğu için, kaynağını bilmediği, geleceği olmayan karanlık bir duyguya kaptırmamıştı kendini. Ruhunun bir bölgesi vardı ki, bilinmeyen derinliklerinde başka duygular uyuklamaktaydı. Utanç duyardı onlara bakmaktan: biliyordu orada olduklarını, ama bir çeşit dinî korkuyla gözlerini çeviriyordu zihnin kontrolundan kaçan bu Varlık'tan.

Heyecanı biraz dindikten sonra, kardeşinin dürbününü alıp baktı. Christophe'u orkestra şefi kürsüsünde yandan görüyordu, yüzünün o sert ve yoğun ifadesini tanıdı. Sırtında rengi atmış bir elbise vardı, hiç de iyi gitmiyordu ona. Antoinette bu acıklı konserin akışını, sessizce ve damarlarında kanı donmuşcasına dinledi. Christophe dinleyicilerin anlayışsızlığına uğruyordu. Bu insanlar, müziğini kafa şişirici buldukları bir Alman sanatçısını kötü karşılamaya hazırdılar (1). Uzun süren bir senfoniden sonra birkaç piyano parçası çalmak için sahneye çıktı. Onu görmekten hoşlanmadıkları çok iyi anlaşılan dinleyiciler, alaylı sözlerle bağırıp çağırmaya başlamışlardı. Paradideki dinleyicilerin, öteki dinleyicileri pek keyiflendiren yüksek sesle atıp tutmaları sürüp gidiyordu. Christophe birden durdu. Tek parmağıyla **Malbrough savaşa gidiyor** parçasını çaldı; sonra ayağa kalkarak dinleyicilerine:

— İşte size gereken bu! diye bağırdı.

Müzisyenin amacını anlayamıyan dinleyiciler bir an kararsızlık geçirdiler; sonra sövüp saymalar aldı yürüdü. Duyulmamış bir gürültü koptu.

— Özür dilesin! Gelsin özür dilesin! diye bağırışıyorlardı.

---

(1) Panayır, (V. Kitap).

Dinleyiciler öfkeden kıpkırmızı kesilmiş, gerçekten infial duyduklarına kendilerini inandırmaya çalışıyorlardı; duyuyorlardı da belki, ama hiç şüphesiz ellerine böyle bir gevşeme, gürültü yapma fırsatı geçtiği için pek keyifliydiler de: tıpkı iki saat süren bir dersten çıkmış öğrenciler gibi.

Antoinette hiç kımıldayamıyordu, taşlaşmış gibiydi. Parmaklarıyla eldivenlerinden birini yırtıyordu. Daha senfoninin ilk notalarında, olacakları sezmişti, dinleyicilerin sessiz düşmanlığını anlamıştı, bu düşmanlığın gittikçe büyüdüğünü hissediyor, bunu Christophe'un yüzünde okuyordu. Onun sonuna kadar dayanamayacağından, er geç patlayacağından emindi; gittikçe artan bir üzüntüyle bu patlamayı bekliyordu. Önlemek istiyordu bunu. Ama bu, onun önceden sezdiğine tıpatıp uygun olarak meydana gelince, karşı duramayacağı bir kader karşısındaymış gibi ezildi. Gözlerini hiç ayırmadan bakarkan kendisini yuhalayan dinleyicilere meydan okurcasına dimdik duran Christophe'la gözgöze geldiler. Christophe'un gözü bir an genç kızı tanıdı belki; ama, bu gürültü kasırgasının içinde ruhu onu tanımadı: (hiç düşünmüyordu onu). Islıklar arasında çekilip gitti.

Antoinette bağırmak, bir şeyler söylemek istedi: bir kâbus içindeymiş gibi dili tutulmuştu. Yanındaki iyi yürekli kardeşinin de, kendisinin içinden neler geçtiğini bilmeden acısını ve dinleyicilerin yaptıklarına karşı duyduğu nefreti paylaşması içini ferahlatmıştı. Olivier'nin çok köklü bir müzik anlayışı ve hiçbir şeyin bozamayacağı bir zevk bağımsızlığı vardı, bir şeyi severse, bütün dünyaya karşı da severdi. Senfoninin daha ilk mezürlerinde, ömründe duymadığı büyük bir eser karşısında olduğunu duymuştu. Yavaş sesle:

— Ne kadar güzel! Ne kadar güzel! deyip durmuştu. Ablası da o sırada içgüdüsünün itişiyle ona sıkıca sokuluyor, minnet duyuyordu. Olivier, dinleyicilerin alaylı ilgisizliğini protesto edercesine, senfoni bitince çılgınca alkışlamıştı. Asıl büyük şamata başlayınca da ken-

disini kaybetti: bu çekingen çocuk ayağa fırladı, bağırarak Christophe'un haklı olduğunu söylüyor, ıslık çalanlara çatıyor, döğüşmek istiyordu. Sesi gürültüler arasında kayboluyordu. Gürültücüler kaba sözlerle saldırdılar, ukalâ toy oğlan, git de evine yat, diye alay ettiler. Her türlü karşı koymanın boşuna olduğunu bilen Antoinette:

— Yalvarırım sus! Yalvarırım sus! diyordu kardeşine.

Olivier çaresizlik içinde yerine oturdu, inler gibi bir sesle durmadan:

— Ayıp şey! Ayıp şey! Aşağılık herifler!.. deyip duruyordu.

Antoinette bir şey söylemiyordu. Çok üzgündü. Olivier ablasının bu müziği sevmediğini sanarak:

— Antoinette, yoksa bu müziği güzel bulmadın mı *sen*? diye sordu.

Genç kız sevdiğini anlatan bir işaret yaptı. Donmuş gibiydi ,kendine gelemiyordu bir türlü. Yalnız, orkestra yeni bir parçayı çalmaya başlayınca birden ayağa kalktı, kardeşinin kulağına eğilerek kinle:

— Gel, gidelim, bu insanları görmek istemiyorum! dedi.

Çabucak dışarı çıktılar. Sokakta kol kola giderken Olivier büyük bir coşkuyla konuşuyordu. Antoinette susuyordu.

•

Daha sonraki günler, odasında yapayalnız, düşüncelerinin arasında sürüp giden bir duyguya gömülmüştü bütün benliği. O bu duygunun kaynağını araştırmaktan çekiniyor, şakaklarının ateşiyle birlikte derin bir acı duyuyordu bundan.

Bir süre sonra Olivier, Antoinette'e Christophe'un Lied'lerinin toplandığı bir nota dergisini getirdi. Bunu bir yayınevinde tesadüfen bulmuştu. Antoinette gelişigüzel açtı.

Baktığı ilk sayfada, bir parçanın başında şu Almanca ithaf yazısını okudu:

Zavallı küçük kurbanıma!

bu yazının üstünde de bir tarih vardı.

Bu tarihi gayet iyi hatırlıyordu. —Öylesine heyecanlandı ki, daha çok okuyamadı. Defteri elinden bıraktı, kardeşinden piyano çalmasını rica ederek gidip odasına kapandı. Olivier bu yeni müziğin zevkine vararak, ablasının heyecanından habersiz çalmaya koyuldu. Bitişik odada oturan Antoinette, yüreğinin çarpıntısını bastırmaya çalışıyordu. Birden ayağa kalktı, Almanya'dan ayrıldığı tarihi, o esrarlı tarihi öğrenmek için masraflarını yazdığı küçük defteri aradı. Daha önceden biliyordu bunu. Evet, Christophe'la birlikte tiyatroda bulundukları akşamdı. Yatağına uzandı, gözlerini kapadı, yüzü kıpkırmızı kesilmişti, ellerini göğsüne bastırmış, o sevdiği müziği dinliyordu. Kalbi minnetle dolup taşıyordu!.. Ah! Neden başı bu kadar ağrıyordu?

Olivier, çalmayı bitirdiğinde, ablasını göremeyince odasına girdi ve onu yatağına uzanmış buldu. Hasta mısın diye sordu. Antoinette biraz yorgun olduğunu söyledi ve kardeşiyle birlikte olmak için kalktı. Konuşmaya başladılar, ama genç kız önceleri kardeşinin sorularına cevap vermedi. Çok uzaklardan geliyormuş gibi bir hali vardı. Gülümsüyor, kızarıyor, başı çok ağrıdığı için budalalaştığını söylüyordu. Bir süre sonra Olivier çıkıp gitti. Antoinette ondan müzik defterini bırakmasını istemişti. Geceleyin tek başına kaldı; piyanonun başına geçti çalmadan defteri okumaya, şuradan buradan kimi notaları hafifçe tuşlara dokunarak seslendirmeye başladı, komşuların yakınmasından çekindiği için bütün parçayı çalmıyordu. Okuyor bile denilemezdi, daha çok hayal kuruyordu. Kendisini esrarlı bir iyilik sevgisiyle anlayarak acıyan insana karşı büyük bir minnet ve sevgi dalgası dolduruyordu içini. Düşüncelerini bir noktaya toplayamıyordu. Hem mutlu, hem de kederliydi, — kederli!.. Ah! Başı öyle ağrıyordu ki!

Geceyi tatlı ve acı hayaller kurarak, bunaltıcı bir melânkoli içinde geçirdi. Ertesi gün, bu işkenceden kurtulmak için biraz sokağa çıkmak istedi. Başı ağrımakla birlikte, — bir amacı olması için büyük bir mağazaya alışverişe gitti, ne yaptığını düşündüğü yoktu. Hep Christophe'u düşünüyordu elinde olmadan. Bitkin, son derecede kederli bir halde kalabalık arasında giderken karşı kaldırımdan giden Christophe'u gördü. O da aynı anda Antoinette'i görmüştü. Antoinette ellerini ona doğru uzattı — (düşünmeden yapmıştı bunu) —. Christophe durdu, bu sefer onu tanımıştı. Hemen genç kızın yanına gelmek için caddeye doğru yürüdü. Antoinette de ona yaklaşmaya çalışıyordu. Ama, kalabalık seli onu bir saman çöpü gibi sürüklüyordu. Bu sırada bir tramvay atı ayakları kayarak yere yuvarlanmış kaygan asfaltın üstünde debelenip duruyor, Christophe'un önünde bir engel meydana getiriyordu. İki tarafta biriken arabalar da bu engele çarparak kısa bir zaman için aşılmaz bir set halinde yığıldılar. Christophe her şeye rağmen geçip gitmek istiyordu: arabaların ortasında sıkışıp kalmış, ne ilerleyebiliyor ne de gerileyebiliyordu. Kendini kurtarıp da Antoinette'i gördüğü yere geldiği zaman genç kız çoktan uzaklaşmıştı. İnsan seline karşı durmak için boşuna çırpınmıştı, ama sonra vazgeçmişti direnmekten. İçinde, bir kaderin bütün ağırlığıyle üstüne çöktüğü duygusu vardı. Bu, onun Christophe'la buluşmasını önlüyordu. Kadere karşı bir şey yapılamazdı. Kalabalıktan kendini kurtardığı vakit geriye dönmeye kalkmadı, utanca kapılmıştı. Ne diyebilirdi ona? Ne yapabilirdi? O ne düşünürdü? — Eve kaçtı.

Ancak eve girince içi rahatladı. Ama, odasına girip de, karanlıkta masasının başına oturunca şapkasını ve eldivenlerini çıkartacak güç bulamadı kendinde. Onunla konuşamadığı için çok mutsuz buluyordu kendini. Ama, o anda yüreğinde bir ışık parlamıştı, karanlık yoktu artık, başının ağrısını duymuyordu. Az önceki sahne bütün ayrıntılarıyle gözlerinin önüne geliyordu. Bütün bu olup bitenleri kafasında değiştiriyor, başka bir durumda neler olabi-

leceğini düşünüyordu. Kollarını açıp Christophe'a doğru koşuyor, Christophe'un yüzünde kendisini tanıyarak duyduğu sevinci okuyor, gülüyor, yüzü kızarıyordu. Şimdi kimsenin kendisini görmediği karanlık odasında yeniden kollarını uzatıyordu. Ah! bu istek onun gücünü aşıyordu, kendini kaybolmuş hissediyor, içgüdüsel olarak, az önce yanından geçen kendisine iyilikle bakan o güçlü hayata tutunmak istiyordu. Sevgi ve bunalım içindeki yüreği gecenin içinde haykırıyordu:

— İmdat! Kurtarın beni!

Kalktı vücudu ateşler içinde yanıyordu; elektriği yaktı, bir kâğıt ve kalem aldı. Christophe'a bir mektup yazdı. Eğer hastalığın pençesine düşmeseydi bu utangaç ve gururlu kız aslâ bunu aklından geçirmezdi. Ne yazdığını da bilmiyordu. Kendine hâkim değildi artık. Onu çağırıyor, onu sevdiğini söylüyordu... Mektubun ortasında durdu. Birden kolu kanadı kırılmış gibiydi. Korku içindeydi. Mektubu tamamlamak istedi, gücü kesilmişti, bomboştu kafası, ateşler içindeydi. Kelimeleri bulmakta korkunç bir güçlük çekiyordu. Yorgunluktan bitkin bir haldeydi. Utanç duyuyordu. Neye yarardı ki bütün bunlar? Kendini aldatmaya çalıştığını bu mektubun hiçbir zaman gitmeyeceğini biliyordu. Christophe'un adresi yoktu elinde. Zavallı Christophe!.. Herşeyi bilseydi, ona karşı iyi olsaydı bile ne yapabilirdi ki onun için? Çok geçti artık! Hayır, hayır, her şey boşunaydı. Bu boğulan bir kuşun son çabası, umutsuzca kanat çırpışıydı. Kadere boyun eğmek gerekiyordu.

Uzun bir süre daha masasının önünde kaldı. Düşüncelere gömülmüştü, hareketsizliğinden kurtaramıyordu kendini. Zorlukla, cesaretle kalkabildiği zaman vakit gece yarısını geçiyordu. Mektubunun müsveddelerini küçük kitaplığından çektiği bir kitabın içine koydu. Bunları yırtıp atmaya da, temize çekmeye de cesaret edememişti. Sonra yattı. Vücudunu saran ateşten titriyordu. Muammanın sırrı çözülüyordu: Tanrı'nın iradesinin yerine geldiğini hissediyordu.

Büyük bir huzura kavuşuverdi birden.

•

Olivier, Pazar günü okuldan gelince Antoinette'i yatakta buldu. Biraz sayıklıyordu. Bir hekim çağrıldı. Doktor hastalığın adını koydu: ilerlemiş verem.

Antoinette son günlerde durumunu anlamıştı. Korktuğu moral sarsıntının nedenini bulmuştu sonunda. Kendinden utanan zavallı genç kız, onu bu duruma sokan şeyin hastalık olduğunu düşünerek rahatlamıştı. Bazı tedbirlere başvuracak kadar güç buldu, kâğıtlarını yaktı, bayan Nathan'a bir mektup yazdı: «Ölümünden» sonra birkaç hafta kardeşiyle ilgilenmesini rica ediyordu. — (ölüm kelimesini yazmaya cesaret edemiyordu...)

Doktor bir şey yapamadı; hastalık çok ilerlemişti. Antoinette'in vücudu yıllardır sürüp giden yorgunluk sonucu yıpranmıştı.

Antoinette sakindi. Öleceğini anladığı andan beri bunalımdan kurtulmuştu. Çektiği çileleri bir bir zihninden geçirdi. İşini sona erdirdiğini, sevgili Olivier'sinin kurtulduğunu görüyordu. Derin bir sevinç bütün benliğini kapladı, kendi kendine:

— Bunu yapan benim, diyordu. Sonra, bu gururundan ötürü kendine kızarak:

— Tek başıma ben yapamazdım bunu. Tanrı yardım etti bana, diyordu.

İşini sona erdirinceye kadar yaşamasına izin verdiği için Tanrıya teşekkür etti. Şimdi bu dünyadan gideceği için yüreği burkuluyordu, ama yakınmaya cesaret edemiyordu. Kendisini daha önce alabilecek olan Tanrı'ya karşı bir nankörlük olurdu bu. Bir yıl önce ölseydi neler olurdu? İçini çekiyor minnetle boyun eğiyordu.

Yüreği çok daraldığı halde hiç yakınmıyordu, — derin uykular dışında. — Böyle zamanlarda bir çocuk gibi inlediği oluyordu. Çevresindeki şeylere ve insanlara kadere boyun eğme duygusuna bürünen bir zevkle bakıyordu. Olivier'yi

görmek ona tükenmez bir sevinç veriyordu. Konuşmadan, yalnız dudaklarını kımıldatarak kardeşini yanına çağırıyor, başını başının yanına koymasını, gözlerinin içine bakmasını istiyordu. Sessizce uzun uzun bakıyordu ona. Sonra doğruluyor, kardeşinin başını ellerinin arasında sıkarak:

— Ah! Olivier! Olivier! diyordu.

Boynunda taşıdığı madalyonu çıkartarak Olivier'nin boynuna taktı. Sevgili kardeşini günah çıkartan papaza, doktora, herkese emanet etti. Artık onda yaşadığı, ölüme yaklaştığı o anlarda bir ada gibi ona sığındığı anlaşılıyordu. Zaman zaman kendini mistik bir sevgi ve inanç coşkunluğuna kaptırmış gibi görünüyordu. O zaman hastalığını unutuyordu. Keder sevgiye dönüşüyordu. Parıltılı dudaklarında, gözlerinde beliren tanrısal bir sevgiydi bu. Sık sık:

— Mutluyum, diye mırıldanıyordu.

Yavaş yavaş uyuşukluğa gömüldü. Henüz bilincini yitirmediği son anlarında, kendi kendine bir şeyler okur gibiydi. Olivier onun başucuna sokulup eğildi. Antoinette kardeşini tanıdı, hafifçe gülümsedi, dudakları hâlâ kımıldıyordu ve yaş içindeydi gözleri. Ne söylemek istediği anlaşılmıyordu. Ama, Olivier ikisinin de sevdiği ve ablasının birçok defalar söylediği şarkının şu sözlerini yakaladı:

I will come again, my sweet and bonny. I will come again.

(Yine geleceğim sevgilim, yine geleceğim...)

Sonra yeniden uyuşukluğa düştü... Ve öylece gitti.

•

Antoinette, adlarını bile bilmediği apartıman kiracıları da dahil olmak üzere, tanımadığı bir çok kimseye sevdirmişti kendini. Olivier'ye hiç bilmediği insanlar gelip başsağlığı dilediler. Antoinette'in cenazesi annesininki gibi kimsesiz gömülmedi. Dostları, kardeşinin arkadaşları, çocuklarına ders verdiği aileler, kimi fakir insanlar, bunlar arasında ev

işlerinde ona yardım eden kadın, mahalledeki küçük dükkâncılar mezarlığa kadar gittiler. Bayan Nathan, ablasının öldüğü günün akşamı, istemediği halde, kederinden karşı koyacak hali kalmayan Olivier'yi evine götürdü.

Hayatının büyük bir felâkete karşı koyması gereken biricik ânıydı bu, — kendini umutsuzluğa kaptırmaması gereken tek ânıydı. Yeni bir hayat yoluna girmiş bulunuyordu, bir topluluğa katılmıştı, ister istemez akıntıya kapılmış gidiyordu. Okulundaki meşgalesi, hummalı zihin faaliyeti, sınavları, hayat mücadelesi, kendi içine kapanmasına engel oluyordu: yalnız kalması mümkün değildi! Bu, Olivier'yi üzüyordu: ama, kurtuluşuydu bu onun. Bu felâket bir yıl önce, ya da bir kaç yıl sonra olsaydı, mahvolurdu.

Bununla birlikte, elinden geldiğince ablasının hâtırasını canlı tutuyordu içinde. Onunla birlikte yaşadıkları evi bırakmak çok üzücüydü: parası yoktu. Kendisine ilgi gösterenlerin, kardeşinin olan şeyleri kurtarmasına yardım edeceklerini ummuştu. Ama, böyle olmadı, yarı ödünç aldığı, yarı özel derslerden kazandığı parayla tavan arasında bir oda kiraladı. Ablasının eşyasından elinde ne kalmışsa buraya taşıdı: karyolasını, masasını, koltuğunu, burayı bir hâtıra tapınağı yaptı. Kendini bitkin hissettiği günlerde buraya sığındı. Arkadaşları bir kadınla ilişkisi olduğunu sanmışlardı. Buraya kapanıp, saatlerce, başı ellerinin arasında Antoinette'i düşünüyor, onun yüzünü hayalinde canlandırmaya çalışıyordu. Ne yazık ki, onun bir resmi yoktu elinde, yalnız çocukken ikisini bir arada gösteren bir fotoğraf vardı. Olivier tek başına onunla konuşuyor, ağlıyordu. Neredeydi o şimdi? Ah! Antoinette, hiç olmazsa dünyanın öbür ucunda bir yerde olsaydı. Orası ne kadar varılamaz bir yer olursa olsun, Olivier, bütün acılara katlanarak, ona kavuşmak için yüzyıllarca yürüyebilirdi. Evet, ona ulaşmak için binde bir ihtimal bile olsa... Ama, yoktu... Hiçbir vasıtayla, hiçbir zaman kavuşamazdı ona. Ne korkunç bir yalnızlık içine düşmüştü Olivier şimdi. Beceriksiz çocuksu kişiliğiyle yapayalnız kalmıştı hayatta. Şimdi onu seven, öğütler veren, avutan insan yoktu artık!..

Dünyada bir kerecik bir dost yüreğin sınırsız yakınlığını tatma mutluluğuna eren bir kimse, en tanrısal sevince ulaşmış demektir. — Öyle bir sevinçtir ki bu, ömrün geri kalan kısmında, insanı acılar içinde kıvrandıracaktır.

Nessun maggior dolore che ricordarsi del tempo felice nella miseria... (1)

Zayıf ve duygulu insanlar için, mutlulukların en büyüğünü bir kere tatmış olmaktan büyük mutsuzluk olamaz.

Fakat, hayatın başlangıcında, sevdiklerini yitirmek ne kadar acı olursa olsun, daha ileride hayat kaynakları kuruduğu zamanki kadar korkunç değildir. Olivier gençti. Doğuştan gelen kötümserliğine rağmen, hayata ihtiyacı vardı. Antoinette ölürken ruhunun bir parçasını kardeşinin ruhuna katmıştı sanki. Olivier buna inanıyordu. Dinî inancı olmamakla birlikte, ablası, vaat ettiği gibi, tümüyle ölmemişti, ondan yaşıyordu. Bretagne'da yaygın olan bir inanca göre gençken ölenler aslında ölmezler. Normal ömürlerini tamamlayıncaya kadar, önceleri yaşadıkları yerlerde dolaşır dururlar. — Böylece, Antoinette, Olivier'nin yanında büyümeğe devam edecekti.

Antoinette'den kalan kâğıtları tekrar tekrar okuyordu. Ne yazık ki, hemen hepsini yakmıştı Antoinette. Zaten, iç hayatının defterini tutan kadınlardan değildi. Düşüncelerini çok çıplak ortaya dökmekten utanırdı. Yalnız küçük bir not defteri vardı. Kendisinden başka içindekileri kimsenin anlıyamıyacağı bu deftere, günlük hayatındaki olayları, sevinç ve heyecan anlarını hiçbir yorum yapmaksızın yazmıştı. Bunları yeniden yaşamak için etraflı bir şekilde not etmeye ihtiyacı yoktu. Hemen hemen bütün bu tarihler Olivier'nin hayatındaki olaylarla ilgiliydi. Kardeşinin göndermiş olduğu mektupların aşağı yukarı hepsini saklamıştı. Heyhat! Olivier ablası kadar ter-

(1) Yoksulluk sırasında mutluluk günlerinin hatırlanmasından daha büyük bir acı olamaz. (Çev.)

tipli değildi: ondan aldığı mektupların hemen hepsini kaybetmişti o. Mektuplara ne ihtiyacı vardı ki? Her zaman ablasıyla birlikte yaşayacağını düşünmüştü: o sevgi kaynağının hiç kurumayacağını sanıyordu; her zaman bu kaynakta dudaklarını ve yüreğini serinleteceğine inanıyordu. Ondan aldığı sevgiyi savurganlıkla harcamıştı, bir damlasını bile arıyordu şimdi... Antoinette'in okuduğu şiir kitaplarının birinin içinde bir kâğıt parçasına kurşun kalemiyle yazılmış şu kelimeleri okuduğunda nasıl bir heyecana kapıldı:

«— Olivier, sevgili Olivier'm benim.»

Bayılacak gibi oldu. Mezarından kendisiyle konuştuğunu sandığı görünmeyen ağzı öpüşüyormuş gibi kağıdı dudaklarına değdirirken, hıçkırarak ağlıyordu. — O günden sonra Antoinette'in kitaplarını birer birer, sayfa sayfa karıştırdı. Bir sırrını açıklayıp açıklamadığını öğrenmek istiyordu. Genç kızın Christophe'a yazdığı mektubun müsveddesini buldu. O zaman ablasının tasarladığı sessiz romanı öğrenmiş oldu. İlk defa onun duygu hayatının derinliklerine inebilmiyordu bunu ve öğrenmeye de çalışmamıştı. Olivier genç kızın son kederli günlerini yeniden yaşadı. O kendisini yalnız bırakınca, Antoinette kollarını tanımadığı dosta uzatmıştı. Mektuptaki birkaç satırdan Olivier, onların bir süre önce Almanya'da karşılaşmış olduklarını öğrendi. Christophe'un, Antoinette'e iyi davranmış olduğunu, bu iyiliğini ona şimdi kendisinin bilmediği şartlarda gösterdiğini, ablasının, genç müzisyene karşı beslediği ve ölümüne kadar herkesten gizlediği duygusunun o tarihte başladığını anlıyordu.

Olivier için, sanatının güzelliğinden ötürü sevdiği Christophe, o andan sonra anlatılmaz bir duyguyla bağlandığı bir dost olmuştu. Çünkü, Antoinette sevmişti onu. Olivier'ye, Christophe'un kişiliğinde Antoinette'i seviyormuş gibi geliyordu. Ona yaklaşmak için her çareye başvurdu. Onun izini bulmak kolay olmadı Christophe, başarısızlığından sonra koca Paris'in içinde kaybolmuştu. Herkes-

tipli değildi: ondan aldığı mektupların hemen hepsini kaybetmişti o. Mektuplara ne ihtiyacı vardı ki? Her zaman ablasıyla birlikte yaşayacağını düşünmüştü: o sevgi kaynağının hiç kurumayacağını sanıyordu; her zaman bu kaynakta dudaklarını ve yüreğini serinleteceğine inanıyordu. Ondan aldığı sevgiyi savurganlıkla harcamıştı, bir damlasını bile arıyordu şimdi... Antoinette'in okuduğu şiir kitaplarının birinin içinde bir kâğıt parçasına kurşun kalemiyle yazılmış şu kelimeleri okuduğunda nasıl bir heyecana kapıldı:

«— Olivier, sevgili Olivier'm benim.»

Bayılacak gibi oldu. Mezarından kendisiyle konuştuğunu sandığı görünmeyen ağzı öpüşüyormuş gibi kağıdı dudaklarına değdirirken, hıçkırarak ağlıyordu. — O günden sonra Antoinette'in kitaplarını birer birer, sayfa sayfa karıştırdı. Bir sırrını açıklayıp açıklamadığını öğrenmek istiyordu. Genç kızın Christophe'a yazdığı mektubun müsveddesini buldu. O zaman ablasının tasarladığı sessiz romanı öğrenmiş oldu. İlk defa onun duygu hayatının derinliklerine inç bilmiyordu bunu ve öğrenmeye de çalışmamıştı. Olivi genç kızın son kederli günlerini yeniden yaşadı. O kendisini yalnız bırakınca, Antoinette kollarını tanımadığı dosta uzatmıştı. Mektuptaki birkaç satırdan Olivier, onların bir süre önce Almanya'da karşılaşmış olduklarını öğrendi. Christophe'un, Antoinette'e iyi davranmış olduğunu, bu iyiliğini ona şimdi kendisinin bilmediği şartlarda gösterdiğini, ablasının, genç müzisyene karşı beslediği ve ölümüne kadar herkesten gizlediği duygusunun o tarihte başladığını anlıyordu.

Olivier için, sanatının güzelliğinden ötürü sevdiği Christophe, o andan sonra anlatılmaz bir duyguyla bağlandığı bir dost olmuştu. Çünkü, Antoinette sevmişti onu. Olivier'ye, Christophe'un kişiliğinde Antoinette'i seviyormuş gibi geliyordu. Ona yaklaşmak için her çareye başvurdu. Onun izini bulmak kolay olmadı Christophe, başarısızlığından sonra koca Paris'in içinde kaybolmuştu. Herkes-

ten uzaklaşmıştı, kimsenin de onunla ilgilendiği yoktu. Aylarca sonra bir gün Olivier, sokakta Christophe'a rastladı. Hastalıktan yeni kalktığı için yüzü sapsarıydı, çökmüştü. Ama, Olivier durdurup konuşmaya cesaret edemedi. Evine kadar uzaktan izledi. Ona mektup göndermek istedi, ama buna karar veremedi. Ne yazmalıydı ona? Olivier yalnız değildi, Antoinette onunla birlikteydi: sevgisi, utangaçlığı ona da geçmişti. Ablasının Christophe'u sevmiş olması düşüncesi, sanki kendisi ablasıymış gibi Christophe'dan utanmasına neden oluyordu. Buna rağmen, Christophe'la ablasından söz etmeyi öyle istiyordu ki! — Ama yapamıyordu bunu. Öğrendiği sır dudaklarını kilitlemişti.

Christophe'la karşılaşmaya çalıştı. Christophe'un gidebileceğini düşündüğü her yerde aradı onu. Yanıp tutuşuyordu elini ona uzatmak için. Ama, görür görmez de, kendisini görmemesi için saklanıyordu.

Nihayet, bir akşam, Christophe, bir dost evinde Olivier'yi gördü. Olivier ondan uzak duruyor, konuşmuyor, ama hep ona bakıyordu. Hiç şüphe yoktu ki, o akşam Antoinette de Olivier ile birlikteydi: çünkü, Christophe, Olivier'nin gözlerinde onu görmüştü. Antoinette'in hayali canlanıvermişti birden ve Christophe'un salonu boydanboya aşıp ona, o meçhul haberciye, gelmesini sağlamıştı. Olivier, genç bir Hermes (1) gibi o sevgili gölgenin tatlı ve hüzünlü selâmını iletmişti sanki Christophe'a.

---

(1) Yunan mitolojisinde bir tanrının adı. Diğer tanrıların haberciliğini yapardı. (Çev.)

İKİNCİ CİLDİN SONU

NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

